

Feminizmin Hak Talebi
Demir Çeneli Melekler
Osmanlı Türk Kadın Hareketi
8 Mart
Kadınların Milliyeti
Emma Goldman - Pratik Anarşizmi ve Dalgalar Ötesi Feminizmi
Rosa Luxemburg, Clara Zetkin, Aleksandra Kollontay
Modernitenin İkilikleri
İkinci Dalga Feminizm
Kate Millett, Simon de Beauvoir
Sosyalist Feminizm
Fransız Feminizmi
Kadın Tarih Yazımı
İsyan-ı Nisvan - 80'ler Türkiyesi'nde Feminist Hareketin
Ortaya Çakışı
Feminizmin Öznesi Kimdir?

İstanbul Amargi Feminizm Tartışmaları – 2011

Amargi İstanbul feminizm tartışmaları 2011

İstanbul - Amargi
Feminizm Tartışmaları

Kasım 2011

İstanbul - Amargi
Feminizm Tartışmaları

Birinci Basım
Amargi Yayınevi
Kasım 2011.

Yayına Hazırlayanlar: **Esen Özdemir, Sevi Bayraktar**
Kapak Tasarım: **Hilal Esmer**
Düzelti: **Ayşegül Taşıtman**
Grafik Tasarım: **Özlem Alıcı**

AMARGİ
S.S. Kadın Bilimsel Araştırma
ve Dayanışma Yayıncılık Kooperatifi
İstiklal Cad. No:73/5 Beyoğlu/İstanbul
Tel: 0212 251 01 54
email: İstanbul@maargi.org.tr
web: www.amargi.org.tr

Baskı: **Ezgi Matbaası**
Sanayi Cad. Altay Sok. No:10
Çobançeşme-Yenibosna/ İstanbul
Tel: 0212 452 23 02

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

"Bu kitap Henrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliğinin katkılarıyla hazırlanmıştır"

İÇİNDEKİLER

Hak Talebi / Marie Victoire, Hazal Halavut • **7**
Demir Çeneli Melekler / Melek Özman • **25**
Osmanlı Türk Kadın Hareketi / Yaprak Zihnioğlu • **39**
8 Mart / Filiz Karakuş, Gülfer Akkaya • **55**
Kadınların Milliyeti / Nükhet Sirman • **85**
Emma Goldman -
Pratik Anarşizmi ve Dalgalar Ötesi Feminizmi / Milen&Gülkan • **101**
Rosa Luxemburg, Clara Zetkin,
Aleksandra Kollontay / Melda Yaman Öztürk, Gülnur Elçik • **129**
Modernitenin İkilikleri / İnci Kerestecioğlu • **155**
İkinci Dalga Feminizm / Ayşe Düzkan • **175**
Kate Millett, Simon De Beauvoir / Beril Eyüboğlu,
Ayşegül Taşıtman • **193**
Sosyalist Feminizm / Gülnur Savran • **215**
Fransız Feminizmi / Didem Havlioğlu • **233**
Kadınların Tarih Yazımı / Serpil Çakır • **253**
İsyanı Nisvan - 80'ler Türkiye'sinde Feminist
Hareketin Ortaya Çıkışı / Şule Aytaç, Handan Koç • **277**
Feminizmin Öznesi Kimdir? / Meltem Ahıska,
Nükhet Sirman, Gülnur Savran • **295**

ÖNSÖZ

Feminist Tartışmalar'a başlama fikrimiz geçen yıl Amargi içinde Cumartesi günleri yapmaya başladığımız Cumartesi Makale Tartışmalarının sonucunda ortaya çıktı. Bu günlerde, Feminist Tartışmalarda da olduğu gibi konu ile ilgili makaleler üzerinden tartışma yürütmeye çalıştık ama bu denemeden arzu ettiğimiz sonuçları alamadık doğrusu. Bir yandan tartışmaların neredeyse sadece deneyim aktarımına dönüşmesi diğer yandan artık kemikleşen mevcut görüş ayrılıkları dolayısıyla kendi ezberlerimize takılıp kaldığımızı gördük. Ve bu durumdan bir çıkış yolu aramaya koyulduk. Bulduğumuz yolda, halihazırda kullandığımız birçok kavramla hesaplaşmaya öncelik verdik, en çok da feminizmin kavramlarını yeniden düşünmeyi, onlarla bir halleşmeyi gerekli hissettik. Kavramların belli bağlamlarda oluşması fikrinden hareketle feminizmin tarihselliği içinde bilmediklerimizi keşfetmek, bildiklerimizi bir kez daha hatırlamak ve yeniden yorumlamak için yola çıktık ve bu yolda temel derdimizi kavramların bugün bizler için ne ifade ettiğini, güncel feminist politikamızda nereye denk düştüğünü anlamak, diye belirledik. Dolayısıyla feminist tartışmalara başlarken öncelikle amacımız, hep bir arayışın peşinde olduğunu söyleyen Amargililer olarak kendi iç örgütlenmemizde yaşadığımız tartışmalarda şimdiye kadar neleri göremediğimizi, neleri görmezden geldiğimizi keşfetmek ve önce kendi ezberlerimizi bozmaktı. Bunun için de feminist teori ve pratiğin diyalektik varoluşu önce bizim dünyayı deneyimleyişimize karışsın sonra da bu deneyimler çoğalarak başka mecralara doğru yol alsın istedik.

Tartışmalara başladığımızda elimizde, feminizmin tarihsel izini takip edebileceğimiz bir tarihsel hat çizen "dalgalar"ımız vardı. Peki feminizmin tarihini ve kavramlarının izini doğrusal bir tarih akışında görebildik mi? Doğrusu bunu arzulamadık bile, bilakis tartışmaların kendisi bizi hiç de doğrusal olmayan, doğrusaldan ziyade döngüsel olan bir yola doğru sürükledi. Yorgun argın, artık bitirmek zorundayız arkadaşlar, diyerek (şimdilik) noktaladığımız her tartışmanın ardından bir sonraki haftanın tartışma konusu kendisini açık ettiğinde bunu görmezden gelemedik ve bazen sıçrayışlarla, bazen geri dönüşlerle bu kendiliğinden ilerleyen akışa riayet ettik. Bütün bu tartışmalar süresince elbette hem ülke gündemi hem de feminist hareketin gündemi durmadan akıyor, feminizm tartışmalarımızsa muhakkak bu gündemlerin etkisiyle yeniden şekilleniyordu; Örneğin, 8 Mart sürecinde yaşadığımız tartışmalar bizi 8 Martları konuşmaya mecbur kılmıştı... Kısacası, elimizde belli bir programımız ve "dalgalar"ımız vardı varolmasına da, örneğin Emma gibi dalgalara sığmayan bir kadınla yolumuz kesiştiğinde bunun heyecanı ile Rosa, Clara, Kollontay, Kate, Simonla da buluşmadan geçemezdik; tüm bu süreçte isimlerini bu kadar çok telaffuz ettiğimiz bu

kadınlar hakkında ne kadar az şey bildiğimizi fark ettik.

Dalgaları bir kenara bırakarak da feminizmin tarihini konuşamadık, zira Cumartesi Makale Tartışmalarında bunun olamayacağını tecrübe etmiştik; yani "ne dalgalarla ne dalgalarsız" oldu, ne görmezden gelebildik dalgaları ne de aşabildik. Yalnız, içinden geçerken dalgaların onlara takılı kalmaktan imtina ettik diyebiliriz. Feminizme yakışır bir şekilde bol sorulu, bol hararetli, bol çekişmeli tartışmalar gerçekleştirdik. Bütün sorularımıza cevap bulamadık elbette, hatta her tartışmadan daha fazla soruyla ayrıldık; ama her seferinde biraya geldiğimiz, birbirimizin sesini duyabildiğimiz, dokunabildiğimiz için mutlu olduk. Bir sonraki haftanın tartışmasını merakla bekledik.

Feminizm Tartışmaları'nın devam ettiği beş ay boyunca feminist harekette örgütlü olan kadınların yanı sıra, sadece kadın olduğu için merak eden, entelektüel anlamda ilgi duyan veya feminist harekete değmeye çalışıp da etrafında dolanan ama bir türlü "feminist miyim değil miyim" kararını veremeyen, "hem feminist bir örgütte ne yapabilirim ki?!" diye soran kadınlarla da buluştuk. Bugün feminist bilincin bize kazandırdığı farklı bir bakış açısıyla daha önce kendimizin sorduğu bu sorulara cevap vermeye çalışırken ne kadar çetrefilli bir işle uğraştığımızı bir kez daha hatırladık; ama hepimiz aynı cevapta buluşamıyoruz diye de hayıflanmadık, tersine, feministçe bir merakla sormaya devam ettik.

2001 yılında Amargi Kadın Kooperatifi olarak yola çıktığımızda derdimiz farklı iktidar ilişkileri ile toplumsal cinsiyet çelişkilerinin arasındaki bağı açığa çıkarmaktı. Bu iktidar ilişkilerinden bir tanesi de bilimsel bilginin iktidarıydı. Kadınların dışlandığı, akademinin ve belli kurumların tekelinde olduğu varsayılan bilimsel bilgiyi tek doğru olmaktan çıkarmak, yaşamın ve siyasetin gücüyle dönüştürmek için Amargi Kadın Akademisi olarak Feminist Derslerle başladığımız bu yolculuğumuz bunu dert edinen birçok atölye ve söyleşiler ile devam etti. Özgürlüğü Ararken-Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri, Oda, Deneyimlerimiz Hangi Kapıları Açıyor, Kadınlar Dile Gelince kitaplarımız bu kaygının ürünleri. 10. yılımızda yayına hazırladığımız Feminist Tartışmalar kitabıyla bu yolcululuğumuza devam ediyoruz. Bizler için nasıl özgürleşeceğimizin keşfi teori ve pratiğin bütünlüğünden geçiyor ve buna ekeceğimiz bir parça tuzu boynumuzun borcu biliyoruz. Teori ile pratiğin, akademi ile sokağın, bilimsel bilgi ile anneannelerimizden aktarılan kadınlık hafızalarının bilgisi birbiri içinden aksın diye feminist analizi mücadelemizin asma kilidi yapıp yola devam edeceğiz.

On beş hafta boyunca son derece ilginç ve zengin tartışmaların yaşandığı oturumları "gelmek istiyorum ama işlerimden dolayı gelemiyorum", "keşke şu an İstanbul'da olsaydım", "gelemiyorum ama okuma önerilerinizi takip ediyorum", "çok merak ediyorum tartışma nasıl geçti, ses kaydı var mı acaba?" diyen bütün dostlarımız ve tartışmalardan haberdar dahi olamayan herkes için kitaplaştırmaya karar verdik. Elinizde

tuttuğunuz kitap uzun yıllardır biriktirilen feminist hareketin bilgi ve deneyiminin küçücük bir parçası. Bu küçücük parçayı dahi görünür kılmış olmamız bugünkü feminist politikamıza ve son yılların hararetli bir konusuna, "farklılıklarımız arasında nasıl ittifaklar kurabiliriz?" sorusuna bir parça da olsa katkı sunabildiyse ne mutlu bize.

Feminizmin tarihini tartışarak kendi tarihimizin izini sürmeye çalıştık, sürç-ü lisan ettiysek affola...

Feminist Tartışmalar tam anlamıyla kolektif bir çalışmanın ürünü oldu.

Bilgi ve deneyimlerini bizlerle paylaşarak bu tarihin yazılmasına katkı sunan konuşmacılarımız: Marie Victoire, Hazal Halavut, Melek Özman, Yaprak Zihnioğlu,Filiz Karakuş, Gülfer Akkaya, Nükhet Sirman, Milen, Gülkan,Melda Yaman Öztürk, Gülnur Elçik, İnci Kerestecioğlu, Ayşe Düzkan, Beril Eyüboğlu, Ayşegül Taşıtman, Gülnur Savran, Didem Havlioğlu ve Meltem Ahıska'ya, tartışma programını belirleyen ve yönlendiren Amargi makale grubuna (Burcu Mutlu, Hazal Halavut, Sevi Bayraktar, Senem Donatan, Suzan Karaibrahimoğlu, Şehri Karayel, Berfu Şeker, Esen Özdemir), bu sürecin en zorlu kısmını, ses kayıtlarının çözümlemesini yapan Ayşegül Taşıtman, Yağmur Karan, Nedime Yeşilyurt, Semra Aslan, Selda Ustabaş, Özlem Çalışkan, Burcu Tunakan, Sevda Zenjanlı,Tuğçe Akar ve Armağan Lale'ye, bu hafta "neyi, nasıl tartışsak" diye sıkıştığımız her anda desteğini bizden esirgemeyen Filiz Karakuş ve Gülnur Elçik'e, kapak tasarımızı yapan ve her türlü kaprisimize katlanan Hilal Esmer'e, son dakikada imdadımıza yetişen kitabın grafik tasarımını yapan Özlem Alıcı'ya, insan üstü bir hızla kitabın düzeltisini yapan Ayşegül Taşıtman'a, biyografilerin hazırlanmasına destek olan Dilşah Saylan'a, tartışmaların koordinasyonunu yürüten Hazal Halavut ve Esen Özdemir'e, Feminist Tartışmalar projemizi ve kitabın basımını destekleyen Henrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliğine ve bu süreci bizim için gösterdikleri anlayış ve titiz çalışmalarıyla kolaylaştıran vakıf çalışanları Semahat Sevim ve Saynur Gürçay'a, kitabı yayına hazırlayan Esen Özdemir ve Sevi Bayraktar'a ve tartışmalarımıza katılan herkese çok teşekkür ederiz.

Amargi Kadın Kooperatifi

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI

12 Şubat Cumartesi 13.00
Amargi Feminist Kitabevi

"HAK TALEBİ"

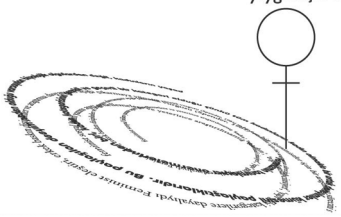
HAZAL HALAVUT - MARIE VICTOIRE LOUISE

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya başlıyor!

15 hafta devam edecek olan feminizm tartışmalarında, feminist hareketin öncülerinden birinci ve ikinci dalga olarak adlandırılan süreçlerin tarihsel arka planlarına, Osmanlı kadın hareketinden savaş ve savaş sonrası toplumsal cinsiyet politikalarına kadar pek çok dönemi konuşacağız. Toplumsal cinsiyet, beden, emek, kamusal/özel alan gibi temel kavramları ve vatandaşlığın cinsiyeti, queer feminizm, Fransız feministleri, Türkiye'deki feminist hareketin deneyimleri gibi pek çok başlığı her hafta sunumlar eşliğinde tartışacağız.

Programın ilk haftasında, **12 Şubat Cumartesi** günü, Pınar Selek'in davasını izlemek ve bizlerle dayanışmak için Türkiye'ye gelen Fransız feminist sosyolog Marie Victoire Louise'in katkısıyla, kadın hareketinin ortaya çıkışını ve öncülerini **"hak talebi"** çerçevesinde, Hazal Halavut'un sunumunun ardından hep birlikte tartışıyoruz.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Marie Victoire Louise

CNRS (Le centre national de la recherche scientifique) adlı bilimsel araştırma merkezinde kadına yönelik cinsel şiddet ve fuhuş gibi konular üzerine çalışan feminist sosyolog ve araştırmacı.

Hazal Halavut

Antropoloji ve Edebiyat alanlarında çalışıyor. Amargi Kadın Kooperatifi üyesi.

Feminizmi tartışıyoruz; feministler tartışıyoruz; feministçe feminizmi tartışıyoruz; bütün kadınlar olsun istiyoruz, tarihimizi yazan bütün kadınlar gelsin, kadınlık tarihimiz bir kez daha aktarılsın, bir kez daha yorumlansın, bin kere dile dökülsün ama unutulmasın istiyoruz. Burada bütün kadınlarla kadınlık tarihine, tarihimize yeniden tanıklık etmeye niyetleniyiz. Dalgaları konuşarak başlayacağız, belki de bu dalgalarla arada kıyıya vura vura ilerleyeceğiz dört ay boyunca, ama her seferinde dalagaların üstüne çıkıp daha ilerilere gitmeye çalışacağız... Vardığımız noktada bu dalgalı coğrafya bizi ne yana atar bilemiyoruz ama bir kıyıdan açılıp konuşmak istiyoruz. Bir dil kuralım da bu coğrafyalarda kaybolursak birbirimize seslenebilelim istiyoruz. Biz herşeyi şimdi çok istiyoruz. Evet, bugün başlıyoruz.

"Kendilerine feminist diyen bir grup kadın..."

Hazal: Bu hafta Birinci Dalga denilen dönemin tarihsel bir dökümünü yapmak yerine "hak talebi" ve "hak" kavramı nediri tartışalım istedik. Çünkü bugünlerde Amargi'de kendi aramızda farklı konularda tartışırken de özellikle liberalizm, liberalizmin temel kavramları vb. konularda kafamız karışıyor ve tartışmalar yaşıyoruz. Birinci Dalga ya da liberal feminizm diye adlandırılan dönemden beri süregelen kavramlarla ilgili, bu zamandan o zamana, o zamandan bu zamana bakmak gibi bir yöntem olsun istiyoruz.

Hak talebi tartışmalarına geçmeden önce, kitapları karıştırırken daha önce hiç aklıma gelmeyen bir şeyi fark ettiğimi söylemek istiyorum: Feminizmin tarihte kelime olarak ilk defa ne zaman kullandığını gerçekten daha önce hiçbir kaynakta görmemiştim. Zaten çoğu zaman Kadın hareketi-Feminist Hareket, Kadın örgütü-Feminist örgüt gibi konular -şu anda neye göre belirlediğimiz belli olsa da- o zaman için açık

değil. Örneğin Birinci Dalga'da mücadele veren kadınlardan feminist diye bahsediliyor ama acaba bu kadınlar kendilerine feminist diyorlar mıydı? Onlar demeseler bile biz bugünden onlara bakıp feministlerdi diyebilir miyiz, -bence deriz- gibi sorular vardı aklımda. Feminist ve feminizm kavramlarının ilk kez 1850'lerde Fransa'da kullanıldığı söyleniyor. İngiltere'de ise bu 1890'larda. Fakat İngiltere'deki kullanılışı şu şekilde: "Fransa'daki muhabirimiz, kendilerine feminist diyen bir grup kadının..." Bu yüzden İngiltere sözlüğüne de olumsuz anlamda bir girişi var. Aynı şekilde Amerika'da da böyle.

Seyda: Tanımı yok mu?

Hazal: Tanım verilmemiş ama ilk olarak 1895 yılındaki örnek verilmiş; çünkü hâlâ Fransızca anlamıyla kullanılıyor. 1910'da Amerika'da da kullanılmaya başlanıyor: Orada da oy hakkı ile anılıyor, ama yine kelimenin Fransa'ya referansla olumsuz bir kullanımı var. 1791'de Olympe de Gouges "kadın hakları" adlı bir broşür yayınlıyor ve bunun ardından giyotinle idam ediliyor. O yüzden kelimenin Fransa'dan İngiltere ve Amerika'ya kötü anlamda geçişinin bir sebebi var aslında. Fransız İhtilali'nde kadınların etkisine dair son zamanlarda birçok araştırma yapıldı ama ben Fransızca okuyamadığım için o konuda bir bilgim yok, yazılan çoğu kaynakta sadece İngilizce kaynaklar referans alındığı için bu sorun göz ardı ediliyor oysa ihtilal zamanında Fransa'da oldukça hareketli bir dönem yaşanıyor...

Bir sunumdan ziyade tartışabileceğimiz birkaç nokta çıkardım, bunlardan bir tanesi -ki benim aklıma çok takılan kısımlardan biri- bu döneme, yani Birinci Dalga, Aydınlanmacı Feminizm, Liberal Feminizm gibi farklı isimlerle anılan döneme gerçekten bir ad vermek gerekiyorsa en doğru ad nedir? Yani bu isimlerden ne anlıyoruz? Galiba şöyle bir tarihsel fark var: 18. Yüzyılda birtakım kadınların yazımsal olarak çeşitli üretimleri var. Ama başlamış olan bir kadın hareketinden bu dönemde söz etmek çok da mümkün değil. 1700'ler John Locke, Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürlerin, Aydınlanma düşüncesinin, bakışının hakim olduğu bir dönem, bu yüzden bu döneme Aydınlanmacı Feminizm adı veriliyor.

19. yüzyılda ise Amerika'daki köleliğin kaldırılması ve kadınlara oy hakkının tanınmasıyla beraber şehirleri dolaşan, kampanyalar yapan bir harekete dönüşmüş kadınları görüyoruz. Benim okuduğum Josephine Donovan'nın *Feminist Teori* kitabında, Aydınlanmacı Feminizmi 18. yüzyıl olarak belirtiyor ve Birinci Dalga'yı da harekettin başladığı 19. yüzyıldan başlatıyor. Ama biliyoruz ki bütün bu tanımlamaları yaptığımız zaman mutlaka birileri hep dışarıda kalıyor. Mesela 1930'lara kadar olan döneme liberal feminizm dediğimizde, aynı dönemde yaşayan Emma Goldman gibi liberalizmin bütün noktalarını, yani yasal olan devlet şeklini ve her şeyi reddeden bir kadını nereye koyuyoruz? O yüzden bu tanımlamalar ve isimlendirmeler hakkında konuşabiliriz.

Genel olarak Aydınlanma fikrinden biraz bahsedersek de şöyle bir şey var: Aslında 1300'lü yıllara ait Fransızca ve İngilizce kadınların yazdıkları metinleri var. Bunlar kadın haklarından, özellikle kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikten bahseden metinler. Ama henüz bir toplumsal düzen tahayyülü yok ortada. Genelde bu kadınlar -18. yüzyıldaki "Aydınlanmacı feministler" de dahil- o zaman henüz eğitim hakkı olmadığı için evdeki "aydın" denilen, baba/amca gibi bir figür

aracılığıyla kütüphaneye erişimi olan, evde eğitim görmüş, dolayısıyla okuyup kendilerini geliştirebilen kadınlar. Bu kadınların hem belli bir sosyal sınıftan olmaları gerekiyor hem de gerçekten onların önlerinde engel teşkil etmeyen ve yollarını açan aile içindeki bir erkek figür gerekiyor ki yazabilsinler. Baktığım zaman edebiyatta da bu böyle, Jane Austen 'dan Bronte kardeşlere kadar... Gerçekten kadınların bu imkânları geliştirebilmeleri için "kendine ait bir oda" ya da "başkasına ait bir oda"ya erişmeleri gerekiyor.

Dediğim gibi 1300'lü yıllardan başlayan metinler var fakat ilk aydınlanmacı "feminist" olarak referans verilen metin 1792 yılında Mary Wollstonecraft'in yazdığı Kadın *Haklarının Savunusu*. Ama aslında az önce bahsettiğimiz Olympe de Gouges'un idamı bu metinden dört ay önce gerçekleşiyor. Yine 1697'de yani Mary Wollstonecraft'tan neredeyse bir yıl önce Mary Astell'in "Kadınlara Ciddi Bir Öneri" adlı bir makalesi bulunuyor. Mary Astell de amcası tarafından eğitim almış bir İngiliz. Yine Catharine Macaulay'nin 1790'da "Eğitim Üzerine Notlar" diye bir makalesi bulunuyor. O da evde oturarak sekiz ciltlik bir İngiltere tarihi yazmış bir kadın. Yani kadınların evde ve kendi alanlarında bu tür birtakım üretimleri var.

18. yüzyılda yazan kadınları diğerlerinden şöyle ayırabiliriz: Bu kadınların metinlerinde bütünsel bir sistemden bahsettiklerini görmek mümkün. Eşitsizliğin adını koyarak, kadınları ev içinde tutan ve özellikle eğitim hakkından yoksun bırakan bir sistemden bahsediyorlar. Tabii bu dönemde bu tür metinlerin gelişmesinin tarihsel faktörlerini de görmek lazım. Bunun için bütün bu Aydınlanma fikri ve teorisinden bahsetmemiz gerekiyor sanırım. Çünkü Birinci Dalga dediğimiz dönemdeki kadınlara günümüzde yapılan eleştirilerin temelinde bu fikre bu kadar bağlı olmaları, yani eşitsizliği eleştirirken o Aydınlanma fikrinin tesis ettiği çok daha büyük hiyerarşileri gözden kaçırmaları söz konusu.

Aydınlanma fikrinin nasıl geliştiğine bakmadan önce iki tane not daha: Birincisi; Newton'un, Descartes'ın, Galileo'nun 17. yüzyılda düşüncesini geliştirdikleri rasyonalizm var. 17. yüzyıl, insan aklının ne kadar önemli olduğunun keşfedildiği, insan aklının doğaya üstün gelebileceği, fizikteki gelişmelerle dünyanın basit matematik kurallarıyla açıklanabileceği, benzer şekilde toplumun da tıpkı dünyanın olduğu gibi belli işleyiş kurallarının olduğu ve bu kuralların keşfi ile toplum mühendisliğinin yapılabileceği gibi düşüncelerin hakim olduğu bir dönem. İnsan aklını merkeze alan bu düşünce biçimi aslında bunu tesis ederken ve meşru zeminini kurarken başka şeyleri de tesis ediyor. Mesela rasyonelliği en önemli şey olarak bir tarafa koyarken irrasyonelin ne olduğunu da belirliyor; duygusal olan neden kötü, gibi. Bilim ne kadar önemliyse doğa o kadar kontrol edilmesi gereken, sahip olunması gereken bir şey olarak tanımlanıyor. Sürekli ikilikler, karşıtlıklar yaratma durumu söz konusu. Ve hiç tesadüfi olmayan bir şekilde de bu ikiliklerin akıl, rasyonellik, bilim tarafında hep erkekler; doğa, irrasyonellik-duygusallık, zapt edilmesi gereken tarafında da hep kadınlar var. Bunu edebiyat metinlerinde ve diğer birçok şeyde de görmek mümkün. Bence en çarpıcı örnek Newton'un fizikle ilgili teorilerinin en popüler olduğu dönemde cadı avlarının da en yoğun olması. Dünyanın en açıklanabilir ve bilimin en hakim olduğu durumda bir takım "doğaüstü güçleri olan

kadınlar"ın yok edilmesi gerekiyor çünkü onlar daha büyük bir tehlike oluşturmaya başlıyorlar.

İkincisi ise; tarihini 16. yüzyıla kadar geri götürebileceğimiz ama esas olarak 18. yüzyılda hem Amerika ve hem Avrupa'da ortaya çıkan doğal haklar söylemi var. 17. yüzyıldaki gelişmelerden sonra 18. yüzyıla, yani Mary Wollstonecraftlar'ın yazdığı döneme, Fransa ve Amerika'daki bildirilerde de olan "her birey doğuştan gelen temel haklara sahiptir" diyen doğal haklar ilkesiyle giriyoruz. 1792'de Mary Wollstonecraft'ın Kadın Hakları Bildirgesi'ni yazdığı dönemden önce 1776'da Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve 1789'da da Fransa İnsan Hakları Bildirisi yazılmış durumda.

Bu bağımsızlık bildirilerinde özgürlük hakkı, mutluluğa sahip olma hakkı, özel mülkiyet vs. ile ilgili pek çok şey var. Ancak bu "her birey"in içinde kadınlar yok, yani kadınların hiçbir hakkı yok. Ayrıca kadınlar evlilikle beraber tamamen bir "ölü vatandaş"lığa geçiyorlar. Kadınların miras hakkı, çocuklar üzerinde vekalet hakkı gibi hakları yok. Özellikle Amerika'da kadın hareketinin kölelik hareketiyle iç içe gelişmiş olması bu yüzden çok önemli.

Hem Wollstonecraft'ın hem Sarah Grimke'nin metinlerinde şunu görmek mümkün: Kölelikle ilgili yaptıkları savununun dilini kendi metinlerine de taşıyorlar. Mesela kadının erkeğin kölesi olarak görülmesi gibi bir analoji kuruyorlar. Şundan da bahsetmek lazım tabii; Amerika'da kadın hareketi oy hakkı gibi kendi taleplerini dillendirebilir duruma geldikten sonra kölelik karşıtı hareketten kopuyor. Bu Amerikan feminizmiyle ilgili önemli eleştirilerden biri. Bu kopuşun şöyle sebepleri de var: Köleliğin kaldırılmasından sonra siyah erkek, vatandaş olup hakları elde ederken siyah kadın bütün haklardan mahrum durumda. Üstelik beyaz kadınlar kendi özel alanlarında en azından toplumsal olarak verilmiş bazı imtiyazlara sahiplerken siyah kadın ev kadınlığının dışında aynı zamanda bir işçi.

Kadınların, köleliğin kaldırılması için birlikte çalıştığı pek çok kişi daha sonra kadınlara oy hakkı isteyen süfrajet hareketinde kadınlara destek olmuyor. Dolayısıyla böyle bir ayrım noktası var. Bir de homojen bir kadın hareketinden bahsedemiyoruz. Oy hakkı isteyen kadınların bir kısmı çok ciddi anlamda Katolik kadınlar. Çok az bir kısmı, örneğin Sarah Grimke var, Frances Wright var benim bildiğim, onlar dışında çoğunun, örneğin Wollstonecraft'ın metinlerinde de bir yaratıcı olduğu fikri çok baskın. Ama bu dönemde Sarah Grimke gibi oturup İncil'in eleştirisini yazmaya çalışan kadınlar da var. Strateji ve taktiklerden söz etmek gerekirse, örneğin 1848 yılında Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin dilini tamamen taklit eden bir Duygular Bildirgesi'ni hazırlıyorlar. Ve buradaki eşitsizliği kadınlar ve erkekler üzerinden ortaya koyuyorlar.

Ve bu dönemle ilgili genelde şöyle ayrımlar var: Örneğin Sarah Grimke Birinci Dalga'daydı ama radikal feminizme daha yakındır da Wollstonecraft liberalizme daha yakındır. Gerçekten tartışabileceğimiz konulardan biri bu tarz ayrımların bize ne kadar faydalı olup olmadığı. Tabii ki Grimke ve Wollstonecraft'ı birbirinden ayıran farkları görmek, bilmek önemli fakat birinin adını radikal diğerininkini liberal olarak koymak bizim şu anda yapacağımız politika açısından ne anlama geliyor, diye sorabiliriz. İkincisi bu dönemle ilgili benim aklıma gelen önemli sorulardan biri, liberal feminizm denilen akımdan hâlâ ne

anlıyoruz? Hem bugün ne anlıyoruz, hem o dönemin kendisini nasıl değerlendiriyoruz? Mesela liberal feminizm denilen şeyden "bir hak talebi ve bu hakkı yasal olarak tesis etmenin yollarını arama mücadelesi verme"yi mi anlıyoruz? Bir de bu dönemin yarattığı en bariz şeylerden biri kamusal ve özel alan ayrımı. Bu tabii ki o dönem yaratılmadı ve zaten var olan bir şeydi ancak bu kadınların çoğu o dönem özel alan politikası yapmadılar. Oy hakkı, eğitim hakkı gibi konulardan bahsederken bir kamusal alan tarif ediyorlardı ve o kamusal alanda söz hakkı, eşitlik talep ediyorlardı. Fakat özel alan ya da ev içi gibi alanlara girilmedi.

Esen: Ama Wollstonecraft'ın "evli olan kadınların aslında yasal fahişelik yaptıklarını" söyleyen ve şu anda hiç kimsenin söyleyemeyeceği kadar radikal ve aslında da özel alana doğrudan dahil olan bir söylemi var. Yani kamusal alan-özel alan ayrımı da o kadar net değil. Wollstonecraft'ın esas hedef kitlesi evde süslenip püslenmek dışında bir şey yapmayan ama üst sınıfa mensup olan kadınlar. O dönem içinde, onların da yasal fahişelik yaptığını söyleyebilecek kadar radikal bence.

Hazal: Evet ama şunu söylemeye çalışıyorum, bu sözü söyleyebilirken sunduğu çözümler devletin ya da birilerinin vereceği haklar çerçevesinde.

Emek: Tam bu noktada bununla ilgili bir şey söylemek istiyorum: Esen, senin Wollstonecraft'ın metinlerinden söylediğin örnek çok çarpıcı ama bir yandan da bu kadın hakları üzerine yazdığı "Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi" metnini okuduğumda ve bu metin bana temelde neyi söylüyor, diye baktığımda görüyorum ki, kadınların eğitilmesinden ve eğitim hakkından bahsediyor. Ama bunu neyin üzerinden ifade ediyor? Metin açık açık diyor ki, kadınları eğitin ki siz erkeklerin çocuklarını daha iyi yetiştirebilsinler. Bunu görmek bir taraftan çok da üzücü. Kadınlar sadece insan oldukları için, kadın oldukları için eğitim hakkına sahip olmalıdır, diyemiyor çünkü bunu dediği zaman o eğitim hakkını alma şansı o kadar az ve o kadar düşük ki. Dolayısıyla o da bu hakkı ancak bu şekilde talep ediyor.

Esen: Belki şöyle devam edebiliriz; eleştirel düşünmekten bahsediyor ve "neden eleştirel düşünmeliyiz", diye işaret ettiği yer çok önemli çünkü Aydınlanma düşüncesinin ve rasyonelliğin içinde bir eleştirel düşünceden bahsediliyor fakat tabii ki bu şu an bizim anladığımız anlamda bir eleştirel düşünme değil. Wollstonecraft'ın eleştirel düşüncesi ancak eğitimle sağlanabilecek bir şey. Kadınların akıl olarak "geriliğini" de kabul ediyorlar ama "kadınlar da insan ve eğer eğitilirlerse "akıllı" olabilirler çünkü akıl ve eleştirel düşünce dediğimiz şeye eğitimle erişmek mümkündür" gibi dönem için önemli olmakla beraber aslında geri bir noktadan başlıyorlar. Hazal'ın dediği gibi aydınlanma düşüncesindeki aklın hakimiyetinin, eğitimin ön planda olmasının, modernizmin, özel alan-kamusal alan ayrımının keskinleşmesinin vs. sadece kadın erkek ilişkilerine olan etkisine değil bilime edebiyata yansımalarına da bakmalıyız.

Bunların yanı sıra biz şu anda liberal feminizmi nerede görüyoruz, liberal feminizm nereye söz söylüyor ya da kendilerini böyle tanımlayan kadınlar var mı, varsa kimdir bunlar? Peki, kendilerini liberal feminist olarak tarif etmeyen kadınlar eğitim hakkıyla ilgili söz söylemiyorlar mı, söyledikleri zaman liberal feminist mi oluyorlar, gibi sorular esas meselemiz olmalı.

Dalgaları konuşmaya tartışmalar içerisinde dört beş hafta daha devam edeceğiz ama odak noktamız şu olmalı diye düşünüyorum, dalgaların içinde Emma Goldman gibi kadınlar olmasa bile bu dalgalar dönemselleştirmesi nedir ve bize ne ifade ediyorlar? Örneğin hepimiz liberal feminizmden ya da Birinci Dalga'dan ne anlıyoruz diye konuşabilir ve tartışmanın ilk kısmını böyle yürütebiliriz diye düşünüyorum.

Marie: Fransa'da biz liberal feminizm kelimesini kullanmıyoruz, bu daha modern bir kelime. Kaçıncı yüzyıldan bahsedersek bahsedelim bu çok yaygın kullandığımız bir kelime değil. Bir de Fransa'da liberal dediğimizde bu kapitalizmi, devleti destekleyen şeklinde bir anlam ifade ediyor dolayısıyla bu şekilde kullanmıyoruz. Eğer bir Fransız feministinin metnini çevirecekseniz, Olympe de Gouges'un yazdığı "Kadın Hakları Bildirgesi" olabilir bu. O bildirgenin 14. maddesinde yer alan çok önemli bir söz var: "Kadının giyotine gitme hakkı varsa kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır!" Olympe de Gouges sadece feminist olduğu için idam edilmiş değil, o dönemdeki devrimin bir parçası olduğu için de idam edildi.

Feminizm tartışmalarına başlarken aslında tam da bu feminizm sözcüğünün nasıl ortaya çıktığı ve feminizm adına konuşan insanların üzerinden değerlendirmememiz lazım diye düşünüyorum. Entelektüellerin bunun üzerine yaptıkları kategorizasyon üzerinden değerlendirmememiz lazım. Fransa'da bizim böyle bir geleneğimiz var: Öldürülen milyonlarca kadın işçinin aynı zamanda cadılıkla suçlanıp yakılan milyonlarca kadının getirdiği bir gelenek. Ve eğer bu kadınlar olmasaydı bu entelektüeller bugün feminizm üzerine söz söyleyemiyor olacaklardı.

Fransız devriminden bahsederken de aslında biraz dikkatli yaklaşmamız gerekiyor. Bu devrimde yer alan ikinci başkan, yani bir erkek, yapılan bir toplantıda birkaç kadın hariç diğer tüm kadınların susturulması gerektiğini, politika yapmamaları gerektiğini, konuşmamaları gerektiğini söylüyor ve kadına karşı bir yasak koyuyorlar. Dolayısıyla Fransa'da kadınlar konuşabilmek için birkaç yüzyıl beklemek durumunda kalıyorlar. Aynı şey aydınlanma felsefesine yaklaşımımızda da geçerli olmalı. Çünkü bu felsefenin bakış açısı çok kadın karşıtı. İlk aklıma gelen örnek ki benim de hayatımda önemli bir yer tutmuştur, Rousseau'nun *Emile* adlı çalışması. Bu kitabında Rousseau kadınların ve erkeklerin eğitiminden bahseder. Çok kalın bir kitaptır ki çok büyük çoğunluğu erkeklerin eğitimine, geri kalanı ise kadınlarınkine ayrılmıştır. Çok önemli bir kitaptır çünkü ilk defa, kadınların eğitim ve devlet sistemi içerisinde nasıl baskı altına alınması gerektiğini anlatan bir metindir. Hem Fransız İhtilali'ndeki hem Aydınlanma'daki kadın ve erkeklerin patriarkanın teorisini geliştirdiklerini unutmamamız lazım.

Ayrıca şunu söylemek istiyorum. Mücadele içerisinde yaptığımız tartışmalara yönelik, özel alan mı kamusal alan mı önce gelir yoksa insan hakları, eğitim hakkı gibi şeyler mi önce gelir diye sorduğumuzda aslında bunların hepsi önemlidir diye cevap vermek istiyorum ben. Çünkü hangisinin daha önce geldiği saçma bir soru ve bu sorulara takılmak bizim çok enerji kaybetmemize neden oldu. Kim hangi anda bunun gerekli olduğunu hissediyorsa o an müdahale edip politika yapabilmeli diye düşünüyorum.

Yasemin: Hazal'ın konuşmasında işaret ettiği şeyler önemli. Benim için Birinci, İkinci, Üçüncü Dalga tartışmasının bugünkü politik

duruşumuzu ne şekilde çizeceğimize bir yol göstermiyorsa hiçbir anlamı yok. Yani bu kategorizasyonun, tarihsel olarak bunun nasıl tarif edilmesi gerektiğinin bugüne bir anlam kattığını düşünmüyorum. Feminizmin tarihçesini bilmek önemli. Nereden nasıl başlamış, nasıl güçlenmiş, nasıl ilerlemiş. Yani onları stratejik olarak öğrenmek, onlardan güç almak ve strateji kurmayı öğrenmek dışında bugüne bir şey vermiyor. Ama koca bir dünyanın tarihi erkeklerin tarihiyken feminizmin tarihini şahsen sırf bu nedenle bilmek isterim.

Birinci Dalga Feminizm dedikleri şey tek bir düşünüş biçimini işaret etmiyor. Emma Goldman'ı ben de örnek verecektim çünkü o dönem Amerika'da kadınlar oy hakkı için çalışırken Emma Goldman bütün iktidar biçimlerinin, devlet biçimlerinin reddedildiği bir başka tahayyülün peşinde, eşzamanlı gerçekleşiyor bunlar. O yüzden Birinci Dalga deyip de tek tipleştirebileceğimiz bir feminizm biçimi yok. Şu anda da hâlâ Birinci Dalga'nın talep ve stratejileriyle yetinen kadın hakları savunucuları var, yani tarihsel olarak ayrılmasının mümkün olmadığını söylemek istiyorum. İdeolojik olarak veya stratejik olarak belki ayrılabilir, gerçi ayrılıp ayrılmaması da çok önemli değil, bugünümüzde neye karşılık geldiği benim için daha önemli.

Birinci Dalga diye tarif edilen şey, demin Marie Victoire da söyledi, kadınların eğitim, oy gibi hiçbir vatandaşlık hakkının olmadığı bir dönemde oy hakkı talep etmek bugünkü dünyada hiçbir şeye karşılık gelmiyor. O günkü mücadeleyi bugünün gözüyle analiz etmek doğru olmaz. Buna tek başına liberal demek de yeterli olmayabilir. Kadınların eşit vatandaş sayılmadıkları bir yerde oy hakkı için mücadele etmek devrimci ve radikal diye de tanımlanabilir. Bu nereden baktığınıza ve nasıl analiz ettiğinize bağlı. O yüzden ben bu tanımlamalara takılmadan bir şey söylemek istiyorum: Birinci Dalga diye tarif edilen şey; daha çok Amerika ve Avrupa'da oy hakkı yani eşit vatandaşlık talebiyle ortaya çıkan akım. Bunun liberal olarak nitelendirilmesinin nedeni de daha çok devlet tahayyülünün içinde kalınması ve devletin kendisine ve ekonomik sistemine dair hiçbir yapısal eleştiri getirilmeden erkeklerle eşit statü talep edilmesidir Benim için asıl önemli olan bu tanımlamaların bugünkü dünyada neye karşılık geldikleri.

Türkiye'de bugün de liberal feministler var ama bu bizim Amargi içinde yaptığımız liberal feminizm tartışmasından daha farklı bir şey. Yani Amargi'de kendine liberal diyen feministler benim algımdaki liberal feminist kavramına oturmuyorlar. Bugünkü liberal feministler benim için hâlâ kız çocukları için eğitim kampanyaları düzenleyenler ya da devletten meclise daha çok kadının girmesini talep edenler. Bunlar devletin kendisine bir eleştiri getirmedikleri, eğitim sisteminin kendisine, ekonomik işleyişe, kapitalizme eleştiri getirmedikleri sürece liberaldirler, ancak eğitim hakkı talebi ile birlikte bu eleştirileri getiriyorlarsa değildirler.

Birinci kuşağın "Ben erkeklerle her alanda eşit haklar istiyorum ama bu hakları isterken de bu hakların tarif edilme biçimine, bunları tanıyan mercilere ve onların yetkisine dair bir şey söylemiyorum," bakışında olduğu gibi "Türkiye Cumhuriyeti ilelebet Türkiye Cumhuriyeti kalsın ama ben de parlamentoya gireyim," gibi bir yaklaşım benim için liberalizmin tekabül ettiği yerdir. Feminist yaklaşım, hem meclise girmeyi talep edip hem o devlet biçiminin, yasama-yürütme-yargı denen

erkinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin Misak-ı Milli sınırlarının vs. kendisine de sözü olan bir yerden kuruluyorsa, ona liberal demek bence doğru değil.

Üçüncü Dalga dediğimiz feminizmi, ki mesela ben Amargi'de daha çok bu yaklaşımın ağırlıkta olduğunu düşünüyorum, diğer feminizmlerden ayıran şey farklılıklarla yan yana gelmeye dair bir şey söylemesidir. Bu, farklılıklarla yan yana gelmeyen tüm ideolojilere karşı bir tavırdır. Milliyetçi ideolojiye, muhafazakâr, dindar ideolojiye karşı bir tavırdır. Kadın-erkek eşitliği konusundaki ayrımcılığa yönelik, cinsel yönelim konusuna yönelik bir tavırdır. Yani bu farklılık söylemi, insanları ötekileştiren, onlara şiddet uygulayan, onları dışlamayı meşru gören ideolojilere de karşı durmak, bunun için bir araya gelip örgütlenmektir. Benim için Üçüncü Dalga budur ve ben Amargi'nin tam da burada durduğunu düşünüyorum.

Amargi içerisinde kendilerini liberal olarak tarif eden feministlerin de aslında burada durduğunu düşünüyorum ki bu benim "liberalizm"ime tekabül etmiyor. Örneğin Türkiye'de Türk Kadınlar Birliği adlı bir örgüt var, onlar liberal feministler bence. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisine, kapitalizme, milliyetçiliğe karşı genel ve ideolojik olarak bir eleştirileri yok. Onlar "Cumhuriyet Kadını"nı, o kadının eğitim hakkını, erkeklerle kamusal alanda eşit pozisyonda olmasını savunuyor. Ben de kız çocuklarının eğitilmesi kampanyasını yürütenlere karşı değilim. Bu kampanyaların kendilerince önemli, anlamlı bir şey yaptıklarını düşünüyorum ama şahsen eğitim sisteminin kendisini ve yapısını sorgulayan bir politik duruş içerisinde olmayı tercih ederim. Ama bu ideal olandır, bir de günümüzün gerçekliği var. Köyde okula gidemeyen bir kız çocuğu için eğitim hakkı hayati önemdedir ve bunu değersizleştirerek, "sen liberalsin, yalnızca bununla ilgileniyorsun" diyerek feminist politika yapmayı da doğru bulmuyorum. O kadınların yaptıklarının da çok değerli olduğunu düşünüyorum. Ama bunları da kapsayan, eleştirel, sorgulayıcı ve daha farklı bir yaşam biçimi kuran bir politik noktada durmak bana uzun vadede önemli geliyor.

Günümüz koşulları içerisinde hiçbir şekilde politik olarak yan yana gelemeyeceğim pek çok kadın hakları savunucusunun aslında kadınlar için gündelik hayatta çok değerli şeyler yaptıklarını düşünüyorum. Bu liberalizm ve dalgalar tartışmasının bu kadınları dışarıda bırakmayan ama eleştiren şekilde ilerlemesini doğru buluyorum. Yani "Tu kaka feministler sizlerle yan yana gelmiyoruz, aynı salonda oturmuyoruz," demiyoruz, pek çok kadın platformunda biz kendimizden çok farklı düşünen feministle yan yana geliyoruz. Pınar Selek'in kampanyası da bu noktada çok anlamlı, birçok farklı feministi, kadın hakları savunucusunu bir araya getirdi. Yan yana durduğumuz herkesle aynı politik şekilde düşünmüyoruz ama belirli şeylerde uzlaşabiliriz ki farklılıkların yan yana gelmesi ve barış kültürü içinde toplumsal dönüşüm inşa etmeye çalışmanın stratejilerinden biri de budur bence.

Emek: Kendi adıma feminizmle geç tanıştığımı düşünüyorum. Feminist okumalara ilk başladığımda belli sıkıntılar yaşadım, muhtemelen hepimiz yaşamışızdır. Dünya tarihine baktığımızda, çok eril bir tarih ve bunu sırayla okuyabilirsiniz; İsa doğuyor, Dünya Savaşları oluyor vs. Bu çok linear bir tarih. Bunun yanı sıra eğitim sistemi de çok eril olduğu için biz bu şekilde düşünmeye, böyle öğrenmeye alışıyoruz. Biz bir kadın

tarihinden, feminist tarihten söz etmeye kalktığımızda işler karmakarışık oluyor. Çünkü aynı çizgiselliği onun üstüne empoze etmeye çalışıyoruz ve olmuyor, oturmuyor üstüne. Birinci, İkinci, Üçüncü Dalga etiketlerinin sırf o kategoriye sokma ihtiyacımızdan doğduğuna inanıyorum çünkü ancak böyle anlayıp öğrenebiliyoruz artık.

Ben kendi okumalarımda bu yüzden çok sıkıntı çektim çünkü birinin bana "şu tarihte şu, bu tarihte bu olmuş" diye anlatmasını bekliyordum. Osmanlı Tarihi çalışır gibi öğrenebileceğimi sanıyordum ama öyle olmuyor gerçekten, çok daha karmaşık. Çünkü kadın hareketi ve kadın tarihi tek bir yerde gerçekleşen bir şey değil, dünyanın bir yerinde aynı tarihte başka şeyler olurken, başka bir yerde belki de aynı şeyler bambaşka şekilde gerçekleşiyor. Örneğin bir yerde silahlar daha çok konuşuyor, bir yerde kölelik var. Bu karmaşanın içinden çıkabilmek için bu kategorizasyonu uyguladığımızı, ama bu yöntemin düşünce sistemimizde de yer etmemesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü verilen bütün örneklerde olduğu gibi farklı dönemlerde çok farklı fikirlerle öne çıkan feminist kadınlar var. Kendi adıma ne yapmaya çalışıyorum bu tarih çemberiyle diye sorduğumda, bir kadın olarak, feminist tarihi bilmek istiyorum, okumaya, anlamaya çalışıyorum. Ama bu kategoriler beni gerçekten biraz ürkütüyor ve bunların, diğer tüm alanlarda olduğu gibi, sonradan üzerine yapıştırmaya çalıştığımız etiketler olduğunu düşünüyorum açıkçası.

Esen: Emek'in bahsettiği egemen, linear tarih yazımı aslında sadece kadınları dışlamıyor bütün ezilenleri, "öteki"leri; köleleri, kadınları, işçileri, dilencileri dışlıyor. Bu tarih padişahların, sultanların ya da komutanların, kısacası erkeklerin tarihi. Tarihin aslında linear olmaması sadece feminizmin tarihine has bir şey değil. Tarihte her zaman farklı yerlerde farklı şekilde farklı şeyler oluyor ama biz onları doğrusal bir şekilde öğreniyoruz. Neyse ki artık günümüzde sözlü tarih diye bir yöntem var, farklı kesimlerin tarihini aktörlerinin dilinden anlamaya çalışan bir tarih yazımı yöntemi bu. Ya da Foucault gibi tarihin doğrusal olmadığını, kopukluklardan oluştuğunu ve belli sıçramalar içerdiğini hem sosyal bilimlerde hem de tarih alanında söyleyen düşünürler var. Bunun bizim açımızdan önemiyse şu: Hâlâ bu tür bir rasyonellikten ve çizgisel tarih algısından kolayca sıyrılamıyoruz. Bir şekilde bilgi üretmeye çalışan, bilgiyle ilişkisi olan insanlar olarak biz hâlâ rasyonel olarak bilgi üretiyoruz, rasyonel olarak anlıyoruz. Hâlâ akıl var, ama toplum mühendisliğine soyunmak başka bir şey.

Dalgalar meselesine gelince de, Yasemin'in "Bu dönemselleştirmelerin geçmişte neden böyle olduğu değil sadece bugün ne ifade ettiği önemlidir," fikrine katılmıyorum. Tam da bugünkü oluşturacağımız politikalar için tarihi nasıl yazdığımız ya da okuduğumuz önemlidir. Bu dalgaların şu andaki politika yapma biçimime ve politik sözüme faydası var mıdır? Bu önemli bir soru, ama sadece bu değil mesele, tarihi nasıl yazıp okuduğumuz tam da bizim nasıl politika yaptığımızı belirlediği için dalgalar meselesi, yani neyi nasıl adlandırdığımız bence önemlidir. Kavramlarımız ve tarihin hangi dönemini nasıl adlandırdığımız bizim aslında nasıl politika yaptığımızı belirleyen bir şeydir.

Emek'in dediği gibi belki öyle öğrendiğimiz için bir kronoloji ve belli dönemleştirmeler bize birtakım kolaylıklar sağlıyor. Çünkü bir

şeyi anlatırken Birinci Dalga dediğinizde birçok şeyi tarif edebildiğini düşünüyorsunuz, bu iletişimi biraz daha kolaylaştırıyor bence. Ve hâlâ tarihi öyle okuyoruz, keşfettiğimiz bir şeyin hangi döneme denk düştüğünü bulmaya çalışıyoruz, çünkü ancak bu şekilde zihin dünyamıza yerleştirebiliyoruz, ama bunun ötesinde bence dalgaların hiç bir anlamı yok. En azından bana bunun dışında bir şey ifade etmiyor dalgalar.

Hazal: Ben hem bu konuyla hem de Yasemin'in Türkiye örnekleriyle ilgili bir şeyler söyleyeceğim. Öncelikle bu benim aklımı çok karıştıran bir şey o yüzden sizin ne düşündüğünüzü merak ediyorum. Emek'in söylediklerine katılıyorum, benim kişisel olarak feminizm adına en önemli gördüğüm şey akıl yürütme biçimimi değiştirebilmek. Gerçekten kendimde bu konuda bir gelişme görebildiğim an en mutlu olduğum andır. Akıl yürütme biçimi derken yeni bir şey öğrenmekten ya da bir şeyi başka şekilde anlatmaktan değil, bir şeyi farklı bir şekilde anlayabildiğim zamandan bahsediyorum. Çünkü gerçekten, özellikle bu akıl yürütme biçimi ve bir şeyi anlama ve anlatma biçimlerimiz, belli tarihlerle, doğrusal olarak, bir şeylerin daha önemli diğerlerinin daha önemsiz olduğu düşüncesiyle, yani bu tür bir sistemle yön bulurken, bütün bunlar bu kadar "erkek"ken, bunları biz değiştiremezsek feminizm adına ne yaparsak yapalım çok fazla ilerleyebileceğimizi düşünmüyorum. Dolayısıyla benim için gerçekten feminist mücadelenin çok önemli bir parçasını bütün bu akıl yürütme biçimlerini değiştirmek oluşturuyor. O yüzden de bütün bu aydınlanma dönemi ve o dönemden sonra modernite dediğimiz, hiçbir şekilde tarif edilemez olan o şey, üstünde çok kafa yormak istediğim şeylerdir.

Moderniteyi de tüm tanımlanamazlığına karşın -ki ciltler dolusu kitap var bu konuda- şu şekilde anlıyorum; Modernite dünyanın ve dünyadaki her şeyin bilinebilir kılındığı bir akıl yürütme biçiminin iktidar olarak tesis edilmesidir. Yani her şeyin esası bilgidir ve bilginin getirdiği "gerçek" kavramı ve ikilikler var. Her şey bilinebilir, doğa, hormonlar, toplum... Aklımızın bu kadar üstün ve dünyadaki en önemli şey olduğu fikri ile birlikte anlamamızı kolaylaştıran bütün kategoriler ve bir şey kategori dışı kalır kalmaz panikleme halimiz. Yani modernite derken tüm bu akıl yürütme biçimlerinden bahsediyorum.

Yasemin'in söylediği liberal feminizmi nasıl anlayabileceğimiz konusunda ise, biz bugün liberalizm denilen bir idoelojiden bahsedebiliyoruz ve onun içinden konuşurken liberal olarak adlandırdığımız şeyler var ama diğer yandan Birinci Dalga'dakilerin yaptığı her şey çok radikal ve sonuçta bu kadınların açlık grevlerini, zorla yemek yedirmeleri, öldüklerini unutamayız. O dönem için devrimci şeylerdi bunlar. Fakat bugün mesela Yasemin "Hâlâ köyde okula gidemeyen kız çocuklarının eğitim alması için kampanya yürüten kadınların yaptıkları da benim için önemli," dediğinde ben her zaman şöyle bir ikileme düşüyorum: Bir belgesel izlediğimde örneğin, "Evet ya biz çok eleştiriyoruz ama eğitim de gerekli, okulların ve bu hizmetin de götürülmesi lazım," diyorum, sonra içimden "Acaba içimdeki oryantalist mi konuşuyor?" diyorum. O eğitimin de nasıl bir eğitim olduğunu biliyoruz sonuçta. "Baba beni okula gönder" diye bir kampanya çerçevesinde, sanki çocukları okula göndermeyen bir tek babalarıymış gibi, oradaki bütün Kürt-Türk çatışması, bölgedeki okulun bütün milliyetçi sistemi, göz ardı edilerek "kız çocuklarını okula göndermeyen

birtakım babalar var" yargısı yeniden üretiliyor. Evet, iğrenç ve rezil bir sistemde hepimiz okuduk, okuyoruz, fakat sanki ister istemez bütün bu sistemden bir çıkış veya bir mücadeleye katılış o eğitim sisteminden geçerek mümkünmüş gibi... Bu yüzden hep şu ikilemde kalıyorum: Bir taraftan bu eğitim kampanyaları aracılığıyla milliyetçi ve ataerkil söylemin yeniden üretildiğini düşünüyorum ama bir taraftan da içimden o eğitime de inanıyorum. O eğitimin iyi bir eğitim olduğuna değil ama ona bile ihtiyacımız olduğuna.

Esen: Ki sen de standartlara göre oldukça iyi eğitim almış birisin.

Hazal: Evet, ben de eğitim almış biriyim, dolayısıyla birinden birini seçmek zorunda değiliz ama bu söylemi yeniden üretmeden, yani yeniden ırkçı olmadan, yeniden oryantalist olmadan, bu eğitimle ilgili başka bir yöntem tutturmanın yolu mümkün mü? Bunlar üzerine çok düşünmüyoruz bence. Daha ziyade ya dışarıdan eleştirel pozisyondayız -ki benim geneldeki pozisyonum o- ya da içinden olanlar gerçekten bu kampanyanın ne kadar ırkçı ve oryantalist olduğunu çoğu zaman göz ardı ediyorlar. Dolayısıyla liberal feminist dediğimiz kadınlarla ya da kadın kurumlarıyla bizim gibi feminist örgütlerin birlikte işler yapması bu söylemleri değiştirebilir mi, böyle imkanlar var mı, hangi kısmına dahil olmak ve hangi kısmına dahil olmamak lazım gibi sorular var.

Seyda: Tam bu konuştuklarımız aklıma 2002 yılında, Medeni Kanun için yürüttüğümüz kampanyayı getirdi, Hazal'ın bahsettiği ortaklığa çok güzel bir örnektir. Medeni Kanun Kampanyası'nda birbirinden çok farklı politik pozisyonları olan kadınlar hep birlikte çalıştık. Ve o kampanya sürecinde şöyle bir tartışma yaşanmıştı: Kadınların çoğu imam nikahlı, evli olduğu zaman birçok hakları var ama imam nikahı olunca hiçbir hakkı yok. Bizim önerimizde kadınların resmi nikahla evlenmesi ya da mesela evlilik içerisinde kadınların haklarının biraz daha arttırılmasına yönelik maddeler vardı. Kadın erkek eşit olsun ve kadının emeği de görünür olsun istiyorduk. Ama baktığınızda bu öneriler evlenmeyi bir anlamda meşrulaştırıyor, aile kurumunu sağlamlaştırıyor. Başka bir yandan da şunu düşünüyorduk; birçok kadın var ki onlara "evlenmeyin, aile ataerkil bir kurumdur " demenizin hiçbir karşılığı yok. Eğer bir politika yapacaksak bunun kadınlar için bir karşılığının olması lazım Bunları da düşünerek politika üretmek lazım.

Hazal'ın söylediği şu nokta da önemli; bu tür kampanyalarda çekincelerimizi koymamız lazım ve şerh koyduğumuz tartışmaları da yürütmemiz lazım. Türkiye'de kadınların mücadelesi ya da biz feministlerin mücadelesi sadece haklar üzerinden olmamalı. Yani bu tehlikeye de düşmemeliyiz. Ama çok uzaktan ve küçümseyen bir tarzda da yaklaşmamamız gerekiyor. Çünkü haklar birçok insanın da hayatına karşılık geliyor, yani bir sürü kadın şunu diyor: evlilik içerisinde haklar edinmek benim için önemlidir. Haklar mücadelesinin onda bir karşılığı var, dolayısıyla bu dengeyi kuran bir politika üretmemiz gerekiyor.

Liberal feminizm açısından konuya çok girmeyeceğim ama şu örneği vermek istiyorum: Medeni kanununda değişiklik taleplerine karşılık mecliste erkek vekiller birdenbire çıkıp "karılara malları yedirtmeyiz" dediler, orada bir erkek kardeşliğini çok net görmüştük. Mesela erkeğin reisliği kaldırılırken onu istemeye istemeye de olsa kabul etmişlerdi ama iş mal rejimine geldiğinde ortalık birbirine girdi, çünkü

para ve mülkiyet ve iktidar meselesi mal rejimi üzerinden yürüyor, orada erkekler ortalığı birbirine katıp "Karılara malları yedirtmeyiz," dediler ve neredeyse "karılara malları yedirtmeyiz kampanyası" düzenlediler. Bu konuyu araştırırken yanlış hatırlamıyorsam dönemin feminist dergilerinin birinde bir şeye rastladım: Hikmet Sami Türk Medeni Kanun sürecinde gerçekten kadınların yanında yer almış. Fakat o dönemi hatırlarsanız yine 2001 yılıydı, o yıl aynı zamanda "Hayata Dönüş Operasyonu" vardı ve Hikmet Sami Türk o katliamın başındaydı. Oysa bu konuda kadın dostu olarak görülmüştü. Ben o dergideki yazıyı gördüğümde şöyle düşündüm; belki o kadar çok "karılara malları yedirmeyiz" kampanyasının düzenlendiği bir ortamda kimlerin destek olduğunu kayıt altına almak önemli olabilir ama kadın dostu diyerek, onu bu şekilde meşrulaştırarak almamaları gerekiyor. Yok saymak da yanlış olabilirdi çünkü öyle bir kampanyada herkese ihtiyaç olabilir, ama "Hayata Dönüş Operasyonu"ndaki katliamda oynadığı başrolü görmezden gelip "kadın dostu" diye gülen bir resmini de koymamaları gerekirdi diye düşünüyorum. Buralarda mı acaba liberal feminizm tartışması?

Esen: Evet, tam olarak buralarda...

Yasemin: Bu şekilde politika yapmanın şöyle bir handikabı var; aynen Seyda'nın dediği gibi; Medeni Kanun'daki değişikliklerle kadınların haklarını yükseltiyorsun, ama bunu yaparken yasa koyucunun ve devletin meşruiyetini, evliliğin, ailenin meşruiyetini de arttırmış oluyorsun. Yaptığın aslında bir liberal politikaya denk geliyor çünkü bir yandan mevcut ataerkil sistemi güçlendiren bir şey yapıyorsun. Ama bunun başka bir boyutu var, biz şiddetsiz politika biçimlerini benimsiyoruz ve şiddetsiz politika yapmak daha çok toplumsal mutabakat sağlamak, toplumsal dinamikler içinde kendine daha çok alan açmakla mümkündür. Bu aynı zamanda evet, liberallerin de söylediği bir şeydir, kendine sistem içerisinde özgürlük alanı açmaya çalışmak. Seni liberallerden bu noktada ayıracak şey şudur: sisteme dair eleştirini muhafaza etmek. Örneğin, sistemin ataerkil yönünü eleştiriyorsan ataerkil yönünü kıracak alanlar açmaya çalışmak. Yoksa nasıl olacak o toplumsal dönüşüm? Anarşist birisi olarak soruyorum, nasıl olacak bu dünyadaki devrim, devletlerin ortadan kalkması nasıl mümkün olacak, ancak sen yeterince güçlenirsen, belli kesimlerle toplumsal bir mutabakat sağlarsan mümkün olur, başka türlüsü ancak nükleer savaş, Üçüncü Dünya Savaşı gibi bir yolla mümkün olur, bunu belirlemezsen çok alternatif bir yolun kalmıyor. Doğrusu budur demiyorum, belki denenecek başka yollar vardır, ama biz düşe kalka sistemin içinde kendimize alan açmak için bu tip yöntemleri de kullanan, bunun için hem meclise giden, erkek milletvekilleriyle de tokalaşan, ondan kanun çıkarmasını isteyen, onu yetkili mercii olarak gören hem de ona karşı çıkıp sokakta başka bir yaşam biçimi kurmaya çalışan bir yerde duruyoruz. Büyük bir geçmişi, tarihçesi, stratejileri, modelleri olmayan bu politik dinamiklerin belki zaman içerisinde rayına oturacağını, ama bizim şu anda onu yazanlar, yazmaya çalışanlar olarak düştüğümüzü, kalktığımızı, zorlandığımızı her zaman düz bir çizgide ilerleyemediğimizi, bunun da çok mümkün olmadığını görüyorum.

Eğitim meselesine gelince, ben iyi eğitim almış ve burada feminizm tartışacak kadar lükse sahip bir kadın olarak, "Bu eğitim sistemi ataerkilliği, milliyetçiliği yeniden üretiyor," diyerek köyde

okula gidemeyen bir kız çocuğu adına konuşma-karar verme hakkının bende olmadığını düşünüyorum. Asıl bunu yaptığım zaman liberal bir pozisyonda dururum, diye düşünüyorum. O çocuk okusun ama o çocuğun okuduğu şeylerin zihnini kirletmemesi için biz mücadeleye devam edelim. Bir gün bizim de burada yarattığımız bilgi o çocuğun erişebileceği bir bilgi olsun. Biz de bugün burada bunları tartışarak bir bilgi üretiyoruz ve o çocuk bu bilgiye ancak okuyarak erişebilir, tıpkı bizler gibi. Biz bugün birbirimize nasıl eriştiysek... Ya da bu tür kampanyalar yapanlara "tu kaka" demeliyiz değil, "çok iyi yaptınız elinize sağlık" demek de değil. Gerekli yerde destek olmak ama sorgulama ve eleştiriyi sürdürmek gerekli ve farkındalığı sürekli yükseltmeye çalışmak. Bilemiyorum, sonuçta öğreneceğiz, yani kimsenin de "Ben en doğrusunu biliyorum, en doğru politik tutum budur," diyebileceği bir durumda yaşamıyoruz.

İspanyanın iç savaş deneyimi hariç anarşist bir deneyim yaşanamamış bir dünyada yaşıyoruz ve anarşizmi kurmayı, dünyada hiç öyle bir deneyim yokken oradan yaşamaya çalışıyorsun -ben kendi adıma söylüyorum- idealini yapabilecek kadar yeterli deneyim yaşamadık. Yalnızca yapmaya çalışıyoruz düşünmeye ve belirli yerlerde mutabık olup belirli yerlerde eleştirmeye devam etmeye...

Marie: Yasemin bize az önce anarşist deneyimden, bunun eksikliğinden ve tek bir yerde görüldüğünden bahsetti ama galiba bu özgürleştirici düşünce biçimini sadece anarşizm üzerinden değil bütün sistemler üzerinden ve bütün dünya üzerinden değerlendirmemiz gerekiyor, çünkü tüm dünyada aslında bütün bu sistemler yıkılıyor, çöküyor. Bu tarihsel olarak bize biraz kötü bir şeymiş gibi görünebilir ama bunun başka açıları da var. Çünkü bizi, her şeyi, nasıl yeniden inşa edeceğimiz sorusuyla karşı karşıya bırakıyor. Özellikle Fransa'da insanlar şu anda pek çok şeyi yeniden inşa etme, üretme, ortaya koyma süreci içindeler, kültür aynı şekilde, feminizm aynı şekilde... Ve önemli olan da bu insanların bunlar üstünde sadece konuşmuyor olmaları, şu anda bunu yapıyorlar, gerçekleştiriyorlar.

Avrupa Birliği'yle ilgili söylemem gereken çok önemli şeyler var: Avrupa Birliği'ne çok eleştirel bir yerden yaklaşıyorum. Özellikle kadınlara, kadın haklarına yönelik söylediklerine dair eleştirel yazdığım birkaç yazı da var. Ama tüm bu AB meselesine dair unutmamamız gereken şey; AB'nin her şeyden önce kapitalist bir proje olduğu ve bunların sadece erkekler tarafından ortaya konup kendi çıkarlarına yönelik olduğu ama sık sık bize bu gerçeği unutturmaya çalışıyorlar. Bunun altında yatan temel mesele, ekonomik liberalizm. AB, devletlerin ve hükümetlerin ortak çıkarlarını gözetmek amacıyla bir araya geldikleri bir yapı nihayetinde. Bu yapılar bir araya gelip en ufak şeyleri bile tartışıp nasıl davranabileceklerine karar veriyorlar. Örneğin Pınar Selek meselesi aslında AB açısından çok olumlu, çıkarlarına uygun iyi şeyler söyleyebilecekleri bir mesele oldu. Niye? Çünkü bu sayede, "Biz konuşma özgürlüğünü destekliyoruz," diyorlar ama AB içinde konuşulmayan en önemli şey politika ve ekonomi arasındaki bağ. Düşünce özgürlüğünü, konuşma özgürlüğünü destekliyorlar, evet, çünkü bu onların çıkarlarına dokunmuyor, onları rahatsız etmiyor. Ama AB içinde kesinlikle politika ve iktisat arasındaki bağdan söz etmek mümkün değil. Ve bu politik özgürlük boyutunu ön plana koyuyorlar ki ekonomik olarak kurdukları

sistem görünmesin, arkada kalsın. AB'nin Pınar Selek'i desteklemesi tabii ki çok önemli ve mükemmel bir şeydi, mahkeme'ye AB'den gelen insanların Pınar'ı çok samimi şekilde desteklediklerini biliyoruz ama bizlerin yine de bu işin ekonomik boyutuna yönelik biraz daha dikkatli yaklaşmamız gerekiyor.

Emek: Hazal'ın son söylediklerine dair bir şey söylemek istiyorum: Bahsettiğimiz kavramlara yönelik de biraz temkinli yaklaşmak gerekiyor çünkü her şeyden önce konuştuğumuz dil çok problemli. Bu beyaz erkek düşüncesi Türkiye'ye nereden geldi, nereden nereye doğru bir bilgi akışı var ve biz burada neyi tartışıyoruz, bu coğrafyaya dair bilmediğimiz, atladığımız neler var, kimin kavramlarıyla neyi konuşuyoruz? Galiba tüm bunlar tekrar üzerine düşünmemiz gereken meseleler...

Bir de Seyda'nın bahsettiği Medeni Kanun konusuyla ilgili, belki başka bir bakış açısı getirir diye bir şey söylemek istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti aslında tamamen bir çeviri cumhuriyeti. Medeni Kanun da dahil olmak üzere bütün yasalarımız çeviri yoluyla elde edilmiş durumda. Vakit dardı vs. gibi bir sürü gerekçeyle açıklanıyor, ama hepsi İsviçre'den çeviri. Bu coğrafyada yaşayan insanların -hele de kadınların- ihtiyaçları analiz edilmiş de Medeni Kanun o şekilde oluşturulmuş değil. Bakıyorlar, kendilerince medeni olduğunu düşündükleri ülkeden alıp buraya monte ediyorlar.

Marie: AB hakkında söylenmesi gereken diğer önemli bir şey de kesinlikle ve kesinlikle demokratik bir yapı olmadığı. Çünkü Strasbourg'da ve Brüksel'de seçimler yapılıyor, seçilen insanlar var ama biz bu insanların ne adlarını duyuyoruz ne de bir yerde görüyoruz, yani bu insanların adlarına erişim şansımız bile olmuyor, AB Parlamentosu'dan bir parlamenterle görüşmüştüm ve söylediği şey beni çok üzdü. Dedi ki "Biz bir gün içinde 150 tane kanun onaylıyoruz." 150 tane kanunu tabii ki okumuyorlar, peki bu yasalar nereden geliyor? Bunları çok elit, çok üst düzeyde olan bir baskı grubu hazırlıyor, onların da hiçbirini tanımıyoruz, haberimiz yok kimdir, nedir, ne değildirler. AB parlamenterleri seçimle işbaşına geliyorlar ama ortaya koyabilecekleri herhangi bir etkileri-güçleri yok. Bu baskı grubunun hazırladığı yasalar parlamentoya geliyor, onlar da sadece onaylıyorlar. Sonuçta bizim seçmediğimiz insanlar bizim hayatımız hakkında kararlar veriyor. Tabii ki bu Türkiye'nin AB'ye girmemesi gerektiği anlamına gelmiyor, Türkiye'yi ilgilendiren mesele tabii sizin meseleniz.

Esen: Marie Victoire'a bir soru sormak istiyorum. Fransa'daki, Seyda'nın verdiği Medeni Kanun örneğinde olduğu gibi, farklı feministlerin ve feminist olmayanların birlikte bir haklar mücadelesi yürüttüğü politik örnekler var mı ya da güncel pratikte Fransa'da feminist politika nasıl yürüyor?

Marie: Birlikte iş yapan pek çok feminist var ancak Fransa'da başımıza gelen şöyle de bir şey var: Feminist sözcüğü çok fazla yayılmış durumda. Fransız Savunma Bakanımız var kendisi muhafazakâr bir kadın ve kendisine feminist diyor ve bizim adımıza da konuşuyor. Bu sözcüğün kullanımı çok geniş kitlelere yayılmış durumda ve artık hiçbir şey ifade etmez hale geldi. Bunu bir strateji olarak kullanıyorlar o yüzden bu kelimeyi kullanmaya kimin izni olmadığını belirlemek lazım. Dolayısıyla sözcüğün kullanılabileceği temel noktalar ve sebepler çok

önemli. Bana göre bu hak bizde olmalı, ben kalkıp birisine "sen kendine feminist dememelisin" diyebilmeliyim. Fahişeliğin bir kurum olarak var olmasının devam etmesini sağlayan insanlar var, ben buna karşı bir pozisyon alıyorum ve bu konuda çalışmalar yapıyorum. Fahişeliğin kurumsal olarak devam etmesi gerektiğini söyleyen insanlar kesinlikle ve kesinlikle kendilerine feminist diyememeliler çünkü bence bu çok politik bir mesele.

Dilşah: Peki, feminizm bu pratik politik meseleler üzerinden tanımlanması gereken bir şey mi, yoksa bütün bunlardan bağımsız olarak, bunları içermelidir diyebileceğimiz şekilde, örneğin erkek egemen sisteme kökten karşı olmak gibi belli prensipleri de var mı? Siz nasıl tanımlıyorsunuz feminizmi?

Marie: Öncelikle çok yeterli olmamakla birlikte bir başlangıç noktası olarak şuna bakmamız lazım, sadece feminist gruplar içerisinde değil ama baktığımız her yerde, neyi nasıl okuyacağımızı görmemiz lazım. Nerede kadına yönelik şiddet, kadınla çarpışan, ona zarar veren bir şey varsa orada feminizmi bulabilirsiniz aslında. Örneğin karısı tecavüze uğrayan bir eşin karısını desteklemesi, büyükannelerinizin normların karşısında durmalarına dair anlattıkları hikayeleri... Bunlar ilk adımlar ama en önemlileri de bunlar. Daha teorik ve daha politik seviyelere doğru da ilerleyebiliriz ama bunları birbirinden ayrı şeyler olarak görmüyorum, bunları bir bütün olarak görüyorum. Kadının uğradığı aşağılanma her gün, her yerde ve her zaman karşımıza çıkıyor. Sokakta, izlediğimiz televizyonda, okuduğumuz kitapta, kadınlara her yerde baskı uygulanıyor, her yerde inkar edilip aşağılanıyorlar. Dolayısıyla buradan bakmamız gerektiğini düşünüyorum.

Aslında feminizmin başladığı yer olarak, milyonlarca kadının özgürleşmesine ne kadar katkıda bulunduğumuza bakmak gerekiyor. Türkiye'de ya da Fransa'da kaç tane feminist olduğu ve bu sayının ne kadar arttığı değil de kadınların özgürleşmesinde ne kadar yol alıp neyi, ne kadar etkileyebildiğimiz önemli. Bu evinde yemek pişiren bir kadının sorunları da olabilir, boşanma davası olan bir kadının mücadelesi de... Yani bizim asıl onur duymamız gereken şey kadının özgürleşmesidir.

Miray: Ben bir şeyi merak ettim, acaba her tür fahişeliğe mi karşısınız, yani buna translarınki de ve kurumsallaşmamış olanlar da dahil mi?

Marie: Evet kesinlikle her türlüsüne karşıyım. Yine AB'den bahsederken demokratik bir yapı olmadığını söyledik ama aynı zamanda bu bedenleri de pazara, satışa çıkaran bir yapı. On beş yıl kadar bu yapının çıkardığı yasaları takip etmeye çalıştım ben. Bedenleri pazarlıyorlar, bu bedenin kadın ya da erkek bedeni olması fark etmez, böyle bir fahişelik olduğu sürece haklarımıza ulaştığımızdan bahsetmemiz mümkün değil.

Hazal: Peki, bir şey sormak istiyordum, seks işçiliğinin birdenbire ortadan kalkmayacağını biliyoruz...

Marie: Pardon, seks işçiliği benim asla kabul edemediğim bir kelime, böyle kullandığınızda fahişelik herhangi bir iş gibi görünüyor ama değil.

Hazal: Ben de seks işçiliğini kullanmayı tercih ediyorum. Bugün değişik ülkelerde seks işçilerinin birçok hareketi varken, örneğin Hindistan'da ve Türkiye'de sendikalaşma ve devletten hakları alma mücadelesi varken bunları nasıl açıkladığımız önemli.

Marie: Aslında konuşmanın başındaki konuya dönmüş olduk, nasıl olur

da fahişelik yapma hakkından bahsedebiliriz, bu korkunç bir şey. Bunu 18. yüzyıla uyarlarsak kölelik yapma hakkından bahsetmiş oluruz.

Hazal: Bunlar bizim o insanlar hakkında dışarıdan düşündüklerimiz. Peki, yaptıklarını seks işçiliği diye tanımlayan insanlar ne olacak?

Marie: Onlar kendilerini bu şekilde tanımladıkları için ben o fikri kabul edemem. Ben köle olmak istiyorum diyenler var diye ben köleliği savunamam ya da kendilerine dindar diyen insanlar var diye öyle olmadığım gibi...

Katılımcı (a): Fahişeliği bedenin başka türlü sömürü biçimlerinden, örneğin fabrikadaki işçinin durumundan, nasıl ayırabiliriz?

Marie: Kapitalist hegemonya hepimiz için var ve hepimiz insanın sömürülmesine karşı mücadele ediyoruz. Ama bir ayrım yapmamız gerekiyor: Emeğimizi, yani sahip olduğumuz işgücünü satmak başka bir şey, birinin bedenini tamamen kullanmak başka bir şey. Dolayısıyla bu ikisi arasında bir ayrım gözetmemiz gerekiyor. Ayrıca bedenin sömürülmesi ifadesinin kullanılmasına karşıyım. Oradaki sömürü sözcüğünün beden ile birlikte kullanılmasını doğru bulmuyorum, çünkü Marx'tan beri sömürü işgücüyle alakalıdır. Beden üzerindeki sömürü dediğimiz zaman fahişeliği de bir işgücü olarak yansıtmış oluruz. O yüzden ben bütün bu kelimelerle de mücadele ediyorum. Bu iş emeğinizi satmaktan kesinlikle farklı, çünkü bir fabrikada sekiz saat çalışmak gibi bir şey değil, patronun ileri gidebileceği bir sınır var orada. Ama diğer meselede işler aynı şekilde yürümüyor, çünkü bir yere kilitlenip bedeniniz üzerinden sınırsız bir biçimde kullanılıyorsunuz. Bir feminist olarak bir insan, fahişeliği destekliyorsa kesinlikle ondan feminist diye bahsetmem mümkün değil.

Katılımcı (b): Bu şekilde düşünen feministlere muhafazakâr olduklarına dair birtakım eleştiriler de geliyor, bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Marie: Ben bu eleştirilere cevap vermekle zaman kaybetmiyorum, nasıl olur da bir feministin muhafazakâr olduğu düşünülebilinir? Aynı zamanda moralist (ahlakçı) olmakla eleştirilmeyi de problemli buluyorum.

Hazal: Konu biraz farklı yerde olsa da konuştuklarımız birbirleriyle bağlantılı şeyler. Seks işçilerinin/fahişelerin haklarıyla ilgili tartışmalar da Birinci Dalga'da aklımıza gelen sorularla bağlantılı. Tabii bunların cevaplarını bir anda bulamayız ama verimli bir tartışma ve düşünmemiz için bir vesile de oldu diye düşünüyorum. Geldiğiniz için hepinize teşekkürler

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 2

19 Şubat Cumartesi 13.00
Amargi Feminist Kitabevi

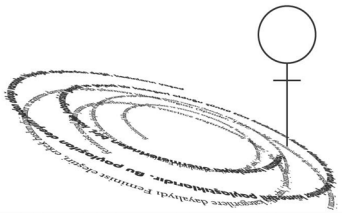
"DEMİR ÇENELİ MELEKLER"

MELEK ÖZMAN

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

19 Şubat Cumartesi günü "Demir Çeneli Melekler" filmini izleyip, Melek Özman'la birlikte tarihsel olarak **"birinci dalga feminizm" diye anılan dönemi –bu adlandırma ve dönemselleştirme biçimini de sorgulayarak- tartışacağız.** Programın ilk haftasında feminist sosyolog Marie Victoire Louise'le birlikte kadın hareketinin ortaya çıkışını ve öncülerini "hak talebi" ve "hak" kavramı çerçevesinde konuşmuştuk. Bu hafta ise hareketin örgütlenişi ve gelişme sürecine daha yakından bakarak feminist hareketin bu ilk döneminde öne çıkan kavramlarla tarihsel deneyim arasındaki ilişkiyi hep birlikte anlamaya çalışacağız.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Melek Özman:

Kadınlarla Dayanışma Vakfı ve Filmmor Kadın Kooperatifi'nin kurucularından feminist yönetmen. Halen Filmmor ve MEDİZ üyesi. 2003'ten itibaren Türkiye'nin değişik illerinde 'Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivali'ni düzenleyen ekibin içinde yer almaktadır.

Yönetmenliğini yaptığı belgesel filmler: İsyan-ı Nisvan (2008) 'Üç Etek: Erguvan', 'Üç Etek: Lila', 'Üç Etek: Mor' (2010) ve '70-80-90, Masum, Küstah, Fettan' (2010)

Feminist hareket tarihinde kadınların hak talepleriyle başlamıştık tartışmalarımıza; şimdi Demir Çeneli Melekler'i izlerken, oy hakkı talebiyle birleşen orta sınıf kadınlardan oluşan ve hem kendi kuşağındaki muhalif kadınlar hem de sonrakiler tarafından yer yer küçümsenen süfrajet hareketini biraz daha konuşma fırsatımız olacak. Bu 'liberal' hareketin radikalliğini çoğumuz burada yeni anlıyoruz. O yüzden, hatasıyla kazasıyla bir Hollywood filmi görsek de, heyecanlanıyoruz işte. Ve kaçınılmaz olarak soruyoruz; biz yapsak acaba nasıl olur?

Melek: Hepimiz süfrajetler için ne kadar şey biliyorsak ben de o kadar biliyorum, dolayısıyla bir sunuş yapmayacağım. Önce kendi bildiklerimi aktarayım daha sonra hep birlikte konuşuruz...

Öncelikle merak ediyorum aslında, filmi nasıl buldunuz? Sizi dinledikten sonra tekrar konuşmak isterim. Mesela *Demir Çeneli Melekler*'i Filmmor Kadın Filmleri Festivali'nde göstermedik, *Gözlerimi de A*l'ı da göstermediğimiz gibi. Festivalde neden gösterilmediğinden başlayayım. Bu arada ben göstermekten yana olanlardandım, ama genel eğilim göstermemekti. Çünkü ben *Gözlerimi de Al ve Demir Çeneli Melekler* gibi filmlerin yapılmasını, bu tür filmleri ana akım sinemada bile olsa görmeyi önemsiyorum ve bir sürü izleyiciye ulaştığını düşünüyorum. Ama genel eğilim "İyi de bunu kadın filmleri festivalinde ayrıca göstermeye gerek yok, çünkü her yerde zaten gösteriliyor, sinemalarda var, ana akım alanlarda var."

Şimdi genel olarak Süfrajetler ile ilgili ben kendim ne düşünürüm, ondan biraz bahsedeyim. İnternetten, sözlükleri vs. herhangi bir yeri açarsanız süfrajetler için hep şunu derler; orta sınıf kadınlardan başlayan

bir hareket, oy hakkı hareketi ve en güçlü olduğu yer de İngiltere'dir. Bu argümana itirazla başlayayım. Mesela şöyle bir cümle kursak Anarşist Hareket alt sınıftan mı başlar, orta sınıftan mı başlar? Dünyada herhangi bir görüş yoktur ki orta sınıftan başlamıştır diyemeyelim, hatta üst orta sınıftan. Ben onları çok önemsiyorum. Çünkü anneannelerimiz onlar bizim. Aslında şu anda bir feministe ne kadar yakıştırma yapılıyorsa, ilk karalamaların, ilk yakıştırmaların yapıldığı grup onlar... Çok kıymetliler. Biliyorsunuz İngiltere'de süfrajetlerden ölenler oldu. Kralın atının önüne kendini atmak, bombalamak gibi eylemler yaptılar...

İlginçtir ben süfrajetleri üniversitedeyken, Gandhi okurken buldum, çok da sevdim. Tabii üniversitede hepimiz gönlümüzde feminist olsak da, önce Gandhi'yi, Foucault'yu okuyoruz, kadınlara hep daha sonra ulaşıyoruz malum... Gandhi Avrupa'da yaşadığı dönemde, özellikle İngiltere'de, süfrajet hareketinden çok etkilendiğini ve ilk pasif direniş fikrinin orada, onlardan ilhamla oluştuğunu söyler. Hatta gönlümüzü alan laflar da eder mesela "O kadınların kahramanlıklarının yanında nedir ki bizimki" der.

Benim on senedir yapamadığım ve artık yapmaktan vazgeçtiğim bir film var; Osmanlı Kadın Hareketi'nden bir kadınla ilgili. Hep erteledim çünkü tarihi film yapmak çok zor. Biz feminist sinema yaparken anlattığımız şeyin bütün radikalliğini sinemaya da yansıtmak durumundayız. Dolayısıyla bildiğiniz anlatma tarzlarını da yerle bir etmeliyiz. Başka bir dil bulmalıyız.

Laura Mulvey'ın filmlerini izlemişsinizdir. Makaleleri kadar karşı açıya karşı çekimleri hepimizi etkiledi. Karşı açı kullanılmadan 360 derece dönen bir kamerayı izlemek... Bu kadar radikal yerlere vardırmasak bile, böyle dönemleri sinemada aktarmak çok zor. Karar vermek durumundasınız. Diyeceksiniz ki, hayır, ben bunu sizlere yapıyorum... Öyledir, bütün sinemacılar filmleri birilerine yaparlar, en çok bunun için kızıyoruz onlara... Erkekler için yapıyorlar filmlerini, onlarla konuşuyorlar, zaten kadınlarla konuşmayı bilmiyorlar. Bir filmi size yapmayı isteyebilirim, o filmlerle de empati kurarak söylüyorum; isterim ama, bir taraftan da sizi bulabilirim ve konuşabilirim de. O zaman "Feministler öcüdür, çirkindir, bin tane şeydir," diyen kadınlar da izlesin dediğinizde, sorun tam da bu oluyor; *Demir Çeneli Melekler* gibi biraz da hikayenin içini boşaltan filmler ortaya çıkıyor. Ama bir taraftan da temel meseleyi bize aktarıyor. Hiç feminist olmayanlar için de, anti-feminist olanlar için de bir çabayı, bir sözü bize geçiriyor. O açıdan kıymetli.

Temel handikap bunu nasıl anlatacağınız da. Çünkü nasıl anlatacağınız filmin ne kadar insana ulaşacağını, kimlerle iletişim kuracağını belirliyor. O yüzden, bilmiyorum, sizden de filme dair eleştiriler duyacağımı öngörerek söylüyorum, ben de aynı eleştirileri paylaşıyorum ama böyle filmler yapılmasını da önemsiyorum çünkü süfrajetler bu filmden sonra bir sürü yerde konuşulmaya başlandı. Amerika'da çok konuşulduğunu biliyorum. Amerika'daki feministler

çok kızdılar. Başka ülkelerde de kızdılar. Birçok kadın filmleri festivali bu filmi, süfrajetleri ana akım sinema dili içinde anlattığı için bizim gibi göstermediler. Evet, dili Hollywood'un klasik anlatımlarına çok benziyor, çok geleneksel bir öyküleştirmesi var... Dolayısıyla yapısal hiçbir değişikliği yok. Ama ben yine de çok kıymetli buluyorum. Sonuçta biz izleyeceğiz, eleştireceğiz, ama bir sürü insan için başka bir duygusu olacak. Süfrajetler ile ilgili *Demir Çeneli Melekler* filmine dair ben bu kadar giriş yapmış olayım. Zaten hep birlikte konuşuruz.

Yasemin: Bu benim filmi ikinci izleyişim ve zaten ikinci kez izlemeye çok katlanamadığım için ara ara dışarı çıktım. Çünkü ağır bir film. Hollywood'un kahramanlaştırma ve hikayeleşebilecek vurucu kısımları öne çıkartan bu tarzı, politik mücadeleyi biraz daha geride ele alma hali de insanı etkiliyor ama film anlamında ben Melek'in söylediklerinin tamamına katılıyorum. Biz feministlerin, hep eleştirdiğim bir yanıdır bu, hep de söylerim; elitizme, soylulaştırmaya, burjuvaziye bir sürü eleştiriler yöneltirken, kendimiz çok elit ve başka bir kesimin duymadığı bir dil kullanıyoruz. Bizim ne söylediğimizi insanlar anlamıyorlar. Bence bizim ne söylediğimizin anlaşılması çok kıymetli. Bu Hollywood'un bizim yapamadığımızı bu şekilde yapabilme imkanı var. Bu anlamda kıymetli buluyorum.

Süfrajetler filmde daha farklı ele alınabilirdi tabii ki. Kadınları kahramanlaştırmadan ya da daha politik bir şekilde yapılabilinirdi. Ben yine de Hollywood'un filmleri içinde de, pek çok yeri oldukça politik, alt mesajları önemli bir film olduğunu düşünüyorum... Hepiniz dikkat etmişsinizdir; o senatörün karısından beklenen annelik rolleri, kadınlık rolleri, itaat rolleri... Bunlara vurgu yapıyor. Ondan beklenenleri, bu beklentilere karşı çıkışını ve sistemin bu kadınları nasıl cezalandırdığını gösteriyor. Buradaki öykü bize hiç yabancı bir öykü değil. Çünkü kadınlar ne zaman karşı çıkar, direnç gösterir, hak talebinde bulunurlarsa, onları ya tımarhaneye tıkma, ya akıl hastası olarak adlandırma gibi çözümler bulunur... Nezihe Muhiddin de Türkiye'de aynı süreçte, tam da benzer bir şey yaşıyor. Bunun Osmanlı'yla, sonrasında İttihat ve Terakki'nin ve Mustafa Kemal'in, Amerika'dakilerle birbirlerini hiç tanımadan bakış açılarının, yaklaşım yöntemlerinin, engelleme yöntemlerinin tümüyle aynı olması hiçbir şekilde tesadüf değil. Bunu algılamak anlamında filmde politik vurgular da olduğunu düşünüyorum.

Ben ilk izlerken de tamamen, tümüyle içi boş bir film olarak algılamadım. Geçen hafta burada Birinci Dalga Feminizm'i tartışmıştık. Neye Birinci Dalga deriz, tartışmalı gerçi, çünkü bu kadınların oy hakkı talep ettiği dönemde Emma Goldman'lar da tamamen bütün tahakküm biçimlerinin ortadan kalktığı, devlet mekanizmasının olmadığı bir başka feminizmin hayalini taşıyorlar. Bunlar 1900'lerin başında eş zamanlı gerçekleşiyor. Aynı dönemde Osmanlı'da kadınlar 1920'de Kadınlar Halk Fırkası'nı kuruyorlar, aynı dönemde, Nezihe Muhiddinler de eş zamanlı olarak, tıpkı süfrajetler gibi akıl hastanesi sürecinden geçiyorlar. Bunları liberal feminist, yalnızca hak talepli feminizm diye tanımlayabilir miyiz

ya da radikal değildiler diyebilir miyiz? Açıkçası ben bu etiketlemelerin anlamlı olduğunu düşünmüyorum. O dönem için bu çok büyük, radikal bir talep aslında. Seni eşit görmeyen bütün bir sisteme karşı eşitlik mücadelesi yürütmek, o dönem için radikal olarak adlandırılabilinir. Bir şey olarak adlandırmak zorunda hissetmiyorum, ama kesinlikle çok kıymetli olduğunu düşünüyorum.

Bugün dünyadaki kadınların geldikleri yerde bu kadınların yaptıklarının çok büyük ve çok değerli bir katkısı var. Onlara eleştirel bir gözle, bugünün dünyasının tanımlamaları ile bakmayı hiç doğru bulmuyorum. Melek'in dediği gibi anarşizm gibi, dünyadaki bütün felsefi, ideolojik hareketlerin hepsi zaten orta ve orta üst sınıftan, elitlerden çıkmıştır. Çünkü eğitim alabilen, yani birtakım bilgilere, birtakım sorgulamalara ulaşabilen kesim onlar. Ama eğitim almayıp da direnenler de var, o cadı diye yakılanlar... Yüzyıllarca kadınların direnci var. Bir kere bu film bir sürü şeyi politik olarak bence çok iyi anlatıyor: Kadın olarak isyan ettiğinde, karşı durduğunda, bir şey istediğinde senin nasıl bir kadınlık rolüne hapsedilmeye çalışıldığını ve hapsedilmeyi kabul etmediğinde de ne kadar büyük bedeller ödemen gerekeceğini çok net gösteriyor...

Bugün de bundan daha farklı bir hayat sürmüyoruz. Filmi izlerken ben zaman zaman dışarı çıktım, çünkü özellikle işkence sahnelerini izlemeye dayanamıyorum... Kadın oldukları, birtakım politik mücadelelerin içine girdikleri için işkence gören kendi arkadaşlarımın deneyimlerini biliyorum. Bu tür işkenceleri bugün dünyanın pek çok yerinde, Türkiye'de, bizim çevremizde, kendi arkadaşlarımız da yaşamaya devam ediyor. Yani bu bağlamı koparmaması; muhalefet edersen işkence görürsün, bedel ödetilir sana, akıl hastanesine kapatılırsın... İşkence sistemin bu insanlara karşı kusma refleksi...

Bu filmi başka bir açıdan da çok kıymetli buluyorum; kadınların kendi tarihini yazması. Nezihe Muhiddin yazılmadan önce Türkiye'de biz ders kitaplarında "Atatürk kadınlara seçme ve seçilme hakkını verdi," diye okuyorduk. Eminim insanlar Amerikan tarihini de "Başkan Wilson kadınlara seçme ve seçilme hakkını verdi," diye öğreniyordur. Çünkü tarih hep erkeklerin gözünden, onların başarılarından, onların lütuflarından bahseder. Bu anlamda bu film bir Hollywood filmi de olsa, Amerika'daki insanlara Başkan Wilson'un kadınlara oy hakkını vermediğini, kadınların mücadele ederek bu hakkı elde ettiklerini anlatması açısından değerli. Biz de bu şekilde Hollywood tarzında bile olsa, bu kadar bile olsa bence o kadınların tarihini çekmeliyiz. Keşke Nezihe Muhiddin'in de filmini izlesek ve Türkiye tarihinde Atatürk'ün kadınlara lütfettiği oy hakkı konusundaki söyleme bir soru işareti atabilsek. Böyle düşünüyorum.

Peki Ya Bizim Süfrajetler?

Melek: Osmanlı'dakilerle ilgili benim üzerine çalıştığım, yani

senaryolaştırdığım kadın, Osmanlı Kadın Hareketi'nden bir kadın. Osmanlı Kadın Hareketi'nin sonu çok vahim; Nezihe Muhiddin tımarhanede, Halide Edip inzivada, yalnız başına, Yaşar Nezihe aynı şekilde ölmeden önce ölüm ilanı çıkartıldı. Latife, biliyorsunuz Kadınlar Halk Fırkası'nı destekleyenlerdendir, inzivada. Mustafa Kemal'in kız kardeşi Makbule de Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucularından gözüküyor Komintern Belgelerinde. Makbule'yi karga kovaladıktan sonra bilmiyoruz, karga kovalar ve sonrasında yoktur. (Gülüşmeler)

Osmanlı Kadın Hareketi'ne bir haksızlık var. 1900'lerin başında Selanik'te, daha Jön Türklere siyaseten yakın, ama tabii ki kendileri bağımsız kadınlar var... Meşrutiyet'in yıldönümünde "Yaşasın erkeklerin meclisi" diyorlar. Yirmi yıl süren böyle bir hareket var. Şey derler hep, "Biz de batıdaki kız kardeşlerimiz gibi nümayiş mi yapalım?" Bu cümleden dünyadaki süfrajet hareketi takip ettiklerini anlarsınız, ama bir Osmanlı Hanımlığı vardır. "Ne yapalım, ne zaman bize bu haklarımız verilecek, biz de batılı kız kardeşlerimiz gibi nümayiş mi yapalım?" derler ve yaparlar da. Darülfünun'da, üniversiteye girmek için, 1914'te yaparlar da mesela.

Serpil Çakır'ın, Yaprak Zihnioğlu'nun kitaplarından biliyorsunuzdur Osmanlı kadınlarını. Ama Kadınlar Halk Fırkası ile ilgili bir kitap bekliyoruz hâlâ ki Mustafa Kemal İzmit'te bir basın toplantısı yapar. Henüz daha Müdafai Hukuk Cemiyeti var. Meclis var ama yani meclis olmayan bir meclis var. Bir basın toplantısı yapar. Amacı da halkı cumhuriyete, partilere hazırlamaktır. Der ki; "Artık fırka kurma zamanı geldi." Maksat sadece Müdafi Hukuk Cemiyeti'nin fırkalaşmasıdır ama sinyali ilk kadınlar alırlar ve iki ay sonra Kadınlar Halk Fırkası'nı kurarlar; yani dönemin en dinamik grubu kadınlardır. Parti'nin başında Nezihe Muhiddin vardır; biz onu biliriz ama o dönemde çok kadın var. Benim çalıştığım kadın Yaşar Nezihe, Amele Cemiyeti ve İhtilalci Halk Fırkası üyesidir, yani komünisttir. Ama bu kadınların hepsi, eğitim, seçme-seçilme gibi, yani temel haklar konusunda birlikte davranırlar. Şu an bu şekilde ortak hareket edemiyoruz. Fırkayı kurarlar, ama tabii resmen tanınmaz bu fırka çünkü kadınların seçme ve seçilme hakkı yoktur. Zaten memlekette parti yoktur. Dolayısıyla yasaklanır. Ve yine komintern belgelerine göre bir grup kadın tutuklanır. Komünistlerin de yargılandığı davalarda araya katılan fırka kurucusu kadınlar da vardı. Sorguda tutulurlar günlerce, hapsedilirler. Daha solda olanlar hapsedilirken, Nezihe Muhiddin gibi kadınlar da karalanırlar. Nezihe Muhiddin zimmetine para geçirmekle suçlanır. Tımarhaneye giden süreç böyle başlar çünkü bu suçlama onun için çok ağırdır. Böyle bir şeyden sonra, Fırka'nın tüzüğünün birinci maddesinde kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması vardır, bundan sonra zaten kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanıyan yasa çıkarılır.

Mustafa Kemal görece lütufkâr davranarak dernek olmalarına izin verir ama bütün o radikal kadınlar uzaklaştırılır ve derneğin başına görece daha ılımlı kadınlar getirilir ama onlar da olumlu olmaz. O da

seçme/seçilme hakkı istemeye başlar, o da uzaklaştırılır. Sonu bugün bildiğimiz Türk Kadınlar Birliği olur. Bir de Türkiye aslında kadınlara seçme ve seçilme hakkını çok geç veren ülkelerden bir tanesi ki, Türkiye'deki dinamikte, esasen Türkiye'yi faşist ülkelerden ayırmak gibi bir kaygı da görünüyor.

Osmanlı süfrajetleri diyebileceğimiz kadınlar 1921den sonra, Kadınlar Halk Fırkası sürecinden sonra, çeşitli nedenlerden dolayı siyaset yapamaz hale gelirler. Dolayısıyla bu onlar için zorunlu bir inzivadır.

Yasemin: Tabii tabii, devletin işine gelmiyorsan...

Melek: Bir şekilde böyle yapılarak, bu kadınları dışlamışlar. Çok hoş bir şey bulduk Yaprak Zihnioğlu'ndan. Her ayın ilk salısı Fatma Aliye'nin evinde buluşuyorlar. Böyle duyurarak değil... Düşünsenize, Nezihe Muhiddin var, Yaşar Nezihe var, Şükufe Nihal var, Fatma Aliye var. Fatma Aliye çok yaşlı, yürüyemiyor artık, o yüzden onun evinde buluşuyorlar. Her ayın ilk salısı buluşurlar. Çok da siyaset konuşmazlarmış... Bu buluşmalar 1932-1933'e kadar sürmüş.

Yasemin: *Demir Çeneli Melekler* bir Hollywood filmi, ama bir yandan, savaş varken ve kadınlardan, savaştaki bir ülkenin hemşireleri olmaları beklenirken, bütün bu görevleri reddetmelerini, milliyetçiliği kendi içlerinde sorgulamalarını verdiği için, "Doğrusu ne, savaşta beklenen rolleri mi yerine getirmek yoksa oy hakkı için mücadeleye devam mı etmek?" gibi bir kaygıyı da verdiğinden ben filmi politik olarak o kadar da içi boş bulmuyorum. Şunu çok iyi çizmiş bence; kadınların rolleri nedir; milliyetçi rolleri, ana rolleri, hemşire rolleri vs... Hollywood olmasına rağmen ben filmi çok değerli buluyorum.

Hazal: Benim de bu filmi ikinci izleyişim. Ama bayağı bir kısmını hatırlamıyordum. İlk izlediğimde de meselenin çok farkında olmayarak izlemiştim. Ama Hollywood filmi olmasına rağmen hikayenin içini ne kadar boşalttığı konusunda emin değilim. Tabii ki belli bir öyküleme biçimini devam ettirdiğini, yeniden ürettiğini kabul ediyorum. Özellikle erkek karakter Ben'in girdiği sahnelerde böyle güya bir aşk olmayan aşk kurgusunun olması bu ana hikayenin üstüne eklenti duruyor. Ama yine de çok kıymetli buluyorum. Çünkü bunun ana akım sinemada yer alması, sinema salonlarında gösterilen bir film olması, başrolünde çok ünlü bir kadının olması çok önemli bir şey bence. Hem Melek'in hem de Yasemin'in söylediği şeylere katılıyorum.

Bir yandan da şunu düşündüm, 12 Eylül'ü konu alan *Babam ve Oğlum* gibi çok eleştirdiğimiz filmler var. Bu filmlerin ben kişisel olarak, hiçbir pozitif yanını görmüyorum hatta politik olarak da tam tersi bir etkisi olduğunu düşünüyorum. 12 Eylül ile ilgili hiçbir şeyi görünür kılmadığı gibi öyküleştirme tarzından dolayı çok kötü yerlerden bir sürü şeyi yeniden üretiyor. Ama bu film öyle bir film değil bence. *Babam ve Oğlum* kadar yanlış bir yerden ve onun kadar politik olanın içini boşaltıp tarihi başka bir yerden kurmuyor. Evet, öyküleştirme biçiminin klişe olduğunu kabul ediyorum, mesela, kadınların hiçbirinin, nasıl geçmişlerden geldiklerini, nasıl sınıfsal farklılıklara sahip olduklarını ve

bu gibi özelliklerini bilmiyoruz. Ama kadınların mücadelesini politik olarak veriyor. Bir yandan şu da çok klişedir ya, kadınların öykülerine girip, onlarla ilgili başka travmalara odaklanarak, o politikliği başka bir yerle de bağlantılandırması. Bu film bunu yapmıyor. 12 Eylül filmlerinin çoğunun yaptığı ise böyle bir şey. Politik mücadeleyi aile hikayesinin içine ekleyerek yan hikaye olarak yer vermesi. Bu filmin ise o mücadele duygusunu çok iyi verdiğini düşünüyorum. Mesela Kadınların Halk Fırkası'nın filmini ana akım sinema içinde yer alan bir yönetmen yapsa sizce kötü mü olur? Bence olmayabilir...

Melek: Olabilir Hazal, inan kötü olabilir. Türkiye'deki 12 Eylül filmlerini düşün, tanıkları olarak 12 Eylül'ü kötü yapabildilerse, Osmanlı kadınlarını kim bilir nasıl ele alırlar. (Gülüşmeler) Ben yapamayacağıma karar verip, on senedir bekliyorum ki fazla özgüveni de olan bir insanım. (Gülüşmeler) Ama zor işler bunlar, inan ele yüze bulaştırma ihtimali var.

Hazal: Var var, ben iyi bir film olacağını hayal etmiyorum. Ama...

Esen: Sadece o hikayenin ana akımda yer almasından bahsediyorsun sanırım.

Hazal: Evet, o görünürlük... Osmanlı'da kadınlar da vardı ve bir şeyler için mücadele ediyorlardı; yani o zaman bir mücadele vardı diyebilmek. Çünkü bir yandan da bu sözün kamusallaşması için, gerçekten sinemadan daha iyi bir araç da yok. Yaprak, Serpil başka birileri kitaplar yazacaklar... Yazdılar, yazacaklar da daha... Ama gerçek bir kamusallık için görsel medya çok etkili diye düşünüyorum. Mesela Diyarbakır Cezaevi'nde yaşananların gerçekten kamusallaşması Bu *Kalp Seni Unutur mu?* da görünen sahnelerle oldu. Böyle bir gerçeklik var, kötü bir şey evet, ama var... Dolayısıyla bu tür mücadelelerin ana akım sinema içinde yer almasını ben çok iyi bir şey olarak görüyorum.

Melek: Sinemaya o kadar şey yükleyemiyorum ben. Unuttu herkes Diyarbakır Cezaevi'ni. *Bu Kalp Seni Unutur Mu* ile izlediler ama toplumsal hafızada gerçekten bir anlamı olmadığını düşünüyorum. O günler konuşuluyor ve unutuluyor. Ana akımdaki her şey çok yanıltıcı olabiliyor. Çok gündeme geldi diye seviniyoruz ama gerçekten bir o kadar da çok çabuk unutuluyor. Bu yüzden, Güney Afrika'da Hakikatler Komisyonları kurulmamış olsaydı yaşanan savaşı konu alan o filmler hiçbir işe yaramayacaktı. Hakikatler Komisyonu kuruldu, aynı zamanda siyasette karşılığı vardı da, hatırlandı. Türkiye'de de 12 Eylül ne kadar anlatsalar da -kötü anlatıyorlar o ayrı ama iyi anlatsalar da- anlatılanların toplumsal hayatta politik bir karşılığı olmayınca unutuluyor. Bu yüzden ana akıma o kadar bel bağlamamak lazım, hele de kadınlar ile ilgili olarak... Orda yanıltıcı bir şey var aslında fakat ben de önemli buluyorum, o ayrı.

Emek: Ben filmin adına takıldım ve bir şey sormak istiyorum. Kaçırdıysam, biriniz söylerse çok sevinirim. Bu kadınlardan, bu mücadele eden kadınlardan "demir çeneli melekler" diye kim bahsediyor? Çünkü filmin ismine baktığımızda biraz problemli görüyorum; demir bir çeneye sahip olmak! Eğer bu ismi takan bir erkek ise zaten çok erkek zihniyetini

yansıtan bir şey. Niye? Çünkü çenesi güçlü, çünkü bir şey söylüyor ya da ısırabilir, yani bir tehlike arz ediyor. Aynı zamanda kadınlara yine 'melek' yaftasını, ya da 'melek' olma özelliğini yapıştırmak da çok problemli... Filmin içinde geçiyordu ama ben kaçırdım.

Melek: Açlık grevlerindeki çene meselesinden dolayı zamanında konmuş bir isim orada ama feministler de kızmıyorlar bu isme. Ben o kadar ironi sorun değil diye düşünüyorum. Yani demir çene, yememek için direnmeleri... Melek demeleri evet, çok rahatsız edici. Benim de adım Melek değiştireyim diyeceğim ama. (Gülüşmeler) *Demir Çeneli Melekler* diye o zaman konmuş, onlar da bu isimden çok rahatsızlık duymamışlar ve isimleri öyle kalmış. Filmde o adı kullanmış, diye biliyorum ben, kendileri koymamışlar.

Emek: Anladım. Bir sürü göndermesi olduğu için bana problemli göründü...

Melek: Ama dönem içinde düşünülürse onlara herkesin şeytan dediği bir dönemde onları destekleyerek verilmiş bir isim. Hem demir çeneliler, hem de melek onlar aslında; kötü hiçbir şey yapmadıklarını tanımlayan bir şey olduğu için melek ismi problem edilmemiş. Bu isimlendirme o dönemki koşullar içerisinde aslında o kadar da iğreti edici değil. Herkes onlara şeytan diyor, karikatürleri görmüşsünüzdür. Google'dan bir arayın, feci şeyler var, bütün karikatürler "cadıların devamı bunlar" mesajını verir. Muhakkak çeneler uzun, muhakkak burunlar uzun. Bütün görsellik cadılara benzetme üzerine kurulu. Mesela 70'lerdeki feministler bu kadar ötelenmediler belki ya da ilk adımlar daha zor, "cadı" diye avlananlar, süfrajetler için durum daha zor.

Dilşah: Filmin içinde biraz iktidar problemi var mıydı, onu düşündüm izlerken. Filmin başrolündeki Alice'e diğer kadınlar, "Hapse girersen içerde kalırsın, senin dışarıda mücadeleyi yürütmen gerekiyor," diye telkinlerde bulunuyorlar. Yani bir şekilde filmde hareketin lideri Alice oluyor. Bu gerçekte de böyle mi olmuş, bunun tarihsel gerçekliği ne boyutta, yoksa Hollywood tarzı bildik kahramanlaştırmadan kaynaklanan bir şey mi?

Melek: Benim tarihten bildiğim kadarıyla hareketin böyle bir kahramanı yok. Filmin zaten temel problemi o. Tiplerle karakterler seçmiş, onları kahramanlaştırmış. Mesela İngiltere'de çok lider var, İngiltere toplumsal yapısıyla da biraz öyledir ya, ama Amerika'da süfrajet hareketinin gerçekten lideri iki üç kadın değil. Bu liderliği bence film yapmış.

***

Süfrajetler şiddet açısından da çok konuşulur, şiddet içeren eylemleri var denilir. Ama mesela ben şiddet demiyorum, çünkü yaptıkları eylemlerde bir kişi bile ölmedi arkadaşlar. İngiltere'de boş binalara o kadar bomba koydular parlamento eylemleri vs... Gandhi'nin esinlendiği eylemi buldum ben. O çok güzel bir eylem. Gördünüz mü bilmiyorum. Parlamentonun önüne tek sıra giderler, dururlar ama siz

böyle tek sırasınız diye düşünün. Gidiyorum orada, oy hakkı diyorum, bağırıyorum, pankartlarım var. Birisini gözaltına aldıklarında, arkadaki birisi hemen yerini alıyor. Böyle böyle zincirleri var. O çok güzel bir pasif direniş eylemidir. Bir süre sonra duruyorlar. Yani teker teker bir yere gittiğinizi ve beş yüz kadın olduğunuzu düşünün, en sonunda artık hükümette bir gündem oluyor, bunları teker teker gözaltına alarak ne yapacağız demeye başlıyorlar.

Sevda: Tabii Hollywood akımı olmasından kaynaklı ama benim gerçekten kafamı kurcalayan bir şey var; film bazı noktalarda kapıyı aralıyor ama asla detay vermiyor. Mesela siyahi kadınlar ilk başta dediler ya, "ya birlikte yürürüz, ya da hiç katılmayız", onların katılıp katılmama sürecinde geçen tartışmaları, beyaz kadınların buna nasıl tepki verdiklerini falan göstermiyor. Kendi adıma bu tartışmaları biraz daha görmek isterdim. Yine aynı şekilde savaşla ilgili aralarındaki tartışmaları biraz daha yoğun göstermesini... Yani kapıyı aralıyor, ama orada bırakıyor. Aşk sahnelerini gösterdiği gibi bu tartışmaların detaylarını göstermiyor.

Özellikle o siyahi kadınlar olayı çok önemliydi, film boyunca bekledim, acaba yine bir yerden çıkacaklar mı diye ama başka hiç bir yerde görmedik. Film merkezine bir kere politik mücadeleyi koymuş. Hatta filmin finali aşk sahnesi ya da başka bir şeyle değil onların oy hakkını kazanmaları ile bitiyor, bu güzel bir şey ama tabii bunu bayağı popülarize ederek, bayağı yumuşatarak yapıyor, nihayetinde film ana akım bir film.

Emek: Galiba bu filmin benim açımdan önemi, kişisel bir yerden bakacağım ama günlük politika yaparken, kendimize dair bir şeyler söylemeye çalışırken, nerde, nasıl duracağımıza yönelik, aslında hem yeni sorular soruyor olması, hem de bu alana ışık tutuyor olması. Şu benim çok fazla dikkatimi çekti; bir araya gelen kadınların arka planlarına baktığımız zaman farklı şeyler görüyoruz. Alice'in arkadaşlarıyla birlikte ilk broşürleri dağıttığı sahnede işçi kadınla tartışıyorlar. Bir tanesi ötekine kalkıp "Çocuklar böyle doğmuyor, haberin var mı senin?" diyor. Ama ortaklaştıkları bir nokta var. Aynı hareketin içine, senatörün karısı da dahil oluyor. O insanlar yine aynı şekilde gidip farklı yerlerde maddi desteği sağlamak için giyinip zengin insanlardan para da istiyorlar. Dolayısıyla benim adıma filmin önemli noktalarından bir tanesi kadınlar arasında ait oldukları sınıfta, zümreden dolayı bir hiyerarşi olsa da feminizmin bütün kadınları yatay kesen biçimde bir söz söylüyor olduğunu göstermesi.

Burcu: İşçi kadının çocukları var mıydı, göstermiyor, gerçekten çocukları var mı?

Emek: Son sahnede bir kız, bir oğlan çocuğuna sarı gül takıyor ya, onlar o kadının çocukları. Kız çok benziyordu çünkü. Ben öyle düşündüm. (Gülüşmeler)

Burcu: O işçi kadın, hareketin bayağı içinde yer alıyor ama orada farklı olmayı nasıl deneyimliyor? Evi nasıldı, oradaki ilişkileri nasıldı, çocukları ne oldu, hayatı nasıl o mücadeleye kadar geldi, çok fazla gösterilmiyor

Sevda: 'Bizim sorunumuz bu değil' diye tepki gösteren, yürüyüşe katılmamakta direnen işçi kadınlar olmuştu. O işçi kız katıldı, ama diğerleri ne oldu? Onlar da katıldı mı, katıldılarsa ikna olma süreci nasıl oldu?

Burcu: Kimileri yemek yiyordu, onlar farklı kadınlardı herhalde.

Esen: Tabii, onlar farklı.

Burcu: Orada mesela genel atmosfer nasıldı?

Esen: Filmin ana karakterleri olan kadınların seçimi tam Hollywood yapımı seçim gibi geldi bana. İşçi sınıfı da var, burjuva sınıfı da var, siyah kadın da var... Onlar bu kategorilerden seçilmiş. Dolayısıyla bu kadınlar geldikleri sınıfların ya da sosyal konumlarının farklı olmasının dışında hikayede önemli değiller aslında. İşçi kadın başta Alice'e "kolejli kız" diyor, ama daha sonra o da onlara katılıyor. İçlerinde evli kadın da var. Yani kamera zaten baştan o figürlerin kimler olacağını, kahramanların kimler olduğunu bize baştan gösteriyor. Filmin ilerleyen kısmında bunların hikayeyi götüreceğini anlıyoruz. Dolayısıyla orada işçi sınıfı gibi bir dert yok. İşçi kadın kurguyu daha albenili yapsın diye bir seçim.

Melek: Ayrıca bu doğru da değil, süfrajet hareket dünyadaki bütün muhalif hareketlerde olduğu gibi, daha eli kalem tutan, eğitimli kadınların hareketi. Mutlaka içinde farklı kadınlar da vardır. Bu bir genelleme gerçi, ama öyle her kesimden kadınlar bir araya geldiler diyemeyiz ki o zamanlar bir kadının oy hakkı için hayatında ayırabileceği bir saati ve bunu düşünebileceği koşullar, hiç bir şey yok yani.

Esen: Film başta da bunu söylüyor ya zaten... Ama o kadarla kalıyor...

Hazal: Siyahların varlığı hem filmin hem bütün bu Hollywood tarzı öyküleme biçiminin özellikle tarihsel temeldeki sorununu biraz ortaya koyuyor. Çünkü aslında bu yapımlar neyi anlatıyor? Kendi hikayesini kendi oluşturuyor. Anlatıldığı gibi böyle tutarlı bir hikaye yok ki hayatta. Onlar geldiler, bir hareket başladı, böyle giriş, gelişme ve sonucu olan bir şey yok ki hayatta. Geçen haftaki Feminist Tartışmalar'da da konuştuk, o dönem kölelik karşıtı hareket ve süfrajet hareketi ile siyah kadınlar arasında büyük gerilimler var. Çünkü köleliğin kaldırılması için birlikte mücadele verdikleri demokrat erkekler sıra kadınlara oy hakkı verilmesine geldiğinde siyah kadınlarla yol ayrımları başlıyor. Süfrajet hareketi içinde de siyah kadınların oy hakları üzerine bazı kadınların gerçekten ırkçı tutumları var ve burada da siyah kadınlarla ayrışmaları var. Değişik değişlik gruplar var; sonuçta süfrajet hareketinin de homojen ve beş altı kadının götürdüğü bir süreç olması mümkün değil, ama bu hareketin içindeki siyah kadınlara odaklanan ya da oradaki gerilime odaklanan bir film olması da bu tarz sinemanın içinde pek mümkün değil. Çünkü bu tarz bir öyküleme biçiminin içinde siyah kadın sadece uğranılacak bir durak oluyor, "Hah, böyle de bir şey vardı," deyip geçiliyor.

Sevda: Ama gerçekten sonrasında siyah kadın benim kafamda soru işareti olarak kaldı. Siyahi kadının tek başına o beyaz kadınların yürüyüşüne katıldığını gördüm ama peki sonrası ya da öncesi ne?

Hazal: Sonra kameraya gülümsedi...

Katılımcı (a): Bu olay kapandı. Sen de merak etmeye devam ediyorsun, gibi bir şey o zaman. Yeterli yani bir Hollywood filminde...
Melek: 1921'de 8 Mart kutlanıyor. İki kadın var sadece kutlamada, onlar dışındakilerin tamamı erkek. 1910'lu 20'li yıllar boyunca Amele Cemiyeti'nde iki ya da üç kadın var. Kadınlar ne kadar siyasette varlar ki? Çünkü daha önce katiyen kadınlar yoktu dediğimden değil ama iş yerindeki sendika, çalışma saatlerinin kısalması gibi mücadele alanlarında kadınların varlığı daha ziyade 30'lardan sonradır. Süfrajet hareketinde de o kadar kalabalık olduklarını iddia etmek güç.

Bir de tabii bu filmleri, *Gözlerimi de Al*'ı da *Demir Çeneli Melekler*'i de ana akım yapan aslında son derece muhafazakâr ve milliyetçi tavırlarıdır. Her ikisi de kendi ülkelerinin tarihlerini eleştirir ama onunla hiç çatışmazlar. Yani her iki film de hikayesini temelde çatışan bir yerden kurmaz. Bu filmleri ana akım yapan nedenlerden birisi de bu belki hiç kimseyle çatışmayı göze almadan herkesle konuşması, sadece anlatım biçimi değil.
Katılımcı (b): Süfrajetler gerçek hayatlarında öyle miydi bilemiyorum ama filmde çok şiddetli tekrarlanan vurgu: Amerikalı kadınlar!
Melek: Öyle, öyleler... Yani ulusalcılık yılları, herkes öyle. Türkiye'dekiler de Türk Kadını diyorlar. Ulus devlet yılları ve onlar da ulusalcılar. Hareket öyle enternasyonal falan değil.
Katılımcı (b): Zaten kurdukları partinin adı da Ulusal Kadın Partisi (National Woman's Party).
Melek: Evet. O dönemde ulusalcılık bize şimdi ifade ettiği şeyi etmiyor ama. Yani, Türkiye'de şimdi ulusalcı bir kadın partisini düşünsenize, çok feci... Ama o zaman ulusalcılık yeni. Ulus devletler yeni kuruluyor ve ulusalcılık çok yadırganan bir şey değil.
Sevda: Sanki dinin önüne ulusu koymak gibi bir şey...
Melek: Aynen...
Sevda: İran'da da Milli Kadınlar Birliği var bunun karşısında; yani o Ulusal Kadın Partisi'nin birebir Arapça çevirisi İran'da vardı o dönem.
Melek: Ulusçuluk, gericiliğe karşılık ilerici bir şey olarak sahipleniliyor.
Sevda: Özellikle savaş dönemindeki duraklamaları bu yüzden. Bazı kadınlar gayet emin bir şekilde, savaşa gitmeyeceğim, diyorlar. O yüzden savaş sürecinde hareketin devam etmesini sağlayan tartışmaların da biraz daha vurgulanmasını isterdim.
Melek: Dünyanın her yerinde, sonu devletleşmek olsun, olmasın, bütün ulusal kurtuluş hareketlerinde kadınlar çok aktif yer alırlar. Kadınlar için kocaman bir özgürlük umudu belirir. Dünyadan tek bir kurtuluş hareketi yok ki, hedefine ulaştıktan sonra kadınları da, haklarını da eve geri göndermesin.

Gerçekten o dönem hareketlerin hepsini kadınlar var ediyorlar. Kadınlar çok önlerdeler ama hepsi bir aşamada evlerine geri gönderilirler. Türkiye'de bu süreç de tam bir geri gönderilme olarak yaşanır, Amerika'da da öyle. Bununla ilgili çok film yaptılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde de böyle oldu

Filmmor Kadın Filmleri Festivali'nde İkinci Dünya Savaşı sonrasında kadınların bu geri gönderilmelerini konu alan *Çalışkan Rosie* diye bir film vardı. Filmde 50'lerde erkekler savaşa gittiği için kadınlardan fabrikaları doldurmaları beklenir. Kadınları çalışmaya teşvik etmek için "gelin fabrikalara" diyen çok komik şarkılar söylenir. Kadınlar çalışmaya başlarlar fakat sonra savaş biter ve bu sefer de "erkekler döndü, vatan sizden çocuk bekler" şarkıları çıkar. Kadınlar evlere dönmek istemezler. O hareketi anlatıyor film. "Hayır" diyor, "Ben makinistim, makinist olmak istiyorum, evime dönemem." Kadınlar bu şekilde eve dönüşe direnç gösterirler. Ama her zaman seferberlik vardır, ulusal kurtuluş vardır, işgalden kurtuluş vardır... Her zaman "Haydi kadınlar göreve" denen bir şeyler vardır. Ondan sonra da hiçbir hakları olmadan evlere geri dönme dönemleridir. Süfrajetler için de aynı handikaplar olmuş.

Katılımcı (c): Az önce "Türkiye'de de bir sürü Hollywood tarzı film izliyoruz ama bu onları ana akım yapmıyor," dedin.

Melek: Evet. Hollywood hikaye anlatma geleneğine göz kırpan her film ana akım olamaz ille de. Olsa bile ille de bu onu değersiz kılmaz.

Katılımcı (c): Başka bir film ne olabilir, ben onu görmedim.

Melek: Bilmiyorum, o geldi aklıma sevdiklerimden. 'Bamya'lıklardan saymayayım hiç, hepsi Hollywood çünkü. Ama ille de onları ana akım yapan şey o değil bence. Çünkü bir anlatım yöntemi o. Daha bir yerinde sevmiyoruz, duygularımızla doğrudan ilişki kuruyor, birebir oynuyor. Bizi çok nesneleştiren bir anlatım biçimi; şimdi güldüren, şimdi ağlatan, şimdi korkutan, şimdi şaşırtan... "Hayır" diyemediğiniz anlar olur... Bu izleyiciyle samimi bir ilişki kurma biçimi değil. Film yapmak da insan ilişkileri gibi aslında, arkadaşınıza duygularınızı, düşüncelerinizi nasıl açıklıkla demagoji yapmadan söylüyorsanız, sinemayı da öyle kurmak. Ama Hollywood tarzı anlatım böyle değil tabii ki... Hollywood'un bir öykü anlatma geleneği var. Hitchcock da Hollywood'da, ne olacak ki? Hitchcock da o öykü anlatma biçimini var eden kişilerden birisidir.

Katılımcı (c): Peki senaryo tarzı aynı Hollywood gibi oluyorsa nasıl onlar ana akım olmuyor?

Melek: Daha çok üretim biçimlerine de bakmak. Yapım biçimi, dili hepsine birlikte bakmak gerek.

Esen: Aslında görünüyor ki herkesin devam etmek istediği bir tartışma yürüyor, ancak burada bitirmek durumundayız. Herkese teşekkürler.

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 3

26 Şubat Cumartesi 18.00
Amargi Feminist Kitabevi

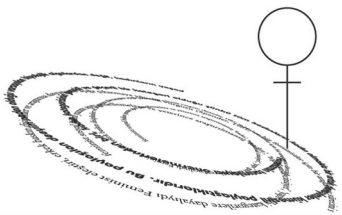
OSMANLI TÜRK KADIN HAREKETİ

YARAK ZİHNİOĞLU

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

26 Şubat Cumartesi günü "Osmanlı Kadın Hareketi"ni Yaprak Zihnioğlu'nun sunumundan dinliyor, görmezden gelinen, unutturulan, tarih'ten dışlanan, **Osmanlı kadınları ve mücadelelerini konuşuyor, kendi tarihimize sahip çıkıyoruz.** Osmanlı dönemi kadın hareketi ne zaman, hangi koşullarda başlamıştır? Kadınlar nasıl örgütlenmiş, nasıl bir araya gelmişlerdir? Farklı kadın gruplarının talepleri, mücadele yöntemleri nasıl değişiklikler gösterir? Bu süreç nasıl resmi tarih tarafından "tamamen" yok sayılmış, hareketin öncü kadınlarının deneyimlerine neler olmuştur? Nezihe Muhiddin ve diğer kadınların akıbetleri bize bugün neler anlatmaktadır? 26 Şubat Cumartesi günü bu sorulara ve daha pek çoklarına hep birlikte yanıt arayacağız.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Tartışma için okuma önerileri: Yaprak Zihnioğlu, Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği. Metis Y.
• Serpil Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi. Metis Yayınları.
• Lerna Ekmekçioğlu, Melissa Bilal, Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar, 1862- 1933. Aras Yayıncılık.

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Yaprak Zihnioğlu

1980'den itibaren kadın hareketinin içerisinde. İlk feminist yayınevi olan Kadın Çevresi içinde yer aldı. Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde hazırladığı yüksek lisans çalışmasını "Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği" başlığı altında kitaplaştırdı (Metis Yayınları, 2003). Bu kitap Osmanlı Türk Kadın Hareketinin mücadele deneyimlerini içeren en önemli yayınlardan biri oldu.

Feminizmin hak talebiyle yaptığı çıkışı anlamaya çalıştığımız ilk iki haftalık tartışmaların ardından şimdi de sıra bu taleplerin bizim coğrafyamızda nasıl şekillendiğini sorunsallaştırmakta. Meşhur tabiriyle hak, verilmez de alınır bir kavganın ürünü olmaya yazgılıysa eğer, o zaman biz kadınlara Cumhuriyet'in Medeni Kanun'uyla 'hop' diye bahşedilen haklar da nereden çıkıyor? Bunları anlamak için, canla başla hak mücadelesi veren ama tarihin sahnesinde görünmez olan Osmanlı kadınlarını konuşmak, görünmeyene tanıklık etmek gerektiğini düşündük...

Yaprak: Merhabalar. Öncelikle hepiniz hoş geldiniz. Konuşmama "Osmanlı Kadın Hareketi" sözünü eleştirerek ve bu eleştiriyle ne demek istediğimi açıklayarak başlamak istiyorum. Osmanlı Kadın Hareketi tabirini ben kullanmıyorum. Bunun nedeni de şu: Osmanlı demek gayrimüslimler, diğer etnik gruplar gibi birçok unsurdan oluşan bir toplum demektir. Yani Osmanlı dediğimizde sadece aklımıza gelen Müslüman ve Türk olanlar dışındaki diğer unsurları da kapsayan bir adlandırma yapmak durumundayız, diye düşünüyorum. Kitabımı da Müslüman ve Türk olan kadınlar üzerine, bu ayrımı yaparak yazdım. Çünkü o zaman Ermeni hareketini bilmiyorduk, bu hareket üzerine yazılar daha sonra yazıldı biliyorsunuz. Lerna Ekmekçioğlu ve Melisa Bilal'in derlediği gibi kitaplar daha sonra yayımlandılar. Dolayısıyla o dönem Ermeni kadın hareketini bilmediğim için üzerine de konuşamazdım. Ayrıca, Ermenice okuyabilmek de çok zordu. Yani tanımı doğru yaparak başlayalım isterim.

Öncelikle Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi diye iki ayrı dönemden söz edeceğim ve Cumhuriyet reformlarından başlayıp sonra geriye doğru gideceğim. Bildiğiniz gibi Cumhuriyet reformları Medeni

Kanunla birlikte kadınlara belirli haklar getirdi. Bunlardan ilki talakı, yani sadece erkeğin isteğine bağlı İslami boşanmayı, ikincisi ise poligamiyi yani erkeklerin çok eşle evlenmesini yasakladı. Dolayısıyla Medeni Kanun esas olarak o sırada kadınların çok acısını çektiği iki konuda önemli haklar sağladı. Fakat öte yandan da, 1926 tarihli Medeni Kanun ile aile reisliğini erkeğe tanıyarak ve kadının işte çalışmasını kocasının iznine bağlı kılan 159. ve devamı gibi maddeler aracılığıyla bence bir anlamda, erken cumhuriyetçiler kadın nüfusunu dışarıda bırakan bir toplumsal sözleşmeyi erkek nüfusla yapmış oldu. Yani erkek nüfusa "ben senin elinden çok eşliliği alacağım, talak hakkını da alıyorum ama sen aile reisi olarak kalacaksın," denildi ve böylece bu toplumda yeni bir döneme geçilirken devlet, cinsiyet hiyerarşisini belirlemiş oldu.

Cumhuriyet reformlarının yapıldığı yani 1923'ten sonraki döneme bakacak olursak, bu döneme ilişkin bazı çalışmaları görebiliyoruz. 1980'e gelene kadar, Cumhuriyet reformlarının kadın hareketiyle ilişkisi bilinmiyordu. Daha doğrusu bilinen şey resmi tarihin söylediğiydi. Söylenen şeyse Türkiye'deki kadınların hakları için mücadele etmediği yönündeydi. Bütün akademik çalışmalar, kadın akademisyenler de dahil olmak üzere bunu böyle sunuyorlardı. "O dönem kadın hakları hareketi yoktu, kadınlara haklar bizzat Mustafa Kemal tarafından tanındı, verildi, verilmişti(!)

1980'lere gelmeden önce 1977 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Şirin Tekeli'nin, öncü bir feminist olarak yazdığı, daha sonra *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat* adıyla yayımlanan doçentlik tezi kabul edildi. Bu tezinde Tekeli, Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği reformların, yani Kemalist reformların, araççı rolüne değindi. Bu tez, benim bildiğim kadarıyla bu reformlara karşı yapılan ilk eleştiridir ve de çok sağlam bir eleştiridir. Tekeli tezinde şunu söylüyordu: Kadınlara Medeni Kanun aracılığıyla ve daha sonraki yıllarda seçme ve seçilme dahil olmak üzere tanınan haklar aslında o sıralarda Batı'dan gelen diktatörlük eleştirilerine karşı simgesel/araçsal bir nitelik taşıyordu. Yani kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınarak, yeni Cumhuriyetin diktatörlükle yönetilmeyip demokratik bir ülke olduğu mesajı dünyaya verilmek istenmişti.

Şirin Tekeli'nin ardından Kemalist reformlara yönelik eleştirel çizgi gelişti, feminist eleştiriler başladı, ilerledi ve "kadınlar hakikaten mücadele etti mi etmedi mi," diye sorular sorulmaya başlandı. Nihayetinde, kadınlarla ilgili mücadelenin tarihini bulabilmemiz için önce eski yazıyı öğrenmek ve bu döneme ait belgeleri okumak gerekiyordu. Çok zorlu bir çalışmaydı bu. Bir kere okusanız bile anlamıyorsunuz, çünkü döneme ait birtakım kodlar vardır. Mesela bugün "Torba Yasa" denildiği zaman biz neyden bahsedildiğini biliyoruz ama o belgelerde o zamana ait bu gibi bir deyişi gördüğünüzde onu anlamak için mutlaka tarihi de okumanız gerekiyor. Yani o dönemi tam olarak anlamak ve resmi tarihin dışında bir bakışla bakabilmek için kapsayıcı bir yöntem izlemeniz gerekmekte ki bu da oldukça zor ve uzun bir süreci beraberinde getiriyor. Tek bir kadın dergisine bakarak kadın tarihi hakkında söz söylemek bana doğru gelmiyor. Söz konusu bu eleştirel yaklaşım 1980 sonrasında başlayabildi. Burada mutlaka belirtmeliyim ki Kadınlar Halk Fırkası hakkında ilk bilgiyi sunan 80'li yıllarda tarihçi Zafer Toprak oldu. Feminist tarihçilerin başlattığı çalışmalarda daha ziyade "Osmanlı-Türk modernleşmesinde

kadınların rolü nedir, kadınlar rol aldılar mı," diye bakılırken, ben soruyu tersten sordum ve "Kadınlar, Osmanlı-Türk modernleşmesi sürecinde bizzat rol almak istediler mi?" sorusunun yanıtını aradım. Bu soruyla birlikte gördüm ki muazzam bir bilgi kaynağı var orada; Kadınlar Halk Fırkası, Türk Kadın Birliği...

Esas olarak 1923-1927 yılları arasındaki dönemsel kadın hareketini inceledim ancak bunları anlayabilmek için biraz daha geçmişe gitmek gerekiyordu. Çünkü bu eylemci kadınlar o dönemde birdenbire gökten inmemişlerdi. Biraz daha irdeleyince gördüm ki, 1845'lerden itibaren başlayan muazzam bir kadın hareketi söz konusuydu. Kendine "hareket-i nisvan", yani Türkçeye çevirdiğinizde 'kadın hareketi' diyen kadınlar vardı. Bu sırada önceki çalışmalardan da yararlanarak, bir dönemselleştirme ihtiyacı duydum ve bunu da şu şekilde kurdum: Serpil Çakır'a göre matbuatta ilk kez kadınlar, 1868'de *Terakki* gazetesine gönderilen kadın mektuplarının yayımlanmasıyla belirir. Yine *Terakki* gazetesinin 28 Haziran 1868'de yayımladığı ilk kadın eki olan *Terakki-i Muhadarat*'ta (Kadınların İlerlemesi) "Bir Kadın" imzalı mektupların çoğaldığını belirtir. Ben de bu mektupların ilk yayımlandığı 1868 yılını Erken Dönem Osmanlı Hareket-i Nisvanı'nın başlangıç tarihi olarak ele aldım. Fakat bu mektuplardan önce kadınlar hiç mi yazmamıştı, diye sorarsak, ortaçağdan itibaren Mihri Hatun, Zeynep Hatun gibi kadın divan şairleriyle karşılaşıyoruz. Kadınların edebiyat alanında ilk varoldukları tarihi değil de kadın hareketinin başlangıcı olarak kadın mektuplarının ilk kez matbuatta yer aldığı 1868'i almamın nedeni, söz konusu mektuplarda kadınların kendi sorunlarını ifade etmiş olmalarıydı. Bu mektuplarda kadınlar kendi yaşam koşullarını, zorluklarını, karşılaştıkları sorunları anlatıyorlardı. Okumalarının yasaklanması, sokağa çıkmalarının imkânsız oluşu, kocaları tarafından aşağılanmaları, kocalarının çok eşliliği, her şeyden yoksun bırakılmaları... Tüm bunları açıkça ilk kez anlatan kadın mektupları olmuştur ve bu dönem de imzasız kadın mektupları dönemidir.

Kadınsız İnkılap kitabımda, 1980 öncesi kadın hareketini üç döneme ayırarak inceledim. Erken dönem Osmanlı-Türk Hareket-i Nisvanı diye adlandırdığım birinci dönem, 1868'de ilk kadın mektubunun yayımlanması ile başlıyor ve özgün bir dönem olan II. Meşrutiyet'in başlangıcına, 24 Temmuz 1908'e kadar sürüyor. 1908 sonrasından Milli Müdafaa dönemindeki feminist etkinlikleri de kapsayan 1922-23 yılına kadar olan Meşrutiyet ve Milli Müdafaa dönemi ikinci dönemi oluştururken, Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923'ten günümüze kadar olan süreci de üçüncü dönem olarak, Cumhuriyet dönemi olarak ele aldım. 1868'den Türk Kadınlar Birliği'nin "kendini feshettiği" 1935 yılına kadar olan altmış küsur yıllık evreyi Birinci Dalga Feminizm olarak adlandırdım. 1980'lerin başına yani yeni feminist hareketin doğuşundan günümüze kadar gelen evre, bildiğiniz gibi, İkinci Dalga Feminizm olarak yerini aldı. Demek ki Cumhuriyet dönemi hem Birinci Dalga hem de İkinci Dalga Feminizmi kapsıyor; ama Birinci Dalga, Osmanlı dönemine değin uzanıyor. 1935 ile 1980 arası bağımsız kadın hareketinin olmadığı bir dönem olarak karşımıza çıkıyor. Kemalist Kadın Hareketi olarak adlandırabileceğimiz bu sessiz evrede, kadınlar için oluşturulan bir hareket yok, daha çok devlet güdümlü eylemlilikler var. 1980'de yeni feminist hareketin yükselmesiyle birlikte yeni bir feminizm, İkinci

Dalga Feminizm, yani isyan yeniden başlamış oluyor. Ben ayrıca bugün Birinci Dalga'nın hâlâ daha devam ettiğini düşünüyorum. Eşitlik talep eden geniş kadın hareketi hâlâ bu hakları elde edemeyen kadınlar için mücadele ediyor. Aslında bunlar birbiriyle iç içe geçmiş dönemler.

Erken dönem hareket-i nisvanı feminizmin esas olarak ideolojik, teorik, eylemsel, fikirsel birikiminin yapıldığı dönem. Kadınların yazıları ilk kez yayımlanmaya başlıyor, matbuatta ilk kadın yazarlar görünüyor, ilk kadın köşe yazarları ortaya çıkıyor, kadınların kitapları basılıyor; kısacası kadınların kamusal alanda ilk ortaya çıkışı bu dönemde gerçekleşiyor. Köşe yazarı olan kadınlar, kadınları unutmuyor. Açıkçası bugüne göre bu çok önemli bir fark. Baktığımızda bugün çok daha fazla kadın köşe yazarı olduğunu, ancak bu yazarların da kadın meselesiyle çok fazla ilgilenmediğini görüyoruz. Oysa o dönem yazan çizen her kadın, çoğu zaman kadınlık durumundan konuşuyor. Kadın hakları, kadınların ezilmesi ve talepleri sık sık yazarların gündeminde. Kadınlık, o dönem ne demekti? Kadınların sorunları, ev ve kamusal alandaki yaşamları, mücadeleleri, basında yer alışları, arzuları, talepleri, kadın edebiyatı... Kısacası kadına ilişkin her şey "kadınlık" kavramı altında toplanıyordu. Bu arada dönemin modernleşmeci erkeklerine de bakarsak; Şinasi, Namık Kemal gibi figürler kendi toplumsal kültürünü koruyan, özgün bir modernliği savunuyorlardı. Toplumun bu yönde değişmesi tedrici bir yol izleyecekti. Sözün kısası, Batı'daki modernleşmenin birebir kopyasını değil, geleneksel ve kültürel değerlerin korunduğu fakat Batı'nın biliminden, teknolojisinden yararlanılan bir modernlik tasavvur ediyorlardı. Tabii ki bu düşünürlere eşlik eden bir kadın grubu vardı. Bu kadınlara sınıfsal olarak baktığımızda, onların genellikle büyük devlet memurlarının kızları, babalarının izniyle okuma fırsatı bulmuş, evde özel derslerle yetişmiş, çok iyi Fransızca ve başka diller de bilen kadınlar olduklarını görüyoruz.

"Biz kadınlar" özgürlük istiyoruz!

1868'de ilk imzasız mektuplar yayımlanmaya başlayınca yukarıda açıkladığım "kadınlık" kavramı ortaya çıktı ve kadınlık üzerine herkes yazmaya başladı, en çok da erkekler yazıyordu. Çünkü kadınlığın ne olduğunu belirlemek ve kadınlık kavramının içini kendileri doldurmak istiyorlardı ve kadınların ne olması ya da ne olmaması gerektiği üzerine fikir yürütüyorlardı. Bir yandan da toplumun değişmesi talebi vardı. "Kadınlığın terakkisi" gerekiyordu. Ancak yine bu erkek yazarlara göre kadın önce evine bağlı olacak, iyi anne olacak, çok iyi zevce olacak ve çalışmayacak! Fakat kadınlar ev içinde çalışmakla kalmayıp mücadeleleriyle giderek kamusal alanda da görünür olmaya başladılar. Fatma Aliye ilk kadın köşe yazarı oldu. Şair Nigar'ın şiirleri yaygınlaşmaya başladı ve Erken Dönem Osmanlı-Müslüman kadın hareketinde (o dönem henüz Türk diye bir ayrım yok o yüzden sadece Müslüman) yer alan bu kadınlar esas olarak şunları savunmaya başladılar: Kadınlar aydınlanmalıdır ve eğitilmelidir. Kadınlar aydınlandığı zaman tekâmül ederler ve böylece hem kadınlığın durumu hem de medeniyetin ilerlemesi mümkün olur. Kadınlar ancak eğitildikleri zaman kendi kimliklerine, haklarına sahip çıkabilirler ve ancak bu şekilde sivil yaşamda, basında,

siyasal ve düşünsel alanda yer bulabilirler.

Evin dışına çıkıp meslek edinmeleri gerektiğine inanan kadınlar, 1845 yılından itibaren Sübyan mekteplerinde eğitim görebiliyorlardı fakat kadın öğretmen yetiştiren okullar olmadığı için bu okullardaki öğretmen ihtiyacı karşılanamıyordu. Bu nedenle de kadınlar doğru düzgün okuma yazma bile öğrenemiyordu. Ancak tüm bunlara rağmen kadınlar için sözlü bir kültür devam ediyordu, evlerde toplanıyorlardı. Bu toplantılarda metinler, okuma bilenler tarafından hem yüksek sesle okunuyordu hem de yorumlanıyordu. Dolayısıyla kadın eğitimi, kültürün sözlü bir şekilde aktarımı aracılığıyla kadın gruplarında sürüyordu. Mesela Şair Nigar Hanım'ın yani Nigar Binti Osman'ın şiirleri kadınlar tarafından ezbere biliniyordu. Kadınlar arasındaki sözlü kültürle şiirler yaygınlaşıyor, toplantılarda kadınlığa yönelik şiirler ve makaleler okunuyordu.

Erken Dönem Osmanlı-Müslüman Kadın Hareketi, kadınların "insan" olarak addedilmesini istedi. Tıpkı Namık Kemal ile Şinasi'nin düşündüğü gibi kadınlar da eşit haklara sahip, kendi aklıyla karar verebilen insanlar olarak tanınmayı istediler ve İslam hukukunda kadınları kısıtlayan bütün hükümlere karşı mücadele ettiler. Mesela taaddüd-i zevcatı yani erkek çokeşliliğini, poligamiyi savunan, dönemin İslamcı dergisi *Sebilü'r-Reşad*'a karşı Fatma Aliye kendi köşesinde sayfalar dolusu yazılar yazdı. Ve kadınlık sözü artık toplumda önemli bir gündem olarak yerini aldı. Yavaş yavaş 1868'den 1895'e geliyoruz ve işte bu dönem, bahsettiğimiz kadınlık tartışmalarının en çok yapıldığı dönemdi. İlk kadın şair Makbule Leman'ın 1898'de *Makes-i Hayal* (Hayalin Yansımaları) adlı ilk kadın şiir kitabı yayımlanmış, sonra Şair Nigar'ın kitabı çıkmıştı. Bunlar o dönemde yaşayan kadınlar için çok büyük bir gelişmeydi, kadınlar bu şairleri rol modeli olarak sahipleniyorlar, göğüsleri kabararak onlar için "heykel-i iktidarımız" diyorlardı.

Bu kitapların yayımlanması diğer okuyamayan, yazamayan ama yine de bilinçli olan pek çok kadına da güç veriyordu. Sorunlar dile getirilince yavaş yavaş çözüm yolları da gündeme gelmeye başladı. Kadınlık söylemine "mefkûre" eklendi; mefkûre ideal demek. "Kadınlık mefkûresi" yani kadınlık idealleri, bugünün terimleriyle konuştuğumuzda bu, feminizmdi ya da kadın kurtuluşuydu, kadınlık hukukuydu. Kadınlık mefkûresi dönemine, kadın hakları üzerine çalışan araştırmacılar ya da bazı edebiyat tarihçileri "ılımlı feminizm" derler, ben böyle düşünmüyorum. Bu dönemi ideolojik birikim dönemi olarak görüyorum. Sonuç olarak kadınların yazdığı, konuşarak kendi sözlerini yaygınlaştırdığı bir dönemdi bu. Ve böylece 1908'in, Nezihe Muhiddin gibi o özgüvenli, eylemci ve atak genç kadınlarının ortaya çıkışını hazırladılar.

Şimdi tekrar hareket-i nisvanın tarihsel gelişme çizgisine bakalım. 1868'de isimsiz ilk kadın mektupları yayımlanmıştı, "Bir Kadın" rumuzlu mektuplar zamanla adların ilk harflerinin yer aldığı mektuplara dönüştü ve bir gün geldi, isimler açık açık yazılmaya başlandı. Bu birikim, 1895'te kadınların kendi imzalarının bulunduğu *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin çıkışıyla ivme kazandı. Bu gazetenin yayımı kadın hareketi tarihinde kritik bir dönüm noktasıydı. Dergi 1895'ten 1908'e kadar toplam 609 sayı hiç aralıksız olarak çıktı. Bu ülkede şu ana kadar bu rekoru kıran bir kadın dergisi yok. Ama bu derginin esas önemi 1868'den 1895'e kadar olan

kadınlığa ilişkin birikimi kucaklamasıydı. Artık kadınlar bu mücadeleye "kadınlık davası" demeye başladılar, yani bugünkü terimlerle feminizmin savunusu...

Hanımlara Mahsus Gazete'nin yayımı çok önemli bir gelişmeye yol açtı. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından, "Madem meşrutiyet, madem özgürlük gelecek, biz de özgürlük istiyoruz" diyen, sözünü daha açık ve net söyleyen, sosyal, ekonomik hakları ve en önemlisi seçme ve seçilme dahil tam anlamıyla siyasi hakları yani oy hakkı talep eden eylemci ve çok kararlı bir kadın kuşağı ortaya çıktı. 25 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in yani hürriyetin ilanının ertesi günü daha önce baskı altında olan, sansürlü, beyaz sayfalarla çıkan gazeteler bir gecede değişti ve özgürlük rüzgârları esmeye başladı. Bu birdenbire gelen özgürlükten kadınlar da faydalandı ve kadın gazeteleri, kadın dergileri pıtrak gibi çıkmaya başladı. Bazıları tek sayı çıkıyor ama yine de çıkıyordu.

Basında artık kendine feminist demekten çekinmeyen genç kadınlar belirdi ve artık "biz kadınlar" söylemi yaygınlaşmaya başladı. Değişim istiyorlardı; "toplum değişecek, hukuk değişecek, meslek öğreneceğiz, üniversiteler bize açılacak," diyorlardı ve "neden üniversitede okuyamıyoruz, neden doktor olamıyoruz, erkeklerden ne eksiğimiz var, sadece öğretmen mi olabiliriz?" gibi sorular soruyorlardı. O dönem ilkokulların yanı sıra kadınların gidebileceği ortaokullar da açılmıştı ama bu okullar sadece öğretmen yetiştiriyordu. Kadın yazınında "Kadınlık âlemimiz, nisvan-ı islam (İslam kadınları), tarih-i nisvanımız (kadın tarihimiz)" gibi terimler yaygınlaştı. Sonuç itibariyle bugün söylenen şeylerin hepsini o günün tabirleri ile ifade etmeye başladılar.

Tuba: Bu kadınlar yine en başında bahsettiğiniz gibi zengin ailelerin kızları olan kadınlar mı?

Yaprak: Artık orta sınıfların kız çocukları da "kadınlık davası"na katılmaya başlamıştı. Bu dönemde "ibtidai" denen ilkokula bütün çocuklar, yani dini İslam olan herkes gidebiliyordu. Dolayısıyla eğitim alanlar sadece zengin ailelerin çocukları değildi, orta sınıf aileler de vardı, daha fakir aileler de. Ama II. Meşrutiyet sonrası kadın hareketi artık dönemin önemli şahsiyetleri olan kadınlar üzerinden yaygınlaştı. Örneğin hareketin işçilerle bağlantısını, 1908'de bir komünist olan ve Türkiye Komünist Fırkası'nın üyesi olan Yaşar Nezihe kurdu. Bütün bu yayınlar sonucunda kadınlar, mensubu oldukları ailelerden çıkarak, bir kadınlık düşüncesi etrafında bir araya gelen bir baskı grubu oluşturdular.

1908 sonrası kadın hareketinden ortaya çıkan önemli bir şahsiyet Nezihe Muhiddin oldu. "Kadınlık mefkûresi benim kendi mefkûremdir," diyordu. Doğrudan kadınlığın kurtuluşu, kadınların kurtuluşu, kadınların sivil yaşama katılması, meslek edinmeleri, üniversiteye girmeleri, kamusal alanda yer almaları, toplumsal konumlarının yükselmesi, kadınların erkeklerle eşit düzeyde yurttaşlar ve toplumsal rolleri üstlenen rasyonel modern bireyler olması gerektiğine inanıyor ve bunun için mücadele ediyordu. II. Meşrutiyet'in 1908 sonrası yaygın, eylemci kadın hareketi 1914 yılında İnas Darülfünun'un yani ilk kadın üniversitesinin açılmasına neden oldu. Bu, şimdiki İstanbul Üniversitesidir ve şu anda yok olan eski bir köşkü İnas Darülfünun'a vermişlerdi. Üniversiteden mezun olan kadınlar daha etkin bir feminist söyleme sahip çıktılar. O dönemin liberalleri Rasih Nuri İleri, Suphi Nuri İleri ve Celal Nuri'nin

yayımladığı *Ati* (Gelecek)[1] gazetesinde bu genç kadınlar yazmaya başladı ve zamanla bu gazetede kadın yazılarına "Kadınlığın Atisi" başlıklı bir bölüm ayrıldı. Daha çağdaş bir toplum isteyen, okumuş, modernleşmeci erkeklerin çıkardığı dergi ve gazetelerde artık kadınların makaleleri, şiirleri, hikâyeleri, romanları yayımlanmaya başlandı.

1918 ile 1922 dönemi arasını, kadınlar açısından çok önemli bir dönem olarak düşünüyorum çünkü bu dönemde savaş nedeniyle erkekler cephedeydi. Bu yüzden işçi ihtiyacı belirmişti ve kadınlar erkeklerin yerine işlere girmeye başladılar, kadın işçi sayısı birdenbire çok yükseldi. Kadınların çalışıyor olması onların aile reisi olmalarını sağladı ve bu da toplumda büyük bir değişime yol açtı. Bu kadınlar, kendi ayakları üstünde duran, çalışan, kendi parasını kazanan, sokağa çıkan kadınlar oldular ve bu gelişme o dönemin münevverlerince "Kadın İnkılabı" olarak adlandırıldı. Peki, sonra ne oldu? Nezihe Muhiddin şöyle yazmıştır: "Biliyorum savaş sona erdiğinde bu kadınların hepsi evlerine geri gönderilecek ve yerine yine erkek işçiler alınacak." Öyle de oldu.

Kadınlar Halk Fırkası kuruluyor...

Nezihe Muhiddin, 1908'in birikimini toplayan önemli bir hareket olan Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucusu olarak karşımıza çıkıyor. Kadınlar Halk Fırkası, Haziran 1923'te kurulmak için vilayetten yani valilikten izin istedi. Dokuz, aslında on maddelik bir nizamnamesi vardı. Bu nizamname ilk feminist bildirgeydi: "Biz kadınlar toplumun her yerinde; siyasette, mecliste, çalışma hayatında yer alacağız, yeni kurulan Cumhuriyet'te biz de kendi yerimizi alacağız, bu kamusal alanın inşasında biz de eşit vatandaşlar olarak varız," diyorlardı. Bunun mücadelesini verecek bir parti düşündüler ve oldukça kalabalık bir kurucu kadın grubuyla işe koyuldular. Düşünür ve yazar en az 50 kadının ve 400 kadar da eylemci kadının içinde yer aldığı bu hareket çok büyüdü.

Hükümet ilk anda, Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulmasına izin vermedi. Kadınlar Halk Fırkası, Cumhuriyet döneminin kurulmak istenen ilk fırkasıdır, ilk partisidir. İzni istedikten sonra uzun bir süre bekletildiler ve bunun nedeni de kadınları yormak ve onların vazgeçmelerini sağlamaktı. Ancak kadınlar sanki izin almışlar gibi hemen örgütlenmeye başladı. Bütün mahallelerde çalışıyorlar, örgütler kuruyorlar ve dernekleşiyorlardı. Derken hükümetten, fırkanın kurulmasına izin verilmediğine dair gazetede iki satırlık bir yazı yayımlandı: "Kadınlar Halk Fırkası'nın teşkiline izin verilmemiştir." Sadece bu kadar... "İzin verilmemiştir" nokta.

Yakın dönemin eleştirel tarihçisi Cemil Koçak bu tutumla ilgili şöyle der: "Cumhuriyet tarihimizde, gazetede hükümet açıklaması olarak hakkında en az yazılan şey en büyük hadisedir." Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulmak istenmesi de o dönem için çok önemli bir olaydır ve kadınlar bu taleplerinin, hükümetin gözünü ne kadar korkuttuğunu bu kısacık yazıyla anlarlar. Bu kararın üzerine kurucular "Biz bu maddeleri geri alalım, nizamnamede hayırseverlik gibi hususlara vurgu yapalım,

[1] Ati gazetesi 1 Ocak 1918'de Celal Nuri ile kardeşi Suphi Nuri tarafından kurulmuş, 1919'dan sonra İleri adıyla yayımlanmaya başlamış ve 1924'e kadar yayın hayatına devam etmiştir. Milli Mücadele'nin İstanbul'daki sözcüsü olan gazetede Mustafa Kemal Atatürk'ün isimsiz yazıları da yayımlanmıştır.

ama ilerlediğimiz zaman hakk-ı siyasiyi (siyasi hakları) yine gündeme getiririz," dediler. Ardından 7 Şubat 1924 tarihinde Kadın Birliği'ni kurdular. Sonradan Türk Kadın Birliği, daha sonra ve bugün de adı Türk Kadınlar Birliği olan bu dernek, halen faaliyet gösteren en eski ve en fazla şubesi olan kadın derneğidir.

Kadın Birliği, seçim dönemlerinde siyasal haklar talep eden hamleler yapmıştır. Kısaca bahsedecek olursak; 1925 Şubat'ında kuruldu ve hemen ilk seçimlerde Halide Edib'i ve Nezihe Muhiddin'i mebus adayı olarak gösterdi. Oysa kadınların seçme ve seçilme hakkı yoktu ve partiye de üye olamıyorlardı. Kadın Birliği'nin tüm etkinlikleri her gün gazetelerin birinci sayfasına çıkıyordu, böylece basını propaganda aracı olarak kullanan Birlik muazzam bir başarı elde ediyordu. Bu şekilde Temmuz 1925'teki ilk seçimlerden itibaren her seçimde olay yarattılar. Bir keresinde bir erkek aday gösterdiler, "feminist erkek adayımız" dediler. Ancak aday gösterilen Kenan Bey'e yönelik basında alay ve saldırılar yoğunlaşınca sonunda kendisi geri çekilmek zorunda kaldı.

1925'te Nezihe Muhiddin kendi imkânlarıyla *Kadın Yolu* adlı bir dergi çıkardı ve bu dergi 4. sayısından itibaren Kadın Birliği'nin dergisi oldu. Dergi aracılığıyla yavaş yavaş topluma "kamusal alanda biz kadınlar da varız, seyirci olmak istemiyoruz, yeni toplumun inşasında aktörler ve eyleyiciler olarak bizzat yer almak istiyoruz," demeye başladılar. "Meclise gireceğiz, mebus olacağız ki kadın haklarını orada savunalım, yasaların bu şekilde çıkmasını sağlayalım, bunun için önümüzü açın," dediler. 1924 ile 1927 yılları arasında olağanüstü bir dönem yaşandı. Nezihe Muhiddin her gün gazete manşetlerinde yer alan Kadın Birliği ve etkinlikleriyle ilgili olarak, "Hangi haber yayınlanırsa yayınlansın bize yarar, eksisi de artısı da yarar," diyordu. En sonunda 1927 Haziran seçimlerine gelindiğinde geniş bir kamuoyu onları destekliyordu. Kadın Birliği'nin 40 ayrı şehirde, 400 kadar şubesi ve 1000'e yakın eylemci kadın üyesi vardı ve bu kadınlar artık istedikleri hakları alacaklarından eminlerdi. "Medeni Kanun da çıktı, şimdi bu kanunda bizim lehimize eksik kalan yerleri tamamlamak için encümenler (komisyonlar) kurup çalışmaya başlamalıyız," dediler ve hızla komisyonlar kurdular. 1926 Medeni Kanunu'nun kadınlar yönünden ilk eleştirisini Kadın Birliği yaptı.

Birlik, Mart 1927'de ilk kez bir kongre topladı, bu ünlü Türk Kadınlar Birliği (TKB) kongresidir. Nezihe Muhiddin bu kongrede çok önemli bir konuşma yaptı: "Biz siyasal haklar maddesini derneğimizin nizamnamesine (tüzüğüne) yerleştireceğiz, var mısınız?" diye sordu kürsüden. Bu öneri çoğunlukla kabul edildi ve Kadınlar Halk Fırkası'nın nizamnamesindeki taleplerin en önemlisi yeniden tüzüğe eklenmiş oldu. Kongre çok verimli geçti, *Kadın Yolu* dergisindeki zabıtlara göre, tartışmalar yaşandı ancak kararlara çok büyük itirazlar gelmedi. Ancak kongrenin hemen ertesi günü TKB'ye karşı bir hareket başladı. TKB'nin içinde hükümet yanlısı kadınlar da vardı. Bu kadınlar kongrenin ertesi günü, kongrede usulsüzlük yapıldığına dair gazetelere demeçler vererek "Bizim sözümüz dinlenmedi, oylar yanlış sayıldı," gibi itirazlarda bulundular. Kuşkusuz bu hükümetin TKB'yi içeriden çökertmeye yönelik planlarının bir parçasıydı ve tüzüğe giren siyasal haklar maddesini iptal ettirebilmek için bir kampanya başlamıştı.

Araştırmam sırasında çok önemli bir belgeyle karşılaştım. O yıllarda Nezihe Muhiddin'i görmüş, tanıyan ve yaşayan tek insan, kültür

tarihçisi Taha Toros'la görüşmeye gittim. Bana arşivinden bir Nezihe Muhiddin dosyası çıkardı. Dosyadan Nezihe Muhiddin'in el yazısıyla bir mektup çıktı, bu çok hoşuma gitti çünkü ondan geriye hiçbir şey kalmamış. Ne bir not, ne bir defter, ne de bir bildiri...
Burcu: Gazete yazıları da mı yok?
Yaprak: Gazete yazıları var ama hiçbir şahsi belge ya da el yazısı yok.
Ayşegül: Neden yazılı kişisel bir şey yok?
Yaprak: Öncelikle, o mektubu orada görünce çok mutlu oldum. Eski yazıyla yazmış, TKB'nin bir etkinliğine davetiye bu. Ama Taha Toros'un arşivinde çok önemli bir başka şey daha vardı. Ve tezimin son kısmını belirleyen o belge işte o dosyadan çıktı. Vilayet yanlısı kadın üyelerden en önemlisinin el yazısı mektubuydu. Tarihsiz ama Taha Bey tarafından 1950'li yıllarda yazıldığı belirtilen mektup Taha Toros'a hitaben yazılmıştı: Bu mektubun sahibi, Kadın Birliği'nde "heyet-i idareye dahil olduğunu", Nezihe Muhiddin'in yaptığı yolsuzluklara imza veremeyeceğini söyleyerek cemiyetten çekildiğini anlatıyordu. Bunları Fırka Reisi İbrahim Tali Bey'e (Öngören), İstanbul Valisi Süleyman Sırrı Bey'e anlattığını naklediyordu: "50'lerde Malatya Mebusu Hasan Reşid Bey (Tankut) o vakit polis müdüriyetinde idi. Hepsinden yardım görerek Türk Ocağı'nda bir kongre yaptık." Fırka yani parti demek o sırada CHP demekti çünkü başka fırka yoktu. TKB içinden bir grubun hükümetle birlikte Nezihe Muhiddin'i yolsuzluk iddiasıyla devirdiklerini anlatıyordu.
Senem: İtiraf ediyor yani...
Yaprak: Bunları göğsü kabararak yazıyor, 1950'de yazıyor.
Ayşegül: Peki, yolsuzluk derken, neleri kastediyor?
Yaprak: Şimdi açıklayacağım. Mart'ta kongre oluyor, Mayıs'ta bu tartışmalar başlıyor. Bu tartışmalar yaşanırken Nezihe Muhiddin yaz başında genç kadınlarla birlikte, kadınlar denize girebilsinler diye adada bir kadın kampı yapmaya çalışıyor. O kampı polis basıyor ve bütün çadırları dağıtıyor, bir gün sonra da Nezihe Muhiddin Şehzadebaşı'ndaki dernekteyken polis derneği basarak, her tarafı dağıtıyor ve birtakım tutanaklar tutuyor. İşte bu tutanaklar sonucunda "Nezihe Muhiddin Türk Kadınlar Birliği'ni şahsi amaçlarla kullanmıştır ve kasadan yasal olmayan bir şekilde 500 lira alarak şahsına harcamıştır" iddiasıyla valilik Nezihe Muhiddin aleyhinde bir dava açıyor. Bu iki iddiadan birincisinin dayanağı, az önce bahsettiğim mektubu yazan kadın üyenin "Nezihe Muhiddin'in kasadan 500 lirayı aldığını gördüm" yönündeki şahitliğiydi.

Benim görüşümce, Kadın Birliği'nin Başkanı olan Nezihe Muhiddin'in çıkardığı *Kadın Yolu* dergisi nedeniyle Birlik'in muhasebesiyle elbette ki ilişkisi vardı. İlk dört sayının giderini bizzat kendisi karşılamıştı ve 4. sayıdan sonra dergi Birlik'in resmi yayın organı haline gelmişti. Yani bu iddia hükümetin de destek verdiği bir karalamadan başka bir şey değildi. İkinci iddianın, yani TKB'yi kendi menfaati için kullanmıştır, iddiasının dayanağı ise çok çalıştığı, evine gidemediği geceler TKB'nin üst katındaki yatakta yatıyor olmasıydı. Bu yatağı kullandığı için derneğin malını şahsına kullanarak derneğin malvarlığını suistimal ettiği gerekçesiyle suçlanıyor. Hemen kongrede seçilen yönetim iptal ediliyor, TKB kapatılıyor, polis Şehzadebaşı'ndaki dernek merkezinin kapısına mühür vuruyor. Nezihe Muhiddin aleyhinde birden çok dava açılıyor. Türk Ocağı'nda buluşan bir grup, yukarıdaki

mektubun sahibi başta olmak üzere, "Nezihe Muhiddin'den kurtulduk," diye sevinç gösterileriyle yeni bir yönetim kurulu seçiyorlar.

1927'nin yaz sonunda bütün bunlar olup bitiyor. Nezihe Muhiddin artık kimsenin içine çıkamayacak bir hale geliyor. Artık siyasi itibarını kaybediyor, öylesine etkili olan bu kadın, birdenbire aşağılanan, en adi suçtan yargılanan bir insan oluyor ve hakkında açılan birden fazla davadan yargılanıyor. 1927 ile 1929 arasında bu mahkemeler devam ederken davalar gazetelerde "Adliyede" sütununun altında birkaç cümleyle veriliyor. Nezihe Muhiddin'le ilgili olarak, "... mahkemede yargılandı, savunmasını şöyle yaptı" şeklinde kısa haberler görüyoruz. Bu davalar 1929'a kadar sürüyor ve 1929 yılındaki genel afla mahkemelerden kurtulabiliyor.

Nezihe Muhiddin, bu dönemden sonra içine kapandı ve artık hiçbir şey yapamaz haldeydi. Birliğin başına 1935 genel seçimlerinde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan, 1934'ten sonra milletvekili seçilen Latife Bekir (Çeyrekbaşı) geldi. Böylece Nezihe Muhiddin döneminde olduğu gibi TKB'nin "aşırılığa" gitmeyeceği hakkında hükümetle anlaşma sağlanmıştı ve yeni yönetim ilk bildirisinde Nezihe Muhiddin'i suçlayarak hakkında TKB olarak yolsuzluk davası açacaklarını, bundan böyle sadece kadınlara yönelik hayırseverlikle ilgileneceklerini beyan ettiler. Hükümetin kadınlara haklarını vereceğinden emin olduklarını, bunun için TKB'nin bir şey yapmasına gerek olmadığını açıkladılar. Aşırı hareketlerden ötürü Türk Kadın Birliği'nin yanlış yönlere gittiğini ve bu dönemin sona erdiğini ilan ettiler. Latife Bekir gazetelere konuşmasında Nezihe Muhiddin'i yolsuzlukla suçlayarak "Ben öteden beri Nezihe Muhiddin'in icraatına aleyhtarım" açıklamasını yaptı ve siyasal haklar talebini "hayaller peşinde koşmak" olarak niteledi. Böylece 1927'de, Birinci Dalga cumhuriyetçi feminizm, hükümetin bu darbesiyle sona erdi.

Senem: Kadınların Halk Fırkası Nizamnamesi'nin Türkçe çevrisi var mı?
Yaprak: Bütün bu anlattıklarım belgeleri ile kitabımda mevcut.
Ayşegül: Kadın dilinin, kadın sesinin oluşması konusunda bir şey soracağım. Ben bunu daha ziyade romanlar bağlamında ele alıyorum ama siz özellikle daha serbest metinlerle buna baktığınız için görüşünüzü merak ediyorum. Sizce kadın söyleminin, erkek söyleminden ayrılan tarafları var mı ve varsa neler? Çünkü bugün de edebiyat alanında kadın diline bakan, Halide Edib, Fatma Aliye üzerine birçok tez yazılıyor. Örneğin Halide Edib'in romanları üzerine birbiriyle tezat tezler öne sürülüyor, bir kısmı erkek egemen söylemi yeniden üreten, kadınlığın içini boşaltan metinler olduğunu ileri sürerken tam aksini söyleyenler de var. Peki, sizin incelediğiniz serbest metinlerde kadın ve erkek yazarların ayırt edici özellikleri var mıydı?
Yaprak: Ben şöyle düşünüyorum, kadın yazımının bir özgün sesi vardı. Bu, ilk bahsettiğimiz isimsiz mektuplardan başlayan bir sesti ve bu ses doğrudandı. Ama tabii ki kadınlar bazen erkek literatürüne özenmişlerdi; çünkü ancak onlar gibi yazdıkları zaman yazar olacaklarını düşünmüşler. Dolayısıyla bu eğilimi dikkate alarak düşünmek ve konuşmak gerekiyor. Nezihe Muhiddin'in bütün romanlarını yayına hazırladım, aynı şekilde Şükûfe Nihal'in eserlerini de. Özellikle Nezihe Muhiddin'in eserlerinin tümünü okuduğunuzda bir kadın sesi olduğunu görüyorsunuz. Tek tek okuduğunuzda göremeyebilirsiniz ama hepsini okuduğunuzda burada

bir kadın konuşuyor diyebiliyorsunuz.

O dönemin kadın dergilerinde takma kadın adıyla yazan erkeklerin yazılarına baktığımda aynı şeyi görebiliyorum, yani yazıyı bir erkek mi yoksa kadın mı yazmış anlaşılıyor. Örneğin dilin yabancılığından anlayabiliyorsunuz, "biz kadınlar" değil de "siz" diyen, alttan alta varolan, ama üst düzeyden konuşan dilden anlayabiliyorsunuz. Bunun bir erkek dili; yani bilen, hâkim, üst bir dil olduğunu ayırt edebiliyorsunuz. Oysa kadınlar sorunları dile getirirken hep soru soruyorlar, yani "ne yapacağız şimdi", "bunu nasıl çözebiliriz" gibi başka bir dilden konuşuyorlar. Erkeklerse zaten o soruların cevaplarını bildikleri için ahkâm kesen yazılar yazıyorlar.

Senem: Bahsettiğiniz imzasız kadın mektuplarının içeriği ne? Neden bahsediyor bu mektuplar?

Yaprak: O mektupların hepsi kadın sorunlarını dile getiriyor. Kendi yaşamlarını anlatıyorlar. Dertlerini anlatıyorlar, şikâyet ediyorlar, neden sokağa çıkamıyorlar, neden okuyamıyorlar, meslek edinemiyorlar, evde nasıl eziliyorlar, ev işleri yükünün altından nasıl kalkamıyorlar, erkekler onlara nasıl kötü davranıyor... Tüm bunları yazıyorlar. Örneğin dönemin çok önemli sosyalist figürlerinden Sabiha Sertel, anılarını yazdığı *Roman Gibi*'de "Annemi hatırlarım, akşamüstü kapıda elinde peşkir ve hazır ol durumunda beklerken babam gelir. Peşkir hazır, su hazır. Annem bir eliyle suyu döker bir eliyle de suyun aktığı kabı tutar," diye anlatır. İşte kadınlar da bu mektuplarda tüm bunları, ne yaşadıklarını anlatıyorlar. Gerçekten çok önemli bu mektuplar. Güneş: Peki bağımsız bir kadın dergisi, sadece kadınların yazdığı bir dergi de çıktı mı o dönemde?

Yaprak: Tabii, var. Aslında girişimciler genellikle erkek, matbuatın (basın) yayın yönetimi erkeklerin elinde olduğu için yayınları yine erkekler çıkarıyor ama kadınlar yazıyorlar. Mesela kadınlar bu yayınlara mektuplar yazıyorlar.

Esen: Konuşmanın başında, "Ben esas olarak Müslüman-Türk kadınları çalıştım," dedin. Peki, bu kadınların gayrimüslim kadın hareketiyle ilişkilenmelerine dair bir şeye rastladın mı?

Yaprak: İşte Lerna da (Ekmekçioğlu) bana bunu soruyor. Yok, ben bir ilişki görmedim, ama tabii bu yok demek değil, sadece benim okuduğum şeylerde göremedim demek. Aslında bence beraberlerdi, benim hissiyatım bu yönde.

Esen: İçlerinde gayrimüslimlerin olmaması nasıl mümkün ki?

Yaprak: Tabii bence de. Mesela Nezihe Muhiddin politik anlamda bir liberal demokrat olarak tanımlanabilir, hatta o döneme göre radikal reformcu bir kadın. Sosyalizme karşı bir kadın, sosyalizmi hiç sevmiyor hatta alay ediyor. Bunu açıkça bir yerde yazmıyor ama bir konuşmasında alay eden bir cümlesi geçiyor, ona dayanarak söylüyorum. Yaşar Nezihe ise komünist bir kadın şair, ama tutuklandığı zaman bir tek Nezihe Muhiddin gidiyor ve arkadaşını içeriden çıkartıyor, ona para veriyor, çünkü Yaşar Nezihe çok yoksul bir yaşam sürüyor. Bir gecekonduda üç çocukla sefil bir hayat yaşıyor, ekmek, yiyecek bulamıyor. O vaziyetteyken Nezihe Muhiddin onu destekliyor ve ona yardım ediyor. Aynı şekilde Hayganuş Mark, döneminin Ermeni kadın feministi, bence ikisi görüşüyorlardı.

Bitirmeden bir şey daha söylemek istiyorum. Nezihe Muhiddin'in milliyetçiliği konusundan kısaca bahsedeyim, kitabımda bunun çok

ayrıntılı bir incelemesi var. Nezihe Muhiddin de tıpkı Halide Edib gibi Türkçü akımdan etkilenmiş bir kadın ama onunki ırkçı bir söylem değil de, kültürel bir Türkçülük bana kalırsa. Metinlerinde kafatasçı bir milliyetçilik yoktur ama bir Türk ulusu, ulus inşası yaratma programı tabii ki vardır. 1912-1913 yıllarında gayrimüslimlere karşı bir "Müslüman boykotajı" örgütlenmişti İttihat Terakki tarafından. Müslümanlar gayrimüslimlerden mal satın almamaya çağırılıyordu. Böylece gayrimüslimler iflas edecekti.

Bu boykotla ilgili okuduğum o ağır milliyetçi ifadelerle dolu bildirileri bence Nezihe Muhiddin yazdı. Bütün yazılarını çevirdiğim için cümleleri ve üslubunda benzerlikler gördüm. Ama tabii bu kanıtlanmış bir iddia değil. Öyle düşünüyorum sadece. Yani yer yer aşırılığa da kaçabiliyordu, siyasal ortamdan etkilenip...

Sanem: O dönem Müslüman ve gayrimüslim olarak bir ayrım olduğu için herhalde Müslüman kadınlar derken bütün etnisiteden kadınları kapsıyordu, yani Kadın Birliği'nde muhtemelen Müslüman olup da Çerkez, Kürt, Laz vs. kadınlar da vardı, değil mi?

Yaprak: Hiç bilmiyoruz. Mesela, Kürt kadınları var mıydı, bilemiyoruz.

Sanem: Ve işte onlar varsalar, Nezihe Muhiddin'in bu tarz Türkçü bir tavrı olmasına dair görüşleri neydi acaba?

Yaprak: Ayrım etnisite üzerinden değildi. Müslümanlık Avrupa'yla, Hıristiyan âlemi ile aralarındaki farkı belirten bir şeydi. Avrupa her zaman onlar için bugünkü Amerika gibi emperyalist baskılar yapan, Osmanlı'yı ezmeye çalışan devletler demekti. Irkçı bir yaklaşımla İttihatçılar ülkedeki Hıristiyanları da onların, Avrupa'nın uzantısı sayılan yabancılar olarak görüyorlardı.

Osmanlı Kadın Hareketi tanımlamasını eleştirdim ama bir konuya değinmeden kesinlikle geçmeyelim. Kölelik resmi olarak daha öncesinde kaldırılmış olsa da fiilen 4 Mart 1924'te Saray boşaltılmıştır ve o güne kadar kölecilik hüküm sürmüştür. Gücünden yararlanılmak istenen erkek köleler ağır işlerde çalıştırılmak üzere Afrika'dan getirilirdi, ama kadınlar Kafkasya'dan getirilir ve iki türlü kullanılırlardı. Birincisi seks kölesi olarak yani odalıklar, cariyeler; ikincisiyse evdeki hizmetkâr kadınlar olarak. Örneğin Fatma Aliye dediğimiz zaman, kölesi olan bir kadından söz ediyoruz, ama İslam'a göre köleyi azat etmek sevaptır ve o da köle alıp azat edermiş, yazılı kaynaklarda böyle şeyler de var. Ve şöyle bir sahne anlatıldı: 4-5 Mart 1924 gecesi Saray ve harem boşaltılıyor ve bu kadınların gidecek yerleri yok. Bunlar meydanda toplanırlar, açlar ve hiçbir şeyleri yok ellerinde. Böyle acıklı bir sahne anlatır bir yazar, ama dayanışmacı bir toplum olduğu için aileler ortada kalan o kadınları yanlarına alır.

Esen: Anlattığın dönemde muazzam bir kadın örgütlenmesi var, 609 sayı çıkabilen bir yayın sürekliliği var. Şu anda Türkiye'deki kadın hareketi tarihinden bahsedilirken Osmanlı kadın hareketi artık görmezden gelinemiyor, yani biliyoruz ki o dönemde güçlü bir kadın hareketi vardı. Ama feminist hareketin tarihini esas olarak 80'lerden başlatıyoruz. Biz bugünden bakıp, feminist söylemi olan kadınlar vardır, diyebiliyoruz ama acaba o dönem kendisine feminist diyen kadınlar var mı?

Yaprak: Mesela Nezihe Muhiddin'in yazılarında feminist lafı geçmiyor, feminizm de geçmiyor ama alttan akan bir söylem olarak var. Saldırılara karşılık olarak sonunda "Biz süfrajet değiliz," diyor ama aslında süfrajet.

Tabii böyle söylemesinin ardında biraz da Batı'nın kültürel normlarıyla yerel normların çok fazla örtüşmediği düşüncesi yatıyor. Bir kimlik meselesi de var. Ama mesela Fatma Aliye'nin bir yazısı var. "Bablulardan örnek alalım." Bablu, mavi çoraplılar; Batı'daki eylemci feminist kadınlar, onlardan örnek alalım, diye yazı yazıyor. Bunun dışında kendisine feminist demesine gerek yok ki. Feministleri örnek almalıyız diyor!

Şehri: Bir de galiba anti-feministler diye tanımlanan bir karşıt grup var. Anti-feministler varsa feministler de vardır demektir, değil mi?

Yaprak: Tabii, bugün de olduğu gibi feminist olan yerde anti-feminist de vardır. Dolayısıyla onlara müthiş karşı bir akım da var.

Esen: Şu andaki feminist örgütlenmelere yöneltilen en büyük eleştirilerden birisi şudur: Bir avuç kadına hitap ediyorsunuz, söylediklerinizi bir avuç kadın anlıyor. Günümüzde bambaşka bir örgütlenme olarak faaliyet gösteriyor, ama hâlâ Türkiye'nin en yaygın kadın örgütlenmelerinden birisi olan Türk Kadınlar Birliği ilk örgütlenmeye başladığında nasıl bu kadar kitleleşebildi, bunun için ne tür yöntemler kullandılar?

Yaprak: Bizden çok farklı değiller, onlar da yatay örgütlenerek bunu başardılar. Erkeklerin aklına gelen tek örgütlenme biçimi dikey, hiyerarşik örgütlenmelerdir. Toplum hep bu biçimde örgütlenmiş, kapitalizm de sosyalizm de dikey örgütlenmeler... Bunun için de biz kadınların yatay örgütlenmemizi anlamıyorlar ve "bunlar örgüt değil," diyorlar. Bu kadar söylesem yeter mi acaba? Yatay bir örgütlenmeden bahsediyoruz, yani evlerin içine, erkek ve kadın arasındaki ilişkiye dahil olan bir örgütlenme. Bu söylemin yaygınlaşması için dikey, hiyerarşik bir örgüt gerekmiyor aslında, kadınların kendi yaşamlarını değiştirdiği bir başka düşünce ve eylemden söz ediyoruz, yani birilerinin bir şey söylediği değil, kadınların kendi kendilerini değiştirdiği bir yapı ya da yapısızlık. Bence sosyalist erkekler kapitalist modeli örnek aldılar. Kapitalizmdeki örgütlenme modelleri nedir? Genel müdür, yardımcılar, yönetim kurulu, alttaki *amirler vs. piramit biçimiyle devam eder ve onlar da bu örgütlenme modelini hiç eleştirmeden benimsediler.*

Güneş: *Dünyada bu modellerin çok alternatifleri çıktı. Kadın-erkek karma örgütlenmeler var, sadece LGBTT hareketi değil, aynı zamanda Attack Hareketi var.*

Yaprak: *Tabii anarşistler de var. Ama bize eleştiri getirenler solcu erkekler, anarşistler değil. Anarşistler bizim örgütlenme tarzımızı onaylarlar çünkü biz anarşizan bir örgütlenmeyi savunuyoruz. Kadınların kendi kendilerini örgütlemesi; yerel, y*erinden yönetim, yerinde örgütlenmedir. İş yeriyse iş yeri, evse ev, mahalleyse mahalle, okulsa okulda örgütlenilir. Kimseye "şunu yap" denmiyor, kadınların kendini örgütlemesi ve güçlenmeleri için çalışıyoruz, ortamları ve olanakları geliştiriyoruz. Biz feministler olarak tam da bunu yapıyoruz, bu tür bir örgütlenmeyi savunduğumuz için bu denli yaygın feminist hareket ve bu da hiyerarşik örgütlenmelerdekilerin anlamadıkları bir şey!

Senem: Sizin anlattığınız Nezihe Muhiddin'in başına gelen bu komplodan sonra, bu kadar güçlü bir hareket varken, bu kadar eylemci kadın varken nasıl oluyor da bir anda bir sessizliğe gömülüyorlar? Belki 1929'da kestiğiniz için devamını anlatmadınız ama 1930'dan 1980'e kadar süren elli yıllık bir sessizlikten bahsediyoruz, buna çok şaşırıyorum ve nasıl bu kadar baskıcı bir devlet gücü olduğunu ve buna hiç ses

çıkarılmadığını anlamakta zorlanıyorum.
Yaprak: Ben 1929 sonrasına da baktım tabii ki. 1980'e kadar olan bütün döneme ait belgeleri taradım, bulduklarımı ayrıca İletişim Yayınları'dan çıkan *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* serisinin, *Dönemler ve Zihniyetler*'in, 9. cildinde yazdım. Tarihimizi iyi bilmediğimiz için o dönemin ne denli ağır bir tek parti dönemi olduğunu anlamakta zorlanıyor olabiliriz. Takrir-i Sükûn dönemi 1920'lerin ortaları, o dönem liberaller, demokratlar, muhalifler büyük baskılar görüyorlar, haliyle kadınlar da bastırılıyor. Yani tek parti dönemini iyi okumak gerekiyor. Cemil Koçak bu okumayı çok iyi yapıyor şimdi. Cemil Koçak'ı okumanızı öneririm, o zaman Nezihe Muhiddin'i daha iyi anlayabiliriz.

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 4

12 Mart Cumartesi 12.00
Amargi Feminist Kitabevi

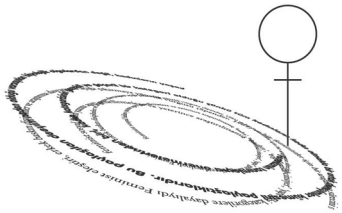
8 MART

FİLİZ KARAKUŞ - GÜLFER AKKAYA

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

12 Mart Cumartesi günü "8 Mart"ı konuşuyoruz. 8 Mart nasıl dünya kadınlar günü oldu? Dünyada ve Türkiye'de nasıl sahiplenildi, nasıl gelişti ve bugün nereye geldi? Bugün 8 Mart'ın feministler için anlamı nedir? Gelenekselleşmiş 8 Mart kutlamaları neyin ya da kimin geleneğidir? Son yıllardaki 8 Mart etkinlik ve eylemleri feminist sözü ne kadar yansıtmaktadır ya da "8 Mart" feminist sözün platformu mudur? Bütün bu sorulara Filiz Karakuş ve Gülfer Akkaya'nın aktarımlarıyla yanıtlar ararken, bu sene İstanbul ve Ankara'da feministlerin 8 Mart düzenleme komitelerinden geri çekilmeleriyle sonuçlanan süreci de tartışmaya açıyoruz.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Filiz Karakuş

1980 öncesi Kurtuluş Grubu'nun Demokratik Kadın Örgütlenmesi'nde çalıştı. 1985'den beri feminist hareket içerisinde mücadele ediyor. 2008'den bu yana Sosyalist Feminist Kolektif'te yer alan Filiz'in, Kolektif'in yayın organı olan Feminist Politika'da, bianet haber sitesinde ve çeşitli sitelerde yazıları mevcut.

Gülfer Akkaya

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji Bölümü mezunu. Halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Yüksek Lisans yapıyor. Kadınlara Mahsus Pazartesi Dergisi'nde gönüllü olarak çalıştı. Düzenli olarak çeşitli gazete, dergi ve web portallarında yazıyor. 2008 yılında "Unutulmasın diye... Demokratik Kadın Derneği" adlı kitabı çıktı.

Geçtiğimiz 8 Mart'ın hemen ardından bu 110 yıllık sürece bir göz atalım istedik. Ancak yalnız bu değil elbette, attığımız bakışta bugünü de mercek altına alalım, 2011'in 8 Mart'ında neredeyiz bir görelim arzusundayız. Bunun için farklı örgütlerden kadın gruplarının bir araya geldiği ilk platformdan çekilen bir fotoğrafı alacağız elimize, 1989'un 8 Mart mitingi fotoğrafını ve bakacağız iki on yılda kimler gelmiş, kimler geçmiş diye... Çuvaldız kendimize...

Filiz: Merhaba arkadaşlar. Bugün 8 Mart'ın tarihçesini ve biz feministler için 8 Mart'ın ne ifade ettiği üzerine konuşacağız.

8 Mart dediğimizde karşımıza bir dünya kadınlar günü, bir de emekçi kadınlar günü adlandırması çıkıyor. Sadece adlandırma farklılığı gibi görünen bu ayrışma 8 Mart'ın tarihiyle çok yakından ilgili. Yani neden bir grup "dünya kadınlar günü" derken başka bir grup "uluslararası emekçi kadınlar günü" diyor? Bu farklılığı anlamak için tarihe bakmamız gerekiyor. Aslında tarihi ile ilgili de çelişkili fikirler, yazılar var ama böyle hep ezberlediğimiz bir şey vardır: 1857 yılında 40.000 tane dokuma işçisi kadın çalışma saatlerinin kısaltılması, insanca yaşam koşulları, daha iyi ücret için grev ve bir direnişe giriyorlar ve sonrasında da bu kadınlara polis saldırıyor. Saldırı sırasında yangın çıktığına ve 129 kişinin öldüğüne ilişkin çelişkili bilgiler var. Aslında 140'tan fazla kadının öldüğü yangın, 1911 yılında meydana geliyor. 1911 yılında Amerika'da Triangle adında tekstil fabrikasında yangın çıkıyor. Yangın, atölyelerin olduğu 8. ve 10. katlarda çıkıyor, patron işçilerin üzerine kapıyı kilitleyip gittiği için ve yangın kapısı da olmadığından işçiler oldukları katta sıkışıp

kalıyorlar ve sonuç 146 ölü.[1] Çoğunluğu 13-16 yaşındaki Yahudi ve İtalyan göçmen kadın işçiler ya da çocuk işçiler o yangın sırasında hayatlarını kaybediyor. Bunun üzerine yüz binlerce işçi sokağa dökülüp bir direniş gerçekleştiriyorlar. Yine 8 Mart'ın ortaya çıkış tarihi şöyle anlatılır; 1910 yılında Clara Zetkin Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı'nda 8 Mart'ın Uluslararası Kadınlar Günü olması için bir önerge vermiş ve bu önerge kabul edilmiş. Aslında bu da tam böyle değil. 1910 yılında verilen önerge Mart ayının bir gününün kadınlar günü olarak kutlanılması üzerine ve o yüzden de mesela bu 1911 yılında yangın 25 Mart'ta meydana geliyor ve o sene Amerika'daki kadınlar günü kutlamaları 19 Mart'ta gerçekleşiyor.

O dönemde kadın hareketinde sadece çalışma koşullarının düzeltilmesi için değil, oy hakkı için de büyük direnişler var ve genellikle Amerika'da sosyalist kadınların önerisiyle kadınlar günü kutlanırken sadece işçi kadınlarının sorunlarına değinilmiyor, aynı zamanda kadınların siyasal yaşamda eşit yer alma talepleri, oy hakkı talebi de gündeme geliyor. Clara Zetkin de 1910 yılında bunu önerirken aynı zamanda kadınların siyasal haklarını, sendikal haklarını da gündeme getiriyor. Sonra 1914'e kadar kadınlar günü hep 19 Mart'ta kutlanırken 1917'de St. Petersburg'da Birinci Dünya Savaşı'nın yıkımı var ve iki milyon Rus askeri ölmüş vaziyette. Bunun üzerine yüz binlerce kişi sokağa dökülüyor; "Kahrolsun savaş, kahrolsun otokrasi" ve ekmek sloganıyla... Ve bu aslında Sovyetler Birliği'ndeki ya da Rusya'daki Şubat Devrimi'ni de alevleyen bir eylem gerçekleşiyor ve bu da 8 Mart'ta yaşanıyor. Bugünden sonra aslında 8 Mart, özellikle Sovyetik gelenekten gelen, onu kabul eden sosyalist ülkelerde Uluslararası Emekçi Kadınlar Günü olarak kutlanmaya başlıyor ve 1921 yılında Enternasyonal Kadın Sekreterliği de 8 Mart'ı Uluslararası Emekçi Kadınlar Günü ya da Uluslararası Kadınlar Günü olarak ilan ediyor.

1920'den 70'lere kadar olan zaman diliminde 8 Mart'ı kutlayanlar esas olarak emekçi kadınlar günü diye adlandırıyorlar. Çünkü aslında bu 8 Mart talebinde şöyle bir şey var: 8 Mart'taki kadınlara ilişkin taleplerin sendikal ve siyasal örgütlenmelerin talepleriyle yani işçi sendikalarının, komünist partilerin ve sosyalist partilerin talepleri ile uyumlu hale getirilmesi diye bir ilke de var. Bu noktada da aslında 1921'den sonraki süreçte bütün dünyada 8 Martlar esas olarak sosyalist örgütler tarafından, sınıf ve kitle sendikaları tarafından kutlanıyor. Türkiye'de de ilk olarak 8 Mart 1921 yılında Komünist Fırkası tarafından kutlanıyor ve benzer bir şekilde aslında komünist parti propagandasıyla birlikte gerçekleşiyor. Sonrasında 1970'lere kadar gelen dönemde 8 Mart kutlaması pek söz konusu değil. 1975 sonrası harekette ise Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), o dönemki Türkiye Komünist Partisi'nin etkin olduğu DİSK'e bağlı Maden-İş ve yine TKP geleneğinden gelen kadınların oluşturduğu İlerici Kadınlar Derneği, 1975 sonrası ilk 8 Mart'ı kutlayan grup oluyor. Onlar da bu 8 Mart'ı Uluslararası Emekçi

[1] Triange yangınıyla ilgili veriler birbirinden hayli farklı olmakla birlikte genel kabulün 146 ölü olarak belirlendiğini görüyoruz. Detaylı İngilizce bilgi ve kaynaklar için bakınız: http://www.csun.edu/~ghy7463/mw2.html;

Kadınlar Günü olarak kutlayıp 8 Mart talebi olarak da; her iş yerine kreş, eşit işe eşit ücret taleplerini öne çıkarıyorlar. Yani bu 8 Martlar'da bir patriarka sorgulaması falan asla söz konusu değil. O dönemde kreş gibi kadınlara özgün kimi talepler söz konusu ama bu talepler erkek egemen sistemi sorgulayan bir yerden dillendirilmiyor.

Aynı dönemler dünyada ise İkinci Dalga Feminizm'in yükseldiği yıllar. Aslında kadın hakları, kadınların kurtuluşu mücadelesinin gündeme geldiği yıllar ve 1975 yılında Birleşmiş Milletler (BM) 1975-1985 arasını kadınların 10 yılı olarak ilan ediyor. 1977 yılında ise BM 8 Mart'ı Barış ve Uluslararası Kadın Hakları Günü ilan ediyor yani dünya kadınlar günü değil ve bunun gerekçesini de ne 1857 yılındaki greve ne de 1910'lu yılların işçi kadınların mücadelesine hiç değinmeden ilan ediyor. O dönemde feminist hareketin ciddi bir yükselişi söz konusu olduğu için BM de 8 Mart'ın ilan edilmesi ve -bu benim yorumum- feminist hareketin kadrolarının çoğunun da aynı zamanda sosyalizme, sola bulaşmış kadınlardan oluşuyor olması dolayısıyla 8 Mart çok rahat bir şekilde herkes tarafından benimseniyor ve böylece 8 Mart Dünya Kadınlar Günü olarak her kesimce kutlanılmaya başlanıyor. Burada tabii şöyle bir yan var: Aslında BM'nin mücadeleyle kazanılmış çeşitli günleri kendi gündemine alırken, kendi tarihine not ederken aynı zamanda onun içini boşaltmak gibi bir perspektifi ve işlevi de var. Mesela 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Dayanışma ve Mücadele Günü de bunlardan biridir. 25 Kasım'da Dominik Cumhuriyeti'nde Mirabel kardeşlerin askeri diktatörlüğe ve devlet şiddetine karşı mücadele ettikleri için öldürüldükleri gündür ama şu anda 25 Kasım sanki aile içi şiddetle mücadele günüymüş gibi anılıyor. Oysa aslında bu gün erkek devlet şiddeti boyutu da olan bir gündür. 8 Mart da işçi kadınların sokaklara dökülüp, kendi canlarıyla ödedikleri bir gün. Bu nedenle bizlerin 8 Mart'ta kadınların bugünkü ezilmesine dikkat çekerek bu günü kutlarken, anlamını buna göre biçimlendirirken bu kutlamaları 8 Mart'ın tarihini de unutmayan bir yerden kurmamız önemli diye düşünüyorum.

Tabii böyle baktığımız zaman da bugün 8 Mart'ı Emekçi Kadınlar Günü diye kabul eden ve bu şekilde kutlayan arkadaşlarımızla esastan bir itirazla tartışmanın çok yerinde olmadığını düşünüyorum ben, çünkü tartışmanın esası; bugünün emekçi kadınlar günü mü, dünya kadınlar günü mü olduğu değil aslında bunun içini nasıl dolduracağımızdır. Mesela ben bu tartışmada taraf olmadan ortalama bir adlandırma yapmayı tercih ediyorum. Uluslararası Kadınlar Günü diyorum. Yani ne Emekçi Kadınlar Günü ne de Dünya Kadınlar Günü diyorum. Çünkü bana bu ifade kadınların mücadelesine daha çok işaret eden ve tarihine sahip çıkan bir ifade gibi geliyor ve böyle kullanmayı tercih ediyorum.

8 Mart kutlamalarının 1980 sonrası yani 75'lerde İKD ile başladığını söylemiştik. 1980 öncesi sol geleneklerde TKP geleneğine, yani Sovyetik geleneği sosyalizm dışı/karşıtı olarak gören gruplar vardı. Onlar için o tarihi sahiplenmek söz konusu değildi zaten. Diğer gruplar da birbirinde ayrı ayrı da olsa 8 Mart'ı kutlamayı önemsiyorlardı. 1980 sonrası aslında bu 1977 BM'nin de 8 Mart'ı kabul etmesi dolayısıyla 8 Mart sadece sosyalist ülkelerde değil feminist kadınların ya da kadın kurtuluş mücadelesinde de var olan kadınların da, bu günü kendi

gündemlerine uygun kutlamalarına neden oldu.

Buraya kadar anlattığım 8 Mart'ın tarihsel geçmişiydi. Bugün 8 Mart'ın tarihsel geçmişiyle bağ kurmak bir yana bu günün bir anneler günü, bir sevgililer günü tadında kutlanıyor olması tarihsel bağlantılarını da düşündüğümüzde çok sorunlu. Bizim açımızdan 8 Mart önemli bir gün. Mesela Türkiye'de 80 sonrası feminist hareketinde Somut Dergisi'nden sonra ilk adımlarını atan Kadın Çevresi'nin kuruluşu 8 Mart 1984'e rastlar. Sonrasında da parça parça 8 Mart kutlamaları var. Ama ben sözü 8 Mart mitinglerine getirip oradan devam etmek istiyorum. Çünkü 8 Mart mitingleri bu konudaki farklı eğilimlerin ve Türkiye'deki kadın hareketinin, feminist hareketin, sosyalist kadın hareketinin, Kürt kadın hareketinin kendi içindeki ayrımların 8 Mart dolayısıyla nasıl ortaya çıktığına ilişkin bize bir fotoğraf sunuyor diye düşünüyorum.

1990'lar: 8 Mart Hangi Kadınların Günü?

İlk defa 1989 8 Mart'ında biz sadece feministler değil başka kadın gruplarıyla birlikte miting yapmaya giriştik. Bu kutlamada feminist grup olarak; Kaktüs Dergisi, Feminist Dergisi, Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği vardı ve bunun dışındaki gruplar da; hemşire kadınların oluşturduğu Nabız Dergisi, Demokratik Kadın Derneği, İnsan Hakları Derneği Kadın Komisyonu idi ve Demokratik Kadın Derneği'nde 3 ya da 4 sosyalist gruptan arkadaşlar beraber çalışıyorlardı. 1989 yılının 8 Mart'ında beraberce Bağlarbaşı'nda 8 Mart mitingini düzenledik. Bu mitingde bayağı sorunlar çıktı çünkü mitingde erkekler arkadan gelmeye başladılar. Erkekler gelince polis kadın mitingi diye bu erkekleri içeri almamaya çalıştı. Bunun üzerine alanda epey bir sosyalist kadın olduğu için birden "kadın erkek el ele özgür günlere mücadele" sloganı atılmaya başlandı. Aslında bu slogan feministlere tepki için atılmamıştı, çok net olarak oradaki polise bir tepkiydi. 80'li yılların polis baskısını, işkenceleri düşündüğünüzde polisin müdahalesine karşı bir anda kadın erkek el ele kenetlenmek söz konusu oldu. 1989 yılının 8 Mart yürüyüşü, katılan feministlerin belleklerinde iyi hatırlanmaz. Çünkü feminist mücadele açısından söz konusu olan polis saldırısı bile olsa 8 Mart mitinginde "kadın erkek el ele özgür günlere" sloganının çınlaması ve mitinge egemen olması kabul edilebilir bir şey değildi.

Ardından 1989 yılından sonra feministlerle sosyalist gruplar beraber 8 Mart'ı pek örgütleyemediler ve o dönemlerde tartışmanın kilit noktası şuydu: Bu güne "emekçi kadınlar günü mü" yoksa "dünya kadınlar günü mü" diyorsun? Bu tartışmanın ortasından bir yerden konuşmak mümkün değildi o dönemde. Ve buradan tartışmaya başladığın zaman anlıyordun ki Emekçi Kadınlar Günü diyen arkadaşlarımız, en iyi ifadeyle "Kadınların kurtuluşu işçi sınıfının kurtuluşuna bağlıdır," demek istiyor ve kadınların kurtuluşunu kendi bağımsız mücadeleleriyle mümkün olmadığını düşünen bir bakış açısına sahipler. Benim de içinde olduğum, Dünya Kadınlar Günü diyenler ise; her sınıftan, her ulustan, her ırktan kadınların ezildiğini en temel olanın da kadınların bu ezilmişliği olduğunu söyleyenlerdi. Ve zaten masaya oturduğumuz zaman ilk tartışma "ne diyorsun"la başlıyordu, emekçi mi dünya mı ona göre haydi

hoşça kal! Ve zaten 1989 yılından sonra feministlerle sosyalist gruplar bir daha ortak 8 Mart örgütleyemediler.

1995 yılında ÖDP'nin kuruluş sürecine girdik. İki örgütlü sosyalist grup birleşti. Bunlar; içinde devrimci yol kanadının olduğu Geleceğimizi Birlikte Kuruyoruz (GBK) platformu ile TKP, TSİP, TİP ve bizim gibi 3. kanattan oluşan Birleşik Sosyalist Parti (BSP)'ydi. Bunun dışında bu iki örgütlenme içinde de yer almayan çok sayıda örgütlü ve örgütsüz sosyalist de ÖDP içinde birleşti.

1995 yılı 8 Mart'ında ÖDP henüz kurulmamıştı. GKB ve BSP grubundan kadınlar beraberce Kadıköy'de etkinlikler düzenlediler, standlar açtılar, feministler orada pek yoktu. Aslında Pazartesi Dergisi o dönemde yeni çıkıyordu. Pazartesi'nin bir standı vardı ama Pazartesi dergisi çıktığı zaman kendini kadın hareketinde, kadın kurtuluş hareketinde, feminist harekette bir örgütlenme göreviyle tanımlamadığından oraya gelmesi sadece stant açmak ile sınırlıydı.

1996 yılında ÖDP kuruldu. ÖDP kurulduktan sonra ortalık hareketlendi. 1997 yılının 8 Mart'ı, yıllar sonra Türkiye'deki sosyalistlerin, Kürt kadın hareketinin, feministlerin buluştuğu ilk 8 Mart'tı ve bu yıl aynı zamanda Türkiye'deki feministlerin yeni bir bakışla eylem birliği yaptığı bir 8 Mart oldu diye düşünüyorum. Çünkü 1990'lı yıllara kadar feministlerin verdiği mücadelelerden bir tanesi de; feminist örgütlenmenin bağımsız kadın örgütlenmeleri aracılığıyla olduğuydu. Siyasi partisinin üst kimliğiyle kadın siyaseti yapmanın baştan bağımsızlığın sınırlarını çizmek anlamına geldiğini düşünüyorduk. Ben hâlâ öyle düşünüyorum. Feminist gruplarla sosyalist partilerden kadın gruplarının eş düzlemde ele alınamayacağına ilişkin bir bakış açısı vardı. Dolayısıyla feministler kadın eylemlerini siyasi parti üst kimliğini kullanmak isteyen kadın gruplarıyla örgütlemekten imtina ederlerdi. 1989 yılının 8 Mart'ında da siyasi partilerden kadınlar yoktu. Emek grubundan ya da halkın yolundan kadınlar yoktu. Demokratik Kadın Derneği, Kaktüs, Feminist Dergisi gibi kendini tamamen kadın hareketi içinde konumlayan örgütlenmeler vardı.

1997 Mart'ına dönersem tekrar, 1997 Mart'ında Pazartesi Dergisi örgütçüydü. Pazartesi ilk çağrıyı yaptı ve böylece Pazartesi Dergisi ilk kez karma gruplardan da kadınları çağırıp, bir 8 Mart örgütlenmesine kalkıştı. O zaman Pazartesi Dergisi'nde bu örgütlenme ile uğraşan arkadaşlarımız aynı zamanda ÖDP'de çok aktif olan arkadaşlardı. Mesela 8 Mart örgütleme toplantılarına katılan Ayşe Düzkan parti meclisi üyesiydi, Filiz Koçali İstanbul İl yönetim kurulu üyesiydi. Yani Pazartesi Dergisi'nin çoğunluğu aynı zamanda ÖDP'de de politika yapıyordu. Yalnız bu arkadaşlar ÖDP içinde sosyalist politika yapıyorlar; kadın politikası yapma adına görevli değillerdi. Ve bu noktada da 90'da var olan Kaktüs Dergisi, Feminist Dergisi,Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği, Kadın Kültür Evi gibi feminist örgütlenmelerin hepsinin sönümlendiği ve Pazartesi'nin de dergi olarak bir örgütlenme bakış açısıyla çıkmadığı dönemde aslında kalabalık bir miting yapmak o siyasi partilerden kadınlarla birlikte olmaktan geçiyordu. Böylece Pazartesi Dergisi'nden bir grup kadın kendini aşarak bu tür bir miting örgütlenmesine giriştiler. Ve o miting örgütlenmesi başarıya ulaştı ve miting çok kalabalık bir şekilde gerçekleşti. Mitingde en önde feminist gruplar ve bağımsız

feministler, onun arkasında ÖDP'li kadınlar 2 ya da 3 bin kişiydi, Hadep'li kadınlar 2 ila 3 bin kişiydi, DİSK'li kadınlar vardı, KESK'li kadınlar vardı.... Pazartesi'nin "artık örgütlü" çağrısı üzerine feministler ve birbirinden farklı karma örgütlenmelerden kadınlar bir araya geldi.

Ben o zaman Pazartesi Dergisi'nin yeni bir yola girerek karma örgütlerden kadınlarla kadın kurtuluş örgütlenmesini kastederek 'artık örgütlü' miting yapmasını ve 89'daki prensiplerimizin bizzat feministler tarafından değiştirilmesini doğru bulmuyordum. Endişelerim vardı, şimdi de böyle düşünüyorum. Çünkü bir sürü çok güzel slogan hep birlikte atılıyordu ama o kalabalığın bizi biraz da sarhoş ettiğini düşünüyorum. Bunun yanı sıra feminizmin etkisi her kesimde özellikle de solda yayılmaya başlamış olmakla birlikte, biz hepimiz o zaman ÖDP'deydik ve esas olarak feminist siyaset yapmıyorduk. Sosyalist siyaset yapıyorduk ama bunu feministliğimizi de kapı dışında bırakmadan yapıyorduk. Asıl aidiyetimiz sosyalist siyaset üzerinden oluşmuştu ve bu noktada bağımsız iş yapmak daha zor olacağı için feminizmin ağırlığını kabul eden siyasi partilerden kadınların çoğunlukta olduğu bu kalabalık bizi bir anda etkiledi diye düşünüyorum açıkçası.

1997 yılının 8 Mart'ında Kürt meselesinden dolayı birtakım tartışmalar çıktı ve Hadep'li kadınlar bu sene düzenlenen 8 Mart'tan pek mutlu ayrılmadılar. Çünkü o zaman Hadep'li kadınlar yeni yeni bu kadar kalabalık bir şekilde sokağa çıkıyorlardı ve büyük bir kısmını mitinge kocaları, babaları, akrabaları, parti üyeleri arabalarla getirmişti. Miting kenarında onları bekleyen kocaman bir erkek grubu vardı. Mitingler erkekli mi erkesiz mi olsun diye tartışılıyordu, ben o toplantılara katılamamıştım ama erkeklerin yürüyüşe arkadan katılmasında ortaklaşılmıştı. Kadınlar önden yürüyor kadınların bittiği yerden bir zincir oluşturuyoruz, zincirin arkasından, en arkada da erkekler yürüyor. Arkadan ve kenardan yürüyen Hadep'li erkekler çok baskındılar. Bu nedenle tartışmalar çıktı ama aslında biz hep beraber bunu kabul etmiştik. Bunun yanı sıra 97 yılında yapılan 8 Mart'ın "Kürtçe olsun, olmasın, mor femina olsun, olmasın" tartışmalarında ezildiklerini düşünüyorlardı. Dolayısıyla 98 yılının 8 Mart'ı için masaya oturduklarında, -masalar vardır ya- 97 yılının da tepkisi ile "Bizim açımızdan erkeksiz miting söz konusu değildir," dediler. Kürt kadınları ile uzlaşmaya çalıştık ama onlar bu fikirlerinde ısrar ettiler ve HADEP'liler, ESP'liler Kazlıçeşme'de erkeklerle birlikte 98'de 8 Mart mitingi yapmak için başvuruda bulundular.

Bu süreçte biz de ÖDP içinde bu olayı tartışıyoruz. O zamanlar ÖDP içinde çok farklı gruplar var ve bu grupların hepsinin de Kürt meselesine dair lehte tutumları yok ve Kürt meselesine farklı farklı yaklaşıyorlar. Siyaseten Hadep'le bir araya gelmeyi anlamlı bulmayanlar var. Dolayısıyla parti içinde Kürt kadınlarla yan yana gelelim diye bir anlayış da yok zaten. Bu yüzden Kürt meselesini dikkate almadan tartışma yürütüyorlar onların erkekli miting yapmalarına tam cepheden itiraz ediyorlar. O dönem bir de bir grup bağımsız feministin kurduğu Bağımsız Kadın İnisiyatifi var. Bu grupta Kürt kadınlar da var. Ama HADEP'te değil de Kemal Burkaylar'a yakın partiden kadınlar da var. Bağımsız Kadın İnisiyatifinden kadınların da yer aldığı grup, aynı saatte miting yapma kararı alıyorlar. ÖDP çoğunluğu da bu karara evet diyor. O

dönemde ÖDP içinden tartışmalara katılan ben ve birkaç arkadaş daha "Ayrı mitinge evet ama aynı saatte asla yapılmasın," demiştik. Ama ÖDP çoğunluğu bu öneriye itibar etmeyerek miting saatini değiştirmemekte kararlı davrandılar.

Kürt kadınlarına miting için Kazlıçeşme'ye izin vermediler Bağımsız Kadın İnisiyatifi, ÖDP'nin içinde bulunduğu gruba Abide-i Hürriyet'te mitinge izin verdiler. Bunun üzerine Kürt kadın arkadaşlar da Taksim'de gösteri yapmaya karar verdiler. Bu iki kere iki dört, saldırıya uğrayacaklar demek. Ve biz bunun üzerine tekrar ÖDP içinde aynı saatte yapmayalım, diye tartışıyoruz ama arkadaşlar çok kararlı feminizmin bağımsızlığının da altını çizerek "8 Mart bağımsız feministlerin günüdür," dediler ve aynı saatte miting kararında ısrar ettiler. Biz iki mitinge de katılmayıp Diyarbakır'a gitmeyi tercih ettik. Mitingler aynı saatte yapıldı ve arkadaşlar saldırıya uğradılar.

Bir de o dönemde Roza dergisi vardı. Roza dergisi feminist Kürt kadın dergisi ve Hadep'i de eleştiren bir yerden politikasını kuruyor. Roza dergisi çevresinden Kürt kadınlar Taksim'e gitti ve Taksim'e çağrı yaparken ırkçılık, milliyetçilikle ilgili de bir metin yazdı. Ve dedi ki; "Evet yanlıştır, erkekler arkadan yürüsün demek ama bugün aynı saatte miting yapmak da doğru değildir. Bugün Kürt gerçeğini ve Kürt kadınların gerçeğini görmeden feminist politika yapmak ile ırkçılık ve milliyetçilik arasında ince bir çizgi var, buna göre davranmalıyız." Bu miting sonrasında feministler ve Kürt hareketinden kadınlar arasında bir yarılma oldu. Handan Çağlayan'ın kitabında da belirtildiği gibi 1997-98 yılları Kürt Kadın Hareketi'nde bir paradigma değişimine denk düşer. Bu yıllardan sonra Kürt Kadın Hareketi kadın kurtuluşunu, kadın bağımsız hareketini dikkate alan bir yerden politika yapmaya özen göstererek kendi programlarını kadınlardan yana geliştirmiştir.

1998'in ağırlığı hepimize çökmüştü, hem iki ayrı miting yapılmış olması hem de polisin şiddet uygulaması... Polis bizi de Diyarbakır'a sokmadı, Siverek'ten döndük. Hatta benim şöyle bir anım var, onu aktarmak isterim: Siverek sınırında asker barikatı karşısında otobüsten inip slogan atmıştım. Şöyle yapmıştım, etrafımız asker dolu ve "Gelsin asker gelsin polis gelsin cop gelsin inadına isyan..." sloganını atmaya başlamıştım. Tabii benim sloganım askerlerce anlaşılmamıştı. (Gülüşmeler)

2000'ler: Erkekli Mi Erkeksiz Mi?

2000 Dünya Kadın Yürüyüşü'ne geldiğimizde bu sefer içinde feministlerin ve Hadep'li kadınların da olduğu çok sayıda kadın grubu Abide-i Hürriyette erkeksiz miting yapma konusunda uzlaştık ama erkekler arkadan yürüyecekler. Yürüyüş yapılan alan parkın içindeydi, parka girdiğimiz anda o arkadan yürüyen erkeklerin hepsi alana girdiler ve alan bir anda erkeklerle doldu. Bunun üzerine ÖDP'lilerin yarısı "bu miting erkeklidir" diye alanı terk ettiler, 2000'de de böyle bir sancı yaşadık. Sonuçta aslında 97-98'deki tartışmalar "Dünya Kadınlar Günü mü, Emekçi Kadınlar Günü mü" tartışması üzerinde kilitlenirken 2000 yılından sonra tartışmanın odaklandığı yer "erkekli-erkeksiz miting"

oldu. 2005 yılına kadar da erkeklerin arkadan yürümesi üzerine bir konsensüsümüz vardı. Bugün kendilerini devrimci olarak tanımlayan sosyalist grupların yaptığı ikinci bir miting söz konusu değildi. 2005 yılında bu tartışma, devrimci ve reformcu tartışmasıyla da bağlantılı olarak, "kadın erkek el ele" diyen arkadaşlarımız kendi mitinglerini örgütlemeye karar verdiler. Ve mesela EHP'li arkadaşlar "devrimci-reformcu" tartışmasını da anlamlı buldukları için önce devrimci kanadın örgütlediği mitinge gittiler daha sonra ise her iki mitinge de katılmaya başladılar.

Şimdi 8 Mart mitingine karar veren gruplar arasında geçen başka bir tartışmadan söz edeceğim. 8 Mart mitingini sadece kadınlarla yapmayı kabul eden grupların 8 Mart'ın ana sloganı, kürsünün kullanımı ve okunacak ortak metin üzerine yürüttükleri tartışmalar da oluşturulan birlikteliklerin zeminini ortaya koyuyor. Metinler üzerine yapılan tartışma, herkesin kendi gündemine dair bir cümlenin ortak metne girmesi şeklinde sürüyor. Çünkü bu toplantılara katılan kadın gruplarının gündemi birbirinden farklı olabiliyordu. Grupların önemli bir kısmının karma siyasi kimliğiyle toplantıya katılan kadınlar olması bu farklılığın artmasında etkili oluyor. Mesela senin gündemin AKP'nin muhafazakârlığı, öbürünün gündemi İMF, yoksulluk, öbürünün gündemi F tipi cezaevi, bir diğerinin KCK tutuklamaları ki en yaygın gündem tabii savaş oluyordu. Bu toplantılarda feministlerin görevi ise şu oluyordu; bütün bu önerileri kimseyi dışlamadan ama feminizme de ters düşmeden nasıl formüle edebiliriz? Diyelim ki savaşa karşı mücadele eden ya da Kürt ulusunun kurtuluşunu merkezine alan bir siyasi oluşum aslında yaptığı siyasetin kadınla bağını kuramayabiliyordu ama sen bir feminist olarak bunu o toplantılarda bağlantılandırmaya çalışıyorsun. Fakat feministlerle farklı siyasetten olan kadınların temaslarının sadece bu toplantılarda gerçekleşiyor olması ve eylem birliği ve tartışmalarda derinleşme devamlılığın olmamasından dolayı 8 Mart toplantılarında daha temel tartışmalar yerine ortaklaşabileceğimiz konulara odaklanılıyordu.

Bu yüzden miting kürsülerinden okunacak ortak yazılan metinler gayet ortalama metinler oluyordu. Zaten bu metinlerin yazılış biçimi de şöyle oluyordu; 2003'teki açıklama için 2002'deki metni alıyorsun, gündeme ait bir şeyler varsa ekliyorsun gerisi neredeyse aynen kalıyordu ve gerçekten o beş senenin metinlerine bakarsanız bir iki özel gündem dışında çok fark göremezsiniz, bu metinlerin çoğu duruyordur bende... Bir noktadan sonra benim hissettiğim; mitingdeki birlikteliğin, alanda beraber olmak iyi olsa da, bunun bir yıllık mücadeleye yansımadığıdır ve mitingdeki bu birliktelik sözde kimi kadın politikalarını yansıtsa bile bağımsız kadın hareketine, bağımsız feminist harekete güçlendirici bir etkisi olmadığını düşünüyorum. Çünkü bu şekilde derinleşmeden, sonrası için bir devamlılık beklenmeden ortalama sözler üzerinden yapılan bir eylem birliğinin kalabalıkça bir yürüyüş organize etmek dışında kadın kurtuluş hareketine olumlu bir katkısının olup olmadığı tartışılır. Bu noktadan sonra bir feminist olarak o mitingdeki birlikteliklerin anlamını sorgulamaya başlıyorsun. Yani bu seneki 2011 8 Mart mitingine katılmama kararına gelinceye kadar feminist gruplar olarak zaten 8 Mart mitinglerindeki durumumuzu her sene sorguluyorduk. Çünkü ortak

pankartta anlaşsan bile sonuçta grupların attığı sloganların feminist hareketle ya da kadın kurtuluş hareketi ile çok ilgisi olamadığını görüyorsun. Kürsünün dizaynından, kimin konuşacağına, kimin sunacağına kadar her konuda tartışmak zorundasın çünkü uzlaştığın ortalama sözler feministler açısından geriye düşüyor. Birçok karma grup açısından ise bir karşılığı yok. Feministlerin metin oluşturma ve miting örgütleme süreçlerine katılmadığı durumlarda ise bir bakıyorsun ortaya bambaşka bir tablo çıkmış. O zaman bu birlikteliğin temeli sağlam değil. Değil ki feministlerin örgütleyici olmadığı noktada söz bambaşka yere gelebiliyor.

O zaman öncelikle amaç 8 Martlar'da ortak alanlarda bir araya gelmenin ötesinde bir şey olmalı. Bu arada biz 2003 yılında Irak işgali sırasında şöyle bir karar almıştık, bu ortaklık dışında ayrı bir feminist odak oluşturmanın önemli olduğunu düşünüyorduk. 2003 yılında "hepsi erkek tesadüf mü?" başlığı altında Saddam'ın, Bush'un hatta Thatcher'ın fotoğraflarını koyup Taksim'de bir yürüyüş yaptık. Bu yürüyüş savaşın, işgalin tamamına karşıydı ama bir yandan da savaşın erkek yüzüne dikkat çeken bir yürüyüştü. Feministlerin 8 Martlar'da ayrıca yaptıkları Taksim gece yürüyüşlerinin tarihi 2003 yılında "hepsi erkek mi tesadüf mü?" diye sokağa çıkmamızla başlar. O yürüyüşü sadece feministler örgütlemişti ve sonrasında biz o gece yürüyüşlerini aslında patriarkaya karşı feminist sözümüzü söylediğimiz, feministlerin örgütlediği yürüyüşler yapmaya ve aynı zamanda 8 Mart gündüz mitinglerine de katılmaya devam ettik.

8 Mart ortak mitingine katılmanın herkes için farklı anlamları var. Mesela benim için en önemli anlamlarından birisi; Kürt kadınlarıyla buluşmaktır. Her zaman için sosyalist kadınların, sendikalardan kadınların 8 Mart'ı kendi günleri gibi kutlamasını tarihsel durumundan dolayı meşru gördüm, anlamlı gördüm. 8 Mart'ta sosyalist kadınlar, Kürt kadınlar, feminist kadınların buluşmasını da anlamlı gördüm ancak benim açımdan Türkiye'de bu kadar milliyetçiliğin, militarizmin geliştiği bir yerde, Kürt kadınlarının bu mücadeleyi yürüttükleri yerde Kürt kadınlarla bir arada olmak ayrıca önemlidir.

8 Mart'ın Kürt Kadın Hareketi için özel bir anlamı var. Ve gerçekten Kürt kadınları için çok önemlidir. Genellikle 8 Mart öncesi 15 Şubat komplosu yıldönümüyle başlayan ve 21 Mart Newroz'la birleştirilen mücadele sürecinde 8 Mart önemli bir duraktır ve gündemi olan bir bildiri yayınlarlar. Her 8 Mart'a bakın mutlaka bir gündemleri vardır ve o gündemlerine bağlı olarak da bir açıklamaları vardır yani. Mesela o açıklama bu sene diyelim ki Demokratik Anayasa için ya da Kürt KCK tutuklularına olan baskıya karşı ise, 15 Şubat'tan 21 Mart'a kadar bir süreç tarif ederler. Bu süreç içinde verilen mücadelede kadınların katılımı büyük ama feminist talepler küçük yer kaplıyor diye düşünüyorum. Ama sonuç olarak Kürt kadınlarının kadın kurtuluşu için hakikaten kendi içlerinde, kendi yapılanmalarında önemli mücadeleler verdiğini de düşündüğümüz için hem milliyetçilik ve militarizme karşı duruş anlamında ve Kürt sorunu hepimizi ilgilendirdiği için hem de Kürt kadınlarının bu mücadelesini saygıyla karşıladığımız için onlarla bir arada olmanın özel önemi vardır.

2011'e Gelince...

Biraz önce de değindiğim gibi bir an önce 8 Mart'ı ortak yapalım, kürsüyü kuralım acelesiyle ortalama metinlerle bir araya gelmek bir yanıyla feminizmin tabiatına aykırı oluyor diye düşünüyorum. Erkek egemenliğini pekiştirmemesi ve anticinsiyetçi bir miting olması koşulunda oraya bir demokratik mücadele alanı olarak gidersin, zorlamazsın çok, kendi sözünü yazdığın pankartını açarsın, bu alanda olmak anlamlıdır dersin. Yani 8 Mart miting alanını, sadece feminizmin sesini yükselteceğimiz yerler olarak algılamazsan, öyle katılabilirsin ama biz bu alanı hiç böyle tarif etmedik. Her zaman, örgütlü, örgütsüz bütün kadınlarla buluşacağımız, hayatımızı ve erkek egemen dünyayı değiştirebileceğimiz, dönüştürebileceğimiz bir yer olarak tarif ettik. Ama bu tarifimize rağmen hayat bize bunun böyle olmadığını gösterdi. Her zaman kritik noktalarda karma örgütlerden kadın arkadaşlarımızın, feminizmin esaslarına ilişkin tartışmalar söz konusu olduğunda karma örgütlerdeki yapılanmaları çok daha dikkate aldıklarını gördük. Mesela bizim açımızdan Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP)'ndeki taciz dönemindeki tartışmalar yeterince ders vericiydi. Biz feministler olarak o dönemde tacize karşı ortak mücadele etmek için gerçekten çok uğraştık ama bu taciz olayını gündemlerine bile almadılar. 8 Mart toplantısına gidip, -o zaman, Mor Çatı, Amargi, bir de SFK vardı- "SDP'nin örgütleyici olduğu noktada mitinge katılmayacağımızı," söyledik ve katılmadık. Ama bunu söylediğimiz toplantıda karma gruplardan arkadaşlar "SDP'deki tacizin bu toplantıda gündem olması gerekmediğini," söylediler. Yani bırakın bu tacize karşı dayanışmayı, taciz gündem yapılsın, bile demediler. Gerçekten çok zorlandık.

SDP içinde yaşanan taciz olayında biz feministler taciz gören arkadaşların yanında olaya müdahil olduk. SDP merkezinin tacizciye sahip çıktığı bu dönemde feministler diğer bileşenlerin bu tartışmayı 8 Mart'a taşımaya yanaşmaması ve yok sayarak yürüme iradesinde olmaları dolayısıyla örgütlenmeden çekilip sadece yürüyüşe katılmıştık. 2011 yılının 8 Mart toplantıları KESK'te yaşanan taciz olayının açığa çıkması ve KESK yönetiminin tacizciye sahip çıkması ve sorunun üstünü örtmesi sonrası başladı. KESK'teki taciz olayına müdahil olan biz feministler konuyu 8 Mart toplantılarına taşıdık. Bu toplantıda 'taciz vardır diyemiyoruz' diye açıklama yaparak tacizin üstünü örtmeye çalışan arkadaşlar Kürt Kadın Hareketi'nden arkadaşlardı.

Burada müdahillik meselesine ilişkin bir not düşersem; müdahillik meselesi karışık bir mesele... Türkiye'de tabii birçok feminist grup var. Herkes kendi yolunu çiziyor hani her ne kadar kimi feminist gruplar arasında, mesela İstanbul Feminist Kolektif'i oluşturan Mor Çatı, Amargi, KADAV, SFK ve bağımsız feministler arasında sürekli bir iletişim olmakla birlikte tabii ki Türkiye'deki bütün feminist gruplara ulaşamıyoruz. O yüzden bizim kendi bilgilerimizi, mücadelemizi birbirimize aktarabilme şansımız var ama her taraftan gelen bilgileri de alamıyoruz. Bu KESK'teki taciz meselesini biz SFK'dan bir grup kadın, tacize uğrayan kadın arkadaşla bizzat görüşerek, olayın gerçekleşmesinden beş ay sonra öğrenebildik. Görüşen arkadaşlarımız arasında iki tane avukat arkadaşımız vardı. Bir tane de Mor Çatı'dan

arkadaş vardı. Bu görüşmede olayın bütün ayrıntılarını kadın arkadaştan bizzat dinledik. Bu noktada "kadının beyanı esastır" meselesine şöyle bakıyoruz: Kadının beyanı esastır demek, erkek aksini ispat edene kadar kadının söylediğini doğru kabul etmek demektir. Yani biz kadın arkadaşı dinledikten sonra "kadının beyanı esastır" deyip hemen ardından "bu yaşanan tacizdir" demedik. Önce kadın arkadaşımızla konuştuk, süreci öğrendik. Sürecin doğru olduğuna ilişkin bilgileri, o karma örgütlerdeki çeşitli gruplar da zaten teyit ettiler.

Biz bu noktadan sonra erkek aksini ispat edene kadar kadın arkadaşın beyanına göre bu yaşananın taciz olduğunu kabul ettik. Bu noktadan sonra da "tacize uğrayan kadın arkadaş" deyimini kullanmaktan imtina etmedik. Bundan imtina etmemeyi de kendi feminist duruşumuz açısından önemli görüyoruz. Aynı dönemde kadın arkadaş Ankara Feministbiz'deki arkadaşlarla da görüşmüş. Ankara'daki Feministbiz oluşumu, Ankara'daki bütün feministlerin içinde olduğu bir örgütlenme ve Feministbiz'de olan ve birçok taciz, tecavüz davasına bakan avukat arkadaşımız Evren (Paydak) bizzat davasını üstleneceğini söylemiş, birkaç kez bunun için girişimde bulunmuş. Evren'in desteğiyle tacize uğrayan arkadaş şikayet dilekçesini savcılığa verdi. Ancak sonra rica yollu 'tehdit'le dilekçesini geri çekmek zorunda kaldı. Sonra da dilekçesi basına servis edildi. Bu gelişmelerden sonra tacize uğrayan kadın arkadaştan, örgütte bu sürece "komplo" dendiğini duyduk. Fakat biz umut ettik ki bunu demekten vazgeçerler ve bu süreci tamir ederler, kadın arkadaşımız da mağdur olmaktan kurtulur, kurtarılır. Kadın arkadaş bu dönemde hiçbir tazminat verilmeden işten çıkarıldı. Sırf kadın arkadaş çıkarılmadı aynı zamanda KESK'te çalışan avukat arkadaş da işten tazminatsız olarak çıkarıldı

Bütün bunlar olurken KESK yönetiminden Emir Ali Şimşek, yani taciz yapan kişi, KESK kadın sekreteri Songül Morsümbül imzasıyla "taciz iddiasının bir komplo" olduğuna ilişkin açıklama yaptı ve kadın sekreteri de yaptığı bir açıklamada kimi kadın örgütlerinin kasıtlı olarak bu işi yaptığını söyledi. Biz bu olaya ilişkin ilk metnimizi on dokuz imzayla yollamıştık, bunu Feministbiz örgütlemişti. İkinci metin İstanbul Feminist Kolektif'ten çıktı kırktan fazla imzayla ve aslında Türkiye'deki Demokratik Özgür Kadın Hareketi (DÖKH) çizgisindeki kadın grupları dışında bütün bağımsız kadın gruplarının imzasını alan, durumumuzu tarif eden bir metin yayınladık Ama bu tarife rağmen bu komplo açıklamasında ısrar edildi. Bu arada KESK başkanı Sami Evren ve KESK yönetiminde olan Adnan Gölpunar istifa ettiler ama biz bu istifaları da tacizin üstünü örtmek olarak tanımlıyoruz. Çünkü sadece taciz iddialarını komplo olarak nitelendirenleri değil bu süreci masa başlarında halletmeye çalışan KESK yönetimini de, o KESK yönetimindeki arkadaşların arkasındaki siyasi oluşumları da bu sürecin sorumlusu olarak düşünüyoruz.

Feministler olarak hazırladığımız ikinci metni basına değil KESK şubelerine ve kadın sekreterlerine yolladık çünkü bu olay KESK üyelerinden gizleniyordu. DÖKH'den arkadaşlar böyle bir taciz olayı olduğunu bizden duydular. Biz 25 Kasım örgütlenme çalışmaları sırasında "Bakın böyle bir durum var," dedik. Onlar da "Gerçekten bilmiyoruz," dediler. Yani bu olay Demokratik Özgür Kadın Hareketi'nden, KESK

üyesi kadınlardan ve erkeklerden, herkesten saklanarak tepede çözülmeye, muhtemelen çeşitli pazarlıklar aracılığıyla kapatılmaya çalışılmıştı. Sonuç olarak bir çoğumuz Sami Evren'in birdenbire, biz bu metini yolladıktan sonra istifa etmesini, olaydan sahne çalarak, yine kadın arkadaşın tacizini görmezden gelerek politika yapmaya çalışması olarak düşünüyoruz.

Bu süreçten sonra olayı yeni öğrenen DÖKH'lü arkadaşlardan beklentimiz; komplo olduğu iddia edilen bu süreci tacize uğrayan kadın arkadaş açısından olumlu bir yöne çevirecek şekilde müdahil olmalarıydı. Toplantıda DÖKH'den arkadaşlar bize çok olumlu mesajlar verdiler "Bizim açımızdan bu tabii ki olacaktır" ama "şimdi toplantı yapıyoruz," dediler ve biz de buna bayağı ikna olduk. Bu arada KESK kongresi gündemde ve KESK kongresinden kamuoyuna komplo diye yansıyan bu konuya ilişkin bir açıklama yapılmasını bekliyoruz. Ama sadece Emir Ali Şimşek'i ve Songül Morsümbül'ü görevden çekerek KESK kongresini bitirdiler. Şimdi, bizim açımızdan tacizci adamın geri çekilmesi evet, iyidir, ama yetmez. KESK kongresinde bu konuyu gündeme dahi almadan, arka planlarda yönetim pazarlıkları yapıp bu konudan da, "sıkıntılı malum konu" diye söz edip geçmek feminizm açısından kabul edilebilir bir şey değildir. O yüzden biz o KESK kongresini taciz meselesi bağlamında "yok hükmünde" sayıyoruz. Bu durumda tabii ki DÖKH'den arkadaşlardan ve KESK'te komplo diye açıklama yapan arkadaşlardan artık bir açıklama bekliyoruz.

Birinci açıklama ne olmalıdır: Bu komplo değildir; utanıyoruz bu açıklamadan. Bunun için ne bekliyorlar? Ne beklediklerini anlamıyoruz. Sonunda bu kadar zaman geçti ve biz hep "Bakın bu taciz olayı bizim kadınlar olarak beraber yürümemizin önünde engel olacaktır," dedik. Üzmez'in tacizine ne olursa olsun "hayır" diyeceksin; kadının beyanı esas mıdır, değil midir hiç tartışmayacaksın; yargı kararını bekleyelim ondan sonra konuşalım gibi cümleler normalde kurmayacaksın, ama mevzu KESK'de taciz olunca bütün bunları öne süreceksin. Bu bakış açısına göre Üzmez de yaptığı tacizi tıpkı Emir Ali gibi başka türlü beyan ediyor. Yani bu durumda Emir Ali'nin söylediklerini çok güvenilir kılan ne, o solcu o yüzden mi? Bizim açımızdan tacizcinin sağcısı solcusu yoktur. Türkü, Kürdü, Ermenisi yoktur. Yani bu, bu kadar nettir. Bütün bu yaşananların arkasından 8 Mart toplantıları başladığında, çok doğal olarak birlikte yürüdüğümüz kadın yoldaşlarımızın bu konuda ne dediğine bakmak istedik ve aslında, metne KESK'le ilgili bir bölüm girsin, önerimize DÖKH'lü arkadaşlar itiraz etti ve sonuç olarak arkadaşlar kendi yazılı açıklamalarını yaptılar ve o yazılı açıklamada dediler ki "Biz taciz var mıdır, yok mudur demiyoruz, bu yüzden de kadının taciz beyanı bizi bağlamaz." Buna karşılık biz, tabii ki sadece bu senelik olmakla birlikte, mitinge katılmamayı, bu tutumumuzun açık edilmesi açısından anlamlı bulduk. Ve ne acıdır ki, biz gittikten sonra, bizim anlaştığımız ortak metinde yer alan, KESK'in adı geçmeden, "bir sendikadaki taciz" ibaresi bile kaldırılmış ve yerine bambaşka bir şey gelmiş. Kürsü düzeni de, tam da bizim o feminizm açısından sorunlu bulduğumuz bir şekilde, bir cumartesi annesi, bir barış annesi, bir sendika direnişçisi, Karadeniz İsyandadır Platformu olmuş. Peki, bu mitingde feministler nerede? Yoklar! Bu miting başka bir miting. Feministler olarak bizim bileşeni

olmamızın çok da anlamlı olmadığını düşündüğüm bir miting.
Esen: Gülfer, sen de bize Filiz'in anlattığı süreçleri nasıl deneyimlediğini, bu süreçte neler gördüğünü anlatabilir misin? Bu son yaşadığımız 8 Mart süreci dışında da, 8 Mart alanının genel olarak belli siyasetlerin temsiliyetine dönüşmüş olmasını ve bu temsiliyet içinde feministlerin konumunu nerede görüyorsun? Ve tabii ki Filiz'in son anlattığı KESK sürecine baktığımızda, politika yapma tarzımızın kelimeler üzerinden[2] bir pazarlığa dönüşmüş olmasını feminist politika açısından sen nasıl değerlendiriyorsun?
Hazal: Bir de belki "feminist" ve "kadın" ayrımından ve buna bağlı olarak 8 Mart'ın feministler olarak bizim için ne ifade ettiğinden de bahsedebilir misin?
Gülfer: Biz taciz mevzusundan bahsederken, erkekli erkeksiz mitingden bahsederken, bilinçli bilinçsizden bahsederken, mevzu kadınlarla ilgili olduğunda çok derin iki ideolojik ayrımdan bahsediyoruz. Bir tanesi, hayaleti üzerimizden hiçbir zaman kalkmayan, zaten kalkmasını da istemiyorum, ama kadın kurtuluşu konusunda alternatif olmaktan çıkması gereken, sosyalizmin kadınları kurtaracağı bilincinden bahsediyoruz. İkincisi, Türkiye'yi seksenden itibaren, dünyayı 60'ların ortasından bugüne etkileyen feminizmden bahsediyoruz. Konuştuğumuz, iki ayrı sömürü sisteminin (kapitalizm ve patriarka) kurtuluş mücadeleleridir, demek istiyorum. Belli zamanlarda farklı ideolojik zemine dönüşen o ayrımların arka planını anlatmak istiyorum çünkü Hazal'ın sorusu da belki buradan cevaplanabilir.

"Emeksiz" Kadın Olur Mu?

Benim feminist harekete katılmamla beraber karşılaştığım en temel ayrımlardan biri "emekçi kadın" tanımlaması. Kadınların bir kısmına emekçi kadın deyince, diğeri "emeksiz" mi oluyor? Ben emekçi olmayan kadın görmedim. Ne demek şimdi bu? Kadınlar arasında ayrım yaratılıp, körükleniyor. Kadınlar, işçi sınıfı ideolojisiyle ele alınıyor. Bunu da erkekler yapıyor. Feminizme sempati duyamaya başladığım ilk zamanlarda, Türkiye'deki feminist eleştirilere ilişkin ilk okuduğum kitaplarda maalesef sosyalist erkeklerin bu zeminde çok ağır dille yazdığı makaleler ve kitaplar hâlâ yaygındı. Ben 80'deki o ilk feminist ekip içinde olsaydım ne yapardım, diye düşündüğümde kendimi bugün bile iyi hissetmiyorum. Feministlere ilişkin yapılan "Eylülist" eleştirisi çok ağır bir eleştiridir.
Filiz: Ahmet Altan...
Gülfer: Böyle bir laf denir mi? İlk başta kim dediyse dedi önemli değil, sonra herkes bunu sahiplendi. Ve bunu diyenler aynı zamanda bu kadınlarla arkadaşlar. O süreci birebir yaşayan birisi olarak Gülnur'un (Savran) aslında bugün burada olması çok iyi oldu. 80'lerde feminist hareketin oluşması için yola çıkan kadınların hepsi değilse de büyük

[2] 2011 8 Mart toplantılarında KESK'te yaşanan tacizin 8 Mart metninde yer alış biçimi üzerine yapılan tartışmalarda, feministler sendika adının verilmesi taraftarıyken, DÖKH'ten arkadaşların sendikanın adı verilmeksizin "bir sendikada" ifadesini önermelerine istinaden...

bir kısmı zaten kendine sosyalist diyor ve içlerinde Kurtuluşçusu var, Troçkisti var, Dev-Yolcusu var. Demek ki kadınlar bir yerden sonra bakmışlar ki bu örgütlerde kadınlıkla ilgili sorunları çözülmüyor. Koskoca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler var, ama devrimle de çözülmüyor. Orada bir sorun görüyorlar; okuyorlar ve bizim kadınlıkla ilgili derdimizin dermanı feminizmdir deyip feminist olmaya başlıyorlar. Ne zaman? 83–84 yılında, 12 Eylül askeri darbesi yapılıp sol örgütlerin erkekleri içeriye alınınca ki o dönem aslında çok sayıda kadın da içeriye alınıyor ama sayılarını bilmiyoruz.- Darbe dışarıda kalanları gizlenme gibi nedenlerle ev ve günlük hayata gönderince kadınlar da bu süreçte sorularını yüksek sesle sormaya başladılar. Sosyalist örgütlerdeki kadınlar 12 Eylül'den önce yaşadıkları cinsiyetçiliği sorgulamaya başlamışlardı. Ama bu henüz kadınların tek tek sorgulamalarının ve sosyalizmin ötesine geçmiyordu. 80'lerde olan kadınların yaşadıklarının bir kadınlık durumu olduğu ve bir ideolojisi olduğu bilincine sıçramasıydı.

Emekçi, emeksiz ayrımı meselesine tekrar dönecek olursak, "emekçi kadın" diye bahsettikleri kadın, kamusal alanda çalışan, yani maaş alan kadın. Emekçi olmayan kadınsa evin içinde erkeklerin karısı, kızları olan kadınlar. Evin erkekleri için çalışan kadınlar. Bu durumda patrona düşman demek kolay, ama bunu derken evdeki kocanın da kadını sömürdüğünün üstü örtülüveriyor.

Bir yandan da feminizm belasından kurtulmak için "emekçi kadın" ayrımı yaparak sınıf hareketinin içine dahil olan kadını daha kutsal kıldılar. Çünkü solcu erkeklerin karşısında olduğumuz zaman "sınıf düşmanı kadın" oluyoruz ama onlarla yan yana olduğumuzda ne hikmetse sınıfın üyesi devrimci kadınlar oluyoruz. Yani onlar aslında bize şunu söylüyorlar; "Kapitalizm karşıtı, sosyalizmi savunan işçi saflarında beraberiz ve bu dünyadaki tek sömürü de işçi sınıfı sömürüsüdür. Bu mücadelede yan yana olduğumuzda doğru yoldasınız. Doğru da biziz, devrimci de biziz, emekçi de biziz."

Bizi şu sorgulamayla da baş başa bıraktılar: Bir ara çok ünlü bir örnekti, Tansu Çiller kadın mıdır? Kadındır. Diğer tarafta bulunan kadındır ama yine de kadındır; yani işçi sınıfı, kapitalizm sömürüsü çerçevesinde baktığında Tansu Çiller karşı taraftadır, ama bu onun kadın olduğunu, erkekler tarafından en azından ezildiğini gizlemez. Basın, hiçbir başbakanı güneşlenirken mayosuyla fotoğraflayıp teşhir etmedi. Turgut Özal kendisi özellikle denizde şortla poz veriyordu, ama Tansu Çiller'in iradesi dışında gazeteci erkekler duvarlara tırmanıp, onun güneşlenirken mayolu resmini çekti. Bizi bu kadar geri zemine çekip "her memesi olan kadın mıdır?" diye sorduklarında, biz de serde daha çok sosyalistlik olduğundan, ne desek diye bir ara sustuk, ama sonra konuşmaya başladık tabii ki...

Feministler olarak en çok sosyalist camia ile çarpıştık, çünkü biz çoğunlukla oradan gelmiştik ve büyük mücadeleden ayrılıp kadınların davasına katılmıştık. Yani mücadeleyi "bölmüştük." Bu yüzden bize ilk karşı çıkanlar onlar oldu. Dinciler, sağcılar, liberaller ideolojik olarak henüz feminizmi tanıyıp, kendilerini feminizm hakkında donatıp, ona göre konumlanmamışlardı o yıllarda. Bir de aynı zamanda sosyalistlerle siyasi olarak ortak çanaktan da besleniyoruz. Nedir o? Genel olarak sosyalistler de, feministler de sömürüye karşıdır. Sömürüyü yok etmek

isterler. Yol, yöntem farklı da olsa, kurtuluşunu istedikleri toplumsal gruplar farklı da olsa aralarında böyle bir ortaklık da var. Bize sürekli "Emekçi değilsiniz siz, sömürüye karşıyız, kapitalizme karşıyız diyorsunuz ama antikapitalist mücadele vermiyorsunuz," dediler. Çünkü ideolojik olarak feminizmin bağımsızlığını kabul edemiyorlar. Mesela ben antikapitalist mücadele vermediğim iddia edildiği için içinde olduğum örgütten atıldım. (Gülüşmeler) Ben, radikal feministim diyorum ve zaten bir şey demiş oluyorum ama sürekli sen kapitalizm karşıtı mısın, değil misin, diye sorgulanıp antikapitalist olmadığıma karar verilerek ideolojik olarak düşman gösterildim. (Gülüşmeler)

Daha sonra ne oldu? Sevgili Gülnur (Savran) kapitalizm içindeki üretim ilişkilerinin aynı zamanda nasıl cinsiyetçilikle iç içe olduğunu oturdu yazdı, feministler kapitalizm ile cinsiyetçilik arasındaki ilişkileri görünür kılan birçok çalışma yaptılar, bu konuda epey yol aldılar. Ama üretilen bu bilgi o kadar uzun sürelerde, o kadar geç bir zaman tünelinden karşı tarafa geçiyor ki... Ee hepi topu mücadele içinde 50-60 yıl yaşıyoruz, bunun da 20 yılı 30 yılı emekçi-emeksiz kavgasıyla geçiyor. (Gülüşmeler)

Bir de peşinden devrimci olmak, kutsal devrimci olmak durumu gelir. Feminist olduğun için seni devrimci görmezler, sen de kendi kendini "Acaba devrimci değil miyim?" diye sorgulamaya başlarsın. Sosyalist örgütlenmelerin içinde olup da bu duygu hallerini, bu siyasal tartışmaları yaşamayan bir feminist olduğunu sanmıyorum. Tabii herkesle konuşmadım, ben kendi dünyamdan ve yakın arkadaşlarımdan yola çıkarak söylüyorum. Onlar bizi anlamamakta direndiler hâlbuki biz çok basit bir şeyden bahsediyorduk: Kadın ve erkek arasında cinsel sömürü, ezilme, nasıl tanımlarsak tanımlayalım eşitsiz bir ilişki olduğunu düşünüyoruz. Bu sömürünün esas mekanının da ev içi olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla "Kadının ev içi emeğini sömüren evdeki erkektir," diyoruz; hepimiz evlerimizde Sabancı ile yaşamıyoruz değil mi? Kocalar, erkek sevgililer, babalar, erkek akrabalarla yaşıyoruz!

Biz bu fikri savunduğumuz andan itibaren sosyalistlerle feministler arasında açık savaşlar başladı. Örgütlerden atılmalar başladı, örgütler içinde bunlar sosyalist değildir, liberaldir, reformcudur denerek kimi zaman şahsımız, kimi zaman feminizm değersizleştirilmeye başlandı. Siyasi içeriği boşaltılmaya çalışıldı. Böylece esas tartışmanın üzeri örtüldü. Feminizmden korktular sosyalist erkekler. Çünkü feminizm onların kadınları sömürdüklerinden bahsediyordu. Bu tehlikeliydi. Çünkü bölücüydü. Feminizm karşıtlığı hem dünyada hem Türkiye'de sürekli bu mekanizma üzerinden işletildi: Feminizm ideolojik bir şey değildir, daha ziyade erkekler tarafından beğenilmeyen çirkin kadınların huzursuzluğudur, denilerek feminizmi üzerinde yükseldiği cinsel ve ekonomik zemininden çekip içini boşaltmaya çalıştılar. O yılarda biz feministler, kendi bedenlerimizin üretim araçlarına dönüştürülmeye çalışıldığını, nesneleştirilmeye çalışıldığını söylüyorduk ve bu sömürüye "dur" demeye başlamıştık çoktan.

Bunun en zor kısmı, bunları en yakınımızda olan insanlara söylememizdi. Bunların bir kısmı erkeklerdi, bir kısmı da maalesef kadınlardı. Feminizm ve Marksizm arasındaki bu çekişmeler, çelişmeler bizi hem güçlendirdi hem de güçsüz kıldı, ama feminizmin ideolojik ve

politik olarak kabulü 80'li yıllardan bu yana sağlanmış durumda. Bize en çok buradan öfkeliydiler, çünkü kadınların kurtuluşunu Marksizmin değil feminizmin sağlayacağını aslında herkes kabul etti. Fakat bu kabul etme noktasında biraz daha, nasıl diyeyim, bize karşı önce sert davrandılar, ama ondan sonra baktılar ki buradan geriye dönüş yok. Geriye dönüş yok; bizi kabul etmeye başladılar. Bu feminizmin ideolojik-politik zaferidir. 1980'den 2010'a geldiğimizde, otuz yıllık feminist mücadelenin sonucunda, hepimizin kurtuluşu sadece Marksizmde diyebilmek artık imkânsız.

Esen: Bir şey söyleyebilir miyim, anlattıkların bağlamında, erkekli erkeksiz 8 Mart mitingi nereye denk düşer?

Gülfer: Erkeklerle kadınlar karşı karşıya geldiğinde çok güzel bir politik ortam doğuyor. Çünkü bu karşıtlık feminist politika açısından esas zemin, ama bu alanda karşınıza kadınları koyduklarında, ne yazık ki hiç istemediğimiz bir durum ortaya çıkıyor. Bizim, bütün 8 Martlar'da yaşadığımız şey şu; mesela Ayşe diyelim; Ayşe'yle ben çok iyi arkadaşız, harika anlaşıyoruz, birlikte geziyoruz, çay içiyoruz, yıllık tatile gidiyoruz vs... Ama Ayşe karma bir örgütten ben de feministim. 8 Mart geldiğinde, bahsettiğimiz toplantı masasının başına oturduğumuzda orada bir şey oluyor, şöyle bir şey var; son bir iki yıldır biraz daha farklı olsa da, onun öncesinde, karma örgütteki kadın arkadaşlar beraber oturduğumuz masaya gelmeden önce örgüt masalarında oturuyorlardı. 8 Mart masasına geldiklerinde ise şöyle konuşuyorlar: "Bizim örgütümüzün kadına bakışı şudur; ...Lenin böyle dedi, Marks şöyle dedi; Clara Zetkin şunu dedi; 8 Mart'ta bizim rengimiz alanda görülecek arkadaşlar..." Karma örgütlerdeki bu kadın arkadaşlar yarı çaresiz yarı da istiyor gibiler. Bu durumda 8 Mart tartışmalarında "birbirimizi tüketmeyelim, incitmeyelim, birlikte olalım" çizgisinden öteye gidemiyorsunuz, burada zarar gören feminist politika oluyor(!) Çünkü 8 Mart'ta bile sözümüzün içi boşalıyor, etkisi azalıyor ve radikalliği törpülenmiş oluyor. Gerçek anlamda yapmış olduğumuz feminist politika değil de, 8 Mart sürecindeki politikamız bu oluyor. Dolayısıyla biz artık "erkekli-erkeksiz miting" meselesini tartışmıyoruz; mitingler erkeksiz yapılıyor. Nihayet bunu başardık.

"Emekçi kadın", "emekçi olmayan kadın" meselesini ise sanırım birbirimize yaklaşarak, yakınlaşarak hallettik. Fakat halledemediğimiz başka meseleler var ve bunlardan bir tanesi, hangi gruplarla birlikte olacağız, hangi gruplara karşı olacağız meselesi. Her zaman karşı olmak sorunu çözmüyor, bilmediğiniz durumlar oluyor, Kürt hareketiyle olduğu gibi ya da şu ana kadar pek olmadı, ama eşcinsel harekette de ben bu potansiyeli görüyorum. Bu tür arada kaldığınız durumlarda gerçekten eliniz ayağınız bağlanıyor ve hiçbir şey yapamıyorsunuz.

Bütün politik oluşumların vazgeçilmezleri oluyor ama 8 Mart'ta feministlerin şöyle ekstra bir vazgeçilmezleri var: Biz feministler olarak 1 Mayıs'ta ne kürsüye müdahale ederiz, orayı belirlemeye çalışırız, ne de metni. Cinsiyetçi bir metin ve kadınlardan bahsetmeyen bir metin varsa, orada kendimizi görünür kılarız, bunları yapmak da gereklidir. Şunu biliriz: 1 Mayıs işçi sınıfının uluslararası mücadele ve dayanışma günüdür ve biz ona saygı duyarız. O metni feminist bir manifesto haline getirmeyiz. Sonra da kendimizle övünmeyiz. Bu günün anlamı belli, tarihi

belli. Aslında kendisine feminist demeyen grupların biraz da feministlere dönüp bakması gerekiyor. Neden? Çünkü feministlerin 1 Mayıs'ın esas olarak işçi bayramı olduğunu kabul ettikleri gibi diğer siyasetlerin de 8 Mart'ın kadınların günü olduğunu kabul edip, tabii ki ideolojik açıdan feminizmin şiarının yükseldiği gün olmasını kabul etmeleri gerekir, içlerine bunu sindirmeleri gerekir. Feminist olarak 8 Mart'ta en uç lafımı demeyeceksem ne zaman diyeceğim? Nereye diyeceğim? Kime diyeceğim ya da nasıl diyeceğim? Kadın hareketi elbette sadece feministlerden ibaret değil, içinde sosyalistlerin, eşcinsellerin, liberallerin, Müslümanların, başka inançlardan kadınların, inanmayanların olduğu bir hareket. Ama kadın kurtuluş hareketi kadınların kurtuluşunun ancak feminizmle mümkün olduğunu söyleyen harekettir. Dolayısıyla ben de bir feminist olarak kadın kurtuluş mücadelesinin başat öznesi olarak feministleri görüyorum. Nasıl Newroz Kürt halkını, 1 Mayıs işçi sınıfını temsil ediyorsa, 8 Mart da kadın kurtuluş hareketini temsil ediyor.

Ben Newroz'da Kürt hareketiyle beraber ulusların kaderlerini tayin hakkını savunuyorum. 1 Mayıs'ta işçi sınıfıyla beraber devrim ve sosyalizm istiyorum. Aynı politik kabulle feminizmin kadın kurtuluşunun temel ideolojisi olduğunun 8 Mart'ta herkesçe eğmeden, bükmeden kabul edilmesini istiyorum. Burada dönüp yine kendimizi eleştiriyorum çünkü biz de bu cüretle ortaya çıkmıyoruz. Biz feministler de kendi aramızda, kadınlar kadınlarla tartışıyoruz. Bir zamanlar 1 Mayıs'ta böyle bir fırsatımız olmuştu, ama biz de çok fazla içimize kapalıyız; sadece çevremizdeki kadınlarla bunları konuşuyoruz. Aslında bizim politik bir özne olarak daha cüretkâr, belki biraz daha az tevazu göstererek daha ileri çıkmamız gerekiyor, aksi takdirde, biz ayrı bir politik özne olarak değil de, ya sosyalistlerin ya Kürtlerin ya da başka birilerinin "yandaşı" gibi görüleceğiz.

Esen: Anlatılanlardan şöyle bir şey çıkartıyorum, yanılıyorsam düzeltin: Filiz 8 Martlar'ın aslında biraz içinin boşaldığını söyledi ve aslında 8 Mart mitinglerini daha ziyade sorunsallaştırarak sözünü kurdu. Buna karşılık Gülfer 8 Mart alanında feministler olarak var olmayı biraz daha önemsiyor diye anladım ben, yanılıyor muyum?

Filiz 8 Mart tarihini çok güzel anlattı. Peki, bu tarihselliği de yok saymadan, bugün 8 Mart feministler için tam olarak ne ifade ediyor? Ya da bugün feministler için önemliyse bile politik özneler olarak başka bir varoluş şekli mümkün müdür? Yani sözümüzü söyleyebileceğimiz tek eylem biçimi sokakta miting midir mesela? Başka eylemlilik biçimleri ne olabilir, bunu tartışabiliriz...

Hazal: Filiz'in söylediği gibi, 8 Mart'ın içi feminist söz açısından boşalmış olsa bile, yine de o gün o alanda Kürt kadınlarla birlikte olmayı önemsemek durumu var. Bugün geldiğimiz noktada, Kürt kadınlarla birlikte olmayı onlarla beraberlik kurmak için bile miting alanında olmayı önemserken, KESK'teki taciz olayında yaşanılan süreçte olduğu gibi feminizmle ilgili bir çelişki veya feminist olduğumuz için var olamayacağımız bir noktaya getirildiğimizde, bu gibi çelişik durumlarda ne yapacağız, buradan çıkışı nasıl bulacağız?

Gülfer: İki şeyi düzeltebilir miyim? Feminist ideolojinin bağımsızlığı ve kadınların özgün sömürüsünden yola çıkarak 8 Mart'ın arka planını görerek 8 Mart'ı nasıl ele almamız gerektiğinden bahsettim. İkincisi de;

şimdiye kadar 8 Mart mitinglerine Kürt hareketinden kadınlar orada olduğu için gitmedik. Kürt hareketinden kadınlarla dayanışmak ne haddimize! Ayrıca aramızdaki ilişkiyi dayanışmak olarak tanımlamak da sorunlu. Dayanışmak değil, birlikte yan yana olmak. Biz Türkiye'deki feministler, 8 Mart süreci yeterince feminist söyleme sahip olamadığı için birtakım sorunlar yaşıyoruz. Bunun Kürt kadınlarla ya da başka politik gruplarla alakası yok. Burada mesele döner dolanır biz feministlerin önüne gelir. Bu konuda ben dönüp kimseye 8 Martlar'ı biz niye daha feminist yapamıyoruz diye soramam. Ancak kendime ve feministlere sorabilirim. Daha da önemlisi, bizim Taksim'deki 8 Mart gece yürüyüşümüz nasıl oldu da ilk zamanlardaki o yıkıcı feminist dilini ve duruşunu şimdi biraz daha, nasıl diyeyim, yumuşak bir dile doğru evriltti? Oturup biz kendimize bakacağız; kendi yaptığımız çalışmalara bakacağız. Yani şu doğru bir kavram değil: Kürt kadınlarıyla dayanışmak için mitinge gitmek. Yok böyle bir şey. Sevabına der gibi. Biz politik bir hareketiz. Kendimizi dayanışma zemininde, iddiası zayıf, politika üretmeyen bir grup, çevre gibi lanse edemeyiz. Bütün kadınların özgürlüğü birbirine bağlı olduğu ve Kürt hareketinden kadınlar da kadınların özgürlüğü için mücadele ettiklerinden aynı yerlerde oluyoruz. 8 Mart, Newroz, 1 Mayıs vb. yerlerde.

Suzan: Sosyalist hareketin içinde feminist mücadele yürüten kadınların deneyimlerini düşününce Türkiye'deki siyasetin inkâr üzerine kurulmasının çok benzerini o alanda da görüyorum. Feminizmi yok sayma söylem ve biçiminin aslında sol siyasetin içinde de olduğu bu deneyim üzerinden çok net görülüyor.

Bir de feminizmin dünyada çok ciddi değişimleri çağıran bir tartışma yarattığını düşünüyorum. Hâlâ da yaratıyor. Bu anlamda solun aslında Marksizmi eleştirmesinin paralelinde feminizmden de çok beslenerek ilerlemiş bir tartışma var dünyada, ama mesela neden bu tür bir tartışma Türkiye'de olamamış? Yani belki sol gelenek içinde feminizmi tartışırken solu da tartışmaya açmak çok kaçınılmaz bir şey oluyor. Feminizmin, bu tartışmaları açarak, solun kendini tartışmasına bir patika açacağını düşünüyorum ve aslında bu metinlerin de üç yıl, beş yıl kendini tekrar etmesinin, Türkiye'deki feminist hareketin soldan bu radikal kopuşu yaşayamamasına da bağlıyorum. Bahsedilen o masada oturamamanın güçlüğü, yani orada net tavır üretememek, ciddi bir kopuş gerektirecek belki. Bu kopuştan neden kaçıyoruz acaba? Sokakta olmak sadece o miting alanında olmak demek değil, bu kopuş belki de başka bir sokak algısı yaratacak. Acaba bu algıyı yaratmak zor olduğu için mi feministler olarak orada olmaya devam ediyoruz? Sol deneyimin içinden geldiğiniz için merak ediyorum bu konuda siz ne düşüyorsunuz?

Gülfer: Sosyalist örgütler feminizmi 90'lı yılların ortalarına kadar kendilerine karşı gördüler. Ama ondan sonraki tutumları başka bir hal aldı. Kendilerine karşı görme eski bir tutum oldu, geride kaldı. Bence şimdi mevcut iki tutum var: İlk gruptakiler feminizmi kabul ediyorlar, ama herkesin bir feminizmi var! Kendi örgütlerini güçlendirecek uysal bir feminizm, kendisinin tanımladığı, çizdiği bir feminizm var. Mesela benim kendi örgüt deneyimimde; sosyalist ağabeyler bize bir zemin çizip "Bakın feminist alan burası, sen kendin bunun dışında bir şey dersen olmaz," dediler. Biz gösterilenin dışında ve ötesini söyledik, olmadı. İkincisi ise,

feminizmin kimi söylemlerini alıp kendisinin buluşuymuş gibi yaparak, başka biçimde kavramsallaştırarak, kendilerinin savunabileceği bir kıvama getirerek, ama aslen hâlâ feminizme karşı olanlar. Fakat bunlar isteseler de açıktan feminizm düşmanlığı yapamıyorlar. Zaman değişti! Artık hiçbir örgüt feminizmi yok sayamıyor. Hâlâ sindiremeyip etrafında dolananı çok. Bu durum feministlerle, karma örgütler içerisinde kendine feminist demeyen kadınlar arasında mesafeler koysa da bu mesafeler, biz kadınlar çeşitli yerlerde buluştukça, yan yana geldikçe azalıyor. Bu bakımdan kadınların yan yana gelmesi çok önemli.

Suzan: Ama sınırları çizerken benim biraz kafam karışıyor. Yani, feminizm zaten sürekli kendini tartışan bir ideoloji, diye görüyorum açıkçası ve bu yüzden de çeşitleri olan bir şey. Yani, sınır çizmek de feminizmle çelişmiyor mu?

Gülfer: Sınırı şöyle çiziyorlar: O örgütte Marksizme, sosyalizme, örgütlenmeye zarar getirmeyecek bir şekilde var olacaksın. Yani sosyalizm olmadan feminizm olmaz mantığı üzerine bir feminizm tanımlarsın –ki hâlâ böyle diyen çok. Az önce dedim ya karşı karşıya olsak kolay. Ama böyle yan yanaymışız gibi olunca ayıramıyorsun. İçinde her şey olan bir feminizm ortaya çıkıyor! Bizim hep beraber oturup düşünmemiz gereken şey şu: "Ya bu feminizm neydi?" Mesela, feminizmle yeni tanışan kadınlar İkinci Dalga Feminizm'den besleniyorlar mı? Biz bu işaret etmeyi yapabiliyor muyuz? Bizim feminist okullarımız (akademilerimiz) var mı? Biz Kate Millet'dan, Christine Delphy'den, İkinci Dalga Feminizm'i temsil eden diğer kadınlardan bahsediyor muyuz? Yoksa yeni kuşak feministler, 90'lardaki feminizmle mi (Üçüncü Dalga Feminizm dediler, bir dalgasını da görmedik) feminist oluyorlar? Bunları oturup konuşmamız gerek. Evet, feminizm yıkıcı bir ideoloji olabilir, ama feminizme 90'lardan bu yana devrimci-yıkıcı bir tanım getiren kaç kişi!

Bir de siyaset dediğin hem teorik hem pratik hem de örgütsel bir şey. Biz feministler, teorik olarak da epey suskunuz. Dünya nereye gidiyor? Halimiz nedir? Bunları çok bilmiyoruz diye düşünüyorum. Bunların hepsinin olması gerekiyor ki karşı tarafa cevap verebilesin. Bunu yapmadığın zaman ideolojin zayıflıyor. Zayıf ideolojiyle mücadele edemezsin. Haklı olmak yetmiyor. Karşı taraf güçleniyor. Haklılığını göstermen, ikna edici olman lazım.

Esen: Suzan feminizmin soldan tam anlamıyla radikal bir kopuş gerekleştiremediğini söyledi. Bu kopuşun gerçekleşememiş olması aynı şekilde politika yapma tarzımıza nasıl yansıyor? Az önce bahsettiğin pazarlıklar ya da kürsüler vs... Bu meseleleri nasıl görüyorsun? Yani o politika yapma tarzının kendisinin, son 8 Mart sürecinde olduğu gibi tıkanıklıklar yaşamamızda etkisi var mı sence?

Filiz: Kesinlikle! Yani, bir kere feminist hareketin önemli bir bölümü solla temas halinde ya da herhangi bir şekilde soldan kopmuş. Yani bazen cinsiyetçilik yüzünden kopmuş, bazen başka gerekçeyle kopmuş; hepsi "Buralar erkek egemen yerler, buradan kurtulalım," diye kopmamışlar. Cinsiyetçilik dışında başka nedenlerle sol örgütlerden kopan bir sürü kadın var ve doğal olarak aslında siyaset çok birbirine benzer bir tarzla yapılıyor ve de bunun dışında nasıl siyaset yapacağımızı pek bilemiyoruz. Bir yol aramaya, beraberce yol aramaya çalışıyoruz; ama ne zaman ki çeşitli gruplar bir araya geliyoruz ve maalesef o zaman başka bir siyaset

yapma biçimi işlemiyor.

Mesela 8 Mart platformları tam da aslında erkek siyasetinden devraldığımız şekilde işliyor. Neden? Bir kere temsilcilikle yürütülen bir çalışma var. Yani burada feminist bir yöntem yok aslında. Mesela Mor İğne Kampanyası'nı yürüttüğümüz zaman kampanyaya gelen elli kadın bir arada yürüyorduk ama her birimiz özne olarak kendi derdimizi kendi sloganımızı bulmaya çalışıyorduk. Bu toplantılarda ise gelen kadın arkadaşlar, feminist grup da dahil olmak üzere bir grubun temsiliyeti ile geliyor. Geldiği gruptaki konuşulanları yansıtmaya çalışıyor. Karşısındakinin arkasında getirdiği örgütlenmeyi de dikkate alıyor. Bu zaten uzlaşmaya dayalı bir siyaset demek. Bu yüzden 8 Mart Mitingleri'nin kuruluşu da bu uzlaşı siyasetine göre ve biz de bu yapılanmayı bilerek gidiyoruz. Ben mesela 8 Mart mitinginde sosyalistlerin, feministlerin, işçi, emekçi kadınların, DİSK, KESK gibi sendikalardan gelen kadınların ve Kürt kadınlarının birlikte bir alanda bulunmasını anlamlı bulanlardanım. Bu mitingde, evet, feminist hareketin özel bir yeri vardır, ama o mitingden büyük feminist hayaller beklemeden orada olmaktan yanayım. Onlarla dayanışmak falan için değil, bir arada alanda olmak için, herkesin kendi durduğu yerden sesini yükseltmesi için bu böyle olmalıdır. Bu, 8 Mart'ın tarihiyle de ilgili. Yani, 8 Mart'ın tarihinde, eğer işçi emekçi kadınların mücadelesi varsa, biz 8 Mart'ta bu tarihi yok sayarak KESK'de, DİSK'de olan kadınlara, "Siz yeterince feminist değilsiniz," diyemeyiz; bu şekilde onlarla bir arada alanda buluşmayı reddetmenin kötü bir şey olduğunu düşünüyorum. Militarizm ve milliyetçilik meselesinin çok önemli olduğunu ve Kürt meselesinin önemli bir mesele olduğunu ve bu yüzden de Kürt kadınlarla buluşmanın feminist hareket açısından politik bir anlamı olduğunu düşünüyorum. Bununla da onlarla dayanışmayı kastetmiyorum; o sorunu, o mücadeleyi kendi önüne koyma anlamında orada olmayı önemli buluyorum.

Ama hakikaten bizim bu 8 Mart'a çok büyük anlamlar yükleme işinden vazgeçmemiz gerekir. 8 Mart, tarihini anlattığım gibi, böyle bir gün. 8 Mart'ı sosyalistler ortaya atmış, sonra BM, sevgililer günüyle, kadın hakları tadında bir şeye çevirmiş. Bugün Tayyip Erdoğan'dan bilmem kime kadar herkes 8 Mart kadınlar günümüzü kutluyor. Biz bu atmosferde olağanüstü feminist, devrimci feminist diye bir şey çıkaramayız. Bu durumda biz ne yapabiliriz? 8 Mart'ta bütün bu renkliliğin yanında kadın kurtuluşuna ilişkin kendi feminist sözümüz söyleyecek alanlar bulmaya çabalamalıyız. Bunlardan birisi 8 Mart gece yürüyüşüdür. Sırf gece yürüyüşü değil tabii ki başka etkinlikler de olabilir. Hakikaten ne diyoruz; "Tek bir günü değil bir dünyayı istiyoruz." Senede bir gün değil her günü istediğimize ilişkin bir politika yapmak lazım. O yüzden, o 8 Mart mitinglerinin varoluşunu da görmeliyiz:

Gülfer'in dediği gibi, feminizmin kadın hareketindeki, kadın kurtuluşunun temsilcisi olarak ya da belirleyici çizgisi olarak yeri önemlidir ama o yer de "8 Mart'ta bize öncelik verin" denecek bir şey değildir. 8 Mart yılda bir kez olan bir kutlama; hakikaten kopuş gerekiyor. Artık her sol grubun kendi feministi var. Bugün feminist mail grubunun 648 tane üyesi var arkadaşlar. Bizim eylemlere gelenlerin sayısı maksimum elli kişi. (Gülüşmeler) Bu şu anlama geliyor; bu gruptaki

birçok kişi sadece gözlemci demektir. Bunlar feministlerle ya da feminist olarak eylem örgütlemiyorlar. Kendi siyasetlerini ön plana çıkaracak eylemler yapıyorlar. Yani diyorlar ki, ben kadın cinayetlerini sadece bir kadın ya da feminist olarak değil o siyasetten birisi olarak protesto ediyorum. Burada da kendi partisinin, siyasetinin bayrağının görünür olması onun için önemli; ancak, bu da, feminist sözün silikleşmesine neden oluyor.

Zehra: Peki, sol örgütlenmelerin kadın sorunu üzerinden bir şekilde sokağa çıkıyor olması iyi bir şey değil mi? Gülfer'in söylediğinden yola çıkarsam, feminizmin sonuçta toplumu dönüştürmek gibi bir derdi var, kadının toplumdaki yeriyle problemi var. Dolayısıyla, sokağa çıkarken feministlerin de kendini duyurmak gibi bir derdi yok mu? Feministlerin seslerinin daha çok çıkması farklı ideolojiler içindeki diğer kadınları güçlendiren bir şey değil mi? Çünkü ben iyi biliyorum ki, on-on beş yıl önce Mor İğne Kampanyası'nda insanlar sokağa çıkmak istemiyorlardı; insanlar şiddet için bile sokağa çıkmak istemiyorlardı. Şimdi kadın cinayetlerini, tacizi, tecavüzü gündemlerine alıp sokağa çıkıyorlarsa bu iyi bir şey değil mi? Yani feminizmi baltalamıyor, tam tersine katkı sunmuyor mu?

Filiz: Baltalamıyor ama katkı da sunmuyor.

Zehra: Katkı sunmuyor olabilir ama kadın sorunun gündemleşmesini sağlayarak kadın farkındalığı da yaratmıyor mu?

Gülfer: Bu örgütler daha önce sahiplendikleri birçok şeyi söylemiyorlar artık, bu feminizmin etkisidir. Bu kurumlar arasında feminist söylemlerde bulunanları da var, ama hâlâ feministlerin ne dediğine bakıp, o taleplerle yola çıkıp, feminizmden imtina edenler de. Burası benim için çok sorunlu. Ama feminizm bunları da etkileyecek. Yoksa bu örgütlenmeler olsun tabii ki; zaten feminizm sadece bizim değil nihayetinde. Feminizm tüm kadınlar için.

Gülnur: Feminizm etkisini nasıl yapar? Kadınlarla ya da sol gruplarla tek tek iletişim içinde mi yapar, yoksa kendi radikal tavrını politik olarak ortaya koymakla mı daha boyutlu bir etkide bulunur? Bugün eğer Zehra, solda senin söylediğin anlamda pozitif bir gelişme olduysa bu büyük ölçüde feministlerin ödünsüz sözlerini ortaya koyabilmeleriyle olmuştur. Tek tek feministlerin sol gruplarla sürekli iç içe olduğu ve onlarla ortak iş yaptığı dönemde ki ÖDP'nin ilk dönemi bunun bir örneğidir, feminizmin sözü geriledi. Ondan sonra biraz gelişti ama ne zaman? İstanbul Feminist Kolektif ortaya çıkıp bir şeyler söylemeye başlayınca; Mor İğne yeniden gündeme getirilince; dayağa karşı kampanya yeniden gündeme getirilince.

Dediğin gibi, feminizmin sol örgütler içinde bu etkisi olsun; çok güzel, olsun bu etki, peki, ama sonra ne oluyor? Biz tekrardan ortaya çıkıp bu yaşanan şiddetin adını "erkek şiddeti" diye koymadıkça dediğin farkındalık yaygınlaşmıyor. Erkek şiddetinden söz edilmiyordu; koca dayağından, aile içi şiddetten söz ediliyordu. Bütün gelişmelerin nasıl olduğuna bakmak lazım; biz feministler olarak sözümüzün arılığını, radikalliğini, sivri uçluğunu koruduğumuz ölçüde bu oldu.

Bugüne ve 8 Martlar'a geldiğimizde de, ben şöyle düşünüyorum: Tamam o alan hakikaten çeşitli birliktelikler için bir imkân, ama bütün bu sözü massetmek radikalliğini yuvarlama vs. hikayesinden de

bağımsız bir şey değil. Dolayısıyla şöyle düşünüyorum: Şimdi öyle bir dönemden geçiyoruz ki, bütün sol gruplar, sosyalist gruplar hakikaten feminizmin bayrağını kendilerince yükseltmiş durumdalar; kendilerince çok radikaller bu konuda, hatta bir kısmına kalırsa bizden de daha radikaller, fakat bu radikallikleri antikapitalizmde tıkanıp kalıyor. Böyle bir dönemde, bizim şu içinden geçtiğimiz dönemi doğru tahlil edip, ne oluyor ve 8 Martlar neyin ifadesi diye bakıp daha uzun vadeli bir feminist duruşu tartışmamız gerekiyor diye düşünüyorum, bunu sadece bu seneye mahsus bir durum olarak görmüyorum.

Zehra: Ben bizim ihtiyacımızın dönüp kendimize bakmaktan da geçtiğini düşünüyorum. Geçmiş birlikteliklerimizi değerlendirmenin de bu anlamda çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Mor ve Diğer Renkler...

8 Martlar yılda bir gün mü, anlamlı mı tartışmasına gelecek olursam; 8 Mart bana göre giderek anlamını yitiriyor. Çünkü 8 Mart, insanlar için artık bir indirim günü, insanlar artık maillerinden hangi markada indirim var, onu takip ediyorlar. Ya da Başbakan bile çıkıp,"8 Mart'ta ben bu kürsüden kadın sorunlarını gündeme getirmek istemiyorum, kadınlar kendi sorunlarını kendileri gündeme getirmeli," diyebiliyorsa bana göre 8 Mart'ta kaybolan bir şey var demektir. Feminist harekette kadın kurtuluşu mücadelesini yürüten örgütler olarak, içine kendimizi, Kürt kadın hareketini de koyuyorum, 8 Mart'ı bu noktaya kadar biz getirdik. Bugün kadınlar günü toplumda bir şey ifade ediyor artık. Çünkü on yıl önce sokağa çıkıldığında birçok noktada şiddetle yüz yüze kalıyorduk. Ama bence artık 8 Mart'a anlam verebilecek başka bir şey gerekiyor. Bu feminist ideolojinin tartışılması ile mi olur, yoksa daha radikal, daha farklı bir şeylerin yapılmasıyla mı olur, bilemiyorum; ama bir farklılığa ve yeni bir tartışma sürecine ihtiyacımız var diye düşünüyorum.

Böyle bir süreçte tabii ki feminist tartışmalar çok önemli ama Gülnur'un söylediği gibi herkesin "ben feministim" dediği bir noktada başka türlü bir tartışma yöntemi bulmalıyız. Çünkü üç sene önce 8 Mart'ta mor rengi problem yapan bir örgütlenmenin bugün tüm bayrakları mor renkte; ya da üç dört yıl önce ana pankartta feminanın olup olmaması en ciddi tartışmalardan birisiydi bugün neredeyse bütün kadın örgütlenmeleri feminayı kullanıyor. Şimdi 1 Mayıs alanında göreceğiz, birçok örgüt içerisindeki kadınlar mor bayrağı ve feminayı taşıyacaklardır eminim. Mor çok popüler bir renk oldu; partilerin amblem rengi oldu. Dolayısıyla da mor femina bir zamanlar kabul edilmesi gereken bir simge iken şimdi oldukça yaygın bir simgeye dönüştü.

2011 8 Mart'ına gelince: KESK meselesindeki tıkanmayı biz tartışıyoruz. Ben aslında kalben ve ruhen çok kötü buluyorum ve olmaması da gerekir, diye düşünüyorum. DÖKH ve Kürt hareketi olarak bu hâlâ bizim içimizde de birçok noktada eleştiri konusu. İdeolojik anlamda da politik anlamda da Kürt hareketi ile feministler arasında ortaklaşmayı engelleyecek bir durum yokken, böylesi bir sürecin yaşanmış olmasını kendi cephemiz açısından da kötü buluyorum. Çok rahat buluşabileceğimiz bir noktada bu olay bazında maalesef ki

buluşamadık. Filiz'in bahsettiği, toplantılardaki temsilciler meselesinin de bu sürecin tıkanmasında etkisi var, diye düşünüyorum. Biz birbirimize dokunuyoruz, birbirimizi daha çok tanıyoruz; dolayısıyla birbirimizin hassasiyetlerini daha iyi bilip daha iyi sözler kurabiliyoruz, ama iş temsilciler meselesine girdiği zaman, örgütsel çıkarlar, örgütsel hassasiyetler gibi meselelere girdiği zaman problemler, çatışmalar ortaya çıkıyor ve tatmin edici ortaklıklar kurabilmek biraz daha zorlaşabiliyor. Bu yüzden de bence bir dahaki 8 Mart'a giderken bir şeyleri tartışarak gidelim. 8 Mart'a bir ay kala bir araya gelmeyelim; daha önce toplanmaya başlayalım. Bana göre artık bu şekilde 8 Mart örgütlemesi tükenmiş; bu sene daha önceki senelere ait elimde olan metinlere baktım, sizlerin de dediği gibi hep aynı şeyleri söylemişiz. Bu metinleri hazırlayan grup içerisinde feministler de var, Kürt kadın hareketi de var, sol sosyalist örgütler de var vs... Ama demek ki biz olaylara kendimizi aşacak, kadının pratik yaşamını değiştirecek bir yerden bakmıyoruz.

8 Mart bizim için de sadece bir miting günü olmaya başladı, ama 8 Mart'ın pratikte her yerde farklı bir anlamı vardır. Kürt coğrafyasına baktığınızda bu günün anlamı farklıdır. Mesela Şırnak'ta kadınların kocalarını, çocuklarını evde bırakıp o gün sadece bir kadın mitingine gitmek için sokağa çıkmaları çok anlamlı, çok devrimci, çok feminist bir çıkıştır. Ama bugün İstanbul'daki kadınlar için bu böyle değil. İstanbul için Kürt kadın hareketi cephesinden baktığımızda da yıllardır bu mitinglere katılıyoruz. Dolayısıyla bizim cephemizden de yeni bir şeyler bulmamız lazım; bu aradığımız yeniliğin de teoriden ziyade pratikte yürüyen tartışmalar içinde bulunabileceğini düşünüyorum. Mesela burada Birinci Dalga, İkinci Dalga tartışmaları yapıldı, ama bu tartışmalar Türkiye'ye tam olarak oturan teorik tartışmalar değil, bu coğrafyanın kendine has ayrı bir dinamiği var. Ben 8 Mart mitinginde vardım, miting yağmura rağmen çok kalabalıktı ama bugün burası o kadar kalabalık değil. Demek ki bir şey var; artık başka bir şey yapmalıyız!

Senem: Öncelikle gerçekten konuşanlara kendi adıma teşekkür etmek istiyorum; benim için çok açıcı oldu. Ben de yeni tartışmalara, daha radikal bir şekilde sözümüzü üretmeye ve birlikte tartışmaya ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden de İstanbul Feminist Kolektif'i çok önemli bir platform olarak görüyorum ve son dönemde, kolektifin yürüttüğü kadın cinayetleri kampanyasında olduğu gibi, daha radikal bir feminist söz kurma çabasının artması gerektiğini düşünüyorum.

8 Mart mitingine gelince herkes aynı şeyi ifade etti; bu mitingleri organize etmek için çok geç toplanmaya başlıyoruz. O zaman bugün bir başlangıç olabilir ve bundan sonra daha düzenli bir şekilde bununla ilgili bir çalışma yapabiliriz. Bir araya gelme hedefimiz sadece 8 Mart mitingi olmamalı, hem pratik hem teorik sözümüze dair bir şeyler çıkartabileceğimiz geniş bir platform örgütlenmesi olabilir mi mesela? Bunu Amargi olarak en son kendi toplantımızda konuştuğumuzda bu konuda özeleştirimiz oldu ve toplantıdan çıkan sonuç, bundan sonra alternatif bir örgütlenme için bu süreçte aktif olarak yer almak istediğimizdi. Fakat bunun yanı sıra 8 Mart'a ilişkin Filiz'in ilk başta anlattığı "emekçi-emeksiz kadın ayrımı", "erkekli-erkeksiz miting" gibi tartışmalar da var. 2003'teki miting hazırlık tartışmalarından, mor renk-kırmızı renk tartışmalarını hatırlıyorum, fakat günümüzde artık bu

tartışmalar daha da renklendi diye düşünüyorum; anarşistlerin siyah rengi var ya da eşcinsellerin gökkuşağı var. Gece yürüyüşünde slogan attırıyordum; bir sürü lezbiyen kadın ya da translar gelip "lezbiyenler vardır" ya da "translar vardır" diye slogan attırmamı istediler. Böyle bir renklenme ve çeşitlilik var. Dediğiniz gibi sosyalist örgütlerin hepsinin kendine göre bir feminizmi var ama bunun dışında da o alanda farklı feminizmler var.

Mesela gece yürüyüşünde "ben feminizmin en çok trans olanını sevdim" gibi bir pankart vardı; ben şahsen çok beğenmiştim o pankartı. Daha önceden radikal feminizm, sosyalist feminizm ayrımlarına trans feminizm de eklendi. Tabii trans feminizm diye bir feminizm akımının teorik alt yapısı tartışılabilinir, fakat bu bir tartışma olarak şu an var ve devam ediyor. Böyle bir çeşitlenme ve renklenme konusunda siz ne düşünüyorsunuz?

Gülfer: Az önce de dediğim gibi feminizm eskiden istenmiyordu; o zamanlar güzel zamanlarmış! Gülnur da anlattı, şimdi feminizm herkes tarafından çok seviliyor, simgeleri olan mor renk ve femina da buna dahil. Daha önce mor gördüklerinde tüyleri diken diken olan "neden kırmızı değil" diye soranların hepsi şimdi mora bayılıyorlar. 1 Mayıs'ta karma örgütlerin kortejlerinde bir sürü mor bayrak var. Bu durumda da haliyle "ne oluyor?" diye düşünüyorsun, anlatabiliyor muyum? Bu renk tartışmaları da daha önce bahsettiğimiz ideolojik arka planlarıyla ele alınmalıdır; eğer mor rengi kabul ettilerse bu mücadeleyle mümkün oldu. Şimdi onlar da moru kullanıyor diye biz mordan vazgeçecek değiliz tabii ki, mor feminizmin rengidir!

Bizim bundan sonrasına ilişkin kendi örgütlenmemizi, kendi sözümüzü, kendi politikamızı güçlendirmemiz lazım ve bunun için teori şart. Teori, pratikten çıkar yoksa rüyaya yatıp çıkartmayacağız! (Gülüşmeler)

Bir de daha önce de söyledim bu tartışmaları yaparken, benim açımdan İkinci Dalga Feminizm'e dönüp bakmak, oradan yol almak, o zemini kabul etmek olmazsa olmazdır.

Filiz: Türkiye'de aslında feminizmin heteroseksizmle hesaplaşmasında zayıf kaldığını düşünüyorum. Son yıllarda gelişen LGBTT hareketinin ise feministler olarak bizim heteroseksizmle hesaplaşmamız anlamında önemli katkıları olduğunu düşünüyorum. Mesela 2004 yılının 8 Mart'ıydı galiba, arkadaşlar "lezbiyenler vardır" sloganını atmak istediklerinde biz önce bir tereddüt etmiştik. "Kadınlar vardır" tamam ama "lezbiyenler vardır" diye cinsel yönelime ilişkin bir slogan atmak doğru mu, diye düşünmüştük. Ama bu tartışma daha alana yansımadan bitirilmiş ve gece yürüyüşünde 'lezbiyenler vardır' sloganı atılmıştı.

Renk tartışması ise başka bir şeydir: Anarşizmin rengi siyah, sosyalizmin rengi kırmızıdır ve bunlar feminizm dışı aidiyetlerdir; feminizmin rengi ise mor. Başka siyasal oluşumlarla ittifak yapacaksak o zaman, anarşistler, sosyalistler, yeşiller ve diğer hepsi ile birlikte yaparız, bu durumda da 8 Mart başka bir şey olur. Bu yüzden 8 Mart gece yürüyüşüne başka siyasetlere ait bayraklarla gelen arkadaşlar doğru yapmamışlardır. Umarım önümüzdeki sene bunu tekrarlamazlar.

Erkekli-erkeksiz miting meselesine gelince, erkeksiz miting bizim için hakikaten çok önemlidir çünkü bu ideolojik olarak erkek

egemenliğinden kopuşu ifade etmektedir. Feminizm erkeklerden bağımsız örgütlenir, erkek egemen sistemden bir kopuştur ve kadınlara şiddeti uygulayan, tacizi tecavüzü gerçekleştiren erkekler olduğu için biz sadece kadınlar olarak eylem yapmayı özellikle önemsiyoruz, politik olarak da bunu tercih ediyoruz. Yürüyüşe sevgilileriyle, erkek arkadaşlarıyla gelen kadın arkadaşlar da yanlış yapmıştır. (Gülüşmeler)

Miting alanından o erkekleri tek tek çıkarmak ise başlı başına bir mücadele. Yani 8 Mart anneler günü, sevgililer günü gibi bir güne dönüştü deniliyor ya, birileri de hakikaten, hani, sevgilimle yürüyüşe gideyim, "yaşasın 8 Mart, yaşasın kadın dayanışması" diye bağırayım, hani şenlikli, güzel de bir yürüyüş, arkada güzel bir ritim grubu da var gibi algılayanlar da var. (Gülüşmeler) Ama bunların hakikaten mitingin politik eksenini saptıran şeyler olduğunu düşünüyorum.

Trans arkadaşlar meselesinde ise biz SFK olarak da tartışıyoruz ve gerçekten öğrenmeye, anlamaya çalışıyoruz. Feminist hareketi kadınlara açık diye düşündüğümüz için, aslında trans erkek arkadaşların bu yürüyüşlerde destekçi olması gerektiğini düşünenlerimiz var, ben bunu 8 Mart toplantısında da söyledim. Ama bu konu hassas tartışmalara neden oluyor, hemen transfobik, homofobik olmakla itham edilebiliyorsunuz! Bu yüzden sen hem bunu söylerken zorlanıyorsun hem de karşındaki sana "transfobik" dediğinde haliyle rahat tartışamıyorsun. Mesela bu Kürt meselesinde de böyledir, karşı taraf sana "sen milliyetçisin" dediği anda ya "yanlış bir şey mi söyledim?" diye geri adım atıyorsun ya da kendini savunmaya geçiyorsun, dolayısıyla rahat tartışamıyorsun. Ama ben mitingde trans arkadaşlarla yaşanan tartışmaların ayrı bir toplantı konusu olduğunu ve çizgiye ilişkin bir tartışma olduğunu düşünüyorum.

"Ben feminizmin en çok trans olanını sevdim" dövizine müdahale edilmesi gerektiğini ve müdahale edilmemesi gerektiğini savunanlar var ya da dövizin indirilmesi için yapılan müdahale o alanda mı olmalıydı, yoksa daha sonraki değerlendirme toplantılarında mı söylenmeliydi, diye de farklı görüşler var. Bunları ayrıca konuşuruz, ama ben bu dövizin o alanda olmaması gerektiğini düşünenlerdenim ve bu sloganın "ben feministin radikal olanını severim", "ben feministin sosyalist olanını severim" demekten farklı olmadığını düşünüyorum. Aynı şekilde "trans feministler burada" yazılı dövizin de 8 Mart gece yürüyüşünün formatına uygun olmadığını düşünüyorum. Ya da trans kadın bir arkadaş "sakalıma asla" dövizi taşıyordu.

Yasemin: O arkadaş trans erkekti sanırım, benim de iyice kafam karıştı. (Gülüşmeler)

Filiz: O miting kadın mitingi olduğu için trans kadın diyorum; yani, oraya trans kadın olarak geldi ve "sakalıma asla" diyor. "Ben kadınım ama sakalımla olacağım," diyor. Şimdi bu durumda pankartı tutan erkek olunca ben gidip "dövizi taşıyan erkek mi trans mı" diye sordum. Bu durum karşısında arkadaş da birdenbire "ne soruyor bu?" diye şaşırdı. Yani aslında bizim kimi şeylere alışmamız lazım, öğrenmemiz lazım... Ama buradan açılan yolda bir karışıklık da doğuyor, bunu da görmek lazım. Gece yürüyüşünde çok sayıda erkek olması ve bizim aslında müdahaleden kaçınmamızın bir nedeni de arkadaşlar trans mı yoksa erkek mi tam olarak bilememiz... 25 Mart'ta bir kere müdahale ettiğimizde, bu müdahale şiddet olarak algılandığı için onların hepsini

trans kadın olarak varsaydım. (Gülüşmeler)
Yasemin: Yürüyüşte hem trans kadınlar hem de trans erkekler vardı.
Filiz: Tamam ama ben şöyle düşünüyorum; 8 Mart kadın yürüyüşüne transların örgütleyici; trans erkeklerin destekçi olarak gelmelerinin daha iyi olacağını düşünüyorum. Yani o yürüyüş translarla feministlerin ortak yürüyüşü değil diye düşünüyorum, tabii bunları zamanla tartışacağız, feminist mücadele uzun bir mücadele...

Biz feminist kolektif olarak kadın cinayetleri için kampanya yapıyoruz, tecavüz davalarını takip ediyoruz, tacize karşı yürüyüş yapıyoruz vs... Şimdi trans arkadaşlar istisnalar dışında bu mücadele alanlarının hiçbir yerinde yoklar ve birdenbire yürüyüşte "trans feministler vardır" diye ortaya çıkıyorlar. Bir sene boyunca süren eylemlilikler var ve bu bir sene boyunca feminist mücadele her yerde sürüyor, 8 Mart'a gelip "trans feministler burada" demek yetmiyor. Bu önümüzdeki bir sene bizim aynamız olacak aslında, beraber ne kadar yol yürüyoruz, ne kadar temas ediliyor göreceğiz. Bir sene boyunca hiç temas etmezsek ve 8 Mart'a katılan trans sayısı artıyorken temasımızda/temassızlığımızda bir değişiklik olmazsa/olamazsa ortada bir sorun olduğunu hep birlikte tespit etmemiz gerekir.
Esra: "90'larla beraber özellikle sosyalist hareket içerisinde ya da muhalif hareket içerisinde feminizm artık görmezden gelinemiyor, bunu kabul etmek zorunda kalıyorlar, her partinin bir tane kadın kolu oluyor," dediniz. Peki, dediğiniz gibi feminizm artık görmezden gelinemiyor olsa bile bu yapılar feminizmi bir çalışma yöntemi olarak gerçekten ne kadar benimsiyorlar? Bir parti mor renk kullanıyor ya da alana mor bayraklarla geliyor, bunları çok şekilci şeyler olarak görüyorum. Bunun için feminizmi bir örgütlenme yöntemi olarak görüyorlar mı, buna bakmak lazım: Kendi içlerinde, kadınların kadın olduklarından dolayı yaşadıkları sorunlar temelinde örgütlenebilecekleri bir zemin kurabiliyorlar mı, karma yapılar içerisinde bir sorun çıktığında, SDP ya da KESK sürecinde olduğunun aksine, bu sorunu feminist yöntemlerle çözmeye çalışıp, bağımsız bir kadın iradesi teşvik ediliyor mu, biraz buralara bakmak lazım diye düşünüyorum. Mesela bu SDP tartışmalarında da, KESK tartışmalarında da bu örgütlenmeler tüzüklerine geçirebildikleri birkaç tane feminist cümle ile övünüyorlardı ama her iki örgütlenmedeki yaşanılan taciz süreçlerinde gördük ki feminizm bu yapılarda bir yöntem olarak işlememekte, dolayısıyla bu kabullenmeler bana şok şekilci geliyor.

Karma örgütlenmelerde yaşanan bu tür vakalarda kadın haklarından yana bir iradenin çıktığı örnek bir olay biliyorsanız söyleyin, ben bilmiyorum. Bunun yanı sıra bu vakalar feministlerin gündemine girdiğinde, kamusallaşıyor ve teşhir ediliyor. Feministler bu olayların peşine düşmese yaşanan tacizler teşhir de edilmeyecek, bilinmeyecek de; gizli kalacak. Ama biz de bunu gördüğümüzde çözüme yönelik bir şey yapabiliyor muyuz? Bu noktada biraz eksik kalıyormuşuz gibi geliyor. Mesela SDP'deki taciz olayı hâlâ bir türlü çözülemedi... KESK'teki mevzunun ne olduğu belli değil. KESK mevzusu örnek bir vaka; kaynayan bir kazan gibi. KESK bu taciz olayını teşhir ettiler diye feministlere saldırdı. Senin göremediğin sorunu gözünün önüne koymuşlar, buna dair politika üret o zaman! Günlük Gazetesi'ne

bakıyorum bu taciz olayına hiçbir şekilde yer vermiyor. Peki, orada bu konu magazinleştirilmeden nasıl verilebilir? Çünkü taciz olayları ya çok magazinel bir şekilde veriliyor ya da hiç verilmiyor ya da taraflar olarak veriliyor ama bu taraf hiç kadınlardan yana olmuyor. Buradan nasıl bir dil kuracaksın? O da çok belirsiz.

KESK bu sorunu çözemediği için 8 Mart platformuna geldi bu ve orayı tıkadı. Aynı şekilde SDP bu sorunu çözemediği için bu sorun kadın platformuna geldi. 8 Mart'ı illaki feministler örgütlesin demiyorum, ama platformların belli ilkelerinin olması gerekiyor, diye düşüyorum. Yani, böyle bir taciz vakası, ya da dayak gibi şiddet olaylarını kendi içinde çözüp, çözümü o platforma taşıyamıyorsa mitingi örgütlememesi gerekiyor. Bunu söylediğin zaman da onları dışlıyor oluyoruz ve bize "Kadın politikası birbirini dışlamadan yapılır," diyorlar ama bence her politik yapının belli ilkelerinin olması birilerinin dışlandığı anlamına gelmiyor.

8 Mart birliktelikleri gittikçe neden azalıyor diye baktığımızda ise; bu tür olaylara dair çözüm oluşamayınca, yan yana durabildiklerinin sayısı haliyle azalıyor. Şöyle bir şey var: feminizm sonuçta kendi içinde değişen, gelişen bir şey. Nasıl ilk başta eşitlikçi bir taleple çıkıyordu kadınlar ve erkelerle eşit koşullarda oy hakkı talep ediyorlardı, sonra da İkinci Dalga "özel olan politiktir" diyerek onu bir adım yukarıya getirdi ya da daha sonraları, 90'larda Kürt Kadın Hareketi'nin bir çıkışı oldu... Burada kadın sorununun çok parçalı bir boyutu olduğunu ve farklı farklı feminizmlerin olduğunu görebiliyoruz.

2000'lere geldiğimizde ise, LGBTT hareketiyle karşılaşıyoruz. Bu, benim çok hakim olduğum bir konu değil ama bu da feminizmden beslenen bir mücadele alanı, farklı bir kadınlık, farklı bir erkeklik tanımı yapılmaya çalışıyor vs... Hem bir entelektüel olarak hem de feminist mücadelenin içinde olan kişiler olarak daha fazla araştırmak gerekir; daha fazla yazıp çizmek ve bu tartışmalar feminizmi nereye götürüyor diye bakmak lazım.

Esen: Ben de hem 25 Kasım'da hem de 8 Mart'ta yaşanan tartışmaları kendi adıma heyecanla deneyimliyorum, bana göre şu anda Türkiye'deki feminist hareket açısından tarihi bir dönüm noktası yaşanıyor. Filiz'in aktardığı gibi nasıl daha önce "lezbiyenler vardır" diye slogan atılmak istendiğinde bir çatışma yaşanmış ama şimdi bu slogan hiç sorunlu gelmiyorsa benzer bir çatışma sürecinin şu anda Queer feminizm ya da trans feminizm ile yaşandığını düşünüyorum. Çünkü translar ya da Queerler varlıkları ile feminizmin dayandığı toplumsal cinsiyet kategorisinin kendisini sorunsallaştırıyorlar. Yani "kadın ne, erkek ne?" diye sorular sordurtarak cinsiyet kategorilerine dair sahip olduğumuz ezberimizi bozuyorlar. Ama bu kategoriler belirsizleştiğinde de şiddet uygulayan "erkektir" diyemeyiz, yaşanan şiddete "erkek şiddeti" diyemeyiz. Peki, bu durumda hangi argümanlarla, hangi zeminde nasıl bir feminist politika yapacağız? Yaşanan bu tartışmalar bu soruya doğru evrilecek diye düşünüyorum...

Hazal: Ben de Queer feminizmin, feminizme dair bazı kavramları açacağını düşünüyorum, fakat Türkiye'de, en azından yaşadığımız son süreçteki sorunun ana noktası bence, Queer feminizm ya da trans feminizm varsa sadece 8 Mart mı bizim dayanışacağımız yer? Neden

başka platformlarda bir arada değiliz, neden hiç gerçekten başka karşılaşmalar yaşamıyoruz? Bu noktada Filiz'in dediği gibi ayrı bir hat örülüyor bence de.

Esen: Evet, bence de Filiz'in dediği gibi bir yerde ayrı bir mücadele hattı örülüyor ve sonra 8 Mart'ta ya da başka ortak alanlarda bir çatışma yaşanıyor.

Yasemin: Hiç böyle bir şey söylemeyecektim ama senin son dediğin üzerinden şu önemli bence: Söylediğiniz bu çatışma İstanbul deneyimine özgü bir şey. İstanbul'da Queer feminizmle diğer feminist örgütlerde yapılan feminizm, bir sürü eylemi birlikte örgütleyip, aynı platformlarda yer almadıkları, birlikte yol alıp, birbirlerini tanımadıkları için yalnıza 8 Martlar'da temas ediyor. Ankara'da da Eskişehir'de de bu yol alma birlikte yaşandığı için bugün bizim miting alanında yaşadığımız sıkıntılar oralarda yaşanmıyor. Buradaki deneyimi de herhalde bizim güçlendirmemiz lazım; hem yan yana gelme isteğimizi ve birlikte yol alma isteğimizi iletmeli hem de bunun için iletişim kanalları açmalıyız.

Ayrıca diğer kadın örgütlerine kapalı ilerleme deneyimi yalnızca İstanbul'a özgü, çünkü diğer illerde bir sürü feminist örgüt olmadığı için zaten diğer kadınlarla birlikte toplanıyorlar; Ankara'da, Eskişehir'de, İzmir'de, Adana'da bu böyle. Bir tek İstanbul farklı çünkü çok büyük ve kendi içine kapalı örgütlenmenin yeterli olabildiği tek il; o yüzden de burada daha farklı şeyler yaşanıyor. Biz 8 Mart'tan 8 Mart'a, 8 Mart'ı örgütlemek için yan yana geldiğimiz sürece, diğer kadınlarla hiçbir politik zeminde tartışamadığımız, onların kadın meselesine nasıl baktıklarını, nasıl yol aldıklarını başka hiçbir gün tartışmadığımız sürece, 8 Mart'tan 8 Mart'a yaptığımız bu tartışmalar ne kadar ilerleyici olabilir, emin değilim. Bunu İstanbul gibi bir şehirde gerçekleştirmek çok zor, bir sürü örgütten bir sürü kadınla sürekli temas halinde olabilmek... Ama başka türlüsü de nasıl olur, kafamda canlanmıyor. Küçük şehirlerde mümkün oluyor, oradaki kadınların bu kadar sekte vurur olmamasının nedeni de bu ki biz Ankara Kadın Platformu olarak kaç yıldır toplanıyoruz, bu sene orada bile tartışmalar yaşandı.

Mesela benim gündelik hayatta kafamın karıştığı zamanlar oluyor, "ya burada ne düşünmek gerekir?" diye sorduğum zamanlar oluyor. Bunları aşabilmenin tek yolu beraber tartışabilmek, beraber örgütlenebilmektir.

İstanbul deneyimine genel olarak baktığımda, o kadar eylemlere odaklı bir hareket görüyorum ki, tartışmaya, birbirimizi politik olarak algılamaya vaktimiz yok. Örneğin, ben ÖDP içinde kadınların kadın dayanışması için ne yaptıklarını, nasıl bir bakış açısı sergilediklerini, nereden beslendiklerini bilmiyorum ve bunu öğrenebilmem için ÖDP'ye gitmem gerekiyor, çünkü buradaki kadın hareketi deneyimi buna açık değil; benim onlarla yan yana gelebileceğim uygun bir zemin yok. Bu yan yana gelişleri artıracak bir şeyler yapılabilir diye düşünüyorum.

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 5

19 Mart Cumartesi 13.00
Amargi Feminist Kitabevi

"KADINLARIN MİLLİYETİ"

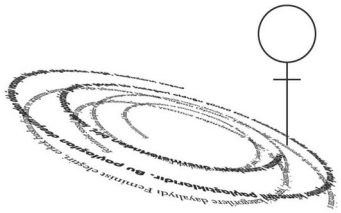
NÜKHET SİRMAN

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

19 Mart Cumartesi günü "Kadınların Milliyeti"ni konuşuyoruz. Nükhet Sirman'ın aktarımıyla ulus devletlerin inşa sürecinde milliyetçiliğin toplumsal cinsiyeti ve toplumsal cinsiyetin milliyetçiliği nasıl kurduğunu tartışıyor, Türkiye'de bu olguların tarihsel olarak nasıl bir ilişki içinde geliştiğini anlamaya çalışıyoruz. Tanzimat sonrası ve erken Cumhuriyet döneminin millet, milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet kurgularına, bugünden bakınca neler görüyoruz? Bugünün feminist politikası bu tarihle, bu söylem ve kurgularla nasıl ve ne şekilde ilişkileniyor? Milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki başka hangi olguları ve nasıl belirliyor? Konuyla ilgili hem kavramsal, hem tarihsel hem de güncel sorular soracak, programımızın beşinci haftasında soruları çoğaltacak, yanıtları hep birlikte arayacağız.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Okuma önerisi ektedir: Nükhet Sirman, "Kadınların Milliyeti"

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Nükhet Sirman

8o'li yıllardan itibaren feminist hareketin içinde yer alıyor, ilk yer aldığı feminist grup Ankarada'ki Perşembe grubu. KA-DER (Kadın Adayları Destekleme Derneği)'in yönetim kurulu üyesiydi.Amargi Feminist Teori ve Politika Dergisi yazarlarından. Kırsal kesimde hane yapıları ve küçük üreticilik, akrabalık ilişkileri, feminist hareket, milliyetçilik, ve duygu sosyolojisi çalışma konuları arasında yer alıyor. Birçok dergi ve kitapta yazıları bulunan Nükhet Sirman halen Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi.

Geçen hafta sıcağıyla gündemimize aldığımız 8 Mart tartışmaları henüz hararetini korurken bu hafta da milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet ilişkisini ele aldık. Ancak, tüm sorularmızın iç içe geçtiği bir noktada bir tanesi havada asılı kaldı şimdilik: Sömürge sonrası toplumlarda uluslaştırılan halklar modernle, Batıyla, iktidarla, kısacası sömürenle farklılıklarını her daim kadınlar üzerinden kurarken, bu halkların öznesi olan kadınlar söz konusu farkları nasıl okumalı? Modern iktidarın tuzaklarından kız kardeşliğe açılan bir yelpazede hem normal'in iktidarını hem de kendimizi kurcaladık...

Nükhet: Amargi olarak bu etkinlikler aracılığıyla teori ve pratik arasındaki ayrımı tekrar düşünecek, bir anlamda sorgulayacak bir pratiğin içine girmiş olmanız çok sevindirici. Tabii ki Amargi'nin zaten kuruluş amacı buydu, fakat son zamanlarda feministlerin kendi ezberlerine takılma hallerinden çok bizarım. Bütün bunları yeniden düşünmemiz gerektiği kanısındayım. Bugün, "Kadınların Milliyeti" makalesini, arzu ettiğiniz üzere, Pateman ağırlıklı olarak tartışacağım. Bir defa, "Kadınların Milliyeti" gibi bir makaleyi yazmanın en önemli adımı, milliyetçiliği siyasi bir olgu olduğu kadar kültürel bir olgu olarak da görmektir. Yani milliyetçiliğin aynı zamanda kendi kültürel söylemini ürettiğini düşünmektir. Mesela, ben tam da öyle bir yerden çıkarak diyorum ki, Türkiye'de aşiret ve Kürtçülük özdeşleştirilip Kürtler geri Türkler ileri gibi bir söyleme getiriliyor ve ben bunu Türk milliyetçiliğinin bir parçası olarak görüyorum, çünkü orada kültürel bir söylem var. Kültür savaşları da denebilir buna. Yani, savaş, bildiğimiz ve gördüğümüz üzere her düzeyde ve kültürde dahil olmak üzere yapılan bir şey. Şimdi, peki milliyetçiliği kültürel olarak düşünmek derken ne kastediyoruz? Bir defa, milliyetçiliği bir toplum hayali olarak görmek lazım. Milliyetçilik, önce "ben kimim" veya "biz kimiz" diyen bir şey. Dolayısıyla bir "bizlik" inşası söz konusu. Bu inşanın yapılabilmesi için önce hayal edilmesi

lazım. Dolayısıyla Benedict Anderson'un lafını kullanacak olursam, milliyetçiliğe tahayyül edilen bir şey olarak bakmak o anlamda önemli. Ama Partha Chatterjee adlı Hintli bir siyaset bilimcisinin Türkçeye de çevrilen çalışması da bizim için önemli: *Ulus ve Parçaları.* Bizim için önemli o kitap, çünkü bir defa batıdan bakmayan bir göz. Pateman bize tamamen batı teorisini ele alarak bir şeyler söylerken, Chatterjee, sömürge sonrası denilen bir bakış açısıyla bakıyor olaylara. Bilmiyorum ne kadar bu sömürge sonrası meselesini düşündünüz ama Türkiyeli feministlerin bu konuda çok şey bilmediğini Diyarbakır'da gördüm. Sömürge sonrası, sömürgeden sonra demek değil. Sömürge sonrası demek, sömürgeleştirilmiş olmanın bilinci ile dünyaya bakmak demek; bir bilinç meselesi. Chatterjee'nin yaptığı o madunlar bakış açısından beliren ve Hindistan'da, Kalküta'da ortaya çıkan yaklaşıma işaret etmek. Kalküta çok önemli bir yer çünkü çok ciddi bir Marksist Leninist ayaklanmanın merkezi ve dolayısıyla, Indra Gandhi öncesinden beri ciddi bir baskının yaşandığı yer. İnsanlar maruz kaldıkları bu baskıları "Ne diye meşru kıldılar?" diye düşünebiliyor Chatterjee ve diğerleri. Ve bu "ne diye" derken de sürekli olarak batıya öykünme meselesi var: Biz modern bir devlet olacağız, fabrikalarımızdan dumanlar yükselecek, asri, çağdaş, muasır medeniyet seviyesini yakalayacağız gibi... Bu ne demek? Orada bir yerde muasır var, bir de biz varız. Arada da çok büyük bir uçurum var, yani eşitsizlik var. Ve biz çılgın gibi oraya koşup yetişmeye çalışıyoruz. Ama öte yandan, eğer oraya yetişeceksek, niye biz onların sömürgesi olmayı kabul etmiyoruz? Kabul etmiyoruz, çünkü biz farklıyız. Türkiye sömürge olmadı gibi laflar söylense de Türk milliyetçiliğinin de böyle olduğunu düşünüyorum. Evet, belki Türkiye idari olarak bir mandanın altına girmedi ama bunun için özel bir çaba sarf edildi, 'aman girmesin!' diye çok uğraşıldı. Dolayısıyla o bilinç düzeyinde tam da Chatterjee'nin anlattığı şeyler yaşandı aslında. Eğer muasır medeniyet seviyesini yakalamak istiyorsak 'o zaman manda olalım, onlar bize nasılsa öğretir'den neden çıkıyordu, neden böyle demiyorlardı? Çünkü 'biz' diyorlardı, 'farklıyız.' Chatterjee de diyor ki, "Biz farklıyız, çünkü biz ahlaklıyız; biz farklıyız, çünkü bizim maneviyatımız var, hâlbuki Batı çok daha makine gibi bir yer." Bilmiyorum, bir şeyler hatırlatıyor mu bu size? Yani, Ziya Gökalp'in söylediklerine doğru yaklaşıyoruz... Veya Halide Edip'in romanları yine bu söylemlerle dopdolu. Halide Edip tabii çok ortada bir figür. Bir yandan, "Atatürk'ü sevmiyorum, İsmet İnönü'yü daha çok seviyorum," diyor hatıratında. Türkçe basılmadı bunlar, İngilizce olarak bulunabilir: memoirs.

Güneş: Hiç çeviren olmadı mı peki?

Nükhet: Hayır, olmadı. Çok ilginç değil mi? Neden bilmiyorum ama hiç kimse onu çevirmedi. İki cilt hatıratı var. Orada, Atatürk'ü sevmediğini, çünkü Atatürk'ün çok Batılı gibi olduğunu söylüyor; Batılı demir yumruk. Hâlbuki İnönü'yü, daha yumuşak, daha Doğulu ve daha buralara uygun bir adam olarak görüyor. Dolayısıyla onlar ve biz var; Hintliler de aynı şeyi diyorlar. Peki, bu bizim maneviyatımız, kültürümüz nerede? Kadınlarda. Ziya Gökalp de diyor ki, Türk harsını (milli kültür) nerede görebilirsiniz? Kadınların işlemelerinde, yani el işinde görebilirsiniz. Nedir bütün bunlar? Özellikle modern bir toplum inşa etmeye yönelirken, o toplum aynı zamanda kendini diğerlerinden farklı, yani tekil bir şey, eşi benzeri olmayan bir şey olarak göstermek derdinde. Ve bunu gösterirken de ne

ilginçtir ki her zaman kadınlar üzerinden bu iş kotarılıyor. Bu modern olarak hayal edilecek olan, eskiden de farklı olacak Avrupa'dan da farklı olacak; yani sömürgeciden de farklı olacak, eskisinden de. Peki, nasıl olacak? Türk milliyetçiliğine baktığınız zaman, 'nasıl farklı olacak?' hikayesinin Tanzimat ile başladığını görüyoruz. Nasıl farklı olacağının denemeleri de romanlarda yapılıyor, diyorum. Bunun ilk örneği *Vatan Yahut Silistre*, ama ondan evvel Zafer Hanım diye bir kadının romanı var; "öyle mi olsun böyle mi olsun" diye romanlar birbirine konuşuyor ve o zamanın gazetelerindeki makalelerde de bunlar tartışılıyor... Fatma Aliye Hanım, Namık Kemal'e nasıl cevap veririm diye düşünüyor... Ahmet Mithat Efendi romanlarında cevap veriyor, *Felatun Bey'le Rakım Efendi* bu cevabın romanı mesela... Şemsettin Sami'nin *Taaşku-i Talat ve Fitnat*'ı var... Bunların hiçbirisi roman değil; aslında her biri "bu yeni toplum nasıl olabilir" üzerine birer hayal kurma denemesi. Ve hepsi de aşk hikayesi. Niye aşk hikayesi? Çünkü kadını aşk üzerinden bu romanların içine yerleştiriyorlar. Sizlere okuma önerisi olarak verdiğim "Kadınların Milliyeti" makalesi de bu bahsettiğim aşk romanlarının bir okumasını yapmaya çalışıyor.

***

Modern toplumun Fransız Devrimi'nden başlayarak üç saiki var: eşitlik, özgürlük ve kardeşlik. Şimdi, Türkiye'de eşitlik var, kardeşlik de var, ama özgürlük yerine adalet var. Yani İttihat ve Terakki, Fransız Devrimi'ni buraya getirirken özgürlük yerine adaleti koyuyor. Bu tabii başka bir toplum hayali olduğunu gösteriyor, çünkü burada Müslüman bakış açısının gücü var. Aslında Şerif Mardin *Genç Osmanlılar* kitabında bunu çok ayrıntılı bir şekilde anlatıyor. Genç Osmanlıların, Jön Türklerin kullandığı adalet kavramında özgürlük yok değil, ama belirli bir filtreden geçerek anlaşılan bir özgürlük kavramı var. Özgürlük istediğini yapmak demek değil; Tanrı seni özgür bırakıyor ki sen O'nun yolunu bulasın. Dolayısıyla sen özgür iradenle Tanrı'nın yolunu buluyorsun. Peki, bu ulus tahayyülünün içinde kadınlar nasıl hayal ediliyor? Bu noktada, Pateman'ın problemlerini ve benim Pateman'ı nasıl kullandığımı anlatmak yerinde olacak. Pateman feminist bir siyaset felsefecisi. Aydınlanma ve aydınlanma sonrasının klasik teorisyenlerini okuyor, Hobbes, Locke, Rousseau gibi. Bu klasik liberal politika teorilerindeki toplumsal kontrat, sosyal kontrat kavramını merkeze alıyor çalışmasında. Bu teorilerde, toplumsal kontrat dediğimiz şey vatandaşlığı kuran bir varsayım olarak iş yapıyor. Basitçe, ben özgürlüğünü doğadan alan, özgür doğmuş bir birey olarak, kendi rızamla, özgür bir şekilde bir kontrata imza atıyorum, ama bu gerçekten bir imza atmak değil elbette.

Hayali bir sözleşme bu. Hobbes, bu sözleşmesi sonucunda insanların kendi özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçmeyi kabul ederek, bunun karşılığında güvenli ve düzenli bir yaşama talip olduklarını söylüyor. Dolayısıyla bu toplumsal kontratın vatandaşlığı kuran bir varsayım olarak iş gördüğünü bütün bu teorilerde görüyorsunuz. Bugünün anayasa tartışmalarını düşünün. Herkes bu noktadan hareket ediyor; yani herkes diyor ki, "Anayasa aslında toplumsal bir kontrattır." Ve diyorlar ki, eğer böyle bir kontrat olursa toplumun tüm kesimlerini kapsaması gerekir. Dolayısıyla, bu sözleşme varsayımı bugün hâlâ

Türkiye'deki siyaset üzerinde etkili bir kavram.

Hukukçular var mı aramızda bilmiyorum ama hukuka, özellikle ticaret kanununa baktığınız zaman sadece bu kontratları anlatan bir metin olduğunu görürsünüz. Şimdi bu kontrat tartışmaları Pateman'a göre, özellikle özel-kamusal ayrımı üzerine kurulu. Bu ayrımda kamusalı devlet, özeli ise sivil toplum temsil ediyor. Sivil toplum ile kastettiği şey, ekonomik ilişkiler, pazar mekanizması, aile; devletse diğer tarafta. Yani devlet-sivil toplum iki ayrı kutup olarak kuruluyor. Sivil toplum özgürlük alanı olarak düşünülüyor. Çünkü bu özgürlük alanında sen ne yapıyorsun? Bireysel çıkarlarının peşinden koşabiliyorsun rahat rahat. Devlet ise nasıl ortaya çıkıyor? Senin özgür iradenle girdiğin kontrat sonucu bu özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçmenle ortaya çıkıyor. Dolayısıyla, Pateman diyor ki, "Bu ne biçim özgürlüktür ki sadece vazgeçebilesin diye var!" Yani, bu nasıl bir hayaldir diyor, anlatabiliyor muyum? Bu, özel-kamusal ayrımının nasıl işlediğini ve toplumsal kontratın ne olduğunu anlatmak için Pateman'ın kullandığı bir argüman. Ama aynı zamanda ikinci bir noktaya daha parmak basıyor ve bu nokta da bence çok önemli: Sivil toplum- devlet ayrımı, sivil toplum alanının politika dışında bir alan olarak görülmesine neden oluyor. Örneğin, benim ne kadar ücret karşılığında üniversitede çalışacağım politikanın konusu değilmiş gibi kabul ediliyor. Anlatabiliyor muyum? Yani bu aslında politik olanı dışlamanın bir yolu. Bugün Türkiye'de ben bunun çok ciddi izleklerini görüyorum. Özellikle de, hangi konu konuşulursa konuşulsun bu ancak parlamentoda konuşulduğunda politikanın konusuymuş gibi algılanıyor ve deniyor ki politika parlamentoda yapılır. Örneğin kadınlara yönelik şiddet artıyor mu eksiliyor mu, sorusuna dair Başbakan ne dedi? Artmıyor, eksiliyor ama bunu söyleyenler bizim iktidarımıza karşı oldukları için böyle söylüyorlar. Haklı. Bizim okuldan, Boğaziçi Üniversitesi'nden yayımlanan bir rapor var; kadın istihdamının nasıl düştüğünü anlatıyor ve bu düşüşü muhafazakârlığa bağlamaya çalışıyor. Oysa hiçbir bağı yok. Muhafazakârlıkla genel olarak kendi verilerinin bağı yoktur demiyorum, gerçekte belki vardır, ama ben o metinde böyle bir bağ göremedim mesela. Peki, bu ne demek? AKP iktidarına karşı muhalefet edelim de nasıl edersek edelim. Bu ise politika yapma açısından iki sonuç doğuruyor: Bir, feminist politika alanları -ki biz bunu tırnaklarımızla nasıl açtık kazıya kazıya senelerdir biliyoruz- birdenbire parlamentonun içine taşınmış oluyor. Yani aslında parlamentonun dışında bir politik alana izin verilmemiş oluyor. İki, kadın meselesi AKP ile muhalifleri arasındaki bir meseleye dönüştü ki bu felaket bir şey.

Cinsel Sözleşme..

Mesela, İbrahim Tatlıses'i illaki PKK'ye bağlamak istiyorlar. Nedir bu? Yaşanan bu olayı parlamento politikasına çekmektir. Nedir parlamento politikası? Siyaseti parlamentonun içine hapsetmek. Öte yandan AKP kendi yaptığı her türlü faaliyete 'hizmet' diyor ki bunları hizmet olarak tanımlamak da politikanın dışına atmanın başka bir yolu. Amargi'nin 8. sayısında hizmet kavramının bir sürü şeyi depolitize ettiğine dair bir yazı yazmıştım, ilgilenenler bakabilir. 12 Eylül'den beri Türkiye

Cumhuriyeti'nin derdi zaten politikanın alanını kısmak. Çeşitli yolları var bu işin. 12 Eylül'den sonra bu, gençliği depolitize etmek (bunun ne anlama geldiğini hiçbir zaman anlamadım gerçi) gibi bir süreç yaşandı. Şimdi ise AKP bence bu depolitize etmenin çok daha akıllı bir yöntemini uyguluyor ve hepimiz bu tuzaklara düşüyoruz. Hepimiz diye düşünüyorum, onun için Pateman'dan hareketle nedir bu politika-içi politika-dışı, nasıl görülüyor, diye sorarken kendi dertlerimden de bahsediyorum, çünkü Pateman'ı bu şekilde okuyorum.

Şimdi, sivil toplum nasıl bir alan? Cinsiyetin görülmediği bir yer mi? "Sivil toplum, cinsiyetsiz bireyin alanı mı?" diye soru soruyor Pateman. Ve tabii ki, "Bu everensel birey denen şeyin altında aslında çok ciddi cinsiyet farklılıkları yatıyor," diyor. Özel alan kadına, kamusal alan erkeğe veriliyor. Dolayısıyla sivil toplum denen yapı aslında en başından itibaren felsefeciler tarafından da zaten ataerkil bir yapı olarak hayal ediliyor. Çünkü nasıl ki doğal toplumda birey varsa ve özgürse, doğal toplumda aynı zamanda kadın da var ve doğuruyor. Dolayısıyla felsefeciler kadının özel alanda olmasını yine bu doğallık varsayımıyla açıklıyorlar ve bu doğallaştırma sayesinde de kadınların özel alana hapsolmaları mümkün kılınıyor. Fakat şimdi burada da ilginç bir şey oluyor: Sivil toplum perspektifinden baktığınız zaman, Marx'ın da baktığı yerden bakarsak, bir yanda devlet var, bir yanda sivil toplum var. Devlet, bütün bu güç aygıtlarını elinde tutarken, sivil toplum da aileden oluşuyor. Sivil topluma baktığınız zamansa, sivil toplum ikiye ayrılıyor: Bir kamusalı var, bir özeli var. Yani, sivil toplum da homojen bir şey değil. Ve orada da kamusalı ve özeli olduğu için bir tarafta devlet ve ekonomi var, onlar kamusal; bir de özel hayat, aile vs, onlar da özel. Yani sivil toplum bakış açısından baktığınızda, sınıf perspektifinden veya felsefe perspektifinden baktığınızdan farklı bir şey çıkıyor ortaya. Pateman, "Bu sivil toplumun kendi içinde de aslında bir kontrat var," diyor. Ve bu kontrat, erkeklerin kadınlara üstünlüğünü sağlayan cinsel kontrattır. Kitabının adı *Sexual Contract*, 1988'de basılıyor. Pateman daha çok 80'lerde yazmış bir kadın. Klasik liberal teoriler ise sivil toplum denen alanda da aslında bir kontrat yapılmış olduğunu gizliyor, saklıyor, üstünü örtüyor, 'doğal' diyor, bu alanın kendisini hiç konuşmuyor. Dolayısıyla bu özel-kamusal ayrımının sivil toplumu oluşturmasına "cinsel kontrat" diyor Pateman. Fakat ataerkillik de bu yüzden özel alana sıkışmış değil Pateman'a göre. Yani ataerkillik zaten bu ayrımı mümkün kılan şey.

Şimdi burada da küçük bir parantez açacağım. 1989'daki ilk büyük feminist buluşma olan, Birinci Feminist Haftasonu'nda sosyalist feministlerle sosyalist olmayan feministler arasında "Önce eziliyoruz mu yazacağız, önce sömürülüyoruz mu yazacağız?" diye çok ciddi bir tartışma çıktı.

Şimdi o tartışmalardan önce Aksu, ben birkaç kişi daha kendimize akrobatik feminist demeye başlamıştık ve Pınar onu Amargi'nin (Mart 2010) 16. sayısında yazdı, hatırlayacaksınız. Sedef (Öztürk) bir toplantıda dedi ki, gözümün önünde hâlâ, "Bir ev düşünün iki kapısı var; buradan sosyalistler girecek, buradan feministler girecek." Yani kapitalizmse o ev, aslında feminizmin teorisi Marksizme değmiyor, sosyalizmin teorisi de feminizime değmiyor... Böyle bir yer hayal ediliyor. Sonradan Ayşe Saktanber buna "pilav üstü kuru" dedi. Eleştirmek için söyledi tabii ki. Biz o zamanlar bu şekilde tartışıyorduk. Peki, şimdi feminizm nasıl

tartışılıyor? Herkesin ağzında ırk, sınıf, cinsiyet kavramları var. Ve buna da akademide yavaş yavaş inter-sectionality gibi inanılmaz bürokratik, inanılmaz mekanik bir isim takıldı. Hâlbuki bu, ilk kez, siyah feministlerin beyaz feministleri eleştirmelerinden sonra ortaya çıkan bir bakıştı. Ve bu bakış diyordu ki, "İnsanlar sınıf, ırk ve cinsiyet üzerinden eziliyor ama bunlar iç içe geçerek bu ezilmeyi gerçekleştiriyorlar; yani bunlar hiçbir zaman tek başına var olmuyorlar ve bu iç içe geçişi bizim anlamamız lazım." Ondan sonra feminist hareket gelişti "femokrasi" çıktı ortaya. Duydunuz mu bu lafı? Femokrasi, yani bürokrasinin feminist olan tarafı... Mesela, şimdi bakanlıklar kuruluyor, onun tepesine bir sürü feminist geliyor ve onlar da feminist olduğunu söyledikleri bir bürokrasi kuruyorlar. Ve ona da femokrasi diyorlar. Bir sürü yerde var bu.

Katlımcı (a): Espri olsun diye mi bir isim yoksa...

Nükhet: Hayır, eleştiri olsun diye... Mesela Mor Çatı gibi yerler kendilerinin de böyle bir yere evrilebileceklerinin korkusunu yaşıyorlar. Çünkü pratik bir işteler ve örneğin bir sığınak nasıl işletilir diye pratik işler düşünüyorlar. Oradan, "Femokrat mı oluyoruz?" diye kendi kendilerini eleştiriyorlar. Bu bir yandan da çok iyi bir şey. Femokrasi, feminizmin bir şekilde iş görme faaliyeti de. Mesela, kadın istihdamını arttırmak için ne yapacaksın? Veyahut yoksulluğu önlerken kadınlara mı destek olacaksın, aileye mi destek olacaksın, erkeklere mi destek olacaksın? Bütün bunların kararlarını kadın bakış açısından vermeye çalışıyorlar aslında. Ama bürokrasi bir iktidar makinesidir ve bir sürü feminist kendini ne yaptığını sorgularken buldu. Çünkü bir yandan "dünyayı değiştirelim" diyorlar bir yandan da değiştirmek için tabii ki iktidara ihtiyaç duyuyorlar. Femokrasiyi, kadın bakış açısıyla iktidara gelenlerin kendilerini buldukları yerler, diye de düşünebilirsiniz. Ve işte feminizm bu şekilde bir anlamda bürokrasileştirilirken, bu ırk, sınıf, cinsiyet meselesi de inter-sectionality'e dönüştürüldü. Section, parça, yani parçalar arası.

Hazal: Arasıcılık!

Nükhet: Evet, kesinlikle. Arasıcılık! Çalışmanızda ne kadar arasıcılık yaptığınız, bir ölçüt olabiliyor; şu kadar ırk, iki parça öbüründen koyarsan iyi bir arasıcılık oluyor, yoksa iyi bir çalışma olmuyor...

Filiz: İç içecilik değil yani...

Nükhet: İç içecilik değil, arasıcılık. "Inter" çünkü.

Nilgün: Sonuçta vardığı yer iç ama...

Nükhet: Hayır, vardığı yer değil, çıktığı yer. Ezme-ezilme ilişkisinin iç içe geçtiği varsayımından yola çıkıyor. Bunu açıklamak için de bütün parçaları göz önünde bulundurayım diyor. Mor Çatı'nın bir konferansı olmuştu ve orada konuşmacılardan biri, "Türkiye'deki feminist hareket çok "arasıcı" bir hareket," dedi. O günden beri böyle mi diye düşünüyorum, bir örnek bulamadım. Mesela, ev içi emek konusuna bakalım, bu konuda konuşulmayan ne var: Yoksul kadınların veya işçi kadınların ev içi emek sarf etme biçimleri orta sınıf kadınlarınkinden ne kadar farklı? Bu soru Türkiye'de feminist hareket tarafından soruldu mu? Veyahut bir işçi sınıfı veya alt sınıf kadının cinselliğini yaşaması acaba orta sınıf kadınının cinselliği yaşamasından ne kadar farklıdır?

Nilgün: Bence orta sınıf kadınlar da kendi cinselliğini nasıl yaşadıkları üzerine konuşmadı...

Nükhet: Ama biz konuştuk. Feministler olarak, konuştuk. Hatta ve

hatta cinsellik hiç konuşulmuyor üstüne de çok konuştuk. Ama aramızda cinselliğin sınıflar arasında farklı yaşanabileceği fikri doğmadı bile. Ne yapıldı? Denildi ki feminizm bize aşkın ne demek olduğunu, cinselliğin ne demek olduğunu, kadın bedeninin ne demek olduğunu anlatacak. Ondan sonra biz, bu sosyalist teorilerle emeğin vesairenin ne olduğunu anlayacağız. Yani yine pilav üstü kuru kaldık demeye getiriyorum! Gerçek bir arasıcılık yapmadık, yapamıyoruz. Ataerkilliğin yaşanma biçimlerinin sınıfa, ırka ve cinsiyete göre farklı farklı olabileceğini görebilmeliyiz. Cinselliği yahut aşkı feminizmden alıp da bunu işçi kadınlara ya da Kürt kadınlarına yapıştırırsak bugünkü durumlar ortaya çıkar demek istiyorum...

***

Tekrar Pateman'a bağlayacak olursam, ona göre ataerkillik sadece özel alana sıkışmış değil, kamudaki bireysel haklar ve mesela siyasetteki eşitlik nosyonları aslında özel alanda erkeklerin kadınlar üzerinde hak iddia etme haklarıyla iç içe geçmiş vaziyette. Erkeğin kamusal alanda ne gibi hakları olduğu aslında özel alanda kadına hükmetme hakkıyla bağlantılı. Erkekliğin, kadınların kontrol edilmesi üzerinden tanımlandığını ve erkeklerin kamusal alandaki konumlarını da kadınlara baskı uygulama üzerinden elde ettiklerini söylüyor. O halde denebilir ki liberal teorinin eşit erkek vatandaşı var, peki ya kadınlar? Pateman başka bir makalesinde "Kadınlar nasıl vatandaş oluyorlar, erkekler nasıl vatandaş oluyorlar?" diye soruyor. Erkekler vatan uğruna ölerek vatandaş olurken, kadınlar vatan uğruna çocuk doğurarak vatandaş oluyorlar. Dolayısıyla kamusal alanda da bu farklar var, sadece özel alanda değil. Kadının vatandaşlığı ile erkeğin vatandaşlığı aynı şey değil. Toplumsal kontratla cinsel kontrat toplumun bütününde iç içe işliyor. Birey, aslında eril birey olarak tanımlanıyor, dişi birey ise farkın adı oluyor. Bu bireyin kendisiyse başlı başına bir bela! Çünkü klasik liberal teoride birey mülkiyet sahibi birisi: bir sahip. Liberal söylem, bu mülkiyet hakkını hangi alanlarda kuruyor? Toprağın mülkiyeti ama aynı zamanda da emeğin mülkiyeti, cinselliğin mülkiyeti, cinsiyetin mülkiyeti... Liberal sözleşme teorileri bu mülkiyetlerden bahsetmiyor. Pateman da bunun için liberal teoriyi eleştiriyor. Ve diyor ki, "Liberal toplum, bu mülkiyet sahibi, özgürlükleri olan bireyin, kendisi gibi diğer bir bireyle giriştiği değişim ilişkilerinden oluşur. Ben mülkümü, hakkımı sana veririm, sen bana verirsin. Dolaysıyla eşit ilişkiler gerektirir; yani mülkiyet sahibi birey mülkiyet sahibi bireyle ilişkiye girer..."

Senem: Doğal olarak zaten bireyin bu mülkiyetlere sahip olduğu varsayılıyor.

Nükhet: Evet, varsayıyor. Marx ise tam da emek mülkiyetinin nasıl böyle işlemediğini anlatıyor. Sen kişinin emeğini satın alırken bedenini de satın alıyorsun. "O zaman işçinin kendi bedeni üzerinde ne kadar mülkiyet hakkı var?" gibi bir soru soruluyor. Keza kadınlar için Pateman soruyor: Levi-Strauss'tan itibaren gelişen antropoloji teorisine göre, bütün toplumlarda kadınlar, erkekler arasında hep değişim aracı olmuşlardır. Bir erkek kendi kız kardeşinden vazgeçer, başkasının kız kardeşini alır, kendi kız kardeşini de ona verir. Böylece kız kardeşleri değiştirerek onlar kayınbirader olurlar. Kayınbiraderler de ittifak yapar ve böylece toplum

olur. Levi-Strauss'a göre toplum, erkeklerin birbirlerini kayınbirader yapması üzerinden kuruluyor. Peki, nedir bu? Erkekler kadınları değiştirebilecek mülkiyet sahibi insanlardır, demektir. Yani Levi-Strauss'un teorisi de sonuç olarak bu liberal teorinin bir yansımasıdır. Dolayısıyla beden üzerindeki mülkiyet haklarını konuşmayarak, işçinin bedeni ve kadının bedeni üzerinde mülkiyet hakkına kim sahip olabilir, kim kimi değiş tokuşa sokabilir sorularını sormayarak liberal teorinin ataerkilliğin üstünü örttüğünü iddia ediyor, Pateman.

Fakat Pateman'a göre ki ben bunu makalemde çok kullandım, modern toplumun bu daha eski toplumlara göre getirdiği yenilik, hakkın babaların üstünden kocaların üstüne geçmesi. 1926 Medeni Kanunu'nu bu şekilde yorumluyorum. "Ailenin reisi erkektir" cümlesiyle, eskiden sadece paşalar reis olurken, her koca reis oldu. Bütün bunları Şerif Mardin, Namık Kemal okuyarak da söyleyebiliyoruz. Medeni Kanun, her evli erkeği birbirine eşit kılar; imtiyazsız, sınıfsız toplumu aile reisi olarak erkekleri eşitleyerek kurar. Sınıf üstünden değil, başka bir şey üstünden değil, ama koca olarak hepsi eşit; hepsinin nihayetinde karısı var. 1926 Medeni Kanunu'nun gerçekten de yaptığı şey bu: kanunen erkekleri aile reisi yapmak. Böylece o erkekleri babalarının baskısından kurtardı. Yani bir anlamda genç erkekleri aile reisi yaptı.

***

Peki, Pateman'ın bütününe nasıl bakabiliriz? Liberal teoriler "birey evrenseldir" diyor. Pateman da, "Bu nasıl evrensel bir şey ki sadece eril!" diyor. Soruyu da şöyle soruyor: Acaba, birey tanım icabı mı eril? Yani, bireyin eril olması mantıkî bir şey mi, yoksa evrensel bir şey mi? Bireyin içini biz farklı doldurabilir miyiz? Reformlarla birey tanımını, vatandaşlık tanımını daha eşitlikçi bir hale getirebilir miyiz? Farklılığı içeren bir vatandaşlık tanımı hayal edebilir miyiz? Feminizm bunun peşinde mi koşmalı? Türkiye'de bunu biliyorsunuz KA-DER yapıyor. Liberal feminizm yapıyor ve bunun için de bütün feministler tarafından eleştiriliyor.

Güneş: Anlamadım, KA-DER'in amacı bireyi daha eşit kılma çabası mı?

Nükhet: KA-DER daha çok kadını parlamentoya sokmaya çalışıyor. Diyor ki, "Biz parlamentoya daha çok kadın sokarsak o zaman kanunları etkileriz ve vatandaşlığı kadınların lehine daha eşit biçimde pratik edebilir hale geliriz." Pateman'ın vatandaşlığa ilişkin sorusu şu: Vatandaşlığın eril bir şey olması tarihin, sosyal ilişkilerin mi bir sonucu? Vatandaşlığın kadınlar lehine daha eşit bir biçimde pratik edilmesi imkansız mı?

Nilgün: Yani ne kadar irademizin içinde ya da ne kadar irademizin dışındayız.

Nükhet: İrade değil tarih, toplumsal ilişkiler...

Güneş: ...Bir de yöntem.

Nükhet: Yöntem de tartışılabilir. KA-DER'in amacı nedir? Kadınları daha eşit vatandaş yapmak, ideali bu. Kadının vatandaşlığa, haklara, kontrata hiç dahil edilmemesi, veyahut, dahil edilse bile muğlak bir biçimde, hatta erkekleştirilerek dahil edilmesi bir gerek, bir şart mıdır, yoksa bu, tarihin, konjonktürün, bağlamın getirdiği tarihsel bir sonuç mudur? Soru bu. Bu soruyu Mitchell Dean soruyor Pateman'a. Pateman da cevap olarak, "Kadın eğer fabrikada çalışıyorsa erkekleştirilerek

çalıştırılabiliyor ya da parlamentoya giderse erkeğin takım elbisesinin farklı versiyonunu giyiyor," diyor. Yani "O haklardan faydalansa bile bunu kadınlığını muğlaklaştırarak yapıyor."

Pateman'ın dediği gibi Hobbes'un, Locke'un, Rousseau'nun teorileri patriarkayı görünmez kılıyor. Ama Dean, Pateman'ı toplumsal ilişkileri söylemler üzerinden okumakla eleştiriyor. Hâlbuki, diyor Dean, tarih, konjonktür, bağlamın ne olduğunu, vatandaşlığın içinin nasıl dolacağını bir şekilde belirliyorsa, o zaman ben niye vatandaşlığı illaki Hobbes'un, Locke'un söylemi üzerinden okuyayım? Ataerkil söylemin getirdiği kadın özeldir-erkek kamusaldır denklemi vatandaşlığın olmazsa olmaz parçası mıdır? Bu vatandaşlığın farklı bir potansiyel yaratma şansı var mı, yok mu? Vatandaşlığın hiç mi özgürleştirici bir potansiyeli yok? Eğer özgürleştici bir potansiyeli yoksa biz niye anayasa diye tutturalım?

Güneş: Bu şekilde sadece vatandaşlığın dışındaki bir alan özgürlük alanı olarak kullanılıyor...

Nükhet: Evet.

Nilgün: İmkan taşıyor mu taşımıyor mu, kürek çekecek miyiz çekmeyecek miyiz?

Nükhet: Dean diyor ki, "Yok, böyle kapatılmış bir alan olamaz. Tarih, toplumsal ilişkiler, mücadeleler vatandaşlığın içini dolduran şeylerdir ve bunu söylemin kapatmasına izin veremeyiz."

Esen: Yani vatandaşlık Hobbes'un dediği türden bir vatandaşlık olmayabilir...

Nükhet: Aynen ve belki de olmadı zaten.

Nilgün: Olmadı da zaten.

Nükhet: Belki de oldu İngiltere'de.

Güneş: Ben onun da kendi içinde bir performatiflik olduğunu düşünüyorum. Ne kadar söylem veri alınsa da söylem tabii ki bir sürü toplumsal savaşlar tarafından kurgulanan ve gerçeklik kazanan bir şey, performatif olarak kurgulanıyor. O yüzden aslında "ne, nereden çıktı" sorusu ile biraz milat oluşturulmaya çalışılıyor ve milat oluşturmak da çok zor.

Nükhet: ...ama işte Dean, Pateman'ı tam da bunu yapmakla eleştiriyor; Milat kurmakla, söylemi sabit almakla. Bir anlamda onu, bu konuya özcü yaklaşmakla eleştiriyor. Dolayısıyla "Cinsiyet farklılıkları çok değişkendir," diyor Dean. 18. yüzyıldaki kadın erkek farklılığı algısı ile 20. yüzyıldaki değişti. Bunu bu kadar özsel almayabiliriz. Ve bu değişkenliğin, tarihselliğin hesaba katılması lazım. Pateman'ın bakış açısının hiçbir çıkış kapısı bırakmadığını ve "bu böyle kurulmuştur, baştan da böyleydi, sonuna kadar da böyle olacak" gibi insanı çaresiz bıraktığını söylüyor. Ben de, problemleri bilerek, ama Dean'in de bu dediklerini dikkate alarak, kadınların vatandaşlığa dahil edilişinin zamanda ve zeminde değişerek gerçekleştiğini düşündüm.

Başlangıçta konuştuğumuz Chatterjee, sömürge sonrası toplumlarda kadınların vatandaşlığa aynı şekilde dahil edilmediğini gözler önüne seriyor zaten. Pateman ise sadece Avrupa bakış açısıyla bakıyor ve başka yerlerde başka şeyler olabileceğini göz ardı ediyor. Bunu derken basit bir kültüralist bakış açısından konuşmuyorum. Ama sömürge hali yaşamış olmak ve o mücadeleler insanlara farklı bir perspektif veriyor ve o perspektifle bir toplumu hayal ederken

Hobbes'tan ve Locke'tan farklı hayal ediyorlar. Farklı bir söylem var ve o söylemin ortaya çıktığı toplumsal koşullara, toplumsal ilişkilere bakmak lazım. Mesela liberal toplumsal sözleşme kavramı Türkiye'deki modern toplumun kuruluşunda ne kadar rol oynamış bir kavramdır? Biz bugüne kadar devletle olan ilişkimizi gerçekten bu sözleşme üzerinden mi düşündük? Böyle bir meşruiyet verdi mi sözleşme? Yoksa devletle aramızdaki ilişki, yüce âli devletimiz ve biz ona biat etmeliyiz, şeklinde mi? Bizim bambaşka bir ilişkimiz var. Dolayısıyla, bütün bu sivil toplum-devlet ilişkisini daha farklı düşünmemiz gerekiyor. Liberal teorinin terimlerini alıp buna göre Türkiye'yi düşünmemiz mümkün değil. O zaman tabii ki Türkiye'nin vatandaşlık hayali de farklı olacaktır. Pateman artık bizi bu noktada bırakıyor.

Normal Olanın Dokunulmazılığı

Türkiye çerçevesini düşünecek olursak, makalemde, Türkiye'deki modernliğin bir orta sınıf ve çekirdek aile üstünden kurulduğunu anlatmaya çalıştım. Orta sınıflılık çok ilgimi çeken bir şey. Çünkü orta olmak, bunu da Chatterjee söylüyor zaten, iki ekstrem olmamak: Ne o'sun, ne bu'sun. Bunu daha ileriye götürecek olursak, orta sınıfı bir normallik olarak, yani üzerinde konuşulmaya dahi gerek olmayan bir kategori gibi algılamak... Kim üzerine konuşulur? Farklı olan. Farklı olan neyi varsayar? Normal olanı. Ve normal olanın en önemli özelliği kendi üzerine konuşturtmamasıdır. Toplumun haritasını yaparken kendini o toplumun içine koymaz. Orada Kürtler var, orada yoksullar var, orada feministler var der ama kendini yok farzeder. Normal varsayılan bu orta sınıflılık ise çekirdek aile üstünden kuruldu ve bu kurulum gerçekleşirken "onlar geri" dendi. Onlar kim? Geleneksel aileler, aşiretler vs... Gerilik, orta sınıfın kendisini oradan kurtarmak istemesi üzerinden tanımlandı. Gerilik olarak tanımlanan bir sürü şey var: Kumalık, görücü usulü evlilik, akraba evliliği vs. Evlilik ile ilgili bir sürü böyle şey var. Şunu söylemeye çalışıyorum, kendi üzerine konuşturtmayan, o normal olan, iktidar oluyor zaten. Niye konuştursun ki? İktidar her zaman, kendi iktidarının altındaki boşluğu saklamak ister. Şimdi de biz orta sınıfların iktidar fantezisi kurduğu bir yerde yaşıyoruz. Orta sınıf insanlar iktidarda oluyor. Ve diğer orta sınıftan insanlar da diyorlar ki, "biz iktidardayız!" Bir anlamda kendilerini de kandırıyorlar. Ve insanlar bu, üzerine konuşulmama konumunu arzu ediyorlar. Bir sürü insan, mesela, maddi anlamda orta sınıf olmasa bile o konumu arzu ediyor ve o konuma talip oluyor. Talip olmanın da bir yolu zaten bu orta sınıf evlilik, aşk, aile biçimlerini sahiplenmek ve böyle yaşıyormuş gibi yapmak -"mış" gibi yapmak dedim, çünkü bakıyorsunuz, Türkiye'de kaç bin kuma var? 5.439.000 kadının çocuk yaşta evlendiği ve 2 milyon kadından başlık parası istendiği yazıyor gazeteler. 186.782 kadının kuması varmış. Kumalığın en yaygın olduğu bölgeler doğu, orta, kuzey, güney ve batı bölgeleri... Ne kaldı geriye? (Gülüşmeler)

Güneş: İstatistikleri nereden aldınız?

Nükhet: Bunu "Üniversite Haber" adlı bir sitede buldum: "Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nden İlknur Yüksel Kaptanoğlu ve Banu Ergöçmen, "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadınlar

Üzerinde Oluşturduğu Baskılara Örnekler: Erken Evlilik, Başlık Parası ve Erkek Çocuk Tercihi" adlı araştırmalarını, TBMM fırsat eşitliği komisyonu bünyesinde geleneksel evlilikleri araştırmak amacıyla oluşturulan alt komisyona sundular," diye bir haber yapılmış, oradan aldım.

***

Türkiye'de kadın, vatandaşlığa nasıl dahil ediliyor, nasıl tanımlanıyor, kadınlar bu dahil olma halini nasıl üstleniyor, aşkın bunlardaki rolü ne? "Kadınların Milliyeti" makalem bunlarla uğraşıyor. Bu, orta sınıf olma haline bakıyor. Çekirdek aileyi, orta sınıfı modern bir normalite, modern bir üzerine konuşulamamak, farklı olmama hali, yok olma hali olarak kurdum. Ondan sonra da diyorum ki, üç yüz küsur bin kuma, bilmem ne kadar akraba evliliği, bilmem ne kadar görücü usulü evlilik, bunlar kadınların hayatındaki sır olarak kalıyor. Aile araştırması yapıyorsun, diyorlar ki sana önce, "Ne o, niye araştırıyorsun, aile sırlarımızı mı istiyorsun?" Amma mühim sırlarınız var yani(!) Herkes böyle, aile sırları diye bir şey var...

Peki, bunlar niye sır? Sır nedir? Çünkü bunlar orta sınıf iktidarını üstlenebilmek için olmaması gereken şeyler. Çünkü bu insanlar tam da bu iktidarı arzu ediyorlar. Ve akraba evliliği, görücü usulü evlilik gibi pratikler sır oluyor, çünkü iddia ettikleri modernliğin dışında kalıyor. Bir tane kadın var galiba Tv8'de çıkıyor, haftasonları gazete haberleri okuyor. Bu sabah bir haberi okurken, ne biçim insanlar bunlar diye; kumaları, görücü usulü ile evlenenleri, akraba evliliği yapmış olanları, bırakın orta sınıflıktan atmayı, neredeyse insanlıktan da atıyordu. İki üç hafta önce de yaptığım bir konuşmayı "Geleneksellik kötü müdür?" diye bitirdim ve inanılmaz tepki aldım. Geleneksel ve modern meselesini duygusallıktan ve kendi modernliğimizden kurtararak hâlâ konuşamıyoruz. Bir avukat arkadaş diyor ki "Devletin kanununun gitmediği yerde fiili kanun ortaya çıkar." Fiili kanun ne? Doğa kanunu mu, geleneksellik mi? Anlamıyorum ki!

Tek bilinen şey, bu fiili kanunların kadınların aleyhine işlediği ve eğer devletin kanunu yoksa orada işleyen kuralların mutlaka kadının aleyhine olduğu. Bu ne kadar cumhuriyetçi bir bakış. Ben de "mehire ne oldu?" diye sordum. Kadını çok daha fazla koruyordu. Boşanan kadın para alabiliyordu. Şimdi boşanan kadın sürünüyor. Hele 2002'den evvel, evlilik süresince edinilen malların eşit bölüşümü olmadan önce, boşandığında hiçbir şey almadan gidiyordu. Hiçbir şey kadını korumuyordu. Ve de aşiret denen şeyin kadınları koruduğunu anlattığın zaman sen gerici oluyorsun. Tabii ki aşireti savunmuyorum, ama bu kendi yaptığımızı bu kadar eleştirmemek...

Nilgün: Aşiret kadınları koruyor ama aynı zamanda da öldürüyor.

Nükhet: Tabii ki öldürüyor. Ama kadınlar yapısal mekanizmalar açısından bugünkü toplumda olduğu kadar korumasız olmadılar. Buna biz de dahiliz.

Katılımcı (a): Bir taraftan kadınlar özgürleşiyor gibi görünse de bu özgürlüğü yapısal olarak mümkün kılacak sosyal devlet yok, kadınların üzerinden çocuk bakımını alacak kreş mekanizması yok mesela.

Nükhet: Ya da Pateman'ın dediği gibi, peki ya bunlar patriarkal olarak düşünülmüş mekanizmalarsa...

Katılımcı (a): Sosyal devletin patriarkal olduğuna dair bir eleştiri var zaten ama en azından sosyal devlet kadınların daha az ezilmesini sağlayan bir subap işlevi görüyor. Örneğin, aşiretin baktığı kadına sosyal devlet de bakabilir. Böylece en azından kadın aşiret sınırları içinde kalmak zorunda kalmaz.

Nükhet: Türkiye'de sosyal devlet güçlü aile bağları üzerine kuruldu. Anayasa aile için "toplumun temeli" diyor. Devlet bir taraftan belirli aile türlerini yok etmeye çalışırken diğer yandan da bu aile türlerinin kurucu unsurları olan namus, dayanışma gibi bazı kavramları alıp yeni kurmak istediği çekirdek aileye adapte etti. Hem adapte etti hem de bir yandan dedi ki aile anne, baba ve çocuklardan oluşur.

Ama devlet bir taraftan da insanların çok daha geniş aile bağları içerisinde yaşadığını varsayarak hiçbir sosyal refah subabı geliştirmedi. Ne yaşlılık parası verdi ne hastalık parası verdi. Ben aşiretin patriarkal bir şey olmadığını söylemiyorum. Zaten tanım icabı patriarkal. Ama onun da ne tarafları güçlüydü diye bakmamız lazım diyorum. Mademki biz başka türlü bir toplum hayal edeceğiz, o zaman artık başka birşeyler hayal etmemiz lazım. Öncelikle şunu söylemek istiyorum ki, ben burada geleneği yüceltmiyorum, ama bugünün geleneği bu kadar dışlayarak kurulmasına itiraz ediyorum. Ve bu geleneğin bu kadar dışlanmasının tam da bugünü kurmak için şart olduğunu söylüyorum. Bugünün, kendisini geleneği dışlayarak varettiğini söylemeye çalışıyorum. Öte yandan geleneksiz de bir yaşamımız yok zaten. Gelenek hayatımızın her tarafında. Bir sürü geleneğimizi unutuyoruz ama yenilerini yaratıyoruz. Gelenek kötü bir laf değil ki...

Esen: Bir soru sorabilir miyim? Ezilen ulusların milliyetçiliği aslında ilerici bir şey de olabilir diyenler var, peki, sizce bu tür bir milliyetçilik kimlik kazanmak için önemli midir? Bunun yanı sıra, Kürt milliyetçiliğinin kurulmasında Kürt kadınlarına nasıl bir rol atfedildi? Cumhuriyetin kuruluşunda kadınların ulus devletin taşıyıcısı olduklarını söylüyoruz. Türk milliyetçiliğinin bu tür kodları Kürt milliyetçiliğine nasıl yansıdı? Ve bu Kürt kadın hareketi açısından neye denk düşüyor?

Nükhet: Kürt kadın hareketine feministlerin kötü yaklaştığını düşünüyorum. Kürt kadın hareketindeki kadınlara küçük bir kız kardeş muamelesi yapıyorlar. "Bizden sonra geldiniz" deniliyor... Kürt feministlere devamlı, "Önce feminist misin yoksa Kürt müsün, karar ver," deniliyor. Dolayısıyla Kürt kadınlarının tarihiyle, Türk kadınlarının tarihine baktığımız zaman gerçekten de milliyetçiliklerin kadınlara çeşitli alanlar açtığını görürüz; ama bu alanlar muğlaktır, ne tarafa gideceği belli olmaz. Türkiye'de milliyetçilik kadınlara bu alanı açtı, ama bu alanı açarken aslında anında da kapattı. 1924'te Nezihe Muhiddin ve arkadaşları kadın partisi kurmak isterken, Kadınlar Birliği'ni kurmuş oldular, parti kurmalarına izin verilmedi. Bu da bence Türk milliyetçiliğinin kadının üzerinden kurulduğunu gösteriyor. Mesela Handan Çağlayan'ın kitabında gördüğünüz şey, neolitik dönemde başlarda tanrıçalar ve anatanrıçalar vardı, anaerkil dönem vardı... Diyarbakır'da bütün kadınlarla bu konuda kavga edebilirsiniz. "Ne demek anaerkillik yok!" diye itiraz ediyorlar. Engels'in argümanına inanıyorlar. Birisi Engels'in yanılabileceğini anlatabilse rahatlarız diye düşünüyorum. (Gülüşmeler)

Handan'ın kitabından hareketle, bir bakıyoruz, bu ana

tanrıçalardan yola çıkarak kadınlar dağa çıkıyor. O kadınlar dağa çıkınca başka bir şey oluyor. Türk milliyetçiliğine benzermiş gibi başlasa da sonra çok değiştiğini görüyoruz. Kürt kadınları Türk kadınlarına nazaran çok daha fazla mücadele ettiler ve bu süreçleri çok daha uzun sürdü... Milliyetçilik çok ilginç bir şey. Milliyetçilik aynı zamanda, Pateman'ın da dediği gibi, kadının farklı bir şekilde birey olduğunu da gösteriyor. Yani, hem kadını birey yapıyor hem de o bireyi farklı bir şey olarak kuruyor.

Esen: Vatandaşlık ilişkisini birey olarak değil, kadın olarak kuruyorlar.

Nükhet: Evet, kadın olarak kuruyorlar. O mücadelenin yaşandığı yer oluyor milliyetçilik. En azından 20. yüzyılda böyle oldu. 21. yüzyılda nasıl olur bilmiyorum. Mesela Mısır'a çok dikkatle bakmak lazım. Orada çok ciddi kadın örgütleri var. Mısır'daki kadın örgütlerinin mücadelesine hâlâ milliyetçilik mi diyeceğiz? Ulus-devlet kurulduktan sonraki döneme biz milliyetçilik diyecek miyiz, demeyecek miyiz? Mesela, Türkiye'de milliyetçiliğin ulus devlet kurulma anıyla kurulduktan sonraki zamanda işlevinin nerelerde olduğuna bakmamız gerek. Bu dönemlerin farklı olduğunu düşünmek lazım bence.

Güneş: Irkçılaşan bir milliyetçilikten de söz edilebilir, devletçi kamusalcı bir milliyetçilik de var, ezilenlerin milliyetçiliği de var... Kolonileşme üzerine bir şey sormak istiyorum: Milliyetçilik ve kolonyalizm üzerine bir bağ kurdunuz. Kürt feminizmi kolonileştirilme söylemini nasıl kuruyor? Kendine kolonileştirilmiş kimlik olarak da bakıyor mu?

Nükhet: Bakıyor tabii. Yani ben öbürlerini eleştirdiğim kadar onları da eleştiriyorum aslında. Nasıl? Ben, buraya nasıl çağırıldıysam, Diyarbakır'a da "Gel şu konuda konuş, şu konuda bilgi ver," diye çağırılıyorum. Oraya gittiğim zaman "anaerkillik yok" dediğimde çok ciddi itiraz ediyorlar. Sömürge sonrası toplum ne demek? Böyle şeylerle tabii ki karşılaşıyorum. Ama benim konumum bu. Ben bir anlamda galiba şeytanın avukatlığını yapıyorum; oralara buralara sorular soruyorum. Kendi yazdıklarımda da aynı zamanda sorular sormaya çalışıyorum, kimsenin verili formülleriyle kendini rahat etmesini istemiyorum. Nedir Kürt kadınlarının ezberleri? O lafların ardına sığınıp, onların üstünden konuşuyorlar. Ama gündelik hayattan, deneyim üzerinden konuşursan başka şeyler çıkıyor. Ve bunları gündeme getirecek mecraların olmayışı... Mesela şunu hiç unutmuyorum: Küçük bir çalıştayda namus anlatıyorum ve "Bir şeye namussuz demek iktidar yapmak demektir," diyorum. Yani "Bir şeyin namuslu ve namussuz olduğuna karar vermek aslında iktidarın yaptığı bir şeydir," diyorum bütün kadınlara. Kadının bir tanesi "Ya nasıl böyle bir şey söyleyebilirsiniz?" diyor. Bu kuruma bir kadın gelmiş, kızlık zarım merdivenden düştüğüm için yırtıldı, diktirmek istiyorum, siz bana yardım eder misiniz?" demiş. Ondan sonra keşfetmişler ki bu olay merdivenden düşerek olmamış, bu kadın ablasının kocasıyla isteyerek gayrimeşru bir ilişki yaşamış. Ve bu kadın kurumu da kadına, "Nasıl böyle bir namussuzluk yaptın sen!" demiş. Ben de, "Bunu diyemezsiniz, siz iktidar yapıyorsunuz," dediğim zaman, "Sen ne diyorsun, serbest aşkı mı savunuyorsun!" diyorlar; "Engels savunuyordu ama!" diyorum. Çok ilginç.

Güneş: Türkiye'de kolonyalleşme ve milliyet kavramını Kürt hareketi üzerinden okuyan feminist akademik çalışmalar var mı?

Nükhet: Yok, tabii ki.

Güneş: Post-kolonyal çalışmaların referans alındığı feminist bir bağlam

Türkiye'de hiç kurulmadı mı?
Nükhet: Yavaş yavaş böyle bir eğilim başladı. Ben de yazmaya çalışıyorum. Böyle küçük küçük parçalarım var, daha çok beni düşündürmeye çalışan parçalar yazdım... Mesela, namus meselesinin post-kolonyal kavram içerisinde nasıl ele alınabileceğini tartıştığım "Namusun Yeni Yüzü" diye bir bir konuşma metnim var. Yine, Dicle (Koğacıoğlu) ile Feminist Kadın Çevresi'nde yaptığımız konuşmalar, Dicle'nin "Tradition Effect" makalesi, Handan Çağlayan'ın *"Analar, Yoldaşlar Tanrıçalar"* kitabına yazdığı bir önsözüm var. Hepsi parça parça. Hepsini birleştirip de bir şey çıkaramadım henüz.
Hazal: Çok teşekkür ederiz katıldığınız için.

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 6

26 Mart Cumartesi 13.00
Amargi Feminist Kitabevi

EMMA GOLDMAN, pratik anarşizmi ve dalgalar ötesi feminizmi

Milen & Gülkan

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

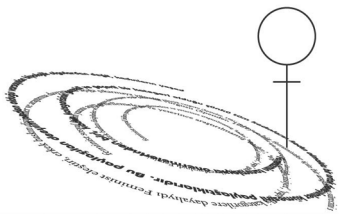
"Onun [kadının] gelişmesi, özgürlüğü, bağımsızlığı kendinden ve kendisi aracılığı ile olmalıdır. İlk önce, kendisini bir seks metası olarak değil, bir kişilik olarak değerlendirmesiyle. İkinci olarak, herhangi birisinin kendi bedeni üzerinde hak iddia etmesini reddederek; istemedikçe çocuk doğurmayı reddederek; Tanrı'nın, Devlet'in, toplumun, kocanın, ailenin vb. hizmetçisi olmayı reddederek; yaşamını daha basit, ancak daha derin ve zengin yaparak. Yani, yaşamın anlam ve özünü tüm karmaşıklığıyla anlamaya çalışarak; kendisini kamuoyu görüşü ve kamusal ayıplanma korkusundan kurtararak..."
(Anarşizm ve Diğer Makaleler, s. 211). E.Goldman

Emma Goldman; anarko-komünist, anarşist, feminist ve yazar. Voltairine de Cleyre ve Louise Michel'le birlikte, modern çağın üç büyük anarşist kadınından biri olarak kabul edilir. Binlerce kişinin önünde yaptığı etkileyici konuşmalar, çıkarttığı yayınlar ve örgütlediği eylemlerle iktidarların korkulu rüyası olan Emma Goldman, 14 Mayıs 1940'da öldüğünde, ardında her anı anarşizm mücadelesiyle dolu dolu yaşanan bir hayat bırakmıştı.

"26 Mart Cumartesi günü bu etkileyici asi kadının özellikle pratik anarşizmini ve dalgalar ötesi feminist aktivizmini, Emma'nın bizim içimizden geçen halini paylaşmak istiyoruz sizinle..." Milen & Gülkan

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla...

Okuma önerileri ektedir:
"Benim inandığım", "Kıskançlık yeşil gözlü canavar", "Kadınların özgürleşme trajedisi" ve "Mother Earth" dergisi sayıları Emma Goldman"

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Milen: Emma goldman'ın aksine biyografisini yazmaktan hoşlanmayan, yaşadığı için yaşayıp sonra yaşadıklarından bahsetmeye gerek görmeyen, anarşist bir gelenekten gelmektedir. İngiltere ve İspanya'da işgal evlerinde büyümüş insan olmuş ve ardından evi İstanbul'a dönmüştür. LGBT ve feminist hareketlerin kendine uygun bulduğu dallarında yaşamaya devam etmektedir. Çevre ve alternatif tüketim politikalarıyla, haz ve özgürleşme deneyleri yapan bir oyuncu, sanat ve politikanın iyileştirici buluşma noktalarına hayran, emma ile rüyalarından tanışan kar maskeli bir terzidir.
Gülkan: anarşizm ile 90lı yıllarda tanışmış ve aynı yıllarda feminizmin ihtiyacını gündelik yaşamında hissetmiş bir erdişidir. Anarşizm, anarka feminizm, antimilitarizm ve son olarak da LGBT ve queer, aktivizm alanlarını belirleyen metodolojilerdir. Biraraya gelmenin ve karşılaşmanın yaratıcı olasılıkları arttırdığına olan inancıyla 4 farklı anarşist mekan projesinde olmuş, süreli yayınlarda, fanzinlerde, dijital forumlarda yazmış, atölyeler, paneller ve forumlarda kolektif düşünmeyi deneyimlemiş, otonomi ve ağ tipi varoluşların olduğu deneyimlerden geçmiş ve geçmektedir. İçinde bulunduğu sosyal hareketlerde diğer herşeyle birlikte inatla fokuslandığı konular özgür aşk, özgür cinsellik, poliamori, arzu politikaları, beden meseleleri, queer ebeveynlik ve diğer post yapısalcı ilşkilenme denemeleridir. Son yıllarda BDSM, fetişizm ve feminizm bağlantıları üzerine düşünmeye devam etmektedir. Kavramlar dünyasında drag halde bir yabanidir.

Ebeveynlik deneyiminde Yağmur'un yol arkadaşlarından biri ve iflah olmaz bir aşıktır. Kadıköy'de kabilesiyle mekana zorunlu olmayan, bağlarını örmeye devam ettiği bir kolektif hayat yaşamaktadır.

Milen ile Gülkan'ın kadınlık deneyiminden gelmek, pratik anarşizm ve arzu halleri üzerinden karşılaşması kendisi de özgür bir feminist oluş olan illet*'de gerçekleşmiştir. Emma'dan birlikte bahsetmekten kendilerini alamamışlar ve bundan büyük keyif almışlardır.

Milliyetçilik, toplumsal cinsiyet ve modernite ekseninde tartışmaya devam edeceğiz, ancak şimdi, bir süre teorik tartışmaları bir kenara bırakıp hayatlarıyla bize ilham kaynağı olmuş kadınlardan deneyimlerini anlatmalarını isteyeceğiz. İlk elden ilgimizi çeken, 20. yüzyıla geçerken parlayan bir anarşist kadın karakter oldu; "Amerikanın en tehlikeli kadınlarından biri"ni biz de merak ettik. Emma'nın hayatını kadınlık tarihine çengellediği yeniliklerle okuduk. Kürtaj hakkından beden politikalarına uzanan bir yelpazede Emma'yı konuşurken, onun gıyabında feminist hareket tarihinin içinden şöyle bir geçtik, yer yer dönüp kıyıya vuran dalgalara baktık, sonra bu sularda açılmaya devam ettik...

Gülkan: Hoş geldiniz. Öncelikle şunu söyleyelim, kuşkusuz hepimizin hayatında iyi giden ve kötü giden şeyler, inişler çıkışlar vardır, biraz sonra aktaracağımız Emma'nın hayatında da aynı şeyi göreceğiz.

Emma Goldman'dan, onun hayatından ve onun düşüncesi olan Anarşist Feminizmden bahsedeceksek Türkiye'de aslında anarşist feminizmin ilk sözünü söylemiş aktivist birkaç kadına da selam vermeyi boynumuzun borcu olarak görüyoruz. Nezahat Altan Türkiye'nin ilk anarşist feministiydi. 80'li yıllarda Türkiye'de feminist hareketin o ilk radikal çıkışındaki öznelerden biriydi ve çok uzun yıllar boyunca hem feminist hem anarşist harekete, hem de anti-militarist harekete anarşist feminist bir perspektiften oldukça büyük katkısı oldu. Nezahat 2007'de kalp krizi sonucu aramızdan ayrıldı. Anarşist ve feminist perspektifiyle verdiği ilham açısından adını anmayı önemli buluyorum. Bir diğer kadından da çok kısaca bahsetmeliyiz: Emine Özkaya. Emine Özkaya da yine 80'li yıllardan bu yana anarşist feminizmin sözünü kuran, pratiğiyle davranan bir kadın. Emma'yla benzer bir kader ortaklığı var. 80 darbesiyle birlikte yurtdışına firar etmek zorunda kalmış, uzun yıllardır yurtdışında yaşayan bir kadın ve Goldman'ın Kaos Yayınları'ndan çıkan Hayatımı Yaşarken adlı kitabını Türkçeye çeviren kişidir.

Milen: Emma'nın Türkçeye yegâne iyi çevirisi!
Gülkan: Evet... Hatta Facebook'ta ararsanız örneğin, Emine'nin "alter-ego"su Emma'dır ve Emma Goldman diye çıkar. Emine'ye de bir selam göndermiş olalım... Şimdi nasıl bir akışa sahip olacağımızı kısaca açıklayıp sözü Milen'e devredeceğim. Öncelikle Emma Goldman'ın çok sıkıcı olmayacağını düşündüğüm hayat hikayesinden bahsedeceğiz, bu arada bazı noktalarda küçük parantezler açıp birkaç kelime edeceğiz. Daha sonra da onun feminizminde ve onun düşüncesinde bizim için hem değerli hem de tartışmaya açık duran konulardan bahsedeceğiz; bu konular üzerinde birlikte tartışmayı umut ediyoruz.
Milen: Merhaba. Emma Goldman, 1879'da Litvanya'da doğuyor. Baskıcı bir babası var. Aynı zamanda ufak tefek hikayelerinden örnekler vermek gerekirse; çok zeki bir öğrenci ve bir özel okulun bursunu kazanıyor ancak, ahlak hocasının kendisine geçer not vermemesinden dolayı asla o özel okula gidemiyor. 1885'te ABD'ye New York dışında bir şehre, Rochester'a, göç ediyorlar. Sonra 1886'da Emma'nın hayatını etkileyen önemli olaylardan bir tanesi, Haymarket bombalaması oluyor. Sekiz saatlik çalışma günü mücadelesi sırasında atılan bir bomba sonucunda tutuklanan beş anarşist idam ediliyor. Emma'nın bütün politik perspektifini etkileyen bu olay anarşizmi kendine yakın bulduğu noktayı keşfetmesini sağlayan olaylardan bir tanesi. 1887'de evleniyor ve aynı sene mutsuz evliliği dolayısıyla boşanıyor. Sonra kendisi 1889'da New York'a taşınıyor. New York'a taşındığı zaman elinde bir dikiş makinesi, dört dolar ve bir anarşist derginin adresi vardır sadece. Oraya gittiği zaman bir kafede ilk aşkıyla tanışıyor: Alexander Berkman. Ve bu sırada tanıştığı başka insanlar sayesinde bir şekilde konuşma yapabildiğini, aslında hitap edebildiğini ve insanları düşünceleriyle etkileyebildiğini keşfediyor. Sanırım henüz yirmi bir yaşındayken ilk konferans turuna çıkıyor. Sonra 1892 yılında hayatında önemli yer tutan şöyle bir olay oluyor: Bir çelik fabrikasında Berkman'ın da katıldığı bir grev sırasında çok sert çarpışmalar yaşanıyor, çelik firmasının sahibinin tuttuğu özel polis kuvvetleriyle yaşanan çarpışmalar sırasında 10 kişi ölüyor. Sonuçta Berkman Emma'yla birlikte buna karşı bir tepki olarak suikast düzenlemeye karar veriyor. Berkman, kendisi önde olmak ve hareketi yönlendirmek, Emma da ona yardım etmek istiyor. İlk başta bir bomba yapmayı deniyorlar ama başarısız olunca silah kullanmaya karar veriyorlar. Yakından ateş edileceği için adamın bulunduğu salona girebilmek gerek ve bunun için de iyi bir takım elbiseye ve bir silaha ihtiyaç var. İhtiyaçları olan parayı toplamak için Emma fahişelik yapmaya karar veriyor. Ve argümanı ise Dostoyevski'nin Suç ve Ceza'sındaki Sonya, kardeşlerine destek olmak için fahişelik yapabiliyorsa ben neden yapamayayım? Bir gece çıkıp normalde fahişelerin bulunduğu bir sokakta bir adamı gözüne kestiriyor, onunla bir bara gidiyor, barda adam ona içki ısmarlıyor ve "Sen yenisin herhalde buralarda, bence hiç başlama," diyor. On dolar vererek Emma'yı gönderiyor. Emma'nın büyük bir hayal kırıklığıdır bu, üzülüyor gerçekten. Hayat hikayesinde anlattığı ilginç noktalardan bir tanesidir; çünkü hem bu parayı sağlamak istiyor hem de sanırım hayat deneyimi olarak farklı hallere duyduğu ilginin bir örneği bu. Sonra kız kardeşinden aldığı para sayesinde bu suikast gerçekleşiyor ve Berkman tutuklanıp 24 yıl hapse mahkum oluyor. Bu sırada Goldman'la Berkman'ın hayatları bu suikast sayesinde bir kilitlenme yaşıyor ve artık bir şekilde ölene kadar

birlikteler.

Goldman, 1983'te, Amerika'da işsizliğin en yoğun olduğu dönemde, yaklaşık 3000 kişinin katıldığı New York Union Square'daki işsizlerin gösterisi sırasındaki konuşmasında şöyle bir cümle kullanıyor: *"Gidin zenginlerden iş isteyin, eğer size iş vermezlerse ekmek isteyin, eğer size ekmek de vermezlerse ekmeği alın."* Bu konuşmayla bir isyana yol açması sebebiyle tutuklanıyor ve Blackwell Hapishanesi'nde bir yıl hapis cezasına çarptırılıyor.

Gülkan: Bu, aslında ülke çapında Emma'nın tehlikeli bir kadın olarak görülmesine neden olan konuşmadır...

Milen: Evet, savcı kendisini hem anarşist hem de ateist olmakla yargılıyor. Onun için, "Tanrısız bir kadın ve Amerika'nın en tehlikeli kadınlarından bir tanesi" diyor. Hapishanede bir yıl boyunca hemşirelik yapıyor. Hapishaneden çıktıktan sonra, kadın sağlığıyla ilgili çalışmaya karar veriyor. Masaj ve ebelik öğrenmek istiyor ancak Amerika'daki hemşirelik okullarında bu eğitimler verilmediği için ve kendisi de Avrupa'ya gitmek istediğinden 1895'te resmi hemşirelik eğitimi almak üzere Viyana'ya gidiyor. Bu sırada gittiği okulda Freud dersler veriyor. Freud'un derslerine katılmak için cinsellikle ilgili çalışan başka bir profesörün, John Bruhl'un derslerini alması gerekiyor. Hayatımı Yaşamak kitabından şöyle kısa bir alıntı yapacağım: *"Prof. Brown zayıf sesli, yaşlı bir adamdı. Çalıştığı konular benim için hayret uyandırıcıydı. Eşcinsellerden bahsediyordu ve lezbiyenler gibi garip meselelerden. Dinleyicileri de garipti: feminen görünümlü koket tavırlı erkekler, özellikle erkeksi ve derin sesli kadınlar. Kesinlikle kendilerine özgü bir gruptular. Bu konular ve tavırlar üzerine fikrim zaman içinde netleşti. Freud'u dinlediğimde, onun sadeliği, samimiyeti ve zekasının parlaklığı bir araya geldiğinde, insan karanlık bir mahzenden gün ışığına çıkmış gibi oluyordu. İlk kez cinsel baskı ve bastırılmışlığın insan düşüncesi ve hareketi üstündeki etkisini anladım. Bana kendimi anlamamda yardımcı oldu, kendi ihtiyaçlarımı ve cinselliğin insan üzerindeki etkisinin önemini."*

Bu deneyimden sonra Amerika'ya dönüyor ve bu sırada yine Avrupa'da tanıştığı insanlarla, anarşistlerle birlikte 1900 yılında Uluslararası Anarşizm Buluşmasını düzenliyorlar. Bu toplantıda özgür aşk ve cinselliğin de tartışılmasını da öneriyor. Ve tabii ki ciddi yoldaşları tarafından, "çok saçma konular, ne alakası var" diye reddediliyor. Bu arada konuşma turları devam ediyor; çok tanınan ve bilinen bir kadına dönüşüyor zaman içinde. Ve Polonyalı bir anarşist, yani anarşist olma yoluna yeni girmiş birisi -ki daha önceden cumhuriyetçi olduğu biliniyor- başkan McKinley'e bir suikast düzenliyor ve göğsünden kurşunlayarak öldürüyor onu. Bu kişinin savunma olarak söylediği şey "Ben Emma'nın müridiyim, Goldman'ın sözleri beni ateşlendirdi," oluyor. Bu yüzden Emma sorgulama altına alınıyor, herhangi bir bağlantı bulunamadığı için serbest bırakılıyor fakat bu baskının üzerine Emma artık yeraltına inmeye ve adını değiştirmeye ve başka bir isimle hemşirelik yaparak bir süre zaman geçirmeye karar veriyor. Konuşmalarını durduruyor ve iki sene kadar E. G. Smith ismiyle hemşirelik yapıyor. 1903 yılında bu yeraltı macerasından sonra Serbest Fikir Birliği'ni kuruyorlar. Tekrar harekete geçiyor ve serbest düşünce-ifade özgürlüğü ile ilgili konuşma turları düzenlemeye başlıyor.

1906'dan 1917'ye kadar yayımlanacak olan Mother Earth dergisini

çıkarmaya başlıyorlar. Mother Earth, bize Emma'ya dair pek çok bilgi veren bir dergi. Sadece Emma Goldman'ın da değil, gerçekten zamanın neredeyse bütün edebiyatçılarının, anarşistlerinin bir şekilde değdiği bir dergi. Anarşizmle teması olan, sosyal bilimlere ve edebiyata dair aylık bir dergi. Goldman, modern Avrupa draması, kadınların eşitliği ve bağımsızlığı, cinsellik ve özgür aşk, çocuk gelişimi ve eğitimi, dini köktencilik gibi konuşmalar yaparken aynı zamanda bunlarla ilgili makaleler de yazıyor.

Gülkan: Küçük bir ekleme, hem o dönemin 19. yüzyıl anarşizmi hem güncel anarşizmler ve belki Türkiye'deki anarşizm de buna dahil edilebilir, ne kadar özgürlükçü olsalar da oldukça erkek egemen ortamlar. Bu konuların radikal bir biçimde ele alınması, 19. yüzyılda Emma Goldman dahi olsanız hafife alınıyor. Bu anlamıyla, Mother Earth'ün aslında dünyadaki anarşizm tarihi içerisinde çok radikal bir yeri var. Çünkü sanatla, yaratıcılıkla ve birçok farklı alanla birleşen hem siyasi bir dergi hem de o dönemin genel çizgisinin çok dışında. Ve özellikle Kropotkin, yine bu konuları başka bir dergi olan Free Society'de ele almaya çalıştığında, daha yaratıcı daha sanatsal dillerin tercih edilmesini hafifsiyor ki Kropotkin anarşist harekette diğer anarşist düşünürlere nazaran görece kadınlara daha az ayrımcılıkta bulunan yazarlardan biridir.

Milen: Tam buna bir gönderme olarak Goldman'ın şu sözünü söylemek istiyorum: *"İçinde bulunduğum saflardan bir kınama geldi. Mother Earth yeterince devrimci olmamakla suçlanıyordu. Kuşkusuz bunun nedeni dergide anarşizmin bir dogma olarak değil özgürleştirici bir ideal olarak ele alınmasıydı."* Bu söylediği o zaman için gerçekten çok alışılmadık bir şey. Dergide anarşizmi bir süreç ve tavır olarak, metodoloji olarak kullanıyor, bir hedef olarak değil. Ama tabii aynı zamanda provokatif diliyle çok dikkat çekici, anarşizmin metodoloji olarak kullanılmasının etkisi midir bilmiyoruz ama... İlk sayısının son paragrafını şöyle bir okumak istiyorum aşinalığımız olsun diye: *"Toprak Ana kamusal ve bireysel yaşam haklarının gasp edilmesine karşı olanları bir araya getirmek için, daha yüksek bir gerçeğe ulaşma çabasında olanlara, sıradanlıktan bıkmışlara, yaşanan tıkanıklığın gelişimin ve dönüşümün esnek ve güçlü adımlarının üstündeki baskısını hissedenlere, ancak sınırsızlıkta özgürce nefes alabilenlere, zenginlik dağlarının karşısında istemekten ve açlıktan duyulan korkudan özgürleşmek için, insanlığın yeni şafağının gölgesinin nazikliğinin hasretini çekenlere, özgür dünya, özgür birey için..." Özellikle o zaman binlerce insana hitap eden bir kadın olarak Emma'nın kadınların gerçekten ciddiye alınmadığı bir dönemde "Amerika'nın en tehlikeli kadını"* sayılabilecek noktaya gelmesini sağlayan sunumlarını da yaparken kullandığı bu dilidir.

Bu süreçte Berkman on dört sene sonra hapisten çıkıyor ve Mother Earth'de Emma'yla birlikte çalışmaya başlıyorlar. Bu arada Emma Goldman çeşitli konuşmaları nedeniyle kısa tutuklanma süreçleri yaşıyor. Artık Amerika'da anti-anarşist yasası çıkmak üzere ve bunun için araştırmalar yapılıyor, bu sırada basılan ofislerden birisi de Mother Earth'ün ofisi. Bir de ayrıca şöyle bir yorumu var Emma'nın, yine Mother Earth'ün sanatla ilişkisi üzerinden: *"Mother Earth'ün çıkışının birinci yıldönümünü kutlama hazırlıklarına giriştik. Geçen 12 ayın güçlüklerine ve engellerine rağmen derginin düzenli çıkabilmiş olması*

adeta bir mucizeydi. New Yorklu aydınların verdikleri sözü tutmayarak dergiye katkıda bulunmamaları yavrumun rahatsızlığına yol açan hırçın rüzgarlardan sadece biriydi. Başlangıçta pek heveslenmişlerdi, ancak Mother Earth'ün özgürlüğü ve hayatın zenginliğini sanatın temeli olarak savunduğunu fark edince bundan hoşlanmamışlardı. Çoğuna göre sanat gerçeklerden kaçış anlamına geliyordu, öyle olunca açıkça hayatı savunan bir yayına destek olmaları nasıl beklenebilirdi ki? Yeni doğmuş bebeği kendi haline terk ediverdiler bu yüzden. Ne var ki bıraktıkları boşluk çok geçmeden aralarında Leonard Abbott, Hartmann ve Sanborn gibi hayatı ve sanatı başkaldırıyı besleyen ikiz kaynaklar olarak tanımlayan yiğit ve özgür sanatçılarca doldurulduu."

Buradaki bakış açısı gerçekten benim için çok etkileyici, yani sanatla ilişkilenme biçimi. Sanatı hayatın özünü besleyen ve hayatın özü tarafından beslenen bir şey olarak tanımlıyor. O dönemde sanatın gündelik hayattan yabancılaştırılması, hem sanatçılar tarafından hem de dönemin aktristleri tarafından çok dikkatle ve özenle yapılan bir şey. Çoğunluk bir şekilde birbirlerini asla besleyemeyeceklerine inanıyor, tabii burada Goldman'ın da bahsettiği azınlıktakiler de var. Emma Goldman'ın bu perspektifinin o zamanın anarşistlerinin de çok fazla tanımlayamadığı, çok görünür olmayan bir tarafa değdiğini düşünüyorum. Yani hayatın oluşu, kaosun kendisi, zaten doğal varoluşun içindeki renkler, çeşitlilik ve organik büyüme halinin hayatta ihtiyacımız olan tek sistem olduğunu savunması, bunun yaratıcılıkla ve doğuş, üreme üzerinden tanımlanmasını çok anlamlı kılıyor. Ve sanatın da tam olarak bu noktada devreye girdiğini anlamak çok zor değil. Bununla ilgili senin (Gülkan) eklemek istediğin bir şey var mı?

Gülkan: İlk planda kullandığı dil İkinci Dalga özcü bir feminizmin tınılarıymış gibi duruyor, isim seçimi olan Mother Earth de öyle tınlıyor. İlerde hakikaten İkinci Dalga Feminizmi ve onun dili özcü bir feminizme mi işaret ediyor diye tekrar konuşuruz ama çocuk kavramı üzerine düşüncelerine şöyle kısaca bir değinirsek; aslında burada anarşist bir yaratımı, dergiyi bir çocuk, bebek gibi tarif etmesinin altında yatan son derece patriarkal bir ortamdaki provokatif dili görebiliriz. Gerçekten o dönemin eril ve rasyonel siyasetinin içerisinde dergisinden "bebeğim" diye bahsedebilmesi çok provokatif bir şey. Aslında Emma'nın döneminde çoğunlukla politik, ekonomik, askeri, siyasi vs. gibi düşünceler ve analizlerde çocuklar "henüz olmamış ham yetişkinler" olarak ele alınıyor; bütün Batı felsefe tarihinde ele alınış biçimleri yetişkinler üzerinden bir okuma. Ancak, Emma'nın düşüncesinde çocuklar böyle varlıklar değil; kendi haklarına sahip, tam ve bütün birer birey olarak ele alınıyorlar. Kadınların erkekler üzerinden, çocukların da yetişkinler üzerinden tarif edildiği bir dünyaya radikal bir eleştirisi var. Çocuklar üzerine doğrudan bir kampanya yapmış değil ama yaptığı her kampanyada anti-militarizm olsun, seks işçiliği olsun veya kadınların cinsel özgürleşmesi, doğum kontrol, kürtaj vs. çocukların sosyal organizasyon içerisindeki yeri onun politikasının çok merkezinde bir yerde duruyor. Özel olarak çocuklarla ilgili odaklandığı şey, içinde büyüdükleri toplumun, devletin o çocuklardan ne beklediği değil, çocukların özgür bireyler olarak yetişebilmesi için o toplumun ne tür özgür biraradalık modelleri oluşturacağıyla ilgili. Yine aynı şekilde ailelerin, ebeveynlerin çocuklardan bekledikleri ödevlerle ilgilenmiyor;

çocukların birey oluşlarını kötürümleştirmeyecek bir biraradalık nasıl olur diye bakıyor. Böylece düşüncesinin merkezinde çocuk üzerinden bir bakışı geliştiriyor.

Emma Goldman'da 'Oluş'...

Tekrar kendi metinlerindeki bu 'çocuk oluş'a geri dönelim... Yetişkin dünyasında saçma olduğu ifade edilen şeyler çocuksu olarak nitelendirilir ya, mesela buna ciddi anlamda kafayı takmış biri Goldman. Özellikle provokatif anlamda kullandığı bir şey bu. Ona göre çocuk oluş, rasyonel olarak karar sürecine henüz hakim olamamış veya ahlaki süreci henüz gelişmemiş bir varlık değil, çocuk aslında belki de henüz toplumun iktidar yapılarını içselleştirmediği için bunlardan daha özgür bir varlık. Aslında bütün bireyler arasında bir çocuk oluş olduğundan bahsediyor. Devletlerin, iktidarların, iktidar içeren bütün kurumlarınsa bireylerin içerisindeki bu çocuk oluşu manipüle ederek kitleleri harekete geçirdiğini veya onları etkisiz hale getirdiğini söylüyor: *"Eğer iktidar bireylerdeki bu çocuk oluşu harekete geçiriyorsa neden biz daha özgürlükçü bir yere doğru bireylerin içerisindeki bu çocuk oluşu kışkırtmayalım?"* Dolayısıyla yaptığı şey de, konuşmalarında ve yazılarında yarattığı provokasyon da sürekli bu çocuk oluş, kadın oluş vs. diye onun o zamanki dağarcığında "kadın doğa", "çocuk doğa" olarak kullandığı ama bizim bugün "oluş" diye tercüme ettiğimiz şey...

İki şey bizi cezbetti ve çok çarpıcı geldi. Emma 19. yüzyıl anarşizmi için bile çok radikal bir şey söylüyor. Anarşizmi bir ideoloji, büyük bir anlatı, bizi devrime ve devrimden sonra özgürlüğe ulaştıracak büyük bir anlatı gibi görmüyor. Her ne kadar o dilin içerisinden konuşsa ve o dilin tüm handikaplarını taşısa bile, anarşizmi bir süreç olarak tanımlıyor. Daha sonra bu süreç ve metodoloji kısmı 60'lar ve 70'lerdeki feminist hareketin ve pratik anarşizmin yeni şafağında tekrar değerlendiriliyor. Belki Queer teorinin bahsettiği 'oluş' kavramıyla Emma'nın anarşizmi bir süreç olarak, akan giden bir şey olarak ve yolda gidenlerin akıcı bir toplamı olarak görme hali arasında bir akrabalık olduğunu da söyleyebiliriz. Tabii bunlar bizim yorumlarımız, yani Milenle Gülkan'ın okumaları.

Bir diğer akrabalık da şu ki; performatif olan Emma'da çok önemli duruyor. İlk bakışta fahişelik kısmında hemen insanı irkilten bir yan var; Emma aslında orada doğrudan bir performansın içine girmek istiyor ve o deneyimin tam olarak nasıl bir şey olduğunu merak ediyor. Ve bundan gönül açıklığıyla daha sonraki yazılarında bahsediyor. Evet, yani bir kadın seks işçiliği yaparken, o kıyafetleri giydiğinde ve o ilişkilenme halinde, o pratik deneyimin içerisinde nasıl hisseder, nasıl yaşantılar bunu? Bunun üzerine, bu deneyim üzerine söz üretirken bundan çok yararlanabileceğini düşünüyor. Ancak ne yazık ki hevesi kursağında kalıyor. Bir de o zaman tabii bilgiye ulaşımın koşulları yaşadığımız çağınki gibi değil; hem açık alanlarda hem de toplantı salonlarında hitabet sanatı çok önemli ve orada tepeden tırnağa performatif bir oluş içerisine giriyor Emma Goldman.

Ve ilk bakışta, o performatif halinin içerisinde, siyaseten baktığımızda yanlış bulabileceğimiz çok fazla şey varken aslında o retoriğe odaklandığı için performansın karşıdaki kişide yaratacağı

etkinin kendisiyle daha fazla ilgileniyor. Konuşmasından sonra belki birtakım eleştiriler geldiğinde bunları yer yer kabul edecek bir noktaya da varıyor, ama onu orda cezbeden şey kitlelerin performatif olan tarafından nasıl etkileneceği.

Milen: Tam bu noktada aslında biz bu tercümeyi yapmaya ihtiyaç duyuyoruz çünkü dil kullanımı olarak İkinci Dalga Feminizm'e, özcü dile çok denk düşüyor. Ama metinleri okuduktan sonra çıkardığımız anlamın aynı yere denk düşmediğini fark ettik. Kelime kullanımı ve tavrı üzerinden aslında biraz daha varoluşsal ve deneyimsel bir yerden bunu tanımladığını, yani 'oluş' kelimesini kadınlık değil de kadınsılıktan, çocukluk değil de çocuksuluktan bahsettiğini gördüğümüz için özellikle kullanıyoruz.

Mother Earth'ün ofisinin dağıtılmasından devam edeceğim.. Derginin kapatılmasının asıl sebebi, biraz önce gözden kaçırmışım ama o sırada Birinci Dünya Savaşı'na girmek üzere olan Amerika'da zorunlu askerliğe karşı yazılı bir kampanya başlatan tek yayının Mother Earth olması. Bu kampanya dolayısıyla derginin ofisinde arama yapılıyor. Bu arada Berkman'la Mother Earth'ün yeterince anarşist olmadığına dair ufak tartışmalar yaşıyorlar. Berkman, Emma'nın Mother Earth'ü istediği gibi çıkarması gerektiğini ama kendisinin daha farklı bir perspektiften gitmek istediğini öne sürerek The Blast diye bir gazete çıkarmaya başlıyor ve yine birlikte aynı ofisi paylaşıyorlar. Bir baskında, The Blast ve Mother Earth üzerinden kayıtlı olan bütün anarşistlerin ve derginin ulaştığı herkesin isimlerini alıyor devlet yetkilileri, ellerine on bine yakın isim geçiyor. Sonuçta, 1917'de Goldman ve Berkman'ın sınırdışı edilmesi bütün bu bilgilere dayanarak yapılıyor.

Aşkları, aşıkları... özgür aşk, kıskançlık...

Goldman'ın birçok aşığı oluyor ama adı hafızalarda kalan ve Goldman'ın asla bahsetmekten vazgeçmediği iki kişi var: 1908'de Ben Reitman'la tanışıyorlar. Reitman aynı zamanda konferans turlarının da düzenleyicisi olarak Goldman'ın hayatında önemli bir yer taşıyor. Bu arada yaşadıkları aşkın özgürlüğü ve ilişkilerinin açıklığı, özgür aşk, kıskançlık üzerine Ben Reitman'la birlikteliği süresinde birçok metin yazmış olmasına rağmen aslında Reitman çokeşliyken Goldman en monogam (tekeşli) zamanını yaşıyor. Emma için şöyle bir yorum var zaten: *"Kıskançlığını yüreğin özgürlüğüne olan inancıyla yenmeye çalışmış olsa da bu onun için zor olmuştu."* Kıskançlık üzerine yazmış olduğu bütün makalelerde, özgür olmak için kıskanmamaktan ve birey olmaktan her bahsedişinde, kendi hissinin tıkandığı noktaya geliyor; iki bireyin bir araya geldiği o samimiyetin, yakınlığın, paylaşımın ihtiyacını en çok tanımlayabildiği nokta bu. Bu arada bir dipnot daha düşmek istiyorum. Ben Reitman kendisinden on yaş küçük. Bu yüzden, metinlerinde aşk ve ilişkilere yaş hiyerarşisi üzerinden dokunduğu çokça yer var. Bu da sanırım Ben Reitman'ı, Goldman'ın perspektifine yerleştiren bir başka nokta; Emma kırk yaşındayken Ben otuz yaşındaydı.

Gülkan: Hakikaten şimdi bile yaşı büyük adamların genç kadınlarla birlikte olması toplum tarafından çok kabul görürken aksi anarşist camia içerisinde bile çok olay yaratabilecek bir durum. Emma'nın kendinden hayli genç bir aşığı var ve üstelik Reitman hakkında şu eleştiri de var:

"Yeterince anarşist değil ki bu adam; Emma'nın aşığı işte, etrafında dolaşıyor." Hâlbuki Emma memnun çünkü hem ona yoldaşlık edecek, hem birlikte inandığı işi yapacak, hem de o ihtiyaç duyduğu yakınlığı ona sunacak bir ilişki yaşıyor.

Milen: Aynı zamanda Ben Reitman'la birlikte olmadan hemen önce hapisten yeni çıkmış olan Berkman'ı da kırmızı güllerle karşılıyor Goldman, yeniden birlikte olmayı deniyorlar ama olmuyor. Bunun olmaması üzerinden Emma gerçekten hem yoldaşı hem aşığı olabilecek birisiyle net bir yakınlık yaşamaya olan ihtiyacından çok bahsediyor, özellikle Hayatımı Yaşarken'de. Ben Reitman'la tanıştıktan sonra ise yaşadığı ilişki üzerine gerçekten açık pornografik tasvirlerin olduğu, kitaptaki en tutkulu bölümleri yazıyor. 1910'da, Goldman'ın *Anarşizm ve Diğer Makaleler ve 1415'te Modern Dramanın Toplumsal Önemi* kitapları yayımlanıyor. Bu sırada doğum kontrolü kavramının kurucusu olan Margaret Sanger ile tanışıyor ve Reitman ile birlikte Sanger'in doğum kontrolüyle ilgili bilgilendirme broşürlerini dağıtmaya başlıyorlar. "Why the fool should not have children?" (Aptallar neden çocuk yapmamalı?) diye bir şeyi var ki çok hoşumuza gitti... Dilde provokasyon biçimi çok ilginç, aslında gerçekten çocuk yapmamalılar gibi bir argümanı hiç yok.

Bu arada bir başka ilginç nokta, Birinci Dalga Feminizm'e daha yakın duran biri olarak Sanger'in doğum kontrolünden bahsederken Goldman, bunu kendi yorumuyla yani, "Aşkın ve cinselliğin birlikteliğinin bir çocukla sonuçlanmasına gerek yok, zaten çocuk bütün sınıf kavgasında önümüze çıkan en büyük engellerden bir tanesi, ayrıca kadın olarak gündelik hayatımızdaki engellerden birisi, bunu bu şekilde yaşamamıza gerek yok," argümanıyla turlar düzenliyor. Bu sırada 1873 Comstock Yasası ki kamusal alanda cinsellik üzerine konuşmayı yasaklayan bir yasa bu, dahilinde defalarca ceza alıyorlar. İlkinde Goldman para cezasını ödemeyi reddederek iki hafta hapiste kalıyor, bundan üç-dört ay sonra da Reitman, tarihte bu yasa dolayısıyla verilen en uzun hapis cezasını alarak altı ay hapis yatıyor.

1917'de ABD'nin 1. Dünya Savaşı'na girmesiyle "Zorunlu askerliğe hayır" birliği kuruluyor ve bu birliğin parçası olan Goldman ve Berkman ikişer yıl hapis cezasına çarptırılıyorlar. Ardından, Goldman Jefferson Hapishanesi'ne, Berkman ise Atlanta'ya gönderiliyor. 1918'de, yıllardır çıkartılmaya çalışılan anti-anarşist yasa sonunda çıkıyor ve örgütlü devletleri tanımayan ya da buna karşı çıkan kimselerin veyahut bunu öngören örgütlere üye olanların ABD'ye girmesi yasaklanıyor. Bunu yapabilmek için Goldman'ı ve ABD vatandaşı olan eşini vatandaşlıktan çıkarıyorlar. Böylece, Goldman ile Berkman diğer 247 radikalle birlikte 21 Aralık 1919'da sınırdışı ediliyor. Bu arada Ben ile neredeyse on sene süren ilişkileri bitmiş durumda çünkü Ben daha genç ve çocuk yapmak isteyen bir kadınla birlikte olmak istediğini söylüyor. İzlediğimiz gerçekten çok kötü bir TV belgeselinde Emma çok üzülüyor yani yaşadığı krize inanamazsınız...

Gülkan: Yani büyük bir sakinlikle anlıyorum diyor, sırtını sıvazlıyor, kapıyı kapatıyor ve evi yıkıyor. Kamusal alanda façayı bozmayıp içerde... (Gülüşmeler)

Milen: Bu arada 1920'de ABD'de kadınlara oy hakkı geliyor, fakat bu sırada Goldman sınırdışı edilmiş durumda ve zaten Birinci Dalga Feministlerle bir çatışma halinde. Sınırdışı edildikten sonra Rusya'ya gidiyorlar. Tabii

bu arada Bolşevik Devrimi de gerçekleşmiş. Goldman, Mother Earth'de bu devrimi destekleyen birçok yazı yazıyor son yıllarında ve bunun gerçekten hayal ettikleri devrim olabileceğini düşünüyor. Ama daha sonra Rusya'ya gittiklerinde ve Lenin'le de tanıştığında yaşadıkları birçok şey var... Lenin'le tanışması sadece sembolik bir anlam taşıyor, orada çok görünür olan bir şey var: Goldman'ın en büyük kavgalarından biri özgür ifade üzerine olduğu için, Lenin, susturulan ve öldürülen birçok düşmandan bahsederken Goldman ve Berkman "peki, ya özgür ifade?" diye soruyorlar. Lenin ise karşısında iki tane yeniyetme varmışçasına "Savaştayız, hangi özgür ifadeden bahsediyorsunuz? Burada devrim yapıyoruz, ne özgür ifadesi!" gibi bir tepki veriyor. O zaman Goldman gerçekten o günde kadar Bolşevik Devrimi'ni desteklemekle büyük bir hata yaptığını fark ediyor ve bir senelik Rusya maceralarından sonra Londra'ya vardığında yazdığı ilk kitap *Rusya'daki Hayal Kırıklığım.*

Gülkan: Goldman kendi hayatını anlattığı *Hayatımı Yaşarken* kitabında Kollontay'ın evine yaptığı ziyareti de uzun uzun anlatıyor. Alexandra Kollontay'dan ve onun Bolşevik Devrimi'ndeki payından çok etkileniyor ve böyle bir devrimin içerisinde kadın ve feminist bir özne olarak onunla karşılaşmaktan heyecan duyuyor. Evini uzun uzun anlatıyor, evinin ne kadar güzel olduğunu, masanın üzerindeki çiçekleri çok büyük bir hayranlıkla anlatıyor. Devrimden dönüşte aklında kalan ender iyi hissettiği şeylerden biri olduğu için de hoş.

Milen: Tam bu noktada evin güzelliğiyle ilgili kendinden geçmesine dair ufak bir alıntı: *"Özgürlük istiyorum, ifade özgürlüğü istiyorum ve herkesin güzel ve parlak şeylere sahip olma hakkını..."* Yani gerçekten güzel ve parlak şeyler onun için önemli bir noktada duruyor, bunu sert anarşist varoluşun içinde bu kadar rahat dile getirebiliyor olmasına çok hayranım...

Gülkan: Evet, devrimin solgun, asık suratlı, sert olmak zorunda olmadığına ilişkin...

Milen: Bu dans etme meselesine hiç değinmiyor olmamızın sebebi *"Dans edemezsem benim devrimim değildir"* ifadesinin çok fazla referans olarak kullanılması. Yani Goldman'a tüm kulak aşinalığımız bu cümleden zaten. Ama bu cümleyi tam olarak bu şekilde söylemediği, sonradan reklam dili içerisinde şekillendiği biliniyor...

Rusya'daki Hayal Kırıklığım yayımladıktan sonra, önce Toronto'ya gidiyor sonra tekrar Avrupa'ya gidiyor, Berlin'de yaşıyor, İngiltere'ye gidiyor... Bu arada kitabını yazıyor ve 1931'de Hayatımı Yaşarken yayımlanıyor. 1934'te ilk defa doksan günlük bir konferans için ABD'den vize alıyor ve sadece bir kereliğine tekrar dönüyor. Goldman bundan sonra İspanyol Devrimi'ni, yani 1936'daki üç aylık anarşist gerçekliği deneyimliyor. Oradaki "Özgür Kadınlar"la birlikte İspanya'da çalışıyor ve devrimin başarısızlığının ardından Londra'ya yerleşip, bu kez İspanya'dan kaçan, o süreçte zorluklar yaşayan kadınlar ve çocuklar için para toplayıp onların Avrupa'daki hareketine destek verecek bir ofis açıyor. Aynı sene Berkman intihar ediyor. Bunun üzerine, Kanada'ya dönen Goldman, dostlarıyla neşeli bir akşamda kart oynarken kalp krizinden ölüyor. Bu da sevdiğimiz bir alıntısı: *"Neden sonra fark ettim ki ben çok farklı iplerden örülmüşüm, birbiriyle çelişen biçim ve dokulardaki. Hayatımın son günlerine yaklaşırken ihtimal odur ki kendim için yaşadığım bir hayatın özlemiyle düşünceme kendimi tümüyle adama ihtiyacı arasında*

gidip geleceğim."
Gülkan: Şu müthiştir, en son Kanada'da yaşadığı yer bir komün evi. Kolektif bir hayatı paylaşan genç anarşistlerin, özgürlükçü bireylerin yaşadığı bir komün evinde, hayatının son döneminde onlarla birlikte yaşamayı seçiyor ve hakikaten iyi bir akşam yemeğinden sonra kağıt oynarken tak diye ölüyor... Yani Emma Goldman'ın hayatına yakışır bir ölüm, çok etkileyici.

Dalgaları aşan feminizmi!

Şimdi, Emma Goldman'ın düşüncesinde, anarşizminde ve (biz öyle demeyi çok seviyoruz) "dalgaları aşan feminizm"inde evlilik, aşk, cinsellik ve onun "kadınsılık" gibi kavramları üzerine bir şeyler söyleyeceğim, sonra tartışırız diye düşünüyorum. Milen'in de söylediği gibi 1.Dünya Savaşı, özgür ifade, militarizm gibi birçok konuda aktif siyaset yaparken en az bunlar kadar önem verdiği başka konular olduğunu da görüyoruz, bunlar özellikle özgür aşk, doğum kontrolü, cinsellik gibi konular. O dönem için de, sonraki dönemler için de, hatta baktığımızda bugünkü Türkiye'de de, feminizmin dile getiriş biçiminde, emek süreçlerinin, sınıf çatışmalarının ve diğer konuların, kadının özgürleşmesi meselesinde cinsel özgürlüğü çok dışarıda bıraktığını görüyoruz.
Milen: Bedenin özgürleşmesi meselesini, sadece cinsel özgürleşme değil, kendi sağlığını takip edebilme olarak da görüyor.
Gülkan: Evet. Bunu 19. yüzyılın koşullarında bu kadar önemseyip diğer konular kadar buna emek harcaması çok çarpıcı. Emma'nın hayatını feminist bir okuma için ilginç kılan şey evlilik, cinsellik, aşk, kadının özgürlüğü ve "kadınsılık" kavramı üzerine yazdığı makalelerle hayatını yaşama biçimi arasındaki doğrudan bağlantı, yani burada müthiş bir çabası var onun. Sadece konular üzerine söylem üretmek değil, doğrudan kendi hayatını böyle yaşama çabası var. Bu güçlü pratiklerle bir şekilde kadınlara ulaşmaya çalışırken bir tür rol model olma çabası da var.

Emma Goldman'ın anarşist feminizminin tam kalbinde aslında evlilik kurumu ve çekirdek aileye ilişkin radikal bir red var. Emma, açık ve özgür her türlü cinsel dışavurumun ifade özgürlüğü çerçevesinde çok önemli olduğunu söylüyor. O dönem için kimsenin zikretmediği bir şey söylüyor: Uzlaşımsal olmayan, alışılmadık cinsel pratiklerin varlığından ve bunların kendilerini ifade etme hakkından bahsediyor. Yani 19. yüzyılda normatif olmayan cinsellikten söz ediyor.
Milen: 70'li yıllara kadar konuşulması çok zor şeyler bunlar.
Gülkan: Evet. Herhangi bir kimlik üzerinden değil, normatif olmayan ve iktidar tarafından kabul edilmeyen her türlü cinsel pratiğin ifade edilmesi üzerinden söz üretiyor mesela, bu çok çarpıcı. Ve bunları doğrudan eylem kampanyalarıyla birleştiriyor. Mesela hemşirelik eğitimi alıyor, çünkü ceza evinde çok farklı kadınlıklarla karşılaşıyor. Kadının kendi bedenine ilişkin hem sağlık hem cinsellik açısından bilgi sahibi olmasının çok önemli olduğunu fark ediyor ve hemşirelik bilgisini daha sonra kampanyalarında doğrudan kullanıyor. Kadınların nasıl doğum kontrol yöntemleri uygulayabileceğini anlatıyor onlara, el altından gizli saklı kürtaj yapıyor mesela...
Milen: Kürtaj kampanyası asla yapabileceği bir şey değil, o dönemde konuşulması bile mümkün olmayan bir şey. Ebelik öğrenmesinin en

önemli sebeplerinden biri el altından kürtaj yapmak.
Gülkan: Evet, yani Emma'nın feminizminde en çarpıcı gelen noktalardan biri bu; ateşli söylemlerin yanında o söylemleriyle çok örtüşen pratikleri var. Bu, sadece kendisiyle ilgili değil, ulaşabildiği her kadının bilgiye ve bir takım imkanlara erişimi noktasında çabası söz konusu. Hangi bilgi eksikse onu sağlamaya çalışıyor, özellikle doğum kontrol, cinsel sağlık gibi konulara kilitlenmiş durumda. Kadının bedensel özgürleşmesi ve cinsel özgürleşmesi üzerine söz üretirken bu konuların bir ihtiyaç olarak durduğunun çok farkında.
Milen: Bizim pratik anarşizmi derken referans verdiğimiz nokta sanırım tam burasıydı. Feminizm hareketlerinde de anarşizmde de, devrimin kendisi olmaktan bahsediyor ve oluyor. Her ihtiyacı, her boşluğu, her öğrenilmesi ve paylaşılması gereken bilgiyi, bir ideali yaşayarak o devrimselliğin mümkün olduğuna inanıyor. Pratik anarşizmi dediğim zaman hiç anarşizmle kısıtlandığını hissetmiyorum. Genel olarak anarko-feminizmde de ortak olan bir şey, anarşizm, yani kaosun doğal akışı, zaten feminizmdir. Buna denk düştüğünü hissediyorum Emma Goldman'ın.
Gülkan: Evet yani "bir anarşist devrim olacak ve kadınlar özgürleşecek" demiyor, hemen orada, bu konuda ne yapabileceğiyle ilgili kendisi bilgiye ulaşmak ve başkalarının da buna ulaşımını sağlamak için doğrudan eyleme geçiyor. O dönemin diğer feminist kız kardeşlerinin aksine romantik aşkı ne reddediyor ne de kınıyor. Bu çok önemli bir şey ve bunu da çok radikal şekilde söylemlerinde kullanıyor. Diyor ki: *"Kişinin diğerleriyle kurduğu intim [samimi] bağlantılar, hayatının ve politikanın merkezindedir ve bu bireyin özgürleşmesi için kurduğu yakınlıklar vardır, bu yakınlıkların bu örüntülerin ne kadar anti-otoriter olduğuna dönüp bakmalıyız."* Bu anlamda özellikle evlilik kurumuyla aşk arasında, zoraki-zorunlu, seçilmemiş annelikle, kendisinin "annelik içgüdüsü" dediği, ama Nezahat'in sonradan "annelik deneyimi" diye kullanmayı tercih ettiği, şey arasında da fark koyuyor. Kurumlar tarafından organize edilmiş otoriter akışlar ve kurumlaşmış durumlarla, yaşantının anti-otoriter akışı arasında ayrım yapıyor. Dolayısıyla topyekûn reddetmiyor bunları, yani "aşk bizi köleleştirir, tamamen aşktan uzak duralım" diyen bir feminizmi yok; "özgür bir aşk mümkün olabilir" diyor. Kendi ifadesiyle "dişil içgüdü" denen bir şeyden bahsediyor ki bunlar da yine tartışmaya açık. Bu "dişil içgüdü" eğer tam ve eksiksiz yaşanırsa kurumların baskılarına meydan okuyup ortaya çıkacak olan şey eksiksiz bir özgürlük olacaktır, diyor.

Devletten oy hakkı talep eden ve bunu savunan diğer feministlerinin aksine kadınların kendilerini özgürleştirmek için o içgüdülerinin zincirlerini kırması gerektiğini söylüyor. Örneğin bebek yapmanın kınandığı bir feminizm var, o ise "Acaba bebek yapmak mı sorun, yoksa o bebeğin bize nasıl yaptırıldığı, o yaşantılanan konunun nasıl oluştuğu mu?" diye soruyor. Bu arada bir yandan Birinci Dalga oy hakkı savunucusu feministlerle polemik halinde tartışırken bir yandan da dönemin diğer anarşist figürleriyle uğraşıyor, çünkü onlar da anarşist politika içerisinde bu konuların bu kadar öne çıkmasından hazzetmiyorlar.

Emma, en azından şu konuda netti; kadınların aşk ve cinsellik yaşadıkları kişiler ve eğitim seviyelerinde köklü bir devrim olmadığı

sürece kadınlar için gerçek bir özgürlük olmayacaktı ve bu fikri de yaşam deneyiminden alıyordu. İlişkilerdeki eşitsizliğe ilişkin inatla bir odaklanma var burada. Mesela Birinci Dalga Feminizme bir eleştirisi var; diyor ki, "Kadınlara oy hakkını savunan bu feministlerin tarif ettiği yeni ve modern bir kadın var. Ancak, modern kadınların o zamana kadar erkeklerce biçimlendirilmiş toplum tarafından dikkate alınmaları için profesyonel kişiler olmaları gerekiyor, yani kamusal alanda yaptıkları herhangi bir işi son derece profesyonel ve mükemmel yapmak zorundalar ki erkekler kadar ciddiye alınsınlar. Bu nosyonu kabul etmekse aslında başlı başına problemlidir." Yani, aslında, "Otoritenin belirlediği bu nosyonu içselleştirmek ve ciddiye alınmak için onlara benzemek sorunludur," diyor. Özetle Amerikan oy hakkı savunucularının özgürleşmek için (Emma'nın kendi ifadesiyle) "kadını kadın yapan" ne varsa bunlardan kurtularak özgürleşme söyleminde olduklarını düşünüyor ve bu yüzden onları eleştiriyor. Birinci Dalga Feminizm'in "kadınsılığı", cinselliği ve birçok şeyi bırakmak zorunda olduğunu kadınlara vaaz ettiğini düşünüyor. Burada o dönemin feministlerine bakan muhafazakâr bakışların arkasında o başka bir şey söylüyor, yine provokatif bir dille diyor ki, *"Özgürleşmek için dişil özelliklerden kurtulun diyen kadın özgürlükçülerinden özgürleşin!" Ona göre: "Kamusal alanda oy hakkı hangi efendinin size hükmedeceğini seçmekten başka bir şey değildir; bu, kadını özgürleştirmez, burada sadece kısmi ya da yüzeysel bir özgürleşme söz konusu olur. Ve yarı özgürleşmiş modern kadın yapay bir varlığa dönüşür. Ortaya çıkan bu yeni modern kadın zorunlu olarak "namuslu" olmak, ciddiye alınmak için "kadınsı" tüm özelliklerinden uzak durup son derece ayrı bir varoluş içerisinde olmak zorundadır. Kişi hayatını yaşarken, hem büyüleyici hazlar hem bizi biz yapan bazı kederler vardır ve aslında bu modern kadın kendini bunlardan mahrum eder. O profesyonel bir endüstriyelleşme sonucu ilerlemenin ve ilerlemeci erkek egemen zihniyetin yeni bir neferi haline gelir ve bu, kadını özgürleştirmez, daha donuk bir varlık haline getirir. Aşkın çağırdığını, aşkın vahşice göğsünde çarptığını ve bu sesin duyulmaya ve tatmin olmaya ihtiyacını kabul etmez bu kadınlar, çünkü cesur değildirler. Tüm o profesyonelliği çökertebilecek kadar yıkıcı bir etkidir bu; aşk yıkıcı bir duygudur ve kurumları da bertaraf edecek dinamiklerden biridir özgür aşk. Kısacası yasalar kadını özgürleştirmez, aynı anda yeni zincirler ekler ona, gündelik hayatta hiçbir şeye dönüştürmez, özgür olduğu illüzyonunu yaratır sadece."* Oldukça yüksek perdeden, radikal bir söylemdir bu.

Daha sonra Emma Goldman'a dair şöyle bir soru soran yakın dönem feministler var: Neden bir kadın uzlaşımsal olmayan bir hayat yaşamak istesin ki? Çünkü Emma'nın bu söylediği şey bütün o cazipliği, provokasyonuyla çok hoş ama bir yandan da çok sert bir şey. Yasalar var, toplum, kamu ahlakı gibi meseleler var. O meşhur lafında şunu söylüyor: Kadın, kendi davranış ve eylemlerinde toplumun ne düşüneceğinden özgürleşmek zorunda... Peki, ama neden bir kadın bunu istesin? Uzlaşımsal ve kısmı özgürleşme modelleri dışında çok mu rol model var bizi cesaretlendirecek? Emma'nın hayatında bize bu konularda ilham verecek bir şeyler var, ama en nihayetinde hayal kırıklıkları da var. Kendi hayatı, cinsel deneyimleri, özlemleri, arzuları, tutkulu aşk ilişkileri var ve hayatını anlatırken çok samimi bir şekilde açıyor bunları. Mesela "Gerçek özgürlük zor fedaları ve komplike çelişkileri de beraberinde

getirir," diyor. Aslında ne yasalar ne erkekler, kadınları özgürleştirecek olan tek şey kadınların kendi içlerinden gelen özgürleşme arzusudur.

Bir de, "Cinsel çeşitlilik bir kişinin duygusal arzularını tatmin edebilir mi?" sorusuna geliyoruz. Bir yandan ateşli bir şekilde bunun savunuculuğunu yapıyor, ama şu da açığa çıkıyor: Bir kadın özgürleşirken –kendi bedeniyle, cinselliğiyle, arzularıyla vaaz ettiği o şeyi yaparken bir yandan da bir sırdaşlığa ve istikrarlı bir aşığa olan ihtiyacı nasıl karşılanır? Emma'nın dileği özgür bir kadın olarak bir komünde kolektif hayatlar yaşamak ve orada karşılıklı olarak destekleyici bağlara sahip olmak. Yani, orada bahsettiği aşk monogam değil ve o çok eleştirdiği evliliği kendi iç dinamikleriyle yeniden üretecek şekilde yaşamıyor. O, kolektivite içinde kadının kendi yaratımını önemsiyor. Kadının birçok şey yapmasını olanaklı kılacak kolektif anlamda desteklenen birden çok bağın olmasını arzu ediyor. Ama tabii ki kendi yaşam deneyiminde, 19. yüzyılda bu sözleri söyleyebilmiş olsa da öyle bir deneyime olanak sağlayacak bir komünal yaşam pek yok. '68 ve sonrasında yaşanıp yer yer başarıya, yer yer başarısızlığa uğrayan durumlar var ama...

Güneş: Bir de İspanya deneyimi var değil mi?

Gülkan: Evet... Ama işte o zaman bayağı yaşlanmıştı... (Gülüşmeler)

Milen: Özgür aşk derken tabii ki ikili ve cinsellik içeren bir şeyden bahsetmek zorunda değiliz, ama onun o komün gerçekliği içinde yaşanması gerçekten 60 sonrasına denk geliyor. Yani pratik olarak çokeşlilik yaşanıyor olsa bile...

Gülkan: Evet yani birden fazla partnerle uzun süreli yakın bağlar içeren, daha sonra çoklu aşk olarak tarif edebileceğimiz pratikler yok. Ve yanlış bilmiyorsam İspanya'daki komünler daha çok ekonomik bir kolektiflik var ama aşk ilişkilerinde bir kolektiflik yok.

Milen: Geleneksel aileyi çok ön plana çıkarıyor? Aslında İspanya'daki durum, komün yaşamının içinde yine alt gruplar olarak aileleri tanımlıyorlar.

Gülkan: Felsefi ve siyasi düşünceleriyle uyumlu şekilde kadınların duygusal olarak tatmin oldukları ve aynı zamanda özgür oldukları biraradalıkları düşlüyor. Onun pratiğinde yer yer tıkanma noktası da bu: Düşünceler çok özgür akıyor, vaat edilen şeyler çok iyi. Ama bunları kendi hayatında deneyimleyecek imkanlar Emma'nın özgür düşüncesinden daha fazlasına ihtiyaç duyuyor. Yani, uzun süreli desteklendiğimiz yakın bağlılıklar oluşturduğumuzda bu bizim özgürlüğümüzü kısıtlayan bir deneyime dönüşüyor çoğu zaman, ama "Güzel bir fikrim var!" diyor Emma, "bu böyle olmak zorunda değil..." Biraz iyimser bir güzel fikir bu: *"...Kurumlar olduğu sürece birisinin karısı ve annesi olmak köle ve ast olmakla eşanlamlıdır. Buna radikal bir saldırı yapmadığı sürece kadınlar özgürleşemez."*

***

Özgür annelik deneyimi için çeşitli politik yöntemlere başvuruyor. Bıkmadan on yıllar boyunca doğum kontrol kampanyaları düzenliyor; eğer kendi üremenize hakim olursanız, bunun kararını siz verebilirseniz, kendi arzuladığınız zaman, arzuladığınız biçimde, daha özgürce biraradalıklar içerisinde annelik deneyimini yaşayabilirsiniz ve bu kötü bir şey olmaz, diyor. Yani, annelik deneyimini lanetlemiyor,

bunun yeni bir hapishaneye dönüşmek zorunda olmayabileceğine dair bir cesaret veriyor. Tekrar aynı soruya dönüyoruz: Çocukların ve âşıkların kadınların hayatında kapladıkları yer onun için felsefi anlamda da dikenli bir konu. Kendi hayatında da üstesinden gelmeye çalıştığı ve başkalarına vaat etmek istediği, ama kendisi de dahil olmak üzere belki hiçbirimizin üstesinden gelemediği bir konu bu... Her ne kadar özgürce seçilmiş olsa da annelik ve karşılıklı aşkı bir kadın gerçekten bireysel olarak tam bir özgürlük içerisinde yaşayabilir mi? Bir başkasıyla duygusal anlamda iç içe geçmişken ve birbirimizi beslerken aynı zamanda özgür olabilir miyiz? Başka bir canlının yaşamsal sorumluluğunu üstlendiğimizde aynı zamanda kendi özgür yaratımlarımız için alan açabilir miyiz?

Emma'nın karşılıklı bağlanma ve genel olarak karşılıklılık sorunları baki kaldı. Bunlar, onun o "güzel fikri"nin hayata geçmesinde bir arada olduğu yoldaşları ve aşkları tarafından pratikte yer yer yaşanabildi ama çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlandı. Duygusal ve politik olan arasındaki gergin savaş onun hayatında hep var oldu. Sürekli bunu yaşadı ama yine de "bak sen daha ciddi meseleler üzerine yaz" gibi sözlere rağmen inatla özgür aşktan bahsetmeye devam etti.

Bir örnek var, Edward Brady diye bir sevgilisi var, Ben Reitman'dan önce galiba... Emma, yaratımlarıyla, kendine iyi gelen birçok şeyle çok güçlü bir hayat yaşarken bu aşığı oluyor. Ve bir süre sonra aşığı Emma'nın kendini fikrine vermesini ve bu yaratım halini kibir, alkış, ihtişam ve sahne ışığına ihtiyaçtan başka bir şey olarak görmüyor. Bu, birçoğumuzun belki bir yerlerden aşina olduğu, erklenen kadına, yaratımda bulunan kadına sevgili hasedi olarak tanımlayabileceğimiz şey, Emma da olsanız başınıza geliyor. Çünkü sizin orada onu bırakıp büsbütün kendinizi sevgiliye feda etmeniz alışılageldik şey. O dokular ve aşkın, biraradalıkların daha önce örülmüş iktidar dolu doğasından edinilen bilgilerle, siz kendinizi gerçekleştirdiğinizde kibirli varlıklara dönüşüyorsunuz ve sevgiliniz büyük bir haset içerisinde hayatınızı baltalamaya çalışıyor, Emma da bundan payını alıyor. Ben Reitmanla bunu biraz aşıyor, en azından hayatının belirli bir süresince, birlikte doğum kontrol kampanyalarına falan katılıyorlar. Çok yüksek duygular yaşıyor Emma, diyor ki, içimdeki kadına âşık olan ama aynı zamanda yaptığım işe saygı duyan ve benimle birlikte o işe gönlünü veren bir partnerim oldu sonunda. Ve bundan müthiş bir haz duyuyor. Fakat daha sonra mektuplardan birinde bunla ilgili duyduğu çelişkiyi Ben Reitman'ın kendisine anlatıyor: *"Sen hayatımda yaşadığım en yüksek, en mutlu anlarımı borçlu olduğum insansın..."* Bunu anlatırken çok erotik bir dili de var. Ama diyor ki, *"Kafam karışıyor, o kadar mutlu hissediyorum ve paylaştıklarımızdan dolayı o kadar mutluyum ki yaptığım her şey bununla birlikte çok anlamlanıyor, seni çıkardığımdaysa bütün bu konuşmalar ve bütün bunlar anlamsız kalacak ve işte orada ben tıkanıyorum, çünkü eğer senden aldığım sevgi ve haz için senin ayaklarına kapanacak denli sana ihtiyaç duyuyorsam ortada bana ait bir ruh kalmamıştır, öyleyse ben ruhu olmayan bir kadın olarak başka kadınların ruhlarını yükseltmelerine nasıl ilham vereceğim?"* O arzuyla, bağlanmayla ve kendini beslemeyle özgürleşme arasındaki gerilimi böylece çok açık yüreklilikle paylaşıyor.

Sevi: Bir taraftan da yanlış hatırlamıyorsam şundan bahsetmiyor mu? İki şey çok önemli bağımsız bir kadın için, bir tanesi kendini adayabileceği bir erkek, diğeri ise özgür annelik.

Gülkan: Yok...
Milen: Yok. Bu çeviri sorunsalı yani gerçekten çok mümkün böyle bir şekilde çevrilmiş olması ama "kendini adayacağı bir erkek" gibi bir şeyi asla söylemiyor Goldman. Birey olmanın önemli taraflarından biri gerçekten aşkı yaşamak, aşkı yaşamaktan ödün veren birinin özgür bir birey olamayacağına inanıyor ve bunu derken gerçekten feminist argümanı da karşısına alıyor. Ama ötekini asla tanımlamıyor, aşkın hedefini bir kişi olarak bile asla tanımlamıyor. Özgür annelik ve özgür aşkı kesinlikle çok gerekli şeyler olarak görmüyor, sadece mümkün olduklarını belirtiyor, öyle bir önerisi var. Kendisi zaten anne değil ve Goldman'ın hayatına baktığımızda üstüne basarak önerdiği her şeyi yaşamak için elinden geleni yapmış bir kadın olduğunu görüyoruz. O ideali olmaktan daha büyük bir emeli yok hayatta. Zaten ABD'den sınırdışı edildikten sonra söylediği şeylerden biri de şu: "Hayal ettiğim hayatı yaşama noktasına geldim ve ondan sonra, yaşadığım düşüşten sonra dönüp soruyorum, bu hayat yaşamaya değer miydi?" diye. Bir hayal kırıklığıyla, ABD'de sahip olduğu kitleden uzaklaştıktan sonra yaşadıklarıyla, acaba gerçekten o ideali yaşayabildim mi, diye soruyor kendine...
Gülkan: Yani özgür olmak için bu deneyimleri reddetmekten değil, o deneyimlerin iktidar ve patriarkal örüntüsünü söküp başka türlü yaşarsak ne olur diye sormaktan bahsediyor... 19. yüzyılda olduğumuzu da sürekli hatırlatayım bu arada... Emma bu çelişkileri kuşkusuz yaşayacaktı, tanrı değil sonuçta, ama bunları açıkça paylaşması çok değerli. Elbette alışılmadık ve uzlaşımsal olmayan cinsel pratiklere bu kadar odaklanırken bir insanla kurulan yakın bağın ve o muhabbetin ihtiyacının bu kadar büyük olması ne demek, diye bir soru da geliyor akla ister istemez... Tabii bu dönemin, Emma dahil anarşist bireyleri gündelik hayatta uzlaşımsal toplumun sınırlarının çok dışında yaşıyorlar. Bir yandan anarşist olmasına rağmen son derece eril notalarla örülü bir topluluk içerisinde ve kadınlardan beklenen ne varsa bunlara meydan okurken, Emma, aynı zamanda duygusal tamamlanma için ihtiyaç duyduğu şeyi bulamıyor. Orada daha güncel bir feministin şöyle bir lafı var: *"Parçalanmış öznelliklerimiz alternatif manalar ve somut destekler içeren sayısızca muhalif biraradalığa ihtiyaç duyar."* Yani kuşkusuz parçalanmış öznelliklerimiz var ve gerçekten inandığım bu alternatif manaları üretebileceğimiz ve bunu pratik olarak kendimiz, başka kadınlar, otoriter olmayan erkekler ile birlikte deneyimleyebileceğimiz alternatif alanlara ihtiyacımız var. Emma bundan büyük oranda yoksundu, bunu unutmamak gerekiyor. Sadece Emma değil, zamanın kadınları için de farklı biraradalıklar, farklı yakınlık biçimleri, farklı aileler gibi formları tartışmak bir yere kadar mümkün olsa da bunları yeniden tanımlamak ve deneyimlemeye kalkmak zordu.

Emma'yla Queer Teoriyi Sorgulamak

Emma'nın dişil ya da kadınsı arzu diye tanımladığı bir şey var, kadınlık diye bir şey var ve annelik içgüdüsü diye bir şey var, bunları nasıl yorumlamalıyız? Aslında Emma'nın söylevlerinde şu çok belirgin bir biçimde durmuyor: Kadın ve erkek arasına koyduğu fark tam olarak nereye denk geliyor? Biyolojik bir farktan mı, psikolojik bir farktan mı,

sosyal, politik hiyerarşiler anlamında bir farktan mı bahsediyor, yoksa sembolik organizasyonlardan mı bahsediyor? Bunlar bulanık kalıyor. Fark daha ziyade retoriksel. Çünkü şunu biliyoruz, tüm sınıflardan ve her çeşit kadınlık deneyiminden tanıdığı kadınlar var. Bütün bu çeşitliliğin çok farkında, onlarla birlikte eğiliyor, onlarla deneyimlerin içerisinden geçiyor... Bir yandan kadınların cinsel özgürlüğü için uğraşırken, dönemin orta sınıf kadınları kadar fahişeleriyle, eşcinselleriyle ve onların haklarıyla da uğraşıyor. Radikalinden liberaline hemen her türlü kadına sağlık, hemşirelik, gizli kürtaj bilgisi veriyor. Bu çeşitlilik bilgisine rağmen kadını tek bir kategori olarak gören, yer yer kulağımıza oldukça özcü tınlayan "kadın doğası"na dair burada kullandığı şeyin tamamen propagandist bir dilden kaynaklanabileceğine ilişkin düşünceler var.

Milen: Bilmiyorum, propaganda olarak bile görmüyorum ben onu... Sanki tam olarak nereye oturtup onu anlatabileceğini bilmiyor, yani kendi dilinin sınırları içerisinde o kelimeleri kullanarak öte bir ifade yaratmaya çalışıyor, gibi hissediyorum, bu kadınsı erkeklerden, koket adamlardan bahsettiği zaman. Özellikle eşcinseller üzerine belli bir zamandan sonra çok konuşmaya başlıyor ve o dönemde gerçekten herhangi bir kamusal alanda konuşulması çok zor şeyler bunlar.

Gülkan: Yani bir kadınsılıktan ve kadın doğasından bahsediyor söylevlerinde, ama şuna odaklanıyor dönüp baktığımızda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı tüm yapıların eleştirisini önüne koyuyor. Devlet, aile gibi yapılar toplumsal eşitsizliği kurar diyor, odak noktası bu. Sosyal tarihsel ekonomik anlamda baskı görmüş ve erkek egemen iktidar tarafından biçimlendirilmiş bu kadınsılığı sorguluyor. Bu anlamıyla kurulmuş, tanımlanmış toplumsal cinsiyet eleştirisinin baskın olduğu bir dil var ortada ve aslında önceden sabitlenmiş, evrensel, tüm kadınlık deneyimlerini kapsayan sabit bir özden asla bahsetmiyor. Her ne kadar kadın doğası diye bir kavram kullansa da İkinci Dalga özcü feminizmiyle aynı yere oturmayan birtakım şeyler var söylemlerinde. Gerçekten tüm söylevini bu yapıların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sorgulamak üzerine kurmuş. Dinleyicilerle temas kurarken hep kınından çıkmış radikalizmi kışkırtmayı ve siyasi bilinci teatral ve performatif olanla sarsmayı ön planda tutar Goldman. Sosyal hoşnutsuzluğu kışkırtmak için kalbe ve akla aynı anda temas edebilmeyi mühim bulur ve tüm bunlar için ilham olarak da rasyonel, erkek egemen, ilerlemeci, soğuk, solgun vs. bütün o örüntünün yerine yıkıcı dişil bir arzuyu kışkırtır. Tüm toplumun kurtuluşunu cinsiyet kimliği ne olursa olsun o dişil doğa diye tanımladığı şeyde bulur. Bu belki daha sonra Guattari'nin Queer teoride "kadın oluş" diye tarif ettiği şeyle bağlantılı olabilir. Çünkü tüm insanlığın kurtuluşunu bu "güzel fikir"e bağlıyor; "içteki o arzu dolu ve iktidar olmayan fikre..." Feminist anarşist bir gelecek tahayyülü şudur Emma'nın: Özgürce var olup, yaratıp, çalışabildikleri ve özgürce sevebildikleri bir hayat. Onun güzel fikri bu.

Milen: Kadın oluş'a dair ufak tefek birkaç cümleyi alıntılayalım dedik: *"Bütün güç formasyonlarında mevcut fallik*[1] *işlenimlerden kendini koparan bir erkek, muhtelif şekillerde böylesi bir kadın oluşa girecektir.*

[1]Latince, ereksiyon halindeki penis anlamında fallus kelimesinden gelen fallik tanımı Freudyen psikolojide bebeğin, arzusunu (libido) cinsel organı üzerinde yoğunlaştırdığı 3-6 yaş arasına denk gelen dönem olarak tanımlanmış, feminist literatürde erkeğin cinsel organı merkezli dünya algısına işaret eden bir bağlamda sorunsallaştırılmıştır.

Üstelik ancak bu şartla hayvan, kozmos, harf, renk ya da müzik oluş gerçekleşebilir."

Biraz önce Gülkan'ın da söylediği anarşist idealde "full performans" bir birey olmanın ancak kadın, hayvan, kozmos, harf, renk ya da müzik oluşun ne demek olduğunu açmakla mümkün olduğu bağlantısını kurduk biz. *"Kurulu düzenden ayrılan her şey eşcinselliğe, hayvan oluşa ya da bir kadın oluşa ilişkindir. Bu yüzden bence hangi yazarların eşcinsel olduğunu sormamalıyız. Daha ziyade kendisi heteroseksüel olsa dahi büyük bir yazarda eşcinsel ya da kadın olan şeyin ne olduğuyla ilgilenmeliyiz."* Burada toplumsal cinsiyetin dışında bir kadından, bir halden bahsedildiğini görüyoruz. Queer teoriyle bağlantılı olarak Emma'yı nasıl anlayabiliriz, noktasında ben bir açılım yaşıyorum. Toplumsal düzeni tanımladığı zaman çocukların özgür bir hayatı var edebilmeleri için ebeveynler nasıl davranmalıdır? Tüm insanların çocuk olması üzerinden hareket etmesi çok Queer bir yerde duruyor bence, feminizmi kadın sınırları içinde ya da anarşizmi emek-hayat standartları içinde değerlendirmiyor, çok daha bağımsız bir yerden gidiyor...

Gülkan: Bu arada Guattari, bu metnin sonunda, yüzyılın başında anarşist düşünürler bize bu konuda çok ilham vermişlerdir deyip bir cümle kuruyor: "Herhalde o dönemlerde Emma'dan başka çok fazla insan yoktu!"

Eşcinsellikle ilgili kısma kısaca değinelim ve bitirelim. Her ne kadar Emma kendini heteroseksüel olarak tanımladıysa ve bağlılık ve istikrar konularında yer yer normatif olanın alanına girip çıktıysa da düşünceleri, arzuları ne olursa olsun bireylerin arzularını yaşama biçimlerini, cinsel pratiklerini ifade etme biçimlerini hep savundu ve bunun kampanyalarını yaptı. "Eminim gelecekte bir zamanda yeni ilişki biçimleri icat edecek insanlar," diyor yazısında. Bu arada, lezbiyen aşk yaşama fikriyle sürekli flört ettiği düşünülüyor Emma'nın. Ve muhtemelen de yaşamıştır.

Milen: Hepimiz inanıyoruz buna. (Gülüşmeler)

Gülkan: Hatta bir kadın var Almeda Sperry diye, anarşist bir yoldaşı...

Milen: Yakıştırdık biz onları (Gülüşmeler)

Gülkan: Almeda'nın Emma'ya birtakım mektupları var son derece romantik, romantiğin de ötesinde son derece erotik.

Milen: Ama Emma yorum yapmıyor o yüzden belki hoşlanmamıştır kendisinden...

Gülkan: Yani deniyor ki, Emma muhtemelen yaşamıştır bunu, ama yaşadığı toplumun içerisinde özgürlüğü savunurken de olsa "ben de bunu yaşıyorum" diyecek gücü bulamamıştır. Ama şunu da unutmayalım ki, o dönemde bütün ABD'de dolaşıp eşcinsellik diye bir şeyden bahseden tek kadındı...

Son olarak tekrar vurgulamalı ki, kadınların özgürleşmesi için aşkı feda etmenin zorunlu olmadığını söylüyor Emma, önemli olan aşkın esaret biçiminde yaşanmasına neden olan kurumların dağıtılmasıdır, diyor. Cinsel ifade çeşitlerinde son derece ısrarcıdır. Erkeklerin tanımladığı ve eşitliğin sınırlarını ve ölçüsünü devletin belirlediği bir feminizm mümkün olamaz, olmamalı, kadınların özgürleşmesi kendilerinden kaynaklı olacaktır, diyor.

Milen: İsterseniz sorulara geçelim, aklınıza takılan, temalaştırmak istediğiniz, tartışmak istediğiniz sorular var mı?

Senem: Benim aşkla ilgili var. Burada hep insan ilişkilerindeki aşktan bahsettiniz, kendini özgürce yaratmak ve özgürce çalışmak gibi şeylerden de bahsedildi, aşkın sanata ya da başka bir şeye de olabileceği konusu da var...

Milen: Onu hiç temalaştırmıyor, ama Emma'nın başka okumalarına bakıldığında gerçekten "ilahi aşk"a da rastlıyoruz, ateizmine rağmen çok inançlı bir kadın. O, inancını bütün her şeyle arasında kurduğu aşk ilişkisi üzerinden yaşıyor. Ben anarşizmin özünde de böyle bir şey görüyorum hep... Yani doğal akış; doğal olan kaotik halin kendini zaten ilerleten, zaten yaşatan bir şey olmasını sağlayan o şeyler arasındaki aşktır. O yüzden sanırım "özgür aşk"tan bundan çok da bağımsız olarak bahsetmek mümkün değil. Ben Emma Goldman'ı tamamen böyle okuyorum.

Sevi: Benim de bu noktadan bir sorum var, dalgaları aşan feminizm tanımını kullanıyorsunuz ya... Sanki o özgürleşmenin sosyal haklarla oy hakkından ziyade kadının ruhunda başlaması meselesi ve onun üstünden aşka yaptığı vurguyla İkinci Dalga'yı başlatan, başlama evrelerine tekabül eden bir şekilde de okuyabilir miyiz Emma Goldman'ı?

Milen: Yani bir noktada tekabül ediyor ve değiyorlar birbirlerine, ama arada şöyle ciddi bir fark var. Emma kişisel özgürlük üzerinden oraya varacağına anarşizm üzerinden bunu temalaştırıyor, feminizm üzerinden değil. Yani kadının özgürleşmesinin kendi içsel özgürleşmesi sayesinde olacağını söylüyor ve toplumsal gözden kendini özgürleştirmesinden bahsediyor. Bunlar İkinci Dalga'ya denk düşen şeylerdir ama İkinci Dalga'yla çok net şekilde ayrıldığı yer daha önce Gülkan'ın da söylediği o özcülük. Seks-pozitif bir perspektifi bu kadar net, yüzyılın başında içeren bir feminist söylemle karşılaştığımızda İkinci Dalga'dan ziyade Üçüncü Dalga'ya denk düşen bir yerde görüyorum ben onu. Her dalgaya dokunuyor hepsiyle paralel giden bir şeyi var, o yüzden dalgaları aştığını söylüyoruz ki kadının özgürleşmesi için kişisel feminizmini kurma sürecinde de bütün o dalgalardan geçmesi gerekiyor kişinin bence. Bunu şu anda baktığımız yerden görebiliyoruz ama Emma bunu o zaman söylüyor.

Birinci Dalga Feminizmi kendini haklar ve iş eşitliği üzerinden tanımlıyor, İkinci Dalga kadının kendini fark etmesi ve kadın kavramını toplumsal cinsiyet bağlamı içinde yüceltmesi ile "kadının doğası" dediğimiz ortak noktasında cinsel ve bedensel özgürleşmeyi savunmasından sonra, artık Üçüncü Dalga'da bunun da ötesine geçip bir kadın olma halinden ve kadınsılıktan bahsediyoruz. Yani bunun toplumsal cinsiyetle ilişkilenmediği, ama oradan da okunabileceği, baskı üzerinden üretilmiş bir kadın rolünden bahsediyoruz ve Emma Goldman bunları söylediği için hepsine değip geçiyor bence.

Senem: Ben o zaman bu içsel özgürleşmeyle ilgili bir şeyler söyleyeyim. Açıkçası bu bana da biraz özcülük gibi geliyor, yanlışsam düzeltin, ama şöyle bir not almışım: "Kadınları özgürleştirecek şey kendi içlerinden gelen özgürleşme tutkusudur." Yani, nasıl bir hayat tahayyülü içerisinde böyle bir içsel özgürleşme olabilir? Çünkü bizler bir şekilde yaşadığımız toplumdan ayrı varlıklar değiliz, bu toplumla birlikte şekilleniyoruz. O yüzden özgürlük tahayyüllerimiz de öyle şekilleniyor. Tabii ki bunların dışına da çıkılıyor, farklı tahayyüller söz konusu olabiliyor ve bu pratikleşiyor ki şu an 19. yüzyıldan çok daha farklı bir noktada olmamızı

sağlıyor bu. Böyle durumlar da var, ama yine de bu bana biraz özcü bir yaklaşım gibi geliyor, içten gelecek bir özgürleşme yaklaşımı ve kadınlar onu kendileri bulacaklar demek...

Gülden: Ben de onu şurada düşündüm: Performatif olan, teatral, daha canlı yaşama biçiminden bir şey oluşturmaya çalışıyor kendi hayatında. Dilinde ve yazdığı şeylerde de anarşizmi bir süreç olarak koyması kendi başına biraz her bireyin kendi deneyimleriyle yaşayacağı bir şey olduğu izlenimini uyandırıyor.

Milen: Sanırım özcülüğü sorgularken, önce "öz" derken neden bahsediyoruz sorusuna cevap vermemiz gerekiyor. Ben o öz meselesinin tanımlanmasına biraz takılıyorum, yani, sanırım öz dediğimizde herkeste başka çağrışımlar uyanıyor ve orada tıkanıyoruz bence.

Gülkan: Ben şöyle düşünüyorum, kesinlikle tam olarak cevabını bulamayan sorular orada baki ama benim İkinci Dalga'dan anladığım, bir öz var, içeride, evrensel ve sabit... Yani sınıfı, ırkı ne olursa olsun... Hâlbuki bunların her biri o kadınlık deneyiminin nasıl yaşandığını tepeden tırnağa değiştirebilecek şeyler ve onun "içten gelen şey", "kadın doğa" gibi tanımlarının tam olarak aynı kavramları kullanmasına rağmen ben aynı şey olduğunu düşünmüyorum. Şu da var aslında: 19. yüzyıl anarşizminde, bütün o dönemin aydınlanmacı, batı teolojilerinde olduğu gibi, devrimden sonra ulaşılacak aşmış bir gerçeklik ve bu mücadelede aynı fikrin yansıması olarak aşmış özneler, "o içten geleni hissedip halletmiş, aşmış özneler" gibi bir tını var. Bir yandan Emma'nın dil düzlemi tam olarak böyle bir siyasi coğrafyaya ait, insanın kafasını bulandıran da bu, ama öte taraftan böyle bakan anarşist yoldaşlarından ayrıştığı bir nokta var: Toplumun önce dönüştürülmesi, devrim yapılması ve bütün bu kurumların devrimle birlikte lağvedilmesini vadeden anarşizmden farklı olarak şunu savunuyor: O içten gelenin serpilip gelişebilmesi için özgür akışlara ve küçük biraradalıklara ve bunların hayata geçtiği küçük komünlere, otonomlara ihtiyaç var. İkinci Dalga Feminizmi'nden ayrıştığı nokta olarak da bunu görüyorum, pratikte bu imkâna sahip olup olmadığı ayrı bir konu ama...

Milen: Bir de bu aşkınlık meselesine dair şöyle bir şeyi de var Hayatımı Yaşarken'in önsözünde, aklımda kaldığı kadarını aktarayım: "Yaşlandıkça o özgür düşünceye, o aydınlanmaya varacağıma ve her şeyin netleşeceğine dair bir inancım vardı, oysa yaşlandıkça bunamaya başladığımı fark ediyorum, dolayısıyla hayatımı hemen yazmam gerekiyor," diyor. Gerçekten aydınlanmacı bir özgürlüğü pratik edersek, onu yaşamaya çabalarsak, aydınlanacağız ve aydınlandıkça özgürleşeceğiz gibi bir inancı var, ama hayatının sonlarına doğru aslında böyle bir aydınlanmadan bahsedemediğimiz ancak özgürlüğü pratik anlamda yaşayabileceğimiz netleşiyor.

Özle ilgili olarak da, galiba bir "anarşist öz" var bir de "feminist öz" var, bu ikisi arasında kalıyoruz. Emma Goldman'ın özcü tavrı galiba biraz daha insanın özüne dair... Şöyle bir alıntısı var: *"Bir çiçeğin tamamında hayran olduğumuz bütünlük organik büyümenin yarattığı renk ve şekil çeşitliliğinin uyumudur. Benzer olarak özgür bireylerin dayanışma ruhuyla donatılmış organize bir hareketin sonucu ideal sosyal uyumdur. Ki bunu da anarşizm ve yalnızca anarşizmin otorite karşıtı bir organizasyonu, bireyler ve sınıflar arası mevcut düşmanlığı ortadan kaldırarak mümkün kılar."* Burada organik büyümenin yarattığı renk

ve şekil çeşitliliğinin uyumu derken bahsettiği o doğal uyum, kişinin kendi içine baktığı zaman gördüğü şeyde... Kişi kendini tanıdıkça ve özgürleştirdikçe ortaya çıkacak şeyin özüne bir güveni var, evet, ama bu bir "kadın özü" değil. Yani, kadın ve erkek ikiliği gerçeğinin içindeki bir özden bahsetmiyor. İkinci Dalga'daki özcülüğe denk düşen "kadının özü, kendini fark etmesi" dediğimiz şeyde benim de sorunlu bulduğum şey kadınların tümünün ortak bir özü olduğuna inanmamızın beklenmesi. Emma bunu kullanıyor ve kadın doğası da diyor buna, ama bahsettiği daha çok bu anarşizan öz bence.

Esen: Ama şu da var, yanlış mı hatırlıyorum... Dişil olanı tanımlaması, eril ve dişili veya iktidarın tersi olarak kadını ya da dişili tanımlıyor olması, erkekler savaşıyor, kadınlar barışçıl gibi bir şey değil mi, orda özcü bir şey yok mu?

Gülkan: Emma, Nietzche'den çok etkileniyor. Ve aslında bahsettiği şey; iyinin ve kötünün, kadının ve erkeğin ötesinde bir kadın oluş fakat o dönemin içerisinde dil sınırları çok dar. Ama dişil olarak tanımladığı açık; yani erkeğin, kadının ve tüm cinsel pratiklerin ve her şeyin kurtuluşunun –belki en nihayetinde biz bunu yakıştırıyoruz ama- kadın oluş olarak tariflediğimiz bir tür akış halinde cereyan etmesi, sabit bir öze bağlanmayan bir halden bahsediyor aslında. Ama dil sınırları dar o yüzden biz bütün bu kavramları çok sonrasından araklayarak konuşabiliyoruz...

Milen: Zaten dişil oluşu çok net kullanıyor ama bize en çok değen bu kısım olduğu için orada yanlış anlama olduğuna inanmaya devam ediyoruz... O yüzden ben bunu tekrar etmek istiyorum: *"Bütün güç formasyonlarında mevcut fallik işlenimlerden kendini koparan bir erkek (adam, man, insan olarak da okuyabiliriz bunu), muhtelif şekillerde böylesi bir kadın oluşa girecektir. Üstelik ancak bu şartla hayvan, kozmos, harf, renk ya da müzik oluş gerçekleşebilir."* Yani o kadın oluş, dişil oluş diye bahsettiği şeyin gerçekten bir kadınlık deneyimi, pratik anlamda kadın doğup kadın büyümekten daha öte bir kadınlık olduğunu okuyorum ben.

Esen: Evet ama sanırım Gülkan'ın dediği gibi sorun dilin sınırları içerisinde eril olanın ve dişil olanın neden öyle tanımlandığıyla alakalı ama işte o dili çarpıyor insanı.

Gülkan: Ben ona tarihsel bir açıklama olarak şunu görüyorum: Orada bir taktik yapıyor; aydınlanmacılık, rasyonellik, ilerleme, sanayi devrimi, her şey soluklaşıyor, betonlaşıyor, sertleşiyor, kadın özgürlükçüleri bile o sertliğin, ilerlemenin bir parçası haline geliyor ama Emma parlak ve güzel şeylerden bahsediyor. Hani biz bir şeyi aşağılamak için bazen "çiçek böcek" deriz ya, tam orda "bir dakika" diyor ve çiçek-böceği provokatif anlamda kullanıyor, dişil oluş, kadınsılık vs. diyerek. Orada bir provokasyon yarattığını düşünüyorum ve bu provokasyon bugün için anlamsız ve özcü tınlarken o günün gerçekliğinde oldukça radikal bir şey olabilir.

Ama tabii yer yer benim de sorularım var: Mesela çocuksu doğa, çocuk doğa dediği bir şey var, bizim çocuk oluş dediğimiz. Orada da benzer bir şey var, nasıl buluyor bu çocuk doğayı? Tatlı, hisli, sade ve cömert. Hadi canım! Benim çocuğum var. Hem tatlı hem beter, hem hisli hem bencil, hem sade hem çok karmaşık, hem cömert hem bencil... Yani aslında belki o noktada eleştiri getirilebilir. O dönemin kapitalizmi

"insan doğasının rekabetçi olduğunu" söylüyor, anarşistler de o dönemin fazla iyimserliğiyle, "hayır canım, insan doğası böyle değildir," diyorlar. O da bu arada bir yol bulmaya çalışıyor, Nietzsche'den etkilenerek yer yer "iyinin ve kötünün ötesinde güzel bir bahar var," diyor. O güzel fikri tarif edecek dili yok, çünkü aslında böyle bir dil yok! Ve onu kullanırken de hep o dildeki metaforlarla bunu ifade etmeye çalışıyor... Dergisinden 'bebeğim' diye bahsediyor, çiçekli, parlak, göz alıcı doğadan bahsediyor, çünkü ikilik üzerinde kurulan o dilin ötesinde başka bir şey yok.

Milen: Ben bu bağlamda bir de şuna dikkat çekmek istiyorum. Şiddetle olan ilişkisi hiçbir zaman çok netleşmiyor; yani bu çiçek, böcek, parlak ve güzel şeylerin yanında bir de şiddetle olan bir ilişkisi var. Teorik anlamda şiddet karşıtı olduğunu dile getirmesine rağmen aslında hiçbir zaman net olarak şiddet karşıtıyım demiyor. Şiddet içeren birçok durumda, kendisinin de hikayesinin başladığı suikast üzerinden değerlendirirsek, hep o durumu yaratan şartlara bakmak gerektiğini düşünüyor. O yüzden yine provokatif olarak çiçeğe böceğe döndüğünü oradan da hissedebiliyoruz.

Gülden: Bitmeyecek bir şey olarak tarif ediyor...

Gülkan: Evet, akıcı bir şey olarak ve ona karşı direniş de böyle. Yani tekrar Nietsche, Foucault, Deleuze ile sonradan oluşacak düşünce noktasında yer yer temasta olup iktidar ve onun şiddeti var olduğu sürece direniş de her daim var olacak, diyor. O direnişi de "bir elimde bomba bir elimde çiçek" ile yaparım, gibi düşünen biri Emma Goldman.

Senem: Ben öz konusunda, özün ne olduğundan ziyade, şuna da takılmıştım galiba: "Kadının özgürleşmesi kendinden çıkar" gibi bir söylemin çok fazla kadının kendi özüyle alakalı olması anlamında değilse de böyle bir ilişkiden çıktığına... Çünkü özgürleşmenin herhangi bir şahıs ya da varlıktan değil de daha çok bir etkileşim ve ilişkiden çıkabilecek olduğuna inandığım için, burada o anlamda bir öz mü koyuyor acaba, diye sormuştum. Siz de anlattınız gerçi ama kastettiğimin o olduğunu tekrar vurgulamak istedim, çünkü böyle denince -tabii ki burada dilsel kısıtlamalar da var ama- sanki böyle tek tek bireyler var ve bunlar da güzel güzel özgürleşsin, herkes kendi kendine yolunu bulsun demek gibi oluyor, ama aslında zaten komünün mantığı da bu değil, öyle bir atmosfer ve öyle bir ilişki olmadıkça özgürleşme de söz konusu olamaz gibi geliyor bana.

Esen: Anladığım kadarıyla ilişkilerden bahsediyor, yani kendini ve nasıl özgürl**eş**ebileceğini keşfetmenin yolu bir ortaklıktan geçiyor gibi...

Gülkan: Ama sanki ilk eşiği atlamak için bir cesaret gerekiyor...

Milen: Evet, bir itki olmak zorunda, kendi deneyimim üzerinden de sadece onu okuyabiliyorum. Emma'ya da baktığımız zaman şunu görüyorum. Babası tarafından on beş yaşında evlendirilmeye çalışılıyor ve reddediyor evlenmeyi. 18 yaşında evlenerek bir yıl evli kalıyor ve boşanıyor. Yani 1898'de evlenip boşanıyor. Çok aşksız bir evlilik, "Ben böyle bir şey istemiyorum," deyip pat diye çıkıyor oradan, cebinde dört dolar, elinde dikiş makinesi ve başka hiçbir şeyi yok. Yani, o kişisel özgürleşmenin insanın içinden geleceği konusunda kendin o itkiyi sağlamak zorundasın, sonra tabii ki çarpışmalarla yükselir, deneyimler üzerinden açılır ve orda özgürlüğün sağlamasını yaparız ve yaptıkça özgürleşiriz. Yine, "cesaret" ve iktidarın dayattığı aile kavramı olsun, kocanın dayattığı çocuk veya babanın dayattığı evlilik veya patronun

dayattığı iş... Bunların hepsinde ilk çıkışı insanın kendisinin atması gerektiğini düşünüyor bence.

Ayşe: Peki bu iki adamla ilişkisi nasıl olmuş? Yani biraz bahsettiniz ama... Bu zamanda bile erkekler bu kadar aydınlanamamış iken ben merak ettim o devirde bu kadınla ilişkilenmiş iki adam nasıl insanlardı diye...

Gülkan: Yani düzinelerce sevgilisi ve düzinelerce yatak arkadaşı var...

Milen: Berkman'ın anarşizm içerisindeki kadınlarla ilgili ilk başta şöyle yorumları var: "Kadınlar sadece toplantılara erkek bulmaya gelirler, hatta bir tek bunun için geldikleri ve bir işe yaramadıkları yetmezmiş gibi yoldaşlarımızı da alır ve giderler."

Gülkan: Mücadeleden koparırlar...

Milen: Kendisi zaten çok fedakâr bir anarşist olduğu ve o suikast üzerinden kendisini feda ederek bütün politik varlığını kurduğu için ve genel olarak Emma'nın perspektifini yetersiz bulduğu, onu yeteri kadar anarşist olmamakla, net olmamakla vs. eleştirdiği için benim Berkman'la ilgili okuduğum şey "hödük" bir adam olduğu aslında... (Gülüşmeler) Ama aynı zamanda anarşizmin özünü tartıştıklarında, Berkmanla mektuplaşmalarında benim gördüğüm şey şu, Emma onun içinde o anlamı yaratıyor ama bir açıdan da Berkman'da takılıp kalıyor. Yani aslında aşkı için veya o özgür aşkı birlikte yaşayabildikleri için bütün hayatını Berkman'la geçirmiyor, o suikast yüzünden geçiriyor çünkü Berkman tüm suçu kendi üstüne alıyor. Emma gidip suikastte ona katılmak istiyor, ama Berkman buna izin vermiyor ve diyor ki "Ben içeri girdiğim zaman sen dışarıdaki insanlara neden bunu yaptığımı anlatacaksın." O yüzden Emma kendisini dışarıda bırakılmış hissediyor ama Berkman bütün suçu tek başına üstlendiği için de ona bir vicdan borcu hissederek onu hayatında tutmaya çalışıyor. Tabii ki sadece bu değil, içinde bu cesarete duyduğu bir aşk da var... Belli bir süre sonra kendisi hapse girdikten ve o kadın gerçekliğini yaşadıktan sonra -o zamana kadar etrafında çoğunlukla erkekler var ama hapse girip çıkmasıyla bu işin kadınsallığına yöneliyor ve ben onu gerçekten çok net şekilde feminizminin açılımı olarak görüyorum. O noktadan sonra, yine feminizm öncesindeki Berkman'la netleşmiş anarşizmiyle elele yürümeye devam ediyor, çünkü Berkman'a bağımlı bir şekilde, o suikastin borcunu ödemek zorunda hissediyor kendini.

Gülkan: Ben biraz Simone De Beuvoir ile Sartre'ın ilişkisine benzetiyorum, yani ne uzuyor ne kısalıyor, ne kopabiliyorlar ne ayrılabiliyorlar, ne de tam aşk yaşayabiliyorlar... Birbirinin başına kalmak dediğimiz durum yani.

Milen: Bir de Berkman'la ilgili ufak bir detay daha, Berkman kanser olduğunu öğrendikten sonra intihar ediyor ve o öldükten sonra Emma'nın biraz aklını kaçırdığı ve Fransa'da yaşadığı sahil kasabasındaki bahçede "Sasha (Berkman'ın takma adı) neredesin?" diye gezindiğine dair aktarımlar var. Yani onların ilişkisine dair aşk, dostluk, yoldaşlık ötesi bir "bütünlük"ten bahsediyorlar. Bu arada bütün anlatımlarda Berkman'dan Berkman, Reitman'dan Ben diye bahsedilmesinin, Berkman'ın daha ciddi, daha anarşist bir adam, Reitman'ın ise daha genç olmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Reitman'la olan ilişkisi çok daha kişisel ve gerçekten yeteri kadar anarşist olmamasına rağmen ve hatta birçok kişi tarafından ciddiye alınmamasına rağmen Emma ona olan aşkının

gerçekliğini her zaman çok savunuyor. Çünkü orada gerçekten o yakınlık ihtiyacını gideriyor ve onu kavgada kendisine yoldaşlık edecek olan kişi olarak görüyor...
Gülkan: Yani ne güzel köstek olmayan biri var... Ama sadece bir süreliğine, hiçbir bahar uzun sürmüyor...
Güneş: Bir de o dönem sanırım Kollontay, Rosa Luxemburg onların da çokeşliliği var.
Milen: Çok eşlilik zaten var, çok aşklılık söz konusu biraz.
Gülkan: İhtiyaç duyduğu şey uzun süreli ama baskılayıcı olmayan bir yakınlık.
Ayşe: Benim merak ettiğim şey bu adamlar kendileri o dönemin ataerkilliğini aşabilmiş insanlar mıydı gerçekten?
Gülkan: Kim bilir... Mesela Edward aşamamış... Benim bu aşma lafıyla da sorunum var gerçi... Yani Emma Goldman'ın sevgilisi olmak zor herhalde... Kendi varoluşunu aşık olduğu adam üzerinden kurmayan bir insan ve açıkçası genelde bu tür durumlarda erklenen kadın karşısında ağır bir komplekse giriyor partner, ister kadın olsun ister erkek, yani lezbiyen ilişkilerde de durum fark etmiyor açıkçası... Çok rahat cinsellik yaşıyor fakat aynı zamanda uzun süren bir ilişki, bir aşk istiyor. Bağlılık, istikrar, ruhunu besleyecek bir şeyler istiyor, ama bu söz konusu olunca genelde iktidar üreten ve onu baskılayan, hasetlenen durumlar oluşuyor. Ben'e kadar bir tutuyor bir tutmuyor ama Ben'de uzun süre boyunca tutuyor bu denge.
Milen: Ama Ben de zaten bir aile kurmak ve biriyle evlenip çocuk sahibi olmak için Emma'yı terk ediyor. Özgür aşktan bu kadar bahsedip bunu pratik olarak on sene yaşadıktan sonra yine tercih ettiği şey evlilik oluyor...
Gülkan: "Çok şahaneydi, görüşürüz" deniliyor. (Gülüşmeler)
Milen: Evet "seninle tanışmak çok efsaneviydi ama artık çocuk lazım."
Miray: Tabii Ben'le ilişkisinden söz ederken belki "kendi hayatımı yaşamakla düşüncelerimi yaşamak arasında gidip gelmek" dediğini hatırlamak lazım, yani bir yandan bağlanmak istiyor ama sonra onun getirilerini görüyor, sevgililik kurumu, tekeşlilik vs. konusunda düşünceleri var ortada... Yani bana öyle geliyor ki iki arada gidip gelmiş, kendini bırakmak özgürlük mü yoksa rasyonel olanı yapmak mı diye...
Milen: Bence bu ikisi arasında gidip gelmekten bahsettiği noktada, "ikisini de tutturamadım, ikisinden de tatmin olamadım" gibi bir histen bahsediyor, hatta dönüp "Acaba bu hayat yaşamaya değer miydi?" diye bile sorguluyor, ama ben Emma'yı okuduğum zaman, gerçekten bu ikilik olmazsa olmaz, o bütün özgürlükten bahsedemez gibi geliyor bana. Yani, eğer aşkın içinde kendini kaybederse veya bu emeğinin, kavgasının, o "güzel fikrinin" içinde kendisini kaybederse ikisinde de o özgürleşmeyi kaybetmiş olacak, ama o aslında özgürlüğün kavgasını verdiği için ikisini de aynı anda yaşıyor... Bu da ona "olamamış" hissi veriyor ama pratikte baktığımızda olmuş diyoruz, gerçi ancak, 70'lerden sonra "olmuş" diyoruz. Arada Emma Goldman'ın unutulduğu bir dönem var ki o tam da o olmamışlığı onaylayan bir dönem... Özellikle Rusya'daki hayal kırıklığı ile birlikte politikasının tutarlı olduğu göz önünde bulundurulamıyor, ta ki 1968'e kadar...
Gülkan: Bu 68'de cinsel devrim, cinsel özgürleşme meselesinde de tam onun takıldığı, kırılganlaştığı, birçoğumuzun da deneyiminde

kırılganlaşan bu nokta var... Yani 60'ların sonu 70'lerin başında bu konuda birçok deneyim yaşanıyor ama bir de bakılıyor ki bir sürü iyi deneyimin yanında bir sürü de berbat deneyim var, görülüyor ki bir grup insan bu özgürleşme deneyiminden biraz suistimal edilerek, biraz hırpalanarak çıkmış. Tabii ki bu tip kategorizasyonlar yanlıştır ama bir tarihi-pratik bilgi olarak daha çok kadınlar, heteroseksüel olmayan erkekler, farklı cinsel pratiklere sahip insanlar bu özgürleşme sürecinin sonunda bazı deneyimlerde oldukça suistimal ediliyorlar ve bu yine aynı soruya denk geliyor: "Özgür cinsel deneyimler yaşamak aslında özgür biraradalıklar için yeterli midir?" "İki veya birden fazla insanın birbiriyle sevişmesinden başka, aynı zamanda biraradalığı içeren formlar mümkün müdür?" Bu tartışmalardan evrile evrile de önce monogami karşıtı daha sonra da çoklu aşk diye adlandırılan tartışmalar, gruplar, komiteler vs. oluşuyor... Çoklu aşkı savunanlar ev içi emeğin, çocuk bakımının, ortak işliklerin, bahçenin vs.nin herkes tarafından eşitçe ve rotasyonla paylaşıldığı ve aşk akışlarının da hiç kimsenin tekelinde olmadığı bir çeşit komüniteden, kralların ve kraliçelerin olmadığı ve herkesin bundan eşitçe nasiplendiği deneyimlerden bahsediyorlar... Emma'nın sözleri tam da bu çeşit bir deneyime işaret ediyor, ama ne yazık ki o deneyimi yaşantılayacak tarihsel koşullara sahip değil.

Katılımcı (a): Neyse ki yaşlandığında "keşke evlenseydim, çocuğum olsaydı" filan demiyor. (Gülüşmeler)

Milen: Ama zaten yalnız kalmıyor gerçekten de...

Gülkan: Bir sürü çocuğu var...

Milen: Evet, gerçekten birçok şeyden "çocuğum" diye bahsediyor ve Emma'nın deneyimine bakınca yaratıcılıkla kurduğu ilişkide beni tam bu noktada tatmin ediyor, çünkü dostlarıyla ve yarattıklarıyla birlikte yaşlanıyor...

Esen: Peki, o dönemin konjonktüründe yani aslında Birinci Dalga yaşanırken İkinci, Üçüncü Dalgaları da sorunsallaştıran biri olarak da kadınlar arasında ilgi görüyor mu, başka anarşist kadın yoldaşları var mı?

Milen: Evet, hiç bahsetmedik.

Gülkan: Bu arada dönemin Birinci Dalga feministlerinin bazılarıyla iletişim halinde. Mary Wollstonecraft'tan çok etkileniyor ve onunla çok fazla kişisel yazışması var, hatta ondan "Mary" diye bahsediyor ve Mary'nin söyleminden, zor yaşam deneyimlerinden, başına kalan çocukları nedeniyle çok kederleniyor. Margaret Sanger'den de bahsettik, yani farklı feministlerle sürekli paslaşıyor. Anarşist hareketin içerisinde Voltairine de Cleyre, Louise Michel gibi anarşist feministler ile de paslaşıyor. Bu arada bunlar dışında kendi sürekli biraradalıklarında onunla birlikte yol yürüyen kadınlar oluyor zaten.

Milen: Bir de şöyle deneyimleri var. Gittiği şehirlerde konferans yaptığı yerlerdeki kadınlarla temasa geçiyor... Bu arada ben sınıf meselesinden de bahsetmek istiyordum ama unuttum, bu noktada tekrar ortaya çıkıyor. İlk hapis deneyimine kadar sadece işçi sınıfı için kavga verirken bir süre sonra burjuvazi ile de ilişkilenmeye başlıyor ve sonra birçok yerde "erkekler kulübü" gibi yerlere gidip konuşma yapıyor. Daha önce kadınların alınmadığı bazı yerlere, özellikle tek başına konuşma yapması için davet ediliyor. Emma ise kadınların hiç alınmadığı bir yere, tek başına gelmek istemediğini, ancak kadın arkadaşlarıyla birlikte gelebileceğini söyleyerek tartışmalar yaratıyor... Ve tek başına erkek veya

kadın gruplarının ne kadar sıkıcı gerçeklikler olduğu noktasına getiriyor sözü. Kadınların özgürleşmek için başkalarından destek almalarına karşı değil ama bir erkek kulübünün anlamsızlığını yırtan neşeli bir konferansa dönüştürüyor bunu. Kadınları almak istemeyen erkeklerle "Emma'yla birlikte olacaklarsa gelsinler" diyen erkekleri kendi içinde çatışmaya düşürüyor. Böyle deneyimler var ama çok yüksek derecede en yakın dostları olan kadınlar aslında çok fazla hikayesinde anlatılmıyor...
Katılımcı (b): Peki, hiç erkeksi bir yönü var mı?
Milen: Tabii fotoğrafları görmedin mi? Bayağı yakışıklı bir kadın kendisi. (Gülüşmeler)
Gülkan: Çok sert olduğu biliniyor. Bir dedikodu daha o zaman, Johann Most'a çok hayran, harekete ilk girdiğinde, ayrıca ilk aşklarından biri. Ama Johann Most biraz daha "hareketin babası" konumunda biri, Berkman suikasti gerçekleştirince o "arazi oluyor." Bu arada Emma bir süre boyunca hem Most'la hem Berkman'la flört ediyor ve özellikle cinsel rekabet açısından bir gerilim de var bu iki adam arasında ama anarşist harekette kapladıkları yer anlamında da bir rekabet var. Johann Most konuşma yaptığı salonlarda fırsattan istifade arada Berkman'a yükleniyor. Emma Goldman diyor ki "Yapma, devlet ona yüklenmiş durumda ve o senin yoldaşın, bunu yapman hiç hoş değil ve seni buna iten motivasyonun ne olduğunu da biliyorum, yapma." Ama Most dinlemiyor bunu, inatla yükleniyor ve yine bir gün bir salonda konuşma yaparken Emma giriyor salona, merdivenleri hızla çıkıyor, "sana yapma demiştim" diyor ve Most'a tokat atıyor, o sırada Most tanrı gibi bir şey üstelik harekette. Tarihe Most'u tokatlayan kadın olarak da geçiyor yani Goldman. (Gülüşmeler)
Katılımcı (c): Peki bütün bu onun düşündüğü şeylerde kıskançlık, sahiplenme gibi şeyler yine bu otoritenin, toplumun bize öğrettiği şeylerin ortaya çıkışı mı, yoksa içten gelen bir şey mi? O kendisi bu kıskançlık gibi duyguların yükünü hiç hissetmiş mi?
Milen: Tabii ki çok hissetmiş.
Katılımcı (c): Öyleyse bu duygu onun için düşman gibi bir şey değil mi?
Milen: Düşman mı çok emin değilim ben ama...
Gülkan: Evet, ben öyle düşüyorum... "Kıskançlık yeşil gözlü canavar" adlı yazısını okurken kahkahalar attım ben açık söyleyeyim, çünkü hakikaten bir düşman olarak bellemiş ve diyor ki, "...mülkiyet ilişkilerinin temelinde bu vardır, bu hakikaten asla sahip olunmaması gereken bir şeydir." Ama bu aynı zamanda onun deli gibi kıskandığı bir dönem ve bu durumu aşmak için bunu yazıyor...
Milen: Evet, işte ben o yüzden düşman olarak görmediğini düşünüyorum. Metinlerinde ve yazılarında öyle dışa vuruyor, ama bir taraftan da onu sürekli yaşıyor ve içselleştiriyor, ötekileştirmiyor.
Katılımcı (c): Herkesin özgürleşmesi kendi içerisinden gelecek, kendi içerisinde bulduğu yolla ortaya çıkacak gibi bir şey savunduğunu anladım. Ama içten gelen şeyler arasında kıskançlık da var, yoksa acaba biz bunu dışarıdan, çevremizi saran otoriteden mi öğrendik? Kıskançlık ve sahiplenme benim için en içten gelen şeylerden biri oysa.
Milen: Ben burada iki ayrı şey söylemek istiyorum, çünkü içten gelenin hangisi olduğunu ben kendim, Emma'dan farklı yorumluyorum. Emma Goldman, gerçekten özgür bir birey olmanın, sahiplenmenin olmadığı bir gerçek içinde mümkün olduğuna inanıyor, o yüzden kıskandığı

noktada sevgilisinin özgür bir birey olduğunu kendisine tekrar tekrar hatırlatarak bu kıskançlığı aşma çabasına giriyor, ama mülkiyet edinmenin, sevgilinin "senin" olmaya başladığı gerçekliğin sebebinin aile ve evlilik üzerine kurulu toplumsal yapı olduğunu ve bunun öğrenilmiş bir ihtiyaç olduğunu düşünüyor. Anarşist bir dünyada yaşamadığımız ve yalnız kaldığımız, komün hayatı yaşamadığımız ve o yalnızlığın içinde ötekiyle bir olma noktasına düştüğümüz için bu düşüşten çıkış yolunun komün hayatlar olduğuna inanıyor, böyle bir önerisi var ve mantıklı geliyor okuduğumuzda.

Ama ben kişisel olarak şununla birazcık çarpışıyorum, istediğin kadar komünal ve özgür bir birey olarak yaşa, yine de -kapitalizmin de çıktığı nokta öyle bir yer sonuçta- sahiplenmenin, bir doğadan bir özden bahsediyorsak, oraya özgürlük kadar değdiği bir nokta var bence. Biri veya öteki diye ayırmak çok mümkün değil sanırım bunu, yani otomatik olarak dayatılan bir çift olma hali ve dolayısıyla "kıskanıyorum çünkü benim o" gibi bir yerden yaşamak yerine, "özgür olup kıskanmak" gibi yaşamayı öneriyor bence Emma. Yani o kıskanmamak için elinden geleni yapmış ve orada bocalamış olsa da benim o aşamada okuduğum şey bu oluyor. Ben de kıskanıyorum ama en azından özgürüm. Kıskançlık bir şekilde onun bir parçası ve karşımdaki de özgür, bu özgürlük yüzünden daha çok aşığım ve âşık oldukça daha çok kıskanıyorum, bu birbirini kovalayan bir gerçeklik...

Gülkan: Ne içten geliyor ne de gelmiyor dedik ya, onun yer yer özcülüğe kayan o bakış açısını... Bana göre faşizm de içten gelen kötülüğün örgütlenip manipüle edilip dışa vurmuş halidir, yani manipüle edilebilen birçok içten gelen duygulanım var, kıskançlık da böyle. Bizim aktif ve reaktif arzularımız var. Kıskançlık reaktif bir arzudur bence, yani, bastırılmış, nasıl yaşantılanacağı bilinmeyen ve bunun toplum tarafından belirlendiği bir şey. Kıskançlık, toplumun kurduğu ve öğrettiği bir şey değil bence, ama onun nasıl yaşantılanacağı farklı toplumlarda, farklı zamanlarda, farklı biçimlerde kurgulanmış bir şekilde... Ben de kendi hayatımın bir kısmında şöyle bocaladım: "Yok canım kıskanmıyorum, anarşist kıskanır mı!" Ama daha sonra böyle olmadığını, kıskandığımı, ama o kıskançlığımı nasıl yaşantılayacağımı toplumun ve kültürün çok fazla belirlediğini gördüm. Gerçekten de o reaktif arzu faşist bir yapıdır bana göre ve sosyal anlamda faşizm de böyle örgütlenir. Nietzscheci bir yerden oradaki o kritik anı görmüş ve direksiyonu biraz daha neşeli, güneşli, çiçekli bir yere kırmaya çalışmıştır Emma. Arzu sıkışmak ya da bastırılmaya meyletmek yerine yaratıma aksın dursun. Çünkü arzu akar, durmaz. Ben de en fazla şunu diyebilirim: Kıskançlık en iyi afrodizyaktır, birbirimizi ve aramızda geliştirme çabasında olduğumuz özgür bağları yıkacağımıza daha fazla sevişelim olsun bitsin!

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 7

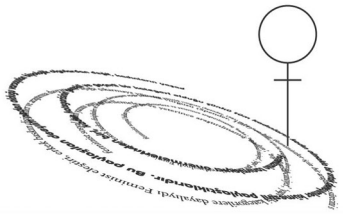
2 Nisan Cumartesi 14.00
Amargi Feminist Kitabevi

CLARA ZETKIN - ROSA LUXEMBURG
ALEKSANDRA KOLLONTAY
Gülnur Elçik - Melda Yaman Öztürk

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

2 Nisan Cumartesi günü Rosa Luxemburg'u konuşacağız. Önce etkiniliğin kolaylaştırıcısı Gülnur Elçik Clara Zetkin, Aleksandra Kollontay ve Rosa Luxemburg'a bugünden bakmak üzerine bir giriş yapacak. Ardından Melda Yaman Öztürk'ün aktarımıyla devrimci, Marxist, iktisatçı Rosa Luxemburg'u tartışacağız.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Melda Yaman Öztürk
Çalışma alanı, neoliberalizm, kalkınma iktisadı ve kadın emeğidir ve bu konularda çeşitli dergi ve kitaplarda yazıları bulunmaktadır. Halen Ondokuz Mayıs Üniversitesi İktisat Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Gülnur Elçik
Muhafazakarlık, Beden, Kürt meselesi ve cezaevlerialanlarında çalışmalar yapan Gülnur Elçik'in bu konular ile ilgili çeşitli dergi ve kitaplara yazıları bulunmaktadır. Kadınlarla Dayanışma Vakfı ve İstanbul Feminist Kolektif'in üyesi olarak feminist siyasette mücadelesine devam ediyor. Akademik çalışmalarını ise Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Doktora Programı'nda devam ediyor. Çeşitli dergilerin okuyuculuğunu, İktisat Dergisi'nin yayın kurulu üyeliğini yapıyor.

Geçen hafta konuştuklarımız, Emma'nın bize anlattıkları, dostları, aşkları, kavgaları tarihte ne kadar az kadın karakter tanıdığımızı ve aslında onlarla tanışmanın ne kadar zevkli olabileceğini hatırlattı. Ve biz de buna, bu hafta da devam etmeye karar verdik. Emma'nın çok etkilendiği Alexandra Kollontay'la beraber, aynı dönemde yaşayan Rosa ve Clara'yı da sohbetimize kattık bu kez. 20. yüzyıl başlarının muğlak ve kaotik atmosferinde ortaya çıkıp entelektüel ve politik tavırlarıyla çağa yön vermiş bu dört kadını sahile vuran dalgalar gibi dinledik, hem beraber hem ayrı ayrı çıkan seslerini duyup anlamaya çalıştık...

Melda: Merhaba arkadaşlar. Rosa Luxemburg üzerine bir toplantı düzenlemeniz bence çok kıymetli. Çünkü Rosa'yı genelde devrimci kişiliğiyle biliyoruz, iktisatçı yanıyla biliyoruz ve bu nedenle Rosa'nın bu özellikleri daha çok solda konuşuldu. Yani kadınlar olarak bildiğim kadarıyla, biz şimdiye dek Rosa'yı hiç konuşmadık. Rosa'yı bir feminist olarak tanımlayabilir miyiz? Ben bu konuda biraz çekinceliyim... Ama feminist demesek bile en azından feminist bir yanının olduğunu; kadınların bağımsızlığına büyük önem verdiğini söyleyebiliriz, diye düşünüyorum. Rosa kadın mücadelesinin belli alanlarında yer almış bir kadın. Hatta özellikle hukuksal alanda, kadınların oy hakkı için hem parti içinde hem kadın örgütlerinde mücadele etmiş Rosa Luxemburg.

Rosa, Polonyalı orta halli Yahudi bir aileden geliyor. Tek başına Polonya'dan İsviçre'ye gidiyor ve orada okuyor. 1880'lerin sonlarında, kadınları kabul eden tek üniversite olan Zürih Üniversitesi'ne girmeyi başarmış bir kadın. Burada felsefe, tarih, politika, ekonomi ve matematik öğrenimi görüyor. Oradan çok iyi bir doktora derecesi alıyor. Daha sonra Almanya'ya geliyor; Berlin'de Sosyal Demokrat Parti'ye giriyor ve girmesiyle birlikte hemen kendini duyuruyor. Teorik tartışmalarda Lenin'le karşı karşıya gelen, Marx'ı en iyi yorumlamış Marksistlerden biri

Rosa Luxemburg. Bu aydın kimliğinin yanı sıra devrimci de bir kadın; hayatını devrime vakfetmiş bir kadın. Bu özellikleriyle muazzam bir yaşam sunuyor bize; kadınlar olarak onu sahiplenmemiz, onunla biraz daha tanışık olmamız gerektiğini düşünüyorum.

Şimdi biraz Rosa'nın yaşantısına bakalım. Rosa'nın yaşamından birkaç düzeyden bahsedeceğim ve genel bir çerçeve çizmeye çalışacağım. Önce, ona iktisatçı der miyiz demez miyiz, bilmiyorum ama Rosa'nın iktisat alanında neler söylediğine bakalım. Daha sonra hem Sovyet Devrimi'ne dair görüşlerine hem de Almanya'daki devrim girişimine bakalım. Sonra da feminizm üzerinden Rosa Luxemburg'u nereye yerleştirebiliriz, hep beraber düşünelim istiyorum.

***

Rosa Luxemburg, Polonyalı Yahudi bir ailenin kızı. Polonya'da okulların pek çoğuna Yahudiler kabul edilmiyor. Bu okullarda sınıfsal farklılık hemen kendini belli ediyor. Ama Rosa'nın babası kızlarını okutmak istiyor. Rosa'yı bir okula gönderiyor. Oradan iyi bir dereceyle mezun oluyor. Şöyle bir Polonya düşünün; Rusça konuşuluyor ama Lehçe konuşulmuyor. Biz Türkiye'de Kürtçeden dolayı böyle bir ayrıma alışkınız ama Avrupa tarihinde çok dillilik yaygın. Lehler kendi okullarında, kendi aralarında Lehçe konuşamıyorlar; ancak öbür yandan, çok dilliler. Rosa Luxemburg Rusçayı da ana dili gibi konuşuyor, Lehçeyi de. Sonra Almanca, Fransızca, ardından İtalyanca ve İngilizce öğreniyor.

Ardından Zürih'e gidiyor Rosa. Önce üniversiteye yazılmıyor; kütüphaneye gidip çalışmalarını sürdürüyor. Bu arada orada Polonyalı birkaç devrimciyle birlikte çeşitli faaliyetlere başlıyorlar. Bir dergi çıkarıyorlar, Rosa o dergide yazıyor. Hatta "hayatımın tek aşkı" dediği Leo'yla orada tanışıyor. Politik mücadele sürerken tabii ki en fazla feyz aldıkları yer Alman Sosyal Demokrat Partisi, SPD. Sonra üniversiteye başlıyor Rosa, doktora tezini çok iyi bir dereceyle veriyor. 1898 tarihinde "Polonya'nın Endüstriyel Gelişmesi" başlıklı teziyle doktora diplomasını alıyor.

Bu arada belirtmek isterim; Lenin'in de en önemli çalışmalarından biri *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* başlığını taşıyordu. Lenin Rusya'nın bir yandan Avrupa ülkelerinin yarı sömürgesi olduğunu bir yandan da sermayenin geliştiği bir ülke olduğunu söylüyordu. Polonya da Rusya'nın altında bir sömürge biçiminde yer alıyor. Fakat o zaman için toplumsal meselelere merak duyan herkes için temel bir olgu var: sanayileşme. Sanayileşmenin gelişmesine olumsuz bir bakış söz konusu değil. Devrimin de temelinin aslında sanayileşmeden, yani işçileşmeden geçeceği düşünülüyor. Rusya'nın tarihine bakarsak, Narodnikler ile Sosyal Demokratlar arasındaki tartışma da bu konuda yürüyor: Yani köylülükten mi bir devrim olacak, yoksa işçi sınıfı mı devrim yapacak? Daha Marksist cephede yer alanlar işçi sınıfını öncü olarak görüyor ve "işçi sınıfı nerede?" diye soruyorlar. İşçi sınıfının bağlantılı olduğu yer neresidir; sanayileşme. Bu bağı kurmak açısından biraz ayrıntılı anlattım. Rosa da Polonya'daki sanayileşme süreci üzerine bir tez yazıyor. Hatta tezi basılıyor ve bu muazzam bir başarı oluyor çünkü üniversitede özellikle sosyal bilimler üzerine yapılan tezler basılmıyor.

Tezini bitirdikten bir süre sonra Almanya'ya geçiyor. En büyük

hedefi Alman Sosyal Demokrat Parti içerisinde kendine bir yer bulmak ve devrimci mücadeleye başlamak. Doktor unvanıyla gidiyor Almanya'ya. Tam o sırada seçimler var. Seçimlerde aktif rol alıyor. Taşraya gidiyor. Orada partinin savunuculuğunu yapıyor ve bununla birlikte isim de yapıyor. Bunun iki sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, Rosa bir kadın olarak erkeklerin alanı olan partide aktif bir şekilde yer alıyor ve Parti'nin güçlü erkek figürlerine eşit düzeydeki entelektüel birikimiyle onların karşısına çıkıyor. Birebir entelektüel tartışmalara giriyor. O dönemde düşünün kimler var; Kautsky var bir kere, Bernstein var, sonra Bebel var. Bebel partinin başında zaten. Bir kadının bu tür tartışmalara girmesi çok alışılmış bir şey değil. Hatta Rosa bununla da kalmayıp önemli yerlerde aktif görev talep ediyor. Editör olmayı talep ediyor örneğin ki bu görevin gerektirdiği niteliğe bütünüyle haiz bir kadın. Dolayısıyla derginin editörlüğü Rosa'ya rahatlıkla teslim ediliyor. Bu süreçte edindiği entelektüel birikim, hem daha sonraki katkılarının hem de feminizmle kurduğu o çok gevşek ilişkinin zeminini yaratıyor. Fakat bu süreçte zorluklar da yaşıyor. Partinin yayın organında baş editörken bir süre sonra görevini bırakmak zorunda kalıyor; çünkü erkekler Rosa'nın önünü tıkıyor, hareket alanını daraltıyorlar.

Rosa'nın önemli bir isim olmasının ikinci sonucu ise sevgilisiyle ilişkisinde sorun olarak beliriyor: Sevgilisi Leo Polonya döneminde Rosa'nın öğretmeni olmuş. Leo'yu da şöyle tarif etmek gerek: Kimi kaynaklara göre, o dönem (19. yüzyıl sonları) Rusya'daki Sosyal Demokrat Parti içerisinde neredeyse Lenin ayarında örgütçü biri. O da bütün yaşantısını devrime vakfetmiş. Bununla birlikte Leo daha varlıklı bir aileden geliyor. Rosa pek çok şeyi ondan öğrenmiş. Sonra Rosa tek başına bir kadın olarak Almanya'ya geliyor. Alman entelektüelleri ve devrimcileri arasında Rosa olarak kendini var ettiğinde bu sefer sevgilisiyle ilişkisinde pürüzler belirmeye başlıyor. Yani, Leo bir ***erkek*** olarak, bir kadının, sevgilisinin başarısından rahatsızlık duymaya başlıyor. Mektuplaşmalar bu minvalde gelişiyor.

Dolayısıyla Rosa'nın erkeklerle yaşadığı gerilimin iki ayağı var: Birincisi, kadın olması, ikincisi de, entelektüel birikimi. Buradan şuraya sıçramak istiyorum. Rosa'nın en büyük yapıtı *Sermaye Birikimi* adlı kitabıdır. *Sermaye Birikimi*'ni çok kısa bir sürede yazdığı söyleniyor. Bu kitap muazzam bir kitaptır ve bugün hâlâ başvuru kaynaklarından biridir. Bu yapıt iki açıdan çok önemlidir: Birincisi, Marx'ın, özellikle *Kapital*'in ikinci cildinde yer alan "yeniden üretim şemalarını" operasyonel gözle ele alan ilk Marksist yapıttır. İkincisi, Rosa bu şemaları eleştiriyor, yani Marx'ı hatalı buluyor. Bu eleştiriden çıkardığı sonuçla emperyalizm teorisini geliştiriyor. O dönem için Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin kapitalistleşmemiş ülkelerdeki sömürge ilişkilerini bu teoriyle tarif ediyor. Nasıl bir tarif bu? Çok kısa, karmaşıklaştırmadan anlatmaya çalışacağım: Marx, ikinci ciltteki yeniden üretim şemalarında genel hatlarıyla şu soruya yanıt arıyor: Kapitalizm kendini nasıl yeniden üretir? Kapitalist üretim süreci kapitalistin, işçiyi hammadde ile üretim araçlarıyla buluşturma sürecidir. İşçi üretim sürecinde üretim araçlarını kullanarak üretim yapar ve artı değer üretir. Kapitalist bu üretim sürecinde yaratılan artı değeri realize eder ve üretim sürecini yeniden başlatmak için kullanır. Yani daha fazla işçi, daha fazla fabrika, daha fazla üretim aracı, daha fazla hammaddeyi üretime koşar. Bu süreç sürekli

genişleyen ölçekte büyüyerek sermaye birikimini genişletir. Sermaye birikimi dediğimiz sürecin aslı budur. Marx, bu şemalarda kısaca bu süreci anlatıyor.

Marx'ın kapitalist yeniden üretimin olanaklılığını gösterdiği genişletilmiş yeniden-üretim şemalarını inceleyen Rosa Luxemburg, genişletilmiş yeniden-üretimin işlemesinin mümkün olamayacağı sonucuna ulaşıyor. Bunun nedenini şöyle açıklıyor: Üretimin gittikçe genişlemesi için ek üretim araçları, ek işgücü ve bu ek işgücü için ek tüketim malı gereklidir. Fakat bunlar, genişlemiş yeniden üretim için yeterli koşul değildir. Metalar için efektif talep de artmalıdır. Marx'ın şemasında yeniden üretimin artan düzeyde gerçekleştirilmesinin temelini oluşturan ve devamlı olarak artan talep nereden gelecektir?

Rosa'nın dikkat çektiği problem şudur: Üretimi artırmak için gerekli talep hiçbir yerden gelmediği için sermaye birikiminin kendini yeniden üretmesi olanaksızdır. Peki, dünyaya baktığımızda bu talep nereden gelir? Gelişmiş/sanayileşmiş dediğimiz ülkeler üretimlerini giderek arttırdıkları bir sermaye birikim süreci yaşıyorlarsa, ortaya çıkan fazla üretimi, yani giderek artan artı değerin katıldığı ve giderek büyüyen o çıktıyı satacakları kapitalist olmayan bölgeler olması gerekir. O zamanın Osmanlısı, Hindistan, Afrika ülkeleri vs. bunların hepsi gelişmiş ülkeler için potansiyel pazar oluşturuyordu. "Gelişmiş ülkeler", "az gelişmiş" bu ülkelere ürünlerini satabilmek, pazar yaratabilmek için muhtaçlar. Rosa, "Bütün dünya kapitalistleştiğinde, sermaye birikiminin yeniden üretim itkisi kalmayacak," diyor.

Özetle Rosa, kapitalist birikimin, kendisi için pazar oluşturacak kapitalist olmayan alanlara ihtiyaç duyduğunu, yani kapitalist ve kapitalist olmayan bölgeler arası ticaretin, kapitalizmin tarihsel varlığı için birincil bir gereklilik olduğunu ileri sürüyor. Tüm dünya kapitalistleştiğinde, kapitalizmin varlık koşulunun kalmayacağını söylüyor.

***

Şimdi politik tartışmalara dönelim. Rosa Almanya'ya geldiğinde, tam o sırada Bernstein'ın, (Revizyonist diye geçer) revizyonizm üzerine tezleri tartışılmaya başlanmış. Bunlar çok erken dönemler; 1880'ler, 1890'lardan bahsediyoruz. "Kapitalizm nasıl ortadan kaldırılacak?" sorusu tartışılırken Bernstein diyor ki: "Sermaye birikimi, kapitalizm kendi rasyonellerini yaratıyor. Kaotik üretim sürecindeki tröstlerle, tekellerle, yasal düzenlemelerle kapitalizm aslında yumuşuyor. Kapitalizmin uzun çalışma saatleri, yoksullaştırma, aşırı proleterleşme dediğimiz süreçleri, artık giderek daha yumuşayan, daha ılıman, daha güler yüzlü bir kapitalizme dönüşüyor. Aslında kapitalizmle mücadele etmeye gerek yok, o kendi kendini iyileştiriyor."

Bernstein'ın bu tezine ilk saldıranlardan biri Rosa Luxemburg oluyor. Bu tartışmayı salt bir politik tartışma olarak değil, kuramsal bir tartışma olarak da sürdürüyor ve *Sermaye Birikimi* kitabını da sermaye birikim sürecinin nasıl işlediğini anlatmak için bu revizyonist düşüncelere karşı yazıyor. Sermaye birikim sürecini açıkladıktan sonra kitabın devamında emperyalizmden bahsediyor. Luxemburg tezini, bir emperyalizm teorisi olarak ortaya koyuyor ve "Emperyalizm, sermaye birikiminin, kendisine açık duran kapitalist-olmayan çevre için verdiği

rekabetçi mücadelenin siyasal ifadesidir," diyor.

Bu kitaptan bir iki cümle aktarmak istiyorum: Mesela Rosa diyor ki; "Bu gelişmiş ülkeler, gelişmemiş dediğimiz, -yani o zaman için kapitalistleşmemiş dediğimiz- ülkelerdeki doğal ekonomileri yıktılar." Bugün baktığımızda bu tezin, teoride ve tarihsel süreçlerde desteklenmiş olduğunu görüyoruz. Örneğin, İngiltere uzunca bir dönem boyunca Hindistan'dan kumaşları ithal ederken, zaman içinde Hindistan'daki üretim süreçlerini, üretim atölyelerini ele geçiriyor ve bir süre sonra da bu ülkede üretimin gelişimini ve hatta var olmasını engelliyor. Öyle bir hale geliyor ki, Hindistan'dan hammaddeyi alıyor, İngiltere'ye taşıyor, İngiltere'de üretiyor, ürettiklerini Hindistan'a satıyor. Benzer süreç Osmanlı için de geçerli. Mesela 1860'lara ve 1870'lere kadar Ankara en büyük tekstil üretim yerlerinden birisi. Bursa keza öyle... Yani Anadolu'nun pek çok yerinde binlerce ufak tezgâh varken, daha sonra ya oradaki atölyeleri işletiyorlar ya da hammaddeyi Osmanlı'dan alıp, üretimi İngiltere'de yapıyorlar. Özellikle ABD'deki iç savaştan sonra pamuğu Osmanlı'dan alıyorlar, sonra İngiltere'de üretip, tekrar Osmanlı'ya satıyorlar. Yani Rosa'nın emperyalizm teorisi ve kapitalizmin yayılma teorisi en azından Hindistan ve Osmanlı örneğinde doğrulanmıştır. Rosa'nın teorisi çok büyük açılımlar sunan bir teori olarak karşımıza çıkıyor. Bu çalışmayı bu denli ayrıntılı anlatmamın nedeni, Rosa Luxemburg'un gerçekten çok büyük bir entelektüel ve Marksizm'e çok büyük katkı sağlamış bir kadın olduğunu düşünmemdir.

Rosa'nın bir de *İktisat Nedir?* başlıklı bir kitabı var mesela, çok ince bir kitaptır. Bu kitaba bakarsanız, bugünkü iktisat eğitiminden nefret edersiniz. Çünkü Rosa'nın bu kitapta eleştirdiği o dönemin iktisatçıları bile, bizim şu anda iktisat fakültelerinde anlattıklarımızdan çok daha makul şeyler söylüyorlar. Bugün iktisat fakültelerinde iktisadın tanımı nasıl yapılıyor: Sonsuz insan ihtiyaçları karşısında çok sınırlı kaynaklar var; ne yapsak da bu sonsuz ihtiyaçları bu sınırlı kaynaklarla karşılasak... Dahası, hiçbir iktisat dersinde bu ihtiyaçlar üzerine konuşulmuyor. İhtiyacın kendisi sorunsallaştırılmıyor. Bırakın sınıf analizini filan, ihtiyacın basitçe ne olduğunun bile konuşulmadığı bir iktisat eğitimi var. Ama o kitaba bakılırsa, Rosa'nın kendi döneminde eleştirdiklerinin bugün bizim için ne kadar ileri olduğu görülecektir.

***

Bir de Rosa'nın dilinden söz etmek gerek; dili çok güzel. Hangi dilde yazıyorsa o dilin bütün zenginliklerini kullanıyor. Edebi bir dili var. Zaten Berlin'e geldiğinde ilk eleştirdiği şeylerden biri kullanılan dil. Bu sorunu sevgilisine de yazıyor, arkadaşlarına da yazıyor: "O kadar kuru bir dil var ki, hâlbuki bizim böyle şiir söyler, şarkı söyler gibi yazmamız gerekir," diyor, ki kendisi de böyle yazıyor. Sevgilisine yazdığı mektuplardan, arkadaşlarına yazdığı mektuplara, makalelerinden verdiği söylevlere kadar çok şiirsel, güzel bir dil kullanıyor. Bunun yanı sıra iyi bir hitabet yeteneği olan, bu anlamda çok donanımlı bir kadın.

Bu arada Rosa Luxemburg'dan bahsederken atlamamamız gereken şeylerden bir tanesi I. Dünya Savaşı'na karşı aldığı tutumdur. Daha önce söylediğim gibi, Almanya'ya geldiğinde Sosyal Demokrat Parti'ye giriyor ve parti içinde çok önemli bir yer ediniyor. Bu süreçte

I. Dünya Savaşı patlak veriyor. Bunun öncesinde, II. Enternasyonal'de alınan bir karar var; bütün dünya işçileri savaşı protesto edecek. Çünkü "bütün işçilerin dayanışmasının sermayenin savaşından çok daha önemli" olduğu kabul ediliyor. Fakat tabii ki bu birlik parçalanıyor. Savaş bütçesine Sosyal Demokrat Parti'den onay çıkıyor. Rosa Luxemburg ve birkaç kişi için yıkım demek bu, korkunç bir geri adım... Rosa'nın tek güvendiği Fransa'daki bir yoldaşı, bir enternasyonal toplantısında bir tek ondan destek alıyor. O da toplantı sonrasında vuruluyor zaten. Rosa partiden hemen ayrılıyor. Birkaç kişiyle ufak bir hizip kuruyorlar, sonra bu, 'Spartakistler' adı altında yeni bir örgüte dönüşüyor.

Sonra 1917 Devrimi oluyor, Rosa devrimi destekliyor, fakat pek çok açıdan Sovyetleri ve Lenin'i eleştiriyor. Onu da hemen kısaca söyleyeyim. Eleştirilerinin temelinde, devrimin ilerleyen zamanlarında Lenin'in demokratikleşmemesi var. Hiziplere yer vermediği için, çok partili olmadığı için, basın organlarına sansür uyguladığı için Lenin'i eleştiriyor: "Bu böyle giderse Sovyetler çok baskıcı, totaliter bir yapıya dönüşecek ve hiçbirimiz de bunun hesabını veremeyeceğiz," diyor ki dediği de çıkıyor.

Sonra 1918'de, tam Rosa bir şekilde içeriye alınmışken, Almanya'da Spartakistler bir ayaklanma başlatıyorlar. Fakat Rosa bunun çok erken olduğunu düşünüyor. Erken bulmasının sebebi, bu ayaklanmanın kitlesel olmaması ki Rosa için kitlesellik çok önemli. Kitlesel grev diye tanımladığı Rosa'nın en vurgulu tezlerinden biri. Yani bir yanıyla kendiliğindencilik vurgusu var. Fakat bunu şöyle anlamamak gerek: "Bir öncü parti olmayacak, kendiliğinden bir devrim olacak," demiyor, aksine "halk hareketinin yükselmesi gerektiğini ve öncü partinin de o devrimi yürütmesi gerektiğini" söylüyor. Dolayısıyla Spartakistlerin bu çıkışını çok zamansız buluyor. Zaten bu ayaklanma, ayaklananlara karşı büyük bir katliama dönüşüyor, pek çok devrimci katlediliyor... Bu süreçte, Rosa'nın en yakın arkadaşı, yoldaşı Liebknecht de katlediliyor. Liebknecht'in öldürülmesini Leo ortaya çıkartıyor, aydınlatıyor. Bunun ardından Rosa da öldürülüyor. Rosa'nın öldürülmesi, insanlık tarihindeki en acı olaylardan biri.

Rosa'nın literatürde çok konuşulan, Lenin'le ters düştüğü bir konu daha vardır: ulusların kendi kaderini tayin hakkı. Bu günümüzde de tartışılmaya devam eden bir konudur. Rosa kendisi Polonyalı olduğu ve Polonya için mücadele vermiş olduğu halde, başından beri şunu savunuyor: ulusların kendi kaderini tayin hakkı olamaz. Çünkü Marksizm, devrim, ulusu aşan bir olgudur. O zamanı düşünün, bir devrim çağı aslında. Rusya öyle, Polonya öyle, Almanya öyle, İngiltere öyle... Almanya'da devrim bekleniyor zaten, Rusya'da devrim olmuş... Bizim devrim ufkumuzun bütün işçileri birleştiren enternasyonal olduğunu söylüyor. Lenin'e karşı da bunu iddia ediyor. Hatta Lenin, Rosa'nın yazdığı bu konudaki yazıyı, Rosa'nın yazdığını bilmeden okuyor. Sonra Rosa'nın yazdığını öğreniyor ve ona çok kıymet veriyor ve hatta Rosa'ya 'kartal' diyor.

Feminizme Nasıl Yaklaşıyorlar?

Rosa'nın feminizmine dair de birkaç şey söyleyeyim. Rosa Polonya'dan

Almanya'ya gelirken Leo, Rosa'ya diyor ki: "Seni partiye bir kadın takdim etsin, kadın dergilerinin editörlerinden birisiyle bu takdimi yapalım, çok hoş durur." Fakat Rosa bunu kabul etmiyor, çünkü o dönem için, "kadın meselelerine" diyelim, daha mesafeli duruyor. Zürih'teyken birkaç kadın toplantısına gitmiş, fakat o kadar tartışmacı ve konuşkan bir kadın olmasına karşılık o toplantılarda hiç söz almadığı söyleniyor. Sonra Berlin'e geldiğinde Clara Zetkin çok yakın arkadaşlarından biri oluyor. Clara ile çok yakın temasları var, hatta Clara'nın dergisinde de yazıyor. O dönem Clara Zetkin Eşitlik Dergisinin editörü –biliyorsunuz 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün kutlanmasını ilk Clara Zetkin önermişti.

Rosa'nın feminizmle her zaman ikircikli bir bağı olmuş. Oysa daha önce bahsettiğim gibi hem sevgilisiyle ilişkisi hem de partide erkek yoldaşlarınca maruz bırakıldığı ayrımcılık Rosa'nın feminist damarını beslemesi gerekirken, tersine o hep geri durmuş. Aslında "kadınlar için mücadele edilmesi gerektiğini" savunduğunu birtakım söyleşilerinde, sözlerinde görüyoruz. Fakat bir taraftan da hep şundan çekiniyor; kadınlar üzerine bu tür bir vurgu yapılması partinin, örgütün bir şekilde parçalanmasına sebep olabilir. Bu yüzden kadın hareketine hep mesafeli yaklaşmış. Fakat 1912 yılında Almanya'nın bir kentinde "Kadınların Oy Hakkı ve Sınıf Mücadelesi" başlıklı bir sunuş yapıyor. Sunuşunda kadınlar için oy hakkı talebini dillendiriyor; çok da güzel bir metindir bu. Bu metinde iki temel ayrımı tespit edebiliriz: bunlardan biri, proleter ve burjuva kadın ayırımı; bir diğeri ise, ücretli ve ücretli olmayan emek ayrımı.

Proleter kadınları üretken kadınlar olarak tarif ederken burjuva kadınları, ne yazık ki, üzülerek söylüyorum, "asalak kadınlar" olarak tanımlıyor. Diyor ki: "Proleter kadınların oy hakkını alması gerek çünkü proleter kadınlar seçim sürecinde çok çalışıyorlar." Ben sunuşun başında da söylemiştim, Berlin'e ilk geldiğinde seçim zamanıydı ve Rosa en küçük yerlere kadar gitmiş, partiye çok oy kazandırmıştı. Onun gibi yüzlerce kadın bu süreçte yer almıştı. Fakat bu mücadeleyi veren kadınların, -seçim sürecinde fiili olarak yer aldıkları halde- seçme ve seçilme hakları bulunmuyordu. İkincisi "Proleter kadınlar üretiyorlar," diyor. Ücretli emekçi oldukları için bu kapitalist düzende temel üreticiler. Bu nedenle de oy hakkını hak ediyorlar. "Hatta" diyor, "sermaye açısından, burjuvazi açısından onların seçme seçilme hakkının olması da ileri bir şey." Çünkü "emek nitelikli oldukça üretim de o denli artar," diyor. Bugün "beşeri sermaye" diye tanımlanan bir şey var ya, onu başka bir yerden söylüyor. "Daha nitelikli bir emek için burjuvazi proleter kadınların oy hakkını kabul etmeli," diyor. "Ama" diyor, "kabul etmemesinin sebebi tamamen sınıfsaldır." Ve bunu kadın–erkek eşitsizliği üzerine hiç vurgu yapmadan söylüyor.- "Proleter kadınların güçlenecek olması (proleterlerin neredeyse % 30'u kadın) ve proleterlerin daha güçlü olarak karşılarına çıkacak olması nedeniyle burjuvazi proleter kadınların oy hakkını tanımıyor. Oysa burjuva kadınlar oy hakkı talebiyle gelselerdi, burjuvazi için bu çok rahatlıkla verilebilecek bir haktı."

Sonuç olarak bu metnin, Rosa'nın kadınlar üzerine görüşlerinin yer aldığı en temel metin olduğunu söylemek gerekir. Bunun dışında kadınlara özellikle vurgu yaptığı bir metni bulunmuyor. Kadınların soysal haklar bakımından erkeklerle eşit olması gerektiğini savunuyor ama cinsler arasındaki eşitsizliği kadınların sınıfsal pozisyonlarıyla

ilişkilendiriyor.

Şunu da söylememiz gerek ki Rosa orta sınıf bir ailede büyümüş, orta sınıf alışkanlıkları olan bir kadın. Örneğin, Leo ile evlenmek istiyor; evlenmek istemeyen Leo. Kendini devrime adadığı için evliliği bir konfor olarak görüyor Leo. Hatta bu yüzden ilişkilerini hep gizli tutuyorlar. Elbette ki birliktelikleri biliniyor, fakat ne Polonya'da ne de Almanya'da parti içinde konuşulmuyor. Rosa çocuk istiyor, Leo istemiyor. Rosa ile Leo'nun aşklarının anlatıldığı bir kitap var, orada da Rosa'nın biyografik filminde de görebilirsiniz, Rosa, Leo'ya şöyle diyor: *"Küçük bir evimiz olsun, güzel mobilyalarımız olsun, yılda birkaç kere tatile çıkalım birlikte..."* Bunu da yapabiliyorlar, çünkü Leo'nun epeyce parası var. Bir orta sınıf yaşantıları var.

***

Gülnur: Melda hakikaten çok güzel bir sunum yaptı, ben de zevkle dinledim. Benim de altını çizmek istediğim bir sürü şeyin altını çizerek geçti. Ben konuşacağım ama araya girmek isterseniz lütfen girin. Bahsedeceğimiz kadınları okumuş ya da bilmiş olup olmamanız hiç önemli değil, konuyu günümüzle ilişkilendirerek konuşmaya çalışacağız.

Bazı kadınların politika yapma tarzından, felsefe yapma tarzından onların kadın olduğunu anlamak zor oluyor. Mesela bazı kadınları sadece gönderdikleri mektuplardan anlayabiliyorsunuz. Rosa Luxemburg bence bunun başat örneklerinden biri. Yani özel alanda kadın olan, ama kamusal alanda filozof olan kadınlardan bir tanesidir. Kadın politikacıları, felsefecileri, filozofları konuşurken, feministler olarak da zaman zaman düştüğümüz ikircikli bir konum oluyor. Biliyorsunuz, genellikle erkek filozoflar cinsiyetsiz olarak tartışılır ama kadın filozofları tartışırken, bu kadınların teorilerini bile konuşurken sevgililerini de konuşuruz, yani cinsiyetsiz bir tartışma yapamaz hale geliriz. Ama ben istiyorum ki burada o cinsiyetli tartışmayı başka bir biçimde kuralım.

Melda da bu kadınların özel hayatlarını anlatarak konuya girdi. Çünkü bu kadınlar hakikaten yaşamlarından beslenen kadınlar. Rosa Luxemburg'un Polonya'daki süreci anlatma çabası, orada bulunma ve orayı anlama çabasıyla çok ilintili. Kollontay zaten bence de bambaşka bir örnek. Bu kadınlar içerisinde açıkçası benim de en fazla meylimin olduğu, dilini en çok sevdiğim, okumaktan keyif aldığım kadınlardan bir tanesi. Belki tartışmaya şöyle girmek doğru olabilir: Nilgün Toker'in Amargi'de bir yazısı vardı, "Hannah Arendt Neden Feminist Olmadı?" diye, bence çok güzel bir yazıdır o. Orada şöyle bir tespitte bulunuluyor: "Hannah Arendt kadınları yok sayan bir erkek zihniyetinden dolayı değil; kamusal alan, özel alan, sosyal alan üzerine yaptığı değerlendirmelerden dolayı feminist değildir aslında." Bunun çok önemli bir tespit olduğunu düşünüyorum. Çünkü biz feminist olmamanın karşısına mütemadiyen sadece müstakil bir erkek zihniyeti ile ilişkilenmek gibi bir alan koyuyoruz, ama feminist olmamanın böyle bir alanı, böyle bir açımlaması da olabiliyor.

Rosa Luxemburg yine benim bu alanda verebileceğim örneklerden bir tanesi. Bu üç kadının, Luxemburg, Zetkin, Kollontay'ın, iki eserden çok etkilendiklerini biliyoruz. Bir tanesi, Engels'in A*ilenin, Devletin,*

Mülkiyetin Kökeni ikincisi de, Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm* kitabı. Bu kitaplar, kendi yazılarında oldukça referans verdikleri ve konuştukları kaynaklar. Engels'in kitabını geçerek, daha ağırlık verdikleri Bebel'le ilgili birkaç şey söyleyeceğim size.

Kadın ve Sosyalizm, adının bize çağrıştırdığının ötesinde romantik de bir kitaptır. Evlilikle ilgili tespitleri, cinsellikle ilgili tespitleri, kadının iş hayatına girmesiyle ilgili tespitleri ilginçtir. Bu kitapta Bebel'in sosyalist feminizmin de çerçevesini çizen bir cümlesinin olduğunu düşünüyorum. Bütün konuşulanları yani, bundan sonra konuşacaklarımızı ve bundan önce konuştuklarımızı da bu çerçevede düşünmemiz açısından yol açıcı olabileceğini düşündüğüm için okuyayım. *"Bizim amacımız, burjuva süfrajetlerinin istediği gibi bugünkü düzen içinde kadın ve erkeğe eşit hak sağlamak değil, bundan daha ileriye giderek bir insanı, diğer bir insana muhtaç yapan bağlardan kurtararak, her iki cinse de bağımsızlık vermektir."* Ben bunun çok basit, anlaşılır ve sosyalist feminizmi de özetleyebilecek bir ifade olduğunu düşünüyorum. Tabii amacım burada sosyalist feminizmi tartışmak değil. Fakat Bebel'in bu metninde de, Rosa Luxemburg'un, Zetkin'in metinlerinde de -Kollontay biraz daha farklı- kadın doğası vurgusunun o dönemde de var olduğunu, analığın o dönemde de öne çıkarıldığını görüyoruz; analık yüceltici bir vasıf olarak tarif ediliyor. Bunun şöyle bir sebebi var: Birincisi, burjuva kadınlarına analık üzerinden muhalefet ediliyor. Çünkü bu kadınlar başkalarının emeğini sömüren tembel kadınlar olarak görüldüğü için işçi kadını, burjuva kadınından farklılaştıran vasıflardan biri olarak, kadının çocuğunu iyi bir proleter olarak yetiştirmesi vurgusu yapılıyor.

Luxemburg'la ilgili Melda çok güzel vurgular yaptı. Ben çok küçük birkaç atıfta bulunayım. Ben de Rosa'nın Lenin'e muhalefetini çok önemsiyorum. Çünkü Lenin o dönemde dergilerin başında bulunan, editörlük yapan kadınlarla ilgili sürekli yorumlar yazıyor. "Bunun editörlüğünü beğenmedim, bundan editörlük buna geçti, ama bunda bu eksikti" gibi raporlar yazıyor. Bu dönemde, Lenin'e karşı yürütülmüş, üstelik de merkeziyetçilik üzerinden yürütülmüş bir muhalefetin çok önemli olduğunu düşünüyorum ki sonrasında Lenin *Bir Adım İleri İki Adım Geri*'de aslında Rosa Luxemburg'a da cevap vermeye çalışır, ama Rosa'nın metni o kadar güçlüdür ki, Lenin'in metni geri planda kalır. Rosa'nın orada yaptığı en önemli eleştirilerden biri, Lenin'in merkeziyetçiliğini proletarya diktatörlüğü kavramına benzetmesidir ki bu da çok önemli tartışmalardan birisidir. Çünkü o dönemde militarist kanat içerisinde çok güçlü sosyalistler var. Kollontay'da da bu çok güçlü. Kollontay çarlığa karşı silahlı ayaklanmayı önerir. Bu yüzden hakkında bir sürü dava açılır ve kaçış süreci başlar. Ama ondan farklı olarak Rosa Luxemburg, militarizme ve diktatörlük vasfına en uzak duran kadınlardan biri olarak tarif edilebilir, diye düşünüyorum.

Rosa Luxemburg, bütün bu üç isim içerisinde, o dönemin tabiriyle burjuva süfrajetleri diye adlandırılan kadınlara karşı en net ve en sert muhalefeti sergileyen kadındır bana göre. Çünkü hem çok gerçekçi bulmaz bu tartışmayı; bunun çok teorik bir tartışma olarak kaldığını düşünür hem de burjuva kadınlarına, "oy hakkı ancak kendi emeği ile hayatını kazanan, yaşamak için başkasının emeğini sömürmeyecek insanlar için geçerli olabilir, siz böyle değilsiniz ama" diyerek karşı çıkar.
Katılımcı (a): İngiltere'deki süfrajetlerin burjuva kadınlar olmasıyla

ilgili herhalde...
Gülnur: Almanya'da da, İngiltere'de de öyle aslında...
Katılımcı (a): Onları (burjuva kadınları) asalak olarak görüyor, onun için önemsemiyor.
Gülnur: Tabii tabii öyle. Burada bütün bir tartışma boyunca bence en önemli sorulardan biri karşımıza çıkıyor: Sosyalist kadınlar kendi cinsiyle mi, yoksa kendi sınıfıyla mı bir özgürlük mücadelesi içinde olacaklar? Bunun cevabını vereceğimi sanıyorsanız çok yanılıyorsunuz. (Gülüşmeler)

Rosa Luxemburg, tanımlamalarında esas sorunu kapitalist devlet olarak tarif ediyor; insanları bütün bu özgürlük durumundan alıkoyan fail "kapitalist devlettir" diyor. Bunu zaman zaman burjuva süfrajetlerine karşılık yazması önemlidir. Burjuva süfrajetleri "erkekler bize bunları yapıyor" derken o, "hayır, bir dakika, bu kapitalist devlettir," diyor. Şunu da söyleyeyim, dini sınıfa karşı da çok ciddi bir muhalefet yürütmüştür Rosa Luxemburg ve dini sınıfla ilgili birkaç yazısı vardır. Orada, "Din adamları bizim kadınlardan oluşmuş bir feminist hareket olduğumuzu söyleyerek hata yapıyorlar. Biz aslında evliliğe ahlaki bir değer yüklemekten de kaçınmayan kadınlarız," diyor ve "Bu sadece bir kadın hareketi değil, bu aynı zamanda bir işçi sınıfı hareketidir," diye de ekliyor.

Bu kadınların feminizmle mesafelerine baktığımızda, feminizmi doğrudan reddetmek istemediklerini görüyoruz. Özellikle Rosa Luxemburg reddetmiyor, fakat feminist olarak adlandırılmayı bir tür yaftalama olarak algılıyor. Buna genellikle tepki veriyor.
Nurcan: Partideki konumunu ikincilleştireceğini düşünüyor. Orada çok sıkı mücadeleler var.
Gülnur: Evet, ama ben yine de bunun çok belirleyici olmayacağını düşünüyorum. Çünkü Kollontay da çok ciddi bir mücadele veriyor. Ama Kollontay'ın da "Benim bu yürüttüğüm mücadelede partidekiler benim yandaşım olan kadınları feminist olmakla suçluyorlar" gibi ifadeleri var. Ama argümanlarına baktığınız zaman, aslında Rosa Luxemburg kadar feminizme mesafeli durduğunu söylemek mümkün değil.
Meryem: Peki, o dönemdeki feminist hareket sadece süfrajetlerden mi ibaret?
Melda: Evet, sosyal haklar üzerinden giden, özellikle seçme-seçilme, eğitim ve oy hakkı üzerinden giden bir hareket var. Bir şey söyleyebilir miyim, yani, sen bahsettin diye şimdi aklıma geldi. Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni*'ndeki kimi tezler bugün pek çok bakımdan yanlışlandı ama bence kadın erkek ilişkisine dair can alıcı notlar düşen bir kitap. Şöyle ki; bu kitap o zaman için antropolog Morgan'ın tezlerine dayanıyordu, daha sonraki buluntularla beraber, başka başka şeyler ortaya çıkarıldı. Bu tezler "İlk başta evlilik nasıldı?", "Anaerkil bir dönem var mıydı?" gibi sorulara verdiği cevaplar bakımından antropolojik olarak yanlışlandı. Fakat öte yandan, bu, Marx'ın ölümünün hemen ardından çıkmış bir kitap. Çok önemli vurguları olan bir kitaptır. Aslında sol içerisinde Engels kadar ileri bir şey söylenmiş değil bugüne kadar diye düşünmeden edemiyorum. "Tarihteki ilk ezme-ezilme ilişkisi kadınla erkek arasındaki ilişkidir," diyor. Bizzat aileyi reddediyor. "Proleter aile ortadan kalkacak," diyor. Bu da bir yanıyla çok talihsiz bir öngörü bugün için. Yine de bu tezler çok kıymetli; bugünse aile hâlâ bizim hayatımızda,

kutsal olmasa bile önemli yer tutan bir kurum aslında, ne yazık ki...
Gülnur: Bebel'de de bu var aslında.
Melda: Evet evet.
Gülnur: Bebel de "yüksek sınıfların evliliği ticari bir evliliktir, işçi sınıfların, yoksul sınıfların evliliği aşka dayanır," diyor.
Melda: "Bir süre sonra evliliğe hiç gerek duyulmayacaktır," diyor.
Meryem: Bunları diyorlar ama kendi hayatlarında nasıllar?
Melda: Engels düşündüğü gibi yaşıyor. Bir işçi kadınla ilişki yaşıyor.
Meryem: Kadınların ağzından onların nasıl olduklarını bilebilir miyiz?
Melda: Tabii tabii, şunu söyleyeceğim, çok ilginç. Engels sevgilisini Marxların evine götüremiyor. Çünkü Marx'ın karısı Jenny böyle aşağı bir sınıftan birini evine kabul etmiyor. Engels çok daha üst bir sınıftan geliyor, babası fabrikatör. Ayrıca Engels gerçekten yaşamı ve düşüncesiyle çok daha bütünlüklü birisi. Ve sonra ilişkisi olan o işçi kadının kardeşiyle de evleniyor.
Gülnur: O dönem sanayileşmeye çok büyük bir önem veriliyor. Bence en önemli handikaplardan bir tanesi, aile içindeki iş yükünün kadınları sanayide daha çok çalıştırarak azaltılabileceğini düşünmek gibi bir ikilem içerisinde kalınması. Yani "Aile içerisindeki kadın, iş yaşamına daha çok girerek, sanayideki üretime daha çok katılarak aile içerisindeki yükünden kurtulacaktır," deniyor. Bu genel olarak bütün yazılarda hakim.

Bu kadınların hayatında, evlerine gelen ilk özel öğretmenleri çok belirleyici olmuş. Hepsi bir şekilde kendi hayatlarındaki öğretmenlerine teşekkürlerini iletiyorlar. O dönemde okullar iki saat zaten. Fakat mesela Zetkin'i babası kız okuluna göndermek istiyor. O dönemde de kız okulu olmadığı için eve bir öğretmen geliyor, sonradan bir kız okuluna gidiyor. Okulun müdiresiyle birlikte bir dergi çıkartıyor. O dönemin müdirelerine bakar mısınız? (Gülüşmeler) Zetkin'in en başından itibaren çok politik bir kadın olduğunu söyleyebiliriz. Rosa'ya ve Kollontay'a göre sınıfsal olarak işçi sınıfına daha yakın bir kadın. Fakat o dönemin havasını özetlemek için şu bilgileri de vermek lazım: Kadınlar sadece dinleyici olarak üniversitelere gidebiliyorlar. Kadınların, 1908'lere kadar bırakın bir politik örgüte üye olmayı, herhangi bir politik tartışmaya katılmaları bile yasak. Kadınların, öğrencilerin ve çırakların... O zaman Alman Feministler Derneği var, bu adla kurulmuş. Fakat Alman Feministler Derneği de öyle açıklamalar yapıyor ki; "Kadının görevi oğlunu sağlıklı bir biçimde yetiştirmektir, kadının görevi ev içinde çocuğunu en iyi şekilde eğitmektir." II. William Dönemi ve adamın açıklamaları berbat. Tabii havayı tahmin edebiliyorsunuz, o dönemde bir imparatorun açıklamaları, bugün Erdoğan'ın açıklamaları kadar belirleyici oluyor!
Katılımcı (b): Protestan ahlak? O da önemli, değil mi?
Gülnur: Evet evet, çok önemli. Zaten Protestan ahlaka dayanarak "kadınların öne çıkmasının, insan doğasını çarpıtmak olduğunu", "kadınların yerinin ev olduğunu" söylüyor William. Aynı şekilde, Alman Emekçiler Derneği'nde olan ve dönemin belirleyici fikir adamlarından bir tanesi olan Ferdinand Lasalle de kadınlarla ilgili benzer açıklamalarda bulunuyor. O dönemde herkes, kadınların ev içinde konumlandırılmasını kadının doğası üzerinden açıklamaya, bunun üzerinden gerekçelendirmeye çalışıyor. Böyle bir dönemde Clara Zetkin'in sosyalist kadınlar temsilcisi seçilmesi, Üçüncü Enternasyonal'e

önderlik etmesi hakikaten çok önemli.

***

Clara Zetkin evlenmiyor. Sevgilisiyle birlikte o dönemde Almanya'da yaşıyor. Belediye başkanına bir mektup yazarak, politik sebeplerle evliliği kabul etmediğini söylüyor. Ama ifade ettiği politik sebep feminist bir çıkış değil; sevgilisi Rus ve çocuklarının Rus nüfusuna kaydolmasını istemediği için bunu yapıyor. Yani "Ben politik sebeplerle evlenmek istemiyorum, kocam da politik sebeplerle evlenmek istemiyor. Biz çocuklarımızın Rus kütüğüne kaydolmasını istemiyoruz," diyor. Fakat her halükarda belediye başkanına bir mektup yazıp bu tür bir cesaret göstermesini önemli buluyorum. Zetkin, siyasi kimliğinde daha çok Stalin'e olan muhalifliğiyle bilinen bir kadın, ama hayatının son on, on beş yılı çok irdelenmemiş olmasına rağmen çok önemlidir. Çünkü bu dönemde Almanya'da Alman Komünist Partisi'ne karşı da merkeziyetçilik üzerinden çok ciddi bir mücadele vermiştir. Kararlara tek bir kişinin katılması, merkezi komitenin bütün kararları belirlemesi gibi birtakım şikayetlerde bulunur.

Zetkin'in üç tane daha önemli özelliğini söyleyeyim, sonra birlikte tamamlayalım. Beni etkileyen şeylerden biri, yazdıklarından hiçbir şekilde memnun olmamasıdır. Kautski'yle mektuplaşmalarında; "Kendimden o kadar memnuniyetsiz bir haldeyim ki, sürekli yazıyorum, yazdıklarımı beğenmiyorum, yeniden yazıyorum, ondan sonra postaneye gidiyorum, gönderiyorum, sonra yine pişman oluyorum. Yani elimde olsa o postaneye gidip onun gönderilmesini durduracağım," diyor. İlk mektuplarında acayip bir tedirginlik havası var, çünkü çok zor bir yaşantı sürüyor. Rosa Luxemburg'a ve Kollontay'a göre, onlara kıyasla çok daha zor ve gerçekten yoksul bir hayat sürüyor. Bakmak zorunda olduğu iki çocuğu var. Mesela size ben Kautski'ye yazdığı bir alıntıyı okuyayım: *"Para pisliktir, ama ne yazık ki pislik para değildir. Terziyim, aşçıyım, çamaşırcıyım, üstelik de bana bir an rahat vermeyen iki haşarı oğlum var. Tam Luis Aragon'un karakterini incelemeye başlamıştım ki, bir numaralının burnunu silmem gerekti. Ancak yerime oturmuştum ki, kalkıp iki numaralıyı doyurmak zorunda kaldım. Kısacası yoksullukla karışık, bohem bir hayat sürüyorum,"* diyor.

İkinci özelliği ise kadınlarla kurduğu yoğun ilişkiler. Zetkin'in hem Luxemburg'la hem de Marx'ın küçük kızı Elenor'la ilişkisi çok yoğun. Bunu feminist olarak söylemiyor belki ama Rosa Luxemburg üzerine yazdıkları, Elenor'la ilişkisi, daha önemlisi doğu halkları diye tarif edilen Gürcistan'daki, Kafkasya'daki kadınlarla ilişkisi hakikaten çok önemli. Onlarla çok yoğun ilişkide bulunmuş ve hayatının özellikle son on, on beş yılını doğu ülkelerindeki Müslüman kadınların "özgürleşmesine" (bunu onun ifadesiyle söylüyorum) adamış. Bu metinleri bence tartışmasız bir biçimde son derece oryantalisttir. "Beni görünce sosyalizmin bayrağıyla başlarındaki örtüleri çıkarıp attılar, sosyalizmin özgürlüğü onların ruhlarını sarmıştı, artık kocalarıyla devrim arasında seçim yapacaklardı," diye yazıyor. Fakat bu yazılanların, oradaki çevirmenlerin abartılı ifadelerinden dolayı böyle olduğu da söylenir. Ama sonuçta oradaki atmosferi solumuş orayı gidip gözlemlemiş, oradaki kadınlarla birlikte olmuş bir kadın.

Ayrıca biz bu alıntıları okuyoruz ama aslında bunları tabii bir tarih skalası içinde okumak lazım. Çünkü ben üç kadın için de şöyle bir şey söylenebileceğini düşünüyorum: Kadın mücadelesini çok önemsemedikleri bir yerden, kadın mücadelesini önceleyen bir yere doğru gittiklerini düşünüyorum. Mesela 1896'da Gotha'daki Sosyal Demokrat Parti Kongresi'nde Clara şunu söylüyor: "Proleter kadının kurtuluşu, tüm öteki sınıflardan kadınların eseri olmayacaktır. Cinsiyet ayrımı olmaksızın, Proletaryanın eseri olacaktır." Ama bundan sonra da mesela II. Enternasyonal'deki kadınların dahil edilişini, "Onların tavrı biraz bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler, gibi bir tavırdı. İlk defa III. Enternasyonal'de kadınların katılımını öncelikli bir durum olarak görmüşlerdir ve buna ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir," diyor. Nitekim artık III. Enternasyonal'den sonra, III. Enternasyonal'deki merkezi organın bir hegemonya geliştirmesi üzerine, Clara Zetkin kadınlar için çıkarılan dergiyi alır ve onun editörlüğünü diğer kadınlarla birlikte sürdürmeye karar verir.

***

Şimdi gelelim benim kadına, (Alexandra) Kollontay'a... (Gülüşmeler) Kollontay, hakikaten bence, özel ve kamusal çelişkisinin en az olduğu, kendi hayatını çok gerçekçi bir biçimde politikayla ilişkilendiren bir kadın. Kendi hayatını hem diğer kadınların özel hayatlarıyla hem kamusal alanın politikasıyla çok güzel ilişkilendirir. Özellikle *Özgür Bir Komünist Kadının Biyografisi*'ni mutlaka okumanızı tavsiye ederim. Bence, kendini anlatırken nasıl politikayı anlattığını ve kendi hayatını politik bir durum olarak nasıl önemsediğini açıkça hissedeceksiniz. Melda bahsetti, Kollontay resmen o dönemin sosyalist grubu içinde ayıplanmış bir kadın. Çünkü Kollontay özgür aşkı evliliğe ait bir şey olarak görür. Yani, "insan âşık olduğunda o evlilikle ilgili bir meseldir. Ama ben özgür seksin peşindeyim," der. Fakat bu aslında sırf cinselliğe dayanan bir seks değildir.

Kollontay, soylu bir aileden geliyor. Annesi bir köylü fakat babası çok soylu bir asker; çok tutucu, muhafazakâr bir aile değil. Bunu şu yüzden önemsiyorum, o döneme baktığımız zaman Kollontay neredeyse üst sınıftan sayılabilinecek bir kadın. Kendisi de bunu zaten söylüyor yazdıklarında, "Çok şımarık yetiştim, el bebek gül bebek yetiştim. Hatta büyükleri diğer çocukların erişemediği bir sürü şeye hiç talep bile etmeden erişebildiğim için eleştirdim ve bunu sorgulayarak başladım," diyor. Bu durum ise, günümüz açısından şöyle bir sorun teşkil ediyor benim için: Bugün pek çok üst sınıftan kadın ile ilişkilenmek çoğumuz için mevzu bahis bile değil. O kadar büyük bir mesafe var ki aramızda. Diyelim ki bugün üst sınıftan bir kadın gelse ve gerçekten sosyalist bir hareketle ilişkilenmek istese, bunu belki de bir kişisel muhasebenin sonucu olarak talep etse ben ciddi problemler yaşayacağını düşünüyorum açıkçası...

Güneş: Peki problemler yaşamış mı?

Gülnur: Bu sebeple herhangi bir problem yaşadığını söylemiyor Kollontay. Bilakis kendisi, "Ben bunu bir eşitlik, adalet düşüncesi açısından sorun ettim," diyor. Kollontay'ın ailesi onun soylu biriyle evlenmesini istiyor. Hatta ablası on yedi yaşındayken, yetmiş, seksen yaşında bir adamla evleniyor. Kollontay da "Ben de bunun üzerine dert

ettim, aşık olacağım bir adamla evleneceğim," diyor. Yirmi yaşında kuzeniyle evleniyor. Kuzeni gayet fakir denilebilinecek bir adam. Ailenin desteğiyle maddi durumları iyileşiyor. Fakat "Evlilik benim için hep kafes gibiydi," diyor Kollontay. Bunu zaten sorgulamaya başlıyor, sürekli okumaya başlıyor. Çok kısaca söyleyeyim. Bir gün kocasının yöneticilik yapacağı bir fabrikayı görmeye gidiyorlar. "Orada benim için flaşlar patlamıştı", diyor. "Bir anda, nasıl patronlar bu işçileri eziyorsa, erkeklerle kadınlar arasındaki ilişki de bu, diye düşündüm. Ve bu benim için bir kopma noktası oluşturdu," diyor. Onun üzerine oğlunu da kocasına bırakarak, oradan ayrılıyor. Anneliği için ise şöyle söylüyor: "İyi bir anne olmaya çalıştım ama annelik hiçbir zaman benim hayatımın ağırlık noktalarından biri değildi," diyor. Bunu yazacak kadar da cesur. Çünkü o dönemde kadınlar için en önemli şeylerden biri anne olmak.

Senem: Kollontay'ı hiç tanımıyorum da, çok merak ettim. Ne zaman doğmuş ve nerede yaşamış?

Gülnur: O dönemin kadınları her yerde yaşamış, demek mümkün. 1872'de Sisilya diye bir yerde doğmuş. Sisilya o zaman herhalde Avusturya – Macaristan sınırında bir yer. Ondan sonra Prusya, Almanya, Rusya, sonra bir ara sürgüne gönderiliyor elçi olarak. Yani, çok geziyorlar, çok dil biliyorlar. Tabii bir taraftan da Kollontay'ı okurken o kadar etkileniyorsunuz, o kadar duygulanıyorsunuz ki... Mesela şey diyor: "Kocam o dönemde benim artık politik duruşlarımı, politik mücadelelerimi kendisine karşı bir duruş olarak algılamıştı ve sorun yaşamaya başlamıştık," diyor ve ayrılıyor. Bu ayrılığı tabii acayip bir ses getiriyor, acayip bir sorun yaratıyor o dönemde. Kollontay da o dönemde mücadele veren süfrajetleri burjuva hareketi olarak görüyor. Çünkü "Bu kadınlar oy hakkı kazansa ne olacak? Oy hakkı kazanmaları evdeki hayatlarında bir kazanım sağlamayacak ki!" diyor.

İlk önce Bolşeviklere katılıyor, fakat sonra Menşeviklerle birlikte oluyor. Bu çok önemli, çünkü sonrasında, sosyalist yazının içerisinde Kollontay üç şeyle çok lanetlenmiş diyebilirim: Birincisi, bahsettiğim özgür seks meselesi. Melda'nın dediği gibi, bakanlık yaptığı dönemde üstelik. "Bir tane adamla yetinsin" diye haber gönderiyor Lenin. (Gülüşmeler) İkincisi, Menşeviklere katılmış olması çok eleştiriliyor. Bunu açacağım birazdan. Üçüncüsü de, Stalin tarafında olması. Hakikaten Stalin'le bir tür uzlaşma içerisine girdiği, hatta Troçki'nin gönderilmesi sırasında bundan yana bir tavır aldığı söyleniyor.

Melda: Çok enteresan bir şey var. Kollontay'la Troçki'nin bir tartışması var. Sovyet devriminin erken bir döneminde, "Nasıl bir fabrika yönetimi olacak?" diye tartışıyorlar. O zaman için Troçki fabrikadaki disiplinin bir askeri disiplin olması gerektiğini söylüyor. Yani, "Üretim biçiminin böyle olması gerek," diyor. Kollontay ise Troçki'nin bu fikirlerine karşılık öz yönetimden bahsediyor. Yani, işçilerin daha merkezde duracağı ve üreticilerin üretim sürecinde karar alıcı, belirleyici olacağı demokratik bir biçimi savunuyor. Lenin ikisi arasında kalıyor. Yani Troçki ve Kollontay arasındaki husumet aslında erken bir dönemde şekillenmiş.

***

Gülnur: Aslında genel olarak ben bu üç kadının yazdıklarında şöyle bir çelişkiyi görüyorum: İlk başta bahsettiğin bu sanayileşme meselesiyle

ilintili olarak, "tamam, bir taraftan öz yönetimci olalım, çok disiplinli olmayalım ama bir taraftan da yeni bir devrim kuruyoruz, kapitalizmle mücadele ediyoruz, bu da kolay bir şey değil ve bunu başarabilmek için de belli bir disipline de uymamız lazım" gibi bir çelişki.

Bir de Kollontay süslü bir kadın. O dönem, burjuva kadınlar gibi kocaman şapkalar takıyor. Bu yüzden de çok eleştiri alıyor, sadece yaşadığı dönemde değil, öldükten sonra da bu yüzden eleştiriliyor.

Bir de size Menşeviklerle ilgili meselesini söyleyeyim; evet Menşeviklerle bir ittifak içerisine giriyor, fakat onlara katıldığı ve katılmadığı konuları da söylüyor: "Menşeviklerin, işçi sınıfının kurtuluşu için, işçi sınıfıyla liberaller arasında bir ittifak kurulması gerektiği fikrine katılmıyorum," diyor. Kendi ait olduğu sınıfa rağmen sürekli, sadece işçi sınıfının kendi içerisinde bir mücadele yürütmesi gerektiğini söylüyor. Uzun uzun parti içerisinde kadın meselesini gündeme getirirken nasıl sorunlarla karşılaştığını anlatır: *"Parti içinde, ben sürekli kadınların ayrı bir örgütlenmeye gitmesi gerektiğini söylediğim zaman, resmen dışlandım. Hem o dönemin kadınları tarafından dışlandım hem partidekiler tarafından dışlandım. Onları ikna etmem çok fazla zaman aldı ve nihayet bu zamandan sonra 1907'de Kadın Derneği'ni kurabildim,"* diyor. Bu çok önemli, aslında Kadın Derneği'ni kuran kişi o. Ondan sonra Zetkin başa geçiyor sonra Kollontay'ın birtakım etkileri oluyor. Kollontay'ın, mücadelenin aktif olarak içinde olmasına rağmen o dönemde bakanlık yaptığını, elçilik yaptığını unutmamak lazım. Zaten bunu anılarında da şöyle anlatıyor: *"Benim bu dönemde, bu gördüğüm muhalefete rağmen böyle şeyler yapmış olmam aslında bütün kadınların bu hayatta kendi hayatlarında gördükleri muhalefete rağmen neler başarabileceklerinin de göstergesidir,"* diyor.

Şunu okuyarak bitireyim isterseniz: *"Özel yaşantımı kendi değerlerime göre sürdürdüm ve aşk hayatımı ancak bir erkeğin gizlediği kadar gizledim,"* diyor. Bu çok önemli. Yani, "Ben hiçbir şeyi gizlemedim, beni bir şeyi gizlemekle suçluyorsanız, ben ancak bir erkeğin gizlediği kadar gizledim," diyor. Evlilikle ilgili olarak da: *"Kadınlar, en başta evlilik üzerindeki muhafazakâr ve ahlaki yargıya karşı geldiklerinde gerçek anlamda bir şey kazanmış olacaklardır. Çünkü ben kanlı pazardan ve 1905'teki devrimin başlangıcından sonra şunu gördüm; bir dönemde coşku ne kadar büyük olursa olsun, mücadele amacı ne kadar büyük olursa olsun, ben o dönemde ilk kez, bizim partimizin kadın sorununu ne kadar geri planda bıraktığını, yani her şeyi yapabileceğimize inandığımız bu dönemde bile, kadın mücadelesinden ne kadar kaçtığımızı ilk kez bu dönemde gördüm,"* diyor.

Melda: Bu kadınların bir de şu yanlarını görmek gerek, çünkü tarihi yazanlar bunların da üzerini örtüyorlar. Şubat devrimi olmuş, Lenin o sırada Rusya'da değil. Bu arada Menşevikler ya da sosyal demokratlar diyelim, Şubat'taki halk ayaklanmasını sahiplenmiş durumdalar. Bolşevik Parti'nin Bolşevik kanadı, sosyal demokratların sol tarafı diyelim, bu sürece çok fazla dahil olamamış. Pravda Gazetesi çıkıyor ve başında Stalin var o dönem. Lenin geliyor Nisan'da, ünlü Nisan tezlerini açıklıyor. Nisan tezlerinin önemi şu: "Bu halk ayaklanması bir sosyalist devrime gidecek, biz bunu götürmeliyiz," diyor Lenin. O dönem neredeyse hiç kimse Lenin'in sözlerine destek çıkmıyor. "Lenin uzaktaydı, şu anki koşulları bilmiyor," deniyor. Lenin'i ilk destekleyen birkaç kişiden biri

de Kollontay. İlk başta Lenin'in yanında duran ve o mücadeleyi o anda sahiplenen kişinin Kollontay olması çok enteresandır. Kolontay'ı bu bakımdan da çok önemli buluyorum.

Sınıf mı Cinsiyet mi!

Gülnur: Belki, kendi aramızda bir tartışmaya şuradan başlayabiliriz: Kendi sınıfımızdan erkeklerle ve kadınlarla birlikte mi yoksa kendi cinsiyetimizden olanlarla birlikte mi mücadele etmeliyiz? Yani sınıf mı bir muhalefet çizgisi olacak, yoksa cinsiyet mi? Bu çok önemli bir tartışma.

Aslı: Bu biraz hedeflediğiniz şeyle ilgili, yani kapitalizmi yıkmak istiyorsanız sınıf ekseninde örgütlenmek belki daha makul olabilir. Ama patriarka ve kapitalizm diye iki ayrı şey koyuyorsak ortaya ki patriarkanın da kapitalizmin içine şu an eklemlendiğini düşünüyorsak, yani "esas hedef kapitalizm mi olmalı acaba?" demeye başlıyor insan. Mesela bir erkek–kadın ilişkisinin sömürü özellikleri kapitalizmdeki sömürü ilişkisinden daha farklı. Ama bir yandan da, şu an öyle bir dünya var ki; bir yandan kadınlar olarak hepimiz evlerimizden çıkabiliyoruz, çalışabiliyoruz, teorik anlamda bütün haklara sahibiz; bir yandan da yapısal olarak bir kısmımız hâlâ çok yoksul, doğururken ölüyor, sağlık ve eğitim hakkından yararlanamıyor.

Yani, sosyal hakların daha yeni yeni kazanılmaya başlandığı dönemdeki argümanlarla, sosyal hakların tamamen hukuki anlamda hak olarak karşımıza çıktığı ve de çok aktif bir şekilde kullanabilirsek kazanım elde edebileceğimiz şimdiki durum birbirinden farklı. Öyle zamanlar var ki, kadınların kadınlarla dayanışması gerekiyor, öyle zamanlar var ki sınıf dayanışması yapmak gerekiyor. Mesela Torba Yasası gibi bir şey var. Bu yasaya karşın kadın kadına dayanışsak ne olacak? Bir sürü şey olabilir elbette ama Torba Yasası dediğiniz şey tamamen belli bir sınıfa saldırı. Kadınları da içinde eriterek yapılan bir saldırı...

Melda: Kadınlara özel saldırıları da var sanki...

Aslı: Onları da deşifre etmek gerekiyor elbette; esnek çalışmaydı, ev içindeki çalışmanın düzenlenmesiydi... Gerçi bunları içeren maddeler geçmedi ama... Yani bence politika üretirken biraz o anın koşullarına dikkat etmek gerekiyor. Zaten politika böyle bir şeydir.

Melda: Tabii. Bir de şöyle bir şey var, senin söylediğini tamamlamak için söylüyorum, dedin ya "Neye karşı mücadele ediyorsanız, ittifakın ona göre belirlenmesi gerekir," diye. Bence çok haklısın. Buna bir de "ne için mücadele ediyoruz?"u eklemeliyiz. Ne için ve neye karşı mücadele? Kapitalizmle ve/veya ataerki ile mücadele eden farklı farklı feminist gruplar, farklı farklı karma gruplar var. Mücadelenin sonrasında ulaşılacak nokta olarak neyi tarif edeceğiz? Yani ufkumuz gördüğümüz biçimler mi olacak? Küba'da bir çeşit sosyalizm görüyoruz, Sovyet Birliği'nde gördük, öbür biçimleri de gördük... Kadın olarak bu örnekler benim ufkumu kaplamıyor. Bense ataerkil ilişkilerin de ortadan kalktığı, kadınlarla erkeklerin her türlü toplumsal kaynağa eşit biçimde ulaşabilme olanağı bulduğu ve kendilerini geliştirebilecek bütün olanaklara eşit biçimde sahip oldukları bir toplum tasavvur ediyorum. Bu toplumu kuracak yol kapitalizmle mücadeleden geçiyor. Bir koşul bu, çünkü bir

sömürü ilişkisi tarif ediyor kapitalizm. Ama senin dediğin gibi, kadının emeğinin sömürüldüğü bir başka ilişkiler sistemi var, işte ataerkil sistem dediğimiz sistem böyle bir sistem –ki aslında ataerkiyle kapitalist sistem, senin de bahsettiğin gibi, çok fazla birbiriyle dolayımlanmış oldukları halde kendilerine özgü rasyonelleri var. Örneğin, şu son dönem artan şiddet olaylarını nasıl açıklayacağız? Yoksullaşma çok yüksek, evet, işsizlik çok yüksek boyutlarda, şiddet buradan besleniyor ama salt bununla açıklarsanız, o zaman kadınların konumunu, kadınların başka süreçlerdeki ezilmesini nasıl açıklayacaksınız?

Aslı: Bir yazı okudum geçenlerde, şöyle bir şey söylüyordu: "Sömürü ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya tahakküm ilişkileri çıkar."

Melda: Belki de beraber kurulur aslında...

Aslı: O yazıda öyle diyordu ama beraber düşünelim diye bunları söylüyorum. Erkek ve kadın arasında yaşanan sömürü ilişkisinde bizi kıstıran şeyin işte bu tahakküm olduğunu düşünüyorum. Çünkü bir şeyden sonra siz ne kadar devrimci bir kadın olsanız, ne kadar yaratıcı, üretken, dünyayı değiştirebilecek, hep beraber bir şeyler üretebilecek birisi olsanız bile, o şiddete dönen tahakküm ilişkisine kitleniyorsunuz. Yani bir süre sonra zaten en son noktada, ya o sizi yok ediyor ya da siz kendinizi yok ediyorsunuz. Bu tahakküm ilişkisi ile mücadelede kadınlarla yan yana, dayanışarak mücadele etmek kendi güvenini tekrar kazandıran ve yükselten bir şey.

Melda: Ben sana yanıt verirken, biraz da sesli düşünüyorum. Sömürü ilişkisi, eğer Marksistseniz artı değer sömürüsü olarak tarif edersiniz. Feministler Marksistler tarafından hep şu nedenle suçlanmıştır: "Siz bir kadınla erkek arasındaki ilişkiyi bir sömürü ilişkisi olarak tarif edemezsiniz, çünkü ev içindeki emek süreci olsun, cinsellik olsun burada bir sömürü ilişkisi bulunmaz. Çünkü ev içindeki bu ilişkiler değer yaratım süreci değildir." O halde bizim şöyle bir şeye ihtiyacımız var: Biz, sömürü ilişkisini, kapitalist toplumdaki biçimini de içerecek şekilde yeni baştan tarif etmek durumundayız. Bu, feminist alanda yeni çalışmaya başlayan arkadaşların işi olsun. Çünkü gerçekten çok önemli bir konu. Sömürü eğer ki birisinin emeğine, bedenine, zamanına el koymaksa, bu durumda sömürü ilişkisini pek çok biçimde tarif edebilirsiniz. O nedenle, böyle baktığımızda, tahakkümü de sömürü ilişkisinin her zaman yanı başında duran, yani sömürüye zamansal değil belki kavramsal bir öncelik vererek tahakküm ilişkisini tarif etmemiz gerekir.

Aslı: Bir de bütün bu konuşmalar esnasında şunu çok merak ettim, Leo ve Rosa'nın duygusal ilişkilerinde ya da Clara Zetkin'in eşiyle ilişkisinde, bu kadınların beraber oldukları erkeklerle bir öğretmen-öğrenci ilişkisi kurduklarını görüyoruz. Öğretmen – öğrenci ilişkisi simetrik bir ilişki değildir ki... Ben kendi adıma, bu özgürlük ve eşitlik sorununa dair düşünürken hep, nasıl özgür ve eşit olacağız, diye düşünüyorum. Mesela Kollontay özgür cinsellik yaşıyor, bu yüzden eleştiriliyor. Ama erkeklerin %60-70 arası böyle yaşıyor zaten, ama onlara hiç eleştiri gelmiyor...

Gülnur: Tabii onunla olan erkeklere bir şey olmuyor. Onlar da sonuçta sosyalist örgüt içindeki erkekler.

Aslı: Mesela erkekler o özgür cinsellik ilişkisini kurarken kadının zekasını, emeğini sömürüyorlar ve bu sömürü sayesinde bir şekilde kendilerini yeniden üretiyorlar, bu artı değer olabilir bence.

Melda: Besleniyorlar tabii...

Aslı: O bir artı değer değil midir? Artı değer derken, sonuçta üç tane fazla yazı yazabiliyorsanız bile, bu artı değerdir yani.
Gülnur: Tabii tabi...
Aslı: Siz orada duygusal ilişkinizin ızdırabıyla hiçbir şey yapamazken, o adam eve dönünce üç tane yazı yazabiliyorsa, orada bir sıkıntı var demektir.
Gülnur: İki not ileteyim, birincisi, mesela Kollontay yazdıklarında şöyle bir şey söylüyor: "Şunun altını çizeyim, bu kadar ilişkim oldu da bu adamlar benim hayatımı mı belirledi? Hayır, ben her zaman kendi parti disiplinimi, kendi çabalarımı ön palanda tuttum. Hatta şunu da itiraf etmek lazım, ben çoğunun hayatını belirledim. Çoğunun fikri yönlendiricisi bendim" diyor. Ama burada şu önemli, tabii Kollontay istisna, münferit bir örnek. Yani bundan yola çıkarak, o dönemin kadınlar tarihini okumak, böyle olduğunu söylemek zor. Bir de belki bu tartışmaları hep şöyle düşünebiliriz: Kadınlar için şu gün de geçerli olan şey, kadınların erkeklerin sahip oldukları ya da elde ettikleri şeylere erişmesinin çok daha fazla bir performans gerektirmesi. Mesela Eleanor, Marx'ın küçük kızı, daha çok küçük yaşında bir sürü iyi çeviri yapıyor, Zetkin'in yazılarını eleştiriyor, ama biz hâlâ onun ismini duymuyoruz. Böyle bir problem var.
Melda: Bununla ilgili bugüne dair bir örnek vereceğim: Geçenlerde Ahu Tuğba'yı gördüm bir televizyon kanalında, onunla bir söyleşi yapıyorlar... Çok etkiledi beni o söyleşi. Ahu Tuğba, "Filmlerde oynadım, ünlü oldum; hayatıma birçok erkek girdi," dedi. Birkaç tane evlilik de yapmış. "Çok pişmanım. Güzel günlerim oldu, onlar ayrı, fakat ben yaşamımı o adamlara vakfetmişim," dedi. Etkilendim hakikaten. Kadının kendisi üzerinden bir özeleştiri yapması ve buradaki sorunu tarif etmesi ilginç geldi. Bir kadın olarak Ahu Tuğba'yla bu bağlamda bir duygudaşlık kurmamak mümkün değil diye düşünüyorum.
Hazal: Cinsimizle mi sınıfımızla mı mücadele etmeliyiz, sorusuna herhalde cevap verebilecek olan çok kişi yok ama bana bu sorunun teorik tartışması ayrı, örgütlülük tartışması ayrı gibi geliyor. Teorik düzeyde tartışırken başka bir cevap verilebilinir. Daha ideal bir muhalefet dünyasında, karma bir sınıf mücadelesinden daha fazla yana olabilirdim. Fakat kimlerle o mücadeleyi vereceğime bir örgütlülük sorunu olarak baktığımda, karma bir örgütün kendisinin de kadınlar için nasıl bir sömürü dünyası olduğunu görmek mümkün. Yani, örgütteki erkeklerin erkeklikleriyle mücadele etmek zorunda kalmayacağım bir örgütlenme olabilseydi bu soruya başka bir yanıtım olabilirdi. Fakat var olan örgütlenmelere baktığımda gerçekten böyle bir tahayyülüm yok ne yazık ki! Bir örgütte her ağzımı açtığımda ya da onlar her ağzını açtığında onların erkeklikleriyle mücadele ederken, bir yandan diğer mücadeleye nasıl bir enerjiyi saklayacağım da şüpheli. Bu durumda bahsettiğimiz sınıf mücadelesi nasıl gerçekleşecek? Çünkü o ortamlara az çok giren hemen hemen herkes bilir; bitmeyen, saatlerce süren toplantılarda her konuşan, "ben de bu kadar [çok] biliyorum" diye bir erkeklik rekabeti ile konuşur. Bu yüzden böyle saatler süren, sonunda kimsenin ne konuşmaya, ne tartışmaya enerjisinin kaldığı o ortamlarda her hangi bir mücadele verebileceğimi ya da ondan kendi adıma bir başarı çıkarabileceğimi düşünmüyorum. Tabii ki bir gün başka bir örgütlülük ortamı olsa düşünülebilir. Ama bizim kadar erkeklerin de

bu soruyu düşünüyor olması lazım. Gerçekten, 'cins'le mi, 'sınıf'la mı, sorusuna 'cins'le diye cevap veren kadınlar varsa erkeklerin de, "Neden, biz ne yapıyoruz ki bu kadınlar ayrı örgütleniyor?" sorusunu sormaları lazım diye düşünüyorum.

Gülnur: Sadece kadın dayanışmasına dayanan bir örgütlenme biçimi hep şöyle meşrulaştırılır; kadınların erkeklerin yanında konuşamaması, söz alamaması vs. Fakat ben bütün bunların dışında böyle koşullar olmadığında dahi, bazen kadın dayanışmasına dayanan, sadece kadınlar arasında yapılan bir toplantının, bir örgütlenmenin önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü özetle kadın dayanışmasına olan vurguyu göstermesi açısından, kadınların hep birlikte bir konuyu tartışabildiğini ve buna bir çözüm üretebildiğini göstermesi açısından bunun önemli olduğunu düşünüyorum. Biz en son Diyarbakır'a gittiğimizde bir hocanın kocasının toplantılara girmek istemesi üzerine böyle bir tartışma yaşandı, oradakiler de "girmesin" dedi. Tabii bence erkeklerin girebileceği toplantılar da olmalı. Mesela biz burada örnek teşkil ediyoruz[1]... (Gülüşmeler) Ama bazı toplantıların sadece kadınlar arasında yapılması, özellikle bir şeyi yeni yeni tartışmaya açıyorsan –kadın kentlerine doğru, diye bir şey tartışıyorsun diyelim- bu toplantıların kadın toplantıları olmasını önemsiyorum. Bence bu ikisi, sınıf mücadelesi ve cins mücadelesi, birinden birini tercih edebileceğimiz kadar birbirinden kopuk şeyler değil. Burada bu tartışmayı özellikle istememin nedeni şuydu, biz mesela kadına yönelik şiddet diye bir şey konuşuyoruz. Ama kadına yönelik şiddeti çoğunlukla sadece kültür odaklı bir cinsiyet anlayışından yola çıkarak, toplumun sınıfsal yapısından bağımsız, adeta tarih üstü sabit bir durummuş gibi konuşuyoruz. Hâlbuki cinsiyet; ırk, din ve sınıf gibi değişkenlerle dolayımlanan bir şey.

Esen: Sınıf ve cinsiyet tartışmasında sınıf mücadelesinin kadın konusundaki handikaplarına katılıyorum, ama aynı şekilde sınıf perspektifi olmayan bir feminizmin de yine bütün kadınları kapsamadığını düşünüyorum. Bu sınıf mücadelesi biz kadınları kurtaracak demek değil, ama sınıf bakış açısının olmadığı bir feminizmle ile de kendi adıma ortaklık kuramayacağımı düşünüyorum. Çünkü politika yapmanın kendisi hem teorik planda hem pratikte, sorunu nerde tanımladığınız ve çözümünü nerde önerdiğinizle alakalı bir şey olduğu için, siz nasıl bir şey kurarsanız kurun politika yapmaya geldiğinizde o kadınlarla yollarınız ayrılacaktır. Dolayısıyla sınıf perspektifi olmayan bir feminizmin de kadınların kurtuluşunu öngören bir şey olduğunu düşünmüyorum.

Melda: Kesinlikle, çünkü kadının karşısına çıkan her türlü ezme ilişkisi, her türlü tahakküm ilişkisi, her türlü sömürü ilişkisi, kapitalizmle dolayımlanarak kuruluyor. Konuştuğumuz gibi bugünkü şiddetlenmiş kadına yönelik şiddetin bir sürü bileşeninden bir tanesi de yoksullaşma ve işsizlik. Başka şeyler de var ama. Aynı şekilde kadının emeğinin kapitalizmde sömürülmesi de aslında ataerkil ilişkilerin olanaklı kıldığı o eşitsiz konumlarla besleniyor. Kadının toplumsal cinsiyet rollerince "itaatkâr" olması, 70'lerden 1997'deki büyük krize kadar Asya'daki kadınların günde neredeyse on sekiz saat çalıştırılmasına sebep oldu.

[1] Dinleyiciler arasında 1 erkek dinleyici de var.

Hatta krizden sonra Güney Kore'de bir sürü tedbir alınıyor ve kadınlara şöyle bir çağrı yapılıyor ki kadınların çoğu işsiz kalmış: "Kadınlar şunları şunları yapsınlar, bir de kocalarına duygusal moral destek versinler" diye devlet bültenler yayımlıyor. Yine Bangkok'da, yani Tayland'da, ülkenin en büyük gelir kaynağı seks turizmi olduğundan 2000'lerde bir tarihte, dönemin bakanlarından biri şöyle açıkla yapmıştı örneğin: "Bu sene kızlarımız çok iyi çalıştı." Üstelik seks işçisi olanları çoğunluğunu 13-15 yaşındaki çocuklar oluşturuyor, yani bu durum bir yanıyla da çocuk istismarı aslında; ama düşün ki, bakan böyle bir açıklama yapabiliyor. Bunlar hakikat, böyle de bir şey var. Çok haklı buluyorum o söylediğini. Kadının karşısına çıkan bütün engellemeler, bütün ayrımcılıklar kapitalist ilişkilerden besleniyor.

Hazal: Hem mücadele hem analiz olarak, bir döneme kadar bazı sosyalistlerin yaptığı hata gibi, yani kapitalist sistem eleştirisine kadın-erkek arasındaki sömürü ilişkisini dahil etmemeleri gibi, feminizmin de düşebileceği hatalardan biri, ataerkil sistem eleştirisini yaparken bu iktidar biçiminin diğer iktidar ve sömürü biçimleriyle olan ilişkisini kuramamak, kurmamak. Erkeklik iktidarının kendisini ve bunun nasıl bir sömürü biçimi olduğunu anlamak için bile diğer iktidar biçimlerini, diğer sömürü, ezme-ezilme ilişkilerini görebilmek gerekiyor ki bu, mücadele etmek için de gerekli. Çünkü tek başına bir iktidar, bir sömürü biçimi yok. Bir sürü sömürü biçimi var. Kadına yönelik şiddet bence de çok iyi bir örneği. Mesela geçen hafta Mor Çatı'daki bir toplantıdan sonra Nükhet Hoca da Amargi'de yazmıştı, gerçekten kadına yönelik şiddeti şu anda, Türkiye bağlamında, otuz yıllık yaşanan savaştan, buradaki savaş kültüründen, bu yoksullaşmadan bağımsız olarak düşünmek, bağımsız olarak anlamak ve bunlardan bağımsız olarak mücadele etmek ne kadar mümkün? O yüzden bir şeylerin adını koyarken de adını nasıl koyduğumuz çok önemli.

Senem: Ben de dediklerinize katılıyorum ama ayrımı da koymak gerekiyor herhalde. Benim o konuda kafam çok net değil. Kapitalizmle bağlantılandırılması aslında daha çok kamusal alanda gerçekleşen bir şey. Bir de özel alandaki patriarkal ilişkileri ben o kadar da kapitalizmle bağlantılandıramıyorum. Farklı farklı başka iktidar mekanizmalarının olduğu kesin. Mesela militarist iktidar mekanizmalarından bahsettin ki kesinlikle katılıyorum, yani onların eklenmesinin başka bir atmosfer yarattığını ben de düşünüyorum. O anlamda sadece kapitalizm ve patriarkal ilişkiler değil, daha birçok iktidar mekanizmalarının bir arada eklemlendiğini düşünmek gerekiyor.

Esen: Ama onlar da birbirinden ayrı değiller. Bir de dediğin özel alan, kamusal alan ayrımının bizatihi kendisi kapitalizmle çok alakalı.

Gülnur: Ben de onu diyecektim...

Senem: Anlamadım ne demek istediğinizi...

Esen: Yani şöyle, özel alan-kamusal alan diye bahsettiğimiz ayrım kapitalist ilişkiler ile iç içe.

Melda: O ayrışmanın kendisi kapitalizmin bir ürünü...

Senem: Buna katılmıyorum...

Esen: Özel alanda sömürülen kadın emeği kapitalizmin yeniden üretimindeki en önemli faktördür. O yüzden kapitalistler aileyi kutsuyorlar ki bunu sosyalistler de yaptı, kadının çalışan işgücüne harcadığı bakım emeği, duygusal emek işgücünün yeniden üretimi için

çok önemli.
Senem: Ama kapitalist ilişkiler var olmadan önce de böyle bir ilişki biçimi vardı yani...
Esen: Tabii ki, hayır bu bunun sebebidir, demek değil bu zaten.
Senem: Yani evet, biraz öyle anladım.
Esen: Hayır, kapitalizm tabii ki ataerkilliğin, kamusal özel ayrımının sebebi değil. Ama bunlar birbirinden beslenen dinamikler. Diğer iktidar ilişkileri de aynı şekilde, hepsi bir birine grift, kapitalizm, patriarka, militarizm vs...
Senem: Ama kamusal – özel ayrımı bence Antik Yunan'dan beri var olan bir ayrım. Kapitalist ilişkilerde, bu ayrım sayesinde kadınlar çok daha fazla sömürülmeye başlandı, desek doğrudur, ona katılırım. Ama kamusal – özel ayrımı kapitalist ilişkilerin çıkardığı bir şeydir, demek kapitalist ilişkilerden önceki tarihsel var oluşu görmemek demek olur diye düşünüyorum.
Melda: Evet, dediğin doğru. Tarihe baktığımızda aslında kadın için biçilen alanın ev içi olduğunu görüyoruz, ama şöyle de bir şey var; kapitalizm belki de bunu çok vurgulu hale getirdi. Bir ikincisi de, belki şöyle tarif edebiliriz diye düşünüyorum; bu ataerkil ilişkilerin, evet, kendine has dinamikleri var; fakat bunu tarih içerisinde dönüşmez bir sistem olarak tarif etmemek gerekiyor. Ataerkil sistemin soyut dinamikleri tarif edip, her yeni üretim biçimiyle eklemlenerek yeni, başka biçimler aldığını söyleyebiliriz. Ev içinde o senin 'özel' dediğin sürecin kamusal alandan çok fazla beslendiğini Esen çok güzel açıkladı. Kapitalizmin yeniden üretiminde kadınların ev içindeki emeğinin nasıl belirlendiğini çok da güzel anlattı arkadaşlar; şiddetin tam da en özel alanda nasıl yoğunlaştığını, bunun da kapitalizmin ortaya çıkardığı işsizlikle bağlantılı olduğunu vs... Yani o ayrımlar düşündüğümüz kadar keskin ayrımlar olamayabilir, onu söylemeye çalışıyorum yalnızca.
Senem: Ben buna katılıyorum. Sadece kamusal – özel ayrımının kapitalist ilişkilerle ortaya çıkan bir şey olduğuna katılmadığım için itiraz ettim. Çok daha fazla sömürüldüğüne kesinlikle katılıyorum bu ayrım üzerinden.
Esen: Ama Antik Çağda bahsettiğimiz özel alanla şu anda bahsettiğimiz ve bizim üzerine konuştuğumuz özel alan da aynı şey değil, arasında ciddi bir fark var. Özel alan kamusal alan ayrımının sebebi tabii ki kapitalizm değildir ama şu anda bizim problematize ettiğimiz, görünür kılmaya çalıştığımız kamusal alan – özel alan ayrımının kendisi; modernizasyon, kapitalizm vs...
Senem: Ama işte mesela ben Antik Çağların da problematize edilmesi gerektiğini düşünüyorum.
Melda: Çok haklısın...
Senem: Çünkü o zaman da kadınlar köle, insan kategorisinde bile değiller, kamusal alana çıkma hakları dahi yok. O zaman da bu çok ciddi bir problemdi, şu anda da çok ciddi bir problem.
Melda: Çok haklısın. Çünkü şöyle bir romantik algılayış da var: Kapitalizm öncesindeki toplumlarda böyle ayrımlar yoktu ve sanki kadınlar çok rahatlarmış gibi... Yemeği yapanlar genellikle kadınlar olmuş, çocuklara neredeyse hep kadınlar bakmış. İlkel toplumlarda bu farklılık belki çok büyük sınıfsal ya da başka bir şey ortaya çıkartmamış ama...

Gülnur: Ben burada çok küçük bir şey söylemek istiyorum. Biz sınıfsız bir kadın mücadelesi ile ilgili eleştirimizi yaptık, fakat diğer taraftan, sınıfı önceleyen, sınıfı bir zemin olarak düşünen kadın mücadelesinin bir bölümü ile ilgili de şöyle bir eleştirim var; bu bir grup üzerinden yürüyen bir mücadeleye dönüştü diye düşünüyorum. Ben kadın mücadelesinin sınıfsal bir zemini içermesini, diyelim ki kadın orta sınıftaysa onun kendi sınıfı içerisindeki dinamikleriyle, üst sınıftaysa kendi sınıfı içerisindeki dinamikleriyle birlikte değerlendirilmesi gibi bir süreci anlıyorum. Fakat bugünün sınıfsal vizyonunda, sadece işçi sınıfı, yoksulluk, sendikalar gibi konuların akla gelmesi sınıfın bir analiz birimi değil de bir konu başlığı haline dönüşmesi mücadelenin de marjinalleşmesine sebep oluyor. Mesela ben kendi çalışmamı örnek vereyim, 'beden' üzerine çalışıyorum, bu mesele sırf başlık itibariyle sınıf dışı bir mesele olarak algılanıyor. Bunun çok ciddi bir handikap olduğunu düşünüyorum. Bunun bu ayrımı koyulaştırdığını düşünüyorum.

Nurcan: Biz de marjinalleştiriyoruz bazı şeyleri...

Gülnur: Evet, öyle geliyor...

Esen: Ben kadınlara döneceğim tekrar... Şunu merak ediyorum; birincisi, parti içinde ayrı kadın örgütlenmesi kurmayı önerirken bunu hangi argümanla teklif ediyorlar ve nasıl kabul ettiriyorlar? İkincisi de, yazdıkları bu dergiler nasıl, yani ne yazıyorlar orada? Üçüncüsü de, sadece proleter kadınlara mı sesleniyorlar? Proleter sınıfın kadınlarıyla aralarındaki ilişkiler nasıl? Kollontay'ın kadınlarla ilişkisine dair bir şeyler söyledin ama işçi sınıfının kadınlarıyla, yani "esas hedef kitleleri"yle ilişkileri nasıl?

Melda: Şimdi, sondan başlayayım. Baktığımızda, Rosa'nın, hayatı daha çok Clara Zetkin'le ve Kautsky'nin eşi Luise ile beraber geçiyor. Daha çok kendi sınıfından kadınlarla birlikte. Yardımcısı olan bir kadın var, onunla çok dayanışıyor, fakat baktığımızda aslında Rosa o işçi sınıfının kadınlarıyla ortaklaşmış bir yaşam içerisinde değil, yani elit bir yaşam sürdürüyor. Ayrı bir örgütlenme, ayrı bir dergi çıkarma işine gelince, onların şöyle bir dayanakları var ki bu çok önemlidir. Bir kere Engels, Rosa'nın ve Clara Zetkin'in ilk dönemlerinde hâlâ hayatta ve Engels *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* gibi bir kitap yazmış. Dolayısıyla Engels onlara çok büyük bir destek ve dayanak, bu çok önemli. Bebel de aynı şekilde *Kadın ve Sosyalizm* kitabının yazarı ve o da bir dayanak. Bebel de Engels de tabii ki kadın değiller ve feminist değiller, fakat kadının nasıl kurtulacağı üzerine düşünmüşler. Biz bugün Bebel'i de Engels'i de pek çok açıdan eleştirebiliriz ama bu kadınlara bu yolu açanlar onlar aynı zamanda, ciddi destek veriyorlar. Clara'nın şöyle vurguları var, "Nasıl ki kapitalist toplumda sermaye işçi sınıfını sömürüyorsa, -tam sömürü demese de- aynı şekilde erkek de kadın üzerinde bir tahakküm kuruyor," diyor. Ama vurgular genelde hep proleter kadınlara yöneliyor. Clara Zetkin'de, öbür sınıftan kadınlara yönelik de vurgular olabilir, o anlamda biraz daha ufku açık bir kadın. Ama Rosa için çok netlikle söyleyebilirim ki seçme-seçilme hakkını bile doğrudan proleter kadınlar üzerinden ve sınıf mücadelesinin bir argümanı olarak tartışıyor ve öyle anlıyor.

Gülnur: Sorular aslında çok iyi oldu Esen. (Gülüşmeler) Birincisi, aslında şöyle ilginç bir taraf var, kadın dergilerinin ekleri; çocuklar-çocuklarımız, sonra analık ve proletarya vs. gibi ekler... Fakat bunun

sebebi bazen bir yüceltmeden ziyade, insanların bu değerlere çok bağlı olduğu düşünüldüğü için bunun üzerinden bir politika yapma çabası aslında. Çok ilginç ekler ve çalışmalar var. Zaten kadın doğasının ve analığın vurgulandığını en başta söylemiştim. Mesela Bebel'in şöyle bir sözü var, diyor ki: "Bilmem kim şu ana kadar kadınlardan hiç deha çıkmadığı gerekçesiyle kadınların fen bilimci olamadığını söylüyor. Oysa deha yeşerecek bir vaha arar. Yeşerecek bir vaha olmadıkça, kadınlar için böyle bir dehanın olup olmadığından kim söz edebilir." Dolayısıyla başka mücadele alanlarında da, parti örgütünü kadınlar için ayrı bir mücadeleye ikna edilirken de hep Bebel'in bu sözü kullanılıyor. 1910'da Sosyal Demokrat Parti'de, kadınların fedakar, güçlü muhalefeti olmasaydı kesinlikle hiçbir şey kazanamazdı, deniyor. Bunu parti artık kendisi kabul ediyor zaten. Deniliyor ki, kadınlar şu döneme kadar sömürülmüştür, ezilmiştir, o yüzden dehalarını kullanabilecekleri, parti politikasına katkıda bulunabilecekleri bir alandan yoksun kalmışlardır, biz bu kadınları daha iyi örgütleyip, parti için daha iyi bir mücadele vermeye ikna edeceğiz. Yani temel zemini çok rahat bir şekilde böyle özetlemek mümkün.

Genel olarak burjuva feministleriyle ayrışırlar. Mesela çok güzel bir yazı vardır, Türkçesiyle söylüyorum, "Burjuva Feministlere Karşı Marksist Feministler" diye. Bunu yazan iki Marksist Feminist ve sonunda şöyle bir tespitte bulunuyorlar: "...bütün bunlara karşın, Marksist Feministler burjuva hareketiyle bir araya gelmek istemese de, burjuva feministler hep bir reform yanlısı oldukları için her zaman Marksist Feministlere el uzatmış ve onları politikaya dahil etmeye çalışmışlardır," deniyor. Bu önemli. O yüzden, mesela Kollontay bir yazısında şundan bahseder: "İlk burjuva feministlerin düzenlediği 1. Kongrede, ben her ne kadar oraya gitmeyi çok gerekli bulmasam da, zaten onların söyleyeceği şeylerden çok da bir şey çıkacağını düşünmesem de, parti içindeki kadınları oraya gitmek için ikna ettim," der. Yani davet gönderilmiş, bunun için uğraşılmış.

Başka ilginç bir nokta ise, Lenin'le Clara bir uluslararası kadın kongresi düzenlemeyi planlıyorlar. Bu sonradan gerçekleşemiyor, ama planlarken şöyle diyorlar: "Öyle bir kongre olacak ki, en tembel, fötr şapkalı bir leydi de, güneş altında tenini dinlendirmek isteyen bir burjuva kadını da, en katı Katolik Hıristiyan temsilcisi de bu kongreye katkı sağlasın..." Böyle bir şey de var ama daha sonradan bu kongre gerçekleşemiyor. Daha başka enternasyonal kongrelerin gerçekleştiğini varsayarsak, bunun niyetlenilmiş, ama üzerine çok da istekte bulunulmamış bir şey olduğunu çıkarsamak mümkün. Çünkü ondan sonra bir sürü uluslararası kongre falan yapıldı kadınlar arasında. Başka bir şey sormuş muydun?

Esen: Proleter kadınlar ne diyor? Onların ilişkilenmelerine dair bir şey biliyor muyuz?

Gülnur: Gözlemlerden aktarayım... Mesela Zetkin doğuda katıldığı toplantılarda, etkinliklerde, orada kadınların sosyalist marşı söylerken nasıl coşkuyla dans ettiklerinden şöyle bahsediyor: "Öyle ki arabamı nerdeyse el üstünde taşıyacaklardı," diyor. Çok ünlü oralarda Zetkin. Sürekli yazıları basılıyor, çok biliniyor. Kadınlar, o geldiği zaman adeta bir kahraman gelmiş gibi karşılıyorlar onu. Ona sürekli şükranlarını ilettiklerini söylüyor. Yani "Sizin sayenizde artık ev ve kamusal alan

arasında, ev ve evin dışı arasında parti bizim için bir orta yol oldu, böylelikle ikisinin de baskısından kurtulduk," diyorlarmış. Ama tabii dediğim gibi bunun hayalperest çevirmenlerin bir ürünü olabileceği de söyleniyor. (Gülüşmeler)

Melda: Ama şu var herhalde. Mesela, Rosa anılarında, hem parti çalışması için hem de seçim çalışması için taşraya gittiğinde bir kadının varlığının aslında kadınları çok fazla çektiğinden bahsediyor. Ama bir feminist dayanışma olarak değil, bir kadın duygudaşlığı olarak diyeyim, kadınlar belki kendilerini daha rahat hissediyorlar. Bir kadını dinlemeye geliyorlar, merak ediyorlar. Bir feminist politika olmadığı için belki, kadınlarla ilişkisinde bir duygudaşlığın olduğunu düşünebiliriz.

Gülnur: Zetkin zaten son on, on beş yılda doğrudan kadın mücadelesi yürütüyor. Sadece kadınlarla politika yapıyor. Ama dediğim gibi, bunu daha çok o kadınların kamusal alana çıkışları için yapıyor, çünkü özel alandan çıkışın partiye daha çok katılmak, daha çok politika yapmak olarak anlaşıldığı bir dönem...

Melda: Bu da işçi sınıfının, devrimci sınıfın büyümesi demektir.

Gülnur: Evet evet, öyle bir ilişkilenme var. Ama bir yandan da Zetkin ile ilgili şöyle bir şey var: İki tane hayat kadınına tecavüz ediliyor. Bunlara iki tane siyahın tecavüz ettiği söyleniyor. Clara Zetkin bu iki siyahın salıverilmesi için kampanya başlatıyor. O kampanyayı güçlendiriyor.

Arkadaşlar başka söyleyecek bir şeyi olan var mı? Burada böyle bir tartışma yürütmek çok iyi oldu... Hepinize geldiğiniz için teşekkürler.

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 8

9 Nisan Cumartesi 13.00
Amargi Feminist Kitabevi

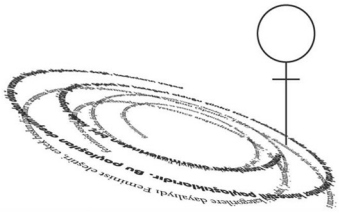
MODERNİTENİN İKİLİKLERİ

İnci Kerestecioğlu

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

9 Nisan Cumartesi günü 'Modernitenin ikilikleri'ni konuşuyoruz. İnci Kerestecioğlu'nun aktarımıyla modernitenin dayandığı ikiliklerin (eski/yeni, doğu/batı, geleneksel/modern, kamusal/özel, eşitlik/farklılık, kadın/erkek vb...) nasıl kurulduğunu, dayandığı maddi toplumsal ilişki biçimlerinin neler olduğunu ve bu ikiliklerin feminist eleştirisini hep birlikte tartışacağız. Modernitenin ikiliklerinin toplumsal cinsiyet rollerinin kurulumundaki işlevi nedir? Bu ikiliklere mahkum muyuz? İkiliklerin ötesinde bir feminizm bize ne vaadediyor?

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Okuma önerileri ektedir:

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

İnci Kerestecioğlu

İlk feminist örgütlenme deneyimi, Anakara'daki bilinç yükseltme grubu olan Perşembe grubunun toplantılarıydı, o yıllardan itibaren de feminist hareketin içinde yer almaktadır. Yeni toplumsal hareketler, feminizm ve kadın hareketi ve milliyetçilik araştırma konuları arasında yer alıyor. Birçok dergi ve kitapta makaleleri bulunmaktadır, halen İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesidir.

İki hafta önce, modernite, milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet rollerini birbiri içinden okumaya çalıştığımız kadınların milliyeti tartışmasında Pateman'ı kamusal ve özel alanları mutlaklaştırmakla eleştirmiştik. Bu ise aslen ikiliklerden feyz alan modernlik ideolojisiyle yoğrulmuş 1970'lerin feministlerinin genel bakışıydı. Bu hafta bu bakışı biraz daha irdeleyecek ve İkinci Dalga'ya doğru feminist sözün temelini oluşturan 'özel alan politiktir' şiarının hangi bağlamda ortaya çıktığını anlamaya çalışacağız; ikiliklerden kurtulabildiğimiz başka bir dünyaya doğru kendi feminist sözümüzü kuraraken modernitenin ikilikleri iki kulağımızda küpe olup sallansın diye...

İnci: "Feminist Tartışmalar"a çok istediğim halde daha önce katılamadım ne yazık ki; oyüzden bugün burada olmaktan dolayı gerçekten çok mutlu olduğumu söyleyeyim. Tartışma başlığını siz önerdiniz; güzel bir başlık tabii, ama çok geniş bir başlık. Modernite o kadar geniş bir konu ki hani neresinden gireceğiz, düşüneceğiz... Ayrıca dualist (ikili) düşünme biçimi de sadece moderniteyle gelen bir mesele değil; bu bir düşünce mirası. Evrensel gibi konuşuyoruz ama bu daha çok Batı kaynaklı düşünce mirasıdır ve bu miras zaten çeşitli ikilikler üzerine kurulu. Yani insanla doğa ikiliği, akılla duygu ikiliği, doğayla medeniyet ikiliği...

Antik Yunan'dan itibaren alırsak, söz gelimi Aristo'yu düşündüğümüzde efendi ile köle arasındaki ikilik, özgürlükle zorunluluk arasındaki ikilik, evrensellikle tikellik arasındaki ikilik vs... Yani bunların bir kısmı moderniteyle ortaya çıkmış ikilikler iken bir kısmı da çok daha eskiye dayanan ikilikler. Özellikle kültür doğa ikiliğinin çok eskiye dayanan bir tarihselliği var. Tabii bu ikilikler masum değil, bunlar aynı zamanda ideolojik ve de hiyerarşik ayrımlar. Yani bir taraf egemen, baskın iken, öbür taraf tahakküm altına alınandır. Mesela insan-doğa ikiliği dediğimiz zaman doğayı insanın karşıtı olarak tanımlamak ve tahakküm altına almak demek anlamına geliyor. Dolayısıyla, kültür-doğa, akıl-duygu, erkek-kadın, zihin-beden, efendi-

köle, özgürlük-zorunluluk, evrensellik-tikellik, medeni-ilkel, kamusal alan-özel alan vs. ikiliklerin hepsi ideolojik ve hiyerarşik ayrımlar. Bugün, özellikle feminizmle ilişkisi bakımından, kamusal alan-özel alan ayrımının üzerinde duracağım. Çünkü her ne kadar bu kamusal-özel ikiliği moderniteyle başlayan bir şey olmasa da moderniteyle birlikte çok ciddi bir temellenme yaşadığı muhakkak. Okuma önerisi olarak Gülnur Savran'ın "İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru" makalesini verme nedenim buydu; çünkü biliyorsunuz, 70'lerin feminizminin bakış açısında patriarkal sistemin temelinde kamusal alan ile özel alanın ayrışması, bir ikilik olarak ortaya konması vardı ve bunu evrensel bir biçimde görüyorlardı. Yani, sanki her zaman ve her yerde kamusal alan ile özel alan ayrışmış vaziyetteydi ve "kadınların ezilmesinin kaynağında da bu ayrışma var," deniliyordu. Dolayısıyla, kadınların 'özel alan politiktir' kavramıyla ifadesini bulan feminist politikayla da bu ayrımların ortadan kaldırılması hedefleniyordu. Gülnur Savran'ın makalesi özel alan-kamusal alan ayrımını ayrıntılarıyla inceliyor ve ben de bu "özel-kamusal alan ayrılığının evrenselliği nerede?" üzerine konuşmak istiyorum. Bu ayrımda bir devamlılık var evet, ama aynı zamanda bu ayrımın içeriği, deneyimlenme biçimleri değişiyor, farklılaşıyor. Bu ayrım moderniteyle birlikte ciddi bir farklılaşma yaşıyor. Özel olanın kadına ait alan, kamusal olanın erkeğe ait bir alan olması, keza akıl-duygu ikiliğinde kamusal alana hâkim olan şey akıl iken özel alanın daha çok duyguların alanı gibi görülmesi... Yani, saydığım bu ikiliklerin pek çoğu aslında aynı zamanda cinsiyetli ikilikler. Cinsiyetli olması için kadın ya da erkek demek gerekmiyor. Aklın içinin nasıl doldurulduğuna baktığımız zaman erkek olduğunu görüyoruz ya da zihin-beden ikiliğinde kadın bedendir, erkek zihindir. Ama bu ikiliklere determinist bir bakış açısıyla bakmamak gerekir. Hangi ikilik diğer ikilikleri yarattı, gibi bir perspektiften ziyade, birbirlerini nasıl beslediklerine ve nasıl büyüttüklerine bakmak bence daha anlamlı.

Siyaset Biliminin Dipnotu Kadınlar

Kamusal alanın eril ve rasyonel birey üzerinden kurulduğunu görürüz. Kamusal alan evrensellik, özgürlük vs. üzerinden tanımlanırken özel alan zorunlulukların, duyguların, tikelliğin alanı olarak tanımlanır. Bahsettiğim türdeki bu ayrımın en net şeklini Aristo'nun *Politika*'sını okuduğumuzda görüyoruz, Antik Yunan'a ilişkin ne okursak bunu görüyoruz. Antik Yunan'da kamusal alan, polisi (şehri), en coşkulu yaşayan, çok önemli bir alanı temsil etmekteydi. Siyasetin kaybetmiş olduğu prestiji geri almasına ilişkin çabalarda ki önemli çabalardır bunlar, hep Antik Yunan referansı verilir. Mesela, Arendt'te bunu çok net görürüz; Antik Yunan'ın kamusal alanını tekrar canlandırmak, öyle bir kamusal alan yaratabilmek çabası vardır. Arendt'te kamusal alan, bütün farklı fikirlerin özgürce kendisini ifade ettiği, herkese açık tartışma arenalarının olduğu bir tiyatro sahnesi gibidir ve herkesin yaşadığı, ölümsüzleştiği bir alandır. Ölümsüzleşmekle şunu söylemek ister: "İnsanlar yeniden üretim yoluyla, yani doğarak kendi kendisini yeniden üreterek ölümsüzleşmezler, bunu hayvanlar da yapıyor, türün devamını sağlamak ölümsüzleşmek demek değildir. Birey olarak

ölümsüzleşmek; kamusal alanda eylemekle olan bir şeydir. Ancak kendi bireyselliğimizin, kendi özel alanımızın dışına çıkıp başkaları için bir şeyler yapmaya başladığımız zaman kalıcı ve ölümsüz olabiliriz," diyor. *İnsanlık Durumu* kitabında yer alan en önemli koşul, kamusal alanda var olmaktır. Arendt'in bu fikri ise aslında Antik Yunan'dan alınmadır. Aristo'nun ünlü *"insan siyasal bir hayvandır"* sözünü hatırlayın. Aristo bunu söylerken ne demek istiyor; bunu söylerken önce insan bir hayvandır, diyor ama onu hayvanlardan ayıran tarafı siyasal olmasıdır. Siyasal alan dışındaki bütün taraflar insanı sadece bir "tür" yapar, hayvan yapar. Yeme, içme, doğma, üreme, bu hayatın sürmesi için zorunlu olan edimlerdir; ama insanın ayırt edici yanı siyasal olmasıdır. Mesela Antik Yunan'da siyasetle ilgilenmeyenlere "idiot" derler. Bugün biz idiotu nasıl kullanıyoruz, düşünün... Ancak bu kadar önemli, insanı insan yapan bir alan olan siyaset kadınlara tamamen kapalıdır, mülksüzlere kapalıdır, kölelere kapalıdır. Siyaset bu bir avuç erkeğin alanıdır. Ve bu erkek mülkiyet sahibi, aile sahibi bir erkektir. Burada da Antik Yunan'da kadınlara yönelik hâkim bakışın nasıl bir bakış olduğunu açıkça görüyoruz. Aristo kadınları, insanlarla hayvanlar arasında bir geçiş kategorisi olarak görüyor. Aristo kadınlarla ilgili korkunç şeyler yazmış birisi ve düşünün ki Aristo, demokrasi teorisi dendiğinde referans yaptığımız ilk isimlerden birisi! Antik Yunan'ın bilgisi kuşkusuz çöpe atılacak bir birikim değil, ancak sadece erkeklerle sınırlı bir birikimdir. Bütün siyaset bilimi literatürüne baktığınızda bu alanda kadınların olmayışının sanki bir ayrıntıymış gibi ele alındığını, meselenin sadece bir dipnot haline getirildiğini görebilirsiniz.

Oysa bu, bütün bir bakış açısını gösteren ve hiyerarşik dünya algısını açık eden bir şeydir. Aristo'da da gördüğümüz esas bakış işlevselci bakıştır; herkesin işlevi vardır. Mesela, kadının işlevleri; özel alandaki işlevleri, yeniden üretim işlevleri, kölelerle birlikte yaptığı işler vs... Ama Aristo bu işlerin yapılmasına "kadının doğası" der ve "kadın bu doğasını yaşadığı zaman mutlu olur" diye de devam eder. Bu ayrımcılıklar o dönemde, günümüz demokrasilerinde sorunsallaştırıldığı gibi sorunsallaştırılmaz, "doğası odur ve doğasını yaşadığı zaman da mutlu olur" tezine kimse karşı çıkmaz. Antik Yunan'da kadına böyle bir bakış söz konusu.

Antik Yunan'da kamusal alanın olduğu yer, polis (kent devleti) çok önemli bir değer. Polis, özgürlüğün, kendi kaderini belirlemenin, dünyayı dönüştürmenin, etkinliğin, eylemliliğin yani insanın özne haline gelişinin alanı olarak karşımıza çıkıyor. Buna karşın polisin karşısına konulan ev, hane dediğimiz oikos, zorunluluğun, belirlenmişliğin alanıdır ve moderniteden farklı olarak, maddi üretim, ekonomi de oikosa aittir. Antik Yunan'da ekonominin de üretimin de hiçbir değeri yoktur; daha doğrusu üretim zaten köleler ve kadınlar tarafından yapılacaktır gözüyle bakılmaktadır. Dolayısıyla, oikos üretimin ve yeniden üretimin olduğu alan olarak karşımıza çıkıyor. Ama tabii bu iki alan çok net çizgilerle ayrılmış olmakla beraber aralarında şöyle bir ilişki vardır: Poliste bir özne olabilmenin, kamusal hayata katılabilmenin koşulu bir kere aile reisi olarak, bir erkek olarak özel hayat alanında özerkliğini sağlamış olmaktır. Yani orada o zorunlulukları yapacak başkaları olacak ki, siz bir erkek, bir birey olarak kamusal alana çıktığınız zaman hiçbir

zorunluluğu olmayan dolayısıyla özgür, rasyonel ve özerk düşünme alanına sahip olabilesiniz. Anlatabiliyor muyum? Dolayısıyla, poliste var olabilmenin koşulu oikosda böyle özel bir alana sahip olmaktır, polisteki demokratik sürecin koşulu oikos içindeki despotluğa bağlı.

Antik Yunan'ın iki önemli düşünürü olan Aristo ve Platon'a baktığımızda; Aristo ampirik düşünen, yani daha ziyade anlatan, bir süreçte gözlem yapan, siyasal sistem sınıflandırmaları yapan birisi iken Platon olması gerekeni söyleyen, idealardan bahseden kişidir. Her ikisi de Antik Yunan'ın kriz zamanlarının düşünürleridir ve dolayısıyla her ikisinde de polisin nasıl yönetileceğine dair bir çözüm arayışı vardır. Platon'un ideal devlet düzeninde özel mülkiyetin ve aile kurumunun ortadan kalktığını görürüz. Kadınlar Platon'un devletinde kamusal alanda vardır ama bu ancak ailenin ortadan kalkmasıyla mümkündür. Aristo olanı söylediği için kadınlarla ilgili daha korkunç ifadeleri vardır; ama Platon da kadınlara "hayvan" demese de onlara yönetici sınıfın içinde yer vermemiştir. Daha doğrusu "kadınlar özel alanda yaptıkları işlerden dolayı yönetici sınıfın içinde yer alamaz," diyor. Kadınların bu ezilmişliğini, tabii ki o buna ezilmişlik demiyor, özel alandaki rollerini görünür kılması açısından Platon çok önemlidir. Mesela "annelik babalık gibi kurumlar olmayacak, çocuklar toplumsal olarak yetiştirilecek," diyor ama bu işleri kadınların yapacağını söylüyor. Dolayısıyla Antik Yunan'da da özel alan kamusal alan ayrımı vardır; ama bu bugün modern dünyada konuştuğumuz anlamdaki özel alan kamusal alan ayrımı gibi değil. Bunu ne için vurguluyorum; feminist politikanın, bazı safhalarında kadının ezilmişliğini kamusal-özel alan ayrımına bağlayıp bunu evrenselleştirmesi söz konusu ki buna tamamen yanlış demiyorum; ama bu alanlardaki değişimleri göz ardı etmemek gerekiyor. Bu ikilik değiştikçe diğer ezilme biçimleri de değişiyor. En önemli nokta da modern toplumda özel alan, ekonomi ile toplumsal üretimi kapsamıyorken Antik Yunan'da bu işin tamamıyla özel alanda yapılıyor olmasıdır. Ortaçağa geldiğimizde bu ayrım daha problemli bir hal alıyor.

Ortaçağda bu özel alan-kamusal alan ayrımını görmüyoruz; biraz birbirine karışıyorlar. Ortaçağdaki iktidar bir kere polis gibi ya da modern zamanlardaki modern devletteki gibi merkezî değil. Parçalı bir iktidar söz konusu ve özel kategoriler var. Mesela hane dediğimiz şey bir iktidar alanı; şatolar, saraylar... Yani, özel alan olan yerler aynı zamanda kamusal alanın da olduğu yerler. Kamusal iktidar erkeklerin elinde ama hane bugün konuştuğumuz anlamda yuva değil de üretim yeri ve dolayısıyla bir iktidar alanı. Evet, erkekler iktidar odağı olarak varlar ama bu bir merkezi monarşi, padişah, sultan vs. gibi değil. Söz konusu olan toprağa dayalı bir toplum ve büyük toprak sahipleri yönetimi, yargıyı, askerî yetkileri, hepsini ellerinde tutuyorlar; farklı iktidar biçimlerinin iç içe geçtiğini görüyoruz. Yani feodalitenin kurumlarının hepsi çok işlevli kurumlar, kamusal kurumlar arasında bir işlev farklılaşması yok. Mesela kiliseye bakarsak, sadece din işleriyle ilgilenmiyor ya da Ortaçağda çok önemli olan loncalar da benzer şekilde çok işlevli kurumlar; sadece ticari işlerle ilgilenmiyorlar, üyelerinin her türlü sorunuyla da ilgileniyorlar. Gerektiğinde bir mahkeme gibi üyeler arası sorunları çözüyorlar, gerektiğinde onlara ev buluyorlar, eğitim veriyorlar, eğlenceler düzenliyorlar vs... Yani yargının, siyasetin, eğlencenin ayrıştığı bir

yaşam biçimi söz konusu değil. Bu çeşitlenen alanlarda da tabii ki farklı roller var, ama buradaki roller özel alanın kamusal alanla ayrımından kaynaklanmıyor, onu söylemek istiyorum. Buradaki ataerki farklı bir şekilde işliyor; mesela, sınıfsallık daha ön plana çıkıyor. Daha büyük toprak sahiplerinin, soyluların tabii ki erkekleri kamusal erki kullanıyor ama bunların evleri aynı zamanda kamusal alan olduğu için onların yokluğunda kadınların da bu alana bir müdahalesi olabiliyor. Mesela, askerlere silah dağıtmak gibi erklere sahip olabiliyorlar. Bir de tabii özellikle vurgulamamız gereken; Antik Yunan'da özel alanda yapılan işlerin neredeyse hepsi değersiz; Hıristiyanlıkla, İslamiyetle, dinsel düşünceyle birlikte Ortaçağda özel alana bir saygınlık kazandırılıyor. Özel alan, kişinin mahremiyetinin olduğu bir alan olarak görülmeye başlanıyor ve önem kazanıyor. Siyaset Antik Yunan'da olduğu gibi hiç öyle yüceltilmiyor, aksine pis ve çok da uğraşılması gerekmeyen bir iş olarak görülüyor. Bakış açısında da farklılık var; sadece siyasal olan önemli değil, doğum önemli, ölüm önemli, ahlâk önemli, ahlâki sorumluluk önemli vs. Dolayısıyla burada söylemek istediğim şey; Ortaçağda kadınlar üzerinde kurulan egemenlik onların kamusal alandan dışlanmaları üzerinden olmuyor. Şimdi bu, 16. yüzyıldan itibaren, merkezî devletin gelişmeye başlamasıyla beraber patriarkal aile yapısı dediğimiz aile yapısı ortaya çıkıyor. Büyük topraklar parçalanmaya başlıyor, serflerin topraktan koparılması, modernleşmenin başlaması, topraksızların kentlere gelmesi başlıyor. Topraklar parçalanınca bağımsız aile mülkü ortaya çıkıyor ve mülkiyet hakkı da önem kazanmaya başlıyor. Dolayısıyla lordun temsil ettiği kamusal alanın temsil gücü patriarkal aile yapısıyla birlikte aile babasına geçiyor.

Modern kamusal alan–özel alan ikiliğinin kuruluşuna baktığımızda ilk göreceğimiz isim belki de, seküler düşüncenin de ilk ismi olarak verilen, Machiavelli'dir. Amiyane tabir ile siyasete ahlâksızlığı bulaştıran adam olarak görülür ve meşhur *"amaca giden her yol mubahtır"* sözünü söyleyendir. Bu sözün, söylendiği dönem için önemini söyleyeyim; cümle aslında çok laik, "seküler" bir düşünceyi ifade etmektedir: Siyasetin ahlâktan, etikten, dinsel değerlerden soyutlanması gerektiğini ve ayrı bir mantığının olduğunu ifade eder. Tabii bu mantık tamamen iktidar odaklıdır. Mesela, yazdığı *Prens* eseri, prensin iktidarını sağlamlaştırmak için yazdığı bir metindir. Machiavelli'nin düşüncesinde siyaset açısından ahlâkın ya da özel alanın bir önemi yoktur ve özel alan bir taraftadır, bütün hesapsızlığı ve acımasızlığıyla Prens'in kamusal alanı ayrı bir taraftadır. Machiavelli bu alanların ayrışmasını çok acımasız bir yerden, iktidarın ideologu olarak yapıyor, toplum sözleşmesi teorisyenleri dediğimiz Locke, Rousseau, Hobbes gibi teorisyenler ise daha adil ortak bir kamusal akıl için bu ayrışmayı gerekli görüyorlar. Toplumsal sözleşme, insanların kendi rızalarıyla idarelerini yöneticilere, iktidara devretmeleri anlamına gelmekte. Bu devretme edimini Hobbes doğal durum, sivil toplum ayrımı yaparak meşrulaştırır: "Doğal duruma bırakırsanız toplum birbirini yer, bu durumda kaos olur, anarşi olur, *"insan insanın kurdudur"* dolayısıyla bir toplum sözleşmesi yapılması gerekir, toplumun bir arada yaşaması için yönetilmeye ihtiyacı vardır," der ve buradan devletin varlığını meşrulaştırır. Buna karşın Locke böyle demez. Locke, "Doğal durumda eşitlik, özgürlük vardır ve toplum sözleşmesi bunları

yansıtmalıdır," der. Burada enterasan olan şey, Aristo'yu okuduğunuzda kadınların açık açık aşağıladığını görürsünüz, demek ki burada daha kurulamamış bir iktidar var; ama toplumsal sözleşme kuramcıları bu işi biraz daha örtülü yapıyorlar. Yani, kadınları bu sözleşmenin bir tarafı yapmamayı, kadınlar diye bir kategoriye hiç girmeden yapıyorlar. Ama bu sözleşme özel alanın varlığı üzerinden kuruluyor. Bu yüzden Carol Pateman toplumsal sözleşmenin aynı zamanda erkekler arasında bir cinsel sözleşme (Sexual Cantract) olduğunu söylüyor. Toplum sözleşmesinde, doğal durumundan sivil topluma geçilirken toplum, aile ve ev içinden de soyutlanıyor. Sanki toplumda aile gibi birimler, ev içi ilişkileri yokmuş gibi yapılıyor. Yani bir tarafta annelik, aile, evi içeren özel alan varken, diğer tarafta da sivil toplum ve kamusal alan var. Farkındaysanız zaten biz bu sivil toplum ve kamusal alanı da genelde birbirinin yerine kullanıyoruz, ama bu ayrıca açmamız gereken bir başlık. "Eşitler arası toplumsal sözleşme dedikleri şey" diyor Pateman, "erkek kardeşler arasındaki bir sözleşmedir." Evli bir çiftin iç ilişkileri o doğal durumundaki halinde bırakılmıştır, sözleşmenin konusu değildir. Bu ilişkiler herhangi bir tartışmanın konusu olmadan, siyasallıktan önce belirlenmiştir, böylelikle doğallaştırılmış ve mutlaklaştırılmıştır.

Ayşe: Bu biraz önce Antik Yunan'da bahsettiğinizle aynı durum...

İnci: Evet. Zaten bildiğiniz gibi, modernitedeki kamusal alan fikri Antik Yunan'a referansla savunuluyor. Fakat az önce söylediğim gibi, Antik Yunan'da kadınları kamusal alandan dışlamanın üstü hiç örtülmüyor, özel alandaki işlevleri ve doğa üzerinden tanımlanarak bu dışlama açık bir şekilde yapılıyor. Ama toplumsal sözleşmenin eşitler arası bir sözleşme olduğu söylenirken bu eşitlerin cinsi hiç belirtilmiyor, insanlar deniliyor. Ama bu eşitsizliğe itiraz eden kadınların başına gelenleri biliyorsunuz. Örneğin, Fransız Devrimi'nde "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"ni yayımlayan Olympe de Gouges giyotinle idam ediliyor, yine devrimin İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kadınları içermemesine itiraz eden birçok kadın bahsedilen eşitlik fikirlerine rağmen giyotinlerden geçiriliyorlar. Bu çok enteresan; meşru olan eşitlik ama kadınlar eşit değil ve bunu talep ettiklerinde de cezalandırılıyorlar. Antik Yunan'da eşitlik meşru değil zaten, toplumdaki hiyerarşi çok nettir. İşlevlere bağlı bir hiyerarşi vardır ve bu da çok meşrudur, tartışılacak bir şey değildir. Ama 19. yüzyılda öyle meşru olan eşitlik, burjuva erkeğin eşitliği ve ayrımcılık çok rahatsız edici bir şey. Hatta Tocqueville modernitenin en büyük sorununun bu eşitlik tutkusu olduğunu söyler. Bu öyle bir tutkudur ki, "insanlar eşit olsunlar da isterse kölelikte eşit olsunlar, yeter ki ayrıcalık olmasın" diye demokrasiden ve özgürlükten uzaklaşarak totaliter yönetimleri benimseyebilecek noktaya gelebilir. Bu eşitlik söylemi sonradan çeşitlenerek "kime göre, neye göre eşit" meselesi gündeme gelir. Ama bu kadar güçlü bir eşitlik söyleminin olduğu yerde kadınlar çok rahat bir şekilde yine yok sayılıyorlar. Mesela, Rousseau'nun toplum sözleşmesinde kadınlar hakkında söyledikleri Aristo'dan çok farklı değildir, tamamen aynı mantıkla gider. Tıpkı Aristo gibi "özel alan politikanın konusu değildir, o doğal durumun bir parçasıdır," der. Böyle baktığımız zaman biz ne yapıyoruz falan oluyorum bazen. Yani binlerce yıllık bir miras ve yok sayılma var; bu da İslam ile açıklanacak bir şey değil. O kadar büyük bir miras ki, bu mirasa rağmen farklı bakabilmek

ve bu farklı bakışla da ruh sağlığımızı koruyor olabilmek gerçekten çok zor, bunu yapabiliyorsak hakikaten çok iyiyiz demektir. (Gülüşmeler)

Görünmeyen Emeğin Görünemezliği

Toplum sözleşmesinin temelinde tabii liberal düşünce var. Liberalizm, genel olarak, sivil toplumu aileden, ev içinden soyutlayarak kavramsallaştırıyor ve böylece ev içi yaşamı kamusal tartışma alanından uzaklaştırıyor. Buradaki ilişkiler siyasal alanın konusu değil. Tabii burada özel-kamusal ikiliği açısından Antik Çağdan bir kopuş var. Bir sürekliliği var bu ikiliğin ama bu ikilik köklü bir farklılığa da dayanıyor. Çünkü burada da üretimin, yeniden üretimin, çalışmanın, emeğin değişen rolü ve yeri etrafında bu alanlar ve alanlar arasındaki ilişki farklılaşıyor. Liberalizmle ekonomik ilişkiler de sivil toplum alanının parçası haline geliyor. Dolayısıyla üretimin yeri, piyasalar, pazarlar, başka yerler haline gelince ev bir üretim yeri olarak görülmüyor ve bu da kadının ev içi emeğinin görünmemesine neden oluyor. Antik Yunan'da kadının ev içi emeği görülüyor mesela, ama o zaman toplumun bütün üretimi evden yapılıyor ve bunlar zaten yapacağı işler olarak görülüyor. Özel-kamusal ikiliğinin modern biçimine baktığımızda ise, ev içi emek tamamen doğallaştırılıyor. Mesela, emek meselesine bu kadar kafa yoran Marx'ın teorisinde ev içi emeği hiç görmemesi inanılır gibi gelmiyor bir taraftan. Ev içi emek o kadar doğallaştırılmış ki, harcanan bu emeği üretken emek olarak görmüyor; çünkü bu emeğin piyasada karşılığı yok. Hâlbuki kapitalizmin işleyişini analiz eden birisinin bunu görmesi lazım; çünkü kapitalizmin bütün var oluşu oradaki bedava emek üzerinden gidiyor. Oysa ev içinde harcanan emek sayesinde işgücü yeniden üretiliyor. Emeğin yeniden üretimi kamu otoritesi ya da piyasanın çözmesi gereken bir sorun olarak görülse, kapitalizmin devamlılığı için gerekli olan sermaye birikimi ve kâr maksimizasyonu ciddi darbe alır. Yani aslında kadınların harcadığı ev içi emek olmadan kapitalizmin sürmesi mümkün değildir. Çünkü ev içinde yapılan iş bir kere piyasadaki emeğin yeniden üretimidir, yani işgücü bu hane içinde doğuyor, besleniyor, bakılıyor, piyasa için yetiştiriliyor. Kabaca söylersek işçinin ertesi gün işe gidecek hale getirilmesidir. Onun dinlenmesi, beslenmesi, temizlenmesi, ruh sağlığının düzeltilmesi, istediklerinin yapılması vs... Yani tüm bunlar olmasa ertesi gün gidip nasıl çalışacak? Ev içi emek ile piyasadaki üretim iç içe geçmiş süreçler. Bu harcanan emeğin ise piyasada bir karşılığı yok ve kapitalizm bunu kadınlar sayesinde bedavaya getiriyor, bunun için kadınlara herhangi bir ücret ödenmiyor. Mesela, ben üniversiteyi bitirdiğim zaman sanırım 89 yılıydı, Nokta'ya bir haber yapmıştım; kadınların ev içi emeğinin piyasa karşılığı nedir, diye bakmıştım. İki çocuklu dört kişilik bir ailede kadının emeğini aylık olarak çıkarmıştım. Gün içinde yaptığı işleri yemek, temizlik, ütü, organizatörlük, psikolojik yardım vs. diye sıraladıktan sonra, bu işlere kaç saat ayırdıklarını ve bunların piyasa karşılığını bulup bir hesap çıkarmıştım. Çıkan rakamı şimdi hatırlamıyorum, gerçi hatırlasam da bir manası yok çünkü enflasyon çok yüksek, ama sonuç, o dönemki genel müdür maaşının bir buçuk katı civarı bir rakam çıkmıştı. Yani herhangi bir genel müdürün bile bu işleri piyasadaki fiyatları ile yaptırmaya gücü yok! Tabii şimdi ucuz

işgücü diye bir şey var ve 500-600 dolar verip eve aldıkları yardımcılara bu işleri yaptırtabiliyorlar. Türkiye'de de özellikler Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşanan göçle gelen kadınlar kaçak, güvencesiz ve ucuz işgücü olarak evlerde parası olan kadınların işlerini yapıyorlar. Mesela ben bir sitede oturuyorum, hakikaten sabahları şaşırıyorum; bir fabrikada mı oturuyoruz sitede mi oturuyoruz, size sabahları akın akın gelen kadınları anlatamam ki bir de bunların yanı sıra ciddi sayıda yatılı çalışan kadın var. Bu kadınları işe aldıklarında pasaportlarını ellerinden alıyorlar, hepsinin sadece üç ay kalma hakları var ve sınırdışı etmekle tehdit ediliyorlar. Şimdi baktığımızda bu mesele feminizmi parçalayan bir şey; kadınlar arasındaki dayanışma deyip sonra kadınların patron olduğundaki hallerini görünce ve oradaki dili görünce tabii çok irkiliyorsunuz. Yani hani kimse sadece kadın olduğu için kendiliğinden haklı olmuyor.

Katılımcı (a): Bir kadın köşe yazarı bu acımasızlığı gayet rahat yazdı, elinden pasaportunu alın falan dedi.

İnci: Evet, yazdı. Bu göçmen kadınların evde nasıl sömürüleceğine dair teknikler önerdi. Hasan Bülent Kahraman nasıl yazdı çalıştırdığı kadını?

Katılımcı (a): O kadar doğal görülüyor ki...

İnci: Evet, özel alanda harcanan emek, ev içi emek, doğallaştırılıyor ve de kadınların doğası hep böyleydi denilerek bu işleri yapmaları evrenselleştiriliyor. Dolayısıyla ev içindeki ezilme biçimleri de doğallaştırılıyor. Bu ezilme biçimlerinin görünürlük kazanması için İkinci Dalga Feminist Hareketi beklemek gerekti. Yani bunun kabul ettirilmesi için o kadar uzun bir süreç gerekti ki... Aile içi tecavüz o kadar geç konuşulmaya başlandı ki... Erkek istediği zaman onunla beraber olmak kadının görevi olarak görülüyordu. Ev içinde harcanan bakım ve hizmet emeği doğallaştırıldığı gibi uygulanan baskı ve şiddet de doğallaştırılıyor. Bu yüzden şiddet gören kadınlar dahi "kocamdır döver de sever de" diyebiliyor, bunların hepsi doğal!

***

Modern özel alan ve kamusal alanın oluşmasında toplumsal cinsiyet çok belirleyicidir. Yurttaşlık, haklar, mülkiyet tüm bunlar cinsiyet yüklü ilişki biçimleri olarak oluşuyorlar. Dolayısıyla bu özel-kamusal ikiliğinin modern zamanlardaki haline baktığımız zaman patriarkal bir kalıntı değil, bizatihi bu ikiliğin kendisi patriarkayı oluşturuyor. Bir de tabii bu ayrımı besleyen, konuşmanın başında değindiğimiz, kalıntı olan ikilikler var. Modern özel alan-kamusal alan ikiliğinin Antik Yunan'dan farkı şu ki, artık kadınların ezilmesi kadınların kapatılması üzerinden olmuyor. Tabii ilk başta kadınların kamusal alana çıkışlarına tepkiler var; oy hakkının, eğitim hakkının alınması mücadele sonucunda oluyor; ama sonuçta liberalizm de, bu toplumsal sözleşme kuramları da ilke olarak buna açık olmak zorundalar. Antik Yunan'da olduğu gibi kadınların kapatılması meşrulaştırılamaz ne de olsa herkes eşit(!) Dolayısıyla modern kadınların ezilmesi meselesi, kadınların özel alandan kamusal alana çıkma meselesi değil, esas mesele; kamusal alana çıkışta yaşanan eşitsizlik, erkekle kadın arasındaki asimetri. Yani modern dönemlerde patriarka, kadını kamusal alandan dışlayarak değil, kamusal alana dâhil

ederek eziyor. Tabii bu tespiti de mutlaklaştırmayalım çünkü bunlar nihayetinde değişim süreçleridir, birdenbire kesilip başlayan süreçler değil. Bu tür mutlaklaştırmalar yaparak modernleşme kuramlarının yanlışlığına düşmeyelim. Baktığımız zaman cumhuriyet modernleşmesi niye birçok kadının sahip çıktığı bir süreçtir? Çünkü tam da kadınlara bu kamusal alana çıkış kapısını açtığı için. Üstelik de bunu radikal ve hızlı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Düşünsenize kadınlara seçme seçilme hakkını Fransa'dan ve birçok Avrupa ülkesinden önce "vermiş" olmakla övünüyoruz. İlk parlamentodaki kadın milletvekili oranı %4,5 idi, bu oran ancak son seçimlerdeki %9 oranı ile aşılabildi. Çünkü kadınlar kamusal alana çıkarılırken özel bir statüyle çıkarılıyorlar. Feminist hareketin 80'lerde Kemalizmle hesaplaşmasında da bu vardır. Bu kadınlara bu hakları verdiler ama hangi kadına ve nasıl? Kadınları özne olarak görerek mi bu haklar verildi, yoksa kadınları araçsallaştırarak mı verdiler? Modernleşmenin, kalkınmanın göstereni olarak mı kadınların kamusal alanda olması önemli? Tabii kadınların bu şekilde araçsallaştırılması sadece Türkiye'ye özgü bir durum değil. Bütün ulus devlet kurma süreci yaşayan ülkelerde benzer süreçler yaşanmıştır. Kadınlar, modern devlette yurttaş olarak kabul ediliyor, ama erkeklerden farklı olarak, "anne yurttaş" olarak. Yani hakları aslında annelik kazandı, kadınlar değil.

Birinci Dalga'da da, bütün kadınlara seçme ve seçilme haklarının verilmesi söyleminde, "anne olma" meselesi vardır. Neden? Çünkü onlar modern toplumun gerektirdiği modern yurttaşı yetiştirecek annelerdir. O yüzden eğitimli olmaları gerekir. Bu yüzden Mustafa Kemal'in annelik üzerine çok veciz sözleri vardır: "Bugün annelerimizin sorumlulukları herkesten çok daha büyüktür," der. Onlar herkesten eğitimli, her şeyden haberdar olmalıdırlar. Zorunluluktur bu; çünkü onlar ulusun anneleridir. O projenin taşıyıcılarıdır. Kadınlarsa, en azından kentlerdeki kadınların belli bir kesimi, bu söylenenleri hakikaten misyon duygusuyla benimsemişlerdir. Ve şimdi de, mesela, laiklikle İslamcılık arasındaki en belirgin gerilimin kadın tezahürü, kadın bedeni olması bununla ilgili bir şey. Kadının nasıl giyindiği, başını kapatıyor mu açıyor mu, bunlar bir projenin göstergesi. "İslami hareketin türban meselesini mağduriyet söylemi üzerinden kullandığını ve bunun sayesinde de çok kitleselleştiğini" söylüyorlar. Oysa aynı şekilde Kemalizm de modernleşmesini gösterirken kadın bedenini kullandı. Mesela, Abdullah Gül cumhurbaşkanı seçildiğinde, onun cumhurbaşkanı olmasıyla kimsenin sorununun olmaması, ama Hayrünnisa Gül'ün türbanıyla bir sorunlarının olması size anlaşılabilir geliyor mu? Sorun, Abdullah Gül'ün taşıdığı fikirler değil de başörtülü bir kadının cumhurbaşkanının karısı olması! Özgürlük, modernlik o kadar kadının giyimi üzerinden tanımlanıyor ki... Yani, ideolojilerden birisi kendisini kadının başının kapalı olması üzerinden tanımlarken bir diğeri de açık olması üzerinden tanımlıyor. Türban için de, tartışamayız, herkesin kendi seçimidir demiyorum, bunları tartışabilmemiz lazım; türbanın neyi simgelediğini, kadınların neden buna ihtiyaç duyduğunu kadınlar arasında konuşmamız lazım. Ama tabii ki konuşabilmemiz için de kimsenin mağdur olmaması lazım, bunu bir iktidar ilişkisi içinde konuşamayız. Bu yüzden türbanın yaygınlaşmasını, onu tartışabilmemiz

için olumlu bir gelişme olarak görüyorum, ancak bu sayede türban üzerine sahici konuşmalar yapabiliriz diye düşünüyorum.

İslamiyetten Önce Kuzenler Cumhuriyeti

Dediğim gibi kadınlar kamusal alana çıkıyorlar ama özel bir statüde çıkıyorlar; yani bu cinsel sözleşme ile kurulan ailenin bir üyesi olan anneler olarak çıkıyorlar. Bu durumu Sylvia Walby, özel ataerkillikten kamusal ataerkilliğe geçiş olarak tanımlıyor. Türkiye'de birçok yazar diyor ki, "Osmanlı'da özel alan ile kamusal alanın birbirinden tamamen yalıtıldığı cinsiyetlerin ayrılığı rejimi vardı ve kadınların kamusal alana çıkışı yasaktı, oysa Cumhuriyet ile beraber kadınların kamusal alana çıkışlarının önündeki yasal engeller ortadan kaldırıldı." Ama tabii burada işte şu sorun var: Bu yasalar tepeden inme, birdenbire geldi diye gündelik hayat hemen buna uygun işlemeye başlamıyor. Medeni kanun geldi, çok eşlilik kalktı, kadınlara eğitim hakkı geldi, seçme seçilme hakkı geldi, boşanma hakkı geldi ama bunların hayata geçmesi, kadınların bu haklarını kullanması tabii ki bir süreç meselesi. Bugün baktığımızda, Osmanlı'dan Cumhuriyet rejimine geçildi deniliyor ama biz aslında bu iki rejimin birbirine eklemlendiğini görüyoruz. Ama tabii, eski rejimin cinsiyet ayrılığına dayanma sebebini açıklarken hangi ilişkiyi kullanacağımız önemli. Burada en fazla kullanacağımız argüman İslamiyet herhalde: İslamiyet'in geleneği bunu zorunlu kılıyor, kadınla erkek kamusal alanda bir araya gelemiyorlar vs... Bunun çok indirgemeci ve eksik bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum. Örneğin Germaine Tillion Metis'ten çıkan *Harem ve Kuzenler* kitabında örtünmenin dinle değil toprakla ilişkili bir şey olduğunu anlatır. Tillion bu kitapta Akdeniz ülkelerinin tamamında toprak mülkiyetiyle ilişkili bir cinsiyet rejiminden bahseder. Bunun da temel ayakları kadınların örtünmesi, kapanması ve iç evlilikler. Akrabalarla, kuzenlerle evliliklerin yaygın olmasından dolayı Tillion bu toplumlara Kuzenler Cumhuriyeti diyor. Bu toplumlarda baba tarafından kuzenler birbiriyle evlendiriliyorlar ve böylece soyun saflığı korunuyor ve daha önemlisi baba soyu dışında kimsenin toprak sahibi olmaması sağlanıyor. Yani baba soyunda gelmeyen başka birisinin toprak sahibi olması engellenmiş oluyor. Bu bildiğimiz gibi aşiret düzeni. Dolayısıyla cinsiyetler ayrılığı rejimi sadece İslam ile ilgili bir mesele değil bütün Akdeniz toplumlarında toprak mülkiyetinin nasıl paylaşılacağı bu rejimi belirliyor. Kadınların ikincilleştirildiği bu cinsiyet rejimi İslamiyet'ten önce de Kuzenler Cumhuriyeti dediğimiz düzende de var. Hatta İslamiyet sonuçta kadınlara, erkeklerle eşit şekilde olmasa bile, miras hakkı tanıyor ve o döneme baktığımız zaman miras hakkının tanıması kadınlar açısından önemli bir kazanım. Dolayısıyla Akdeniz havzasındaki bu aşiret düzeninde baba soyundan başka kimseye toprağın geçmemesi söz konusu iken İslamiyet'in bunu değiştirmiş olması sarsıcı bir şey. Tillion, iç evliliği her şeye rağmen koruma çabasından dolayı örtünmenin başladığını söylüyor, bu aşiret sisteminin zayıflamasıyla birlikte babaların kızlarını örtmeye başladıklarını ifade ediyor. İslam'ın aşiret toplumu üzerindeki iktidar dağıtıcı etkisiyle birlikte; kan davalarının, yabancı kana karşı sert önlemlerin, ensestin, kızların bekâretine takıntılılığın, kontrol etme mekanizmalarının iyice güçlendiğini söylüyor. Yani kadınları kontrol altında tutmak ve onları

sürekli denetleme mekanizmaları İslamiyet ile başlamıyor çok daha gerilere, mülkiyet ilişkilerine dayanıyor. Tillion'un bu bakışı tabii önemli, çünkü sadece din eksenli düşünmememizin önüne geçiyor. Tabii ki bu tür bir cinsiyet rejiminin oluşmasında İslamiyet'in ya da dinin etkisi yok demiyorum, ama bu durumu da sadece dinle anlatmak mümkün değil.

Bazı sosyal bilimciler, bunların içinde feminist olanlar da var, özel alan-kamusal alan ayrımının aslında çok batılı bir ayrım olduğunu ve bunun doğulu toplumları anlatmadığını savunuyorlar. Örneğin, Nira Yuval Davis, "Ortadoğu toplumlarına bakarken özel alan-kamusal alan ayrımının dışında bir şeyle bakılması gerekir, çünkü bu toplumlarda aile ve akrabalık ilişkilerinin yaşandığı, özel alan olarak adlandırılan hanenin, özel alan değil başka bir kamusallığın yaşandığı bir alan" olduğunu söylemektedir. Türkiye'deki yerel feminizm tartışmaları da benzer bir probleme işaret ediyor. Mesela, sizce mahalle nasıl bir yerdir; özel alan mıdır, kamusal alan mıdır? Ya da, kadınlar farklı evlerde toplandıkları zaman kamusal alana mı çıkmış oluyorlar, yoksa özel alanda mı toplanıyorlar? Toplanılan, ev sahibinin özel alanı iken misafirliğe gelen kadının kamusal alanıdır; yani bir kadının özel alanı olan mekân diğerinin kamusal alanı olabiliyor. Gecekondululara baktığınızda, o mahalleye özel alan da diyemezsiniz kamusal alan da diyemezsiniz. Mahalle, kadınların çok daha rahat hareket ettikleri ve onları yabancıların olduğu bir kent yaşamından koruyan bir alandır; dolayısıyla mahalle, genişletilmiş bir özel alandır. Kısacası özel alan kamusal alan ayrımı o kadar keskin değildir aslında. Burada tabii çok dikkatli olmak gerekiyor, çünkü bu tartışma kamusal alanın ne olduğu tartışması ile de çok yakından ilgili. Kamusal alan, Türkiye'de daha ziyade mekânsal olarak konuşuluyor, oysa kamusal alan dediğimiz şey bir siyasal özne olmayı da getirir. Mesela camiye de kamusal alan diyorlar ve bu durumda camiye giden kadınların kamusal alana çıktığını söyleyebiliyorlar. Oysa bana buralarda bir tuzak varmış gibi geliyor. Çünkü bu kadınların camiye gidiyor olmaları, var olan cinsiyet ilişkilerini dönüştüren bir şey mi, ona bakmak lazım. Kadınların camiye gidiyor olmalarından hiç kimse rahatsız değil ki! Dolayısıyla, kadınların kamusal alana çıkışı, meselenin kendisinin politikleştirilmesine ve toptan dönüştürülmesine yöneliyor mu, ona bakmak lazım.

Bir de, bugün baktığımızda, kamusal alan sadece bir söylem alanı gibi tanımlanıyor ve bununla bağlantılı olarak kamusal alana çıkmak ve kamusal alanda söz söylemek sanki sadece medya görünürlüğü olarak algılanılıyor. Peki, gerçekten bu mudur kamusal alan? Kamusal alanı tanımlamak için aslında çok somut dinamiklere bakmamız lazım. Oysa kamusal alan tartışmalarına bakın, bunu sadece feminizm açısından söylemiyorum, bütün politik tartışmalar için söylüyorum, bu tartışmaların içinde üretim ilişkileri yok, sınıf ilişkileri yok; bu ilişkiler kamusal alanda nasıl gerçekleşiyor, kimse buna bakmıyor. Sanki bütün bu ekonomik ilişkiler rasyonel kararlarmış, ekonomik tercihler değilmiş gibi kabul edilip, verili değişmez durumlarmış gibi görülüp, bunların üzerinden "kamusal alanda farklılıklarımızla nasıl var olabiliriz" gibi eşitlikçi söylemler kurulmaya çalışılıyor. Oysa bunun olması mümkün değil! Konuşmanın başında örnek verdiğim, Sovyet ülkelerinden gelen göçmen kadınların ucuz işgücü sayesinde orta sınıf kadınların ev işlerinden kurtulup "özgürleşmesi"ni bir eşitlik olarak tanımlamamız

mümkün mü? Evet, bundan sonrasını beraber tartışalım...

Esen: Okuma önerisi olarak verdiğiniz makalede Gülnur Savran, siz de bahsettiniz, kamusal-özel ayrımının yapay bir ayrım olduğunu ve bizatihi bu ayrımın kendisinin ideolojik bir işlevi olduğunu söylüyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz, bu ayrımın keşfedilmesi ve bunun üzerinden feminist politika yapılması önemli ama bu kadar mutlaklaştırılmasının sakıncası yok mu?

İnci: Gülnur'un makalenin sonunda tartıştığı şey önemli: Feministler "özel alan politiktir" dediklerinde ne demek istediler? Öncelikle bu söz İkinci Dalga'ya ait bir slogan ve İkinci Dalga'nın en büyük politik aracı ise bilinç yükseltme grupları, yani bu söz o bilinç yükseltme gruplarının deneyimlerinden çıktı. Ne oldu bilinç yükseltme gruplarında? Politikanın hiç gündeminde olmayan konuları kadınlar kendi aralarında konuşmaya başladılar. Bunlar özel alanlarına ait konulardı; babalarıyla ilişkileriydi, sevgilileriyle ilişkileriydi, var oluş sorunlarıydı vs... Ben kendim de 80'lerde öğrenciyken öyle bir süreçten geçtiğim için çok iyi biliyorum. Ben de Aksu Bora'nın, Nükhet Sirman'ın olduğu Perşembe Grubu'na katılıyordum zaman zaman ve bu grupta babamızın otoritesini, sevgililerimizle yaşadığımız sorunları vs. paylaşıyorduk. Bu yaşadıklarımızı kişisel sorunlar gibi görüyorduk ama anlattıkça gördük ki herkesin hikâyesi o kadar birbirine benziyor ki bunun kişisel olmadığını, toplumsal olduğunu anlıyorsun. Bu yaşadıklarınla mücadelenin yönteminin de babanla kavga et, sevgilinle kavga et şeklinde çözülemeyeceğini, hep birlikte politika yaparak bunun mümkün olduğunu görüyorsun ve işte o zaman "özel olan politiktir" diyorsun. Bu keşif ise özel alanda olan bir sürü sorunu politikanın merkezine taşıdı ve politik alanın konularını çeşitlendirdi. Dolayısıyla "özel olan politiktir" sözü bu açıdan çok önemlidir. Bir de, bu kamusal alan-özel alan ayrımını, ev içi emeği ve bu emek üzerinden kapitalizmin işleyişini görmeden anlayabilmemiz mümkün değil.

Dolayısıyla "özel alan-kamusal alan arasındaki ilişkiler nasıl dönüştürülecek?" dediğimiz zaman, kadınların kamusal alana çıkması, bu ilişkilerin dönüşümüne katkı sağlar. Bu alana "kadın" olarak katılmaları, öznel sorunlarını buraya taşıyabilmeleri elbette bu ilişkilerin dönüşümüne katkı sağlar. Fakat ev içi emeğin örgütlenmesine odaklanmayan bir perspektifin, hiçbir şekilde, özel alanla kamusal alan arasındaki bağlantıları ve Gülnur Savran'ın bahsettiği bu ikiliği aşabilmenin yolunu, dönüşümü görebilmesi mümkün değildir. Tabii ki Gülnur "bu ikilikler kalksın" derken, "özel alan kamusal alan ayrımı tamamen kalksın, özel alandaki bütün işler kamusallaşsın," demiyor. "Bu tür bir kamusal alan totaliter bir alan olacaktır," diyor. Yani özel alana ya da mahrem alana izin vermeyen ve her şeyin kamusallaştığı bir sistem, ancak totaliter bir sistem olabilir. Kamusal alanın totaliter bir alan olmaması içinse soyut bir eşitlik yerine farklılıkları içinde barındıran bir yer olması gerekir. Tabii burada farklılık derken de sadece "renklerden" bahsetmiyorum. Nancy Fraser'ın çok sevdiğim deyimiyle "farklı farklılıklar"dan bahsediyorum. Bazı farklılıklar, aşılması gereken farklılıklardır çünkü bunlar hiyerarşi, eşitsizlik üretiyordur. Bir de kültürel renklilik dediğimiz, keyfini sürdüğümüz dil, müzik, dans gibi hiyerarşik olmayan ve eşitsizlik üretmeyen farklılıklar vardır. Oysa modernite soyut yurttaşı eşitlik üzerinden kurdu ve cinsiyet, din, dil, etnik köken, hiçbir

sınıf yokmuş gibi herkesin eşit olduğunu varsaydı. Geçen bir toplantıda birisi, "Biz Kürtler her şey olduk bu memlekette, cumhurbaşkanı da olduk, milletvekili de olduk, bir tek Kürt olamadık," dedi. Yani bir Kürt olarak haklara sahip olmak önemli ya da bir kadın olarak haklara sahip olmak önemli, ama bu "kadın olarak" ve "Kürt olarak" meselesinde bir sorun var. Çünkü bunlar sonuçta bir iktidar ilişkisi içinde tanımlanmış kimlikler, yani kamusal alana "kadın olarak" girmek ne demek? Kadınlık üzerine tanımlanan şeyler var, bu özelliklerle mi girmek demek? Ben LGBTT hareketini bu anlamda çok önemsiyorum, kadın olmak ne demek, erkek olmak ne demek? Bunları sorunsallaştırdığı için kadın-erkek ayrımının manasızlığı da bu sayede anlaşılabilecek diye düşünüyorum. Yani kendimi kimlik politikasına yakın hissetmemekle birlikte, kimlik politikalarının içinden çıkışın, öncelikle bu kimliklerin varlığını sonuna kadar savunmaktan geçtiğini düşünüyorum. Ama tabii burada da kimliklere hapsolma tehlikesi var. Çünkü o sahiplendiğimiz kimlik, sürekli egemen üzerinden tanımlanıyor.

Feminizmin içinde de kimliklere hapsolma tehlikesi taşıyan görüşler var. Mesela çok önemli bir feminist olan, Jean Bethke Elshtain diyor ki, "annelik çok önemlidir ve yurttaşlık tanımının içine annelik kimliğini taşırsak birçok sorunu çözeriz." Susan Sontag gibi çok radikal bir feminist kadın da bu tür söylemleri benimseyebiliyor. Oysa radikal feminizmden muhafazakârlığa giden yol çok uzun değil. Orada ciddi tehlikeler var, deminden beri bahsettiğim bu ikili düşünme biçiminden kurtulamadığınızda; yani, birisi üstün birisi aşağı deyip bu ikiliği tersine çevirdiğiniz zaman o ikiliğin üstüne çıkmış olmuyorsunuz ki! Kadına ait özellikler diye tanımlanan değerler zaten önceden tanımlanmış, bize verilmiş şeyler. Mesela nereden biliyoruz duygusal olduğumuzu? Bunları söylemek şimdi bu konuşmada kolay, ama ben de biliyorum, pratikte hep kadınlar ve erkekler diye konuşuyoruz, hep bu ikilik içinde konuşuyoruz. Mesela, erkeklerin yaptığı ve çok rahatsız olduğumuz bir eylemle karşılaştığımızda hemen, "bu erkekliktir" diye tepki veriyoruz. Sonuçta bu ikiliği fark ediyoruz, vurguluyoruz. Tamam, ama bunu aşmak için bir süre sonra başka bir yerden bakmak lazım; bu da sürekli bu ikiliğin üreticisi olarak mümkün değildir.

Radikal feministlerin yaptığı gibi bu ikiliği tersine çevirmek tabii ki önemlidir, ama örneğin akıl yerine kadınların sahip olduğu varsayılan duyguya "değerlidir" deyince de bu ikiliği yeniden üretmiş oluyorsun. Gülnur da özel alan kamusal alan ayrımında aynı tehlikeye dikkat çekiyor. Özel olan politiktir demek, kamusal alanı kendimizi tamamen teşhir ettiğimiz ve kendi duygularımızı paylaştığımız kişisel ilişkiler kurduğumuz bir alana dönüştürmek sadece bir ifşa kültürünü besleyebilir. Örneğin medyada da bir sürü kadın köşe yazarı ortaya çıktı. Peki, bu kadınlar medyada nasıl yer alıyorlar? Kendi cinsel hayatlarını anlatıyorlarsa yer alıyorlar, kedisini, köpeğini, çocuğunu anlatıyorlarsa... Yani, özel alandaki varlığını medya aracılığıyla yansıtınca sanki bu "dertleri" kamusallaştırıyormuş gibi bir yanılsama ortaya çıkıyor. Oysa bu şekilde özel alanın sadece izlenen, seyirlik bir şeye dönüşmesi, özel alanı politikleştirmediği gibi, tersine, onun apolitikleşmesine neden oluyor. O nedenle diyorum, özel alandaki üretim ilişkilerine odaklanmak önemli. Bu tür bir seyirlik alanda, üretim ilişkilerine bağlı ezme-ezilme ilişkilerine hiç dokunulmuyor, onlar olduğu gibi kalıyorlar.

***

80'lerde, Türkiye'deki feminist hareket özel alanla çok uğraştı, cumhuriyet modernleşmesinin, kadınları kamusal alana çıkarmasını ama ev içine hiç dokunmamasını sorunsallaştırdı. Tüm bunlarla uğraşmalıydı da, ama feminist hareketin özel alanla uğraşı bu alana tıkanıp kalma riskini de gerçekten içinde barındırıyor. Mesela aile içi şiddet sorunu çok önemlidir, ama 80'lerdeki feminist harekete bakıyorsunuz, sadece aile içi şiddeti odağına almış bir hareket görüyorsunuz. Oysa yaşanan bu şiddetin kaynağında ne tür iktidar ilişkileri var, ona bakmalıyız. Aile içinde yaşanan bu şiddetle devlet şiddeti, militarizm, kapitalizm arasındaki ilişkiler nelerdir? Feministler olarak bunu yapamazsak, "bu şiddeti erkek olduğu için yaptı" demenin ötesinde bir söz söylemezsek, bu şiddet olaylarını münferit olarak gören resmî söylemden pek farkımız kalmaz, diye düşünüyorum. Bu yüzden erkeklerin de bu meseleleri dert edinmesini çok önemsiyorum; yani bu erkekler de artık biraz çalışmaya başlasalar çok iyi olur. (Gülüşmeler) Üniversitelerde, kadın çalışmaları diye başlayan alandaki tezler çok fazla erkeklik çalışmalarına dönüştü ve bunu önemli bir sıçrama olarak görüyorum. O yüzden, ben kadın çalışmalarındaki derslere başladığımda, ilk okuttuğum, bell hooks'un *Feminizm Herkes İçindir* kitabıdır. hooks'un perspektifi çok önemli bence. Toplumsal cinsiyet diyorsak erkeklikte de kurulu bir şey var demektir; yani buna kazanan-kaybeden diye bakamayız. Bu toplumsallık içinde kazananlar ve kaybedenler çok değişebiliyor çünkü cinsiyet ayrımcılığının yanında başka tahakküm ilişkileri de devreye giriyor. Burada hangi tahakküm ilişkisi daha önemlidir diye bir tartışma yapamayız; bu yüzden hooks'un dediği gibi kişiyi feminist yapan "her türlü ezilme biçimine karşı olmasıdır" diyorum ben de.

Meryem: Müslüman feministler, feminist siyasette var olabilmek için bayağı çaba harcıyorlar... Müslüman feministlerin varlığını feminist politika açısından olumlu görüyorum. Ama itiraf etmeliyim ki bu konuda önceleri içime sinmeyen bir şeyler vardı. Burada sorun, sanırım kendi feminizmimizi merkeze alıp onların yaptığı feminizmi ötekileştiriyor olmamızdı. Yani biz daha öndeyiz. Oysa onlardan da bir şeyler öğrenebileceğimizi her zaman göremiyoruz. Yani, kafamızda hep hiyerarşik ikilikler var ve onlardan çok kolay kurtulamıyoruz, diye düşünüyorum.

İnci: Evet, katılıyorum bu dediklerine. Mesela bu, Birbirimize Sahip Çıkıyoruz gibi platformlar bu sorunu aşmaya yönelik politik oluşumlardır ve önemlidir ama ben hep "bir tane bile başörtülü arkadaşım yok" diye düşünmüşümdür. Yani kültürel olarak bizi aşan bir engel var. Benim kişi olarak böyle başörtüsüne bir karşıtlığım yok, ama sosyalleştiğim hiçbir alanda başörtülülerle karşılaşmıyorum. Okurken karşılaşmamamızı anlıyorum, çünkü malum, üniversitelerde yasaktı, ama benim başka bir sürü sosyalliğim oldu ve sadece benim değil çevremdeki insanların da başörtülü arkadaşı yok.

Meryem: Ama başka farklılıklar da var; yani, başörtülü arkadaşım yok ama siyah arkadaşım da yok.

İnci: Ama bu toplumda siyahlar o kadar yok. Oysa bu toplumda kadınların yarısından çoğu başörtülü ise...

Meryem: Ne bileyim, başka ikilikler de var...

İnci: Ama bence başörtüsüne bağlı kutuplaşma çok görünür ve önemli bir şey. Tabii ki bu kutuplaşma sadece Müslüman feminist hareketin dışındaki feminist hareket ile türbanlı kadınlar arasında değil elbette, ama beni ilgilendiren budur. Çünkü cumhuriyetçi kadınlar zaten türbanlı kadınları dışlıyorlar; ilişki kuruyorsa da "eğitmesi gereken bir insan" diye düşünüp ilişki kuruyor. Ama burada bizi ilgilendiren esas mesele, kadınların ezilmemesi için mücadele eden feminizmin türban ile nasıl ilişki kurduğudur. Benzer şekilde, Kürt kadınlarla kurulan ilişkide de sorunlar vardı. Ama ben feminist hareketin bunlarla bir hesaplaşma içerisinde olduğunu düşünüyorum. Özellikle Amargi, Pazartesi falan bu hesaplaşmada farklı bakış açıları geliştirebildiler. Tabii bunun ne kadar yaygınlaşıp davranışa dönüştüğünü bilemiyorum. Ama bu kutuplaşmalarda tersi bir durum da söz konusu oldu. İslami hareket ya da Kürt hareketi kendi içindeki cinsiyetçilikle mücadelede çok önemli adımlar atmışken kimi durumlarda "kol kırılır yen içinde kalır" yaklaşımını benimseyebiliyor. Çünkü hegemonik olan başka bir söylem oluştu bu arada. Dolayısıyla, ilk dönemdeki o feministlerin o zaman hegemonik olan modernleşmeci bakış açılarının yalpalamasını belki bu hareketler de aynen geçirecek. Ondan sonra mı daha rahat konuşulacak, bilmiyorum.

Ama uğraşmamız gereken çok şey var, onu biliyorum. Mesela şu noktaya hâlâ gelemedik: Bir türbanlı gördüğümüz zaman bir türbanlı görmüş olmayalım; yani onun adı "türbanlı" olmasın. Anlatabiliyor muyum?

Senem: Onlar da kendilerini aynı şekilde hissediyordur herhalde, "bana baktıklarında bir türbanlıya bakıyor olmasınlar" diyorlardır.

İnci: Yani bu noktaya hâlâ gelemedik. Türbanlılarla diyalog, ilişki dediğimiz şey "türban sorununu" konuşmak mıdır? Oysa konuşabileceğimiz başka bin türlü meselemiz var ve bunları doğal olarak konuşuyor olmamız lazım. Türban özgürlük müdür, yoksa kadınları baskı altına mı alıyordur, bunu mu konuşacağız! Bunu konuşabilmek için başka konuları konuşmuş olmamız lazım.

Meryem: Ben öğretmenim ve gözetmen olarak sınavlara giriyorum. Bildiğiniz gibi sınavlara türbanla giriş artık pratik olarak serbest. Bu serbestleştiğinden beri artık hangisi açıkmış hangisi türbanlıymış düşünmüyorum şimdi...

İnci: İşte bu normalleşmenin olması gerekiyor. Onu sadece başı kapalı olarak görmemeliyiz. Yani başı açıklar diye tanımladığımız kadınlar var mı? Böyle bir şey var mı mesela, başı açıklar? Belki onların bakışında vardır, bilmiyorum.

Katılımcı (b): Var. Nasıl türbanlılardan bahsederken türbanlı deniyorsa, onlar da kapalı olanı normal kabul edip diğerlerine "başı açıklar" diyebiliyorlar.

İnci: Ama şunu söylemek istiyorum; birisi başı açık olunca benim açımdan bir kimlik edinmiyor, değil mi? Hepsi farklı diye düşünüyoruz, öyle değil mi?

Begüm (Özden): Ben de sizin gibi düşünüyorum. Bizim kendimizi iktidar olarak gördüğümüzün en önemli göstergelerinden birisi de bence, "sizi kabul ediyoruz" diyerek bu normalleşmeyi engelleyen aşırı hoşgörü gösterme çabamız.

İnci: Şunu algılamak lazım, o zaman kimlik olmaktan çıkar: Nasıl

başı açıkların feministi var, muhafazakârı var, sosyalisti var, liberali var vs. Aynı çeşitlilik orada da var. Yani o çeşitliliği görüp başka şeyleri konuşabilmek lazım. Daha önce de söylediğim gibi başörtüsünün kendisini de tartışmaya açabilmemiz gerekiyor, ben bir feminist olarak "saçımın neden fitne olarak tanımlandığını, bir tehdit unsuru olarak görüldüğünü" tartışmak istiyorum ki bunun arkasındaki ataerkil ideolojiyi ancak bu şekilde tartışarak açığa çıkarabiliriz. Fakat bunu gerçekleştirebilmemiz için de, yaşanan mağduriyetin ortadan kalkması gerekiyor. Dediğim gibi, türbanlı kadınlar da homojen tek bir kategori değil; yani, bir kadın sadece kadın olduğu için haklı olamayacağı gibi, türbanlı olduğu için de her zaman eziliyor demek değildir. Bütün bu iktidar ilişkilerini, farklı mağduriyetleri görerek konuşabiliyor olmamız lazım.

Hani demiştim ya; "radikal feminizmin muhafazakârlığa kayması çok kolaydır," diye... Yani bu ikilikleri, iktidar ilişkilerini tersine çevirme işi de böyle. Yani bu kadar kimliklere saplanmış bir feminist politikanın, Kürtler de olsun, eşcinseller de olsun, türbanlılar da olsun şeklinde ifadesini buluyor olması problemli bence. Bizim yaptığımız feminist politikamız kendiliğinden bu kimlikleri kapsıyor olabilmeli. Anlatabiliyor muyum? Bu ezilme biçimlerinin ya da politik alanların kültürel alan üzerinden tanımlanması tuzağına düşmemeliyiz. Küreselleşme denilen hikâye ile birlikte 89 sonrası sınıf siyaseti bitti deniliyor ve siyasal çatışmanın artık kültürel alanda kimlikler üzerinden gerçekleştiği iddia ediliyor.

Katılımcı (c): Bu da üretim ilişkilerine odaklanmamızı engelleyen bir şey haline dönüşüyor...

İnci: Tabii tabii, bir de düşünsenize, bu kültürel çeşitliliği ezme-ezilme ilişkilerini hiç görmeden kullanan ve politik olarak yan yana gelemeyeceğimiz bir sürü düşünür de var. Bu durumda feministler olarak bizim farkımız nerede olacak?

Meryem: Bana bu ikilikleri çok aşamıyormuşuz gibi geliyor; bu ikili sistemi beynimizden, kafamızdan, duygularımızdan çıkaramıyoruz... Mesela geçen gün sendikada bir toplantı vardı. Kadın toplantısıydı ve taciz meselesi konuşuluyordu. Kadın toplantısı ama ortada kadın yok. Belli bir süre sonra bakıyorsun herkes erkekleşmiş, bir iki kadın kalmış gibi... Neyse sendika seçimleri üzerine konuşuluyor ve yanımdaki bir arkadaş başka birisiyle ilgili "başkan olsa da kurtulsak ondan" gibi bir şey söyledi. Ben de "başkanlığı kaldırsak nasıl olur?" diye sordum. Yani, o iktidardan, yönetimden kurtulmayı düşünemiyoruz bile; bazı ikilikleri göremiyoruz ya da görmemek işimize geliyor diye düşünüyorum.

İnci: Bence biz zaten ikiliklerden çıkabilmiş değiliz! Biz şu anda "ikiliğin içeriğini" tartışıyoruz, ikiliğin kendisinden çıkış yolu bulabilmiş değiliz, bunu bulabilseydik şu an başka bir dünyada olurduk.

Katılımcı (d): Bu ikiliklerle ilgili bir şey söylemek istiyorum: Bu ikiliklere atfedilen anlamların değeri her zaman değişiyor bence. Örneğin kent-köy ikiliğinde, bir taraftan kent gelişmenin köy geri kalmışlığın simgesi iken diğer taraftan da köy birtakım değerlerin korunduğu kent ise yozlaşmanın olduğu alandır. Ya da kültür-doğa ikiliğinde kadın doğaya, kültür erkeğe atfediliyor ve doğa özgürlüğün alanı iken kültür insanı baskı altında tutan bir alan vs... Yani bu tür ikiliklerin kendisi de, kavramların içeriği de değişebiliyor.

İnci: Bu ikiliklerin anlamlarını ben geçmişten gelen aydınlanmanın bakış açısına göre söylemiştim. Günümüzde tabii farklı anlamlar içerebiliyor ve bu yer değiştirebilmeler ne kadar artarsa o kadar iyi. Bence bu anlamda en çok da ekolojik hareket bu ikiliklere müdahale edebildi. Şu an Türkiye'de HES'e karşı yürütülen mücadeleyi çok önemli buluyorum. Geçenlerde HES ile ilgili bir belgesel izledim, HES'e karşı mücadele edenlerden birisi HES için "orada yaşayan halka da sorduk" diyen hükümete karşı diyor ki "Bize sorduklarını söylüyorlar, bize sormadılar biliyorum da, bir tek bize sormakla olmaz ki! Burada yaşayan kuşa, ağaca, toprağa sordular mı? Onların da hayatını etkileyecekler." Bu adamın söyledikleri ne kadar farklı bir düşünme biçimini gerektiriyor, değil mi?

Senem: Meryem dedi ki, "başkanlık sistemi zaten var ve o başka türlüsünü tahayyül edemiyor." Bahsettiğimiz kimliklerin ve ikiliklerin bir iktidara dönüştüğünü söyleyebiliyoruz ama galiba esas sorunumuz bunun alternatifinin ne olacağını söyleyemiyor oluşumuz. Yani eleştirmek kolay ama alternatifi nedir? Bu da Amargi'deki tartışmalardan geldi aklıma, Amargi'de başkanımız yok ama bu şekilde de işleri yürütmekte zorlanıyoruz, yani iktidardan kaçmaya çalışırken yapılması gerekenler yapılamayabiliyor...

İnci: Bakın orada sivri bir kelime var: iktidardan kaçmak. Yatay örgütlenmek, eşit ilişkiler kurmak vs. kadın örgütlerinin en önemli tartışmalarından birisidir ve çok da önemlidir, ama iktidar da çok kaçılacak bir şey değildir bence. Kadın örgütlerinde de daha önde olan isimler ve bunların bir iktidar alanı var, bunu da kabul etmeliyiz. Yani biz birdenbire iktidarsız bir dünyaya geçemiyoruz ki! Sonuçta var olan farklı iktidar ilişkilerinin içinde yaşıyoruz. Ayrıca kadın örgütlerindeki iktidar tartışmaları ve iktidardan kaçış bir sürü kadının kendisini geri çekmesine de yol açmıştır. "İktidar"ın ne olduğu kadın hareketinde özellikle çok tartışmamız gereken bir şey. Çünkü mesela Arendt'in olumlu bir iktidar tanımı vardır, onlara bakmak gerekir... İktidar illa bir tahakküm ilişkisi anlamına gelmez. Birlikte yapılan bir şey anlamına da gelebilir. Yani iktidar olmayı da hedeflemek gerekir. Anlatabiliyor muyum? Söylemeyi de hedeflemek gerekir. Yine o ikiliklere geliyoruz aslında; tersine çeviriyoruz, iktidar olmayalım tartışmasından başka iktidarların olduğu bir tuzağın içine düşüyoruz... Ayrıca iktidar tartışmalarının örgütlenme enerjisini yok edebilme ihtimaline de uyanık olmak lazım.

Esen: Bu iktidar meselesi bizim de Amargi olarak en çok tartıştığımız konulardan bir tanesi, Jo Freeman'ın bahsettiği "yapısızlığın tiranlığı"na da ayık olmamız gerekiyor. İş yapmak ve bunun üzerinden emek hiyerarşisi yapıldığını görebildiğimiz gibi iş yapmamanın bizatihi kendisinin de iktidara dönüşüyor olmasını görebilmeliyiz. Yani dediğiniz gibi kadın örgütleri "iktidarı" çokça tartıştılar ve tartışıyoruz da, ama bence artık bizim de ezber iktidar tanımlarımız var. Eğitim durumu, daha güzel ve etkileyici konuşuyor olması, daha çok konuşuyor olması, yüksek ses tonu, sınıfsal farklılığı, akademisyen olması, daha çok şey biliyor olması gibi durumlarda ortaya çıkan iktidarın hemen adını koyabiliyoruz ki sizin dediğiniz gibi fazla ileri gidip bu insanların kendilerini geri çekmelerine bile neden olabiliyor. Bu tür iktidar tanımlarına ayığız ve adını koyabiliyoruz, ama bence daha ayık olmamız gereken, örgütlenme içindeki başka iş yapma hallerinde, politik sözlerdeki örtük iktidarları

görebilmeliyiz; örneğin, mağduriyetin kendisinin iktidara dönüşüyor olmasını görebilmeliyiz.

İnci: Benim mesela Ankara Perşembe grubunda hiç yaşamadığım ama İstanbul'a geldiğimde gördüğüm bir şey vardı: Hareketin ablaları vardı ve bu beni çok itmişti. Feminist ilkeler konusunda herkes mutabık, ama mesela birisi konuşurken ne söylendiği önemli değil de kimin söylediğinin önemli olduğunu çok net görüyorsunuz. Yani aynı sözü bir başkası söylediğinde duyulmuyor da, o söylediğinde duyuluyor, gibi şeyler beni çok rahatsız etmişti. Ve bence "network iktidarı" çok önemli bir iktidardır ve kadın örgütlerinde bu iktidarların nasıl işlediğine de ayık olmalıyız.

Esen: Ne demek istiyorsunuz?

İnci: İlişkiler ağıyla yani kim ne kadar yerde bulunup, ne kadar kişiyi tanıyorsa, görünüyorsa bu duruma bağlı ortaya çıkan iktidar. Bu aslında serbest piyasanın tariflediği iktidardır: doğru zamanda doğru insanları bulabilmek...

Esen: Çok güzel bir tespit ve tanımlama!

İnci: Benim de şimdi aklıma geldi. (Gülüşmeler)

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 9

17 Nisan Pazar 13.00
Sosyalist Feminist Kolektif (SFK)

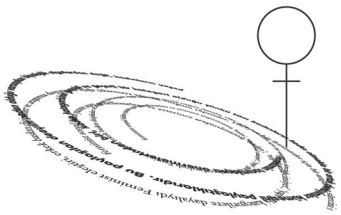
İKİNCİ DALGA FEMİNİZM

Ayşe Düzkan

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

17 Nisan Pazar günü "İkinci Dalga Feminizm"i konuşuyoruz. Ayşe Düzkan'ın aktarımıyla; İkinci dalga feminizmin teorik ve politik temelleri nelerdir? Kadın olmak nedir, nasıl sonuçları vardır? Bugünden baktığımızda ikinci dalga feminizmin temel kavramları ve politika üretme biçimleri bizim feminist sözümüzün neresine denk düşüyor?

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Okuma önerileri ektedir:

"Ben bir feministim" - Simone De Beauvoir
(Alice Schwarzer'le konuşmalar kitabıdır. Kitabı edinmek isteyenler Amargi'den alıp fotokopisini çektirebilir.)

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 20/3, Beyoğlu **Tel:** (0212) 243 4993

Ayşe Düzkan

Feminist hareketin ilk ortaya çıktığı yıllardan itibaren hareketin içinde yer almaktadır. 1989 Dayağa Karşı Kampanya'nın örgütleyicilerinden. Şu an yayın hayatına devam etmeyen Feminist Dergisi ve Pazartesi Dergisi yazarlarından. Feminizm ve feminist hareket üzerine birçok dergi ve kitapta yazıları bulunmaktadır. Şu anda Star Gazetesi'nde köşe yazarıdır.

Geçen hafta modernitenin ikiliklerinden yola çıkmak bizi Antik Yunan'dan günümüze, kapitalizmin görünmez kıldığı ev içi emekten kamusal alanda türban tartışmalarına, farklılıklardan kimlik politikalarına uzanan bir yelpazede düşünmeye yöneltmiş ve artık İkinci Dalga'yı konuşmamızı gerekli kılmıştı. Feminist politika tarihini dalgalarla kategorileştirmekten her ne kadar imtina etsek de bu ayrıştırmalar bize bir hat çiziyor, tartışmamızı belli eksenlerde toparlayarak yeniden düşünmemizi sağlıyor ve feminist harekete tarihsel bir perspektifle karşılaştırmalı olarak bakmamızı kolaylaştırıyorlar. Bunun için ne dalgalarla ne de dalgalarsız oluyor...

Ayşe: İkinci Dalga Feminizm'e geçmeden önce kısaca Birinci Dalga Feminizm'den bahsetmek isterim. Birinci Dalga'da temel olarak, kadınlar ve erkekler arasındaki farkın kaçınılmaz, varoluşsal, hiçbir şekilde aşılamayan, toplumun temellerinden biri olduğu varsayımı vardır. Ama bu temel savdan daha radikal şeyler yazanlar da olmuştu o dönemde. Örneğin, Mary Wollstonecraft. *Frankeştayn*'ı yazan Mary Shelley'in annesi olan Wollstonecraft, çok ilerici şeyler söylüyordu ama o dönem hareketin tamamının yöneldiği şey oy hakkı, mülkiyet ve sonra da ücretli işte çalışma hakkıydı. Mesela sendikalar bile kadınların eve dönmesini ve ücretli işleri erkeklerin yapmasını savunuyordu. Birinci Dalga, temel vatandaşlık haklarıyla sınırlı kalsa da çok etkili bir harekettir. Bir ayrıntı olarak dünyada bir mücadele yöntemi olarak ölüm orucunu ilk uygulayanlar da süfrajetlerdir, yani Birinci Dalga Feministlerdir. Feminist hareket, Birinci Dünya Savaşı'yla duraklasa da toplumda etkileri devam etti.

Biz feministiz, amacımız sadece uzun vadede dünyayı değiştirecek bir örgütlenmeyi oluşturmak değil, aynı zamanda ve esasen toplumu bugünden değiştirmeye başlamaktır. On sene feminizmle mücadele eden bir grupsanız, bir kuşaksanız ve toplumda hiçbir değişiklik

olmuyorsa başarısızsınızdır, sizin hayatınızda bir değişiklik olmuyorsa yine başarısızsınızdır; yani feminizmle tanışmadan yaşadığınız gibi yaşıyorsanız başarısızsınızdır. Dolayısıyla süfrajet hareket bu açıdan başarılı bir harekettir çünkü hem kendi hayatlarını değiştirdiler hem de toplumda kadınlara büyük kazanımlar sundular.

İkinci Dalga'yı muştulayan Simone De Beauvoir'ın *İkinci Cins* kitabıdır. Fakat Simone de Beauvoir'ın kitabından öte, kişiliğiyle ilgili de biraz konuşmak istiyorum çünkü kitabı yazdığında Simone feminist değildi ve kitabın sonunda da zaten sosyalizmden bahseder. Bir şey daha, *İkinci Cins* okunmadan feminist olunmaz bence, daha temel bir metin yok çünkü. De Beauvoir bu kitapta kadınların ezilmişliğini, sömürülmüşlüğünü, felsefi köklerine de inerek, o kadar derin ve ayrıntılı bir şekilde tahlil etmiştir ki, ondan sonra söylenen bir sürü şey, hakikaten onun söyledikleri üzerine konan taşlar olmuştur. Kitabın yayımlandığı yıla dikkat ederseniz daha 1949, İkinci Dalga ise 60'larda başlıyor.

Simone sadece kitabıyla değil kendi özel hayatıyla da ilham verici bir kadın. Sartre ile olan ilişkisi çok eleştirilir, tartışılır. Fakat yaşadıkları ilişki, hayat arkadaşlığı ile cinsel arzuyu ve aynı evi paylaşmayı ayıran bir ilişkidir. Biliyorsunuz mezar taşları, beraber yaşadıkları ama hiçbir zaman aynı odada yaşamadıkları otelin karşısındadır; ikisi yan yana yatıyor orada. Bir sürü şeyde çok büyük ilham kaynağı olmuşlar birbirlerine. Hayat arkadaşıydılar ama başkaları olmuş hayatlarında. Simone sadece savaş döneminde Sartre için yemek yapmış, aslında çok beceriksizmiş ama yine de yapmış. Hiçbir zaman hayatına ev işi sokmamış bir kadın diyebilirim; çok gerekmedikçe ev işi yapmamış.

Onunla ilgili bir şey daha... Daha sonraki yıllarda, 1970'lerde, Simone De Beauvoir dünyanın her yerinde tanınan bir kadın oluyor. Mesela Susan Sontag'ı düşünün, onun kadar ünlü ve kitapları dünyanın her yerinde okunuyor. Böyleyken bile harekette küçük bir grup içinde, hiçbir ayrıcalık taşımayan bir militan olarak genç kadınlarla çalışmış. Bu yönüyle de örnek olduğunu düşünürüm.

Fransa'da, Kültür Bakanlığı tarafından *İkinci Cins*'in yayımlanışının 50. yılında bir konferans yapıldı. Benim de o konferansı izleme fırsatım oldu. Orada Beauvoir'la birlikte çalışmış kadınlar da vardı ve onu anlatıyorlardı: "Bizden biri gibiydi," diyorlardı. Bunun müthiş bir şey olduğunu düşünüyorum. Onda daha ziyade bir kadın sevgisi var ve kitabında da kadınlara ilgi duyduğunu yazıyor. Yani, kendi yaşanmışlıklarıyla da daha önce konuşulmayan, görece önemsiz sayılan konuları, çokeşliliği mesela, tartışması ve romanlarında bunları açıkça yazması çok önemli. Gerçekten oldukça ilham verici bir kadın.

Hazal: *İkinci Cins* İngilizceye ne zaman çevrildi, hemen çevrilmiş mi?

Ayşe: Fransa'da yayımlandıktan birkaç yıl sonra birçok dile hatta Japoncaya bile çevriliyor. Japonya'da güçlü bir feminist hareket var. Kitap Filistin'de ve Arap dünyasında da etkili olmuş; dünyanın birbirine benzediğinin daha çok düşünüldüğü zamanlar... Burada siz muhalifseniz, İngiltere'de de, Mısır'da da Çin'de de yoldaşlarınız var, böyle hissedilen bir dönem. Şimdi siyasette muhalif olanlarla konuştuğumuz zaman, kolay kolay insanlar üretim araçları özel mülkiyetten çıksın demiyor. O zaman herkes sosyalizmin hayata geçeceğine inanıyor ve bu inançtan ilham alıyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Avrupa'nın önemli bir bölümü sonuç olarak sosyalizme geçmişti. Artık bu ülkelerde

burjuva yok, kadınlar çalışma hayatına girmiş, çok büyük kayıplar olduğu gibi çok büyük kazanımlar da var. Dünyanın daha iyi bir yer olabileceğine inanıldığı ve "ezilenler olarak hepimiz kardeşiz" denilen bir dönem... 60'lara gelindiğinde ise Vietnam Savaşı başlıyor. Herkes Vietnam Savaşı'na karşı. Avrupa ayakta, Asya daha da ayakta. Simone bu dönemin etkin düşünürleri arasında. Yazdıkları Vietnam'da da, Çin'de de okunuyor. Dönemin havasını anlatmak için bir örnek vereyim: O zaman İstanbul'da, 70'lerde mesela, Sri Lanka'daki devrimde neler yaşandığı ve sonra da neler olup bittiğiyle ilgili yayımlanan bir sürü kitap vardı. Oysa şimdi Sri Lanka ile ilgili doğru düzgün bir bilgi edinmemiz pek mümkün değil.

İkinci Dalga'nın ortaya çıkışında ülkelere bağlı olarak birkaç farklı kaynak var: Amerika'da İnsan Hakları Hareketi ve Siyah Eşitlik Hareketi en temel itici güç iken, Fransa'da ise bu itici güç, 68 Hareketi, daha doğrusu 68'in yarattığı hayal kırıklığı oluyor. Çünkü bu dönemde kadınlar sosyalizmle kurtulamadıkları gibi bilakis hayal kırıklığına uğruyorlar. Bu örgütlenmeler içindeki kadınlar, "biz burada da konuşamıyoruz", "burada da kahveyi biz yapıyoruz" demeye başlamışlar. Yani İkinci Dalga, sol hareketin içinden çıkıyor. Almanya, biraz daha farklı, çünkü o dönem Almanya'da 68 Hareketi'nin toplum üzerinde çok büyük bir etkisi oluyor. Ayrıca gündelik hayat üzerine de düşünen bir akım var orada. Bu sene Ulrike Meinhof'un bütün eserlerini, makalelerini okudum. Metinlerde çok fazla feminist fikir vardı. O kendine feminist demiyordu tabii ki, ama feminizmden çok etkilenmiş birisi. Kendisini büyüten kadın lezbiyen olduğundan EBT bireylerle çok yakın büyümüş. O konuda çok ilginç bir makalesi var. Dolayısıyla İkinci Dalga'nın Almanya'da tam anlamıyla sol harekete karşıt olarak ortaya çıktığını düşünmüyorum.

Simone De Beauvoir'a geri dönelim. Simone'un bir sözü İkinci Dalga'nın temelini oluşturuyor, muhakkak duymuşsunuzdur: *"Kadın doğulmaz, kadın olunur."* Bu tespit, kadınlığın ontolojik bir meseleden ziyade epistemolojik bir mesele olduğunu gösteriyor. Bundan önce biz kadınlığın varoluşsal bir şey olduğunu zannederdik oysa ki Simone, kadınlığın öğrenilen bir şey olduğunu gösteriyor. Birinci Dalga'da sorgulanmayan neydi? Evin içi; ev işi, cinsellik, aşk... İkinci Dalga ise evin içini sorgulamaya başladı. Aşkı da ev içinin ve evliliğin, ev işinin bir parçası addetmekten yanayım. Bunun birkaç farklı sebepten dolayı bu şekilde tanımlanması gerektiğini düşünüyorum: Cinsel arzu ve aşk sadece hizmet olarak sunulmaz. Fakat çoğunlukla gerek aile içinde eşe, gerek aile dışında parayla müşterilere hizmet olarak sunulmaktadır. Bir toplumda cinsel arzunun kadınlarla kadınlar arasında, kadınlarla erkekler arasında, erkeklerle erkekler arasında hizmet olmadığını algılamamız çok güç. O epistemolojik süreç içerisinde kadınlık öğrenilirken cinsel arzunun da hizmetin bir parçası olduğu fikri oluşturuluyor. Kadınlık nasıl varoluşsal değilse, aynı şekilde erkeklik de varoluşsal değil, epistemolojik bir süreç, yani öğrenilen bir şey. Erkekler de cinselliği hizmet olarak almayı öğrendiklerinden, maalesef aşkı büyük ölçüde ev işiyle bağlantılı ele almak durumunda kalıyoruz.

İkinci Dalga'nın farklı ülkelerdeki tezahürlerinden de kısaca bahsetmek gerekiyor. ABD feminizmine dair (Shulamith) Firestone'un kitabını okumanızı öneririm. Marksist kalıpları kadın-erkek ilişkilerine uyarlamış olmasından dolayı çok ilham verici bir kitap. Çok doğru

tespitleri var. Kate Millet'ın kitabı ise edebiyatı anlamak için çok önemli bir kitap. Fakat daha önemli birisi var ki maalesef Türkçede çevirisi olmayan Andrea Dworkin. Dworkin, bence yanlış şeyler düşünür; kadınlar ve erkekler arasındaki egemenlik ilişkisini cinselliğe bağlar. Bu egemenlik ilişkisinin kökenini cinsellikte arar. Bu tahlili bence yanlış olsa da toplumla ilgili çok önemli gözlemleri var, harekete çok büyük katkısı olmuş bir kadın. Fransa'da ise önemli bir tartışma yürütülmüştür: İkinci Dalga Fransa'da ünlü "ben de kürtaj oldum" hareketiyle başlıyor. Simone da bu hareketin içinde yer alıyor. Kürtaj ve doğum kontrol talebi, kadınların bedenleri üzerinde en azından bakirelik meselesinin aşılması, evlenmeden ilişkiye girebilmesi açısından çok önemli ve çok belirleyici oluyor. Yasal kürtaj talebi ve doğum kontrol hapları sayesinde artık istediğimiz gibi evlenme korkusu olmadan sevişebiliyoruz. Gerçi şimdi evlenmeme korkusu olmadan sevişemiyoruz, geriye döndük değil mi? (Gülüşmeler)

Bundan sonra önemli bir eylem oluyor. Fransa'nın ünlü meçhul asker anıtı var, duymuşsunuzdur. Bu anıtın önünde yaklaşık 16 kadın üzerinde *"meçhul askerden de meçhulü var: karısı"* yazılı bir pankart açıyorlar. *Meçhul Asker*, Fransa'da çok önemli, dokunulmaz bir simge. Ona karısının hizmet ettiğini hatırlatıyorlar, dikkat edin milliyetçiliği eleştirmiyorlar, en yüce *Meçhul Asker*'in de bir karısı olduğunu söylüyorlar. Yani bugün "Atatürk'e bile kadınlar hizmet etmişti", "Atatürk'ün bile kadınlara ihtiyacı vardı," demek gibi bir şey. Dünyada öncülük diye bir şey varsa, hakikaten bu eylem çok iyi bir örneğidir. Eylemden sonra Fransa birbirine giriyor ve basın bu kadınlara ismi koyuyor: Kadın Kurtuluş Hareketi. Eylem yapan kadınların bu şekilde adlandırılması dönemin etkin olan politik hareketleri ile bağlantılı. Çünkü o dönemde Filistin Halk Kurtuluş Cephesi var, dünyanın birçok yerinde kurtuluş hareketleri var, liberasyon kelimesi çok popüler ve eylem yapanlara "Movement Liberation Des Femmes" deniliyor. Bu adlandırmanın ardından eylem yapan kadınlar kendilerini birden bir hareketin içinde olarak buluyorlar.

Fransa'daki ikinci önemli şey de tabii ki, erkeklerle mi örgütlenelim, erkeksiz mi örgütlenelim tartışmaları. Bu tartışmalar sonucunda erkeklerin elinden büyük bir hak, kadın hareketinin parçası olma hakkı alınıyor. Kadın-erkek meselesiyle ilgili temel bir yanılgı var: Sanki biz, kadın-erkek meselesiyle ilk kez cinsellikle tanıştığımızda tanışıyormuşuz gibi algılanıyor. Küçük bir kızken ve büyürken eğer cinsellikle tanışmamışsak, tacize uğramamışsak, bunu fark edemeyebiliyoruz. Oğlanlar dövüyor ama kadın-erkek arasındaki bu fark, güçlü bir şekilde fark edilmiyor. Ama cinsellikle birlikte ya da cinsel bir varlık olmaya başladığımız zaman -yani ergenlikle birlikte-, kadın-erkek meselesini fark ediyoruz. İnsanın kafası çok bulanıyor, sanki kadınlar ve erkekler arasındaki mesele sadece aşka ve cinselliğe ilişkin bir meseleymiş gibi. Hayır, değil! Aşka ve cinselliğe ilişkin olan her şey, kadınlar ve erkekler arasındaki iktidar ilişkileri dolayımıyla belirleniyor; tam tersi söz konusu değil. O dönemde de kadın meselesi, cinsel özgürlük meselesi gibi konular 68 özgürlük hareketi içinde tartışılıyor. Fakat İkinci Dalga emeği de sorgulamaya başlıyor: "Peki bulaşıkları kim yıkayacak, çocuklara kim bakacak?" diye soruyorlar.

Bu noktada Questions Feministes dergisinde yaşanan bir tartışmaya değinelim. Dergide lezbiyen kadınlar da var ve diyor ki, "Biz

erkeklerle beraber olmadığımız için kürtaj olmaya ihtiyacımız yok; evlenmiyoruz, dolayısıyla bunlara ilişkin haklara da ihtiyacımız yok. Kadın Kurtuluş Hareketi'nin istediği pek çok şey bizim için anlamlı değil, dolayısıyla bizi ifade etmiyor bu hareket." Fakat Questions Feministes diyor ki, "Siz de sokakta tacize uğruyorsunuz, sizin de çocukken ev işi yapmanız, aileye erkek çocuklardan daha fazla itaat etmeniz gerekiyor, siz de işe alınırken sorun yaşıyorsunuz..." Fakat dergi içinde bir bölünme yaşanıyor ve Questions Feministes devrimci lezbiyen bir feminist grup olarak yola devam ederken kalan radikal feministler Nouvelles Questions Feministes (Yeni Feminist Sorular)'le devam ediyorlar ki bu dergi Fransa'da hâlâ çıkar. Nouvelles Questions Feministes'in bize kazandırdığı temel bir konu var: ev emeği tartışması. Ev emeği tartışması esas olarak Marksistlerle yürüyor, Marksizmin çok güçlü olduğu bir dönem zaten. Marksizm temel olarak ne diyor? Kadının evde yaptığı iş yeniden üretim, yeniden üretim için harcanan emeği sömüren ise kocasının patronu. İlk okuduğunda bu tespiti çok mantıklı zannediyorsun, fakat ne yazık ki bu yaklaşım kadınların sınıfını açıklamıyor. Dünyada çok az kadın mülk sahibi ve çok az kadın ücretli çalışabiliyor. Dünyada milyonlarca kadın var ve bunların sınıfını kocaları üzerinden belirlemek zorunda kalıyorsun. Kocası emekçiyse kadın da emekçi sayılıyor, kocası küçük burjuvaysa o da küçük burjuva sayılıyor, burjuvaysa burjuva... Tam da bu noktada Christine Delphy "Peki, kocası küçük burjuva kadının kendisi emekçiyse ne olacak?" diye soruyor. Belli değil, demek ki kapitalizm içinde kadınların kocalarından farklı bir sınıfları olması lazım. Ama bu da çoğu kadının durumunu anlatmıyor çünkü kadınların çoğu çalışmıyor ve evde kocalarına hizmet ediyorlar. Bu durumda, ev bir üretim alanıdır, ev emeği de bir üretimdir ve bu üretim ilişkisinde de iki farklı sınıf vardır: kadınlar ve erkekler. Ev içinde erkekler kadınların emeğine el koyar. Bu, çok büyük tartışmalara yol açan bir şeydir. Daha ayrıntılı okumak isterseniz Delphy'nin kitabı ve makaleleri Türkçede var. Benim de kendimi ait hissettiğim görüş olan radikal feminizme, biz zaman zaman devrimci feminizm de diyoruz. Her yerde İkinci Dalga, radikal feminizmle başlar ve feminizme dair diğer eğilimler radikal feminizmden koparak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ise tam tersi bir algı var; hepimiz solcu olduğumuzdan, önce sosyalist feminizm var, sonra da herkes radikal feminist olmuş, sonra oradan da farklı feminizmler ortaya çıkmış gibi düşünülüyor.

Algın: İngiltere'de bir de ayrılıkçılar var.

Ayşe: Separatizm (ayrılıkçılık) akımı başka politik akımlarda da karşımıza çıkan bir düşünce ve ilham verici bir şey. Ayrılıkçılıkla ilgili olarak hayatımdan öznel bir şey anlatmak istiyorum. Hayatımda ayrılıkçı feminizm ile ilk defa bir barda barmenlik yaptığım dönemde tanıştım diyebilirim. Bir caz şarkıcısı kız vardı, İngilizdi, feministti ve İstanbul'a gelmiş müzik yapıyordu. Mekanda sohbet ediyoruz: "Sen ne okuyorsun son zamanlarda?" diye sordu. Beat Kuşağı'ndan bir erkek yazar ismi söyledim, "okudun mu?" diye sordum. "Okumam ben onları," dedi. "Nasıl?" dedim. "Ben hiç erkek kitabı okumam, erkeklerin yazdığı kitapları okumam," dedi. Ben ancak o zaman ne demek istediğini anladım çünkü ömrün boyunca okuyacağın yüz kitap varsa ya da bin, bunların tamamını kadınlardan okumak farklı bir deneyim. Gruptaki çocuklarla ilişkisine baktım, sadece ekmek parası için çalıyor onlarla.

(Gülüşmeler) Mesela, otobüs şoförüyle konuşalım mı, konuşmayalım mı, diye tartışıyorlardı. Bakınca hakikaten mizah gibi görünüyor ama aslında çok ilham veren ve insana şunu hatırlatan bir şey: Senin bu yatağa girdiğin, sohbet ettiğin erkek düşmanın, seni ezen o, başka birisi değil! "Kadını kim eziyor?" sorusuna, "sistem" diye cevap veriyorlar, oysa bu dünyada "sistem" diye birisi yok. Birileri birilerini sömürüyor ve bu sömürü ilişkisinden birilerinin çıkarı var. Bu birileri ise *"sistem"* diye birisi değil. "Peki, kim bu birileri?" diye sorulduğunda, verilen bir cevap da "burjuva" oluyor. Nasıl burjuva olabilir ki? Ben erkeğe çalışıyorum. Emeğimi sömüren kişi hiç ilişkiye girmediğim, tanımadığım birisi değil ki! Ayrılıkçı düşünce, sömürenin kim olduğunu somut olarak gösteriyor, bu açıdan çok ilham verici, ama tabii ki zor. Erkeklerle konuşmamak gibi karikatürize bir hale gelme olasılığı yüksek. Gerçek bir kararlılıkla erkekleri hayatından çıkarmak, erkeklerle konuşmamak, erkek müziği dinlememek... Bu ne kadar mümkün olabilir? Erkeklerin yaptığı müzik dünyada o kadar çok kadın alanını kaplıyor ki, bunu tersine çevirmenin en doğru yolunun bu olduğunu söylemiyorum ama bu şekilde yaşamaya karar vermenin ilham verici bir deneyim olduğunu düşünüyorum.

Bir de tabii sosyalist feminizm var –bunu bir sosyalist feminist anlatsaydı daha iyiydi; kadınların kurtuluşunun ön koşulu olarak sosyalizmi öngörür, yani üretim araçlarının özel mülkiyetten, kamu mülkiyetine geçirilmesi. Fakat sonuç olarak kamu, devlet aslında nedir? Biz, egemenlerin sopası diyebiliriz, çünkü böyle bir yanı var ve sosyal devletten uzaklaştıkça da devletin anlamı sadece buraya doğru gidiyor. Ancak bir yandan da devlet size eğitim veren, sağlık hizmeti veren kurumlar demektir. Bu hizmetleri elbette kamunun vermesi gerekiyor; eğitimi, çocukların belli bir yaşa kadar bakımını, sağlık hizmetlerini, yolların yapımını... Dikkat ederseniz bu akımların ortaya çıktığı dönem sosyal devlet dönemidir. Dünyanın her yerinde ödenekler var, sosyal hizmetler var, eğitim bedava... Şimdiki dönem gibi değil. Şimdi devlet neredeyse ki ABD çok iyi bir örneği bunun, sadece baskı yapmak için var. Sosyalist devlet böyle bir şey olmayacak. Niye? Çünkü kamuyu temsil edecek ve kamu adına vatandaşa hizmetin organizasyonunu yapacak, kabaca söylersek.

Algın: Ama kamu da erkek...

Ayşe: Yaa bir de o var. (Gülüşmeler) Ama bu fikirlerin Avrupa'nın çoğunda sosyal devletin olduğu, işsizlik maaşlarının olduğu, sağlık hizmetlerinin bedava olduğu bir dönemde filizlendiğini göz önünde bulundurmalı. O dönemde, şiddete karşı mücadelede sığınaklar, sosyal hizmet kurumları gibi diğer önemli talepler de ortaya çıkıyor ve bunların çoğu, o dönemin sosyal devlet yapılanmasına göre biçimlenmiş projeler. Örneğin İskandinav ülkeleri İkinci Dalga ile birlikte çok büyük kazanımlar elde etti. Ama şu anda sosyal devlet yok. Biz hâlâ aynı araçlarla devam ettiğimizde mali kaynağımız yok ve burada bir gerilim var bence, İkinci Dalga Feminist Hareket'in en önemli boşluğu bence bu. Yani sosyal devletlere göre kurulmuş taktiklerin yeni neoliberal politikalar altındaki devlet biçimine uygun modellerin bulunamaması. İşte sosyalist feministler de devletin farklı bir devlet olması gerektiğini, üretim araçlarının kamunun malı olması gerektiğini, bunun kadınların kurtuluşunun ön koşulu olduğunu düşünüyorlardı. Ben komünizme inanıyorum, ama iki devrim arasında, üretim araçlarının özel

mülkiyetten kurtulması ile kadınların kurtuluşu arasında nedensel bir ilişki olmadığını düşünüyorum. Çünkü şimdiki komünizm çok farklı akımlardan etkilenerek oluşacaktır, sadece Marksizm-Leninizmden değil. Fakat daha da önemlisi, kadınların kurtuluşunun, Christine Delphy'nin tanımıyla "bir haritayı işgal etmek, bir alanı işgal etmek gibi olduğunu" düşünüyorum. Tabii işgal edeceğimiz alanın haritasını bilmediğimiz için ilk önce haritasını çıkaracağız. Nerede eziliyoruz, onu bulacağız. Tamam, hepsinin temelinde ev içi emek, patriarkal üretim ilişkisi yatıyor, ama ilk önce nerede eziliyoruz, onu göreceğiz, o alanı bulup haritayı çizeceğiz, işgal edeceğiz ve sonra yolumuza devam edeceğiz.

Bir diğer mesele, bizim amacımız kadın ve erkeğin yok olmasıdır; sadece biyolojik olarak değil tabii ki biyoloji çok önemsiz bir farklılık. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık, bu kadar farklı giyinmesek, farklı konuşmasak çok fark edilecek bir şey değil aslında. Dolayısıyla, biyolojik farklılıklardan bahsetmiyoruz. Bahsettiğimiz, bu farklı işlevlerin, farklı duygu hallerinin, cinsiyet meselesinin, toplumsal cinsiyet meselesinin ortadan kalkması. Kadınların kurtuluşu ancak toplumsal cinsiyet ortadan kalktığı zaman olacaktır. Bir sürprizim var: O zaman tabii cinsel yönelim de ortadan kalkacak! Yani karşınızda gördüğünüz birisinin kadın mı erkek mi olduğunu ilk bakışta çok fark etmiyorsanız yöneliminin ne olduğu da önemli olmaz. Mesela, bir transseksüelle yatağa girdiğinizde penisle karşılaşıp karşılaşmayacağınızdan emin misiniz? Değilsiniz. Demek ki cinsiyet önemini yitirdiğinde sevişmek herkes için böyle bir deneyim olabilir. Binlerce erkek transseksüellerle yatağa giriyor ve kendilerini heteroseksüel zannediyorlar. Şimdi burada karşımda kadınlar görüyorum ama birkaçınızın penisi var belki, bunu bilemem. Yani cinsel yönelim de cinsiyetle birlikte ortadan kalkacak bir şeydir.

İkinci Dalga'dan çıkan dört beş temel akımı ele aldık. Onun dışında yine bu dönemden Hollandalı yazar Anja Meulenbelt'in *Utanç Bitti* kitabını da bilirsiniz. Benim ilk feminist olduğum yıllarda bu kitap Kadın Çevresi'nde İncil gibiydi. Çok etkileyici ve herkesin hayatını dönüştürecek bir kitaptır, "acaba memelerim sarkık mı?" ya da "orgazm oluyor muyum?" gibi soruların feminizmin bir parçası olduğunu çok iyi anlatır. Şimdi nedense bu konular feministler arasında hiç konuşulmuyor...

Hazal: Peki, İkinci Dalga içindeki bu farklı akımların birbiriyle ilişkilenmesi var mıydı?

Ayşe: Çok fazla, her an sürekli birlikteler... Mesela, herhangi bir konuda bir kampanya örgütlendiğinde herkes bir araya geliyor. Bir şey daha var, Alice Schwarzer'in Simone de Beauvoir'la röportajlarını, okuma önerisi olarak vermiştim. Alice Schwarzer o dönem Almanya'nın en önemli feministlerinden birisi ve Emma diye feminist bir dergi çıkarıyor o zamanlar. Emma dergisi Almanya'da radikal feminizm içinde çok etkili. Ayrıca, Almanya'daki teori eski sosyalist ülkeleri dağılma döneminde çok etkiledi. Yugoslavya'da güçlü bir feminist hareket var. Polonya'da Çek Cumhuriyeti'nde de aynı şekilde güçlü bir feminizm var, fakat ne yazık ki buralardaki feminist yayınlar Türkçeye pek çevrilmiyor. Ben kişisel olarak Amerikan feminizmine hep şüpheyle bakmışımdır. ABD'de her şey nasılsa feminizmin de öyle içi boşaltılmış olduğunu düşünüyorum,

teorik temel bir zemin göremiyorum, ama toplumla ilgili gözlemleri çok güçlü yazarlar çıktı Amerika'da. Betty Friedan'ın kurduğu NOW, National Organization for Woman (Ulusal Kadın Örgütü) adlı bir örgüt var örneğin. NOW ile birlikte Amerika'da ulusal bir kadın hakları hareketi oluşuyor, fakat bu oluşumun içinde de lezbiyenlere yönelik cadı avı yapıldı, gerilimler yaşandı.

Algın: Amerikan ve İngiliz feminizminin çok iç içe geçtiğini de vurgulamak gerek, oysa Türkiye'de daha çok Avrupa'daki feminizm okundu ve biliniyor.

Ayşe: Çünkü Türkiye'de herkes Marksistti.

Algın: Evet, Amerika ve İngiltere'dekiler çok fazla Marksist değiller. Amerika'daki hareket senin çok doğru aktardığın şekilde siyah hareketin içinden çıktı, yani Avrupa'daki gibi sosyalizmin içinden çıkmadı. Zaten hem İngiltere'de hem de özellikle Amerika'da bir sosyalizm geçmişinden bahsetmek çok zor. İngiltere'de de İkinci Dalga biraz böyle her şeyin içine sinmiş vaziyette çıktı ortaya. Fakat buradaki en önemli şeylerden biri edebiyata, özellikle sosyolojiye, antropolojiye, bilimlere yansıyan feminist düşünce oldu bence. Şimdi belki biraz kişisel yönelimim dolayısıyla, yani kendim sosyal antropolog olduğum için, daha iyi görebiliyorum, feminizm bu ülkelerde sosyal antropolojide çok büyük yankı buldu. Çok ilginç araştırmalar yapıldı ve bütün bu çalışmalar da özellikle Amerika'dan başlayıp İngiltere'ye uzanan çalışmalar oldu. Çünkü o zamana kadar Afrika'daki kabilelerle ilgili yazılmış bir sürü kitabın, erkek antropologlar tarafından yazıldığını ve topluluğun sadece erkek bireylerin yaşamını anlattığını feminizm görünür kıldı.

Ayşe: Marilyn French'in de *Kadınlara Karşı Savaş* diye böyle bir kitabı var, değil mi? İngiltere her zaman emek hareketinin, işçi hareketinin güçlü olduğu bir toplum. Mesela o dönemde önemli madenci grevleri oluyor feministler oraya gidip grevcileri destekliyorlar.

Algın: Bir de nükleer karşıtı feminist hareket var.

Ayşe: Evet, bize yakından tanıdığın Greenham Common'ı anlatmak istemez misin?

Algın: İlginç bir deneyimdi. Greenham Common diye bir Amerikan üssü var İngiletere'de. 80'lerin başında bu üsse nükleer silahlar konuşlandırılmak istendi ve bunun üzerine İngiltere'de bir dizi kadın, silahların içeri girmemesi için kendilerini tren yoluna ve bu üsse zincirlediler ve sonra buradan senelerce ayrılmadılar. Orada kamp kurdular ve birlikte yaşadılar. Bazen birbirlerinden nöbeti devraldılar, bazıları orada çocuklar doğurdu, çocuklar büyüttü ve on yıl gibi çok uzun bir süre orada yaşadılar. Çok hareketli bir dönemdi ve bence ilginç de bir dönemdi çünkü aynı zamanda İngiltere'ye bağlı Kuzey İrlanda'da Boby Sands'in hareketiyle de birlikte IRA'nın giderek kızışan hak talepleriyle gittikçe yoğunlaşan bir çatışma ortamına denk düşüyordu. Bu hareketin en çatlak ve kötü tarafı şuydu ki, kadınlar nükleer savaşa karşıydılar fakat İngiltere'nin Kuzey İrlanda'da yürüttüğü savaşı hiçbir zaman görmediler.

Ayşe: Ama o dönem bence savaşla ilgili bir şeyler söyleyen İrlandalı feministler çok zayıftı. IRA dünyanın en maço hareketi; hem kadroları çok erkek hem de söylemi çok erkek.

Hazal: Aslında Türkiye'deki sol hareketle benzerlikleri var gibi.

Ayşe: Yok, hayır, "İrlandalıyız", "Bu vatan bizim" gibi söylemleri var; temelde bir özgürlükçü fikir yok yani. Hatta o dönemin özgürlükçü,

enternasyonal ve emperyalizm karşıtı olmayan tek hareketi IRA'ydı diyebilirim.
Algın: Tam değil, yani orada da bir dizi kadın var. İrlanda Cumhuriyeti'nde IRA'yla birlikte çalışan ve o dönem Londra'da bir hapishanede olan IRA'lı kadın tutuklular ile o arada Greenham Common eylemini gerçekleştiren kadınlar arasında küçük de olsa bir bağlantı kurulmuştu. Hareketin sonuna doğru da yine Londra'da bir hapishanede bulunan IRA'lı çok sayıda kadın tutukluyla bir bağlantı kurulmuştu. Yani böyle birtakım küçük küçük farklı sesler de vardı. Greenham Common'da kadın hareketi çok güçlendi ve ayrılıkçı feminizm orada çok konuşuldu.
Ayşe: Asker üssünün etrafında dikenli teller var, bu tellerin üstünde de sütyen, külot, çocuk çamaşırı, çocuk bezi... Çamaşırları yıkamışlar ve tellere asıp kurutuyorlar. Düşünsenize, nükleer kampın tellerinde çamaşırlar asılı, o kadar heyecan ve ilham verici bir şey ki bu... O dönem biz buradan bu süreci görüyoruz ve bizde de böyle bir şey olsa da yaşasak diye düşünüyoruz.
Algın: Fakat Greenham Common eyleminde yer alan kadınlar başta feminist değillerdi bence, o eylem sürecinde giderek feministleştiler ve sonra İngiltere'deki feminist hareketin içine girdiler.

***

Ayşe: İkinci Dalga'da bir önemli mesele de, özel hayatın politik bir alan olması. Özel hayat hareketin içinde ne kadar sorgulanırsa, özel hayatla politik hareket ne kadar iç içe geçerse o zaman yeni ilişki kurma biçimleri ortaya çıkıyor. Bu süreç elbette çok kolay olmuyor, ama kadınlar erkeklerle ilişki kurmaya devam etseler bile o ilişki içinde daha güçlü oluyorlar. Özel alanın politikasını yapmak demek, 'yalnız değilsin senin arkanda kadın hareketi var; işte de var, sevgilinle ilişkinde de var, yani arkanda kadınlar var,' demektir. Bunun yarattığı deneyimin farklı olduğunu düşünüyorum.

İkinci Dalga'nın ortaya çıkma koşullarının oluştuğu bu dönemle ilgili sosyal devlet meselesini konuştuk ama buna bir de Birleşmiş Milletler'i eklemek gerekiyor. Sosyalist devletlerin de kullandığı çok önemli bir alan bu. BM'de görevli kadınların feministlerden etkilenmeye başlamasıyla feminizm BM diplomasisinin içine de girmeye başladı. Bu dönemde BM'nin alan olarak kullanılmasının önemli bir getirisi şuydu: Kadınlar lehine herhangi bir konuda bir yasa çıkarmak istediğinizde bu talebi BM'ye taşıyıp BM kararı haline getirilmesini sağladığınız zaman bütün dünyadaki devletler bu yasayı uygulamak zorundaydı. Bu tabii önemli bir kazanım oluyor. BM bünyesindeki mücadele 1979'da kadına yönelik ayrımcılığa karşı temel bir referans metni olan Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW, Committee on the Elimination of Discrimination against Women) ile son buldu. İkinci Dalga Feminist Hareket'in mücadelesi sonucu CEDAW'ın BM tarafından kabul edilmesinin iki önemli getirisi oldu: Birincisi, devletlere bu sözleşmeyi imzalaması için baskı yapabilmek; ikincisi ise, BM içindeki üye devletlerin kadın temsilcilerinin de arkalarında erkekler olmadan konuşmalarına destek olabilmek. Peki, şimdi isterseniz sizin sorularınızla devam edelim.
Katılımcı (b): Az önce cinsiyet farklılıklarının ortadan kalkması ile cinsel yönelimin de ortadan kalkacağını söylediniz, bunu biraz daha

açar mısınız?
Ayşe: Benim kişisel deneyimim cinsel yönelimin mutlak olmadığı ve değişken olduğu yönünde. Hem Avrupa'daki feministlerde hem de başka yerlerde bunun mutlak olmadığını gözlemledim. Biz ilk feminist olduğumuzda çoğunluğumuz heteroseksüel kadınlardık, aramızda çok az lezbiyen vardı. Ama sonra heteroseksüel olan kadınların çoğu birbirine âşık oldu, fakat heteroseksüel hayatlarını sürdürmeye de devam ettiler. Avrupa'da feminist örgütlenmelerde üç çocuğu var ama yanında kadın sevgilisi var, yani çocuk yapacak kadar heteroseksüel deneyimi olmuş bir kadının yanında kadın sevgilisini görürsünüz. Yani cinsel yönelimin nihai bir kararı olmadığını ve değişebilen bir şey olduğunu düşünüyorum, zaten politik lezbiyenlik diye bir akım var. Politik lezbiyenlerin bir kısmı büyük ihtimalle politik olmadan önce de kendilerini lezbiyen hissetmiş kadınlar, politik lezbiyenler açısından esas ayırt edici olanlar bunu tercih edenler.
Algın: Bu arada, lezbiyen feministler var ve bir de feminist lezbiyenler var, nasıl sosyalist feministler varsa öyle...
Ayşe: Jill Johnston'ın *Lesbian Nation: The Feminist Solution* (Lezbiyen Ulus: Feminist Çözüm) adlı kitabında olduğu gibi kadın ve erkek arasındaki ezme-ezilme ilişkisinin ortadan kalkması için erkeklerin tamamen dışlanması gerektiğini savunanlar da var ki ben erkek ve kadının ortadan kalkmamasına yönelik bu tür bir fikri savunmuyorum. İki cinsiyetin, kadın ve erkeğin altını çizecek hiçbir çözümün, çözüm olmadığını düşünüyorum ama bir taraftan da bu fikirler hayatımızı annemiz gibi sürdürelim, yaşamımızı hiçbir şekilde değiştirmeyelim, ondan sonra da miting falan örgütleriz bu iş çözülür gibi bir bakış açısından daha mantıklı görünüyor bana.
Hazal: Peki, erkek ve kadının altını çizmeyeceksek, bugün gündemde olan Üçüncü Dalga ve Queer tartışmaları ile birlikte düşündüğümüzde feminizmin öznesi kim, erkekler de feminist olabilir mi?
Ayşe: Bu soruya benim cevabım çok net, ama bu tartışmanın bununla bir ilgisi olmadığını düşünüyorum, çünkü ezen erkek; yani cinsiyetleri silmek demek ezenlerin erkek olduğunu unutmak anlamına gelmiyor. Ben maddeciyim, dolayısıyla ezenin kim olduğuna somut olarak işaret etmek gerektiğini savunuyorum. Bu, şu demek oluyor: Maddi ilişkiler bizim pratiğimizi belirler ve ezen-ezilme ilişkilerini de maddi ilişkiler belirler. Örneğin gaylerin 'ben de sizin gibi erkeklerle yatağa giriyorum, benim fikirlerim değişti' demeleri ezen-ezilen ilişkisindeki rollerde ciddi bir değişime neden olmaz. Çünkü bir erkek sırf erkeklerle yatağa girdiği için, diğer erkeklerden daha iyi fikirlere sahip olduğu için ezen kimlik rolünden çıkmaz, yine o eziyor. Bu sadece kadınlar daha farklı bir deneyim yaşadığı için değil, sonuçta o sokakta benim kadar tacize uğramıyor muhtemelen, işte daha farklı bir muamele görüyor, büyük ihtimalle annesi ona hizmet ediyor –ki çoğu öyle. Dolayısıyla ezen olmaktan çıkmak, senin ideolojinle, kiminle yattığınla, yatakta ne yaptığınla ilgili değil ki yatağın bizzat kendisi sorgulanabilir bir şeyken. İkinci Dalga'nın en önemli tartışmalarından birisi de bence budur: "İstiyorum öyleyse doğrudur" diye bir şey yoktur; hazzın kendisi, neden haz aldığımız, nasıl haz aldığımız sorgulanabilir şeylerdir. Mesela bu durumda sado-mazo ilişkilere nasıl bakmalıyız? Bu kadar egemenliğe dayanan bir ilişki biçimine sadece haz almak diye bakabilir miyiz? Biz

cinsel özgürlük hareketi olsak deriz ki, sokaklarda serbestçe kırbacımızla gezmek istiyoruz ki bir sürü insan bunu yaptı. Marquis de Sade bunu yaptı, değil mi? Ama biz başka bir toplum yaratmaya çalışıyoruz; biz o haz almak adına kurulan egemenlik ilişkisinin kendisini de sorgularız. Tabii ki cinsellikte isteyen istediğini yapsın, o kadar çok kadın ve erkek istemediği şeyleri yapmak zorunda ki... Ama sadece fantezi boyutunda da olsa egemenlik ilişkisi sorgulanmalı. Neden bundan haz alındığı sorgulama dışı değil.

Algın: İsteyen istediğini yapsın derken herhalde birçok şeyi bunun dışında bıraktığını düşünüyorum, mesela çocuklara yönelik...

Ayşe: Tabii tabii.

Algın: Ama bunu söylemek lazım.

Ayşe: Hayır şundan bahsediyorum rıza dahilinde, karşılıklı rıza dahilinde..

Algın: Kimsenin kimseyi incitmeyeceği, acıtmayacağı..

Ayşe: Ama bunu söylerken rızanın oluşturulma süreçlerini de hesaba katarak söylüyorum. İki insan egemenlik oyunu kurmaktan haz alıyorsa bu sorgulanabilir bir şeydir; bizim sorgulayacağımız bir alana giriyor. Canım çekiyor demek onu sorgulanmaz kılmaz. Tekrar erkeklere dönersek; erkekler de feminist harekete girsin mi girmesin mi, erkekler de feminist olabilirler mi gibi tartışmalar bugüne kadar verilen mücadele sonucunda gelinen noktadan geriye gidiştir diye düşünüyorum. Feminizmin öznesi patriarkanın mağdurları yani kadınlardır. Bu tartışma anlamlı bile değil.

Öte yandan başka bir tartışma daha var. Delphy, Pazartesi için yaptığımız söyleşide "Bir devrimci adımla diğer devrimci adım arasında reformist adımlar vardır," demişti. Resim sanatından örnek verelim: Bir resme baktığımızda resmin kadın ya da erkek tarafından yapılıp yapılmadığının önemli olmadığı, bunun belli olmadığı bir dünya istiyoruz. Ama kadınlar resim yapamaz denen bir dünyada yaşıyoruz. Öyleyse bunun gerçekleşebilmesi için önce kadın ressamların görünürlüğünün sağlanması lazım. "Kadınlar resim yapmıyor ki!" diyenlere "şu kadın ressam, bak resim yapıyor!" diyeceğiz. Bunun yanı sıra, kadınların resim yapmalarının koşullarını arttıracağız. Bu adımlardan sonra da resimleri erkeklerin mi kadınların mı yaptığının önemli olmadığı bir aşamaya gelinecek.

İsterseniz neden Üçüncü Dalga içinde yer almadığımı ve Üçüncü Dalga'nın bence problemli taraflarını söyleyeyim. Üçüncü Dalga'daki kimlik hareketinde benim açımdan iki temel mesele var: Bir tanesi, her kimlik uğraşılacak bir şey değildir. Yeni bir dünya ezme-ezilme ilişkilerinin ortadan kalkmasıyla kurulacak öyleyse benim açımdan belirleyici olan ezilenlerin mücadelesidir, dolayısıyla ezilenlerin kimliği beni ilgilendiriyor. Bir kimlikle ezilme-ezme ilişkisi kuruluyorsa ya da ayrımcılık ilişkisi kuruluyorsa ilgilendiriyor beni. Şişman olmak ayrımcılık ilişkisi kurduğu için bir kimlik, ama sıska uzun bacaklı olmak bir kimlik değil, çünkü insanlar bu özelliklere sahip oldukları için toplumda ayrımcılığa uğramıyor. Birisi Müslüman toplumda benim kimliğim Müslüman diyorsa, bu benim ilgi alanıma girmiyor. Mesela ÖDP'de böyle bir tartışma olmuştu. Kadınların partisi deniliyor diye "burada erkekler de var, erkeklerin de partisi olsun," diyenler oldu. Erkekler egemen konumdayken nasıl onların partisi diye adlandırabilinir

ki, bütün toplum erkeklerin zaten! Yani ben "kadın kimliğimle konuşuyorum" dediğim zaman, o da diyor ki, "ben de erkek kimliğimle konuşuyorum." Anlatabiliyor muyum? Farklı kimlikler arasında bu türden bir denklik söz konusu değil ve bunların özgürce ifade edilmesi mutlaka özgürlükçü olmayabilir.

İkinci problemli tarafı ise, her kimliğin görünür olmasının önemli olduğu yönündeki genel savıdır. Görünürlük tabii ki önemli bir şey özellikle de azınlıklar için. Kadınlar için görünür olmamaları ile ilgili bir sorun yok. Kadınlar görünüyorlar; görünmezlik, kadınların yaptıkları işler için söz konusu. Dolayısıyla "kadınlar görünüyor ya da görünmüyor" demek, üzerine düşünülmesi gereken bir şey. Biz ezme, ezilme ilişkilerini çözümlemeye çalışıyoruz ve ezilmekle ayrımcılık arasında bir fark var. Emekçilerin burjuvazi tarafından sömürülmesi bütün toplumu organize eden bir sistem, kadınların çalışıp erkeklerin çalışmaması, yani patriarkal üretim ilişkisi de bir sistem, ama Ermenilerin ayrımcılığa uğraması bir sistem değil, tarihsel, coğrafi yani konjonktürel bir şey, evrensel değil. İşçi-burjuva ve kadın-erkek arasındaki ezme-ezilme ilişkisi ise evrensel, tüm dünyanın düzeni bu ilişkiler üzerine kurulu, dolayısıyla ayrımcılık ile sömürü ilişkisi bir tutulamaz bana göre.

***

Queer tartışmalarına gelirsek... Mesela, bazı insanlar zorlama kadın deneyimi yaşıyorlar ama aslında erkek hissediyorlar kendilerini. Peki, ama ben gönüllü olarak mı kadınlık deneyimi yaşadım? Eğer kadınlık başta konuştuğumuz gibi epistemolojik bir süreçse, öğretilen bir şeyse o halde gönüllü kadınlık deneyimi ne demek ki? Benim "kadınlık deneyimim" diye hatırladığım şeylerin çoğu zorlama, istemeden yaşadığım şeyler. Kadınlık ne, erkeklik ne?

Bütün erkek mankenlere bakın şimdi, hepsinin göğsü ağdalı, özellikle batının parfüm reklamlarında... Hiçbirinin göğsünde kıl yok. Bitti mi erkek nesli, kılsız mı doğuyor artık? Değil tabii. Peki, bu kötü bir şey mi? Değil bence. (Gülüşmeler) Toplum kıllarını alan erkekleri "ibne" diye aşağılıyor, biz de diyoruz ki, "bizdensin, EBT bireysin." Oysa hayır, eşcinsel ya da değil, ne önemi var? Cinsel yöneliminin ne olduğunun bu kadar önemli olması problem bence. Ama tabii ki bunu EBT'lerin görünürlüğü önemli değildir anlamında söylemiyorum. "Ben erkeğim ve erkekle yatağa giriyorum, kötü bir insan değilim, yanlış bir şey yapmıyorum ya da aynı şekilde, kadınım ve kadınları seviyor olmam kötü bir şey değildir," diyebilmek elbette önemli. Ama esas amaç gerek cinsiyet gerek cinsel yönelim anlamında kimliğin altını çizmek değil, silinmesi. Biz kendisini İkinci Dalga'nın içinde görenler olarak sadece, "onun da rızası varsa kiminle istiyorsan onunla yatağa girebilirsin," diyoruz. Ama EBT bireyler arasındaki ezme-ezilme ilişkileri de sorgulanabilir. Örneğin seks işçiliği; bunu bir sömürü ilişkisi olarak tanımlarken bu erkeklerle erkekler arasında olduğunda ne yapacağız, kabul mü edeceğiz, sorgulamayacak mıyız, eşcinsel ilişki olduğu için ses çıkarmayacak mıyız?

Hazal: Ki fuhuş ve seks işçiliği kavramları da tartışmalı...

Ayşe: Fuhuş o fiilin adıdır, çünkü o yapılan iş istek dışı. Ama tabii ki seks işçiliği herhangi bir iş değil. Yani hemşirelik, doktorluk, ev kadınlığı

gibi seks işçiliği de bir meslektir, diyemeyiz. Tabii ki bu kapitalist sistem içinde yaptığı işte emeğine yabancılaşmayan yok ama hayatın başka alanında haz almak için yaptığın bir fiilin başka birisi tarafından para ile satın alınması, bedenin kullanılması herhangi bir iş gibi olamaz. Ayrıca o kadar kriminalize bir alanda yaşamak zorundalar ki... Biz evlilik de ortadan kalksın istiyorken ve ev kadını olmayacağız diyorken aramızda ev kadını olmak istiyorum diyen varsa o da sorgulanır. Dolayısıyla ev kadınlığını nasıl sorguluyorsak seks işçiliğini de sorgulayabilmeliyiz. İnsan ev kadınlığı yapmak zorunda da kalabilir seks işçiliği yapmak zorunda da. Ama ikisi için de "diğer meslekler gibi bir meslektir," diyemeyiz. Cinsellikle ilgili olarak, heteroseksüel cinselliğin bizim bütün cinselliğimizi belirlediğini düşünüyorum: Kadınlar mutlak nesne, erkekler mutlak özne. Bir kadın kendini çirkin hissediyorsa, kendini nesne olmaya layık hissetmiyorsa yatağa girmiyor; bir erkeğin hiç böyle bir derdi yok, birini arzulayabiliyorsa yatağa girebiliyor. Bu durum kadınların ve erkeklerin cinsel yönelimlerinden bağımsız bile olabiliyor. Anoreksiya gibi yeme bozukluklarının kadınlar ve eşcinsel erkeklerde görüldüğünü hatırlayalım mesela.

Hazal: Bizim Türkiye'de algıladığımız ve yaşadığımız şekilde seks işçiliği tartışmasını da Queer'i de çok kestirmeci ve kolaycı yoldan bir algılama olarak görüyorum. Tabii bu benim kişisel gözlemim, ne kadar katılırsınız bilmiyorum. Seks işçiliği artık kötü bir şey değil gibi.

Ayşe: Ne zamandan beri kötü bir şey değil?

Hazal: Yani, işte bence şöyle bir sorun var, biz, en azından benim gözlemlediğim, İkinci Dalga'yı okumadık hiç.

Ayşe: İnanamıyorum bunu nasıl yaparsınız? (Gülüşmeler)

Hazal: Benim gözlemlediğim kadarıyla İkinci Dalga tu–kaka, geride kalmış feminizm olarak kaldı ve yaşasın Üçüncü Dalga, yaşasın Queer ki Queer'i de çok bilerek değil.

Ayşe: Judith Butler'ın eskiden sosyalist feminist olduğunu biliyorsunuz değil mi? Queer sonuç olarak EBT hareket için anlamlı bir tartışma olabilir. Fakat feminizm açısından EBT hareketten çok fazla teorik beslenme olabileceğini düşünmüyorum.

Shulamith Firestone'un çok ünlü bir sözü vardır: "Bütün kadınlar lezbiyendir, bazıları henüz bunun farkında değildir." Bence bu argümanı iki sebepten dolayı doğru. Birincisi, bir kadının kendisini ezeni seveceğine, hemcinsini sevmesi ihtimali daha fazladır. İkincisi, hakikaten kadınlar, kendileri nesneleştirildikleri için kadınları nesneleştirmeye daha yakındır. Kendini bir heteroseksüel addeden kadının başka bir kadının bedenini arzulaması, kendini hetero addeden bir erkeğin başka bir erkek bedenini arzulamasından daha kolaydır. Çünkü erkek bedeni nesneleştirilmiş bir şey değil. Hayatında bir kadına dokunmayacak kadınlar bile çıplak kadınları erotik bulurlar. Dolayısıyla bu provakatif gibi görünen cümlenin doğruluk payı var. Kadın hareketinin içinde de git gide daha fazla kadının bunu fark etmesi, kadınları sevmeye, arzulamaya başlaması, lezbiyen olduklarını açık etmekte zorlukla karşılaşmaması çok güzel bir şey. Oradan bir politik eğilim de kurulabilir. Ama kadın hareketinde, içinde erkek olmayan bir pratikten beslenelim diye düşünüyorum. Ve EBT hareketinin feminist teoriden beslenmesi de gayet mantıklı. Biz feministler olarak kendi teorik alt yapımızı kuralım. Queer kadın kurtuluşu hareketi, kadınların neden ilgisini çeksin ki?

Zaten Queer teori de cinsel yönelimin mutlaklaştırmasına karşı bir şey, bunun genel toplumu dönüştürücü bir amacı yok ki!
Katılımcı (d): Peki, erkekliği aşındıran bir yönü de yok mu?
Ayşe: Hayır, eşcinselliğin başlı başına erkekliği aşındıran bir yönü yok.
Katılımcı (e): Eşcinsellik değil de Queer...
Ayşe: Niye olsun?
Katılımcı (e) : Ne bileyim, herkes daha feminenleşiyor genelde.
Ayşe: Emin misin?
Katılımcı (e) : Tersini görmüyoruz ama...
Ayşe: Aa tam tersi...
Katılımcı (f): Tam tersi mi?
Katılımcı (e): Nasıl yani?
Ayşe: Lezbiyen birçok kadının kendi aralarında gay erkeklerin modeline geçtiklerini, onları taklit ettiklerini gözlemliyorum. Nasıl erkekliği aşındırıyorlar? Tam tersine bir sürü kadın da erkekleşiyor.
Algın: Bunlar biraz da toplumda başka rol modeli olmadığı için oluyor. Yani lezbiyenler kime bakarak kendilerini şekillendirecekler?
Ayşe: Ama ben başka bir şey söylüyorum. Her ülkenin kendi lezbiyen ve eşcinsel kültürü vardır. Türkiye'de lezbiyen kadının bir kültürü vardır. Başka yerlerde de vardır. Yok mu?
Algın: Var tabii...
Katılımcı (g): Ben bir şey söylemek istiyorum. Kötü bir şey söyleyeceğim ama... Ben mesela kişisel olarak erkekleri nesneleştiriyorum, onu söyleyeyim. (Gülüşmeler) Şimdi tam böyle eşitlikten, özgürlükten konuşurken kötü olacak ama... Nasıl söyleyeceğimi de bilemiyorum... Yani minicik penisi olan ve uzun süre sevişemeyen bir adamla ben yatmak istemiyorum yani mesela!
Ayşe: Ee bunda ne var ki?
Katılımcı (g): Ve beni tatmin etmeyen bir insanla. Yani bilinçaltımda bile, bir zaman geçiyor, onunla daha fazla görüşmek istemiyorum. Sonra sonra kendimle yüzleştim ve dedim ki 'esas sebebi buydu.' Esas sebebi, yani karşılıklı bir alışverişte değildik o konuda... Hormonlarım bile mutsuzluk hormonuna dönüştü. (Gülüşmeler) Sonra yavaş yavaş kendimle yüzleştim ve dedim ki "Evet, gayet bencil bir sebepten bu adamla yatmak hoş bir olay değildi benim için ve bu yüzden onunla görüşmüyorum." Yani, ne şu yaptığı hareket, ne de bu yaptığı hareket yanlış.
Ayşe: Onun eşit ve özgürlük aleyhine bir yanı yok.
Katılımcı (g): Hayır, şunu demek istiyorum: Kadınlar nasıl erkekler tarafından nesneleştiriliyorlarsa, ben de fark ettim ki, onları gayet nesneleştirerek hayatımdan çıkarıyorum.
Ayşe: Bunu feminist bilincine borçlu olduğunu düşünüyorum. (Gülüşmeler)
Katılımcı (g): Evet, evet! Kesinlikle öyle. Ama bunu sadece kendi örneğimi vermek için söylemedim, sadece erkekler kadınları nesneleştirmiyor, demek için söyledim. Kadınlar da erkekleri nesneleştiriyor, sadece, kadınlar bunları açıkça konuşmadıkları, konuşamadıkları için daha az duyuyoruz. Esasında özel durumlarda kadınlar gayet erkekleri nesneleştiriyor. Çünkü aralarında düzgün bir cinsel ilişki yoksa mesela, o zaman kadınlar da erkekleri istemiyor.
Ayşe: Hayır, her zaman böyle olmuyor, istiyorlar. Bu senin istememe

durumun demin dediğim gibi feminist bir bilince sahip olduğunun göstergesi. Çok yaygın bir şekilde hiç böyle bir şey yokmuş gibi davranmayı tercih edebiliyorlar.

Esen: Peki, son olarak, sence feminist örgütlenme modeli nasıl olmalıdır?

Ayşe: Feminist bir örgütlenme öncelikle bilinçlerde bir değişim olabilmesi için yakın temas kurulan bir örgütlenme olmalıdır. Bu yüzden de küçük gruplar olmalıdır. Küçük grubun bazı kuralları var: Az sayıda olacak, sırayla konuşulacak, kimse başkasının adına bir şey söylemeyecek, kimse kimseyi yargılamayacak, değerlendirmeyecek. Yargılamakla kastettiğim şöyle bir şey: "Gittim dün akşam beş adamla arka arkaya yattım," diyen birine "sen hafif meşrepsin" denmeyecek, ama "niye bunu yaptın? Bununla ilgili ne hissettin? Niye herkesten daha farklı bir davranış biçimine girdin?" diye sorulabilir. İnsanlar birbirine çok sert bile çıksa, bu tartışmayı yapmadan sahici bir feminist politika yapmak çok zor; çünkü bunu yapmadan kadınlarla barışmak zor oluyor; çünkü bize toplum birbirimizden nefret etmeyi öğretiyor; çünkü erkekler var ve daha ziyade onların ilgisini istiyoruz. Sürekliliği olan küçük gruplarla çalışmak feminizm açısından bu yüzden önemlidir; çünkü sistematik bir şekilde "konuşmayacaksın, öne çıkmayacaksın, çok başarılı olmayacaksın" denilerek baskı altına alınmaya çalışılan, dünyanın en edilgenleştirilmiş topluluğu ile uğraşıyorsun. En hırslılarında bile bir erkeklerle yarışamama vardır. Eğer yüz kişilik bir toplulukta bir karar vermeye çalışırsanız, burada sadece en aktif beş kişi konuşur, kalanı edilgen kalır ve politize olmaz. Bu sadece feminist hareket için değil diğer politik hareketler için de geçerlidir, ama kadınlar için özellikle çok önemlidir. Kadınların küçük gruplar halinde politika yapması, politika konuşması, politika tartışması gerekir ki edilgenliği aşabilsinler. Bu arada küçük grup örgütlenme meselesi feminist hareketin keşfi de değil, komünist hareketin de her mahallede hücre örgütlenmeleri vardır ve bunlar en fazla on kişidir. On kişi ile sen gündelik politikayı konuşursun ve politik sözünü o grupta üretebilirsin. On kişi karşılıklı tartışarak fikir üretirsin ve bu, gidip panelde bir anlatanı dinlemekten çok daha politize eder kişiyi.

Bunun dışında, benim kafamda bir kadın devrimi meselesi var. Yani, kadınlar açısından da dünyada kopuşlu, sıçramalı bir politik dönüşüm olabileceğine inanıyorum. Ama bir yandan da bir sürü devrimci dönüşümün de bugünden elde edilen şeylerle olacağını düşünüyorum. Şimdi bunu hakikaten de değiştirmenin bir yolu kampanya yapmak. Türkiye'de en bilinen iki tane kampanya var: Dayağa Karşı Kampanya ve Cinsel Tacize Karşı Kampanya. Düşünün ki ikisi de toplumda hiç unutulmayan imgeler bıraktı. Mor iğne kampanyası da aynı şekilde başarılı bir kampanyadır –bu kadar hafızasız bir topluma "mor iğne" dediğiniz zaman şu anda bile ne dediğin anlaşılıyor. Üçüncü Dalga ile İkinci Dalga'yı bu noktada biraz karşılaştıracak olursak, mesela, Ermeni kadınlar farklı yaşıyor tacizi deriz ve oradan mor iğne gibi bir kampanya çıkaramayız çünkü kadınların ortak noktaları üzerinden hareket etmeyi değil kadınların farklılıklarını anlamayı hedefleriz. Üçüncü Dalga ile İkinci Dalga'nın teorik alt yapıları farklı olduğundan kaçınılmaz olarak araçları da farklı oluyor. Mor iğne kadınlık geleneğiyle bağlantılı, çünkü bizim annelerimiz eskiden yakalarında iğne taşırdı. Bu tür bir imge bulabilmek ise ancak bütün kadınların ortak deneyimini düşünerek

olabilecek bir şey. Şimdi ise gerçek bir kampanya, yani uzun vadeli, üzerine düşünülen bir şey yapılmıyor artık.

Örgütlenme ile ilgili bir diğer önemli nokta, biz feministlerin kendi deneyimlerimizi paylaşmamız gerektiğini unutmamamız. Biz cinsel tacize yönelik bir kampanya yapmaya başlarsak, ilk önce otururuz kalabalık bir şekilde ya da küçük gruplar halinde ve 'ben hiç cinsel tacize uğradım mı? Cinsel tacize uğramak beni nasıl duygulara sevk etti? Bunu nasıl yaşadım?' diye konuşuruz. Oradan çıkan bilgiyle ortak bir politika uygularız. Grupların bürokratik, diplomatik tarzda yapılan görüşmeleri ile feminist bilinç oluşturulamaz. Biz feminist politika yapıyorsak sadece toplumu değil, kendi bilincimizi de değiştirelim diye yola çıkarız.

Şimdi, mesela, cinayetlerle ilgili bir kampanya düşünelim: İlk önce küçük gruplar halinde bir araya geleceğiz ve soracağız: "Ben öldürülmekten korkuyor muyum? Bu cinayet meselesini nasıl yaşıyorum? Gazetede cinayet haberi gördüğümde ne hissediyorum? Kadın da suçlu diye hissettiğimiz oluyor mu?" Tüm bunları tartışacağız. "Kadın da suçlu" diye hissedebiliriz: "Kendini niye korumamış?" deriz; "Niye gitmiş oraya?" diyebiliriz; "Ya hay Allah niye oradaymış?" Bunları biz kendi aramızda konuşup halletmeden ülke çapında bir cinayet kampanyasını yürütemeyiz. Bu tür bir feminist kampanya yürütmenin yöntemi belli ve bu yöntemler boşa bulunmuş şeyler değil.

Örgütlenmeye dair bir şey daha var. Gruplar daha çok iş üzerinden oluşur. Mesela biz şimdi sağlıkla ilgili bir çalışma yürütmek üzere bir araya gelmiş bir grup kadınız, sen radikal feministsin, ben sosyalist feministim. Yani, farklı feminist duruşlarımız olabilir, ama biz bir iş üzerinden bir araya geliriz ve bu işin gerektirdiği ortak bir amaç etrafında örgütlenebiliriz. Feministler olarak sol örgütlenmeler gibi dergi çevresinde örgütlenmeyiz. Dergi çıkarmak için örgütlenebiliriz, ama dergi çevresinde örgütlenmeyiz. Örneğin, Devrimci Duruş Dergisi vardır, bir de Devrimci Duruş okurları vardır ya, böyle bir feminist örgütlenme modeli yok. Mesela Pazartesi böyle bir dergi değildi, Pazartesi sadece dergi çıkarıyordu ama dergi etrafına örgütlenen bir grup yoktu. Örgütlenmenin büyüsüne kapılmamak gerekiyor. Çok gelen olurdu Pazartesi'ye. Ama bunlarla bir örgütlenme olmaz. Siz gördünüz mü dergi etrafında örgütlenip başarılı olan sol bir grup? Ben görmedim. Dolayısıyla, feminist örgütlenmede bu tür temel ilkeler var: İş üzerinden örgütlenilir ve küçük, dar gruplar esastır. Küçük grupların bir araya geldiği bir platform tipi örgütlenmeler ya da büyük kampanyalar olabilir. Ve tabii ki bu kampanyalar uzun vadeli, üzerine uzun düşünülmüş kampanyalar olmalıdır.

Üçüncü Dalga'nın kimlikleri ön plana çıkaran teorik çerçevesinin feminist hareketteki gerilemede bir etkisi olduğunu düşünüyorum, fakat bu gerilemenin bir sebebi olduğunu düşünmüyorum. Yeterli emek vermemenin, herkesin kırk tane işin içinde olmasının, yaptığı işe yoğunlaşmamasının ve çok fazla solun taklidi olmasının hareketteki gerilemenin sebebi olduğunu düşünüyorum. Üstelik bu sol taklidi de solun Türkiye'deki kötü örneğinin, solun başarısız, solun en geri olduğu döneminin taklidi...

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 10

23 Nisan Cumartesi 13.00
Amargi Feminist Kitabevi

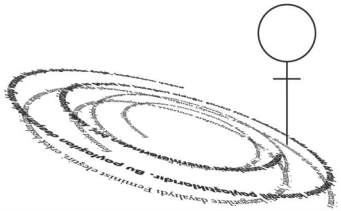
KATE MILLETT - SIMONE DE BEAUVOIR

Ayşegül Taşıtman - Beril Eyüboğlu

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

23 Nisan Cumartesi günü 'Kate Millett'i konu şuyoruz. Önce etkinliğin moderatörü Ayşegül Taşıtman geçen hafta başladığımız 2. Dalga feminizm tartışmasını sürdürerek Simone de Beauvoir'ın hayatı ve feminizmine dair kısa bir giriş yapacak. Daha sonra Beril Eyüboğlu'nun aktarımıyla Kate Millett'in eserlerini, eylemlerini, yaşam tarzını ve feminizmini hep beraber konuşacağız.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Not: Tartışma için okuma önerisi Kate Millett'in "Sokak Kadınları" kitabı ve ekteki Zeynep Direk'in Simon de Beauvoir üzerine makalesidir.

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Beril Eyüboğlu

G.G. Marquez, J.M. Coetzee, W. Saroyan, Emma Goldman, Marilyn French ve Kate Millett'ın kimi eserlerini Türkçeye kazandıran feminist çevirmen. Pazartesi Dergisi'nin yayın kolektifinde yer aldı. Pan Yayıncılık'tan çıkan Hayatın Seyri adlı kitabı yayına hazırladı.

Ayşegül Taşıtman

Feminizmle Simone de Beauvoir'ın Kadınlığımın Hikayesi'ni okuyarak tanışan ve bir gün okuduğu üniversitesinin çimlerinde bir feminist olarak kendi kadınlığının hikayesini yazabilmek için yolları Amargi dergisiyle kesişen ve o gün bu gündür Amargi gönüllüsü olan Ayşegül, sosyoloji eğitimine Ege Üniversite'sinde başlamıştır. Halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisansa devam etmekte ve çalışmasını "erkeklik" üzerine yapmaktadır.

İkinci Dalga'nın bize sorgulattıkları arasında kadınlığın üstlenilen belli birtakım rollerle nasıl içselleştirildiği vardı. Ezberlerimizden sıyrılıp bu konuyu biraz daha düşünmemiz gerektiğinde hemfikir olduk ve Simone de Beauvoir'a başvurduk; bizler kadın doğmuyorsak nasıl kadın oluyoruz? Bundan sonra çok tartışılacak Queer teorilerine girmeden önce toplumsal cinsiyet kavramının nasıl ortaya çıktığını anlamaya çalışacağız şimdi. Sosyalist feminizme geçişimizin temellerini oluşturacak bu tartışmalarda erkek mücadelesinden bağımsız bir özgür kadın hayali kurmak mümkün mü, bakacağız. Ancak bunu yaparken aynı dönemde birbirinin peşi sıra sivrilmiş iki kadını, Simone ile Kate'i birlikte okumaya çalıştık ve gördük ki, feminist hareket tarihi kahramanlara pek hürmet etmiyor; günahlarıyla sevaplarıyla kadın kadına bir sohbete katıveriyor onları da.

Ayşegül: Öncelikle hepiniz hoş geldiniz. İkinci Dalga Feminizm ve İkinci Dalga Feminizm'in temel meselesi üzerine geçen hafta başladığımız tartışmaya bugün de devam edeceğiz. Ben çok kısa bir şekilde Simone de Beauvoir'ın temel meselesi neydi, temel derdi neydi ve feminist ideolojisi nasıldı konularına feminizmin temel kitaplarından olan *İkinici Cins* bağlamında değineceğim ve sonra sözü Beril Eyüboğlu'na bırakacağım.

Simone de Beauvoir gerek *İkinci Cins* kitabını yazmadan önce gerekse kitabın yazma aşamasında, kendini hiçbir şekilde feminist olarak adlandırmayan birisiydi. Çünkü o sosyalizme ve devrime inanan bir kadındı ve bir şekilde devrimle birlikte kadınların eşitlik kazanacağına ve bununla birlikte özgür olabileceklerine inanıyordu. Oysa *İkinci Cins*, o dönemdeki kadınlarla, onların tanıklıklarına, deneyim aktarımına dayanan bir kitap olduğundan, Beauvoir yazma aşamasında özerk bir kadın mücadelesinin olmayacağına inanırken, daha sonra aslında kadın özgürlüğünün kadınların birlikte, kolektif mücadelesiyle kazanılabileceğine inandı ve ardından bu kitapla birlikte kendini feminist olarak adlandırdı. "Benim için kadın olmak ne ifade ediyordu, diye başladım aslında bu kitabı yazmaya," diyor. Anladığım

kadarıyla Simone de Beauvoir'a göre kadın olmak; özgür olmaktan ziyade bağımsız olmak ve bu özgürlükten çok daha önemli. Çünkü ancak bağımsız olduğu zaman özgür olabileceğine inanan bir kadın o. Bağımsızlıktan kastettiği biraz da tartışmalı bir konu, çünkü Simone de Beauvoir'ın, Jean Paul Sartre ile olan bir ilişkisi var ve aslında bence burada Sartre'ın konumu çok önemli; çünkü onun bağımsızlığı, kadın olarak kendi ayakları üzerinde duran ve bir erkekle ilişkim olsa bile ona hiçbir şekilde bağımlı olmamam gerekiyor, diyen bir bağımsızlık. Hatta Simone şöyle der: "Özgürlüğüme sahip çıktım çünkü sorumluluğumu hiçbir zaman Sartre'a yüklemedim." Ve mesela çok ilginçtir, otuz yılı aşkın bir birliktelikleri vardır ama hep ayrı evi paylaşmışlardır. Birlikte hiçbir şekilde kalmazlar çünkü aynı evi paylaştığı zaman bir kadının erkeğe bağımlı olacağını düşünür. "Çünkü bir evde yaşıyorsan eğer, yemek yapman gerekir ve bu sevdiğin bir adam da olsa ona yemek yaptığın zaman bir şekilde onun himayesi altına girmiş olacaksındır," der. Ya da sabah kalktığında sen kahvaltıyı hazırlarsın vs... Kadınlık rollerinin aslında bu şekilde yavaş yavaş farkına varıyor ve karşı çıkmaya başlıyor. O dönemde bu farklılıkları toplumsal cinsiyet olarak adlandırmıyor ama aslında Simone de Beauvoir'ın toplumsal cinsiyet kavramının temellerini attığını söyleyebiliriz.

Simone de Beauvoir kitabının ilk sayfalarında, mevcut bakış açısının, ataerkil zihniyetin varoluşçu ahlak anlayışının topluma hakim olduğunu söylüyor. Bu nedir? Varoluşçu ahlakta ne vardır? Pasiflik vardır, edilgenlik vardır. Senin ne yapman gerektiği zaten önceden bellidir; aslında bir nevi kaderci anlayış. Bu anlamda bir hareketsizlik vardır ve senin rollerin önceden belirlenmiştir. Simone de Beauvoir'a göre aslında bu varoluşçu ahlak dediğimiz şey kadının yapmak zorunda olduğu şeydir. Yani bu ahlak kadınla eşdeğer tutulur çünkü kadın aslında pasiftir, kadın edilgendir, kadının ne yapması gerektiği başkası tarafından söylenir, erkek egemen bir dünya vardır ve bu dünya aslında kadınlara ne yapması gerektiğini söyler. Kitabında şöyle demiş: *"Eğer kendimi tanımlamak istiyorsam, ilk olarak ben bir kadınım, bunu söylemem gerekir. Ama hiçbir erkek kendini belli bir cinsiyetin üyesi olarak tanımlamakla başlamaz herhangi bir işe, çünkü onun erkek oluşu kendiliğindendir, çünkü o mutlak bir öznedir ve vardır."* Ama kadın o mutlak öznenin ötekisi olandır, yani diğeri olandır ve dediği ikinci cinsiyet o kadındır. Çünkü erkek kendi eyleminin kılavuzunu kendinde bulandır, hiçbir şekilde başka birisine ihtiyaç duymaz ama dediğimiz gibi kadın burada yönlendirilmek zorunda kalan, o egemen sistemin ezdiği ikinci bir cinsiyettir. Bu açıdan *İkinci Cins* kitabının çok devrimci olduğu söylenir.

Feryal: Yılını söylemedik değil mi, pardon? 1949 diye biliyorum.

Ayşegül: Evet, 1949'da yayımlanıyor. Kitapta tanıklıklardan bahseder, görüştüğü kadınların deneyimlerini aktarır ve aslında o döneme baktığınızda bütün bunlar devrim niteliğindedir, çünkü çok ciddi sorular vardır. Kadının cinselliğinden bahsedilir, lezbiyen ilişkilerden bahsedilir ve bu kitap basıldıktan sonra Marksistlerden, Troçkistlerden, komünistlerden genel olarak herkesten çok büyük tepkiler almıştır; çünkü her ne kadar kitabın sonunda sosyalizme olan inancından bahsetse de aslında kadının bağımsız olarak, yani erkek mücadelesinden bağımsız olarak özgürleşebileceğine inanır ve işte, bu nedenle de çok

eleştiri almıştır.

Dediğim gibi *İkinci Cins* devrimci bir kitaptır ve onu devrimci kılan şeyse özel bir kadınlık durumundan bahsetmesidir. Peki, bu özel kadınlık durumu nedir? Kadının "ikinci cinsiyet" olduğu durumudur. "Gündelik hayatta kadınlara yüklenmiş birtakım roller vardır," der ve bu bizim çok yakından bildiğimiz toplumsal cinsiyet kavramının temellerini oluşturan şeydir. Beauvoir, biyolojik cinsiyetten ziyade toplumsal bir cinsiyetin olduğunu kabul eder ama bunu toplumsal cinsiyet olarak adlandırmaz. Nasıl biz özellikle bu son dönemde bir erkeklik mitinden bahsediyorsak, erkekliğe yüklenen değerler vs. gibi, o dönem Simone da aslında bir kadınlık mitinden bahseder. Tüm bu toplumsal roller, toplumsal kabuller, değerler, kadına atfedilen her şey, aslında erkeklerin yaratmış olduğu bir kadınlık mitidir. Çünkü hepimiz farklıyızdır, hepimizin özellikleri vardır ama kadınların en temel özelliği nedir? Onların anne olmasıdır, doğurgan olmalarıdır, hamile kalmalarıdır.

Simone de Beauvoir özellikle kadın bedeni üzerinde durur, zaten İkinci Dalga Feminizm'in temel meselelerinden biri bedenin özgürleşmesi ise ve Simone'un da yavaş yavaş bunların temelini attığını düşünürsek, kadın bedenine yoğunlaşmış olması anlaşılabilir. Hakikaten anne kavramına, anneliğe karşı değildir ama anne olmanın kadını tamamıyla bağımlı kılacağını düşünür, zaten Simone'un temel derdi de bağımsız olmaktır.

Yine aynı şekilde mesela kürtaj... Kürtaj yasasının kabul edilebilmesi için o dönemde ciddi anlamda politik bir tutum sergilemiştir ve bu konuda da çok aktiftir. Kadının özgür olabilmesi için, mesela şunu der: "Kapitalizm yok olduktan sonra devrimle birlikte evet, hepimiz özgürleşeceğiz, hep beraber yaşayabileceğiz ama asıl mesele ailedir. Aile yapısının tamamıyla değişmesi gerekir." Ancak aile yapısı değiştikçe, daha doğrusu atfedilen o kutsal annelik ortadan kalktığı zaman kadın bağımsızlaşacaktır. Bir diğer önemli şey de cinselliğin özgürce yaşanabildiği zaman kadının aslında bağımsızlaşacağıdır.

İlk dönemlerinde dediğim gibi kendini feminist olarak adlandırmıyordu Simone de Beauvoir ama şöyle de bir şey vardı ki o da, kitabı yazmaya başladığında, belli bir kadınlık durumu üzerine kitabı yazdığı ama kendisini bu kadınlık durumu içerisinde konumlandırmadığıdır; çünkü kendisi bir yazardır. Bunu daha sonra kendisiyle yapılan röportajlardan okudum, o yüzden onun dediği şekliyle söylüyorum. Kendisi bir yazar olduğu için kamusal alanda söz söyleyebildiğini ve onu dinleyen birileri olduğunu dolayısıyla da kendisinin herhangi bir iktidar tarafından çok fazla kısıtlandığını düşünmüyordu. Çünkü yazılarını yazabiliyordu ve bir şekilde söz söyleyebiliyordu. Evli değildi ve evlenmeyi tamamen reddetmişti. Bu yüzden bağımsız bir kadındı aslında. Cinselliğini özgürce yaşayabiliyordu, anne değildi vs. Bu anlamda kendisini kabul edilmiş kadınlık durumu içerisine çok fazla koymuyordu; ama sanırım iki üç yıl süren kitabın yazılma aşamasında, kadınları dinledikçe, onlarla birlikte çalışmaya başladıkça, bu sürede yaptığı görüşmelerle ve kadınların tanıklıklarıyla yüzleştikçe kitabı yazdıktan sonra kendisini ne kadar bağımsız, özgür olarak ifade etse de, "Bende kadın olarak bu sistem içerisinde eziliyorum," demeye başladı. Ve kitapta da görürsünüz, ilk yazmaya başladığında, ben biraz da dil çalıştığım için kitapta diline çok dikkat ettim, kadından bahsederken "o",

"kadın" ya da "onlar" hep üçüncü kişi kullanıyor ama kitabın sonlarında ve bu kitaptan sonra yazmış olduğu diğer metinlerde "biz kadınlar" demeye başlıyor. Artık o da bir feminist ve kadın mücadelesinde diğer kadınlarla birlikte hareket etmeye başlıyor.

Çok kısa bir şekilde kitaptan da bahsedeyim: Genel olarak Beauvoir'ın *İkinci Cins* kitabı dört bölümden oluşuyor. İlk iki bölümünde çocukluktan ve genç kızlık çağından bahseder. Çocukluk ve genç kızlık çağı nedir? Cinsel organın yavaş yavaş keşfedilmesi meselesi var, ama aslında burada cinsel organdan bahsedilen penistir. Kız çocuğu da aslında doğduğunda kendisinin de bir penise sahip olduğunu ama daha sonra bir şekilde iğdiş edilerek kendisinin cezalandırıldığını düşünür. Ve hatta çok ilginçtir ki yapmış olduğu görüşmelerde şöyle demiş kadınlar: "Tanrı'dan tek isteğim bir erkek gibi ayakta işeyebilmek." Zaten kendilerindeki bu biyolojik farklılıkları, birisinin penisinin diğerinin vajinasının olmasını şöyle anlamışlar; küçük kızlar oturarak işiyorlar ve erkekler ayakta işedikleri için çocuklar o zaman bu farklılıkları anlamaya başlıyorlarmış. Ve kendileri ayakta işeyemedikleri, oturmak zorunda oldukları için kendilerinde eksiklik ve eksik yaratılmışlık hissine kapılıyorlarmış. Genç kızlık çağında yaşanan birtakım fiziksel değişimlerden bahsediyor. Kızların regl olmasından ve bu regl olma hali sanki onların suçuymuş gibi, utanç verici bir durumun yaratılmasından söz ediyor. Ama erkek çocukların kulağına sürekli bir erkeklik duygusunun, erkeklik gururunun fısıldanışından, kız çocuklarının yetiştirilişinde, özellikle cinsel organlarının kapatılmak zorunda kalınmasından, işte kızlara uzun entarilerin o dönemde giydirilmeleri ama erkeklerin gayet rahat bir şekilde fıldır fıldır, sokaklarda çırıl çıplak dolaşabilmelerinden bahsetmiş. Dolayısıyla, burada penis dediğimiz şeye, aslında o toplumsal fallusa o imtiyazlı değeri veren de, kadınların regl olmasını korkunç bir hale getiren de toplumsal özün kendisidir. Ve işte burada cinsiyeti belirleyen şeyin, "toplumsal kabuller, toplumsal, kültürel roller ve değerler" olduğunu vurgulamıştır.

Üçüncü bölümde cinsel hayata girişten bahseder ve ona göre kadının özgürlüğü için önemli olan iki şey vardır. Birincisi ekonomik bir özgürlüğünün olması, ikincisi de cinsel hayatını özgürce deneyimleyebilmesi. Ancak bu şekilde kadının bağımsız olacağını düşünür ve bağımsız olduğu zaman da özgürleşeceğine inanır. Dolayısıyla özgür bir cinsellik yaşayan kadın her zaman için özgürdür. Hem kadın-erkek ilişkilerinden hem de kadınların lezbiyen ilişkilerinden bahseder ve bunun özgürce yaşanmasına inanır.

Son bölümünde de evli kadından bahseder. Her zaman reddettiği evlenmek ve anne olma halinden bahseder. Şöyle bir uyarıda bulunur kadınlara; evlenmekten ve çocuk doğurmaktan kaçının. Bu cümlenin sürekli altını çizer çünkü toplumun kadına sunduğu bir kaderdir aslında evlenmek. Çünkü kadın evlendiği zaman aslında bu toplumda var olabiliyor, cinsel anlamda da çocuk sahibi olduğu zaman bir kadından bahsedebiliyoruz, çünkü kadın dediğin nedir? Annedir, anne kutsaldır ve sen ancak anne isen toplumda var olabilirsin. Simone de Beauvoir da tüm bunları eleştiriyordu. Anne olma halini, evli olma halini, bir erkeğe bağımlı olma halini eleştiriyordu. Genel olarak Simone de Beauvoir kitabında bunlardan bahsetmiştir. Çocukluğumuzdan itibaren bize bir şekilde atfedilen değerler var ve biz bu değerler çerçevesinde

yetiştiriliyoruz, *"Kadın doğulmaz kadın olunur"* sözü de buradan geliyor.

Toplumsal cinsiyet kavramının temellerini attığı halde toplumsal cinsiyetten, 'gender'dan hiçbir zaman bahsetmemiştir. Genel olarak Beauvoir'ın feminizmine baktığımızda bağımsızlık üzerine kurulan bir ilişkinin olduğunu ve her zaman için bağımsız olmanın özgürlüğü getirebileceğine inandığını görüyoruz. İşte, bu yüzden de mümkün olduğunca bağımsız bir kadın olarak yaşamayı tercih etti. Mesela bir evde yaşamaz, sürekli bir otel odasında yaşardı ve yemeklerini de sürekli dışarıda yermiş, kendisi de yemek yapmazmış hiçbir şekilde.

Katılımcı (a): Peki bu şekilde yaşamasını sağlayan parayı nasıl kazanıyor?

Ayşegül: Çeşitli üniversiteler ve liselerde felsefe öğretmenliği yapmış ama yazı yazmaya karar verdiği zaman öğretmenliği bırakmış. Aslında bağımsız olduğunu iddia ediyor ama belli bir dönem ekonomik olarak Sartre'a bağlı oluyor.

Esen: *İkinci Cins*'i yazarken öyleymiş.

Hazal: Bir de o dönem otellerde yaşıyor ama o kadar çok parası yok aslında. Herkes kıt kanaat geçiniyor ama bir yandan da otelde yaşayıp sürekli yemeği dışarıda yemesi, o hayat tarzı...

Ayşegül: Bir de şöyle bir şey var, madem paran yok o zaman aynı odada kal, ama sürekli ayrı oda kiralamak, iki ayrı oda parası... (Gülüşmeler)

Güneş: Otel derken bildiğimiz oteller değil, bir şekilde pansiyon otel diye bir kültür var, Fransa'da çok yaygın.

Beril: Derme çatma yerlerde de kalıyorlar.

Feryal: Bir de, de *Les Termps Modern*'de yazıyor o dönem Simone de Beauvoir ve oradan iyi para kazanıyor. Aslında Jean Paul Sartre da çok iyi para kazanıyor. Simone de Beauvoir solcu olduğu için başlangıçta gerçekten çok aşağılanıyor 49'da bu roman yayınlandığında. "Histerik diyorlar, lezbiyen, böyle kötü anlamda bir lezbiyen" diyorlar, işte "tatmin olmamış kadın... Solculuk onu tatmin etmedi ve onun için böyle bir yola saptı," diyorlar. Benim 2002'de bir kitap elime geçti. Paris'te Simone de Beauvoir'ın 100. yıldönümü gibi bir etkinlik için her yerde kutlamalar yapılıyor. Feministler bir kitap çıkartmışlardı. (Elizabeth) Badinter, (Christine) Delphy... Simone de Beauvoir'ın onlar üzerindeki etkisiyle ilgili ve inanılmaz şeyler vardı orada; hepimizin "annesiydi", "feminist annemiz Simone de Beauvoir'dı" ve "düşünce anlamında ayrıldığımız yerler, yollar olsa bile o olmasa biz bu durumda olmazdık," diye bir kitap. Çok hoş tanıklıklar vardı o kitapta.

Hazal: Kate Millett'ı konuştuktan sonra belki daha iyi anlayabiliriz de, benim en çok Simone de Beauvoir'la ilgili aklımı karıştıran mesele, 70'lerde de verdiği röportajlarda Sartre'la olan ilişkisini başka bir yere koyuyor, ama yine de o ilişki ve yani o ilişkinin de ne kadar cinsiyet rollerine dayalı bir ilişki olup olmadığı... Onun da bildiğim kadarıyla bu ilişki çok toz kondurmadığı bir şey. Simone, "Ben cinsiyet rollerine dayalı bir ilişki yaşamadım," diyor ama başka okuduğumuz kaynaklara göre, Sartre'ın çok daha curcunalı bir hayat sürdürürken Simone'un dönem dönem çok depresif, çok zor, hatta yazmaktan, işinden gücünden alıkoyan bir ilişki içinde olduğunu görüyoruz... Tabii bu tercih de olabilir, ama ben özellikle Kate Millett'ın kendi yaşamında seçtiği yolla feminizmi yaşam biçimi olarak nasıl yaşadığını ve Beauvoir'ın da bunu nasıl yaşadığını tartışmak isterim, Millett'tan sonra onları da konuşalım.

Beril: Peki, çok teşekkürler beni çağırdığınız için. Çağrı geldiği zaman hemen kabul ettim. Kabul etmemin nedeni ayağımın tozuyla Kate'in yanından gelmiş olmamdı. Onun için de bunu sizinle paylaşma fırsatı olarak değerlendiriyorum. Kate'in selamları var, devrimci selamları var. Ve diyor ki, "Kurtuluşa kadar savaş!" ama nasıl kurtuluş, kime karşı, patriarkaya karşı elbette. Kate 1934 doğumlu ama hâlâ mücadelesini sürdürüyor her alanda. Yaptığı resim ve heykelleriyle, yazdığı yazılarla sürdürüyor.

Kate ile tanışmam 1998'in Kasım ayında oldu. *Zulüm Politikaları* adlı kitabını, daha doğrusu *Politics of Cruelty*'i çevirmiştim, Metis'ten çıktı. Metis Yayınevi bu vesileyle Kate'i İstanbul Kitap Fuarı'na davet etti. İnanılmaz bir şeydi benim için. Metis'in Yayın Yönetmeni Müge Sökmen'le onu karşılamaya gittik. Nasıl olduysa gecikmiştik. Kate havaalanından çıkmıştı. Kalabalığın ortasında Alice Harikalar Diyarı'ndan bir karakter gibi şaşkın şaşkın etrafına bakınıyordu. Neyse, tanışıklığımız işte öyle başladı.

Kate İstanbul'da geçirdiği on gün zarfında doğal olarak medyanın ilgi odağı oldu, kimi dergilerde ve gazetelerde röportajları yayımlandı. İstanbul Kitap Fuarı'nda ve İçgörü Psikiyatri Derneği'nde konuşmalar yaptı. Türkiyeli feministlerle tanıştı. Pazartesi dergisinde kapsamlı bir röportajı yayımlandı[1]. Ayşe Düzkan, Gülnur Savran ve Nesrin Tura'nın yapmış olduğu bu söyleşinin çok doyurucu olduğunu belirtmeliyim. Bir de Radikal 1'de Tuna Erdem'in röportajı çıktı. Daha genel insan hakları üzerinden feminizm ve eşcinsel haklarına dair bir röportajdır.

Şimdi Kate'in hayatına dönecek olursam, 14 Eylül 1934'te Minnesota'da dünyaya geliyor. İrlandalı Katolik bir ailenin ortanca kızı, üç kız kardeşler. Evde şiddet var, baba şiddet uyguluyor. Çocuklarının üçünün de kız olması adamı çileden çıkartıyor resmen ve Kate küçük bir çocuk olarak babasının yüzündeki, öfkeyi ve şiddeti görüyor. Zaten Kate on dört yaşındayken baba evi terk edip gidiyor. Anne lise mezunu, kızlarını doyurabilmek ve okutabilmek için iş bulmak zorunda. Patates soyma aletinin tanıtımı dahil çeşitli işler yaptıktan sonra bir sigorta şirketinde çalışmaya başlıyor. Zaman içinde kendi sigorta şirketini kuracak kadar yetenekli bir kadın.

Kate son derece başarılı bir öğrenci, çok erken yaşta üniversiteyi bitiriyor. Oxford Üniversitesi İngiliz Edebiyatı bölümünden mezun oluyor. Bir süre New York'ta iş arıyor, iş için başvurduğu yerlerde kendisine diploma yerine dakikada kaç sözcük daktilo edebileceği soruluyor. İş bulamayınca, aynı zamanda heykel ve resim yapmak gibi farklı becerileri de olduğundan, kalkıp Japonya'ya gidiyor. İki sene Japonya'da kalıyor. Tokyo'da sergi bile açıyor ve o sırada Fumio Yoshimura'yla tanışıyor. Fumio da heykeltıraş, birlikte New York'a dönüyorlar. Gümrük kapısında Fumio'yu durduruyorlar. Çünkü Japonya'da yol işçilerine sanat dersi vermiş ve Amerika'da adı komüniste çıkmış. Neyse o badireyi atlatıyorlar ve New York'a yerleşiyorlar. Birlikte yaşamaya başlıyorlar ama bayağı sefil bir hayatları var, çok yoksullar. Bir süre sonra Fumio'nun oturma izni bitiyor, çözümü evlenmekte buluyorlar. Fakat bu evlenme işi, Kate'in feminist hayatında, lezbiyen hayatında tepkiler almasına neden oluyor

[1] Pazartesi Dergisi, sayı 45, 1998 Aralık

ve uzun bir süre beraber yaşadıktan sonra ayrılıyorlar. Ancak dostlukları ve dayanışmaları Fumio'nun 2002'deki ölümüne kadar devam ediyor. Kate onun hatırasına bir sergi açıyor. Fumio ile birlikte yaşadıkları zaman atölyeleri aynı binanın farklı katlarında. Kate'in eserlerinden daha sonra bahsedeceğim ama onunkiler daha çok ayağı yere basan şeyler, Fumio'nunkiler ise görece uçuk şeyler.

Altmışların sonu ve yetmişler ABD'de son derece hareketli yıllar. Hepinizin bildiği gibi Vietnam Savaşı sürerken savaş karşıtı protestolar almış yürümüş. Siyahların vatandaşlık haklarının yanı sıra, yeni oluşmaya başlayan kadın hareketi de giderek büyümekte. Kate o tarihlerde bir yandan Columbia Üniversitesi'nde doktora çalışmasını sürdürürken öte yandan Barnard College'da İngilizce dersleri veriyor ve her akşam bir toplantıya katıldığı gibi, pazarları iki toplantıya katılıyor. Kadın hareketiyle ilişkisi de bu yoldan başlıyor. Yani temelde bir insan hakları savaşçısı Kate, hâlâ da öyle ve hâlâ kadın hakları için mücadele ediyor.

1966'da Ulusal Kadınlar Örgütü (National Organization for Women - NOW)'nde etkin. 1968'de doktora tezi olan "Cinsel Politika"yı ilk kez kadın gruplarıyla tartışıp paylaşıyor. Aynı yıl Barnard'dan atılıyor. Öğrencilerden yana tutum aldığı ve fakülte toplantılarında güneş gözlüğünü çıkarmadığı için!

1970'te *Cinsel Politika (Sexual Politics)* yayımlanıyor. Feminist bir manifesto olan Cinsel Politika, kadınlarla erkekler arasında ezelden beri süren savaşın politik bir çözümlemesidir. Şöyle bir alıntı okumak istiyorum Cinsel Politika'dan: *"Toplumsal düzenimizde inceleme konusu yapılmayan ve hatta farkına bile varılmayan (oysa kurumlaşmış bir nitelik taşıyan) özellik, erkeklerin kadınlar üzerinde egemenliğinin doğuştan hak edilmiş bir üstünlük olarak kabul edilmesidir. Bu yolla son derece şeytani bir "iç sömürü" sistemi hayata geçmiştir. Bu sistem her türlü ırk ayrımcılığından ve sınıfsal bölünmeden daha kesin, daha katı ve daha süreklidir. Şu sırada zararsızmış gibi görünse de, cinsel egemenlik, kültürümüzün en yaygın ideolojisi olarak sürmekte ve temel güçlülük kavramını oluşturmaktadır. Zira toplumumuz tüm öteki uygarlıklar gibi patriarkal bir toplumdur."*

Cinsel Politika'da zengin tarihi ve antropolojik bilginin yanı sıra Freud'un kuramlarının kadın düşmanlığına dayandığına ilişkin derinlemesine bir analiz de mevcut. İlk kez feminist bir bakışla edebi bir eleştiri yapılarak D.H. Lawrence, Henry Miller ve Norman Mailer gibi erkek yazarların eserlerindeki kadınları aşağılayıcı üsluba dikkati çekiyor. *Cinsel Politika* günümüzde de radikal feminist teorinin klasik bildirisi durumundadır.

Şunu da belirtmeden geçmeyeyim, *Cinsel Politika* Türkiye'de çok erken, 1970'lerde çıkıyor, henüz feminist hareket ortada yokken... Payel Yayınevi çağdaş kadın eserleri adı altında bir dizi feminist kitap yayımlıyor. Hem *Cinsel Politika* hem de *Sokak Kadınları* çıkıyor peş peşe. Türkiye'de feminist hareket başlayıp yükselirken bu kitapların ikinci baskıları yapılıyor.

Az önce Pazartesi'deki söyleşiden bahsetmiştim. Oradan Simone de Beauvoir ile bağlantı kuran kısa bir bölüm aktarmak istiyorum. Pazartesi'den arkadaşlar, *"İkinci Cins ile Cinsel Politika arasındaki farkı nasıl tanımlarsınız?" diye soruyorlar. Kate, "Bu iki kitap çok farklıdır.*

Simone de Beauvoir, kitabımın çoğunu çaldın diye benimle dalga geçerdi. Felsefi olarak da Beauvoir'ın kitabı çok büyüktü. İçinde dünya tarihi vardı, fikirler, kavramlar... Kitap iki dünya savaşı arasında kadın hareketinde yaşananların bir özetiydi." Arkadaşlar bunun üzerine, Cinsel Politika'nın daha politik bir kitap olduğunu, politik bir teori geliştirdiğini, o yüzden İkinci Dalga'nın eğilimlerini daha iyi yansıttığını ileri sürüyorlar. Kate, "Bu doğru olabilir," diyor. "Ben o sırada bir sürü grupla çalışıyordum. Sürekli gösterilere katılıyordum. Simone de Beauvoir kitabını yazdığında tek bir gösteri bile yoktu. Çok yalnızdı bunu yazarken. Bu kitabı yazdığı için lanetlendi, büyük bir dışlanmayla karşılaştı, Ben bunları yaşamadım, benim için her şey daha kolaydı. Etrafımda yoldaşlarım vardı, sürekli teori tartışıyorduk. O yüzden kendimi kuşağım adına yazıyor gibi hissediyordum. Hep sokaklardaydık, hep gösteri yapıyorduk. Yasalar değişebilirdi, bazı yasaların değiştiğini görüyorduk. Daha önemlisi yapısal bir değişiklik olabileceğinin ümidi vardı. Bunun kısa zamanda olabileceği düşüncesi vardı."

Tabii o tarihte, yani bunları anlattığı 1998 yılında geçmiş zaman kullanıyordu Kate. Geçen zaman zarfında bir geri tepme olduğunu bizler de biliyoruz. Kitap yayımlandıktan sonraki birkaç ay içinde 80.000 satıyor. Kate hiç istemediği halde bir medya starı oluyor. Her yerden davetler alıyor, burnuna mikrofonlar sokuluyor... Ondan sonra Time dergisi onu kapak yapıyor ve feministlerin Mao Tse-tung'u olarak lanse ediyor. Ne var ki Kate lider olma hevesinde değil. Bu zaten hiyerarşiye karşı çıkan hareketin ruhuna da aykırıdır. "Kadın hareketinin geleceği hakkında ne söyleyeceksiniz?" diyorlar. "Ne bileyim ben kadın hareketinin nereye gittiğini, ben yönetmiyorum ki," diyor.

Katılımcı (b): Aslında yönetiyor.

Beril: Yönlendirmiş oluyor bizleri sonuçta. Kendi izlenimlerime dayanarak söyleyebilirim ki, hiçbir şekilde buyurgan bir insan değil. Kate, patriarkal bir dünyada kadınların hayatlarını nasıl yaşadıklarına odaklandı. 1970'te dar bütçeli belgesel bir film yaptı. Üç kadının gündelik hayatlarını feminist bakış açısıyla ele aldı. Kate aynı zamanda kadınlar arasındaki farklılıkları da göz ardı etmemekten yanaydı. Bu farklılıkları sahte bir kız kardeşlik maskesi altında gizlemeye karşıydı. Millett'ın daha sonraki çalışmalarının temelinde de insanların yaşadıklarını, tecrübelerini anlama, kavrama arzusu yatar.

Ona atlamadan önce şunu bitireyim. *Bodrum Katı (Basement)* diye bir kitabı var, Türkçeye çevrilmedi zannediyorum. 1960'ların başında, evinin içinde işkenceyle öldürülen Silvia Laykens adında, on altı yaşındaki bir kızın hikâyesi. Yıllarca bu dehşet verici olay Kate'in zihnini işgal etmiş, yaptığı bir dizi heykelin de ana teması olmuş. Kate patriarkal toplumlarda kadınların cinselliğinden korkulduğu ve bu yüzden suçlandıkları için daima tecavüz ve öldürülme riski altında oldukları düşüncesindedir ve Silvia'nın başına gelenler, tüm kadınların başına gelebilir ki bu genelleme günümüzün de bir gerçeği ne yazık ki. Şimdi bu *Sokak Kadınları*[2], okuyan var mı içinizde acaba? Ben şöyle bir göz attım tekrar. Çok çarpıcı bir kitaptır. Hatta Kate'in bütün düşüncesini de özetliyor bir yerde, çünkü Kate çok iyi gözlemleyen bir kadın. Bir de

[2] Sokak Kadınları (The Prostitution Papers, 1973) Payel Yayınları, 1975; İkinci baskı, 1996

duyargaları çok hassas yani o hissiyatı kavrayıp anlatabiliyor insanlara. Burada da, bunu yazdığında da diyor ki, kafamızda kapalı kutular var, biz o kapalı kutulara bir yerde hiç dokunmuyoruz ve hayatımızı başka türlü kurguluyoruz. O kutuları açtıkça bütün o şartlanmalar, o baskılar... Hepsi hepsi ortaya çıkıyor. Burada da, bu sokak kadınlarıyla, seks işçileriyle ya da Kate'in deyişiyle fahişelerle ilgili çalışma yapmaya kalktığı zaman birtakım önyargılar, birtakım istatistiksel bilgiler falan var, onların hiçbirine tenezzül etmiyor. Kadınlarla bir araya gelmeye, onları konuşturmaya çalışıyor ama onun da yolu yordamı yok. O yolları kendisi buluyor sonuç itibarıyla ve çok ilginç şeyler var. Okumanızı tavsiye ederim, beni çok etkiledi.

Bir keresinde, Harlem civarında olmalı, unuttum şimdi, arabası bozuluyor. Külüstür bir arabası var. Orada kalıyor ve o çevredeki fahişelerle onların pezevenklerini gözlüyor. Onları giyimleriyle, kuşamlarıyla tasvir ediyor. Sonra onlara Kara Panterler'in bir toplantısında rastlıyor, düşünebiliyor musunuz? Adam giyinmiş, rozeti takmış Kara Panterler'in toplantısında. Kara Panterler'le de teması var Kate'in, bir an onlara uyarıda bulunmak istiyor herhalde ama yapmıyor, çekiniyor bundan. Özetle bu kitaptan Kate ile ilgili bir sürü bilgi edinebiliyor insan.

Ayşegül: Ben de bu kitapta Kate Millett'ın yöntemini çok beğenmiştim çünkü sokak kadınlarına dokunuyordu, onların hayatlarına giriyordu ve onlarla birlikte konuşuyordu. Sürekli dışlanan bir kesim olduğu için, hiç konuşulmayan ve hor görülen kadınlardı bunlar. Ben de geçen sene bu kitap ve Pınar Selek'in *Maskeler, Süvariler, Gacılar* kitabı üzerinden bir karşılaştırma yapmıştım. Pınar'ın yöntemi gibi, travestilerin hayatlarına dokunarak, onların sokaklarına girerek, onların diliyle konuşarak... Kate Millett o kadınların diliyle konuşuyordu, üstten bir bakışı yoktu.

Beril: Evet, Pınar'ın çalışmasıyla çok paralel gerçekten; öyle olmalı zaten, kâğıt üstünden falan olacak şeyler değil bunlar.

Feryal: Seslerini duyurmayı önemsiyor kitapta ve dediği şey çok etkileyiciydi. "Ben şimdiye kadar hep akademideydim ve C*insel Politika*'yı yazarken çok üst, akademik bir dil kullandım ve ondan dolayı böyle bir suçluluk duygusu, bir rahatsızlık duydum. Çünkü ben bir feministim, politika yapıyorum ve bunun başka türlü olduğunu bu kitapta size göstereceğim," diyor ve yazarken sürekli kitabın konusu olan seks işçilerinin seslerini tam olarak verip veremediği gibi bir sıkıntısı var. Çünkü tınlamaları var, kekelemeleri var, duraksamaları var... Ya onu başaramazsam diye müthiş bir derde düşmüş. Sunuşta uzun uzun onu anlatıyor ama kesinlikle, iyi de bir çeviri bence. O sesleri biz de okuyucu olarak çevirmenin de çok büyük katkısıyla duyuruyoruz bir şekilde. Yani müthiş bir şekilde korkuları, tekrarları var örneğin. Duyuyorsun yani, burada kadının bir derdi var ve böyle bir şey yaşamış.

Beril: Ben filmini görmeyi çok istedim ama göremedim. Filmde o sesleri duyuyoruz herhalde... *Sokak Kadınları*'nın arka kapağında Kate'ten bir alıntı var. *"Birilerini sevmek, onları tanımak istemektir. Birbirimizi öğrenip tanıdığımız ölçüde, bugüne değin bizleri ayırmak için kullanılmış binlerce ayrımı algılayabilir, giderek kendi düşsel yaşamımızla kaynaştırabiliriz. Böylelikle, dört bucaktaki kadınların deneyimi, hepimizin ortak malı olur, hepimize aktarılan bir miras olur ve bu erkekler dünyasında kadın olmanın ne demek olduğunu iyice anlarız."*

Sonra 1974'te *Uçmak*'ı yayımlıyor. Uçmak da, Pencere Yayınlarından

çıkmış ama tükenmiş maalesef. İngilizcesi *Flying*, bu gerçekten parmak ısırtan bir içtenlikle yazılmış. *Cinsel Politika*'nın çıkmasıyla hayatının bir anda hız kazanıp nasıl altüst olduğunu anlatıyor. Bu otobiyografik edebiyat türü içinde örneğine az rastlanan bir itirafname niteliğinde. Onu ben vaktiyle okumuştum, gerçekten çok etkileyiciydi.
Feryal: O iyi bir çeviri miydi peki Beril?
Beril: Onu ben İngilizce okumuştum.
Hazal: Biz onu edebiyat atölyesinde okumuştuk da çeviriden pek memnun kalmamıştık.
Feryal: Ben de öyle hatırlıyorum, çok oldu okuyalı.
Katılımcı (b): Zor bir dili var diye hatırlıyorum. İngilizcesinde de zor.
Beril: 1977'de yayımlanan *Sita* ise gene hayatından bir kesit olup hüsranla son bulan bir aşkın hikâyesi. İç burkucu, mahrem bir otobiyografi. Sita ateşli, baştan çıkarıcı, zarif olduğu kadar şehvetli, başından birkaç evlilik geçmiş ve yetişkin çocukları olan bir kadın. Kate'den on yaş büyük. Fırtınalı bir ilişki. Kate onunla hayal bile edemediği bir bahtiyarlık yaşarken hep eksikliğini duyduğu emniyete de kavuştuğunu hissediyor. Ne var ki ayrılıyorlar sonunda ve ilişki koptuktan birkaç yıl sonra Sita canına kıyıyor. Kate kolay kolay kaldıramıyor tabii bu acıyı. Sita'nın intiharından sonra derin bir acıya gömülüyor. *Elegy for Sita*, bunu getirdim size bakarsınız diye. "Sita'ya Ağıt", onulmaz bir keder içinde geçen günlerini Sita'yla paylaştığı bir monolog. Hayatta kalmış olmaktan dolayı bedbaht olduğu kadar, kendini bırakıp gittiği için de kızgındır Sita'ya. Bir katre külüne bile sahip olamadığı için hayıflanıp durur. Yakıyorlar Sita'yı. Birazcık külünden almak istiyor ama olmuyor. Kate'in el yazısı ve desenleriyle bezeli olan kitap az sayıda basılmış olup özel bir cildi var.

O sırada, 1979'da İran altüst oluyor. Kate uzun yıllar ABD'de şahın despotik yönetimine karşı çıkan İranlı politik göçmenlerle çalışmış. Şah ülkeden kaçıp da İran demokrasi ile şeriat arasında araftayken İran'dan acil bir çağrı gelir, oradaki feminist kadınlar tehdit altındaki haklarını savunabilmek için kız kardeşlerinden destek istemektedir. Kate, Sophie'yle beraber kalkıp gider İran'a. Tahran Üniversitesi'nin kampüsünde ve her yerde kadınlar isyan halindeyken devrim muhafızları da onların peşindedir. 8 Mart'ı orada sözüm ona kutlarlar, fakat sonunda ikisi de tutuklanır ve sınırdışı edilir. Kate, İran'da geçirdiği kısa süre içinde devrim idealinin trajik bir şekilde nasıl ters yöne saptığını gözler. "Patriarkal din devleti" yani şeriat yürürlüktedir artık. 1981'de yayımlanan *Going to Iran* Sophie'nin fotoğrafları ve Kate'in kalemiyle tarihe tanıklık eder.

1990'da yayımlanan *Tımarhane Yolculuğu*[3] kitabında akıl hastalarını hapsederek gözlem altında tutan sisteme karşı ağır bir eleştiri getirir. Okuyanınız var mı? Her zamanki gibi kişisel hikâyesidir bu. Yaşadığı yedi yıl süren kâbusun hikâyesi ama aynı zamanda da delilik yaftası yapıştırılarak isteği dışında hücreye kapatılan, arkadan kilitlenen kapıların ardında elektro şoklarla "sağaltılmaya" çalışılan insanların acılı hikâyesi. Günümüzün tabuları arasında olan psikiyatrik tedavi yöntemleri Kate'in nazarında işkenceden farksızdır.

Birleşmiş Milletler tarihinde ilk kez 2000 yılında "akıl sağlığı" ile

[3] Tımarhane Yolculuğu, Metis Yayınevi, 1995, Türkçesi: Nesrin Kasap- Tükenmiş (The Loony-Bin Trip)

ilgili düzenlemeler öteki uluslararası insan hakları ihlalleriyle birlikte BM nezdinde ele alınarak incelenecektir. Kate, 1993'ten beri faaliyette olan (uluslararası gönüllü yardım kuruluşu) SCI (Support Coalition International)[4]'ın sözcüsüdür ve BM'den bu örgütün toplumsal değişimi savunan bir sivil toplum örgütü olarak kabul edilmesi talebinde bulunacaktır. Kate savunmasından önce karın ağrıları çeker, aynada kendini beğenmez, saçları ağarmış, üstündeki elbise de pek biçimsizdir, velhasıl kaygılar içindedir... Oturumun kapanmasına yarım saat kala ona söz verilir. BM delegelerinin çoğu sorundan bihaberdir. Kendi ülkesinin temsilcisinden "Amerikalı" diye söz eder. Amerikalı hiç sempatiyle bakmaz ona, "Ya azgın ve zapt edilmesi mümkün olmayan biri gelirse ne yapacağız, yani salıverecek miyiz onu, böyle bir şey olabilir mi?" diyerek tepki gösterir. Bu hastalıkların ilaçla tedavi edilip edilemeyeceğini ve her türlü ilaca karşı olup olmadığını da sorarlar. Kate de onlara, psikiyatrinin giderek toplum üzerindeki tahakkümünü artırmasıyla meydana gelen olumsuzlukların tartışıldığı, Berlin'deki Özgür Üniversite Foucault İnsan Hakları İhlalleri Mahkemesi'ndeki[5] tanıklıkları anlatır. Ve beklenmedik şekilde olumlu bir netice elde edilir. SCI, Birleşmiş Milletlerce resmen tanınır. Oturumu izleyen Kanadalı gay ve lezbiyen iki kişi Kate'in boynundaki künyeyi görünce şaşırmaktan kendilerini alamazlar, "Aa, siz Kate Millett mısınız?" diye sorarlar. Kimse onun kim olduğunun farkında değildir. Oradan çok mutlu ayrılır Kate. İstanbul'da, İçgörü Psikiyatri Derneği'nde bu mahkemeyi teatral bir üslupla sıcağı sıcağına anlatmıştı bizlere.

1995'te Zulüm Politikaları yayımlanır. Bu çok farklı bir kitaptır, çünkü kendi iç meselelerinden kalkarak yazılmış olmayıp bilimsel bir araştırmaya dayanır.z *Zulüm Politikaları*'nda, dünyanın belli başlı yerlerinde zulme uğramış insanların çektikleri dile getirilir. Dolayısıyla kitapta devlet eliyle uygulanan işkence yer almakta. Kitabın önsözünde, *"Elinizdeki kitap, her ikisi de iktidar ve hükmetme, zulüm ve mahrum bırakma kadar, cesaret ve direnmeyi de inceleyen Cinsel Politika ve Bodrum adlı kitaplarımın mantığına uygun ve doğal sonucu olarak ortaya çıktı. Yolculuk uzun ve asap bozucuydu. Çoğu zaman başka insanların katlanmak zorunda kaldıkları şeyleri okumak bile beni umutsuzluğa sürükledi. Okurun benimle bu yolculuğa katılmasını istememin nedeni, başlangıçta beni harekete geçiren dürtü, eğer olanları bilirsek değiştirilebilmeleri için biraz umut beslenebilir. Eğer umursarsak kötülüğe karşı bir şeyler yapma imkânı doğar,"* diyor. Bu kitap Türkiye'de 98'de yayımlandı. *Zulüm Politikaları* ile ilgili olarak Tuna Erdem, Kate'e şunu soruyor ki çok doğru bir soru bence de, diyor ki: "Siz hiç Amerika'dan bahsetmemişsiniz bu kitapta. Hâlbuki Amerika'da da işkence olduğunu biliyoruz biz. Niye bahsetmediniz?" Kate, "Amerika'da soğuk yöntemler sürdürülüyor. Hâlbuki ben sıcak işkencelerden bahsettim. Amerika her şeyin arkasında, yani Latin Amerika'daki işkencenin arkasında da

[4] Support Coalition International (Uluslararası Destek Koalisyonu) 11 ülkeye yayılan 70 aktivist örgütü aracılığıyla insan hakları ve zihinsel sağlık sistemlerinde alternatif yollar üzerine çalışmalar yürüten, kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütüdür. 1970'te başlayan bu oluşum, 1990'da Uluslararası Destek Koalisyonu adını alır, 2005'ten bu yana ise Mind Freedom International (Uluslararası Akıl Özgürlüğü) olarak çalışmalarını sürdürmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz http://www.mindfreedom.org/)

[5] The Foucault Tribunal, Free University Berlin. 1-2 Mayıs, 1998

Amerikan politikası var. Amerika'da adalet sistemi var, güvenlik sistemi var, suçlu var, birtakım mahkemeler var. Bunları uygulayıp gerekeni yerine getiriyorlar. Çok ciddi bir işkence yöntemi bu da ama ikisi aynı şey değil," diyor. Tabii o tarihte henüz Guantanamo yok gündemde!

Bu saydıklarımın dışında iki kitabı daha var Kate Millett'ın. Birinde annesini, ötekinde de teyzesini anlatıyor. Her iki kadın da yaşlılıklarında huzurevine gönderiliyor. Kate buna da çok karşı, çünkü huzurevlerinin de tıpkı hapishaneler ya da tımarhaneler gibi insanları hapsedip, ilaçla uyutarak toplumdan kopardığını düşünüyor ve onun için mücadele ediyor. Sonunda, "Annemi kurtarabildim ama teyzemi kurtaramadım. Teyzem oradan kaçıp gitmek istedikçe ilaç verdiler ve orada öldü," diye hayıflanıyor. Bu iki kitap da Türkiye'de yayımlanmadı.

Kate'in bir ütopyası vardı, bu da bir kadın kolonisi kurmaktı. Bu hayalini gerçekleştirebildi hayatında. Kitaplarından kazandığı parayla New York'a iki buçuk saat uzaklıkta bir çiftlik satın aldı. O çiftlik giderek gelişti ama ilk aldıklarında ağır emek isteyen bir şeydi. Aynı hayali paylaşan, çoğunluğu sanatçı kadınlarla işe girişti. Toprağı bellemekte çok zorlanınca bir traktör kiralamışlar. Oraya bina da yapılmış. Kate aynı zamanda sanatkâr olduğu için heykeller de yapıyor. Bir atölyeye ihtiyacı var. Bütün bunları büyük bir şevkle birkaç yıl içinde tamamlıyorlar. Sonra günün birinde Sophie, "Biz bu işlere bu kadar zaman harcıyoruz ama kendimize hiç zaman ayırmıyoruz. Programlayalım bu işi," diyor. Sabahları tarım işleriyle uğraşıyorlar, öğleden sonraları da kendi çalışmalarıyla, ister yazı yazıyor, ister resim yapıyorlar... Akşam olunca da kafa çekiyorlar.

Çiftlikte çam ağacı yetiştiriyorlar, Noel için. Noel öncesi aileler gelip satın alıyor, o çevrede epey de sempati toplamışlar. Ve böylece kendini besleyen bir işletme haline geliyor çiftlik. Çiftliğe on beş günlüğüne gidilebiliyordu. Önceden haber veriliyor, orada kalınıyor, yiyip içiliyor, çeşitli etkinliklere katılıyordu kadınlar. O zamanlar bütün bunlar için beş yüz dolar ödeniyordu. Ama şimdi soracak olursanız çiftliğin durumu pek iyi değil. Yarısını satmak zorunda kalmış Kate. O sattığı yerde de inşaat başlamış. Bu inşaatın suları çam ağaçlarının dibine geliyormuş ama ağaçlar kendi kendilerini bir şekilde rehabilite ediyormuş. Yani kendi de pek gidemiyor galiba çiftliğe. Ama hayalini gerçekleştirdiğini düşünüyor ki bu doğru, çünkü ne zaman girişiyor bu işe? 1980'lerde...Yani epey uzun bir süre kadınlar çiftliğin tadını çıkarıyor.

Heykellerin yanı sıra ipek kumaş üzerine baskı yapıyor Kate. Bu da yazarlık kadar önemsediği bir iş ve sanat çevrelerince de önemseniyor. Amerika'da da bazı müzelerde eserleri sergileniyor. Bu yaptığı heykeller son derece politik, hiçbir şey kaçmıyor gözünden. Kimi zaman yazıyla kimi zaman, ne derler, elleriyle yarattığı heykelleriyle karşı çıkıyor muhafazakârlığa, şiddete, kapitalizme. Bunlardan bir tanesi 1970'te yaptığı Amerikan Rüyası'dır. Onu Vietnam Savaşı'na karşı yapıyor. Bir klozete takılmış bayrak, Amerikan bayrağı. O zaman çok fazla tepki görmese de sonradan bir retrospektif sergide birtakım emekli askerler ihbarda bulunuyor. Ama bu 1990'larda oluyor, başka eserler de var orada. Söz konusu müzeyi kapatmakla tehdit ediyorlar ama sonunda bir şey olmuyor.

Kate Türkiye'ye geldikten bir ay sonra Amerika'ya gittim. İlk gidişimdi ve birkaç gün onun evinde kaldım. Çok çok güzeldi evi. Ondan

bahsedeceğim size. Evinde bazı heykelleri vardı; örneğin Amerikan bayrağı resmedilmiş penis, ucunda yıldızlarıyla.

Kate 2005'e kadar Bowery'de bir evde yaşadı, New York'un doğusunda bu semt. Çok eski, tarihi bir yapıydı, İç Savaş zamanında askerler barınırmış. Zamanında oldukça bakımsızmış. Sonra genelev olarak işletilmiş. O dönemde çok gaddar bir genelev patronu varmış, çok sayıda kadın patronun zulmüne dayanamayıp intihar etmiş. Sonra bu binaya 60'lı yıllarda sanatçılar gelip yerleşmiş, binayı onarmışlar. Kate de o zaman gelmiş. Koskocaman çini sobalarıyla şahane bir oturma odası vardı; üst katında da Fumio'nun atölyesi varmış. Sonra tıpkı bizdeki gibi mutenalaştırma adı altında Bowery'yi yıkmışlar. Bu kez gittiğimde, başka bir yere taşınmıştı Kate. Bowery'de yaşarken, intihar eden kadınların ruhlarının kendisini koruduğunu söylüyor ve oradan çıkmayı hiç aklına getirmiyordu.

Kate'i bu sene bir ay kadar önce gördüm, bir vesileyle New York'a gitmiştim, onu hemen aradım. Çok sevindi, nerede kalıyorsun, gel benimle kal, dedi. Türkiye'ye gelişinde Kate ile sadece on gün beraber olmuştuk. Sonra da arada sırada yazıştık ama o on gün onda çok iz bırakmış anlaşılan. "Müsaitsen yarın gelebilirim," dedim. Ertesi sabah gittim yeni evine. Teypte Müzeyyen Senar'ın sesi. "Hatırladın mı?" dedi. Buradayken onu göbek dansı olan bir yere götürmelerini çok istemişti. Arkadaşlar da onu götürmüştü, hatta çok şeker bir resmi var o geceden. "Ama sen gelmedin," diye takıldı bana. Sonra, "Sana sarı laleler alacaktım ama vaktim olmadı," dedi. Bir an için irkildim, niye sarı laleler? Sonra uyandım, *Zulüm Politikaları*'nın girişinde, "Ben bu yazıya başlamak için bir şeyden güç almalıydım. Bir toprak kap içinde sarı laleler olsun istedim," diye yazmıştı. Sarı laleler oraya bir göndermeydi.

Sonra oturup kahve içtik. Kahveler biter bitmez, "Kalk gidiyoruz şimdi," dedi. "Nereye?" diye sordum. "Bugün korkunç bir facianın yıldönümü." Bir dikimevinde yüzyıl önce çıkmış bir yangında ölen işçileri anma günüymüş o gün. "Triangle Fire" diye biliniyor. Apar topar kalkıp gittik. Çok çeşitli, her renkten, her cinsten, her yaştan insan vardı orada. Kalabalıktı ve gerçekten son derece duyarlı bir kalabalıktı. Yüzyıl önceki bina restore edilmişti tabii ki... Binanın en üstteki üç katında, 7., 8. ve 9. katlardaki dikimevinde çalışan kadınlar yanarak ölmüş, kapılar kilitliymiş, kaçamamışlar. Kimisi kendini pencereden atmış, kimi dumandan zehirlenerek, kimi de yanarak ölmüş. Büyük bir ekran vardı; sendika yöneticilerinin, o sırada grevde olan kimi öğretmenlerin ve çalışma bakanının konuşmalarını bu ekrandan izledik. Bir de upuzun kamış çubukların ucuna kadın gömlekleri bağlamışlardı, rüzgârda dalgalanıyordu bu bluzlar, çok etkileyiciydi, canlıydılar sanki. O dikimevinde bluz dikilirmiş. Çoğu göçmen ve kaçak 500 işçi çalışıyormuş. 126'sı bu kazada ölmüş. O gömleklerin her birinde bir bant vardı ve üzerlerinde isim ve yaşları yazılıydı. Daha çok İtalyan ve Yahudi göçmen işçilermiş. Yaşları 16, 17, 21 civarındaymış... Miting yaklaşık iki buçuk saat sürdü. Kate'in sağlığı pek iyi değildi ama sonuna kadar kaldı, hem de durmadan sigara tüttürerek. Ben de çok etkilendim, orada bulunanların acısı ve öfkesi çok canlıydı, böyle bir şey hiç beklemiyordum. Hiç bilmediğim bir olaydı. Kate söylemese nereden haberim olacaktı, sonra eve döndük. Benim hikâyem bu kadar.

Ayşegül: Çok teşekkür ederiz.

Beril: Rica ederim.
Beril: Kate orada şey diyor, "Feministler yaşlanmaz." Kendi üstüme de alınıyorum. (Gülüşmeler)
Hazal: Bilmiyorum ama De Beauvoir'ın hayatına göre sanki Kate Millett'ın şu anda biraz daha ideal olarak düşündüğümüz bir yaşamı varmış gibi. Yeterli bilgim olmamasından da kaynaklanıyor olabilir ama Beauvoir'ın Sartre'la ilişkisi bana sorunlu geliyor. Tabii biraz da kişisel olanı ve politik olanı konuştuğumuz için... Çünkü 49'da yazdıktan sonra 76-77'de sanırım kürtaj eylemiyle beraber kadın hareketiyle ilgili bir şeyler yapmaya başlıyor ve ondan sonra, "Ben, *İkinci Cins*'i yazdığımda feminist değildim, kendime feminist demiyordum, bunu şu anda diyorum," diyebiliyor. O yüzden Kate Millett'ınki daha deneysel bir yaşam gibi geliyor, hayatına gerçekten bu politikaları nasıl uyarlayabileceğini kişisel olarak da sürekli denemiş, yollarını yöntemlerini araştırmış birisi gibi görünüyor.
Beril: Evet tabii, düşüncelerine aykırı bir hayatı olmadığını düşünüyorum ben de... İçinden geldiği gibi yaşayan bir insan olduğu izlenimini ediniyorsunuz. Kendisini ve hiçbir şeyi büyük görmüyor. O Kate Millett, biz onu çok önemsiyoruz ama o kendisini önemsemiyormuş gibi...
Feryal: O Kate hatta değil mi? (Gülümseme)
Beril: Evet, Kate. Ama biz onu farklı görebiliyoruz. Şöyle bir şey de var tabii ve acı bir şey; Kate artık bilinmiyor Amerika'da, yeni kuşaklar onu tanımıyor. Hatta bir makale okudum geçenlerde, doktora öğrencisi bir kadına profesörü Kate Millett hakkında bir doktora çalışması yapmak anlamlı olabilir, diyor. O da kitabevlerini dolaşıyor, bilgisayardan bakıyorlar, "Hmm, Kate Millett... şu var bu var, evet"; ama gittiğinde kitapçı bilmiyor Kate Millett'ı. Bu da üzücü elbette ama kendisi hâlâ faal, bir yerlere gidiyor, konuşuyor, yazıyor, ama kitap yazıyor mu pek emin değilim. Kate, patriarkaya tarihi bir perspektiften bakıyor. "Bu hareket başlayalı 150 yıl oldu, bilemediniz 200 yıl," diyor. "Ondan önce kadınlar hiçbir şeyin farkında değildi, hiçbir şey yapamıyorlardı. Yani içinde bulundukları duruma razı olmaktan ya da canlarına kıymaktan başka çareleri yoktu, ama o zamandan beri çok adım atıldı. Çünkü feminist politikanın ilkelerine dünya kadınları, şöyle ya da böyle, sahip çıktı." Biz ne kadar üzülüyoruz, acı çekiyoruz kadın cinayetlerinden dolayı ama pek çok kadın, haklarına sahip çıkmak için boşanmak istiyor. Boşanmak istediği zaman bir kısır döngüye giriyor. Adam, istemezse izin vermiyor ve öldürüyor sonunda. Çok korkunç, ama o kadın, bir farkındalıkla hareket ediyor, bu evden kurtulmalıyım düşüncesiyle hareket ediyor. Kate ne getirdi? Biz şimdi biliyoruz, bu konularla ilgileniyoruz, ama çoğu Amerikalı kadın, kendi memleketinde bir sürü hakka sahip olmuş, rahat, lay lay lom yaşıyor. Ama yani nasıl oldu bu? Bu haklar nasıl elde edildi, değil mi? Kolay bir şey değildi bu gerçekten.
Güneş: İkisinin arasında bir karşılaştırma yaparsak, şu söylenebilir mi? Simone de Beauvoir da Kate Millett da İkinci Dalga Feminist kuramın farklı şekilde paradigma yaratan insanları. Ancak şimdi İkinci Dalga Feminist Hareket'in politik anlamda değil ama paradigmasını tartışan Queer teorilerinde şunu görüyoruz; her ne kadar 'gender'dan bahsetmese de, Beauvoir iki cins kuramını ortaya atıyor ve bu iki cinsin bir şekilde toplumsal cinsiyet teorisi üzerinden kurulduğunu söylüyor. Günümüzde Queer teorisinin eleştirdiği, cinslerin nihayetinde biyolojik ve toplumsal

olarak, aynı şekilde de özcü bir şekilde ayrıştırılmasını, De Beauvoir her ne kadar altını çizmese de bir şekilde bunu eleştirmiyor. Biyolojik cinsiyetin performatif olup olmamasını, yani tarihsel ve toplumsal olarak kurgulanan bir şey olup olmadığını hiçbir şekilde tartışmıyor. Yani, orada aslında varsaydığı cinsiyet toplumsal olsa da nihayetinde biyolojik bir yanı var, yani özcü bir arka planı var. Biyolojik olanı hiçbir şekilde tartışmıyor. Dolayısıyla De Beauvoir İkinci Dalga Feminist paradigmanın içerisinde. Millett'a baktığımızda ise, teorik olarak her ne kadar Beauvoir'dan farklı bir feminist politika üzerine söylem üretse de o da paradigmayı aslında aşmıyor; yani cinsiyetin performatifliğini o da hiçbir şekilde sorgulamıyor. Daha doğrusu, biyolojik "sex" anlamındaki cinsiyeti sorgulamıyor. Bence belki ikisinin arasında böyle bir benzerlik kurulabilir.

Yani meta teori düzeyinde... Bu tartışmalara katıldığımdan beri sürekli bir biyografi, teori ile beraber tartışılıyor. Muhakkak ki feminist politika için insanların kendi hayatına bakarken önemli bir şey olabilir, bir analoji kurma olabilir biyografileri anlama derdi, ama teoriyle biyografinin birebir örtüşme noktaları çok olmasa gerek diye düşünüyorum. İnsanların yaşam biçimleri çok kişisel refleksiyon düzeyleriyle alakalı. Nihayetinde çok farklı teorik birtakım fikirler ortaya atabilirsiniz ama bire bir bütün o fikirlerin biyografik birtakım örtüşmeleri olmak zorunda mı? Böyle bir sorgu, sorgulama bana meta düzeyindeki bir şeyi çok yere indirmeye çalışmak, çok pratik faaliyetle örtüştürmeye çalışmak gibi... Teorik olarak bana biraz yanlış bir yaklaşım gibi geliyor.

Hazal: Belki o şundan kaynaklanıyor, biz bu etkinlikleri planlarken de, benim kişisel olarak etkinliğe gelirken de beklentim, sırf teori düzeyinde kalan bir teori tartışması yapmaktan ziyade gerçekten bu hareketin, şu an yapmakta olduğumuz bizim de bir parçası olduğumuz hareketin tarihini anlamak. Çünkü feminist hareket içinde tartıştığımız konular da dahil birtakım şeylerin kendi hayatımıza uyarlanmasında, yani bir feminist olarak hayatı yaşamakla ilgili birtakım dertler var. Dolayısıyla, ben bu biyografilerin o yüzden de önemli olduğunu düşünüyorum, çünkü bir de şöyle bir şey var: Türkiye'de eğer feministsen ve feminist hareket içerisindeysen, ister istemez bir noktada, orada uzaktaki bir kadın üzerinden siyaset üretiyormuş gibi hissediyorsun kendini zaman zaman. Dolayısıyla dönüp bir de kendine bakmak, yani bakışını kendine yöneltmek ve bütün bu teorik ve tarihsel arka planda feminist hareketin hem bireysel hem toplumsal olarak kadınların hangi mücadelelerden geçerek ilerlediğini görmek bana önemli görünüyor. Çünkü mücadeleyle, feminist hareketin mücadelesiyle, o fikirlerin nasıl yavaş yavaş geliştiğini, yani Queer teoriye gelinceye kadar o adımların nasıl savaşımlarla atıldığını ve kazanıldığını görmemiz açısından önemli olduğunu düşünüyorum, ama Queer kavramını tartışabilmek için bütün bu tartışmalara ihtiyacımız vardı. Çünkü biraz da şöyle bir şey oluyor benim gözlemlemim; bugünlere çok kolay bir şekilde atlıyoruz. Queer'e geldik, Queer'i benimsedik, mesela seks işçiliğini kavram olarak benimsedik, tavır olarak da, ama yani bunların gerçekte arka planı neydi, nelerden geçildi, hangi kadınlar, hangi mücadelelerden, neler düşünerek, hangi adımlardan buralara kadar geldi? Onları görmemiz açısından ben iyi olduğunu düşünüyorum.

Feryal: Acaba ben mi yanlış anladım. Kate Millett politikasını yaparken çok net bir şekilde, patriarkadan ve cinsel politikadan anladığı şey, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği. Yani erkek egemen sistem yapısı üzerine bir eleştirisi var ve şu anda anlaşılan cinsel politikayla benim anladığım ve yakın olduğum cinsel politika meselesi hâlâ bu, bence bunu koymak gerekiyor. Bir de örneğin Queer'e gelmekle bir aşama kaydedildiğini düşünmüyorum çünkü Kate Millett'ın da dediği bu sistem, kadın erkek arasında kurulan iktidar ilişkisi ve o sistem yapısı kadınları mağdur ediyor ve diğer cinsel yönelimlerdeki insanlarınki farklı bir ezilme biçimi. Yani hâlâ Kate Millett böyle düşünüyordur, ben de böyle düşünüyorum. Dolayısıyla Kate Millett'ın yaptığı şey ya da yapmaya çalıştığı şey hâlâ çok tartışmamız gereken ve nedense tartışılmayan, görülmeyen bir konu.

Bir de şu bana çok doğru gelmiyor açıkçası, Simone de Beauvoir'ın yaşadığı dönem, süreç ve onun birikimiyle Millett'ı eşitleyerek tartışmak... Simone 50'lerde yazıyor ve varoluşçuluk gibi bir düşünme biçiminin içerisinde... Kadın filozof onun üzerinden kadınlara bir şeyler söylüyor. Öbürü ise İngiliz Dili ve Edebiyatını bitirmiş. Lawrence'dır, Henry Miller'dır bütün o yazarları biliyor. Yani ikisi de bildikleri şey üzerinden doktora tezlerini yapıyorlar. Dolayısıyla onlar hem dönem hem süreç hem de yaşadıklarıyla farklı iki kadın... Simone de Beauvoir gerçekten çığır açıcı, patriarkayı söylesin söylemesin. *"Kadın doğulmaz kadın olunur"* diyerek toplumsal bir saptama yapıyor ve biz oradan hâlâ çok besleniyoruz. Kate Millett'ın da söylediği en önemli şey, patriarka ve ondan sonra da aslında Delphy geliyor. Mesela Pazartesi'de bizim tartıştığımız şey ya da beslendiğimiz şeyler hep bu patriarka meselesi üzerindendi ve hâlâ bence o yüzden de Kate Millett önemli.... Burada da mesela kaç kişi tanıyor ve biliyor? Sen Amerika'yı söylüyorsun ama ne kadar iyi oldu bu toplantı, tekrar Kate Millett'ı andık. Mesela Kate Millett'ın yazdığı *Sokak Kadınları* son derece devrimci bir kitap. 'Dolap' diyor, sen kutu dedin, kafamızdaki dolaplar...

Aslında hepimiz kendimizle ilgili bir şeyler yapıyoruz. Bizim hep söylediğimiz bir şey var ya, biz feministler olarak kimseyi kurtarmıyoruz, önce kendimizi dönüştürüyoruz. Mesela, "ben bir zamanlar çalıştım, aç kaldığım zamanlarda erkeklerle yattım, para kazandım ve seks işçiliği yaptım. Ve oraya giderek, en iyi bildiğim şey de bu olduğu için, bu kadınların seslerini duyurmak istedim," diyor. Çalışmak meselesi değil, diyor; bedenlerini etleştirmekten dolayı bu kadınlar eziliyorlar, yani o ruh çıkıyor, her bir şey çıkıyor, beden et haline geliyor. Ve işte cinsel politikanın da özü budur, diyor. Eğer biz patriarkanın ne olduğunu konuşacaksak işte bu kadınların hayatlarına bakalım. Her noktada nasıl bir şey... O para ağı olsun, bedenleri olsun, emekleri olsun, yoklar yani. Dolayısıyla bence Kate Millett ve onun anladığı ve benim de hâlâ öyle anladığım cinsel politika meselesi üzerine çok konuşmaya ihtiyacımız var diye hâlâ düşünüyorum.

Şemsa: Bence biyografiler çok önemli çünkü zaten feminizm aslında o demek değil mi? Yani ha Kate Millett başka kadınların sesi olmaya çalışmış, ha kendi sesi olmaya çalışmış. Yani bu da bir biyografi. O meta teoriyle alttaki biyografiyi feminizm hiçbir zaman ayırmaz diye düşünüyorum. Asıl olan, ikisi birbirinin içerisindeyse feminizm olur zaten. Öbürü, "birileri feminist teori yapıyor" olur. Bu insanlar sadece

feminist teori yapan insanlar değil yani, aynı zamanda kendileri de feminist. Hani feminist olmayıp birisi feminist teori üzerine yazıyorsa o zaman meta teori olur, altta da biyografisi olur. Başka türlü bir şey. İkinci bir şey daha, Kate Millett'ı birilerinin bilmiyor oluşuna ben de çok üzülüyorum, ama bilmedikleri halde bence Kate Millett'ın yaptıkları şeyi kullanıyorlar. Feministler arasında da Kate Millett'ı bilmeyen olabilir ama onun söylediği şeyler üzerinden okunuyor, yazılıyor...

Beril: Bir sürü haklar elde edildi zaten o mücadeleler sonunda.

Şemsa: Beauvoir da aynı şekilde, bütün o yazan çizen kadınlar bir şekilde insanların kafasının içerisine giriyorlar. Bu insanlar olmasaydı bence Queer teoriye de gelinemezdi. Yani iyi ki onlar var da buralara kadar gelinme fırsatı olmuş. Yaşamlarında da bence Queer teorinin çok izleri var. Kendileri bunu böyle Butler'ın dediği gibi performatif gibi kelimelerle dile getirmemiş olsalar da mesela özellikle Kate Millett'ın yaşamında zaten bu var bence. Yani belki biri Kate Millett'ın yaşamının biyografisini Queer teori açısından okusa çok ilginç şeyler yakalayabilir.

Hazal: *Uçmak* özellikle.

Şemsa: Mesela Queer yaklaşımla *Uçmak*'ı değerlendirmek çok hoş bir master tezi veya bir makale olur.

Güneş: Ben kesinlikle biyografilere bakmayalım demiyorum, meta ve yereli ayrıştırmamın sebebi şu: Bir özdeşlik aradığımız zaman orada otoriter bir dil çıkıyor, yani kimlik sorunuyla da alakalı bir şey. Bir şeyi özdeşleştirmeye başladığımız zaman, orada yargılamaya başlıyoruz. Beauvoir bir şekilde, her ne kadar kendisine feminist demese de, *İkinci Cins*'i yazıyor ve belli bir ayrıksı yaşamı var, ama tam feminist gibi yaşamamış dediğimiz zaman ona bir yargı atfetmiş oluyoruz...

Şemsa: Ama o idealize etmekten geçiyor. Feminizmin bence zaten öyle bir idealize etme amacı yok.

Güneş: Evet, bence de olmamalı. Ama özdeşleştirmeye çalışıldığında idealize etme durumu ortaya çıkıyor herhalde. Ben onu vurgulamaya çalıştım, ama sizin söylediğinize katılıyorum. Yani Queer teori, aşmak anlamına gelmiyor bence de, sadece farklı bir kuramsal yaklaşım. O nedenle benim söylemeye çalıştığım şey sadece şuydu: Queer teorinin bir şekilde böyle bir eleştirisi var bu kuramsallığa ama bu aştı anlamına gelmiyor ya da bu paradigmanın içerisine diğerinin eleştirisini bu şekilde katamayız. Kendi içinde çok kapalı bir sistem olarak görmüyorum zaten bunu sadece teorik bir tartışma anekdotu olarak ortaya atmak istemiştim. Yani acaba kendi dilleri içerisinde de gerçekten böyle bir açılım sağlayabilir miyiz? Millett'ın her ne kadar bunun üzerine teorik bir çalışması olmasa da politik olarak, patriarkal sistem içinde eşcinsel kimliğini sahiplenerek politik tavrını ortaya koymuş bir insan nihayetinde. Yani orada da teoriyle politikanın ayrıştığı bir nokta var zannedersem.

Şemsa: Kate Millett'ın yaşamıyla ilgili söylemek istediğim bir şey var. O kadar zor yaşıyor ki kadın, feministliğini, lezbiyenliğini... Beril'den dinlediklerim, benim de o kısa sürede gördüğüm, ben feministim ve feministler böyle yaşar, biçiminde değil; inanılmaz zor bir yaşamı var, hepimizin yaşamı gibi. Çok zor bir yaşam sürdürüyor ve bence hâlâ bir sürü çelişkisi olan bir yaşam. Beauvoir da büyük olasılıkla Sartre'la ilişkisinde aynı şekilde zorluklar yaşıyordu... Böyle akıp giden bir ilişkileri yok değil mi, sürekli kopup tekrar birleşmelerle devam eden bir

ilişkileri var...
Ayşegül: Zaten Sartre'la Beauvoir'ın üçlü bir ilişkisi var. Sartre ile Beauvoir sürekli bir ilişki halindeler ama sürekli bir üçüncü kişi var hayatlarında. Sartre iki yıllığına Japonya'ya görevli gidiyor ve o iki yıllık süreç içerisinde evet, mektuplaşmalar oluyor, ama ikisinin de hayatında başka birileri var. Sartre başta tek eşliliği savunmadığını ve Simone'un da tek eşliliği savunmaması gerektiğini kendisine söyleyen bir insan. Ve özgürlüğünden hiçbir şekilde ödün vermeyen, bağımsız bir hayat sürmek isteyen bir adam.
Hazal: Simone'un kadınlardan bahsederken, "o" ve "onlar" diye bahsettiği noktayla "biz" demeye başladığı noktaya gelene kadar arada bir şey var...
Beril: Bilinç yükselmesi!
Esen: Ama o zamana kadar kendini kurtulmuş kadın olarak görüyor Simone.
Hazal: Evet, oraya gelinceye kadar, "o kadınlar" diye bahsettiği süre içinde, kendini daha erkeklerin klasmanında bir kadın olarak görüyor, yani kafa olarak, çünkü zaten kaç kadın var doktora yapıyor gibi... Dolayısıyla onun, "biz kadınlar" demesi, hareketle birleştiği nokta, biraz da o kürtaj hareketiyle başlıyor...
Ayşegül: Sartre zaten şunu demiş Simone'la ilgili, çok enteresan, "Simone de Beauvoir'da harika olan bir erkeğin zekâsına ve bir kadının duygusallığına sahip olmasıdır." (Gülüşmeler)
Beril: İltifat etmiş değil mi?
Ayşegül: Evet aslında iltifat etmiş.
Esen: Biyografiler meselesiyle ilgili olarak bir feministin hayatına feministler olarak bakmanın diğer bütün o biyografik anlatımlardan şöyle bir farkı olduğunu düşünüyorum: Bir idealize etme hali değil de tam da onun feminist arayışının ve mücadelesinin izi ile teorisinin izini bir arada takip edebilmenin yolu olarak görüyorum. Ama evet, onlar yazma, birikim, üretme ve mücadeleleriyle biraz daha "farklı kadınlar." Ama onlar bu hayatı yukarıdaki ideal insanlar olarak yaşamamışlar. Mesela geçen hafta Ayşe Düzkan, Simone'dan bahsederken şunu diyordu, Beauvoir'la beraber çalışmış kadınların söylediği çok önemli bir şey var, hiç o filozof De Beavoir değildi, "bizden biriydi." Bunun söylenebiliyor olması, "bizden birisi" gibi davranıyor olmasının artı bir özellik olarak tanımlanıyor olması bu kadınların biraz daha farklı olduğunu gösteriyor. Bunun illaki bir hiyerarşi meselesi ya da idealize etme durumu olduğunu düşünmüyorum ama şu anda herhangi bir kadını değil de Kate Millett'ı konuşuyor olmamızın da bir sebebi var nihayetinde. Bir üst teori olarak feminizme bakmadığımız için biyografilerin bu anlamda özellikle çok önemli olduğunu düşünüyorum. "Kişisel olan politiktir" söyleminin tam da buraya denk düştüğünü düşünüyorum, onların hayatlarını nasıl şekillendirdikleri, teorilerinin beni etkileyip etkilememesi için çok önemli bir kriter. O yüzden de, daha birçok kadın var, keşke hepsinin feminizmine biyografileri aracılığıyla bakabilsek.
Beril: Bir şey ilave edeyim. Bu sabah bakıyordum, Kate'le ilgili ne var başka diye, Angela Davis'e rastladım. 1970'te Angela Davis, Kara Panterler hareketine silah sağladı diye tutuklandığı zaman Kate kalkıp duruşmasına, Kaliforniya'ya gidiyor. Kate o zaman New York'ta yaşıyor. Angela Davis hapisten çıktığı zaman da bir kutlama yapıyorlar, Kate

gene gidiyor şampanyasıyla falan. Kate'le ilişkisini anlatıyor Angela, nasıl etkilendiğini, onun kalkıp oralara kadar gelmesini... İkisi de 70'lerin savaş karşıtı kadınları, Angela Davis de çok önemli bir kadın o anlamda, yani o da feminist hareket içerisinden gelmiyor, ama bütün o hareket içerisinde çok çok militan. Sonra bir şey buldum. 2008 yılında galiba Meksika sınırda konuşması var, dünyadaki kadınların mücadeleleriyle beslenen bir konuşma, çok hoştu...

Hazal: Biz aslında biraz, geçen hafta Ayşe Düzkan'la şunu da konuştuk: Şu andaki gözlemim, kendi içinde bulunduğumuz çevreden de bahsetmek gerekirse, İkinci Dalga'ya hafif bir burun kıvırma var ama bu burun kıvırmayı yaparken de aslında İkinci Dalga'nın ana metinleri, birincil metinleri okunmadan yapılıyor. Yani Angela Davisleri, Kate Millettleri ya dinlemiş ya da başkalarından doğru onlara gitmişiz.

Feryal: Mary Wollstonecraft var, ilk metinler ve aslında okumak lazım.

Hazal: Evet, biz bu etkinliklere başlarken hep dalgaları aşmak diyorduk, ama bir yandan da mesela birinci, ikinci dalga diye dönemselleştirmenin kendi içinde sorunları var belki ama en azından bir'den başlayıp o kronolojiyi takip edebilmenin bir önemi de var. Yani hem o gelişimi takip edebilmek hem de örneğin -İkinci Dalga içerisinde kendimizi konumlandırmayabiliriz ya da Üçüncü Dalga ya da herhangi bir dalga içerisinde- ama gerçekten Birinci Dalga'dan bile hâlâ alacağımız ve öğreneceğimiz çok şey var ki buradaki Birinci Dalga etkinliklerinde konuştuğumuzda sufrajetlerin dönem içinde ne kadar devrimci olduğu biraz ortaya konuldu.

Senem: Teorinin ve biyografinin ikisinin birlikte beslendiği ve birbirinden çok farklı olduklarını düşünüyorum ben de, ama Güneş'in dediğini biraz şöyle de anlıyorum. Ben de kendi adıma bu biyografik yazılarda biraz daha şeyi arıyorum herhalde... Biyografik açıdan bakmak aslında "teorik" olmayan bilgilerin de hayatımıza sızabilmesini sağlıyor. Fakat bir yandan da toplumsal cinsiyet kavramının ya da ikili cinsiyet sisteminin o dönemde nasıl algılandığına dair şu an benim kafamda mesela sadece arka demek yeterli olmuyor gibi geliyor.

Güneş: Teori ve biyografiyi bir kılıçla ayırmak gibi bir kavrayışım zaten yok. Benim vurgulamak istediğim özdeşlik ilkesinin totaliter bir bakış açısına yol açması yani gerçekten burada biraz Frankfurt Okulu geleneğinden bakıyorum ve hatta onun, özel olan politiktir tanımının içerisinde dahi ben orada, her ne kadar Hannah Arendt'i feminist olarak görmesek de, biraz Arendist bakıyorum. Yani teoriyi ve biyografiyi ayrı tartışalım gibi bir derdim yok, ama biyografilere bakarken bire bir her alanda özdeşlikle yapışma aramayalım. Yani böyle bir yapışma aradığımız zaman insanların yaşamlarını totaliterleştiririz ve onları idealize etmiş oluruz. Tabii ki de bu insanlar feminist teorisyenlerse ve feminist politika yürütürlerken kendi hayatlarında muhakkak mücadele vermişlerdir, ya da biz bunu da sorgulayabiliriz, verdiler mi vermediler mi diye. Hatta kendimizi yargıç gibi de görebiliriz istiyorsak, ama benim söylemeye çalıştığım böyle bir özdeşlik ararsak idealize edilmiş olacak ve işte o zaman totaliter bir iddiamız olur gibi genel bir şey söylemeye çalıştım aslında.

Şemsa: Yani ben mesela alındım BM'ye gitmiş, oradan mesut mutlu çıkmış diye, yani BM'ye bel mi bağlamış Kate Millett? Sonra kendimi çok totaliter buldum. (Gülüşmeler)

Beril: O toplantıda komik şeyler de var. Bir delege de Türk, Kate ondan "maço bir Türk" diye bahsediyor. "Eşcinsellerle ilgili bir madde oylanırken negatif oy kullanıyor maço Türk," diye yazıyor.

Ütopya için bir şey söyleyeyim, şimdi kuşaktan kuşağa devredilemiyor böyle şeyler maalesef görebildiğim kadarıyla, yani burada da öyle olmaz inşallah ama Amargi sizlerle sürüyor. Sizden sonraki kuşak ne yapar onu bilemeyiz. Çiftliği sürdürebilmek ise bambaşka bir şey, emek istiyor işte bir sürü şeyle didişmek gerekiyor. İnsanlar yaşlanıyor, artık başka birilerinin ilgilenmesi lazım, ya da politikalar değişiyor, orası satılmak durumunda kalıyor falan.

Esen: Peki, çiftlik duruyor mu? Hiçbir faaliyeti yok mu?

Beril: Duruyor. Hayır, şöyle diyor Kate, "Ağaçlar kendi kendilerine idare ediyor, Noel'de de onları satıyoruz," diyor. (Gülüşmeler)

Esen: Ama orada kimse yaşamıyor yani?

Beril: Bekçisi var... Orası zaten yaz aylarında kullanılıyor, etkinlikler hep yaz aylarında oluyor. Yazın yaşamaya elverişli. Kate de kışın New York'ta yaşıyordu, yazın çiftlikte. Uzun zaman öyleydi. Zaten teori yapıyoruz diye çıkmıyorlar ki ortaya, değil mi? Yeni bir düşünce atıyorlar ortaya, sonra o teori oluyor. Patriarkayı keşfediyor Kate, bu düzen patriarkal bir düzendir diyor, ondan sonra pek çok insan benimsiyor, üstüne bir sürü yorumlar yapılıyor, kendisi yorumlar yapıyor ve böylece geliştiriliyor.

Ayşegül: O zaman hepinize geldiğiniz için çok teşekkür ediyoruz.

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 11

7 Mayıs Cumartesi 13.00
Amargi Feminist Kitabevi

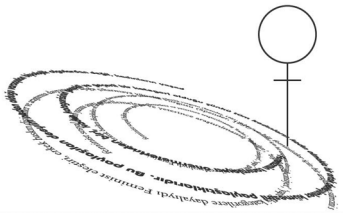
SOSYALİST FEMİNİZM

Gülnur Savran

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

7 Mayıs Cumartesi günü Gülnur Savran'la birlikte **sosyalist feminizm**i tartışıyoruz. Bugüne kadarki söyleşilerde tarihsel ve kavramsal olarak farklı yönleriyle ele aldığımız erkek egemenliğinin temel iş görme biçimlerinden birini Savran'ın aktarımından dinliyor, ücretli/ücretsiz emek ikiliğini konuşuyoruz. Patriyarkal kapitalizm nedir? Kapitalist patriyarka nedir? Ve sosyalist feminizmin hem analiz hem de mücadele açısından kadınlara önerileri nelerdir? Tüm bu soruların cevaplarını yine birlikte arıyor, bazen soruları, bazense cevapları çoğaltıyoruz.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Not: Tartışma için okuma önerisi ektedir.

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Gülnur Savran

1980'li yıllarda feminist hareketin ortaya çıkmasına katkı sunan kadınlardan biri, ilk feminist yayınevi Kadın Çevresi'nin kurucularından. Marksist felsefe, siyaset felsefesi ve feminist teori, kadın emeği başlıca çalışma alanlarından. Birçok kitap ve dergide yazıları bulunan Gülnur Savran üyesi olduğu Sosyalist Feminist Kolektif'in yayını olan Feminist Politika Dergisi'nin yazarları arasındadır.

Birkaç haftadır ev içi emeğin görünmezliğine gelip orada kalıyoruz. Ancak artık geldiğimiz nokta kapitalizmle patriarkanın ilişkisini biraz daha görünür kılmayı gerektiriyor. Bunu anlamaya çalışmak sosyalist feminizmi gündemimize taşıdığı ölçüde ona dair sorularımızı da peşi sıra getirdi: Sosyalist feminizm nedir, bunun için hem sosyalist hem feminist olmak yeterli midir, Marksist feministlerle ve diğerleriyle kendini nasıl ayrıştırır, bugünün konjonktüründe ve feminist hareket tarihi içinde nereye oturur...? Bunları sorarken bir yandan da Simone'la kurmaya başladığımız özgür kadın hayalini biraz daha öteye taşıyıp bizi çağırdıkları kadın devrimi hayaline daldık; her ne kadar zorluklar yakamızı hayallerde bile bırakmasa da...

Gülnur: "Sosyalist feminizm nedir?" diye sorduğumuzda karşımızda öncelikli olarak iki temel sorun beliriyor. Birincisi, sosyalist feminizmin çok farklı yorumları var. İkincisi ise, bugün sosyalist feminizm üzerine konuşmakta bir güçlük var, çünkü giderek daha az sayıda sosyalist feminist var dünyada ve bunun da nedeni tabii ki sosyalizmin itibar yitirmesi. Bunun yanı sıra, feminizm de başka mecralara doğru gelişiyor. Sosyalist feminizm böylesine zor bir konu aslında; dolayısıyla da ben biraz kişisel bir yorumla anlatacağım. SFK olarak "başlarken" diye meşhur bir metnimiz var, orada dile gelen belli bir sosyalist feminizm anlayışı var ve benim yüzde yüz katıldığım bu anlayış. "Kişisel" yorum derken, hem bu anlayıştan bahsedeceğim hem de bu anlayıştan farklı nüanslarımdan. SFK'nın içinde bazı konularda farklı yorumlar olabilir, çünkü SFK da sonuç olarak her konuda imzamızı atıp "biz böyle düşünüyoruz" diyeceğimiz bir örgütlenme değil. Bunun için ben yer yer arkadaşlarımla zaman içinde oluşan bir tasavvurdan, yer yer de kendi kişisel yorumlarımdan söz ediyor olacağım.

Benim sosyalist feminizm anlayışım kişisel olduğu ölçüde biraz da eklektik aslında. Çünkü mesela patriarkal kapitalizm kavramına

getirilen çeşitli yorumlar var: Kimi feminist ve sosyalist feminist, kapitalizm ile patriarkayı iki ayrı sistem, iki ayrı üretim tarzı olarak görüyor ve bunların arasındaki ilişkiye dair bir şey söylüyor ve bu ilişkiye işaret eden patriarkal kapitalizm kavramını kullanıyor. Demek ki, bir bu sözünü ettiğim iki sistemli tahliller var. Bir de, sosyalizm vurgusu ağır basan, erkek egemen sistemi esas olarak kapitalizmin ürettiğini söyleyen tek sistemli tahliller var. Dolayısıyla, burada ben kendi yorumumu dile getirmeye çalışacağım. Bu yorumumun da mesela bütün SFK'lılarca paylaşılıp paylaşılmadığını da bilmiyorum. Söyleyeceklerimin genel çerçevesini şimdiden böyle belirleyeyim.

Sosyalist feminizm, sosyalizm ve feminizm arasında, ikisinden de bir şeyler katarak oluşturulmuş bir duruş değil. Biraz sosyalizm biraz feminizm değil. Ya da sosyalist olduğumuz için, feminist olunca kaçınılmaz olarak edindiğimiz bir etiket değil. Feminizm içindeki bir duruş. Yani, sadece kadınların kurtuluşu açısından bir tahlil, yoksa ben zaten sosyalisttim ve şimdi de feminist oldum, o zaman ben sosyalist feminist oldum, gibi bir us yürütmeye dayanmıyor. Bu, kadınların kurtuluşu için geliştirilmiş bir perspektif. Bir de şöyle bir şey söyleyeyim: Sosyalist feminist duruş, politik bir duruş ama bu politikliği sosyalizmin bir alt başlığı olmasından kaynaklanmıyor tabii ki. Feminizm politik olduğu için politik bir duruş! Çünkü kendilerine "sosyalist feminist" diyen bazı kadınların "politik ayrılıklar" ya da "politik bir tahlil" dedikleri zaman sadece sol politikaya dair bir şeyler kast ettiklerine ben çok rastlıyorum. O yüzden de bunu belirtme gereği duyuyorum.

Şimdi, önce erkek egemenliği tahliline dair, yani patriarkal kapitalizmi nasıl tahlil ettiğimize dair bir şeyler söylemeye çalışacağım. Bunu önce biraz teorik, genel bir düzlemde yapmaya çalışacağım, ondan sonra daha güncel meselelere -bugün ne oluyor ne bitiyor, bugün patriarkal kapitalizm kendini nasıl ortaya koyuyor gibi konulara- değinmeye çalışacağım. Daha sonra ise, sosyalist feminizmden genel bir gelecek perspektifi olarak ne anladığımı ve ardından da "Peki, bugünün politikasında sosyalist feminist olmak ne anlama gelir?" gibi konulara kısaca değinmeye çalışacağım.

Patriarkal kapitalizm meselesine bir giriş olarak şöyle bir şeyden söz edebiliriz: İçinde yaşadığımız toplumu ataerkil, kapitalist, modern, patriarkal... Nasıl nitelendireceksek nitelendirelim, bu toplumun emeğe dair çok önemli bir özelliği, insanların ihtiyaçlarını karşılayacakları malların üretilmesiyle insanların, insan soyunun üretilmesi ve yeniden üretilmesi tümüyle ayrışmış iki süreç. Birincisi; yani malların üretilmesi, ücretli emekle yapılıyor, metalar üretiliyor, bunlar piyasada mübadele ediliyor ve ihtiyaç sahibi insanlara piyasa dolayımıyla ulaşıyor. İkincisi; yani insanların, soyun ve emek gücünün üretimi ve yeniden üretimi ise başka bir üretim süreciyle gerçekleşiyor. Bu özel üretim süreci piyasada ücret karşılığı çalışmayla edinilmiş mallar (ve emek gücü) aracılığıyla gerçekleşmiyor ve bu büyük ölçüde özel alanda yapılan bir üretim. Yani iki ayrışmış üretim süreci, emek harcama süreci var; bir yanda toplumsal üretim, öbür yanda büyük ölçüde özel alanda gerçekleşen yeniden üretim.

Peki, bu yeniden üretimde ne yapılıyor? Mülk sahibi sınıflarda insan soyu yeniden üretiliyor; mülksüz sınıflarda da emek gücü yeniden üretiliyor yani, geleceğin ücretli emekçileri üretiliyor ve yeniden

üretiliyor. Dolayısıyla da günümüzde bu iki sürecin söz konusu olduğu toplumsal yapıda karşımıza ücretli emek-ücretsiz emek diye bir ikilik çıkıyor. Kadınların emeğini de bu ikilik belirliyor. Ücretli emek, yani piyasada ücret karşılığı sunulan emek, kazandığı para sayesinde kendi ihtiyaçlarını karşılayan malları satın alırken; ücretsiz emek insanların üretimi ve yeniden üretimini sağlar ve harcanan bu emeğin bir karşılığı yoktur. Kadınların evde, aile içinde harcadıkları emek ücretsiz, karşılıksız emektir. Kadın emeğinin piyasadaki konumunu da bu ikilik belirliyor: Kadınlar evde karşılıksız emek harcadıkları için piyasaya çıktıklarında zor, ucuz, güvencesiz işlerde çalışıyorlar ve piyasada bu tür işlerde çalıştıkları için eve ve ücretsiz emeğe mahkum oluyorlar; yani ücretsiz emek ücretli emek ikiliği kadınlar için bir kısır döngü oluşturuyor. Kadınların şiddetten kurtulamamasını, aileden kurtulamamasını, oraya mahkum olmasını ve bütün yaşamlarını bir biçimde belirleyen kritik bir nokta bu.

Ücretli emek-ücretsiz emek meselesine biraz daha yakından bakacak olursak, neden toplumlarda bu ikilik var, diye sorabiliriz. Aslında özel alanda insanların yeniden üretilmesi kapitalizmin yapısal bir özelliği, peki neden bu böyle? Çünkü kapitalizm 'özgür emeğe' dayalıdır; yani, önceki üretim tarzlarından farklı olarak üretici, patronuna ya da efendisine sosyal, dinsel ve siyasal bağlarla bağlı değildir. Özgür emek sadece ücret ilişkisiyle bağlıdır; ücretini alır, çalışır, eve gider ve ondan sonra kendi yaşamını kendisi yeniden üretir. Bunun nasıl olacağına sermaye karışmaz, bu ölçüde 'özgür'dür bu emek; ama sermaye bu yeniden üretimde sorumluluk da almaz. İşçiye "Sen git kendini benim verdiğim ücretle besle, ihtiyaç duyduğun mallar al ve kendini yeniden üret," der. Ne var ki, işçinin kendini yeniden üretmesi için o ihtiyaç mallarının tüketilebilecek hale gelmesi gerekir ve bu üretimi de evde, karşılıksız emekle yapan, kadınlardır. Peki, bu yeniden üretimi neden kadınlar yapar? Çünkü patriarka, kapitalizmden önce var olan bir toplumsal sistemdir ve kapitalizm böyle bir imkânı tarihsel olarak hazır bulmuştur. Yani kapitalizmin ücretli-ücretsiz emek ikiliğine kadınların hapsolmasının nedeni patriarkadır. Eğer patriarka olmasaydı, bu çok farazi bir şey ama belki kapitalizm emek gücünün yeniden üretimi sorununu başka türlü çözmek zorunda kalacaktı. Dolayısıyla da, tarihsel olarak kapitalizm aslında patriarkal kapitalizm, çünkü patriarkanın üzerine yerleşiyor ve patriarka kapitalizmi sürekli bir şekilde besliyor. Nasıl besliyor? Hazır emek gücüyle, kadınların yeniden ürettiği emek gücü ile besliyor. Dolayısıyla da, patriarka kapitalizm için zorunlu bir zemin. Bir anlamda kapitalizm patriarkaya bağımlı; dediğim gibi, patriarka mevcut olduğu için kapitalizm bu şekliyle yerleşti ve patriarka kapitalizmi yer yer şekillendiriyor.

Kapitalizm ve patriarka arasındaki bu ilişkinin tarihselliğine baktığımızda; örneğin Sanayi Devrimi'nde, sermaye kadın emeğine ucuz emek gücü olarak gözünü dikiyor ve kadınlar kitleler halinde fabrikalara giriyorlar. Bu dönemde kadın ve çocuk emeği çok yaygın fakat bunun sonucunda ne oluyor? Kadınlar evde işgücünü yeniden üretecek koşulları sağlayamadıklarında erkek işgücü telef olmaya başlıyor. O zaman kapitalizm kendi mantığına daha uygun bir çözüm olarak aile ideolojisine ihtiyaç duyuyor. Örneğin, kapitalizmin bu ihtiyacına denk düşecek şekilde, İngiltere'de ünlü Viktoryen ideoloji gelişiyor ve üst

sınıflara ait olan aile ideolojisi bütün topluma yaygınlaştırılıyor ki emek gücü sağlıklı bir biçimde yeniden üretilebilsin. Bu anlamda, kapitalizm aslında başlangıcından beri patriyarkanın sunduğu bu olanak üzerinde gelişmiş ve bu zemin de kapitalizmin yapısını belirlemiştir. Yani, kapitalizm en başından beri patriarkal kapitalizmdir.

Şimdi, bir de patriarkal kapitalizm ve sistem kavramına değinmek istiyorum. Önceden "sistem-dışı feminizm" diye bir tanımlama yapıyorduk ve bu çeşitli feministlerce pek benimsenmiyordu. Bence "sistem-dışı feminizm" kavramına tepki duyanlar haklı bir tepki duyuyordu bir yanıyla, çünkü sistemden kastedilen yaygın olarak kapitalizmdi. Oysa bizim, feministler olarak, kadın kurtuluşu açısından sistem-dışı derken kastetmemiz gereken şey patriarkal kapitalizm olmalı ya da -burada daha kişisel yorumumu da katacağım- *kapitalist patriarka* olmalı. Dolayısıyla, sistem derken aslında bütün bu iki sistemin, kapitalizmin ve patriarkanın karşılıklı dinamiklerini de göz önüne almamız gerekiyor. Fakat bazı feministler, en başta da Christine Delphy, iki ayrı üretim tarzından söz ediyorlar. Ben kişisel olarak patriarkayı bir üretim tarzı olarak görmüyorum, bunu neden böyle düşündüğümü isterseniz tartışmanın ilerleyen kısmında konuşuruz, fakat yine de iki ayrı sistemden söz etmek gerektiğini düşünüyorum. Yani, patriarkal kapitalizm, iki ayrı sistemin oluşturduğu bir bütün diye düşünüyorum. Peki, patriarka hem üretim tarzı değil, ama hem de bir sistem, derken neyi kastediyorum? Patriarka, bireylerin öznel iradelerinden bağımsız belli bir sistematiği olan, sürekliliği olan kurumsallaşmış egemenlik ilişkilerinin bütünüdür. Sistem derken bunu kast ediyorum. Bu çok önemli, çünkü böyle bir sistem öngörmezsek kapitalizm ile patriarkanın dinamiklerinin zaman zaman çeliştiğini kavrayamayız. Oysa bu iki sistem çoğu zaman birbirini destekler biçimde işliyorken bazen de çatışabiliyorlar.

***

Daha somut örnekler aracılığıyla patriarkal kapitalizmin nasıl işlediğine ya da günümüzde patriarkal kapitalizmin tezahürlerinin nerelerde ortaya çıktığına bakacak olursak şu örneği verebiliriz: 70'lerde batı dünyasında sosyal devletin çok gelişkin olduğu dönemde kapitalizm ve patriarkanın dinamikleri çelişiyor gibi göründü ya da kapitalizm patriyarkayı aşındırıyor gibi göründü. Neden böyle göründü? Çünkü sosyal devlet kadınların ev emeğini, özellikle bakım emeğini büyük ölçüde devralmıştı. Kadınlar çok büyük sayılarda ücretli emeğe dahil oluyorlardı ve üstelik bugünkü gibi esnek ya da enformel çalışma biçimlerine değil, formel ücretli işgücüne dahil oluyorlardı. Bu sayede de aile kurumundan görece özerkleşebiliyorlardı. İşsizlik ödeneği çok yüksekti. Ev emeğinin, ev aletlerinin metalaşması ya da tüketim malları olarak yiyecek ve giyeceğin metalaşması bu dönemde çok hızla gerçekleşti. Sosyal devletin etkin olduğu dönemde genel olarak böyle bir görüntü ortaya çıktı. Ama sosyal devletin etkisini yitirmeye başlaması ile birlikte bunun geçici bir görüntü olduğu da anlaşılmış oldu. Ayrıca, sosyal devletin sunduğu hizmetlerle ve kadınların formel ücretli işlere katılımıyla bakım işleri üzerlerinden alınıyor ve aileden görece özerkleşiyor olsalar bile, şu da ortaya çıktı ki, patriarka sadece ev içinde değildi; ücretli işgücü piyasası

da tamamen patriarkal ilkelere göre düzenlenmişti.

Sosyal devlet döneminden sonra gelen küreselleşme dönemi ile birlikte patriarka ve kapitalizmin dinamiklerinin birbirini nasıl beslediği, kapitalizmin patriarkayı nasıl kullandığı ve tümüyle patriarkanın üzerinden geliştiği daha çok ortaya çıktı. Kapitalizm kendi çıkmazlarının çözümü için çok büyük ölçüde patriarkaya başvurdu. Bu nasıl oldu? Birincisi, esnek çalışma, kuralsız üretim gibi bir süreç var karşımızda ve bu süreç kadın emeği üzerinden gelişti. Çünkü kadın emeği evdeki bakım yükü yüzünden esnek çalışmaya, kuralsız çalışmaya çok yatkın bir emek ve kadın emeği modeli bu sefer bütün işgücü piyasasına genelleştirilmeye başlandı -ki bugün artık erkekler de esnek çalışıyor. Tabii ki kadınlar daha çok esnek çalışıyor, tabii ki esnek işgücü kendi içinde toplumsal cinsiyet özellikleri gösteriyor, erkekler için farklı esnek işler var, kadınlar için farklı esnek işler var. Ama sonuç olarak bu esnek çalışmanın ilham kaynağı ve maddi temeli kadın emeğidir. Demek ki, kapitalizm çıkmazlara girdiği yerde patriarkadan çok güzel yararlanabiliyor.

İkincisi, birbiriyle bağlantılı olan göç ve fuhuş var. Ev içi ücretli emek, göç ve fuhuş çok büyük üç ağ oluşturuyor bugünün küresel dünyasında ve kadın emeği bu dünyada müthiş bir akışkanlıkla dolaşıyor. Kapitalizmin çok kullandığı ağlar bunlar çünkü göçmen emeği ucuz ve güvencesiz emek demek ve bu da göç alan ülkelerin sermayesinin de devletinin de işine yarıyor. Göç veren ülkelerin devletlerinin de işine yarıyor, çünkü karşılığında döviz ithal ediliyor.

Kapitalizmin ve patriarkanın iç içe geçmişliğine verilecek üçüncü bir kuralsızlaşma biçimi de, kadının tamamen patriarkal ilişkiler içinde kalarak, bu ilişkileri hiçbir şekilde zorlamadan işgücüne katılımını sağlayan, aile ya da mahalle atölyelerinde çalışması ve aynı şekilde, büyük firmalara parça başı üretim yaptıkları ev eksenli üretim. Bu çalışma düzeninde ücretler çok düşük, güvence yok vs. Kadınlarsa bu kıskaç içinde debelenmeye devam ediyorlar. Fakat daha önce dediğim gibi, kadın çalışma hayatına katılarak aileden görece özgürleşse bile, mesela, diyelim ki fuhuş sektöründe çalışan bir kadın, aileden özgürleşmiş olsa bile, bu sefer aile dışında müthiş bir patriarkal şiddet, baskı, denetim içinde. Tüm bunlar hem patriarkanın kapitalizmi nasıl şekillendirdiğini, ona nasıl zemin oluşturduğunu, nasıl imkânlar sunduğunu gösteriyor hem de kadınların kendi çıkarları açısından, sadece kadınlar söz konusu olduğunda dahi feminizmin antikapitalist olmasının gereğini ortaya koyuyor. Çünkü kapitalizm bu patriarkal biçimlerle müthiş bir sarmal halinde.

Peki, antikapitalist olmak tamam ama neden sosyalist olmak gerek, denilebilir? Denmeli de! Biz de bu soruyu kendimize yeniden sormalıyız, diye düşünüyorum. Hakikaten çok çetrefilli bir mesele. Sosyalist feminizmi iki açıdan ele almak istiyorum: Öncelikle genel teorik bir perspektif olarak, sonrasında da, bugün güncel politikada, sosyalist feminist olmanın anlamları üzerine konuşmak istiyorum.

Sosyalist Feminizmin Toplumsal Dönüşüm Hayali

Sosyalist feminizme genel açıdan baktığımızda öncelikle radikal feminizmi tanımlamamız gerekiyor. Radikal feminizm derken, sistem-

dışı, gerçekten kadın kurtuluşunu hedefleyen, aileyle problemi olan, heteroseksizmle problemi olan, toplumsal cinsiyet ve cinsellik konusunda bugünkü ufkun çok ötesine bakan bir feminizmi kast ediyorum. Buraya kadar sosyalist feministleri de radikal feministlere dahil ediyorum. Böyle bir radikal feminizmin ufku nedir? Tabii ki bir ütopyadan bahsetmiyorum, ama radikal feminizmin nasıl bir dünya tasavvuru vardır, içinde yaşadığımız dünyadan farklı olarak kadınlar için ne talep eder? Öncelikle kadınların kendi bedenleri, emekleri, cinsellikleri üzerinde mutlak söz sahibi olmasını veya tersinden, hiçbir kadının psikolojik, ekonomik, fiziksel, cinsel şiddete maruz kalmamasını ister. Radikal feminizmin dünya tasavvurunun ne olduğuna baktığımızda dört nokta çok kritik diye düşünüyorum: Birincisi, kabaca, kadınların karşılıksız emek harcamadığı, ücretli emek-ücretsiz emek ikiliğinin bu şekilde kadınlar için kıskaç oluşturmadığı, yani hem kadınların hem erkeklerin, hem ev içinde hem ev dışında bakımı paylaştıkları ama toplumsal üretimin de kadınlar ve erkekler tarafından eşit bir biçimde gerçekleştirildiği bir dünya; yani herkesin hem bakım emeği hem mal üretimi için emek harcadığı bir dünya. İkincisi, toplumsal üretimde cinsiyetçi iş bölümünün ortadan kalktığı bir dünya; yani erkek işleri-kadın işleri diye bir ayrımın, cinsiyete göre bölünmüş işlerin olmadığı, kadın ve erkek arasında gelir açısından bir farklılığın olmadığı, üretimde ve çalışma hayatında, çalışma alanı ve çalışma konumu açısından tam bir eşitliğin olduğu bir dünya. Üçüncüsü, bütün kadınların cinselliklerini istedikleri gibi, istedikleri kişilerle, istedikleri cinsiyetle yaşadıkları, erkek cinselliğine tabii ve üreme hedefli olmayan bir cinselliğin kadınlar için mümkün olduğu, heteroseksizmin ortadan kalktığı bir dünya. Dördüncüsü ise, kadınların, çocukları başka kadınlar ve erkeklerle birlikte büyüttüğü, biyolojik annelik -ve genel olarak annelik-kutsamasının ortadan kalktığı bir dünya. Peki, böyle bir tasavvura ulaşmak için ilk adımları nerelerde atmalıyız? Toplumsal dönüşümü neresinden yakalamalıyız?

Sosyalist feministlerin buna verdiği cevaplardan birincisi şu: Hedef, toplumda kaynakların kâr güdüsüne göre değil, insanların ihtiyaçlarına göre paylaşıldığı bir toplum kurmak olmalı, çünkü bütün bu özgür pratiklerin gelişebilmesi için kaynaklar açısından insanların ihtiyaçlarının sınırlanmamış olması gerekiyor. Neden böyle olmalıyı da uzun uzun konuşabiliriz ama örneğin, eğitim, sağlık gibi en temel hizmetlerin toplumda ücretsiz ve yaygın olarak verilmesi gerekiyor. Bunun da mümkün olması için, en azından bu alanlarda kâr için üretimin olmaması gerekiyor. Ayrıca yine bu özgür pratikler açısından, yeniden üretimin nasıl örgütlendiği, yani aile, evlilik ilişkilerinin nasıl olduğu önemli ve birlikte yaşam biçimi yasalarla sistemli ve ayrıntılı şekilde belirlenmiş olmamalı. Fakat yasalar da mülkiyet ilişkileri üzerine kurulu olduğundan bu ancak üretimin toplumsal ihtiyaçlara göre örgütlendiği bir toplumda mümkün. Bunun ötesinde, kentsel yaşam vb. konularda da yine ihtiyaçlara göre bir düzenlemenin önemi açık.

Bir diğer önemli nokta da şu: Siyasal örgütlenmenin, insanların bütün karar mekanizmalarına katılabileceği bir örgütlenme biçimi olması gerekiyor. Yani, toplumdan ayrı, onun dışında, devlet biçiminde somutlaşmış, ayrışmış bir siyasal örgütlenmedense, toplumun içinde yaygınlaşmış öz örgütlenmelere dayalı bir siyasal yönetim biçimi

gerekiyor kadınların çıkarlarının kararlarda yansıması için. Bu, şundan dolayı çok önemli: Kişilerin kararlara soyut yurttaşlar olarak değil, somut gerçeklikleri temelinde, toplumsal kolektivitelerin üyeleri olarak katılmaları için öz örgütlenmelere ihtiyaçları vardır. Kadınların da kadınlar olarak kendi ihtiyaçlarını doğrudan doğruya toplumun genel kararlarına taşıyabilmeleri bu şekilde mümkün olur. Ancak özyönetime dayalı bir örgütlenme kadınların bir siyasal özne olarak davranmalarını mümkün kılabilir.

Bu ilkeler demetinden söz ettiğimde benim aklıma gelen toplum biçimi sosyalist toplum. Bunun ötesinde, sosyalizm planlamayla mı olur, piyasa sosyalizmi söz konusu mudur gibi sorular ayrı tartışmalar. Bence, piyasa sosyalizmi çelişik bir kavramdır ama elbette başkaları bunu savunabilirler. Ve yine bence, SFK'da piyasa sosyalizmini savunan bir feminist gayet tabii var olabilir. Anarşist bir toplum tasavvuru olan da var olabilir. Sadece sözünü ettiğim temel ilkelerde; ihtiyaçların karşılanması, siyasal katılımın mekanizmaları, yeniden üretimin aşırı yasal kodifikasyona tabi olmaması gibi ilkelerde uzlaşılması genel bir perspektif açısından kritik önem taşıyor, diye düşünüyorum. Bunun ötesinde, bugün sosyalizm bu kadar üzerinde tartışılır bir hikayeyken, geleceğe dair bir sosyalizm perspektifini somutlaştırmak çok da kolay değil, diye düşünüyorum.

Burada bir gelecek perspektifinden söz ediyorum. Şimdi, bugüne baktığımızda, bugün politika yaparken, içinde yaşadığımız gerçeklikten tasavvur ettiğimiz bu geleceğe bir anda sıçramak mümkün değil. Bugün için politika yaparken ayağımızı bugünkü ihtiyaçlarımızın beslendiği toprağa basmamız gerekiyor. Bu toprakta ise karşılıksız ev emeği var, ev kadınlığı var, evlere hapsolmuşluk var, kadınların aşırı yoksulluğu, aileye bağımlılığı, şiddete tabi olmaları var... Bu gerçeklerin üzerinden atlayarak geleceğe yönelik bir politika yapmak mümkün değil. Ama bugün bu toprakta politika yaparken, geleceğe dair benim dört temel ilke olarak saydığım ilkeleri de göz ardı etmememiz gerekiyor. Savunduğumuz politikaların bu dört temel konuda egemenlik ilişkilerini pekiştirmeyen, bizi daha geriye götürmeyen politikalar olması gerekiyor. Bunu biraz somutlaştırmak için üzerinde en fazla uğraştığım bakım emeği ve sosyal politika alanına bakacak olursak, bugün bu alanda politika yaparken kadınlar için pozitif ayrımcılığı savunmak, kadınların var olan hiyerarşik dünyada bir ölçüde arayı kapatmalarını, kadınlar ile erkekler arasındaki hiyerarşinin açısının kadınlar lehine azalmasını, kadınların bu alanda güçlenip bu hiyerarşiyi kırmaya yönelebilmelerini sağlar. Ancak pozitif ayrımcılık, bu hiyerarşinin kendisinin, yani ücretli emek-ücretsiz emek ikiliğinin ve bütün sözünü ettiğim diğer dört faktörün kendiliğinden hallolmasını getirmez. Fakat bugün radikal bir feminist bakış açısı, pozitif ayrımcılığın üzerinden atlayarak politika da yapamaz bence. Bugün AB politikaları pozitif ayrımcılığı tamamen reddedip sadece siyasette kotaya odaklanmış politikalar olduğu ölçüde, kadınlar arasındaki eşitsizlikleri pekiştiren ve kadınların erkeklere göre belirlenmiş olan konumunu yeniden üreten politikalar oluyor.

Dolayısıyla kadınların yaşadıkları eşitsizliklerin ortadan kalkması için pozitif ayrımcılık gereklidir, biz de SSGSS'de bunu savunduk. Fakat dediğim gibi, bu hem esas olarak erkeklerin yaşam örüntülerini temel alan bir yaklaşım; yani evde kadının bakım emeği harcadığı, esas olarak

erkeklerin toplumsal üretimde yer aldığı ve toplumsal üretimin de cinsiyete göre bölündüğü bir dünyayı var sayıyor, hem de sadece belirli sayıda bazı ayrıcalıklı kadınların erkek alanlarına girmesine imkan veriyor. Bütün bunlar, toplumda var olan kadın erkek rollerinde tabii ki bir aşınmaya neden oluyor ama bir yandan da kadınlar arasındaki eşitsizliği arttırıyor. Dolayısıyla radikal bir feminist politika bu noktada duramaz. Peki, bundan öte ne yapması gerekiyor? Pozitif ayrımcılığı eşitlikçi başka önlemlerle tamamlaması gerekiyor. Kadınların işgücüne katılımı için pozitif ayrımcılık talebini, kadınların ev içinden çıkmalarını mümkün kılacak politikalarla desteklemesi gerekiyor. "Karşılıksız ev emeğini gören pozitif ayrımcı politikalar"dan söz ederken ne demek istiyoruz? Ev kadınlarına sağlık ve emeklilik hakkı, 50 yaşına gelmiş tam zamanlı ev kadınlarına emeklilik hakkı, sağlık güvencesi, ücretli çalışan kadınlara yıpranma payı gibi politikaları kast ediyoruz. Kadınların ev emeğine bağlı eşitsiz durumlarını bir ölçüde telafi edecek önlemlerden söz ediyoruz.

Bunu destekleyecek ikinci türden önlemler ise, bu kez bakım emeğini kadınların üzerinden alınmasını mümkün kılan, kadınların toplumsal üretime katılmasının önünü açan önlemler: Bir yandan kadınlara bedava bakım hizmeti sunulması, bir yandan da üretim dünyasında kotalar, pozitif ayrımcılık...

Ama bu da yetmez. Bunları üçüncü bir ayakla tamamlamamız gerekiyor: Bu sefer de, erkekleri bakım işlerine yönlendirecek, teşvik edecek, zorlayacak birtakım önlemler yaratmamız gerekiyor. Bunlar şu tarz önlemler olabilirler: Ücret kaybı olmadan kadın-erkek bütün çalışanların çalışma gününün kısaltılması ki bu sayede evdeki bakım işleri kadın erkek arasında paylaşılabilsin... Erkekler ve kadınlar için, ayrı ayrı ücretli hasta bakım ve doğum izni çünkü bildiğimiz gibi bu izinler devredilemez olmadığında hep kadınlar tarafından kullanılıyor... Çocuk bakım merkezlerinde bedava bakım hizmeti karşılığında babaların velilik görevlerini devralmaları, buralarda babalık kursları görmeleri zorunlu kılınabilir... Ayrıca, aile yasalarında görevlerin yeniden tanımlanması gibi önlemlerle cinsiyetçi iş bölümünü dönüştürmenin önü açılabilir. Kısacası ne pozitif ayrımcı önlemler, ne eşitlikçi önlemler, ne de bugünün gerçeğine tamamen yabancı kalan önlemler tek başına yeterli olur. Yani bugünden geleceğe yönelmek için bu üçlü politik bakışı ayakta tutmak gerekir, diye düşünüyorum.

Politik Özne Olmak...

İstediğimiz gibi bir dünya inşa etmek için saydığımız kriterlerden birisi de kadınların özne olarak politik kararlara katılabilmeleriydi. Peki, bahsettiğimiz bu politik özneyi bugünden kurmanın yolları neler? Hem bugün politik feminist mücadelemizi sürdürürken hem de gelecek tahayyüllümüzde, kadınlar olarak toplumda kararlara katılan politik bir özne olabilmemiz için nasıl bir politika izlemeliyiz? Buna cevabım ise, kadınlar arasındaki farklılıkları bir kimlik politikası meselesi olarak ele almamak; yani hedefimiz, bu farklı kadınlık durumlarını veri olarak alıp, farklılıkları donduran çoğulculuk, çok kültürcülük olmamalı. Bu farklı kadınlık konumlarının patriarkayla ilişkisini kuran, patriarka

karşısında farklı kadınlık konumlarının nasıl kurulduğunu gösteren, örneğin fahişelik ve ev kadınlığının nasıl birbirini besleyen konumlar olduğunu ortaya koyan, dayanışmacı politikalar üretmeliyiz. Yani farklı kadınlık durumlarına kör kalmamanın ötesinde, o konumların hangi iktidar ilişkileri ile bağlantılı olarak, neden ortaya çıktığını sorgulayan ve bunu mümkün kılan koşulların dönüşümünü amaçlayan politikalar yapmalıyız. Yine fuhşa bakacak olursak; tabii ki seks işçilerinin haklarını savunmalıyız, ama seks işçiliği ve ev kadınlığının erkeklerin çıkarlarına hizmet etmek üzere nasıl birbirini besleyen konumlar olduğunu ortaya koyacak, seks işçiliğinin basit bir ücretli emek olmaktan öte, patriarkayla nasıl ilişkilendiğini ortaya koyup onun dönüşmesini ya da ortadan kalkmasını hedefleyecek, politikalar üretmeliyiz diye düşünüyorum. Burada sosyalist feminist olmanın bir tezahür biçimi, bazı kadınların bugünkü konumunu düzeltirken kadınlar arasındaki uçurumları derinleştiren politikalara karşı çıkmaktır. Bu çok kritik bir şey. Az önce AB politikalarını bu noktadan eleştirdim, çünkü bu politikalardaki perspektif, kadınların sadece tek tek kadınlar olarak güçlenmeleri. Tabii ki kadınlar bireysel olarak güçlensinler, ama bu başka kadınların daha yoğun sömürülmesine, daha baskıcı konumlara hapsolmasına neden olacaksa burada bir tercih söz konusu olmalı, diye düşünüyorum.

Sosyalist feminist politika işte burada kendini ortaya koyuyor. Her şeyden önce, sosyalist feminist olduğumuz için biz gözümüzü öncelikli olarak işçi kadınlara döneriz, diye bir şey yok; bizim için tüm kadınlık konumları önemli, çünkü bir bütün olarak patriarkadan söz ediyoruz. İşçi kadınların konumlarının başka kadınların konumlarını nasıl beslediğinin tahlilini yapıyoruz. Tek tek burjuva kadınlar bizim hareketimizde yer almasa bile, burjuva kadınların kadınlık sorunları da işçi kadınların sorunları kadar önemli bizim için. Ama somut politikalarda farklı kadın kesimlerinin ne kadar gözetildiği, kimilerinin de ne kadar kötü koşullara mahkum edildiği de dikkat göstermemiz gereken bir konu. Örneğin, siyasette programsız kota böyle bir politika diye düşünüyorum. Tamam, kadınların siyasete girmesi iyidir, fakat programsız bir biçimde, başka pozitif ayrımcı önlemler olmaksızın, yani kadınlara maddi olanaklar sunulmaksızın, kadınlar için birtakım politik önlemler alınmaksızın, kadınların siyasete kotayla girmelerinin kadınlar arası farklılıkları derinleştirdiğini düşünüyorum. Bu yüzden kadınların siyasete katılımındaki (programsız) kota meselesi ile ilgili soru işaretlerim var, ancak bu, SFK'da hepimizin paylaştığı bir görüş değil.

Bütün bu söylediklerime rağmen çok içtenlikle şunu söyleyebilirim ki, bugün karma örgütlerdeki kadınların kendilerine sosyalist feminist dedikleri, bambaşka bir patriarkal kapitalizm tahlili ile sosyalist feminist olmayı birleştirdikleri bir politik ortamda, gittikçe kendime daha zor sosyalist feminist diyorum; bunu itiraf edeyim. Bu yüzden konuşmamın başından beri kendi kişisel sosyalist feminizm tanımım, diyerek kendi durduğum yeri ayırmaya çalıyorum. Çünkü hakikaten "kapitalizm erkek egemenliğini üretir ve yeniden üretir" diyerek karma bir örgütte feminist politika yaparak kendine sosyalist feminist demek mümkün belli ki, böyle olunca da tabii bizim işimiz çok zorlaşıyor.

Esen: Peki o ayrımı biraz daha açabilir misin, karma örgütteki bir sosyalist feministle bağımsız bir sosyalist feministin arasındaki ayrım

tam olarak nedir?

Gülnur: Bütün ezme-ezilme biçimlerinin kapitalizmin dolayımları olduğunu savunan yani, kapitalizmin bunları ürettiğini ve sürekli yeniden ürettiğini ve bunlarla beslendiğini savunan bir genel sosyalizm anlayışı var. Antikapitalist sol genel adı altında, dünyada da sosyal forumda yaygın olan anlayış bu. Feminizme tamamen buradan, bu tahlil ile bakarak kendine feminist diyen karma örgütler de var. Ben ayrım noktasını şuralarda görüyorum: Bizim açımızdan, erkekler patriarkadan son derece somut çıkarlar sağlarlar. Niyetleri ne olursa olsun, kendi hayatında çocuk baksa da, ev işlerini yapsa da, kendi ayrıcalıklı işini reddetmedikçe, sokaktaki ayrıcalıklı konumunu reddetmedikçe, patriarkanın ona sağladığı fırsatlardan faydalanır. Peki, bunu nasıl reddeder, bu mümkün müdür? Bir erkek olarak gidip de kendini şiddete açamayacağına ya da kendini taciz ettiremeyeceğine göre, bu çıkarları reddetmesi çok güç aslında. Bu yüzden patriarkal toplumun, kadınların ezilmesi sayesinde somut çıkarlara sahip olan erkeklerinin bir yandan da feminist olması pek mümkün değil ve bu anlamda da bir karma örgütün feminist olması da çok zor diye düşünüyoruz. Karma örgütler ve feminizm tartışması tabii ki sadece sol örgütlerle ilgili bir tartışma değil; transların olduğu karma örgütler de var ama bu tartışmaya şu an girmiyorum; tartışmamız sosyalist feminizm olduğu için şu anda daha ziyade solla tartışmak istiyorum.

Karma örgütlerde tahlil düzeyinde feminizm mümkün değil, diye düşünüyorum. Birincisi, ayrı bir patriarka, ayrı bir egemenlik sistemi tahlili yapmak gerekli ve bu çok önemli ve bu ayrı egemenlik ilişkisini kapitalizm açıklayamaz. İkincisi, karma örgütlerdeki feminist kadınlar politika yaparken -bir ölçüde kaçınılmaz olarak- kendilerini belli bir karar sürecine tabi kılıyorlar. Her kritik çatışma anında bunu görüyoruz; içinde oldukları o örgütün öncelikleri, mantığı feminist kadınların mücadelelerini ikincil konuma itiyor. O örgütlerden gelip kadınlar olarak politika yapmalarında, feminizmin ilkelerine uymayan bir yan var. Çünkü böyle bir durumda, feminizmin politikasını bir başka merkezin, erkek bir merkezin belirlemesi söz konusu. Dolayısıyla da biz sosyalist feminizm derken, ne sosyalist bir örgüt referansından ne de erkek egemenliği tahlilimizde kapitalizmi temel referans alan bir yaklaşımdan bahsediyoruz. Karma örgütlerdeki sosyalist feministlerle bu ayrımımız kritik diye düşünüyorum. Ama bir taraftan da, belirttiğim gibi, antikapitalist olmayan ve belli bir gelecek perspektifi kurmayan bir feminizmin liberalizme savrulması da çok kolay diye düşünüyorum. Bireysel güçlenmeyi tek ölçü olarak alıp bunu mutlaklaştıran bir feminizm anlayışına savrulmak çok kolay. Bu yüzden, bir biçimde, sosyalist feminist perspektif radikal bir feminizme tutunmamızda yardımcı oluyor.

Esen: Peki, antikapitalist olduğunu söyleyen, başka iktidar ilişkileri ile feminizmin bağlantısını kuran farklı feminizmlerden sosyalist feminizmi nasıl ayırırız?

Gülnur: Bu yüzden soruyorum ben de. Bugünkü dünyada kendine sosyalist feminist demek illa ki şart mı? Bu kararlılıkla, bu duyarlılıkla, bu iktidar ilişkilerinin patriyarkayla bağını kurduktan sonra bu fark kesinlikle çok önemli değil. Çünkü mesela, ben kendimi sosyalist feminist olmayan Delphy'ye ya da Ayşe Düzkan'a, kendini sosyalist feminist olarak

adlandıran başka kadınlardan daha yakın hissedebilirim. Bunlarla sol örgütlerde örgütlenmiş kadınları kastetmiyorum; kastettiğim, bugünün bir Michele Barrett'ı, bir Juliet Mitchell'ı... -ki bunlar kendilerine sosyalist feminist diyen kadınlar. İşte bu noktada hakikaten zorlanıyorum ben de, sosyalist feminist tanımlaması şart mıdır? Değildir belki de! Ama yaptığım tanımlamayla, sosyalist feminizmin benim için anlamı budur, demek istiyorum.

Katılımcı (a): Bugün karma örgütlerde verilen mücadelenin feminizmi ya da kadın haklarını ikincil bir konuma attığını söyleyebiliyorsak nasıl bir sosyalist feminist tasavvurumuz olabilir? Bugün sosyalistler böyle bir şey yapabiliyorsa eğer, böyle bir sosyalist feminizmin temel pratiği ne olabilir? Temel felsefesi nedir? Sosyalistler bile öncelik olarak patriarkayı devam ettiriyorlarsa...

Gülnur: Tabii ki ettiriyorlar, çünkü dedim ya, erkek egemenliği farklı bir çıkar sistemi ve sosyalist erkekler de erkek. Anlatabiliyor muyum? Bir de böyle bir şey var: Biz burada bir sosyalizm tasavvurundan söz ediyoruz ve politika yaparken de sosyalizmin ilkelerinden söz ediyoruz ve bu ne yazık ki erkek sosyalistlerin patriarkal konumundan soyutlanmış bir tasavvur. Dolayısıyla bugün biz feministler olarak sosyalistlerle aynı yerde politika yapmıyoruz zaten; yapanlarımız var tabii de, SFK olarak böyle bir yerde durmayı zinhar kabul etmiyoruz. (Gülüşmeler)

Geleceğin sosyalist toplumunda ben sosyalist feministlerin temel görevinin denetleme ve eleştiri olduğunu düşünüyorum. Eğer sosyalist toplumun kurulma süreci bir iktidarsızlaşma süreciyse, feministlerin bu süreçte yapıcı aktörler olarak değil denetleyici ve eleştirici aktörler olarak yer alması gerektiğini düşünüyorum. Gerilimli bir ilişki hep olacaktır.

Filiz (Uğuz): Feministlerin sosyalist toplumu kurma değil de denetleme mekanizması olması gerektiğini söylediniz ama bu da içinde bazı sorular barındırmaz mı, burada bir elitleşme olmaz mı?

Gülnur: Ben şu anda demiyorum, gelecek toplum tasavvurumuzdaki feministlerin rolü bu olmalı, diyorum. Siyasal yapının katılımcı olduğu, kararların toplum içinde yaygınlaştığı, öz yönetim örgütlenmeleriyle kararların alındığı bir gelecek toplum tasavvurundan söz ettim. Ve böyle bir toplumda, feministlerin esas işlevi, çoğunluğun aldığı kararların uygulayıcısı olmaktan ziyade, çünkü burada da erkekler lehine kararlar baskın olacaktır, alınan bu kararları kadınlar açısından denetlemek, eleştirmek ve çubuğu hep kadın tarafına bükmek olmalı. Bunu kast ediyorum. Yani burada bir elitizm söz konusu değil! Sosyalist olsak da politik ve sosyal bir sürece katılırken o sürecin feministçe olmasının sağlanmasından söz ediyorum...

Filiz (Karakuş): Aslında Gülnur anlattı, sosyalist feminizm sosyalist toplumun kadınların kurtuluşu için bir zemin oluşturması demek. O yüzden bir gelecekten söz ediyoruz. Göreceksek o toplumu, zaten o aşamada bir sosyalist feminizm olmayacak, feministler olacak diye düşünüyorum. Yani denetleme gibi görevler sosyalist feministlere değil, politik bir grup olarak feministlere düşecek.

Biz aslında sosyalist feminizm vurgusu yaparken kadınların kurtuluşuna ilişkin bir şey söylüyoruz. Antikapitalist olmanın dışında bir zeminden söz ediyoruz. Geleceğe dair bir planlamanın yapıldığı, yeniden üretim biçiminin değiştiği gibi, Gülnur'un anlattığı şeylerden söz ediyoruz. O zaman geldiğinde, devrim öncesinde feministler hep

beraber olacağız, sosyalist feminizmin bir önemi de kalmayacak.

Hasbiye: Sosyalizm gelse de erkeklerin iktidarını sınırlandırmak feministlere düşecek: "Hâlâ iktidar üretiyorsun, hâlâ kapitalist özelliklerini bırakmadın, bu bizim aleyhimize" diye habire denetle dur, işimiz bitmiyor yani. Mesela, İspanya iç savaşında kadınlar savaşıyorlar ama sonuçta sosyalistler kadınlara yine "mutfağa dönün" diye bağırıyorlar. İşte orada feminizmin eksik olduğunu, sosyalist feminizmin olmadığını çok iyi görmüş olduk. Yani devrim olsa da, sosyalizm olsa da "Gidin, erkekleri baştan çıkarırsınız siz, mutfağınıza dönün," dediler. Kadınlar orda direnmişti, "Devrimi birlikte kazandık," dediler. Ama bu kolay olmadı tabii, biraz bu zorluğu düşünmek lazım.

Hazal: Bugün kullandığımız her kavram biraz liberalizme doğru gidiyor, biraz daha liberalizm üzerinden tanımlanıyor, en çok da farklılık ve farklılıklar. Bu farklılıklar üzerinden tanımlanan kimlikler de ideoloji dışı bir şeymiş gibi tanımlanıyor. Sosyalist feminizm de farklılıkları görüyor ve tanıyor. Peki, sosyalist feminizmin tanımladığı farklılıklar ya da kimliklerin liberalizmin tanımladıklarından farkı ne?

Gülnur: Bu noktada kadın dayanışması politikalarını öne çıkarmak istiyorum. Sosyalist feminizm, tanımladığı farklılıkları patriarkanın nasıl kurduğunu hep göz önünde tutar. Bir Kürt kadınla Kürt olmayan lezbiyen bir kadının neden birlikte mücadele edebileceklerini ortaya koyup, politikayı farklıkları gören bir yerden akıtmaya çalışır. Gerçi bu sadece sosyalist feministlerin özelliği değil bence, patriarkayı aşmaya çalışan radikal bir feminizmin bakışı bu şekilde olmalı diye düşünüyorum. Sadece lezbiyenlerin hakları düzeyinde bir politikayla yetinmeyip lezbiyenlik, heteroseksüellik gibi kimliklerin nasıl üretildiğini ortaya koyan, Kürt ve kadın olmanın farklı yanlarının nasıl egemenlik politikalarıyla beslendiğini ortaya koyan bir politik çerçeveden söz ediyorum. Farklılıkları yok etmemek ama aynı zamanda yüceltmemek, fetişleştirmemek gerek. Sadece farklılık savunusu yapmamak, bu farklılıkların egemenlik ilişkileriyle örülü olduğunu ortaya koyup bu ilişkileri değiştirmeyi hedefleyen politikalar yapmalıyız. Yani, o da olsun, lezbiyenler de olsun, öbürü de olsun, bir sirk gibi her çeşitten biraz içerme iddiası olan birçok kültürcülük yerine bu kimlikleri sorunsallaştıran, bu kimliklerin kendisinin ne demek olduğunu dert edinen bir politika yapmalıyız.

Dilşah: Peki bu dediğiniz politika yapma biçimi pratikte biraz kısıtlayıcı olabilir mi? Mesela sizin Nowamed direnişindeki kadınlara yaptığınız dayanışmayı anlattığınız[1], Feminist Politika'nın 1. sayısında bir yazınız

[1] Evindeki yardımcısının 14 yaşındaki kızını taciz ettiği gerekçesiyle tutuklanan Hüseyin Üzmez'in serbest bırakılmasını BSÇP (Birbirimize Sahip Çıkıyoruz Platformu) 6 Kasım 2008'de protesto eden bir basın açıklaması yapmıştır. Gülnur Savran bu basın metnini, Feminist Politika Dergisi'nin 1. sayısında "Kimlik Politikası, Kadın Dayanışması, Toplumsal Cinsiyet" başlıklı yazısında BSÇP'nin Üzmez protestosunu AKP ve muhafazakârlık eleştirisi yapmadan gerçekleştirmiş olmasını sorunsallaştırıyor. Bu eleştirinin eksikliği üzerinden de "Bu şekilde kurulan ortaklığın kadınlar arasında yaşanan farklılıkların, kimliklerin paranteze alınarak, dondurularak kurulduğunu ve bu anlamda dönüştürücü olmayabileceğini," söylüyor. Ayrıca "NOVAMED'deki işçi kadınları ile dayanışmak için oluşturulan platformu ise, işçi kadınlar ve işçi olmayan kadınlar patriarkal kapitalizm içindeki farklı konumları arasında bağlantılar kurarak baskı ve sömürüye karşı direndikleri bir oluşum olduğu için kadınlar arası dayanışmanın olumlu örneği olduğunu," söylüyor. Gülnur Savran'ın bu yazısına cevaben Gülnur Elçik de Amargi Dergisi'nin 12. sayısında , Üzmez'in muhafazakâr çevrelerde eleştirilmesi tabu haline gelmişken BSÇP içinden çıkan Üzmez protestosunun bizatihi kendisinin başlı başına bir sorgulama olduğunu söylüyor ve başörtülü kadınlardan devamlı bir muhafazakârlık eleştirisi beklemenin onları durumun sorumlusu olarak görmeye/göstermeye yol açtığını düşünüyor. (Tartışmanın ayrıntıları için bkz. Feminist Politika Dergisi s.1, Kış 2009 ve Amargi Feminist Teori ve Politika Dergisi s.12 Bahar 2009)

vardı ve Birbirimize Sahip Çıkıyoruz ile ilgili bir analiz yapmıştınız. Daha sonra Gülnur Elçik de o yazıya Amargi Dergi'nin 12. sayısında cevap vermiş ve demişti ki; "Nowamed'deki kadınların dindarlığı ya da muhafazakârlığı dayanışma yaparken çok fazla sorgulanmıyor ama Birbirimize Sahip Çıkıyoruz'dan çıkan bir bildiri bir muhafazakârlık eleştirisi içermediği için eksik bulunabiliyor." Bu durumda demek ki biz o kadınlardan kimliklerinden yola çıkarak bir şey bekliyoruz bu da bir dayatma ve bir kimlik benimsemesi değil midir?

Gülnur: Fakat orada şöyle bir şey vardı: Birbirimize Sahip Çıkıyoruz'un o bildiri ile yapmaya çalıştığı şey, yöneldiği politika neydi? Şiddetti, değil mi? Tam da o eylemi yaparken, kimliği yöneldiği hedefte bir kısıtlılık getiriyor. Yoksa ben genel olarak kimliğinden vazgeçsin demedim, ama o politikayı yaparken o kimlik onu sınırlıyordu. O yüzdendi benim eleştirim, anlatabildim mi?

Dilşah: Kimliklerini bir anda aşmalarını beklemek doğru bir yaklaşım mı, yoksa yine önce herkes kimliğini ortaya koysun mu? İslam ve Kürt kadınlarının kadın hareketine girişi zaten 90'larda gerçekleşiyor. Önce kimlikleriyle bir var olsunlar, bu tartışılsın ve ondan sonra kim neye dönüşecek onun üzerinden kimlik tartışması sürdürülemez mi?

Gülnur: Ben şöyle hatırlıyorum; benim takıldığım nokta genel olarak Birbirimize Sahip Çıkıyoruz oluşumu değildi, o eylemdeki bildiriyi eleştirmiştim...

Hazal: Kadın hareketinde son yıllara bakınca önce kimliğini ortaya koysun sonra tartışalım yöntemini biz denedik ve sonucunu da gördük, diye düşünüyorum. Bence artık ikisini birden yapabilmeyi becerebilmeliyiz, başörtülü bir kadının başörtüsü takma hakkını savunmakla beraber başörtüsü ve dinin eleştirisini aynı anda ve aynı zeminde yapabilmeyi becerebilmemiz gerekiyor.

Dilşah: Bu biraz dışarıya verilmeye çalışılan görüntüyle ilgili... Kadınlar kendi aralarında tartışsalar da, içinde oldukları muhafazakâr cemaate karşı "bakın feministler başörtüsü yasağına karşı çıkıyor" gibi bir görüntüye sahip olmak kendi aralarındaki dayanışmayı biraz daha meşrulaştırmaya yarıyor.

Filiz (Karakuş): Birbirimize Sahip Çıkıyoruz'a benim en önemli eleştirim şu ki, başörtülü olan kadınların yaşadıkları mağduriyet ile mini etek giydikleri için taciz görmelerini, bir beden politikası olarak eş düzlemde ele almaları. Yani devletin başörtüsü takıldığı için bedenlere baskı göstermesi ile mini etek giyenlerin taciz edilmesi meselesini aynı patriarkal baskının sonucu olarak görmesi. Başörtü hakkını hem kamusal, hem eğitim alanında tabii ki başından itibaren yıllardır savunuyoruz ama böyle bir feminist zeminden bu tür bir birleşme başka bir şey. Tabii ki başörtülü kadın arkadaşlarımızla tacize karşı beraber platformlarda olacağız. Tabii ki kota için birlikte mücadele edeceğiz ama eğer ki bu bir beden politikası olarak ele alınırsa, benim buna itirazım var.

İlkem: Başörtüsü meselesini nasıl ele alıyorsunuz?

Filiz (Karakuş): İşte tam Hazal'ın dediği gibi biz bugün başörtüyü bir hak olarak, hatta patriarkal baskıyla birleşmiş bir hak ihlali olarak görüyoruz. Çünkü bugün aynı görüşe sahip erkekler mecliste boy gösterirken, hakim olurken kadınlar başörtü taktıkları için dini inançlarından ötürü kamusal alanda yer almıyorlar ve bunun da sonuçta

patriarkal bir baskı olduğunu düşünüyorum ama bu patriarkal baskı kadınların mini etek giydikleri için, istedikleri gibi giyindikleri için sokakta taciz görmelerine neden olan patriarkal baskı ile aynı değil. Bu yüzden de başörtü hakkını savunurken bir yandan da başörtünün kadınların özgürlüğünün, kadınların kurtuluşunun önünde bir engel olduğunu söylemekten imtina etmeyecek bir politikadan söz ediyorum.

Gülnur: Mesela başörtü kendi içinde şunu varsayar ve ima eder: Kadın cinselliğini denetlemek gerekir çünkü erkek cinselliği azgın bir cinselliktir. Çünkü erkek cinselliği sınır tanımazdır. Her dakika bunun çok somut tezahürlerini, hakikaten sınır tanımayan ve azgın bir erkek cinselliğini görüyoruz toplumda. Dolayısıyla başörtüsüne buradan karşı çıkmak gerekiyor diye ben de Hazal'a çok katılıyorum.

Esen: Ben bir şey daha sorabilir miyim? Marksist feminizm ve sosyalist feminizm ayrımı nedir, daha doğrusu böyle bir ayrım var mıdır? Bu ikisi genelde birbirlerinin yerine kullanılıyor ama sen kendini Marksist feminist olarak tanımlıyorsun...

Gülnur: Bu ayrımım biraz kişisel bir şey, SFK'da kendine Marksist feminist diyen başka kimse var mı yok mu bilmiyorum bile. Ben Marksist feminist demeyi çok önemsiyorum. Fakat "Marksist feminist" tanımlaması genel olarak, İkinci Dalga Feminizm öncesinde Marksist politika içinde kadın hakları için bir şeyler yapan kadınları, sonradan geriye dönük bakışla, feminist olarak nitelendirmek için kullanıldı. Bu yüzden, İkinci Dalga'da kendilerini yine de bir şekilde sosyalizmle ilintilendirmek isteyen feminist kadınlar Marksist feminizm kavramını reddettiler. Çünkü hakikaten Marksist feminist denilen o kadınlar feminist değildi bence de. Fakat ben Marksist feminist tanımlamasını çok önemsiyorum, bu çok felsefi bir şey benim için ve Delphy'yle farkımın da tamamen buradan kaynaklandığını düşünüyorum. Neden Marksist feminist diyorum kendime? Diyalektik yüzünden esas olarak. Delphy de ben de maddeci diyoruz kendimize ama ben diyalektik bir bakış savunuyorum ve Delphy'ninkinin biraz düz maddeci bir bakış olduğunu düşünüyorum. Bu ayrım için kendime özellikle Marksist feminist demek istiyorum. Çünkü benim formasyonum da felsefe olduğu için, Marksizmle ilişkim diyalektik aracılığıyla kurulan bir ilişki oldu hep ve dünyaya bakışımda diyalektik benim için çok önemli bir şey, ama burada şimdi o felsefi tartışmalara girmeyeceğim.

Katılımcı (b): Sosyalist devrimden sonra feministlerin rolünün aslında denetleyici ve eleştirel bir konumda olduğunu söylediniz. Bugün baktığımızda emeklilik hakkı, sosyal güvence gibi birçok talep var ve bunlar sosyalist iktidarla birleştirildiği zaman bir mücadele biçimi olarak karşımıza çıkıyor. Peki, bugün sosyalist feministler kendilerini bu mücadele hattının neresinde görüyorlar ve hangi araçlarla? Sosyalist Feminist Kolektif aracılığıyla mı?

Gülnur: Evet, "Erkeklerden Alacaklıyız" diye bir kampanyamız var. Bu kampanya, diğer feministlerle birlikte, İstanbul Feminist Kolektif olarak yaptığımız politikalardan farklı olarak SFK olarak bizim çağrımız üzerine başlayan bir kampanya. "Erkeklerden alacaklıyız" derken, sosyal politikaların aslında erkeklerin bize borcu olan şeyi vermediğini, bize bundan ötesinin gerektiğini söylemiş oluyoruz. Ama bir yandan da o kampanyada geliştirdiğimiz bir sürü sosyal hak talebimiz var.

Katılımcı (b): Sosyalist devrim sonrası diye bahsettiğinize göre bir

devrim tahayyülü var; peki, bu devrimi kim yapacak?
Gülnur: Devrim de çok zor bir laf aslında. Kim yapacak devrimi? Kafamıza o kadar bir parti özne tahayyülü işlenmiş ki; devrim süreci, devrimci parti, tek parti vs... Tüm bunlar aslında bence aşılması gereken yaklaşımlar. Devrim süreci denen şey bugünden o güne bir süreç ve burada tek parti söz konusu değil. Devrimci önderlik dediğimiz şey de değil bence; çok partili bir süreç, çok özneli bir süreç söz konusu burada. Dolayısıyla da siz o partiye giriyor musunuz girmiyor musunuz, gibi bir ikilem yok bence, ama öte yandan şunu da söylemek isterim: Bugünden önümüzdeki sürecin ne olacağına dair kestirim yapmak çok zor. "Bugün bir devrimci süreç yaşanıyor, nasıl olacağını biliyoruz ve bizim de bu sürecin neresinde olacağımıza dair bir fikrimiz var," dersem de yalan söylemiş olurum. Kim biliyor ki bugünden o sürecin nasıl gelişeceğini ve bizim orada nasıl yer alacağımızı? Bilmiyorum, arkadaşlarım biliyordur belki. (Gülüşmeler)
Filiz (Uğuz): Radikal değişim politikalarımızla, kabul etmediğimiz politikalara karşı toplumu radikal bir değişime, dönüşüme zorlamak ve bu değişimi de sürekli kılabilmek önemli diye düşünüyorum. Yoksa böyle geçmişte dediğimiz gibi klasik anlamda devrimi yaptık, devleti, erkekleri alaşağı ettik, ondan sonra kadının iktidarını kurduk gibi şeyler yok. Artık böyle bir şeyden bahsetmiyoruz.
Gülnur: Evet, değil işte böyle bir şeyden bahsetmiyoruz.
Zehra: Sosyalist feminizmin kadına bakışını biliyoruz ama erkeğe yaklaşımı nasıl? Erkeği patriarkanın bir parçası olarak görmenin dışında erkeğe ilişkin sözü nasıl?
Gülnur: Tam bilmiyorum ne demek gerektiğini ama şöyle bir şey diyebilirim sanırım: Ben mesela, şahsen bir erkek sevgilim olmasına rağmen kendimi neredeyse erkek düşmanı diye nitelendiriyorum. Bir feminist olarak erkeklerle ilişki yaşamak, inanılmaz kavgalı, çelişkili bir süreç ve evet, ben kendimi erkek düşmanı gibi hissediyorum.
Zehra: Sosyalist feminizmin, sosyalizm kısmında erkek nereye değiyor ya da feminizm kısmında erkek nereye değiyor? Tamam, kavga, evet ama genel olarak nereye değiyor?
Hazal: Sosyalist devrimi erkeklerle kadınlar birlikte yapacaklarsa, gibi bir şeyden mi bahsediyorsun?
Zehra: Evet. Şöyle bir şey demek istiyorum: Örneğin, Kürt Kadın Hareketi erkeğin egemen olduğu rollerden ayrılması için de ayrı bir mücadele izliyor, hatta kadınlar erkekleri eğitime alıyorlar vs. Sosyalist feminizmin erkeğe dediği söz nedir? Mesela "Erkeklerden Alacaklıyız" deniyor ya da "Erkeklerin sevgisi her gün 3 kadın öldürüyor" deniliyor tamam, bu tür bir erkekliği reddediyor ama karşısına koyduğu erkek nasıl birisi?
Gülnur: Bir erkek ideali çizmek söz konusu olamaz diye düşünüyorum ama bugünkü patriarkal ayrıcalıklarını reddeden, bunun için kendi içinde mücadele veren, istiyorsa başka erkek arkadaşlarıyla grup oluşturan erkek, bizim içim makbul erkek modelidir, diye düşünüyorum. (Gülüşmeler)
Filiz (Karakuş): Sosyalist feministler, kendilerini feminist zeminde tanımladıkları için erkekleri veya diğer demokratik örgütleri nasıl dönüştüreceklerine ilişkin bir öncelikleri yok, çünkü örgütlenmede öncelik erkekliği ve patriarkayı teşhir etmektir. Tabii ki Kürt hareketi

için ya da Ezilenlerin Sosyalist Platformu için başka bir şey söz konusudur, çünkü cinsiyet özgürlükçü kadın-erkek idealini kendi programlarına koydukları için bu amaç aynı zamanda erkekleri dönüştürme mücadelesini de beraberinde getiriyor. Kuşkusuz sosyalist feministler içinde karma örgütlenmede çalışan kadın arkadaşlarımız bu mücadelenin bir parçasıdırlar ki çok başarılı bir mücadele olduğu söylenemez. (Gülüşmeler) Ama biz de zamanında karma örgütlerde bu mücadeleyi verdik. Ben 1986'da feminist oldum. 2002 yılına kadar karma örgütlerde bilfiil çalışıp bir yandan o örgütün politikalarını feminizmin lehine değiştirmek ve oradaki erkeklerin erkek egemenlikten arınması için mücadele ederken bir yandan da feminist mücadeleyi sürdürdük. Biraz senin sorunla bağlantılı olarak şunu düşünüyorum: Biz bugün aslında politik bir hareket, grup olarak feminizmin mücadelesini kurmaya çalışıyoruz. Biz feminist politik hareket olarak çok zayıfız, bir ucumuz orada bir ucumuz burada, yani bir yandan feministiz, bir yandan Kürt hareketine gönül vermişiz, bir yandan meslek örgütlerimiz var ve bu çok yönlülük içinde feminizmi ek kimlikmiş gibi hemen bir kenara atıp diğer örgütlenmelere kayabiliyoruz. ÖDP kurulduğunda feminist örgütlenmenin kapısını kapattık, ayrı bir örgütlenme olarak bir tek Pazartesi dergisi kaldı, çoğumuz ÖDP'de çalıştık.

Hayatımız karma örgütlerde mücadeleyi sürdürmeye çalışmakla geçti, o yüzden hakikaten bizim derdimiz bir politik hareket olarak feminizmi kurmak. Eğer böyle olursa zaten, Kürt hareketi içinde de sosyalist hareket içinde de feminist mücadele devam edecek. Bu da, feminizmi sadece feminist politik hareket yapacak demek değil elbette. Aslında sosyalist örgütlerde de hakikaten bağımsız feminizmden beslenen, feminizmin kadın kurtuluşu için öncelikli örgütlenme olduğunu gören bir yaklaşım hakim olursa, bu da feminist mücadele için ciddi bir kazançtır. Nasıl ki biz bugün Kürt hareketini, Kürt ulusal kurtuluşu için esas zemin olarak görüyorsak ve mesela feminist örgütlenme içinde hiçbir zaman Kürtleri kurtaracağız demiyorsak, aynı şekilde, karma örgütlenmedeki feminist kadınlar da, feminist örgütlenmenin aslında bağımsız feminist politikanın gücüyle olması gerektiği konusunda bir inanca sahip olurlarsa olur, o zaman feminizm her bir yere dalga dalga yayılabilir. (Gülüşmeler)

Hasbiye: Var olan enerjiyi kadınların erkekleri eğitmesine ayırmak çok zor, özellikle de sol çok vaktimizi alıyor. (Gülüşmeler) Ne diyor solcu erkekler: Ama sen yanlış düşünüyorsun, diye başlıyorlar; solcu ya kendisi benden iyi düşünüyor tabii. (Gülüşmeler) "Ama bak öyle yaparsan yanlış olur," diyor. Bu tür bir yaklaşım karşısında bize de doğruluğumuzu anlatmak zaman kaybı gibi geliyor. Gerçekten, bunun için başka bir yöntem bulmalıyız. Erkeklere patriarkal olduğunu, o konuşma anında bile üzerimde nasıl bir baskı oluşturduğunu anlatmak gerçekten çok yorucu ve geriye doğru ittirtici. O yüzden biz erkeklere, "senin yaptığın psikolojik, ekonomik baskı" diye anlatırken canımız çıkıyor. Bir zahmet onlar da "Ya ben nerede bir kadın için şiddet oluşturuyorum," diye sorgulamanın yöntemini kendileri bulsunlar. Solcu, sosyalist erkekler yöntem geliştirsinler ki işimiz daha kolaylaşsın diyoruz. Bizi eleştirmekten vazgeçip kendilerini eleştirmeye başlarlarsa birlikte mücadeleyi daha kolay veririz, diye düşünüyorum.

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 12

14 Mayıs Cumartesi 13.00
Amargi Feminist Kitabevi

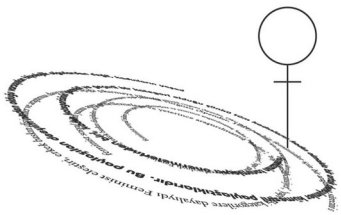
FRANSIZ FEMİNİZMİ

Didem Havlioğlu

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

14 Mayıs Cumartesi günü **Didem Havlioğlu** birlikte feminist teorinin en az bilinen bileşenlerinden/ekollerinden birini, "Fransız Feminizmini" tartışıyoruz." Kadın söylemi var mıdır? Olması mümkün müdür? Varsa tarihsel bir çerçeveye oturtulabilir mi? Julia Kristeva'yı merkeze alarak, psikanaliz ve yapısalcılık sonrası akımlar etkisiyle biçimlenen Fransız feminist yaklaşımları ve onların "kadın" kavramını inceliyoruz. Ve yakından baktığımız kavram ve teoriler bugün Türkiye'ye uyarlanabilir mi, Türkiye'de "kadın" olmak ne demek, konularında beraberce akıl yürütüyor, yine teoriyi teoride bırakmıyoruz!

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Not: Tartışma için okuma önerisi ektedir.

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Didem Havlioğlu

Osmanlı ve Türk dili ve kültürü, Ortadoğu Kadın Çalışmaları, feminist edebiyat kuramları, karşılaştırmalı metodolojiler ve disiplinlerarasılık ile metin çözümlemeleri ilgi ve araştırma alanları arasında yer alıyor. Şehir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürüyor.

Ya diğer feminizmler? Kendi coğrafyamızın dışında mücadele eden kızkardeşlerimizin deneyimleri? Başkalarının tarihini nasıl okuyabiliriz ve biz bununla kendimizi nasıl ilişkilendirebiliriz? Fransa'dan Osmanlı'ya veya Osmanlı'dan Fransa'ya, tesadüfen çıkılan bir yolda bu yolun kadın yolcularının bize söyleyecek elbette çok şeyi var. İkinci Dlaga'dan konuşurken uğradığımız Simone de Beauvoir'a geri gidecek, ondan Kristeva'ya sıçrayıp, onların coğrafyasında neler olduğuna, ve dünyayı nasıl etkilediklerine bakacağız şimdi...

Didem: Herkese Merhaba! Öncelikle burada olmaktan ne kadar mutlu olduğumu söylemek istiyorum. Amargi çok uzun süredir takip ettiğim bir grup ama Türkiye'de olmadığım için sizlere katılamıyordum. Bu yüzden şimdi burada olmaktan çok mutluyum. Bunun için Burcu'ya beni davet ettiği için teşekkür ederim.

Bugün uzun süredir ilgilendiğim bir konuda konuşacağım ve bunun sohbet halinde olmasını istiyorum. Tabii ki Fransız feminizmi gibi geniş bir konuda konuşmak için birkaç saat çok az. Bu yüzden kendi araştırmamda çok kullandığım Kristeva'ya odaklanarak Osmanlı Türk kadın meselesine yaklaşımıma nasıl faydası olduğunu biraz anlatayım. Ondan sonra da Burcu aracılığıyla size gönderdiğimiz "Kadınların Zamanı" okuması hakkında birazcık konuşup Türkiye'de neler oluyor, Türkiye'de kadın olmak nasıl bir şey ve bu sorulara cevap verirken Fransız feminizminin katkıları olabilir mi gibi sorular çerçevesinde tartışalım.

Çok ilginç gelebilir ama Fransız feminizmi Osmanlı divan şiiri çalışırken karşılaştığım bir ekol. Doktora yeterlilik sınavlarına hazırlanırken kadın şairler üzerine çalışıyordum ve bu meseleye nasıl

yaklaşacağımı kafamda kurmaya çalışırken Fransız feminizmini okumaya başladım. Fransız feminizmi deyince ilk önce akla Simone de Beauvoir geliyor. Sanırım hepimiz okumuşsuzdur *İkinci Cins*'i. *İkinci Cins* sadece Fransız feminizmi değil bütün dünya kadınlarının kültür dünyasının önemli bir parçası. 1949'da basılan kitapta de Beauvoir feminist olmadığını ve kadın sorunun sosyalizmle çözülebileceğini söyler. Fakat daha sonra, sosyalist hareketin kadın sorununa bir çözüm getirememesi üzerine 1970'lere gelindiğinde fikrini değiştirir. Artık kadın meselesine daha ciddi yaklaşılması gerektiğini söyler. Fakat yaptığı önemli katkılardan bir tanesi ki Fransız feminizminin de en önemli vurgularından biridir; kişinin kadın olarak doğmadığı, sonradan olduğu, bir kategori olarak kadının oluşturulduğu, inşa edildiği meselesidir. Bunu daha sonraki yapısalcılık sonrası yaklaşımlarla çözümleyen, sorgulayan çok kişi oldu ama Simone de Beauvoir'ın ilk adım atan kişi olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra Fransız feminizmi buradan çok farklı bir yöne dönüyor, daha çok psikanalizden ve yapısalcılık sonrası akımdan etkileniyor. Simone de Beauvoir'in taraftarları pek kalmıyor çünkü kadın olmanın çok daha karmaşık bir şey olduğu anlaşılıyor.

Bu noktada teorik düzlemde Fransız feminizmi ile Amerikan feminizmi arasındaki bir farka kısaca değinmek istiyorum. Fransız feminizminde "Biz kadınlar farklıyız ve farklılığımıza sahip çıkmalıyız," diyerek kadınların farklılığının altını çizen bir yaklaşım varken Amerikan feminizminde daha ziyade "Biz aynıyız ve dolayısıyla aynı haklarla eşit olmalıyız," diyen pozitivist bir yaklaşım vardır. Bu farklılığın oluşmasında ise bana kalırsa psikanalizin payı büyük. 1968 sonrası kadın grupları arasında tartışılan birçok şey varken Paris'te çok şey değişmişti. Paris'te yaşamış, düşünen bir genç olmak herhalde Lacan ve Derrida gibi düşünürleri okumak demek oluyordu. Bu durum, bana kalırsa, bu iki kıta arasındaki ciddi bir kültürel farka işaret ediyor.

Şimdi psikanalizden etkilenen Fransız feministlerinden çok kısaca bahsedip Kristeva'ya dönelim. Bu örneklerden biri olan Helene Cixous, batı hümanist felsefesinin kadın-erkek doğa-medeniyet, aktif-pasif gibi karşıt ikili kavramalarının altını çizer ve şunu der: Bu düşünce sistemi içerisinde kadınla ilişkilendirilen her kavram negatiftir fakat biz buna sahip çıkarak değersiz olarak atfedilen şeyi değerli kılmaya çalışalım. "Kadın olmak söylendiği gibi değersiz bir şey değildir," dedi ve kadını hayatın içinde ve doğanın bir parçası olan bir varlık olarak ona değerinin geri verilmesi gibi bir yol izledi. Tabii ki burada yapılabilecek olan en önemli eleştiri Helene Cixous'un özcü (essentialist) olmasıdır ve bunun ne gibi bir sakıncası olabilir diye baktığımızda ise aslında eleştirdiği sistemin yaptığını yapıyor diyebiliriz. O da aynı şekilde ikili düşünmeye devam ediyor. Burada kadın değersiz değildir derken bu sefer erkek değersizdir diyerek aynı sistemin içinden konuşmaya devam ederek yeni bir şey söylememektedir, sadece biraz ters çeviriyor o kadar. Bir de Helene Cixous'dan bahsederken mutlaka üzerinde durmamız gereken bir diğer nokta ise kadın bedenine verdiği önemdir. Bir kadın eleştirisinin, kadına öz eleştirinin sadece kadın vücudundan çıkabileceğini söylüyor çünkü eğer bu sistem erkekler tarafından yaratılmış bir sistem ise onların bilmeyeceği tek şey var: kadın bedeni. Mesela kadın orgazmını

asla bilemezler. Dolayısıyla biz kendi bedenimize dayanarak yeni bilgi üretmeliyiz. Bu da yine kadının özüne, esasına dayanan bir şey olmalı diyerek, bana kalırsa, yine aynı çıkmaza giriyor. Helene Cixous'u okurken kendime çok yakın bulmamıştım, evet ilginç, güzel ve şiirsel ama birçok Fransız feminist yazını gibi okunması çok zor ki bu yüzden çok elitist oldukları da söyleniyor. Okuyucu ile kendileri aralarında dil üzerinden bir bariyer kuruyorlar. Çok kaygan ve uçucu bir dil kullanıyorlar. Anlamak için dilin ötesinde de bir bilgi birikimi gerekiyor. Bu yüzden metinler bazen o kadar kendi içinde dönüyor ki "hah anladım" derken tekrar nereye gittiğini fark edemiyorsun...

Buket: Ama istedikleri de bu değil mi zaten...

Didem: Evet, ilk başta "Aman tanrım ben böyle bir şeyle neden vaktimi harcıyorum," diyorsun fakat demek istedikleri şeyi aynen uyguluyorlar ve sen okuyucu olarak o döngünün içine giriyorsun. Eğer bir kadın estetiği, bir kadın tarzından bahsedeceksek bunu lineer çizgi, bir çizelge üzerinde ilerleyen yazı ya da mantık biçimiyle değil, yepyeni bir sistem içinde yapmalıyız. Erkek egemen sistemin dışına çıkmak için daha yaratıcı olmalıyız. Bu amaçla yola çıkıp kendi içinde tekrar eden bir yazma ve mantık biçimi olacak...

Buket: Dili de erkek buluyorlar galiba değil mi?

Didem: Tabii tabii aynen öyle. Kendilerine ait bir estetik derken dil de bunun bir parçası... Tamamıyla deneysel ve "kadınlar böyle yazar" der gibi bir dilleri var. Aslında bu sadece Fransız feminizminde olan bir şey değil Virginia Woolf da öyle yazıyor, bu çok denenmiş, görülmüş bir biçim. Birazdan Kristeva'dan bahsederken, "Bir kadın yazınından bahsedebilir miyiz?" ve eğer böyle bir şey varsa nasıl olmalı, erkeklerden nasıl farklı olmalı , farklı mıdır değil midir gibi soruları tekrar soracağız. Fakat Helene Cixous'nun söylediği şey farklı, kendi yazın biçimi de söylediği şeyi kanıtlıyor

Katılımcı (a): Derrida'nın yazdığı gibi yazıyorlar ama değil mi?

Didem: Evet aynen öyle değil mi? (Gülüşmeler) Kesinlikle. Ama ben bu kadınları daha şiirsel buluyorum.

Buket: Ama sanırım iddiaları hakikaten de kadın dilini oluşturmaya çalışmak, niteliğimizle kendimizi var edebiliriz, kadın olarak var olabiliriz...

Didem: Derrida'dan bence farkı daha metaforik ve şiirsel olmaları. Zaten roman da yazıyorlar. Derrida gibi helezonik bir düzlemde ilerleyip sonunda bir anlam oluşturuyorlar. Fakat dediğim gibi Helene Cixous'ı kendime çok yakın hissetmedim o yüzden çok cazip de olsa üzerinden kısaca geçtim.

Kristeva'ya başlamadan önce biraz Lacan'dan bahsedelim. Çünkü ondan bahsetmediğimizde Kristeva'nın teorilerini anlamaya imkân yok. Okuduk mu, biliyor muyuz bilmiyorum ama ben çok kısaca üzerinden geçeceğim.

Buket: Okuyup okuyup dayak yediğim metinlerdir, Lacan'nın metinleri.

Didem: (Gülüşmeler) Benim için hâlâ öyle! Çok kısaca ana fikrinden bahsedeceğim. Lacan, Freud'u yapısalcılık sonrası çerçevede okumasından dolayı önemlidir ve bu yüzden de feminist teoriye çok faydası olmuştur. Lacan şunu söyler: Bir hayal dünyası ve bir de

sembolik düzen vardır. Çocuğun hayal dünyasından sembolik dünyaya geçişi çok önemli bir adımdır. Peki, bu ne zaman oluyor? Ne zaman ki çocuk kendisini aynada görüyor, o an kendisinin annesinden ve bütün varlıklardan farklı bir şey olduğunu fark ediyor.

Betül: Bir de ayna evresinden önce ya da sonra da olabilir, sütten kesilme, babanın varlığını hani üçüncü kişinin varlığını keşfetmek ve annenin kayıp nesnesine dönüşmesiyle, dil sistemine, sembol sistemine girme ihtiyacının doğmasıyla.

Didem: Hemen hemen aynı zamanlarda gerçekleşen bir şey. Çünkü anneden bedensel olarak farklı olduğunu fark ettiği dönemde, babayı da fark ediyor. Aynada kendisinin farklı bir beden olduğunu algılıyor. Oysa orada gördüğü sembolik bir hikaye. Çünkü orada gördüğü hem kendisi hem ötekisi. Bu yüzden de ben ve öteki çoğu zaman aynı şey. "Ben" derken gördüğü şey, yani dilin ifade ettiği şey, aslında aynadaki görüntü. Gerçek değil. Bir üçüncü kişi. Çocuğun "ben" demesiyle var oluyor. O zamana kadar bilinçaltındayken, "ben" demesiyle bilinçli bir şekilde kurulmuş bir varlık oluyor ve bu şekilde sistemin içine giriyor. Yani o sistem ona "ben"in kim olduğunu, ne olduğunu söyleyiveriyor. Çünkü bu dil sisteminde kendisinden önce olan bir "ben" vardı. Çocuk "ben" diyerek, "ben"in önceden tanımlanmış bütün değerlerini de üstleniyor ve sisteme giriyor.

Lacan'ın anlattığı hikaye buna benzer bir şey. Yine çok önemli argümanlarından biri de bilinçaltının tıpkı dil gibi kurgulanmış olduğudur. Çünkü dil de bir işaret sistemidir ve hiçbir zaman sadece bir anlamı ifade etmez. Mesela ben size şimdi "çiçek" diyeyim. Bunu dediğim anda hepinizin aklında başka bir resim oluşur. Senin aklına bir gül gelebilir, senin aklına bir bahçe gelebilir, senin aklına bir çiçekçi gelebilir, senin aklına yolda gördüğün çiçekçi kız gelebilir vs. "Çiçek" kelimesi, sonu olmayan bir anlamlar zinciri oluşturur. Tabii, Freud'un bize anlattığı bilinçaltı, bastırılmış arzuların bulunduğu yer demek. Bilinçaltında sıkışıp kalmış arzularımızı hiçbir zaman gerçekleştiremiyor ve hiçbir zaman tam olarak tatmin olamıyoruz. Tatmin olamadıkça yeni bir arzular üretiyoruz. Bu döngü, tıpkı dil gibi işliyor. Dilde Derrida'nın "différence" dediği, anlamın durmadan ertelenmesi, hiçbir zaman bir sonuç noktasının olmaması, anlam dediğimiz şeyin akışkan ve her an değişebilen bir şey olduğudur. İşte bilinçaltı da böyle işleyen bir şeydir. Bilinçaltı arzularımızın baskılanmasıyla, dil de kelimelerle sözdizimi (syntax) baskısıyla işliyor. Lacan'nın söylediği bu yüzden çok önemli. Eğer dil ile ilgili çalışıyorsanız ve okuduğunuz şeylere bir anlam vermeye çabalıyorsanız, hiçbir zaman yegane bir anlam olmadığını kabullenmelisiniz. Bunu bugün kabul etmeyen bir araştırmacı yok herhalde.

Katılımcı (a): Bir ben kaldım herhalde. (Kahkahalar)

Didem: Lacan'dan sonra hayat farklı... (Gülüşmeler) Bir gün bir öğrencim dedi ki "Hocam ne olur bir şey okuduğumda bir tane anlamı olsun. " Ama yok böyle bir şey. Sen bile aynı şeyi on beş gün sonra okusan başka bir şey düşüneceksin.

Buket: O hep aynı şeyi düşünüyor... (Kahkahalar)

Didem: Vallahi hep aynı şeyi düşünmek güzel bir lüks bence. Bunu

böylece aklınızda tutun, buraya geri döneceğiz. Şimdi Kristeva'ya geçelim. Benim Kristeva ile bir aşk ilişkisi kurmam... (Kahkahalar)
Buket: Kolay olmadı... (Gülüşmeler)
Didem: Yok yok, tam tersine çok kolay oldu ilk görüşte aşk diyebilirim. Çünkü şöyle bir şey oldu. Ben onu okumaya başladığımda Amerika'da doktora yapıyordum ve Kristeva'nın söylediği şey şuydu: Kendisinin ne kadar yabancı olduğu, bir dile yabancı olmak ve o yabancı olduğun dilde kendini ifade etmeye çalışmak nasıl bir şeydir ve aslında çok da kötü bir şey değildir, diyordu. Yabancı olmak aslında bir ayrıcalıktır gibi...
Buket: Kristeva yabancı mı ki?
Didem: Evet, Bulgar ve doktorasını ikinci dili olan Fransızcada yazıyor ve dolayısıyla aramızda böyle bir yakınlık mecburen oluştu. (Gülüşmeler). Kristeva'nın teorilerinde marjinal olan, kenarda olan her zaman aslında o pozisyonu kullanarak en güçlü olandır ve bu argüman hakikaten insanın hoşuna giden bir şey, bir güç veriyor. İşte ben feminist teorinin biraz böyle olması gerektiğini düşünüyorum. Bir şekilde, elinden tutmak gibi bir şey, neyse bu hikâyenin romantik kısmı....

Kristeva, Bulgar ve belli bir yaşta ailecek Paris'e taşınıyorlar, çok parlak bir öğrenci ve Roland Barthes gibi entelektüeller ile birilikte takılıyor. 1970'lerde Roland Barthes onu değerlendirirken şöyle demiş: Garip, ilginç, yabancı kadın... Bunu da herhalde sadece yabancı olmasından dolayı söylememiştir, aynı zamanda onun söylediği her şey ezber bozucu, söylediği her şey tam kendimizi böyle rahat hissettiğimiz anda "tamam şurasını anladık bundan sonra da düşünmemiz gerekmiyor bu konuyu" dediğimiz anda tekrar bir sarsılıp tekrar başa dönmemize neden oluyor. O yüzden de ilginç, garip ve yabancı... Ki kendisi de yabancı olanın marjinal olanın işinin rahatsız etmek olduğunu söylüyor. Mesela ben burada bir yabancıysam bende bir rahatsızlık oluşur ama sizde de benden dolayı bir rahatsızlık oluşur ve Kristeva bu rahatsızlık duygusunun çok verimli bir şey olduğunu düşünüyor ve bu yüzden de yabancılığını sahipleniyor. Aslında bütün derdi, yabancılığını sadece sahiplenmekle kalmayıp tersine çevirerek kullanmak.

Kristeva deyince aklıma bir sürü şey geliyor tabii ki ama bugün kullandığı iki temel kavramdan bahsedebiliriz: öznellik (subjectivity) ve konuşan özne (speaking subject). Bu iki kavram çok önemli. Öznelliği ilk defa tabii ki Kristeva ile duymuyoruz, Hegel de "Bir kişinin kendi başına var olmadığını," söylemiştir ya da Nietzsche "Rasyonel, ne söylediğini bilen, kendini bilen bir kişinin olmadığını," söylemiştir. Dolayısıyla Kristeva da bu gelenekten gelen bir insan. Öznellik onun düşündüğü ve bu dünyaya katmak istediği kavramlardan bir tanesi. Daha önce bahsettiğim Lacan'ın teorisine göre çocuk aynada kendisini görüp "ben" demeye başladığı zaman "ben" oluyordu. Buradaki öznellik de dil ile konuşan özne ile bağlantılı bir öznelliktir çünkü dil özneyi oluşturuyor, özne de dili oluşturuyor, var olabilmek için birbirlerine ihtiyaçları var. Bu bir süreç, konuşulurken özne oluşuyor aynı zamanda da dil kendini gösteriyor.
Betül: Hatta Lacan'ın şöyle bir cümlesi var "Ben, ben diyendir."
Didem: Evet "Ben, ben diyendir" ve de eksik olandır. Ben dediğin eksik olandır, söylerken bastırdığın bütün duyguları, annene karşı

hissettiklerini, hepsini içinde barındırıyor yani bilinçaltını da temsil ediyor.

Kristeva'nın bahsettiği öznellik de batı hümanizmasının bahsettiği kişiden bu anlamda çok farklıdır. Kristeva'da "ben" bilinçaltı ile çok bağlantılı bir şey, yani bir "ben" var bir "ego" var fakat ikisi de "ben"i oluşturuyor ve daha önce söylediğim gibi dil ile de çok alakalı, dil ve ben birbirlerini oluşturuyorlar. Kristeva şöyle bir şey söylüyor ki ben bunu da çok çok beğeniyorum, kendi araştırmamda da kullandım zaten: anlam konumla alakalı bir şeydir. "Ben" dediğin zaman bir özne pozisyonu sana veriliyor, mesela çocuk kızsa "ben" dediği andan itibaren kadın oluyor ve böylece kadın olmanın getirdiği her şey ona hemen yükleniyor değil mi? Peki, bir kadının erkek öznesi olabilmesi mümkün müdür acaba? Olabilir mi böyle bir şey, yani ben erkek özne olarak konuşabilir miyim?

En önemli eserlerinden bir tanesi olan *Şiirsel Dil Devrimi*'nde devrim, "alternatif özne pozisyonları almaktan geçer," diyor. Yani alternatif, senin olmayan bir özne pozisyonunu alabiliyorsan devrim yapabilirsin ve asıl devrim de dilde olan devrimdir diyor. Bu argümanı çok güzel, çok etkileyici ama peki, nasıl olacak diye soruyorsunuz öyle değil mi? Kristeva diyor ki, bu sadece şiirde olabilecek bir şeydir. Bu yüzden de avangard şairleri inceliyor ve onların dil kullanımına bakıyor. "Her tarafı kayan ve hiçbir şekilde bir arada olamayan bir cümle sadece modernist şairlerde vardır ve ancak şiirsel dilde kendini gösterebilir," diyor. Peki neden? Çünkü gramerin kurallarını yıkmaya çalışarak yazıyorlar. Örneğin Türkçede özne önce gelecek, yüklem sonda olacak, arada zarf falan olacak gibi biz konuşurken bile bu kurallara epey dikkat ediyoruz. Oysa biliyoruz ki dil ataerkil sitemin kurduğu bir sistem ve peki bunu kırabilmek nasıl mümkün olabilir? Avangard şairler bunu yapmaya çalışıyorlar ve bunun ancak şiirsel bir dil ile mümkün olabileceğini söylüyorlar.

Dedim ya, o sırada Divan Edebiyatı okuyorum, Kristeva'nın bu yaklaşımı bana çok yakın geldi ve benim bütün derdim de Divan Edebiyatı'ndaki kadın şairleri ortaya çıkarmaktı. Çünkü kadın şair aslında yoktu. Oysa ben 15. ve 16. yüzyılda yaşamış bir kadın şair okumaya, anlamaya çalışıyordum. Osmanlı Edebiyatı okuma geleneği bana bir kadın şairi nasıl okumam gerektiğini anlatmıyordu. Çünkü böyle bir anlayış yoktu.

Şimdi cinsiyet çalışmalarında, kadın ve erkek vardır, bunlar dışında başka hiçbir cins yoktur diyenlere "Hermafroditler var, onlar ne olacak?" diye soruyorlar. Hermafroditler bu sistemin kabul etmediği bir cins, kategoride bile değiller. Yani bu şu demek oluyor; var olan kategorilere uymayan, yok demek değil. Sadece sistemin içinde yok demektir. Ben de Divan Edebiyatı'ndaki kadın şairler için aynı şekilde düşünüyorum, kadın şairler yok, ama bu yok demek değil, bu sistem içinde yoklar. Ben nasıl var edeceğim onları? Okurken hissediyorsun, diyorsun ki bu farklı bir şey. Ben bunu nasıl anlatacağım derken o sırada Kristeva'nın bana çok faydası oldu. Çünkü dedim ki, Divan şiiri bir dil ve estetik sistemiyse, bu tamamıyla erkeklere uygun olarak yapılmış bir sistem. Şair erkek olacak, sevgili erkek olacak. Her şey bu sitem içerisinde inşa edilmiş, kelimeler ona göre seçilmiş, mazmunlar ona göre

seçilmiş, tam bir erkek düzeni. Bir kadın konuştuğu zaman, bir kadın şair pozisyonunu aldığında Kristeva'nın söylediği şey oluyor. Olmaması gereken bir şey oluyor. Çünkü oradaki şair özne pozisyonu, bir erkek pozisyonu ve bir kadın bu pozisyonu aldığında, sistemi kırıyor. Böyle bir şey söyledim, henüz karşı çıkan olmadı.
Katılımcı (b): Kırıyor mu, yoksa birçok şeyde olduğu gibi tekrar ediyor mu o düzeneği? Orada var olabilmek için erkekleşiyorlar mı?
Didem: Bu da hep söylenen bir şey. Bana da soruluyor. Aslında diyorlar ki, hayır, erkek rolünü oynuyor sadece.
Katılımcı (b): Gizleniyor mu yani onun arkasına?
Didem: Tam tersine kadın olduğunu üstüne basa basa söylüyor. Kendini tanımladığı kelimeler bambaşka. Çok belli kelimeler var şairlerin kendilerini tanımladıkları. Özellikle erkeklere mahsus özellikler. Onları değiştiriyor. Kendisini kadın olarak sevgiliyi de erkek olarak gösterdiği için aşk düzeni de birden değişiyor. Çünkü erkekler arasındaki bir aşk değil o artık. Ne yazık ki Türkiye'de çok kabul edilemiyor ama Osmanlı şiirinin temelinde erkekler arası bir aşk var. Bunu kırdığınız zaman basbayağı heteroseksüel bir aşk düzeni ortaya çıkıyor. Yani bana kalırsa gerçekten kırıyor. Sırf kadın olduğu için yapıyor bunu. Bir düzene girip olmaması gereken bir yerde, konuşmaması gereken bir yerde konuştuğu için oluyor. Dolayısıyla benim de bu şekilde işime yaradı.
Katılımcı (b): Kadının adı nedir?
Didem: Mihri... 16. yüzyılda kendi çevresinde de birkaç tane kadın var. Birbirlerine benzer şeyler yapıyorlar.
Katılımcı (b): Kadın kadına aşk var mı orada?
Didem: Yok, en azından ben tanımlayamadım.
Katılımcı (c): Yazıya geçen bir şey göremiyorsunuzdur ama...
Didem: Yok diyemeyiz tabii ki, ama en azından kanıtlanabilinecek bir şey değil. Bazı kadın şairler için kadınları daha çok sever, diyorlar mesela ve bu bahsedilen kadınlar hiç evlenmemişler.
Katılımcı (b): Mihri evlenmiş mi?
Didem: O da evlenmemiş ama erkek sevgilileri var. Tabii kadın sevgileri de olabilir ama bunların hiçbirini bilmiyoruz.
Katılımcı (c): Kadınlar için bir şey yazdığını düşünüyor musun?
Didem: Yazılı kaynaklarda yok benim bildiğim kadarıyla. Kristeva'nın bu teorisi benim işime yaramıştı. Fakat bugün tekrar uygulanabilir mi, bununla ilgili bir meselemiz var mı? Bunu konuşabiliriz. Çünkü benim en çok eleştirildiğim nokta, Batı teorisini Osmanlı Edebiyatı'na uygulayamazsın, uymaz, oturmaz diyorlar. Olabilir, doğrudur, bu da bir bakış açısıdır. Fakat ben biraz Kristevacı, biraz evrensel düşünmeye yatkın bir insanım, her şeyin oturmadığının farkındayım. Çok da dikkatli olunması gerektiğini düşünüyorum gerçekten. Yoksa hakikaten saçma sapan şeyler çıkıyor ama ben sonuçta şunu da yadsıyamam, benim eğitimim, formasyonum bu. Ben bunları okuyarak bir düşünceye vardım. Sonuçta bu böyle oluştu. Bunu da saklamak bence samimi değil. Kristeva'nın bana faydası bu şekilde oldu. Daha çok dildeki teorilerini kullandım. Fakat siz bugün tabii ki başka bir şey okudunuz "Kadınların zamanı" biraz bu makaleyi konuşabiliriz.
Betül: Kristeva'nın öncelikle çok fazla insandan okumalar yaparak bir

şeyleri kuramsallaştırdığını düşünüyorum. Kökeninde Heidegger, Lacan gibi okumalar var. Aslında ben okuduktan sonra dişi Lacan diye düşündüm, Lacan'ın dişisi belki hiç çekilmiyormuş...

Didem: Sevmedin yani?

Betül: Ben biraz sevmedim. Kendisine yöneltilen eleştirileri de okudum. Özcü olduğunu düşünmüşler.

Buket: Bunun bütün Fransız feministlere çok sık getirilen bir eleştiri olduğunu düşünüyorum. Negatif olanı üzerine alıp, ondan sonra tekrar içini tanımlayıp pozitif bir şey olarak sunmanın bile özcülük olduğu gibi bir eleştiri var ki, burada tam tersine işlerlikte olduğunu düşünüyorum. Burada aslında oluşturulan kültürel bir şeyin alınıp yeniden tanımlanması söz konusu. Yani öz değil, tam tersine, oluşturulan kültüre karşı çıkmanın yolu olarak oradaki ikiliği tersine çevirme meselesi var. Ama özcülük meselesi galiba bedenle çok fazla alışverişleri olduğu için olabilir.

Betül: Aynı eleştiriyi Lacan'a da getirmişler. Çünkü Lacan gibi psikanaliz üzerinde çalışan insanların bir kuramlaştırma metodu var ve bu aslında analoji kurularak yapılan bir şey. Bire bir ispatlanabilirlik yok. Kristeva, "Baba yasasını ya da penis kastrasyonunu Freud kuramsal olarak söylemiştir," der. Kristeva da Lacan da bunu yapıyorlar aslında. Bu zaten politik bilim gibi algılanabilinecek bir şey değil. O yüzden özcülük eleştirisine o noktada ben de çok katılmadım.

Buket: Zaten semboller sisteminin içerisinde uğraşıyorsun...

Didem: Eğer böyle bir derdimiz varsa hiç bu işe kalkışmamamız lazım. Bizim yaptığımız düşünmek, kurmak. Pozitif bilimler farklı çalışıyor.

Ama bu söylediğin çok doğru. Özcü olduğu için eleştirildi. Fakat ben Kristeva'yı özcü bulmuyorum. Mesela üç jenerasyon kadın hareketini anlatıyor, birincisinde eşitlik talebi, ikincisinde ise farklılık talebi var. Çünkü anlaşıldı ki kadın bedeni farklıdır, ihtiyaçları farklıdır. Eşitlikten yola çıkarak cinsel özgürlüğümüze ulaşmamız pek mümkün değildir. O yüzden de ikinci jenerasyon devreye giriyor. İkinci jenerasyon "biz eşitiz" yerine "biz çok farklıyız, hatta biz kadınlar olarak daha iyiyiz" diyor. Kadını yüceleştirip, neredeyse Tanrı katına çıkartıyor. Bu sefer yeni bir sistem oluşturuluyor, bir taraftan yapıyı sökeceksin, eleştireceksin, ondan sonra yenisini oluşturacaksın. Dolayısıyla Kristeva ikinci jenerasyona denk düşüyor, bütün Fransız feminizmi gibi...

Üçüncü jenerasyon ise, kadın-erkek farklılığına çok fazla paye vermemek gerektiğini bu ikili kategorinin dışına çıkmak gerektiğini, erkekler suçludur söyleminin artık bizim işimize yaramadığını, çünkü herkesin suçlu olduğunu söylüyor. Yani üçüncü jenerasyon, bir gelecek tahayyülü kuruyor ve olması gerekeni söylüyor. Bu sistemin değişmesi için de herkesin sorumluluk sahibi olması gerektiğini ileri sürüyor. Başka şekillerde düşünmemiz lazım ve bunun için de psikanalize daha iyi bakmamız, sembolik sistemi daha iyi anlamamız gerektiğini söylüyor.

Burada bence ilginç olan, sembolik sistemde var olan bu ikili zıtlıklar; ben ve öteki, siyah ve beyaz, benim ülkemden olan-yabancı olan, hepsini içselleştirmemiz gerektiğini söylemesi. Çünkü bunların hepsi bizde var, diyor. Bu çocuğun 'ben' demesi gibi... Aslında öteki yanılsama, aslı burada gibi, aslında birbirine bağlı şeyler bunlar. İkisi de bizde var. İlk önce onları içselleştirelim, böylelikle hem saldıran, hem de

mağdur olan biz olalım, kendi içimizde önce bunu çözelim, ondan sonra yeni bir sistem oluşturabiliriz, diyor. Bu ne kadar mümkündür, bilemem tabii ki... Ama söylediği yaklaşık olarak bu.

Üçüncü jenerasyonda böyle bir şey yapıldı mı, bilmiyorum. Ama herhalde feminist teorinin de geldiği nokta biraz da bu, değil mi? Kadın erkek arasındaki ayrımcılık, stratejik olarak bazı yerlerde gereklidir, ama varmak istediğimiz nokta aslında kadın–erkek ayrımcılığı değil artık. Herkes, farklılıklarıyla kendi özel, bireysel istekleri/arzularıyla var olması ve sadece bu iki kategori içerisinde değerlendirilmemesi lazım. Çünkü artık hiçbir cinsiyet tek başına düşünülemez. Kadını erkekler ya da hermafroditler olmadan düşünebilir miyiz? Yok böyle bir şey. Kristeva da bunlara daha bütüncül bakmamız gerektiğini söylüyor. Belki ileride olabilir diye bir umudu var gibi geliyor bana.

Betül: Yazıda bir yerde "Bana feminist misin diyorlar, ben de stoacıyım diye cevaplıyorum," diyor. Şöyle demiş, "*Hakikat genel fikirlerle değil, hikâyeden yola çıkılarak ulaşılan fikirlerde bulunabilir.*" Bu düşüncesi çok hoşuma gitmişti. Şöyle bir eleştiri de getirilmiş Kristeva'ya, aldığı kaynakları biraz bağlamdan kopuk bir şekilde ortaya koyuyor. Aslında kavram olarak ortaya koyduğu şeylerin nasıl kavramsallaştırıldığının çok bilincinde değil gibi bir eleştiri gelmiş. Böyle acımasız eleştiriler var.

Katılımcı (a): Eğer bu haklı bir eleştiriyse çok ciddi bir eleştiri...

Buket: Bu haksız ve dışlayıcı bir eleştiri de olabilir. Kadın ve Bulgar birisi. Gayet de güzel ana akımdan dışlamaya dönük bir eleştiri de olabilir. Acımasızlık bazen bu boyutta olabilir bence...

Didem: Ama Kristeva hiç de ana akımdan dışa atılmış biri değil.

Buket: Fazlasıyla merkezde aslında...

Didem: Fazlasıyla kabul görmüş bir kadın, bir düşünür.

Betül: Evet, bence de öyle...

Buket: Ama şöyle bir parantez de açmamız lazım, dünya çapında kabul gören bir sürü Fransız düşünürü, Foucault başta olmak üzere, Lacan arkasından geliyor, bütün bu düşünürler aslında Fransa'da ana akım üniversite kürsülerinden dışlanmışlardır. Amerika'ya bizzat gidip veya çevirileri yoluyla gidip, ondan sonra prestijle tekrar Fransa'ya dönmüşlerdir. Okuduğunuz eleştiriden bu anlamda bir dışlama olabilir diye düşünüyorum.

Didem: Yabancı olduğu için mi?

Buket: Yabancılık da değil. Foucault yabancı değildi, Lacan yabancı değildi, ama var olan akademik sistemi zorlayıcı, sınırlarını tamamen alabora edici şeyler yazdılar. Ürünleri hakikaten var olan bütün bilgi alanlarını, kürsüleri sorguladı. Foucault yıllarca nerede tezini savunacağını bulamadı. Fransa'da çok sert, gelenekselci bir akademik gelenek vardır. Bu geleneğe uymadığı için dışlanabilir, feministsiniz, psikanalistsiniz, başkasınız gibi...

Didem: Ama dediğim gibi, bütün feminist yazın antolojilerine şöyle bir bakarsan, mutlaka Kristeva vardır. Dolayısıyla bu biraz kendi kendine yapılmış bir eleştiri olabilir.

Buket: Bağlamı o olabilir diye düşünüyorum.

Betül: Bu eleştiriyi neden söyledim? Çeviride mi bir sorun var, bilmiyorum ama 'toplumsal sözleşme' kavramasallaştırmasını çok sık

kullanıyor mesela ve bütüncül bir toplum algısı var. Bu çok Rousseaucu bir yaklaşım ama Kristeva'nın Rousseaucu olmaması gerekiyor ya da yani bütüncül bir toplum algısının olmaması gerekiyor ki iddia ettiği farklılıkları ön plana çıkarabilsin.

Buket: Bence Kristeva'nın farklılıkları ön plana çıkartması da çok sorunlu. O kadar öteki bizim içimizde diyen bir teori mademki, ben de öyle algılıyorum okuduğum zaman, fakat Kristeva Fransa'daki Müslüman kadının dışlanması meselesinde tamamıyla dışlayıcı bir pozisyonda yer almıştı. Nasıl hem göçmen olup, hem göçmenden doğru Avrupa içerisinde konuşup, bir taraftan da kendisinden sonra gelen yeni göçmenleri bu kadar dışlayıcı ve aydınlanma geleneğine bağlı kalarak, aydınlanmayı hiç sorunsallaştırmadan bir tutum alabiliyor...

Didem: Açıkçası, bunu ben de anlamış değilim...

Buket: Kendi içindeki bir paradoks gibi geliyor bana. Oysa göçmenlere karşı alınan tutum hem Fransa'nın kendi kolonyalist geçmişiyle hesaplaşması açısından hem de şu anki göçmen sorununa yaklaşımı açısından önemli diye düşünüyorum. Bir Fransız için Bulgaristan göçmeniyle Arap göçmeni aynı şey değil. Yani sanki Kristeva, bana bu konuda Fransız'dan daha fazla Fransız geliyor. Aydınlanmayı takdir ederken ve onun içinden konuşurken, aslında aydınlanmayı sorunsallaştırmadığı için Avrupa merkezci bir bakış açısı var.

Betül: Metinde aydınlama ile ilgili olarak şöyle diyor: "Bir ahlak anlayışının sorgulanması ve yeni bir etik ortaya konması mı bizim yapmamız gereken? Bu noktada aydınlanma etiğini savunanlar var."

Buket: Buna göre, kendisini o aydınlanmacı gelenek içinde de görmüyor.

Betül: Evet, orada da görmüyor. Ama sonuçta "Yeni bir etik oluşturula da bilir," diyor.

Didem: En çok eleştirilebilinecek noktası bu bence zaten.

Buket: Benim anlayamadığım noktası bu. Çünkü o teoriyi okurken, mesela *Korkunun Güçlü İktidarı*'nı ben de tam senin olduğun gibi, "İşte buldum, ne güzel bak anlatıyor," demiştim. Ben İslam ve modernlik meselesi üzerine çalışıyorum. Ama hayır, o orada durmuyor. Benim buldum zannettiğim noktada, aslında metnin yazarı orada durmuyor. Benimle aynı yerde değil.

Didem: Evet, çok ilginç bir şey bu. Hakikaten çözümlemesi zor. Acaba bunun dinle alakası var mı, diye düşünüyor insan.

Buket: Yok, ben o kadar özcü düşünmüyorum.... Ben tam tersine Fransız feminizminde enteresan bir çatışma noktası olduğunu düşünüyorum bunun. Fransa'da feminizmler arasında da bir ayrışmanın, yani tam da Türkiye'deki gibi aslında bu meseleden çıktığını düşünüyorum: Müslüman kadına nasıl bakacağız? Onu sahiplenecek miyiz, dışlayacak mıyız, ne yapacağız? Onun eğitim hakkı gibi bir sürü şey giriyor devreye. Şimdi Fransa'daki son burka yasağından dolayı ikiye ayrıldıklarını görüyorum. Bu anlamda Türkiye'ye çok da benzetiyorum aslında.

Didem: Bu anlamda Türkiye'ye benzemesi ilginç aslında. Okuma önerisi olarak verdiğim röportajda, "Türkiye'deki durumu bilmiyorum," diyor. Kristeva'ya yöneltilen bir başka eleştiri de, psikanalizi kullanması. Psikanaliz ataerkil sistemin yarattığı bir bilim dalı ve kurucusu da malum Freud! Freud'un kadını tanımlaması zaten çok problemli.

Oradan yola çıkarak üretilen teorinin ne kadar güvenilebilir olduğunu sorunsallaştıranlar da çok tabii ki...

Betül: Psikanaliz bu kadar çok kullanılınca can acıtıcı oluyor biraz; anne konusu, baba konusu falan... (Gülüşmeler)

Bir de az önce bahsetmiştiniz, kadınsallığın mekanla ilişkilendirilmesi ve bu Tanrıçalaşma durumu vardı. Tanrı olarak da kadın yazınında figür oluşturulması. İşte bu anlamda kadınlara ait olan tasarımsal düşünme sistemiyle, daha erkeklere ait olan, lineer düşünmeden bahsediyor. "Tasarımsal düşünme dine benzeyen bir düşünme biçimidir," diyor. İşte bu anlamda, bana çok çarpıcı gelen bir soru soruyor, "Feminizm de bir dine dönüşmüyor mu?" diyor.

Didem: Bunu ikinci jenerasyon için söylüyor. Orada "Kadını Tanrı pozisyonuna koymakla aynı şeyi tekrarladıklarını," söylüyor. Bence aslında çok yerinde bir tespit. Hakikaten de aynı sistemi ters çevirip tekrar yaptığında değişiyor mu bir şey!

Betül: Evet, bir sistemi onun kavramlarını kullanarak çökertmek mümkün değil. Bu hep karşımıza çıkan bir sorun. Kadın sadece tasarımsal düşünüyor ve bu din sistemi de böyledir dediğiniz zaman, kadını analitik düşünceden ya da pozitif bilimlerden bir şekilde soyutlamış oluyorsun. Bu tıpkı, iki hafta önce konuşmuştuk, Sartre'ın Simone'a "Sen bir erkek gibi düşünüyorsun," demesi gibi bir şey... (Gülüşmeler)

Didem: Ama "Üçüncü evrede, bu ikisinin bir araya gelmesi lazım," diyor. Bir kadın hem kariyer yapıp, hem de çocuk yapabilmeli diyor. Yani böyle bir hakkı olmalı ya da tek tek yapabilmeli, bunların hepsi birer seçim olabilmeli diyor. Yani hem lineer düşünmeli hem tasarımsal düşünmeli ve "Bu iki düşünme biçimini bir arada gerçekleştirebilecek olanlar da zaten sadece kadınlar," diyor.

Katılımcı (b): Bunun bu kadar basit bir noktaya gelmesi acıklı değil mi?

Didem: Demeye çalıştığı şey, "Feministler birinci devrede nasıl anneliğe karşı çıktılar, ikinci devrede anneliği yücelttiler, üçüncüsünde seçim yapmaları gerekmiyor," diyor. Her ikisi de olabilir, ikisi de olmayabilir, birisi de olabilir. İlk baştaki iki evreyi eleştiriyor.

Betül: Metinde şöyle diyor: Artık feministler şunu anladı, biz çocuk doğurmamakta ısrar edersek, bir kuşaktan kuşağa feminist aktarım gibi bir şey söz konusu olamayacak maalesef. Çünkü bizim çocuklarımız ya da bizim yakınlarımız....

Esen: Bu temelde mi söylüyor gerçekten?

Betül: Evet, "Feminist aktarımların kuşaktan kuşağa geçmesini önemsediler. Daha sonra annelik deneyiminin sadece erkek egemenliğinin altında yaşanan bir deneyim değil de, daha öznel bir deneyim olacağını ve annelikle farklı bir hazzın yaşanabilineceğini de fark etti bir kısmı," diyor.

Didem: Anne olduğun zaman vazgeçmek zorunda kaldığın şeyler varsa, mesela entelektüel olarak kendini geliştirmeyi bırakmak zorunda kalırsan, kendine karşı işlediğin bir cinayet gibi bir suçluluk duygusu hissedebilirsin ki bunun erkek egemen sistemlerde olmaması mümkün değil. Anneliğin suçluluk duygusundan arınmış bir şekilde yaşanabilmesi için bir insanın anne de olsa entelektüel gereksinimleri olduğunu...

Betül: Aslında orada, her şeyi yapabilen ideal feminist kadını çiziyor.

Didem: Evet her şeyi yapan, yapabilen ve de bunun istenirse olası bir seçim olduğu, izin verilen bir kadın çiziyor ve "Ancak böyle bir şey olursa yaratıcı bir annelik olabilir," diyor.
Katılımcı (a) : Bu tarif liberal idealden hiç de farklı değil.
Burcu: Bu kadar birey üzerinden bir tariften sonra nasıl bir toplumsal harekete kanalize olabilecek ki bu kadınlar diye insan bir düşünüyor. Süper kadın şu anda zaten bayağı...
Didem: Henüz yok zaten böyle bir kadın. (Gülüşmeler)
Burcu: Zaten bu süper kadın imgesini, bizler süper kadınlar olamasak da, şu anki sistem epey kullanıyor.
Buket: Hatta tam tersine hepimiz sürekli eksikliklerimizle ne kadar olamadığımızla yüzleştiriliyoruz.
Esen: Bence psikanaliz feministlerin handikabı eleştirilerini, eleştirdikleri teorinin kategorileri ile yapıyor olmaları ve bu özcü kategorileri aynen alarak özcü bir yaklaşımı benimsemeleridir. Lacan'ın söylediği, esas iktidar olan baba değil "babanın adı"dır demesi, biz, feministler için çok faydalı bir analiz. Asıl olan penis değil, fallustur ve o iktidarı ve erki simgeleyen bir şeydir. Bunu açığa çıkarması önemli bir şey. Ya da birilerinin çıkıp Freud'a, Freud'un kavramları ile karşı durması hoşuma gitmiyor değil. Ama bence Freud ne kadar özcüyse, psikanalist feministler de o kadar özcü. Dolayısıyla ben bir feminist olarak, Kristeva ya da diğerleri bize ne söylüyor diye baktığımda "Oh birileri de Freud'a laf söylemiş ne güzel" derim rahatlarım. (Gülüşmeler) Ama bunun dışında ben bir feminist olarak, bir aktivist olarak baktığımda meseleye, bana ne diyor?
Didem: Herhalde biraz alanla da alakalı çünkü dilin çok önemli olduğu alanlarda, edebiyat, sanat gibi özne, yani birey çok önemli. Hâlbuki işte sosyal bilimlerde birazcık daha farklı dertler var.
Esen: Ama yani Kristeva toplamda ne demiş oluyor böyle diyerek? Ben onu anlamadım. Ne diyor yani feministlere, kadınlara?
Buket: Dedin ya, Freud ne kadar özcü ise Kristeva da o kadar özcü. Bunun sebebi aynı zeminden konuşuyor olmaları. O zemindesin. O zeminin dışında bir başka şeyi düşünmüyorsun. Sonuçta bu diyalektik düşünme biçiminin içinde gidip gideceği yer bir sentez. Burada karşılaştırılamazlık, onun dışında başka bir alfabe, baka bir dil yok. Arayışı da yok sanki...
Didem: Olamazdı zaten diyor.
Buket: Sürekli diyalektiğin içinde kalıyor. Yani o zaman da onun ötesi var mı ki? Belki düşünce sisteminde hiçbir zaman yok.
Betül: O da sormuş aynı soruyu. Ve şöyle diyor, "Bu soruyu sorduk, bu sorunun sorulması cevaplanabileceği anlamına gelmiyor." (Gülüşmeler)
Esen: Mesela bu konulara dair hiçbir fikri olmayan biri, Freud'u da okusa, Kristeva'yı da okusa, hangisine ikna olacak, neye göre?
Buket: Kadın da olmasın, erkek de olmasın, uzaydan gelsin bu yaratık, ikisini de okusun kime inanır. İkisinin de aslında birbirine karşıt ama aynı zeminde duran şeyleri var demek ki. Sorun orada belki de. Hep bir ilerlemeye karşı ama aynı zamanda ilerlemeci diyalektikle düşünüyor. Düşünce kendi içinde aslında erkek egemen düşünceyi yeniden üretmiyor mu bu anlamda?

Didem: Teorinin içinde düşündüğün zaman birazcık öyle olmuyor mu zaten? Farklısını yapabilmek mümkün mü? Yani herkes için aslında... Yapabilen var mı, o diyalektiğin içine girmeden yeni bir şey üretmen mümkün mü, bilmiyorum.
Buket: O zaman da "Doğu'da kadınlar böyle" diye röportaj veriyor. Doğu'yu doğululaştıran şarkiyatçıdan ne farkı kalıyor? Hakikaten o sisteme bu kadar böyle etinden, kemiğinden bağlı kalırsan böyle olur.
Didem: Ama galiba orada bir soruya cevap veriyor.
Katılımcı (b): Röportaj yapan "Türkiye'deki kadınlar" diyor, o da hemen Doğu'daki kadınlar diyor.
Burcu: Çin üzerine de bir yazısı var bu yazıdan dolayı da bayağı eleştirilmiş...
Esen: Ben şunu anlamakta zorlanıyorum, anlamın kayganlığı ya da bu kadar görelilikle bir öznellikten bahsediyorken, Türkiye dendiğinde şak diye Doğulu kategorisine yerleştiriyor. Kimin Doğu'su, neye göre Doğu! Bir görelilikten bahsediyorsa, "Türkiye'deki kadınlar nasıl yaşıyorlar bilmiyorum," desin. Bence bu şekilde tutarsız bir düşünme mekanizmasının içinden çıkması gerekir. O zaman hiç de farklılıkları görmüyor. Kategorisi gayet sabit, total ve oryantalist.
Katılımcı (a): Sence Kristeva'nın düşüncesinde anlam sonsuz bir şekilde, hiçbir yere takılmadan kayan bir şey mi? Bana öyle gelmiyor mesela. Lacan da öyle gelmiyor mesela.
Didem: Yok, değil aslında. Anlamın kayganlığı meselesi herhalde öznenin belirlendiği yerde birazcık sabitleniyor gibi geliyor bana. Yani orada zaten ilgilendiği özne.
Esen: Gerillalar ile ilgili de bir şeyler söylüyor...
Betül: "Kadınlar iktidara gelirse ne olur ya da iktidarı reddederlerse ve fikir kulüplerinde, burada yaptığımız gibi ya da gidip Kürt kadınlarının yaptığı gibi- bir arayışa girerlerse, komando haline gelirlerse ne olur?" diye soruyor. "Statükonun muhafızları haline dönüşerek, onların dilinden, onların içinden konuşmaya başlarlar," diyor. Yani bir erkekleşme de söz konusu, ona da vurgu yapıyor. "*Reddedilen simgesel düzene yapılan paranoyitçe bir karşı yatırımdır bu,"* diyor. Otoriteyi reddediyorsun, ama kendi örgütlenmende.
Didem: Kendi içinde tekrar bir otoriteye tabii oluyorsun, o örgütlenme de aslında bir statüko kendi içerisinde. Dolayısıyla bir şey değişmiyor demek istiyor. "Kendi içinde tekrar bir iktidar yaratıyorlar ve bunun da sistemi değiştirmediğini," söylüyor.
Betül: Ama ben böyle düşünmenin çok karamsarlık olduğunu düşünüyorum.
Buket: Hayır, belki de tam onun tersine şunu demek istiyor Kristeva, "İçerisinde olduğunuz politik örgütlenmelere kadınlar olarak güvenmeyin, bağımsız mücadelenizi oluşturun."
Didem: Tıpkı öğrenci hareketleri arasında, kadınların kendi gruplarını kurması gibi. Yani sosyalizm çözmeyecek sorunlarınızı, kadınlar olarak kendi sorunlarımızı gündemleştireceğimiz ayrı örgütlenmelerimiz olmalı.
Buket: Özgürlük mücadelesi veren siyah hareketin içerisinde bir de siyah kadın hareketi olması gibi...

Esen: Ben Kristeva'nın bu söylediğinden sizin dediğinizi anlamıyorum. Bence orada kadınlara bağımsız öz örgütlenmelerinizi oluşturun gibi bir mesaj vermiyor. Daha doğrusu derdi kadınların örgütlenmesi değil. Örneğin biz feministler olarak iktidara karşı mücadele ederken oluşturduğumuz örgütlenmeler de iktidar üretebilir, ama biz bağımsız örgütlenmeliyiz değil mi?
Didem: Ama iktidarı tekrar ediyorsun diyor.
Esen: Evet, meselesi iktidar. Kadın gerillaların erkeklerin de içinde olduğu örgütlenmelerde yer almaları değil mesele bunu feministlere de diyebilirdi. Ama tabii feministler iktidara gelmek için örgütlenmiyorlar. Peki, feminist hareket iktidarı hedefleyen bir muhalefet biçimini benimsese ne olur, bizden önceki iktidarın aynısı mı oluruz? Her iktidar biçimini aynı kabul edebilir miyiz? İktidar her ne olursa olsun kötüdür ve dolayısıyla bunların hepsi aynıdır ne demektir? Çok total bir yaklaşım değil mi bu? Bir de feminist hareket iktidara muhalifliğini, iktidar üretmeden nasıl bir örgütlenme biçimiyle daha etkin kılar?
Didem: Evet, "Hepsi birbirine benzerdir," diyor. Feminist hareket, yeni iktidarlar oluşturmadan eğer yeni bir sistem yapabiliyorsa, o zaman...
Esen: Mümkün mü ama onu soruyorum.
Didem: Mümkün olduğunu söylüyor ama bunun da bir hayal olduğunu birazcık hissediyorsunuz zaten. Olabileceğini söylüyor, henüz olmadığını söylüyor. "Kadınlar kendi özlerinden yola çıkarak böyle bir şey üretecekler," diyor. Sonuçta eğer yeni bir iktidar kuruyorsan aynı şeyi yapıyorsun, gerilla da olsan, devlet de, hükümet de olsan fark etmiyor...
Betül: İktidarın kelime olarak yapısından kaynaklanıyor. O yüzden feministlerde iktidar olmak istememek yaygın eğilim.
Didem: Çünkü iktidar dediğin şey mutlaka kendine bağlı özneler geliştiriyor. Herhangi bir şeyi kurarken bir alt-üst dengesi varsa, aynı şeydir diyor. Ama tabii ki yine aynı noktaya geliyoruz, bunun karşıtını bu dünya içinde nasıl yaratabiliriz, bilemiyorum.
Betül: Gerilla kadınlar için şöyle söylüyor: "Kadın kendisini bu şiddetin cin tutmuş bir ajanı haline getirebilir ve bu şiddet demokrasiye, liberalizme yönelir, totalitarizme değil," diyor. Özellikle Doğu'daki kadınlardan bahsediyor. "Bu kadınlarda hiç totalitarizme karşı olan bir duruş yok. Onlar için totaliter rejimle yetinmek sorun değil. Onlar için liberalizm, eşitlik, demokrasi gibi yavaşça genişletebilecek sistemler sorundur," diyor. Yoksa totaliter olsa, komünist olsa bunlar sıkıntı duymazlar demiş. Bu kadınlar uzaydan gelmiş, değişik bir türler, kromozomları değişik çalışıyor herhalde!
Esen: Bu kadar oryantalizm olmaz artık. (Gülüşmeler) Kolektif ve politik olana hiçbir vurgusu yok sanırım.
Didem: Çin'e gittikten sonra, orada büyük bir hayal kırıklığına uğradığını ve politik olandan vazgeçtiğini söylüyor.
Betül: Ben bir şey sorabilir miyim? Şimdi mesela barışı savunmak ya da bir feminist ütopyanın içinde gerçekten yaşıyor olmak, bu fiziksel anlamda, gidersin bir kampta, ekolojik yaşam sürersin. Yani kendini soyutlayıp gerçekten öyle bir hayat yaşıyor olmak psikotik midir? (Gülüşmeler)
Didem: Ama bu kötü bir şey değildir. (Gülüşmeler) Onu zaten pozitif

bir şey olarak görüyorum ben. Oraya dönebilen ve oradan beslenebilendir aslında, "Sanatta yapılan şey budur," diyor. Özne ve nesne arasındaki, dışarıda kalmışlığı, marjinalliği anlatan "Abjection duygusunu bastırabilmek ve biraz daha iyi hissetmenin yollarından birisi sanattır," diyor. Çünkü bunu yaparken kendimizi iyi ediyoruz. Çılgın ve anlamsız kabul edilen duygularımızı hem ortaya koyabildiğimiz hem de kendimizi iyi edebildiğimiz bir yerdir, diyor. Gerçekten de çok öze dayalı söylediği her şey. Ama Kristeva'nın toplumsaldan umudunu kestiği konusunda sanırım bir fikir birliğine vardık zaten. O zaten önerdiği çözümlerin bireysel olduğunu hiç gizlemiyor. Söylediklerinin kitlelere bir faydası olabilir, ama bu bireyden yola çıkarak mümkün. "İlk önce kendimizi iyi edelim," diyor.

Katılımcı (d): Gayet liberal bir yaklaşım değil mi?

Didem: Zaten saklamıyor.

Betül: "Kadınlara Psikoterapiler iyi gelecek," diyor.

Didem: Kendisi de terapi yapıyor. Ama terapiye ihtiyacı olanları negatif, hastalıklı bireyler olarak görmüyor ki zaten. Bu kadınların bir anlam peşinde olduklarının altını çiziyor sadece. Bu durumun hâlâ semiyotiğe bağlı olmalarından kaynaklandığını söylüyor. Mesela feminenlik konusunu kadınlara ait bir şey diye anlatmıyor, "Eğer devrim istiyorsak zaten feminenliğin peşinden koşmalıyız," diyor. Çünkü feminen, erkek egemen sistemde "öteki" olandır, tıpkı oryantalist söylemde doğunun feminen kabul edilmesi gibi.

Betül: Hem kadının içinde kadın-erkek, hem erkeğin içinde kadın-erkek vardır, gibi bir şey söylüyor.

Buket: Psikanaliz kadınlığı keşfedebilmek için bir yol olmuş ve evet, toplumsal harekete pek bir katkısı olmaması ya da güçlendirememesi anlamında biraz şüpheyle yaklaşıyorsunuz, onu anlıyorum ama, bir taraftan da bana şu da çok mantıklı geliyor: Psikanalitik çerçevede düşündüğümüz zaman, eğer biz erkeğin sözünün ve yasasının hakim olduğu bir yerde soluk alıp veriyorsak, kendi sözümüzü ve yasamızı bulabilmemiz için, kendi içimizin derinliklerini keşfetmemiz gerekiyor. O anlamda psikanaliz hakikaten de kadınlığın keşfinde gerçek bir araç olabilir. Yani kendi kadınlığınızın keşfedilmesinin yolu ancak bu ataerkil yasanın giremediği noktalara girebilecek bir araçla mümkün olabilir gibi geliyor.

Didem: Zaten başka nerede olabilir ki? Hem zaten bunu üçüncü aşama olarak öneriyor. Yani birinci ve ikinci aşamalarda kitlesel olarak haklarımızı kazanmamız konusunda diyeceği hiçbir şey yok. Fakat sonrasında sistemi değiştirebilmek için özümüze dönmemiz gerektiğini söylüyor.

Buket: Evet, her tarafımıza girmişler çünkü. Ağzımı açtığım anda zaten o terimlerle konuşuyorum, o cümlelerle konuşuyorum. Bu yöntemle toplumsal hareket olmaz belki...

Didem: Asıl kurtuluşun ya da sürecin tamamlanmasının, ancak bireyselden yola çıkarak olabileceğini söylüyor. Yani herkes, tek tek bireyler...

Katılımcı (a): Tek tek bireyler kurtulunca toplum kurtulacak, değil mi? Öyle bir şey söylüyor.

Buket: Esen'in demin söylediği o iktidar meselesi bizatihi içinde halloluyor. Çünkü Kristeva şunu söylüyor: "Biz daha kadınlığımızı keşfedemedik," Neyden bahsettiğimizi bilmiyoruz, peki o zaman biz ne adına sokaklara çıkacağız, devrim yapacağız. Önce bir ne olduğumuzu bilelim. Bu yüzden de tabii ki önce bireysel olarak kendi kuyuma ineceğim, o kuyuya bir bakacağım, dipte su var mı, kuru mu, nedir...
Didem: Psikanaliz de ona yardımcı olacak...
Buket: Ve orada iktidar meselesi zaten olmayacak aslında.
Didem: İktidarın olmadığı tek yer orası.
Katılımcı (a): Psikanaliz sürecinde iktidar olmaması mümkün mü?
Buket: Psikanaliz süreci birisinin sana yol göstermesi değil midir, psikanaliz süreci kendi kuyuna inmen değil midir senin?
Esen: Ama ben bundan daha iktidar bir şey göremiyorum...
Buket: Bir taraftan ilk başı öyle, ama ondan sonra sen artık kendin iniyorsun.
Katılımcı (a): Neredeyse mutlak olarak analistin denetiminde giden bir süreçtir.
Betül: Evet öyle...
Didem: Bence psikanaliz doğru yapıldığında, çıkış noktası danışanda olmalı. Yol gösterici değil, senin kendini bulmana yardımcı bir süreç olmalı. Bunun bu şekilde yapıldığı yerler olduğunu biliyorum.
Buket: Bu bence karşındaki psikanalistin tarzıyla, ekolüyle alakalı olabilir.
Esen: Ama bence, psikanalist size doğruları gösteren bir yol haritası değil de doğruları bulmanızı sağlayan, kendinizin keşfetmesini sağlayan bir yol çiziyor, deseniz dahi yine de bu süreç onun denetiminde. Ve bu iktidarın olmadığı değil basbayağı iktidar içeren bir süreçtir. En mahrem alanınızı açtığınız, hiçbir yerde konuşmadığınız şeyleri konuştuğunuz bir ilişki türünden bahsediyoruz. Bundan daha iktidar bir şey olabilir mi yani?
Didem: Sanırım benim tecrübem şöyle oldu, kendi kendime konuşup, kendimi duyduğum bir yerdi orası. Tabii aslında hakikaten o karşınızdaki insana çok bağlı bir şeydi... O süreç daha ziyade benim kontrolümdeydi. Ama bir yerde doğru söylüyorsun çünkü "Geçen hafta bak şöyle bir şey söylemiştin, hatırlıyor musun?" diye sorular da sorup bana rehberlik ediyordu.
Katılımcı (f): Peki, kendimi düşünüyorum, sanatsal üretim yaparken bir ikinci kişiye ihtiyacım olmuyor. Ben kendi kendime yapıyorum bunu. O zaman ben kendi kendimin mi iktidarı oluyorum? Yani bir ikinci kişi yok benim hayatımda bu psikanalitik analiz çözümümü yapan. Ben bunu kendi kendime yapıyorum. Kendimle uğraşıyorum sürekli.
Didem: "Hiç beklemediğin bir anda, senin bile farkında olmadığın zamanlarda bilinçaltının çıktığı yerler olabilir ve bunu sadece sanatta görebiliriz," diyor. Yani sanat, bunun aracısız olarak en iyi yapılabildiği yer.
Katılımcı (f): Evet, mesela kendi adıma, kadın olarak savaştığım en büyük şey sanat tarihi ve bana yüklenen sanat dili. Sanatsal üretim yaparken aynı zamanda o dili yıkmak için de uğraşıyorum. Çünkü bir yandan feminist bilgilerle o dili de çözümlemeye çalışıyorum, erkek

baskısının kafamda oluşturduğu sembolleri çözmeye uğraşıyorum. Çünkü ancak o zaman bir şeyler çıkarmaya başlıyorum ve bir şeyler üretmeye başlıyorum. Daha çok başındayım ama benim sanatsal yaratım sürecim böyle gerçekleşiyor.
Buket: Demek ki aslında tamamen tek başına değilsin. Tam da kendi söylediğinle, aslında bayağı bir kalabalıkla berabersin sen. (Gülüşmeler)
Katılımcı (f): Hep söylüyorum, bokları ayrıştırmaya çalışan bok böcekleri vardır ya, kendimi hayatta onlar gibi hissediyorum.
Didem: Peki bu konuşmalardan kafama takılan bir soru var. Her kadının kendine has ihtiyaçları veya arzuları ve kendine haz şartları olabilir mi? Buna ne diyorsunuz? Her kadın kendini bir feminist gruba ait hissetmeyebilir ya da çabalasa bile hissedemeyebilir. O zaman ne olacak?
Buket: Bu soru feminizmin çok eski bir sorusu gibi geliyor bana. Çünkü feminizm hiçbir zaman bütün kadınları temsil edemedi, siyah kadınları temsil edemedi, Türkiye örneğinde Kürt kadınını temsil edemedi ve yavaş yavaş kendi içinde sanki bölünerek çoğaldı.
Esen: Alt sınıfları temsil edemedi, orta sınıf ve orta üst sınıf kaldı. Hâlâ da öyle. (Gülüşmeler) Peki, bu tür politik örgütlenmeler ya da sözler bireyselliği kapsamıyor mu diyorsun?
Didem: Evet, yani çünkü açıkta kalan bir şeyler var. O açık nasıl kapatılır? Ve de toplumsal hareketin de nasıl olması lazım ki, birçok kadın gruplarını temsil edebilsin? Hangi toplumsal hareket bunu yapacak?

Buket: Evet, haklısın bu sadece feminist hareket için değil bütün toplumsal hareketler için geçerli. Bu hareketin parçası olan bir bireyin bir taraftan sırtını dayanacağı bir örgütü olabilir ama bir taraftan da kendi bireyselliğini yok saymak zorunda kalıyor. Ama feminizmin gündelik hayat stratejileri var, feminizmin zaferi senin bireysel hayatında da bir zafer haline geliyor, diye düşünüyorum. Diyelim ki bir kadın, toplantılara katılamıyor yürüyüşlere katılamıyor ama bir taraftan feminist hareketin kazandığı her davanın aslında kaçınılmaz olarak onun özel hayatında da yansımaları oluyor. Anlatabiliyor muyum?
Katılımcı (f): O davada hareket etmek de belki farklı bir şey. Yani bildiğimiz klasik anlamda örgütlenmek değil demek ki. Demek ki kurulacak olan başka bir örgütlenme biçimi olmalı.

Evinde oturan, feminizmden haberi bile olmayan bir kadın da gayet feminist olabiliyor. Bazen bu kadınlar öyle bir laf söylüyor ki, "Ben feminist olarak bunu düşünemedim," diyorsun ve o tavrı takdir ediyorsun.
Buket: Evet tabii, hem kendisine feminist deyip kadınlara daha fazla ayrımcılık uygulayanlar da var. Mesela Fransız feministlerinin son dönemde feminizm adına çok kötü bir noktaya geldiklerini düşünüyorum, özellikle bu Fransa'daki burka yasağı konusunda. Müslüman kadını ciddi bir ötekileştirme var. Müslüman kadın meselesini sadece burka meselesine indirgeyen bir söylem var. Fransa'nın sömürgeci tarihini sorunsallaştırmayan, etnik ve kültürel farklılıkları hiçbir şekilde gözetmeyen bir yaklaşım var Fransa'da ve ne yazık ki feministler de bu

bakış açısından azade değiller. Saçını açan bütün Müslüman kadınların modern olduklarını ve özgürleştiklerini düşünüyorlar. Bu anlamda Türkiye ile benzer bir bakış açısı var ama tabii ki Türkiye'deki feministler bu hakim bakış açısının dışındalar bence, en azından bunun için çabalıyorlar.

Didem: Fransa'nın Müslüman kadına bakışı için söylediğin şeyin aynısı Amerika'da da var şimdi.

Buket: Ve bunun dinsel farklılıktan değil, Avrupa merkezci düşünceden kaynaklandığını düşünüyorum. Bu İslam karşıtlığından başka bir şey, tabii ki İslam karşıtlığı var ama bence bu bakış açısı kolonyalizmle bağlantılı.

Katılımcı (f): Hiç kimsenin bir şey söylememesi çok enteresan geldi.

Buket: ...Irigaray, Kristeva gibi değil, o farklılık meselesine Kristeva'dan farklı yaklaşıyor. Müslüman kadın meselesinde cinsiyet farklığını ve kültürel farklılığı bir arada görebiliyor. Müslüman kadın hem kadın olduğu için Avrupa'nın ötekisi hem de Müslüman olduğu için.

Didem: Peki Fransa'nın özellikle bu kolonyal geçmişinden dolayı mı böyle olduğunu düşünüyorsun?

Buket: Hesaplaşamamaktan dolayı olduğunu düşünüyorum. Tarihiyle hesaplaşabilse insanlar, o hesaplaşmanın yaşandığı bir dönemden halledilebilineceğini düşünüyorum.

Didem: Fransa'yı pek bilmiyorum ama böyle bir hesaplaşma Amerika'daki feministler arasında çok ciddi derecede var. O halde bu hesaplaşmayı sömürgeci bir geçmişle açıklayamayız, değil mi?

Buket: Bence orada, şu anda Amerika'nın Afganistan'da falan yaptığı tam da sömürgecilik. Dolayısıyla Amerika da şu anda sömürgeci bir devlet ve Müslümanlara bakışın bunda payı çok büyük.

Didem: Evet doğru, sömürgeci bir geçmişi olmasa da Amerika'nın şu anda bir sömürgeci olduğunu söyleyebiliriz.

Burcu: Malesef artık söyleşimizi bitirmek zorundayız; hepinize geldiğiniz için çok teşekkürler...

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 13

21 Mayıs Cumartesi 13.00
Amargi Feminist Kitabevi

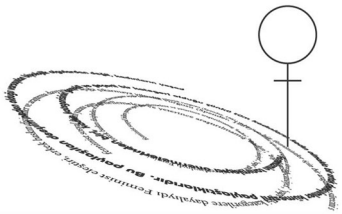
KADIN TARİH YAZIMI

Serpil Çakır

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

21 Mayıs Cumartesi günü **Serpil Çakır**'la birlikte kadınların tarihini bu kez "yazmak" tarafından konuşuyor, "kadın tarih yazımını" irdeliyoruz. Çünkü "kadınların tarihi, baskı altına alınışların tarihi olduğu kadar, bu baskılara, dışlanmaya, sadece ev içiyle sınırlandırılmaya direnişin de tarihidir." İşte bu nedenle, Cumartesi günü hem baskıyı hem direnişi, kadın tarihinin Türkiye'deki örnekleri üzerinden teorik ve yöntemsel olarak, yine hep birlikte tartışıyoruz.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Not: Tartışma için okuma önerisi ektedir.

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Serpil Çakır

Feminizm, feminist yöntem, kadın tarihi, sözlü tarih, toplumsal hareketler, siyasal temsil, siyasal katılma araştırma alanları arasında yer alıyor. Osmanlı Kadın Hareketi üzerine yazdığı doktora tezini 1991'de tamamladı ve Osmanlı Kadın Hareketi adıyla kitaplaştırdı. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler ve Kadın Araştırmaları'nda dersler vermektedir.

Son haftalara yaklaşırken, tüm bu konuşulanların üzerine feminist tarih yazımını tartışmak şarttı. Tarih bir kayıt tutmaysa eğer kadınların bugününün kaydını nasıl tutacağız? Dahası, tuttuğumuz bu kayıtla üreteceğimiz bilgi bizim ne işimize yarayacak? Erkeklerce kurgulanan bir Tarih'in onun dışında tezahür eden tüm tarihleri hor görmesine inat, bugün tüm o tarihlerin Tarih'i alaşağı edebilme potansiyelini konuşuyoruz. His-story'nin (Tarih'in) iktidarını Her-stories (kadın tarihleri) ile sarsmanın yollarını araştırıyoruz.

Serpil: Kadın tarihi yazımı ya da daha doğru bir ifade ile feminist tarih yazımı, dünyada ve Türkiye'de nasıl ortaya çıktı? Hangi sorularla? Hangi yöntemi kullanarak gelişti? Zenginleşti? Konuşmamda bu konular üzerinde, örneklerle duracağım. Bunu powerpoint sunumla yapacağım. Somut örnekleri görsel malzemeyi görme imkanınız da olacak. Konuşmam esnasında sorularınızı sorabilir, her türlü katılımı istediğiniz gibi yapabilirsiniz.

Önce kadın tarihinin nasıl ortaya çıktığına bakalım. Kadın tarihi dediğimizde iki şeyi kastediyoruz: kadınların baskı altına alınışlarının tarihini ve onların bu baskıya direnmenin tarihini. Yani sadece kadınların tarihte mağdur olduğu, ezildiği gerçeğini ortaya koymuyor, onların direniş mücadelesini ve örneklerini de açığa çıkarmaya çalışıyoruz. Demek ki, iki temel nokta var: Kadınların patriarkal bir toplumda nasıl yaşadıklarını, nasıl ezildiklerini açığa çıkarmak ve aynı zamanda kadınların bu baskılara nasıl direndiklerine ortaya koymak, direnme öykülerini açık etmek.

Peki, tarih nedir? Tarih, herhalde tarihle uğraşmayanların bile belli bir bilgisi olabildiği, herkesin üzerine konuşabileceği bir disiplin. Tarih, geçmişten geleceğe bugünün kaydını tutmaktır. Tarih bir kayıt tutma işidir. Kaydediyoruz, bilgi üretiyoruz, bulduğumuz, yazdığımız

metinlerle, kullandığımız kaynaklarla bir belge meydana getiriyoruz. Bu belge aynı zamanda o toplumun belleği, geçmişi hakkındaki her şeyi içeriyor. Bunu yaparak aynı zamanda toplumsal bilincin oluşmasına katkıda bulunuyoruz, o bilgiyi, belgeyi, kaynağı okuyanlar bir bilinç ediniyorlar. Tabii bu da neyi belirliyor? İdeolojiyi. Tarih bu ideolojinin bir parçasıdır. Tarih ideolojiyi belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Aynı zamanda adlandırma ve tanımlama aracıdır. Dönemi ve geçmişi hem adlandırıyoruz hem de tanımlıyoruz. Tarih gelecek nesillere miras olarak, belge olarak kalması için yazılırken, belli bir amaç uğruna yazılıyor, o anlamda ideolojiktir. Bu nedenle ona resmi tarih diyoruz ya da resmi olmayan tarih diyoruz. Bu nedenle tarih ideolojik bir bilgidir, metindir. İlgili dönemin toplumu hakkında bize bilgi veren ideolojik bir kaynaktır.

Tarihsel bilgi nasıl üretilir? Tabii ki olayların, durumların kaydını tutarak. Hangi olayın kaydı tutuluyor? Tüm tarihsel olayların kaydını tutuyor muyuz? Tabii ki hayır. Belli şeyleri seçiyoruz ve yorumluyoruz. Kim yapıyor bunu? Tarihçiler. Var olan olayları ve belgeleri seçiyor, kendi ideolojilerine göre yorumluyorlar. Tarih o açıdan nesnel bir şey de değil. Olaya ve duruma tarihçinin nasıl baktığıyla ilişkili. Hangi olayı ve konuyu daha önemli gördüğüyle ilişkili çok yakından. Tarihçi olayları nasıl görüyor, hangi kaynağı, hangi belgeyi kullanıyor? Bu konular tarihin, yani ortaya çıkan belgenin içeriğini fazlasıyla etkiler.

"Kadın tarihi bir alt disiplin olarak ne zaman ortaya çıktı?" sorusunu sorsam yanıtınız ne olur acaba? Herhalde 70'lerden sonra dersiniz. Kadın hareketinin, özellikle İkinci Dalga Kadın Hareketi'nin ortaya çıktığı dönemden sonra. Çünkü kadın hareketi 70'lerden sonra ikinci kez ortaya çıktığında farklı bir bağlamda, farklı sorularla gündeme geldi. Örneğin, bilinç yükseltme toplantılarında tek tek kişilerin paylaştıkları bireysel deneyimlerin aslında nasıl da kadınların ortak sorunu olduğu, ezilmenin ortak olduğu ve kadınların ayrı bir sosyal grup oldukları, farklı etnik gruptan, sosyal sınıftan, dinsel tercihten, cinsel yönelimden olsa da kadınların birtakım ortak noktaları olduğu, ezilmişlik deneyiminin ortak olduğu ve bu ortaklıklar üzerinden bir politika yapılması gerekliliği keşfedildi.

Bilimlerin kadın bakış açısıyla sorgulanması da bu dönemde ortaya çıktı. O zamana kadar bilimler vardı, ama kimin bilimiydi, kimin bakış açısıyla vardı, kimin sorunlarını çözüyor, kimin sorunları bilimin konusu haline getiriliyordu? Bunlar tabii ki bilgiyi üreten kişilerin cinsiyetiyle bağlantılıdır. Çünkü insan kendisinden yola çıkarak üretir, sorunlarını problemin konusu haline getirir ve o problemler üzerine bir teori üretir. O teori aynı zamanda politikanın konusu haline getirilir. Tüm bunlar birbirleriyle çok bağlantılı şeylerdir. Bunları kim belirledi bugüne dek? Erkekler!

70'lerden sonra ise kadınlar artık kendi sorunlarını anlatmaya, gündeme getirmeye, tartışmaya, yazmaya ve bilim alanlarına girmeye başladılar. Önce tek tek bilgi üretmeye, bilimsel projelerde yer almaya başladılar. Kadınların sorunlarını projelerin konusu haline getirmenin yolunu açtılar. Böylece ne oldu? Bilimle ideoloji ve kurumlar arasında ilişki kurulmaya başlandı. Bilimin aslında bağımsız olamayacağını, ideolojinin parçası olduğunu, aynı zamanda toplumun ürettiği kurumların da bir parçası olduğunu, bunlar arasında çok yönlü bir ilişki olduğunu özellikle

1980 sonrasında anlamaya başladı kadınlar. Demin de bahsettiğim gibi, kadınların günlük yaşamında karşılarına çıkan sorunların aslında kişiye özel sorunlar olmadığı, aslında tek tek Ayşe'nin, Fatma'nın, Necla'nın, Serpil'in yaşadığı sorunlar olmadığı, bunların toplumsal yapıyla ilgili sorunlar olduğu, kadınların yaşadığı toplumsal yapının hem ideolojik, hem yapısal, hem kültürel olarak kadınları ezen bir yapı olduğu çıktı. Peki, bu yapıya ne diyoruz? Patriarka.

Patriarkanın kendine özgü birtakım aygıtlarının olduğu anlaşıldı. Bilim bu aygıtların en önemlilerinden biridir. Bilimin üretilme biçimi kadınların ezilmesine neden oluyor. Bu yüzden geleneksel bilim ve tarih önemli. Biz burada bugün tarihi konuşuyoruz. Tarih kadınların ezilmesinde kullanılan önemli bir bilimsel disiplin. Çok masum gibi görünüyor ama gerektiğinde kadınların ezilmesinde çok tehlikeli bir araç olabilir.

Bilime tekrar bakalım; bilim nedir sorusunu sorarsak: Bilim, erkeksi, eril ideolojinin yeniden üretim mekanizmasıdır. Ne demek eril ideoloji? Erkeklerin çıkarları üzerine temellenmiş, onların çıkarlarını destekleyen, iktidarını kurumsallaştıran ve bu iktidarı aynı zamanda söylem düzeyine yerleştiren bir yeniden üretim mekanizması... En bildik örneği verelim: Kadınların menopoz konusu bugüne kadar en az çalışılan konulardan biri iken, penis sertliği, penisin büyümesi ve işlevinin arttırılması tıp biliminin özellikle son yıllarda en önemli konularından biri oldu, oluyor. Oysa kadınlarda hormonal ve biyolojik değişime yol açan, menopoz süreci üzerinde çok az duruldu. Zaten kadınların biyolojik üretkenliğini bitiren bu olay, üreme temelli toplumun nasıl meselesi olabilirdi ki? Gerçeği yansıtmayan değerlendirmeler, kadınlara bu süreci rahat atlatmalarını sağlamak yerine, bu dönemde cinselliğinin bittiği türünden safsataların da beslenmesine yardım etti. Ne de olsa, öncelikle erkeğin hizmetine sunulan tıp biliminin daha önemli işleri vardı! Ne zaman ki kadınlar tıp alanına, sağlık alanına girmeye başladı, o zaman kadınların meseleleri daha derinden incelenmeye başlandı.

Tarih de böyle işte, erkeklerin geçmişte ne kadar kahraman olduklarının, onların içinde bulundukları kurumları ne kadar iyi yönettiklerinin hikâyesi olarak anlaşılıyor. Tarih dediğimizde erkeklerin deneyimlerinin olduğu bir öyküyü dinliyoruz.

Özlem: Burada erkeksi ideoloji derken de aslında bütün erkeklerin değil, batıdaki orta sınıf beyaz erkeğin deneyimlerini görüyoruz; erkeklikler arasında da bir seçme yapılıyor aslında...

Serpil: Tabii. Erkekler arasında hakim olan hangisi diye baktığımızda, beyaz, zengin ve Avrupalı olanı görüyoruz. Burada sınıf, ten rengi ve etnik özelliklerin hiçbiri yok. Siyah erkekler beyaz erkeklere nazaran daha geç kavuşuyorlar haklarına. Fakat siyah/beyaz arasındaki hiyerarşi erkekler arasında aşılsa da kadın erkek arasındaki uzun süre aşılamıyor. Örneğin, ABD'deki oy hakkı mücadelesinde, siyah erkeklere 1866'da oy hakkı verilirken bunun -siyah/beyaz- kadınlara verilmesi 1920'yi buluyor. Aynı ayrım sınıfsal olarak da kendini gösteriyor. Örneğin, İngiltere'de Çartist (Chartist) hareketle[1] erkek işçilere hakları 1848'de tanınıyor. Yani

[1] 1839-1848 yılları arasında İngiltere'de ortaya çıkan Çartist (Chartist: Sözleşme) Hareketi işçi haklarına yönelik ilk belirgin sınıf hareketi olarak kabul edilir. Sözleşmenin altı maddesinden ilki 21 yaşın üzerindeki her erkeğe oy kullanma hakkının verilmesidir.

erkekler arasında haklarını alamayan son kesim olan erkek işçiler, bu hakları kadınlardan iki yüz yıl önce elde ediyor. 1918'te belli kısıtlamalarla 30 yaşın üstünde ve belli mal varlığına sahip kadınlara bu hak tanınıyor. Hep şöyle bir durum var: Tamam ezilen erkekler de var, ama eğer cinsiyetiniz kadınsa orada size "Biraz daha bekle," diyorlar. Ya da "Bu hak için mücadele et! Onu hak et!" diyorlar. Ama hak mücadelesi krallara ya da soylulara karşı kadın ve erkekler tarafından birlikte başlatıldığında, sonuçta ortaya çıkan siyasal projelerde bu hakkın niçin erkekler tarafından kadınlara tanınmadığı, niçin sadece erkek cinsine tanındığı konusunda bir açıklama getirilemiyor. Bilimin elitist, seçkinci, cinsiyetçi yapısı tüm bu sürece dayanak oluşturuyor. Kurumlarıyla, kültürüyle bu cinsiyetçi yapı yeniden üretiliyor.

Katılımcı (a): Tarih kelimesinin İngilizcesi history yani "his story."

Serpil: Evet, erkeğin hikayesi, kadının değil, her story değil his story. Demek ki kadınların hikayesini görmezden gelen bir mekanizma var. Fakat özellikle '70 sonrası hareketle birlikte erkeğin kadın üzerindeki baskısının açıklanması çok önemli bir sorun olarak vurgulanıyor ve bilime de bu baskının kaldırılmasında önemli bir görev atfediliyor. "Kadın çalışmaları" disiplininin ortaya çıkması bu bağlamda önemli katkılar sunar bize. Böylece kadın hareketinin eylem ve söylemleriyle somutlaşan sorunlar, bilimin konusu haline getiriliyor. Dolayısıyla üniversitelerde disiplinlerarası bir bilim dalı olan kadın çalışmaları disiplini, sosyal bilimlerde önemli bir kırılma noktası olarak ortaya çıkıyor. Kadın çalışmaları, var olan geleneksel bilim anlayışına önemli eleştiriler yapıyor, feminizmden beslenen önemli bir bilim dalı olarak karşımıza çıkıyor.

Peki, kadın çalışmalarının beslendiği feminist teori ne diyor? Feminizm diyor ki; erkeklerle kadınlar arsındaki ilişki bir çıkar ilişkisidir ve bu ilişki, erkekler lehine olan bir iktidar üzerinde temellenmiştir. Kadınlar ev alanlarına hapsedilmiş, kamusal alana çıktıklarında türlü bahanelerle engellenmiş, eğitim hakkı istediklerinde eğitim hakları verilmemiştir kendilerine... Yani, kadınların üniversiteye gitmesi, eğitim hakkını kazanması, oy hakkını kazanması hiç kolay olmamıştır. Çünkü kadınlar onları dışlayan çok köklü bir gelenekle sınırlanmışlar, bunlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Antik Çağdan itibaren hem tarih hem de siyaset bilimi metinlerine baktığımızda, insan hakları, özgürlük, eşitlik ideallerini vurgulayan metinleri yazanların, söz kadına geldiği zaman kadını görmezden geldiğini görürüz. Metin genel olarak insan hakları diye yazılır ama o insan hakları dediğimiz şey aslında sadece erkek haklarıdır. Örneğin, liberalizmin en önemli isimlerinden biri olan J.J. Rousseau, toplum sözleşmesi, toplumla birey arasındaki ilişki, insanların özgürleşmesi gibi bir sürü şeyden söz eder. Hep insan hakları der, ama *Emile* adlı eserinde kadını, ev içinde erkeğin keyfi için uğraşan, onun rahatını sağlayan, çok fazla eğitim alması gerekmeyen, sadece okuma yazma bilmesi yeterli olan bir varlık olarak tarif eder. Kadına bakışını bu eserinde çok net ortaya koyar. Rousseau'nun *Emile* adlı kitabının bu açıdan okunmasını tavsiye ederim.

Cinsiyetçilik yıllar boyunca çeşitli metinlerle, özellikle siyaset bilimi metinleri aracılığıyla bugüne kadar gelmiştir. Bu metinlerde birey, erkek bireydir, beden, erkek bedendir... Demek ki ne oluyor? Erkeklerin çıkarları kadınların rolünü belirliyor, varlıklarını şekillendiriyor. Peki,

bunu nasıl sarsabiliriz? Bu ancak kadınların, kendileri adına, kendileri için bilgi üretmeleriyle ve kendi tarihlerini yazmalarıyla, bunu ortaya koyacak mekanizmalarını kurmalarıyla, bunu hedefleyen yeni bir disiplinle mümkün olabilir: yani kadın çalışmaları disiplini ile. Kadın çalışmaları disiplininin ortaya çıkması, kadınlar için bir bilgi teorisi ve feminist yöntemin oluşturulması, şu ana kadar bahsettiğimiz, kadınların ikincil konumunu ve görünmezliğini değiştirmek için atılmış, bence çok devrimci, dönüşümcü ve de radikal bir adımdır. Bir başka önemli nokta ise, bu disiplinin feminizmden, kadın hareketinden uzak olmamasıdır. Kadınlar üzerinde araştırma yapanların kadın hareketi ile bağlarını kaybetmemeleridir. Çünkü eylem ve teori birbirini besleyen en önemli iki faktördür. Feminizm politik bir harekettir. Kadınların baskı altına alınan, denetlenen yaşamlarının değişmesini, onların özgürleşmesini amaçlar. Bu nedenle hayatın bütünüyle ilişkili olan tüm alanları kapsar. Feminizmin temel ilkelerinden biri olan "Kişisel olan siyasaldır" ilkesinde de görüleceği gibi, hayatın her alanı politikanın konusudur. Kadınların sorunları, genel ülke sorunlarından bağımsız değildir, bu sorunların politikanın konusu haline getirilmesi ve feminist bilincin oluşmasına hizmet etmesi önemlidir.

Kadın çalışmalarında süreç içinde, kadın araştırması, feminist araştırma ve toplumsal cinsiyet -gender- araştırmaları gibi farklı alanlarda şekillenmiştir. Kadın araştırması önce kadınlara odaklanan, kadınların deneyimini görünür kılmaya çalışan bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Sonra, feminist araştırmanın yöntemleri geliştirilmiştir. Daha sonra toplumsal cinsiyet buna eklenmiştir. Kadın konusunda araştırma yapan araştırmacı erkek de olabilir, kadın da. Tarihe bakarak yüzeysel, sonuca ilişkin bilgiler sıralanabilir. Ama feminist araştırma yapıyorsak bu bilgilerin alt alta sıralanması yetmez. Kadın deneyimlerinden yola çıkarak elde edilen bilgileri kadınlar için politik bir bilgi haline getirmek, kadınlar için ortak bir bilinç yaratmak ve kadınların güçlenmesini hedeflemek zorundayız.

Geçenlerde, bizim fakültede, İngiltere'den gelmiş bir erkek akademisyenin sosyal politikalarda kadının nasıl yer aldığına dair Polonya ve Türkiye örneklerini karşılaştırdığı bir sunumu dinledik. Sunumunu yaparken sürekli "Benim amacım zaten politika yapmak değil, ben politikacı değilim," diyordu. Bunun üzerine öğrenciler "Peki, kadın çalışması nedir, bu çalışmayı yapma amacınız nedir, bu çalışmanın sonucunda neyi açığa çıkardınız, bunu kimin yararına yaptınız?" diyerek, kadın çalışmalarında yöntemin temel sorularını sordular. Bu sorulara cevap veremedi tabii ki! O yüzden diyorum: Kadını çalışmak başka bir şeydir, çalışmayı feminist yöntemle yapmak başka bir şeydir. Sonuç olarak, temel meselemiz, çalışmanın odağına, araştırmanın kadınlar lehine bir dönüşümü gerçekleştirmek ve dolayısıyla toplumu dönüştürmek yerleştirilmeli. Sizlerin çalışmalarınızı, tezlerinizi nasıl kurguladığınızı, sorularınızı nasıl sorduğunuzu bilmiyorum. Ama araştırmanın, çalışmanın odağına bu hedef konulmazsa, bu çalışma kadın çalışması olmaz. Kadını çalışırsınız, ama o çalışma kadın çalışması olmaz. Kadınlar açısından bilimin amacı, sosyal gerçekliği ve kadın gerçekliğini anlamak, kadınların ezilmesini, sömürüsünü ortadan kaldırmaktır. Bizim boşa kaybedecek zamanımız yok; biz kadınların ezilmesini, sömürülmesini ortadan kaldırmak zorundayız. Tabii ki,

"Ben entelektüel haz duyduğum için bunu yapabilirim," diyebilirsiniz ama eğer bu işe bulaşmışsanız, bunun aynı zamanda belli kurallara bağlı olarak, belli amaçlarla yapılması gerektiğini ve kadın özgürleşmesini, aynı zamanda da bir kadın olarak kendi özgürleşmemizi sağlaması gerektiğini de unutmamalıyız. Ben, feminist bir akademisyen olarak sadece kadınları araştırmıyorum, aynı zamanda bütün yaptıklarımın bana ve tüm kadınlara olumlu etkisi olacağını da biliyorum. Bunu başka hiçbir bilim dalıyla uğraşan hissedemez, ama ben bunu hissediyorum. Bu, aynı zamanda beni de güçlü kılıyor, yaptığım şey bugünden bana da yarıyor. Bu çok önemli bir farkındalık ve hem toplumdaki hem de kendimdeki bu dönüşümü hissetmek de bir akademisyen olarak benim için çok önemli.

Bu yüzden kadın çalışması kadınların ezilmişliklerini ortaya çıkarmak ve kadınlar lehine bir dönüşümü sağlamak için taraflı bilgi üretir. Pozitif bilimlerin iddia ettiği anlamda bir nesnel olma kaygısı ya da iddiası taşımaz, keza bu tür bir nesnelliğin mümkün olmadığını söyler. Tabii ki bunun anlamı, "nesnel bilgi yoktur ve buna ulaşmak imkânsızdır" değildir; tam tersine, nesnel bilgiye ulaşma çabamız hep sürmelidir. Nesnel bilgiye ulaşmak önemlidir. Ama üretmiş olduğumuz "nesnel" bilgi, bizim bir araştırmacı olarak sahip olduğumuz cinsiyetimizden, kimliklerimizden, değerlerimizden, çıkarlarımızdan ya da maddi yaşamımızdan bağımsız değildir. Bunu Thomas Kuhn da söyler: "Bilgi, bilgiyi üretenin sosyal çevresinden, düşüncelerinden, deneyiminden, geçmişinden bağımsız olamaz. Ürettiğim bilgi, bilimsel bilgi, zaten nesneldir, demek başka bir şey, bu bilgin nesnel olmaya çalışması demek başka bir şey." Ama "Ben kadınlardan yana bilgi üretme derdi olan birisi olarak tarafsızım," diyenler de taraf aslında. Kadın çalışmaları, "Bu ikiyüzlülüğü görmek lazım," diyor. Bu bağlamda Türkçe bir kaynak olarak bizim Necla Akgökçe ile derlediğimiz Sel Yayınları'ndan 1996 yılında çıkan *Kadın Araştırmalarında Yöntem* kitabına bakılabilir.

Kadınlardan yana olan bilginin üretilmesinde eylem, teori ve yöntem arasındaki ilişki, yani kadın hareketi ile kadın çalışmaları disiplini arasındaki ilişki de çok önemlidir. Kadın hareketi sokakta eylemi yaparken, politikanın konularını belirlerken, aynı zamanda feminist yöntem, feminist teori bunu bilgiye dönüştürür. İkisi birlikte işliyor, hiç kopuk değiller; ikisi birlikte hareket ediyor ve o yüzden beraber, kolektif bir karşı çıkış var, taraf olma hali var, bu çok önemli. Bilgi üretirken kullanılan yöntem, araştırma sürecini ve sonucunu etkiler. Kimin, neye, nasıl ve hangi araçları kullanarak baktığı; hangi gerçekliğe, hangi kadın gerçekliğine baktığı; bu gerçekliği kimin, nasıl tanımladığı ve bu gerçekliğin bilgisinin kimin için üretildiği çok önemlidir.

Kadın Araştırmasının Niteliği Nasıl Olmalı?

Kadın araştırmasının sahip olması gereken nitelikleri kısaca özetlersek: Amacı, salt bilgiye ulaşmak değildir; edinilen bilgi feminist eyleme dönüşmeli, kadınların yaşamını değiştirmeli ve kadınların özgürleşmesine katkı sağlamalıdır. Bu yüzden kadınların tarihini yazmak için öncelikle geleneksel tarih anlayışına meydan okumak gerekir. Çünkü geleneksel tarih erkeklerin deneyimlerini esas alır. Bu tarih içinde kadınların ya kurbanlar ya da hırslı varlıklar olarak dikotomik temsili

vardır ya da kadınlar hiç yokturlar. Kadınların deneyimlerini görünür kılabilmek için, kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisini sorgulayan yeni bir yöntem gerekiyor; bu yöntem, feminist yöntemdir.

Tarihsel bilgi niçin, nasıl, kim tarafından ve kimin için üretiliyor? Kimin düşüncelerini, kimin çıkarları dile getiriliyor? Bir kadın tarihçi bunu sorabilir. Hangi grubun bilinci yükseltiliyor, hangi grubun deneyimi atlanıyor, hangi grup marjinalleştiriliyor? Bu soruları diğer ezilenler ve marjinalleştirilenler için de sorabilirsiniz. Tarih yazımı kimin tekelinde? Daha önce de söylediğim gibi tarih yazımı çok önemli ve çok hükmedici bir şey, çünkü bir kere yazıldığı zaman her şeyi belirleyebiliyor. Örneğin yirmi sene önce bu topraklarda herkes kadın hareketi tarihi yok derken, bugün artık hiç kimse Osmanlı'da kadın hareketi yoktur diyemiyor. Çünkü bu hareketin tarihi yazıldı artık. Bunlar yazılmadan önce ne deniliyordu? "Cumhuriyet kadınlara haklarını vermiştir; kadınlar bu haklar için öncesinde hiçbir mücadele yürütmediklerinden bu hakların değerini bilmiyorlar; bizim kadınlarımız böyle emeksiz kazandılar haklarını" türünden ifadelerle, kadınların gücünü küçümsüyorlardı. Oysa bu mücadelenin öncesi vardı ve hâlâ da devam ediyor. Kadınların Osmanlı döneminde bir mücadelesi yoktu demek, kadınların gücünü görmezden gelmek ve onları güçsüz kılmak demektir. İşte bu yüzden, kadınları güçlendirmek için kadın mücadelesinin tarihini yazmak çok önemli. Bu nedenle tarih yazımının kimin tekelinde olduğu, kadınların bu alana nasıl girdiklerine bakmak lazım...

Konuşmamda tarih yazma tekeline meydan okuyan dört kadını örnek olarak vermek istiyorum: Christine de Pizan, Jane Austen, Fatma Aliye ve Halide Edip Adıvar. Christine de Pizan 1364-1430 tarihleri arasında yaşadı.Tarihe hayatını yazarak kazanan, ilk profesyonel yazar kadın olarak geçti. Kadınları ikinci sınıf olarak gören zihniyetle mücadele eden kitaplar yazdı. 1405'te Kadınlar Kentinin Kitabı adlı ütopik eseri yazdı. Kocasından boşandıktan sonra dört çocuğuna yazdığı kitaplardan kazandığı parayla tek başına baktı. Kadınlara ilişkin önyargıları gördü, bunları kabul etmedi.

Jane Austen, İngiliz edebiyatının önemli romancılarından, kadınların tarihte yokluğunu sorgulayan ilk kadınlardan biridir. Henüz 16 yaşındayken, *IV. Henri'den Carl'ın Ölümüne Kadar İngiltere Tarihi* adlı çalışmasında, kadınların tarihe niçin ilgi duymadıklarını irdeledi. Kitabın girişinde "taraflı, önyargılı ve cahil bir tarihçi tarafında yazılmış tarih" diye kendinden bahsederek, bu konuya eğilme gerekçesini, kadınların tarihte özne olarak alınmadıkları noktasından şöyle ifade eder: "O tarih kitaplarını okurken o kadar sıkıldım ki, ruh yok. Bakıyorum o kitaplara, deniyor ki '1399 tarihinde IV. Henri sevinçle tacını başına giyer...' büyük ihtimalle kral evlidir. Çünkü onun dört erkek evlada sahip olduğunu biliyoruz; karısınınsa kim olduğunu, hatta başka çocuğu var mı yok mu bilemeyiz, çünkü bunu yazmamışlar," diyen Austen, "O yüzden ben bunu çok sıkıcı buluyorum, niye kadın yok?" diye sorgulamasını sürdürür. Bunu 16 yaşındayken yazıyor, düşünün! Peki, neyi söylüyor aslında? Kadınların tarih kitaplarında özne olarak yer almadığını, marjinal kılındığını, hiç olmadığını ve tarih yazımındaki kuruluğu ve renksizliğini söylüyor. Peki, Jane Austen'ın bunları yazdığını nereden biliyoruz? Tabii ki kadın tarihçilerin çalışmaları sayesinde. Kadın tarihçiler yeni belgeler buldukları gibi, var olan belgelere yeniden bakıyorlar, kaynakları tekrar

tekrar okuyarak, bu belgeleri yorumluyorlar. 1800'lerde Jane Austen kadın tarihini o zaman dillendirmiş, biz aslında yeni bir şey yapmıyoruz, tarihimize dönersek bulabiliriz," diyorlar ve buluyorlar da zaten.

Fatma Aliye de aynı şeyi, kadın tarihi hakkında bilgi eksikliğini söylüyor aslında; 1896 yılında bir inceleme yazısı yazarken, İslam coğrafyasında 13. yüzyılda erkeklere eğitim veren yüze yakın kadın profesörün varlığını saptıyor. Ayrıca, Fatma Bint-i Abbas'ın şeyhi olduğu bir tekkede erkekler tarafından kötü muameleye maruz kalan kadınların barındırıldığını buluyor. "Nasıl oluyor da tarihimizden bu denli habersiziz?" diyerek şaşkınlığını dile getiriyor.

Halide Edip'te ise, 1913'te, kadın tarihini gelecek kuşaktan kadınların yazacağına ilişkin inancını görürüz. Bir konferansında konuşmasına şöyle başlar Halide Edip: "Her yerde kadınların uyanıp ilerlemeleri de başka hareketler gibi yavaş ve zincirleme bir hareket olmuştur. Osmanlı kadınlarının terakki yolundaki mesailerinin henüz bir tarihçesi olmaması, onların da bir şey yapmamış olmaları demek değildir. Bilakis bugün büyük ve umumi bir tiyatro salonundan kadınlığa bu kadar mahrem bir mevzudan bahsetmek ve bu mevzuu dinlemek için bu tiyatroda Osmanlı kadınlarından mürekkep, muhterem ve büyük bir kitle bulmak. Bunlar iftihar edilecek şeylerdir. Bugün bu saat, ben size böyle hitap ederken, siz beni dinlerken şüphesiz biz de tarih yapıyoruz, demektir. Bu tarihçeyi torunlarımız bir konferans dolduracak kadar uzun ve iftiharla yaptıkları zaman, elbet bizim aciz fakat hüsn-i niyet ve samimiyetle dolu bin müşkilâtla elde edilen mücadelemizden de bahsedeceklerdir." Yani, "bizim tarihimizin yazılmaması, bizim haklarımız için mücadele etmediğimiz anlamına gelmemelidir," diyor Halide Edip. Bu tarihçeyi yazma görevini ise, bize, biz kadın tarihçilere havale ediyor. Ben bu görevi üstlenmiş bir kadın tarihçi olarak konuşmalarıma genellikle onun bu alıntısıyla başlamayı tercih ederim. Anneannelerimin bir torunu olarak gururla ve onları hissederek coşkuyla yerine getiririm bu görevimi.

Şimdi tekrar geleneksel tarih yazıcılığına dönelim. Bu tarihte daha önce belirttiğim üzere, özne erkek, kadın yok ya da çok az sayıda var. Erkeklerin yaşam pratiklerinden kaynaklanan olaylar tarihe geçiyor. Fetihlerin, savaşların, siyasi kurumların, sendikaların tarihi yazılıyor ve bununla bağlantılı olarak, bu olayların geçtiği yerler olan kamusal alanların tarihi yazılıyor. Kadınlar bu alanlara, bu alanlardaki cinsiyetçi yapılar yüzünden giremiyorlar; dolayısıyla, tarihin içinde de yer alamıyorlar. Kadınların yer aldığı özel alan ve onların bu alandaki deneyimleri, geleneksel tarih yazımının ilgi alanına girmiyor. Kadınlar kamusal alana giremedikleri gibi üniversiteye de giremediler uzun süre... Virginia Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda* kitabını okumuşsunuzdur. Orada yazar kütüphaneye gitmek ister, kapalı olduğunu görür, çok üzülür, "niye böyle" der ve bunun eleştirisini yapar. Kadınlar üniversitede eğitim görme hakkını çok geç elde ettiler. Üniversiteye girmek istediklerinde bu istekleri kabul edilmedi uzunca bir süre. Bunun üzerine onlar da kendi okullarını açtılar. Para toplayıp kız kolejlerini açtı kadınlar. Üniversite eğitimi alamadıklarından tarihçilik mesleğini de icra etmeleri çok geç oldu kadınların. Tarih eğitimi almak için üniversiteye gitseler bile erkeklerle aynı salonda oturamadılar. Örneğin Almanya'daki uygulamada erkeklerle aralarına tahta bir perde kondu. Kadınlar o tahta perdenin

arkasından hocanın sesini dinlemek zorunda bırakıldılar. Bunun gerekçesi ise, kadınların erkek öğrencilerin dikkatini dağıtabilecekleri olarak açıklandı. Ayrıca erkekler aldıkları eğitimin ardından direkt diplomalarını alabilirlerken, kadınlar bütün dersleri geçseler bile mezun olmak için tekrar bir sınavdan geçmek zorunda bırakıldılar. Yeterince zeki olduklarını ispatlamak zorundaydılar!

Eğitim alanındaki bu ayrımcılık ne anlama gelir? Kadınların yazamamaları, kayıt tutamamaları, belge oluşturamamaları ve dolayısıyla tarihsel bilgi oluşturamamaları anlamına gelir ve sonuç olarak, tarih de bu eğitimi alan erkekler tarafından yazılır. Bu eğitimi alma ayrıcalığı ise aristokrat, orta sınıf erkeklere aittir. Burjuva eril tarihçiliğinin, onu sürdüren erkeksi yurttaşlık hikayeleri etrafında kurgulanan bir tarih anlayışı vardır. Kadınların yurttaş olmadığı, tarih dışında sayılmaları gerektiği öğretilir erkeklere ve tabii kadınlara da...

Tarihi erkeklerin yazıyor olması, kadınların tarih bölümlerine girip bu bölümlerden mezun olmalarından sonra da değişmemiştir. Tarih bölümünden mezun olan kadınlar ne yapmışlar, mesleklerini icra edebilmişler mi? Geçen sene, 2010'da iki dönem İsveç'te, Stockholm Üniversitesi'ndeydim. Ziyaretçi araştırmacı olarak üniversitenin Siyaset Bilimi Bölümü'nün katındaki koridorda bir kadının portresi asılıydı. Kim olduğunu merak ettim ve araştırdım. İsveç bize göre kadın özgürlüğü ve eşitliği açısından daha ileri bir ülke olsa da, kadınlar akademideki cinsiyetçilikten paylarını almaktan kurtulamamışlardı. Fotoğraftaki kadın, Ellen Fries, İsveç'te 1883'te, ilk tarih doktorasını alan kadındı. Ancak tarihçilik mesleğine girememiş bir türlü... Üniversitede hoca olarak görev alması uygun görülmemiş, ona ancak öğrencilere danışmanlık görevi verilmiş. Tarihçiliği üniversitede icra edemese de dışarıdan, kadınların tarihine ilişkin popüler kitaplar yazmaktan geri kalmamış...

Yazma edimi çok önemli bir iktidar aracı, önemli bir güç, o yüzden kadın başına oralara girmek çok kolay değil. Annales -sosyal tarih- ekolünün kurucularından Lucien Febvre'nin karısı Susan Dognon'un, tarih ve coğrafya doktorası vardı. Kocasının tüm eserlerinde bir asistan ve sekreter olarak çalıştı. Benzer şekilde *Feodal Toplum* adlı eseri Türkçeye çevrilen Marc Bloch'un karısı da onun tüm kitapların editörü ve sekreteri oldu. Örnekleri verilen ve verilmeyen tarihçi kadınların hepsi tüm emeklerini kocalarının eserlerine verdiler. Bu eserlerde isimleri geçmediği gibi bazen bir teşekkür bile almadıkları durumlar oldu.

Peki, kadınları tamamen dışlayan bu tarih anlatısında kırılma ne zaman oldu? Annales Ekolü dediğimiz, sosyal tarih ekolünün ortaya çıkışıyla. Sosyal tarih neye bakıyor? İnsanların yaşamına, onların nerede, nasıl yaşadıklarına bakıyor, ama tabii burada da kadınlara dair çok eksiklik var. Örneğin E.P Thompson, işçi sınıfının tarihini işçilerin anlatılarına dayanarak yazdığı *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* adlı kitabında kadın örgütlerinden de bahsediyor, ama kadınların ezilmişliğini açığa çıkarmak gibi temel bir meselesi olmadığı ve araştırmanın odağına kadınların ne yaptığını yerleştirmediği için kadınların deneyimleri işçilerin eylemlerine eklemlenen bir şey haline geldiğinden yine eksik kalıyor. Ancak sıradan insana bakmayı amaçlayan sosyal tarihin kadın tarihine etkisi yine de olumlu oluyor.

Ardından hem klasik metinlerde hem kutsal metinlerde, erkeğin

egemenliği ve bu egemenliğin aslında doğal ve değişmez olduğu, kadınların akılları eksik ve duygusal varlıklar olduğu türünden kadın düşmanlığını besleyen metinler kadın tarihçiler tarafından deşifre edilmeye başlandı. Kadın tarihinin en önemli amacı, kadınların tarihsel deneyimini görünür kılmak ve onları baskı altına alan politikayı çıkarmaktır. Bunu başaran, kadın tarihinin ilk örnekleri sayılan birçok eser yayımlandı: Gerda Lerner'in *The Majority Finds Its Past: Placing Women in History / Çoğunluk Geçmişini Arıyor kitabı, Gisela Bock'un Avrupa Tarihinde Kadınlar* kitabı, Joan Scott'un "Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi" adlı makalesi. -Bu makale Agora Yayınları'ndan Türkçede yayımlandı.-

Örneğin bu kadın tarihi çalışmalarından bazılarıyla, Avrupa'da cereyan eden engizisyon mahkemelerinde, cadı avlarının nasıl kadın cinsine karşı katliama dönüştürüldüğü açığa çıkarıldı. Dinin öncülük ettiği bu avlarda, binlerce kadına işkence edildi, yakıldı, öldürüldü. Dinle siyasal otorite kol kola yaptılar bu işi. Sadece çocuk düşürmede kadınların işlevi değil, profesyonel doktorlara alternatif olarak şifacı kadınlar tehlike olarak görülüyordu. Peki, biz bunları nereden biliyoruz? Var olan belgeleri ya da daha önce önem verilmeyen kaynakları, kadın tarihçilerin farklı sorularla yeniden incelemesiyle... Bu konuda Pencere Yayınları'ndan çıkan *Cadılığın Tarihi* kitabını okumanızı öneririm.

On milyon dolayında kadının yakıldığını biliyoruz. İngiltere'de Sussex'te görmüştüm bir cadı işkence aracını. 1996 yılında Sussex Üniversitesi'nde cadılara işkence yapılırken kullanılan araçları sergilemişlerdi. Bir tanesinde tahta sandalyeden mancınığa benzer bir mekanizma yapmışlar. Cadı diye yakalanan kadını itiraf ettirmek için, bu sandalyeye oturtuyorlar, elleri ve başı sıkıca bağlanıyor. Bu sandalye kadınla birlikte suya daldırılıyor, tam boğulmak üzereyken dışarı çıkartılıyor. İtirafı alana dek devam ediyor bu işkence. Sergide tüm bu işkence aletleri yer almıştı. Bu aletler bize kadınlara verilmek istenen dersin boyutunu çok iyi gösteriyordu.

Kadınların tarihini yazmak, tarihsel gerçekliği sorgulamak önemli. Bunun için cadılara da bakabiliriz, başka şeylere de... Cinsiyet rollerinin tarihsel evrelerdeki durumlarına bakabiliriz. Ama bunu yaparken mutlaka kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisini açığa çıkarmalı ve sorgulamalıyız. Kadın ve erkek arasındaki ilişki bir iktidar ilişkisidir, başka hiçbir şey değil. Kadınların ve erkeklerin arasındaki çatışma, kadınlar kendi hayatını kendi belirlemek istediği için çıkıyor. Örneğin, İngiltere'deki süfraj/oy hakkı hareketinin çok yoğun olduğu dönemlerde kadınları aşağılayan, düşmanlaştıran inanılmaz kartpostallar var. "Kadınlar oy hakkı kazanırsa ev pislik içinde kalacak, şöyle olacak, böyle olacak," diyen antisüfraj bir hareket var. Niye? Çünkü bu bir çıkar meselesi de ondan. Hayatlarının değişeceğini, belli yerlerde, belli sorumluluklar üstlenmek zorunda kalacaklarını biliyor erkekler. Düşmanlığın arkasında korku da var, paylaştığı, keyfini sürdüğü bir sürü şeyi yitirmek de...

Bir örnek vereyim sizin için, bir tarihçi, bir şairin "evlerini ihmal eden kadınlardan nefret ediyorum" sözünü çok beğendiğini ve benimsediğini söylüyor. Niye peki? Çünkü bir tarihçi olarak biliyor ki evini ihmal eden bir karısı olsa, o yazacağı tarihsel metni üretemeyecek ya da bunu üretmekte zorlanacak. Karısının, evinde oturuyor

olmasından ve onun ev içi işlerini onun yerine de üstlenmesinden bizzat çıkarı var. Keza yukarıda verdiğim ünlü tarihçilerin tarih doktorası yapmış karılarıyla ilişkilerine baktığımızda bu çıkar ilişkisini çok net görebiliyoruz. Araştırmaların asistanlığını yapmak, biteviye daktilo işini üstlenmek, bin türlü ıvır zıvırla uğraşmak, kadınlara layık görülmüş her zaman.

Kadınların Ortak Hafızası

Tarih yazma işine girişmek, doğrudan iktidar ilişkisine dahil olmak anlamına geliyor. Peki, ne yapıyor feminist tarihçilik? Toplumsal hafızayı kadınların lehine kazıyor. Tabii ki olmayan bir şeyi ortaya çıkarmıyor. Var olan, ama üstü örtülü olan bilginin üstündeki şalı, örtüyü kaldırıyor. Bunun için var olan belgeler bir kere de bu bakışla okunuyor. Kazımanın yöntemlerini bildiğimizde bu belgelerden çok güzel sonuçlar çıkarabilir yeni gerçeklere ulaşabiliriz. Yeter ki, o belgelere, kaynaklara ulaşabilelim. O belgeleri bulabilirsek kadınlara ait ortak bir hafıza oluşturabiliriz. Bu Türkiye'deki hafıza da olabilir, İngiltere'deki, Amerika'daki, İran'daki de... Başta dediğim gibi, kadınların bir ezilmeye maruz kalması var, bir de buna direnme pratikleri var. Bunların hepsini bulabiliriz. Benim Polonya'daki, Rusya'daki, İran'daki, Arjantin ya da İsveç'teki kadın hareketini, mücadelesini görmem, onların başarılarını, dirençlerini, direnme noktalarını görmem aynı zamanda benim ortak kadınlık hafızamı da oluşturuyor. Bana güç katıyor, beni güçlendiriyor. Bunun için nasıl bir yöntem izleniyor? Kadınlarla ilgili tüm kaynaklar, yazılı kaynaklar, kadınların eylemlerde dağıttığı broşürler önemli. Her nedense Türkiye'de eylemlerde dağıtılan bildirilerin üzerinde tarih yoktur, sanki herkes bugünü hatırlayacakmış gibi. Örneğin, diyelim ki şiddete yönelik bir eylem yaptık, küçük, gri yayınlar dediğimiz bildiriler, broşürler dağıttık. Ancak bunların üzerine o günün tarihini maalesef atmayız. Tarihsizdir bu bildiriler. Ben hemen alır tarih atarım, zira bunlar önemli belgeler, beş sene, 20 sene hatta bir sene sonra bizim için önemli kaynaklar olacaklar. Bu belgeler bize, ceza kanununun, medeni kanunun değişmesi sırasında, şiddet eylemleri sırasında kadınların hangi konuları, gündeme nasıl taşıdıklarını gösterir. Bütün bu belgeleri veya fotoğrafları bulabilir, çalışmamda kullanabilirsem, kadınların kararlılıklarını, neyi sorun ettiklerini, neyi nasıl yaptıklarını görebilirim. Mesela birazdan size kadın hareketi hakkında göstereceğim fotoğraflar, dönemin ve eylemin ruhunu ve varlığını bize kanıtlayan önemli belgelerdir. Bu yüzden kadınlara dair olan bütün belgelerin muhafaza edildiği Türkiye'deki Kadın Eserleri Kütüphanesi veya İngiltere'deki Fawcett Kütüphanesi gibi kadın kütüphaneleri, kadın tarihi için çok önemlidir.

Kadın tarih yazımında bir şey daha çok önemli: Bu tarihi yazabilmek için aslında yeni kavramlar ve yeni dönemselleştirmeler gerekiyor. Örneğin Tanzimat Dönemi, Meşrutiyet Dönemi, II. Dünya Savaşı sonrası ya da öncesi gibi dönemselleştirmeler, kadınların deneyimleri dışlanarak yapıldığı için o dönemlerde kadınların neler yaşadıklarına, nasıl yaşadıklarına, neler söylediklerine bakarak buna göre yeni dönemselleştirmeler yapmak gerekiyor. Politik proje ile cinsiyet ilişkileri modelleri arasındaki bağlantıyı kurmak gerekiyor. Örneğin 1908

genel seçimi denir ve bu siyasi tarihte çok önemli bir dönemdir. Genel dediğimizde herkesin katıldığı bir seçim olmalıdır, değil mi? Peki, herkes katıldı mı 1908 genel seçimlerine, kadınlar var mı? Yok! O kadar rahat kullanıyoruz ki bu kavramı, hocalar o kadar rahat anlatıyorlar ki 1908 "genel seçimleri" diye... Fakat genel seçim kimin genel seçimi? Bütün erkeklerin katıldığı bir seçim, ama kadınların katılmadığı bir seçim. Bu yüzden bu seçimi anlatırken "genel seçim" diyemeyiz, "erkeklerin katıldığı bir seçim" deriz. Kavramaları nasıl kullandığımız çok önemli bir konudur.

Kadın deneyimleri nasıl yakalanabilir? Birçok resmi kaynağa baktığımızda pek çok şeyin önyargılı olarak atlanmış olduğunu görüyoruz. Diplomatik yazışmalar, belgeler, kronikler... Bütün bunlar erkeklerin yaşamını görünür kılar, oysa kadınların yaşamına bakmak gerekiyor, kadınları kayıtlarda aramak gerekiyor. Bu tür resmi kaynakların yanı sıra sadece kadınlara ait olan kaynaklarımız da var: Kadınların günlükleri, mektupları, hatıratları, fotoğraflar, biyografiler, edebiyat eserleri, kadın dergileri... Bunlar çok önemli. Burada kadınların direkt kendi seslerini, görüntülerini, yazılarını, kendi ifadelerini bulabiliyoruz. Bunların yanı sıra, Osmanlı kayıt defterleri olan hesap, tereke, vilayet ahkâm defterlerine, nüfus, miras, kadı ve konsolosluk kayıtlarına, fermanlara, arzuhallere, fetvalara, mezar taşlarına da bakabiliriz. Mezar taşları da incelenebilir. Hiç Osmanlı dönemi kadın mezar taşı gördünüz mü? Kadın mezarları çiçeklidir, üzüm taneleri vardır üstünde, her bir üzüm tanesi doğurduğu bir çocuğu gösterir, doğurduğu çocuk sayısı kadar üzüm tanesi vardır. Onlar da bize bir şey anlatır. Resimler, minyatürler, iğne oyaları, giysiler, gözyaşı şişeleri, bütün bunlar kadınların yaşanmışlıklarına dair bize birçok şey söylerler...

***

Yazılı tarihte yer alamayan kadınların tarihini yazabilmek için, sözlü tarih yöntemi önemli bir yöntemdir. Sözlü tarih yöntemiyle yeni kaynak ve belgeler elde edebiliriz. Yeni bir belge yaratabiliriz. Bu yöntemle, kişilerin belleğindeki bilgiye, tarihe onunla yapılacak bir görüşmeyle erişilir. Bu, kişinin öz anlatısıdır. Türkiye'de bu konuda epeyce proje yapıldı şimdiye dek. Tarih Vakfı'nda çeşitli projeler yürütüldü. Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde kadın tarihi projesi yapıldı. Ben, İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi'nde çalışırken, merkezin isteği üzerine 95-96 yılında Cumhuriyet'in öncü kadınlarını konu alan bir sözlü tarih çalışması yürüttüm. Milletvekili Hasene Ilgaz'dan ses sanatçısı Safiye Ayla'ya, yazar Cahit Uçuk'a dek mesleklerine göre öncü ya da ilk olan yirmi beş kadınla görüşüldü. Anlatımlar deşifre edilerek belgeye dönüştürüldü. Şu an görüştüğüm kadınların hepsi öldü, hiçbiri şu anda yaşamıyor. Ayrıca milletvekili kadınlarla, 1999, 2002 ve 2007'de parlamento üyesi olmuş kadınlarla bir sözlü tarih çalışması yaptım.

Kadınların vasıflı işçi olmadıkları söylenir ya, oysa kapitalizmin ortaya çıkış dönemlerinde kadınların terzilik, kuyumculuk, cilacılık, dantelacılık, dadılık, sütçülük, ev hizmetçiliği gibi meslekler icra ettiklerini görürüz. Gisela Boch, İngiltere'de, tekstil sanayisinin yün sektöründe çalışanların % 70'inin kadın olduğundan ve yine ipek-dantela sanayisinde de kadınların varlığından bahsediyor. Bunun nedeni sadece kadınların ucuz işgücü olmaları değil, aynı zamanda örgütlü çalışma deneyimine sahip olmalarından kaynaklanıyor. Ama bize bugün

ne söyleniyor? Kadınlar sendikal örgütlenmelerde yer almamışlardır. Yukarıdaki bilgi, bunun gerçekten böyle olmadığını doğrulamıyor mu?

Yine bir kadın tarihçinin çalışması sayesinde kadınların İngiltere'de neden sendika kayıtlarında yer almadığını anlıyoruz: 1847'de, İşçi Birliği sendikası, üye olmak isteyen kadınları üye etmiyormuş. Yani, kadınlar sendikada mücadele yürüten erkekler tarafından cinsiyetçiliğe maruz bırakılmışlar. Bu yüzden "Kadınlar sendikalı değillerdi," demek yerine; "Kadınlar sendikadaki erkeklerin uyguladıkları ayrımcılık yüzünden sendikalı olamamışlardır," diyebiliriz. Örneğin, o dönemin sendikaları dul ve yetimlerin çalışmasını kısıtlıyor, karısının veya kızının çalışmasına izin veren veya onlara alet veren üyeleri para cezasına çarptırabiliyor. Bu saptamalar, kadınların geçmişte ciddi olarak cinsiyetçi ayrımcılığa maruz kaldıklarını gösteriyor. O zaman kadınlar yoktur yerine "Kadınlar niye yoktur?" sorusunu sormak gerekiyor.

Osmanlı'ya baktığımızda 1872-1907 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda örgütlenen elli grevin dokuzunun kadınların çalıştığı iş kolunda yapıldığını görüyoruz. Feshane grevinde elli kadının grevin örgütleyicisi, yürütücüsü olduğunu belgelerle görüyoruz. Kadınların sadece kurban değil, tarihin yapımına katılan tarihsel özneler olduğunu anlıyoruz. Kadın tarihi bunu ortaya koyuyor. Kadınlar tarihsel öznedir ve tarihin yapılmasına katkıda bulunmuşlardır. Kadınlar her ne kadar cinsiyetçi ayrımcılığa uğrasalar da bir fırsat buldukları zaman ortak yalıtılmışlıklarını bir başkaldırı ve hak arama hareketine dönüştürmüşlerdir. Dünyanın değişik coğrafyalarında bu örnekleri bulmak mümkündür. Bu bilinçlenme tabii ki çok kolay değildir, feminist bilince herkes sahip olamıyor ama kadınlar ne olursa olsun bir şekilde bu bilince eriyorlar. İçinde bulundukları ikincil statüyü kavrıyorlar ve erkeklerin baskısına karşı baş kaldırıyorlar. Feminist tarihçiler de bu başkaldırının boyutlarını yazıyorlar, onları tarihe geçiriyorlar. Bahsettiğimiz, eylemle teori arasındaki ilişki, böylece gerçekleşmiş oluyor.

Bir konuda da ek yapmak istiyorum. Kadınları modernleşme, kalkınma, uluslaşma, sosyalizm, insan hakları gibi kavramların içinde eritmemek gerekiyor. Kadınlara bu kavramlar içinde bakarsak kadınlarla ilgili asıl olanı kaybedebiliriz. Kadınlara bu kavramlardan bağımsız bakmak, kadın hareketini bağımsız kılmamız gerekiyor. Örneğin, *Osmanlı Kadın Hareketi*'nde milliyetçilik vardır ama ben çalışmamı yaparken Osmanlı Kadın Hareketi'ne milliyetçilik içinden bakmadım. Önce, kadın hareketi bağımsız mıydı, değil miydi? Güçlü müydü? Kendi hareketini nasıl görünür kılmıştı? Nasıl mücadele etmişti? Ben bunlara odaklandım. Sonra bunun içine değişik ideolojiler konabilir. Ama temel amacımız feminizmin bu kavramların içinde eritilmemesi olmalı. Feminizmi diğer ideolojilerden bağımsız olarak görmek gerekiyor. Kadınların gözünden, onların tanımladıkları değerlerle bakmak gerekiyor.

Şimdi Türkiye'de kadın tarih yazımındaki çalışmalardan bazı örnekler vereceğim. Önce kendi kitabımdan, Osmanlı Kadın Hareketi'nden başlayayım. Bu dönemde, kadınlar kendilerini birey olarak ifade ettikleri dergiler çıkarıyorlar, sorunlarını dillendiriyorlar, bu dergiler sayesinde ilk defa yazı yazmaya çalışıyorlar, taleplerini iletiyorlar ve seslerini duyuruyorlar. Aynı zamanda kadın dernekleriyle bu bireysel

taleplerini örgütlü birlikteliklere dönüştürüyorlar, önerileri uygulamaya koyuyorlar ve konferanslar düzenliyorlar, Beyaz Konferanslarda olduğu gibi... Bu dönem çıkan kadın dergilerinin bazıları şöyle: Terakki-i Muhadderat, Kadınlara Mahsus Gazete, Şüküfezar, Demet, Mahasin, Selanik'te ve İstanbul'da çıkan Kadın, Kadınlar Dünyası, Kadınlar Hayatı, Süs gibi Cumhuriyet'e kadar kırka ulaşan kadın dergileri var.

Örneğin bu dergilerden 1913-1921 tarihleri arasında yayınlanmış Kadınlar Dünyası'ndan yapacağım alıntı, kadınların feminizmi nasıl anladıklarını somut biçimde gösteriyor. 19 Şubat 1921'de bizim tarihimizde feminizm kavramını ilk defa kullanan Nimet Cemil, kavramı kullanmaktaki ısrarını şöyle açıklıyor: "Birçok mühim şey vardır ki, her millette mevcut olduğu halde, birçok millette ismi hatta tercümesi bile yoktur (telgraf, otomobil, vapur). Binaenalyh nisailik, nisaiyun -kadınlık anlamına gelen Arapça kelimeler- tabirlerine hiçbir ihtiyaç hissetmiyoruz. Feminizm kelimesini aynen kullanmayı tercih ederiz. Varsın lisanımıza ecnebi bir kelime daha girmiş olsun ne zararı var. Yalnız feminizmin varlığı ve gerekliliği inkâr edilemez."

Kendi kitabımda olduğu gibi, bu alandaki çalışmalar genellikle ya doktora ya da yüksek lisans tezlerine konu edildi. Türk modernleşmesinin kadınlar açısından eleştirisini Halide Edip üzerinden Ayşe Durakbaşa, *Türk Modernleşmesi ve Feminizm* adlı eserle yaptı. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap* adlı kitapta, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir kadın partisi kurmaya çalışmış olan Nezihe Muhiddin ve onun bu konudaki mücadelesine odaklandı. Fatmagül Berktay'ın *Tarihin Cinsiyeti* kitabı, yazarın Salem Cadıları'ndan edebiyat ürünlerinde kadınların temsiline dek kadın tarihine ilişkin yazdığı makaleleri kapsıyor. Bu arada, kadınların eğitim tarihlerine bakıldı. Elif Ekin Akşit, *Kızların Sessizliği* kitabında kız enstitülerini inceledi. Türkiye'deki Kürt Kadın Hareketi Handan Çağlayan'ın *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar* kitabında ele alındı. Osmanlı dönemindeki Ermeni kadın hareketindeki önemli kadın simalardan Zabel Asadur, Hayganuş Mark gibi kadınların yaşam öyküleri, Melisa Bilal Gürpınar ve Lerna Ekemekçioğlu'nun derlediği *Bir Adalet Feryadı Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Feminist Yazar* adlı eserde konu edildi. Bu arada İpek Çalışlar, *Latife Hanım ve Halide Edip*'i anlatan biyografiler yazdı. Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, Fatma Aliye'nin hayatını *Uzak Ülke* adlı eserde romanlaştırdı. Kadriye Kaymaz, Fatma Aliye'nin kız kardeşi Emine Semiye'yi *Gölgedeki Kalem* adlı eserde araştırdı. Leslie Pierce'ın *Harem-i Hümayun* adlı kitabı, haremi anlamak isteyenler için iyi bir kaynak. Son dönemde TV'deki dizinin de etkisiyle, harem en çok merak edilen kurum olma özelliğini her zamankinden daha fazla sürdürüyor. Kadın tarih yazımının yukarıdaki örneklerini daha da artırmak mümkün. Ben burada sadece birkaç örnek eserden bahsettim.

Bütün anlattıklarımı şu şekilde özetleyebilirim: Kadın tarihi, kadınların geçmişiyle bugünü arasında süreklilik kurar, bellek kazandırır, kadınların kendi geçmişiyle feminist hareket arasında bağ kurar, patriarkal yapıyı sarsar, kadınların kendi hayatlarını değiştirmede kendilerine olan güvenini artırır, kadınların özgürleşmesini sağlar. Şimdi sorularınız varsa, onları yanıtlayabilirim.

Katılımcı (a): Aslında kendi çalışmamla ilgili bir soru sormak istiyorum. Ben yönetmen Jane Campion ile ilgili bir yazı hazırlıyorum. O, bütün

çalışmalarında ve röportajlarında şunu söylüyor: "Ben feminist hislerle film yapıyorum, kesinlikle feminist ideolojiyle film yapmıyorum," diyor.
Serpil: Hislerle?
Katılımcı (a): Evet, "hislerle" çünkü, diyor ve şöyle devam ediyor: "1970'lerden sonra feminist ideolojinin çıkışı benim yaşıma göre erkendi ve ben bu ideolojiyle ilgili hiç kitap okumadım, hiçbir feminist çalışmanın içinde yer almadım ama filmlerimin tümünde kadın kahramanların yer almasına önem verdim, kadınlarla çalışmak benim için çok iyiydi." Birçok feminist kadın, feminist yazar Campion'u feminist bir kadın yönetmen olarak ele alır, kimi feministler de filmleri Hollywood'dan etkilendiği için, özellikle *Piyano* filminin sonundan dolayı, onu klasik bir Hollywood film yapımcısı olarak görür. Sadece bir kadın yönetmen olması onu feminist yapmaz iddiasındadırlar. Benim size sorum: Feminist hislerle film yapmak ile feminist ideolojiyle film yapmak arasındaki fark nedir?
Serpil: Bunu hep beraber tartışalım. Bana göre, kadın hareketi içinde bir aktivist olarak yer almasanız da, feminizmin yaygın etkisi tüm topluma ve kültüre sızdığı, yayıldığı için feminist ideolojiden uzak kalmak pek mümkün değildir. Bu bilginin içine girdiğiniz an, bilinçlenmeye başladığınız an bu durdurulamaz bir şeydir. Campion çok mütevazı biri bence. Ben de onu feminist bilince sahip bir yönetmen olarak görürüm. İzleyici olarak baktığımda, *Piyano*'da ya da başka filmlerinde kadınlar açısından önemli bir konuyu açığa çıkarıyor? Kadın cinselliğine, bu cinselliğin bastırılmasına, kadınların denetim alınmasına karşı eleştiri getiriyor. Engellenen bir kadının çırpınışları ve cinselliği keşfetmesi var *Piyano*'da. Tüm filmlerinde güçlü kadın kahramanlara yer veriyor. Feminist olmak için teorik bilgi yanında, hareketin içinde yer almak da önemli bence. Ben feminist bir akademisyenim. Bana sadece feminist teori güç vermiyor, aynı zamanda feminist eylemlerin içinde yer almak da beni güçlendiriyor. Hisler de bilinçsizce ya da bir ideolojiyi, burada feminist ideolojiyi benimsemeden olamaz bence, hissettiren şey bilinçtir aslında. Eğer kişide o hisler varsa bilinç de vardır. Nasıl bir siyasetçi kendine rahatlıkla bazı nedenler yüzünden feminist diyemiyorsa, Campion da belki benzer sebeplerden dolayı bu konuyu çok net dillendiremiyordur. Sinema sektörü biliyorsunuz çok acımasız bir sektör. O sektörde yer alıp da ben feminist ideolojiyle film yapıyorum demek için şeyleri karşınıza almak gerekebilir belki. O yüzden, daha yumuşatarak söylemiştir diye düşünüyorum.
Güneş: Türkiye'deki kadın araştırmalarını, epistemolojik açıdan kendini objektif olarak tanıtmaya çalışan ama ataerkil bir normatifliği olan bilime karşı, bilimselliğe karşı bir başkaldırı, aynı zamanda bir mücadele parametresi olarak sundunuz. Bildiğim kadarıyla Türkiye'de kadın hareketi 90'lı yıllarda kurumsallaşıyor. Batıdaki kadın hareketinin etkisiyle bir kurumsallaşma kesinlikle söz konusu, ama sadece o değil; devletin AB süreciyle bir dönüşüme uğraması, "gender" tanımının kabul edilmesi, bilimde kadınların katettikleri yollar, hepsi iç içe geçen, tek bir parametre olarak görülemeyecek şeyler, bir birliktelik. Türkiye'de 90lı yıllarda kadın hareketinin kurumsallaşması, üniversitelerin yapısının değişmesi, AB'ye entegrasyon çabası bir parametre mi sizce? Diğer parametre, gerçekten kadın hareketinin kendisinin Türkiye'de bir şekilde bilimde, siyasette kendini daha fazla hissettirmesi, bir mücadele sonucunda elde edilen bir kazanım mı? Toparlayacak olursak, bu tek

taraflı bir mücadele kazanımı olarak görülebilir mi yoksa devletin yapısının değişmesiyle mi alakalı? Buna bir örnek vermek istiyorum: Türkiye'de özel üniversitelerde "gender studies" derslerini erkeklerin verdiğini gördüm. Bence sizin dediğiniz gibi bu son derece önemli, bir savaş, yani toplumsal mücadele parametresi aynı zamanda. Bence "gender" dersini cinsel kimlik olarak trans değilse bir erkeğin vermesi, bilim üretmede kendi kavramsal düzeyinden soyutlanması anlamına geliyor. Burada da çok liberal, hatta neo-liberal bir üniversite kavrayış mantığı olduğunu düşünüyorum. Bildiğim kadarıyla bu Batı'da, Avrupa ve Amerika'da bir savaş alanıdır. Masculinity dersi dışında, yani erkeklik çalışmaları dışındaki "gender" derslerinin hiçbirini erkekler veremez, çünkü kadınlar bunun mücadelesini vermiştir. Türkiye'deki akademisyen ve feminist hareketin içindeki kadınların bununla ilgili bir rahatsızlığı ya da mücadelesi var mı?

Serpil: Öncelikle ben AB'ye girme sürecinin kadın hareketine çok fazla etki yaptığına inanmıyorum. Türkiye'de kadın hareketi, 1980 sonrasında, hem mücadelesiyle hem de akademideki çalışmasıyla bağımsızdır. AB sonradan ortaya çıkan bir parametre. Türkiye'deki kadın hareketinin hazırlanmasını ve ürünlerini AB'ye kesinlikle eklemlemek istemem. Ecevit'in koalisyon hükümeti sırasında Medeni Kanunun değişmesi için kadınlar AB sürecini araç olarak kullandılar. Ama sadece araç olarak kullandılar. AB'ye girme çabası ile kadın hareketinin zenginleşmesi arasında doğru orantılı bir ilişki kuran çalışmalar olduğunu biliyorum. Ama ben bu görüşe hiç katılmıyorum. Türkiye'deki kadın hareketi Osmanlı döneminden itibaren var olan, özellikle 80 sonrasında bağımsızlaşan ve kendi parametreleri olan, kendi ilkeleri olan, kendi yöntemleri olan bir hareket.

Güneş: Peki akademideki kurumsallaşması...

Serpil: Akademideki kurumsallaşma 90 sonrasında ortaya çıktı. İlk Kadın Araştırma Merkezi İstanbul Üniversitesi'nde 1989'da kuruldu. Bu merkeze uzman olarak doktora tezimi verdikten sonra 1991'de ben girdim. Son dönemlerde oldukça sorunlu yıllar yaşasam da, hatta istifa sürecine giden bir deneyim yaşasam da, o merkez benim hayatımda önemli bir yer etti. Yüksek lisans programına katılan öğrencileriyle ve dersleriyle şimdi de olduğu gibi, her zaman en fazla keyif aldığım bir program oldu. Necla Arat, Türkan Saylan ve Aysel Çelikel'in mücadelesi olmasaydı o merkez açılamazdı. Yani, üniversite kendisi "merkez açıyorum" demedi, o kadınlar bir şekilde gittiler talep ettiler, bunun mücadelesini verdiler. Dönem dönem kapatılmak istendi, kapatmadık. Yani, devlet açtı diye oralar yaşamıyor. Değişik üniversitelerde kadınlar bu merkezleri açık tutmak için sürekli mücadele veriyor. Bunlar zorla kazanılmış, dönem dönem kadınların ellerinden alınmak istenen merkezler. Ben kendime baktığımda, bir kadın tarihçiyim ve siyaset bilimi içinden tarihe bakan bir kadın tarihçiyim; daha geleneksel bir çalışma alanım olsaydı, kadın çalışmaları disiplininden sosyal bilimlere bakmasaydım belki çok daha erken profesör olurdum. Belki yaptığım çalışmalarla çok daha saygın görülürdüm. Ben doktora tezim olan Osmanlı Kadın Hareketi'ni tamamladığımda, hepinizin tanıdığı, ünlü bir erkek tarihçiye gitmiştim, basımdan önce fikrini almak için. Tezimde şimdi kitapta olmayan "Osmanlı Düşün Akımlarında Kadın" bölümü de vardı. Çalışmamı okuyan ve beğenen ünlü tarihçi, hiçbir şey demeden bana şöyle demişti:

“Sana bir öykü anlatacağım: Padişahın birine bir adam gelmiş, demiş ki, “Padişahım ben çok maharetliyim, çok mahirim, elimden her şey gelir.” “Ne yaparsın?” diye sormuş padişah. “İğne içinden iğne sokarım,” demiş adam. “Yap bakalım,” demiş padişah. Adam iğne içinden iğne, iğne içinden iğne, iğne içinden iğne sokuyor, sokuyor, sokuyor... “Bravo” diyor padişah. “En ince iğne içinden bile iğne sokuyorsun.” Sonunda, “Bu adama yüz kese altın verin ve yüz defa da falakaya yatırın,” diyor padişah. Adam panikle “Niye padişahım, devletlûm ne yaptım?” diye soruyor. Padişah cevap veriyor: “Vallahi bu kadar emeğini bu kadar boş işe harcamışsın.” Bu hikâyeyi bana anlatan tarihçi ne demek istemişti bana? Çalışman iyi, hoş ama sen de bu kadar emeğini boş işe harcadın... Ben o zaman doktorası yeni bitmiş genç bir araştırmacıydım. Bu hikâyeyi anlatması beni çok kırmıştı. Bana kısaca “Sen kadınlar üzerine çalışmakla boş yere vakit harcamışın,” demeye getirmişti.

***

Kadın çalışması yapan bir araştırmacı her alanı bilmek zorundadır. Çünkü kadın meselesi her alana değiyor. İktisat, tarih, sosyoloji, siyaset bilimi, başka hangi alan varsa okumak, bilmek zorundayız. Benim hiç bilmediğim alan psikolojiydi. Onu bile okudum. Ben kendimi biliyorum, eksiklerimi, artılarımı biliyorum. Ama bildiğim başka bir şey, başkalarının gözünde kadınlar üzerine çalışan biri olarak küçümsendiğimdir. Bu alanda çalışmak gerçekten çok zor. Ama ben kendimi güçlü hissettim her zaman. Çünkü feminizme inanıyorum, onun bilgisine, teorisine sahibim, bu beni güçlendiriyor. Yaptığım her şeyin biz kadınların işine yaradığını, yarayacağını biliyorum.

Derslerin erkekler tarafından verilmesine gelince, bu beni çok rahatsız ediyor. Kadınlar verse de feminist bilinçle verilmediğinde yine beni rahatsız ediyor. Bu dersleri verenler çoğunlukla feminist yöntemi bilmiyorlar, feminizmi tam olarak sindirmemiş olabiliyorlar. Oysa tersi bir durum, yani feminist yöntemin bilinmemesi, verilen bilginin kuru bir bilgi olmanın ötesine geçmemesi anlamına gelebilir. Ama dediğiniz gibi, toplumsal cinsiyet dersi vermek bayağı popüler oldu son günlerde.

Bu “gender” meselesinin çıkışıyla ilgili bir şey daha söylemek istiyorum. Önce Kadın Araştırma Merkezleri sonra Feminist Araştırma Merkezleri sonra da, Toplumsal Cinsiyet Araştırma Merkezleri çıktı. Bu da beni rahatsız ediyor aslında. Çünkü bu merkezlere Toplumsal Cinsiyet Merkezleri demek, bana kadın meselesinden uzaklaşmak gibi geliyor. Ne olursa olsun ben biraz daha feminist olmaktan yanayım, zemini kaydırmamaktan yanayım. Kadınlık ve erkeklik oluşumlarını incelemek de önemli ama merkez ismi olarak bu türden bir isimlendirmeye gitmenin toplumda normal sayılmak için tercih edilmesinden kaygılanıyorum. “Kadınlara da bakıyoruz, ama bakın erkeklere de bakıyoruz demek,” gibi geliyor. Geçen sene Danimarkalı, yurttaşlık üzerine çalışan önemli de bir feminist akademisyenle, Birte Siim’le tanışmıştım. “Araştırma merkezimizin adı “feminist studies” idi, şimdi gençler “gender studies” istiyor, canım çok sıkkın, bunu yapmak istemiyorum, ama gençler dayatıyorlar,” demişti bana. “Niye, ama bu geri adım atmak değil mi?” dedim. “Evet, bence geri mevzi almak ama onlara göre öyle yaparak daha saygın oluyorsunuz; erkeğe de bakıyorum sadece kadına değil, demiş oluyorsunuz,” diye izah etmişti durumu kısaca.

Esen: Daha bilimsel oluyorsunuz...
Serpil: Evet, daha bilimsel oluyorsunuz, daha normal oluyorsunuz çünkü ötekinde bir yaftalanma durumunuz var.
Stella: Serpil'in konuşmasını hakikaten çok sevdim, her şeyden önce çok kutlamak istiyorum. Biraz önce kadın mezarlarından, mezar taşındaki üzümlerin anlamından bahsetti. Çok ilginçti. Ben de size yurtdışında bir müzede gördüğüm bir mezar taşını aktarmak istiyorum. O mezar taşında bir bıçak çiziliydi. O bıçak o kadınların cinayete kurban gittiğini gösteriyormuş, bu bana inanılmaz çarpıcı gelmişti. Kadınların cinayete kurban gitmesi cadılarla başladı ve bizimkilerle sürüyor ve tarihimize el kondukça devam edecek diye düşünüyorum. Onun için Serpil'in son sözlerini, kadın tarihinin yani kadın açısından tarihin, feminist tarihin gerekliliğine olan vurgusunu çok önemsiyorum. Buradaki dinleyici kitlesinin bu kadar genç olması da, bütün bunlar aktarılabiliyor diye bana çok iyi geliyor. Bütün bunlar çok güzel. Bir de Jane Campion meselesine dair... O kendine feminist demiyor, "feminist duygu" ile film yaptığını söylüyor; dolayısıyla, feminist midir, değil midir sorusuna sanıyorum şöyle bir kriter getirilebilir: Kadınların durumunu yansıtıyor mu, yani bir erkekle bir çıkar çelişkisi olduğunu, kadının ezildiğini yansıtıyor mu? Bu, birinci kriter, ama yeterli değil. İkinci kriter, ki bence kendi başına bile olsa yeterli olan kadın dayanışması, bir filmde feminist bir bakışın işaretidir, çünkü kadın dayanışmasız hareket olmaz, hareket de dayanışmasız olmaz, mümkün değil. Kadın dayanışması olmasaydı bugünlere gelemezdik. Kadın dayanışması olmasa ne sokağa çıkabilirdik, ne dayak yiyenler kendini ifade ederdi, ne sığınaklar kurulurdu, ne de başka bir şey... Bizim tek mücadele aracımız bu dayanışmadır, onun için, o kadının filminde kadınlık durumunu anlatıyor olması bence başka bir kadınla dayanışmaktır zaten. Kendine ne derse desin bu kadın orada feminist bir iş yapmıştır.

Güneş Koç'un söylediği AB meselesi bana şunu hatırlattı: Biz 85'te bir dilekçe yazdık, Kadınlar Dilekçesi. 12 Eylül zamanı ortada bir aydınlar dilekçesi vardı bir de bizimki. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Türkiye'nin koyduğu birtakım şerhler, çekinceler vardı; bu dilekçe onların çıkarılması içindi, bunun uygulanması için hangi maddelerin ne şekilde değişmesi gerektiğine ilişkindi. Çok sayıda imza toplandı. Tabii biz bunu 85'teyiz diye yaptık, tabii ki bir durumdan yararlandık, ama biz biraraya gelmiş olmasak, biz yapacak bir şey aramıyor olsak, biz kadınlar için bir şey yapmak istemiyor olsak o dilekçeyi herhalde tutup da Nairobiciler ya da Pekinciler yazmayacaktı. Mümkün değil, bu bir ısmarlama değildi. Sonra Çin toplantısı oldu, Pekin toplantısı oldu, Nairobi... AB 85'ten sonra para dağıtmaya başladı. AB'nin para dağıtması ve Türkiye'de AB'ye girsek mi tartışmalarının başlaması tabii ki kadınlar için iyi bir konjonktürdü ve bundan yararlanan gruplar oldu. Sırf bu yüzden oluşan gruplar da oldu. Yani AB'den para alırız diye dergi çıktı, çünkü Avrupa'da para vardı, vakıflar kuruldu, para geldi. Mesela kadının insan hakları meselesi nereden çıktı? Bir anlamda sokaktan çıktı ama sokak için çıkmadı, lobicilik için çıktı. Böyle bir damar da var, çok yanlış bir soru değil, ama Serpil'in dediği gibi hareket bağımsızlığını savunmaya ve bağımsız kalmaya da çok dikkat etti. Hareket dediğimiz, birazcık sokak diyeceğim, çünkü bir ucu sokaksa bir ucu akademi öteki ucu ise lobicilik.

Bunun çeşitli ayakları var ve iyi ki var. Sanatçısı var, kitapçısı var, yazarı var... Bu genişlik de bence hoş bir şey.

Bir de Serpil'in gösterdiği slaytlar içinde feminizm ilk kez Nimet Cemil tarafından kullanıldı dendi. İddia etmiyorum ama o bir erkek diye biliyorum. Ben bunu 1983'te Türkiye'de çıkan YAZKO- Somut'ta yer alan Şirin Tekeli'nin yazısından hatırlıyorum. Şirin Tekeli o dergide "Bir feminist" başlıklı yazıyı tıpkı basım olarak basmıştı.

Katılımcı (b): Ben bir şey söylemek istiyorum. Merak ettim, Nimet Cemil kadın mı erkek mi, bu çok mu önemli bizim için? Eşim bile bana soruyor: Bir feminist etkinliğe ya da kadınlar günü yürüyüşüne ben de geleyim, diyor, tepkimi ölçüyor. Çok mu önemli? Sonuçta ben seninle birlikteyim, ben de sizin hakkınızı savunmaya gelmek istiyorum; feminizm deyince neden bizi soyutluyorsunuz?" diyor. Onun bana eleştirisi de bu. O yüzden bu konu ilgimi çekti. Nimet Cemil'in kadın mı erkek mi olduğu çok mu önemli bizim için, önemli olan orada feminizm kavramının kullanılmış olması değil mi?

Serpil: Bence bazı toplantılar sadece kadınlara açık olmalıdır. 20-25 yıldır konuşuruz bu konuyu. 8 Martlar, 25 Kasımlar'da erkeklerin, "Ama biz sizin destekçiniz, niçin bizi istemiyorsunuz?" şeklinde itirazları hep oldu. Size bir örnek vermek istiyorum. Şu an burada diyelim ki yirmi kadın var, iki erkek daha olsa onlar bu toplantıya hakim olur, toplantının havasını tamamen bozabilirler. Ben bu türden durumları çok yaşadım. O yüzden ben bu tür bilinç yükseltme toplantılarının sadece kadınlara açık olmasını istiyorum. Tabii ki şunu söyleyebilirsiniz: Kadınlar bilinçlense de erkekler bilinçlenmediği zaman biz ne yapacağız? Biz kiminle konuşacağız? Aynı dili konuşmuyoruz çünkü bizim farkındalığımız o kadar gelişiyor ki onlar hep geride kalıyor. Doğru, kadın dostu erkeklerin de olması lazım, ama feminist politikanın kadınlar arasında yapılması lazım.

Stella'nın Nimet Cemil'le ilgili saptamasına gelince, araştırmamdan bildiğim kadarıyla Nimet Cemil bir kadın. Size onun fotoğrafını da gösterdim. O fotoğrafın fotomontaj olup olmadığını bilmiyorum. Ama herhalde o dönemde fotomontaj bugünkü gibi sık başvurulan bir yöntem değildi. Kadınlar Dünyası isimli, sadece kadınların yazılarının yayımlanacağını ilke edinmiş bir dergiye, Nimet Cemil'in fotoğrafı koyulmuş, yazısıyla birlikte. Benim inanmamı sağlayan bir durumdur bu. Şirin'in yayınladığı çeviri, bence döneminde Osmanlıcaya çevrilen bir çeviri metin olmalı. Zira o dönemde, Osmanlı Türkçesine, feminizmle ilgili, Batılı erkeklerin yazdığı bazı yazılar çevrilmişti. Bunu bizdeki Batı yanlısı erkek yazarlar çevirmişti. Ama burada bir kadın, feminizm kelimesini ilk kez kullanmayı tercih ediyor, ona hayatında yer etmeye çalışıyor. Bu açıdan farklı... Cumhuriyet öncesi hatta bir süre sonraki dönemde de, takma adla yazan erkekler ve kadınlar vardı. Ama bu iddia hep kadınların aleyhine yapılmıştır. Ya da bu öncü kadınların çok az olduğu, hareketin genelleştirilemeyeceği, bunun herkese mal edilemeyeceği türünden itirazlar gelmiştir. Kitabım çıktıktan sonra ben de benzer eleştirilere maruz kaldım: "Bu kadınlar bir avuç kadın, sen bunu bir kadın hareketi olarak addediyorsun, nasıl yaparsın?" demişti bazıları. Ben de şimdi de katıldığım şu açıklamayı yapmıştım: "Bütün toplumsal hareketler zaten az sayıda insanın ve az sayıda kentlinin ön ayak olduğu hareketlerdir."

Katılımcı (c): Bir avuç erkek olsa, o bir hareket olarak değerlendirilebilirdi ama...
Serpil: Tabii. Bütün toplumsal hareketlere bakın, genellikle bir avuç kentli, burjuva erkeğin çıkarmış olduğu hareketlerdir bunlar. Eğitimli erkekler başlatmıştır ilk entelektül birikimi. Örneğin işçilerin haklarını ilk onlar savunmuştur. Marx, Engels neydi? Tolstoy toprak sahibi bir insandı. Önemli olan bu harekete öncülük eden değildir. Önemli olan bu hareketin değdiği, bilinç kazandırdığı insanlardır, öznelerdir. Onlar bunu, bu görüşleri benimsiyorlar mı? Yani, asıl özneler buna cevap veriyorlar mı? Veriyorlar. Üç bin tane nüshası yapılan bir derginin bir ülkede, o dönemde okunması önemli mi? Değil mi? Kadınlar Dünyası dergisi böyle bir dergi. 1913 yılında, dergide yazan kadınların aslında kadın takma adıyla yazan erkekler olduğuna dair bir yazı geliyor dergiye. Dergi yazarları, "Hayır yok öyle bir şey. Niye erkeklerden ziyade erkek oluyorsunuz? Bizim hareketimiz çok samimi, niye illa bizi bölmek istiyorsunuz? Niye kadın olarak siz de bu harekete zarar veriyorsunuz?" diyorlar. Bu yazıya verilen cevap, dergi sayfalarından onların "erkeklerden ziyade erkek" oldukları yönünde oluyor ve bu ifade yazının başlığında yer alıyor.

Feminist Tarih Yazımında Yöntem

Esen: Sizin söylediğiniz gibi Osmanlı Kadın Hareketi ya da daha bilinmeyen kadın hareketinin tarih yazımında, bir görünmezlik meselemiz var ve dolayısıyla ilk amacımız kadınları görünür kılmak, "kadınlar vardır" demek iken, kadınların daha görünür olduğu günümüz kadın hareketi tarihini nasıl yazmalıyız? Hangi yöntemleri kullanırsak bugünün tarihini gerçeğe daha yakın bir şekilde keşfedebiliriz?
Serpil: Bu çalışmayı kim için ve neden yapıyoruz? Kadınların özgürlüğü için mi, kadınların yararına mı? Bu soruları araştırmamızın temeline koymamız lazım. Bunu ister sözlü tarihle yapalım, ister derinlemesine görüşmeyle, ister katılımcı gözlemle, neyle yaparsak yapalım fark etmez. Bunlar bilgi toplama teknikleridir. Araştırmanızı kurgularken, ta başından net bir sorunuz olmalı. Bu çalışmayı niye yapıyorum? Temel sorunların da hayatın içinden çıkması gerekiyor. Görüşmeler ve diğer hepsi o soruyu açacak, o soruyu anlamlı kılacak, gerçek amacına kavuşturacak teknikler olmalı. Şimdi örneğin, diyelim ki, bir iktisat öğrencisi toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ile ilgili bir çalışma yapıyor. Bunun için belediyenin bütçesi nasıl oluşmuş? Kaynakların kontrolü kimin elinde? Kaynakların dağılımı nasıl yapılıyor? Kadınlar kaynakların ne kadarından faydalanabiliyor, gibi sorular sormalı. Çünkü kaynakların dağılımı çok önemli. Devlet bütçesinden kadınlar için ne kadar pay ayrıldığı, devletin kadına ilişkin tutumuna dair ciddi bir bilgidir. Bir belediyenin bütçesine baktığınızda şunu da görürsünüz: Futbol sahası mı açıyor bütçesiyle, yoksa bir sığınma evi mi? Diyor ki, "Efendim futbol kulübüm var, ona veririm 10.000 lirayı ama sığınma evi için beş kuruş vermem." Bu tercih çok önemlidir. Kimin yararına politika oluşturuyorsunuz? Bu da siyasetin konusu aslında... Bu kaynaklar nasıl kontrol edilecek? Ne kadarı kadına gidecek, ne kadarı erkeğe gidecek? Bunların belirlenmesi çok önemlidir.
Dilşah: Ben bu kadınların yararı meselesini sorunlu buluyorum

açıkçası. Özellikle 80'lerde Amerika'da siyah kadınların, İngiltere'de işçi kadınların feminist harekete, beyaz ve orta sınıf olmasıyla ilgili ciddi eleştirileri oldu ve 90'larda İslamcı ve Kürt kadınların da Türkiye'de kadın hareketi içine katılmasıyla benzer sorgulamalar yaşandı. Bu noktada şöyle metodolojik bir sorun var: Kadınların deneyimi ayrı ayrı çok önemli, ama bir taraftan da feminizm bütün bu kadınların çıkar ortaklığına indirgenecekse, geride ne kadar feminizm kalıyor? O yüzden ben kendi araştırma konumu bir türlü kuramıyorum; tek tek kadınların deneyimlerine ne kadar öncelik vermeliyim? Siz ne düşünüyorsunuz?
Serpil: Tabii ki kadınlar arasında sınıfsal, etnik, cinsel yönelim gibi bir sürü ayrım olabilir ama bu kadınların ortak mücadele etmesini engellemez. Bir konu gelir karşınıza, örneğin şiddet konusu, şiddet konusunda bütün kadınların yaşadığı ortaktır. Hiçbir kadının bundan sınıfı, etnik yapısı, dinsel inanışı yüzünden azade olduğunu gördünüz mü? Kürt kadını, işçi/memur kadın, Müslüman kadın, kentli/kırsal kadın aynı şekilde tehdit altındadır. Sorunlarda kadınlar ortaklık yaşarlar, ama kadınlar arsındaki dayanışma tabii ki her zaman gerçekleşmiyor. Kadınları bölen birtakım ideolojik unsurlar da var; Kemalist feministler, radikal feministler, anarşist feministler, İslami feministler, lezbiyen feministler gibi ayrışmalar görülebilir toplumda. Hepsinin kendi ideolojilerinde önemsedikleri farklı noktalar olabilir. Bence bu farklılıklar hareketi zenginleştirir de. Bütün bu farklılıkların ortak buluştukları noktalar da vardır. Türkiye kadın hareketi bu ortaklığın çok iyi örneklerini de vermiştir. Medeni Kanun ve Ceza Kanunu kampanyaları sırasında çok başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Somut örnekler üzerinden gidersek belki, hangi dönemlerde aradaki farklılık açılıyor, hangi dönemlerde kapanıyor gibi sorular sorabiliriz. İki sene önce Başkent Kadın Platformu'nun Konya'da "Kadınlar Buluşuyor" adlı toplantıları vardı, ben de Hidayet Tuksal'ın vasıtasıyla gitmiştim oraya ve feminizm anlattım. Tabii konuşma yaptığım kadınlardan bazılarında feminizme karşı büyük bir tepki vardı; onlar kendi dinsel ideolojileri üzerinden bakıyorlardı meseleye. Çok hoşlanmasalar da ben feminizmi çeşitli örnekleriyle ayrıntısıyla anlatmaktan sakınmadım. Benimle ve anlattıklarımla bir tanışıklık yaşadılar. Ben de onlarla tanışıklığımı ilerlettim. İşte kadınlar arasında bu tanışıklığın artması gerekiyor, birlikte hareket etmenin yollarını bulmak, birbirini tanımak çok önemli. Korkmak, birbirimizden uzaklaşmak bizi zayıflatır. Biz birbirimize düşman değiliz, dertlerimiz, sorunlarımız ortak, tabii ki farklılıklarımız olabilir, ama sorunların çözümünde kullanacağımız araçları, yöntemi birlikte bulmalıyız.

Stella: Biraz önceki soru ilginçti. Niye sadece kadın? Ne kadar gerilere gidiyoruz! 1980'lerde Cihangir'de BİLSAK vardı ve BİLSAK'da ilk defa açık toplantılar oluyordu. Ben de orada çalışıyordum, ücretli elemandım ve toplantıları örgütlüyordum. Hakikaten aynı Serpil'in dediği gibi oluyordu, yüz kişi filan geliyordu, konuşmacı konuşuyor, konuşmanın bitmesinin ardından erkek elleri hemencecik havada! Ben de bunun üzerine şöyle bir kural getirdim: Feminist toplantılarda yirmi dakika boyunca susarak bekledim, ta ki bir kadının eli kalkana kadar, sonra başladı kadın elleri kalkmaya, başladı kadınlar söz almaya... Ondan sonra erkeklere sırayla söz verdim. Bu uygulama gelenekselleşti, bir sürü yerde var artık. Başka türlü baş edemezsiniz erkeklerle.

Serpil: ...Örneğin Kadınlar Dünyası dergisine yazılar geliyor, erkekler yazmak istiyorlar. Kadınların hukuku genel hukuk olarak tanınmadıkça Kadınlar Dünyası sayfalarını erkeklere açamaz diyorlar. Bu bir ilke olarak kabul edilmiş. Gelen yazıları kusura bakmayın, diye geri çeviriyorlar. Hatta o dönemin entelektüeli Abdullah Cevdet yazılar yazıyor, "Kusura bakmayın, biz Abdullah Cevdet gibilerin hayallerine oyuncak olamayız" diyorlar. Burası bizim alanımız, burada biz tartışacağız," diyorlar. Çünkü kadınlar henüz çekingenler, ürkekler. Dergiyi kadınlardaki çekingenliği ortadan kaldırmak için bir araç olarak görüyorlar.

Stella: Pardon, kadınların erkeklerden ayrı toplantılar düzenlemesinin ya da ayrı örgütlenmesinin bir nedeni daha var. Kadınlarla erkekler arasında bir çıkar çelişkisi vardır ve bu yüzden de kadın ve erkeği ayırmalıyız.

Serpil: Tabii.

Stella: Eğer bunu kabul ediyorsanız nasıl DİSK gidip Boyner'le toplanmıyorsa, ayırıyorsa saflarını, DİSK'in ayrı Boyner'in ayrı örgütlenmesi varsa, o zaman kadınların da erkeklerin de ayrı örgütlenmesi olacak. Bu kadar basit. Erkekler "Biz Erkek Değiliz (BEDİ)" diye ortaya çıkıp kendi erkekliklerini sorgulamak için ayrı örgütlenmelerini yapabilirler tabii ki.

Serpil: Öyle yapıyorlar. 8 Mart'ta eylem yapmıyor BEDİ, 9 Mart'ta yapıyor, bu çok anlamlı bir tarz bence.

Stella: Bunlar yeni. Eskiden beraber olma ihtiyaçları vardı, toplantılar da beraberdi... .

Özlem: Herkese çok teşekkür ediyoruz arkadaşlar bugün burada olduğunuz için. Serpil hocaya da çok teşekkürler.

Serpil: Ben çok teşekkür ederim. Birlikte olduk, birlikte düşündük ve paylaştık bilgi ve deneyimimizi...

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 14

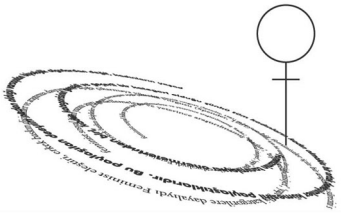
28 Mayıs Cumartesi 13.00
Amargi Feminist Kitabevi

İSYAN-I NİSVAN Gösterimi - Söyleşi
80'LER TÜRKİYESİ'NDE FEMİNİST HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI
Melek Özman - Şule Aytaç, Handan Koç

İstanbul Amargi, feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyor!

28 Mayıs Cumartesi günü Türkiye'deki feminist hareketin tarihini konu alan "İsyan-ı Nisvan" belgeselini izleyip, belgeselin yönetmeni **Melek Özman'ın** moderatörlüğü ile **Şule Aytaç ve Handan Koç** ile birlikteyiz. Kişisel tarihlerin izlerini takip ederek, 1980'lerde ortaya çıkan feminist hareketin Türkiye'de filizlendiği dönemi keşfetmeye çalışacağız. Kitap çevirmek için biraraya gelen kadınlar feminist bir örgütlenmeye nasıl önayak oldular? En çok neleri tartıştılar? Nasıl örgütlendiler? Ne tür eylemler gerçekleştirdiler? Bütün bu deneyimler şu anki feminist harekete akabildi mi? Çeşitli feminist perspektiflerle ne tür etkileşimler yaşandı? Ya da yaşandı mı? Yoksa biz bu deneyimleri sürekli, yeniden keşfetmek zorunda mı kaldık? Feminist tarihimizi, belleğimizi hep birlikte bir daha anarak, konuşup tartışmak üzere hepinizi bekliyoruz!

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için, Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla…

Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Tel Sokak, No: 16, Beyoğlu **Tel:** (0212) 251 01 54

Şule Aytaç

Bilinç yükseltme gruplarında başlayan feminizmle ilişkisi, Somut dergisi, Kadın Çevresi yayınevi ile devam etti. 1980'li yıllarda feminist hareketin ortaya çıkışının göstergesi olan 1989'daki Dayağa Karşı Yürüyüş'ün örgütleyicileri arasında yer aldı. O yıllardan itibaren de feminizm üzerine yazmaya ve konuşmaya devam ediyor.

Handan Koç

80'li yıllardan itibaren feminist hareketin içindedir. Feminist Dergisi ve Yayın, Pazartesi Dergisi yazarlarından. İstanbul, Galatasaray'da, Tülay Önen'le birlikte 'Mektup' isminde bir kırtasiye dükkanı işletiyor...

Geçen hafta feminist tarih yazımını tartışırken ortaya çıkan, kadınların yalnız maduriyetlerini değil direnişlerini ve mücadelelerini de içeren bir tarih yazımının gerekliliğiydi. Şimdi, İsyan-ı Nisvan belgeselineb akarken, aynı zamanda böyle bir mağduriyet ve direniş hikayesinin Türkiye'de nasıl deneyimlendiğine de bakıyor olacağız. Ve hemen hepsi Türkiye'deki karma sosyalist hareketlerden gelen kadınların 1980 askeri darbesinin ardından nasıl ve neden bir tarih yazmaya giriştiğine odaklanacağız. Bunun için bizzat 'ablalarımızı' çağırdık. Onlar, pek çok kadının emeğiyle yazılan bir tarihi bize yeniden aktarırken bugünkü sorumluluklarımıza işaret etmeden de geçmediler...

Melek: Hepinize merhabalar. Ben bu tartışmaya 80'li yılları konuşarak değil de 2000'li yılları konuşarak ve bu zamanın siyaseten neye denk düştüğünü düşünerek başlayalım istiyorum. Yani 80'ler ile 2000'ler arasında feminist politikada yaşanan değişimin sadece kuşak farkı ile açıklanamayacağını düşünüyorum. Hep bir acelemiz var örneğin ve muhtemelen bu etkinliği bitirip bir diğerine yetişeceğiz, konuştuğumuz hiçbir şeyi derinlemesine, hak ettiği şekilde konuşamıyoruz, diye düşünüyorum. Bu farklılığı ve çatışmayı ben de bu filmi çekerken yaşadım. Bitmesi çok uzun sürdü, çok yordular beni, ama tabii ki tüm bunları düşündüren bir süreç oldu benim açımdan. Onlar konuşmaya neresinden başlar bilemiyorum ama ben 80'li yılların feminist pratiği ile 2000'li yıllarınki arasında hemen bir kıyas yaparak başladım. Erken olmuş olabilir ama bunları konuşmamız, yaptığımız feminist politika açısından çok önemli diye düşünüyorum.

Şule: Aslında bizim o döneme dair söyleyeceğimiz birçok şey filmde vardı. Bu yüzden bence buraya gelenler meraklarını, öğrenmek istediklerini ya da gündeme taşımak istediklerini açarlarsa ona göre konuşmayı şekillendirebiliriz. Melek'in açtığı konuyu konuşmamız gerekir tabii, ama doğrusu, yaşlı kadınların gençlere öğüt vermesine

dönüşmesini asla istemem kendi adıma. O yüzden lütfen siz başlatın, siz talep edin, siz söyleyin "ben şunu merak ediyorum, şöyle görüyorum meseleyi" dediğiniz bir konu varsa ya da bizden öğrenmek istediğiniz bir şeyler varsa, memnuniyetle. Doğru değil mi? Bence öyle olmalı.

Melek: Tabii tabii. Bütün gösterimlerde kısmen böyle oluyor. Pera Müzesi gösteriminde de yaş ortalaması otuzun altındaydı. Filmi büyük bir coşku ve heyecanla izlediler. Gösterimden sonra da hep beraber "ne şahane şeyler yapmışlar" diye çıktık. Oysaki ilk yıllar çok coşkulu yıllar gerçekten, ama bu yıllar ve bu coşku bizim deneyimimizde nereye tekabül ediyor, bunu pek konuşamadık. Bir türlü buraya gelemiyoruz.

Esen: 80'li yıllardaki feminist hareket gerçekten sadece ilk yıllar olduğu için mi coşkuluydu? Şu andaki feminist harekette eğer bir sönümlenme varsa ya da Melek'in dediği gibi daha farklı bir yapılanma varsa sizce aradaki bu fark sadece ilk yıllar olmasıyla mı alakalı?

Şule: Bence değil, çünkü Stella'nın filmde çok sık vurguladığı gibi, o zaman biz bir yandan keşfediyorduk; sizde o keşif duygusu kalmadı bir anlamda.

Esen: Bu da yine ilk olmakla alakalı değil mi?

Şule: Tabii ilk olduğu halde böyle de olmayabilirdi. Çünkü filmde söylediğimiz gibi çoğumuz bir sol hareket içinden gelen kadınlardık. Sol hareket içinde kadınlığın durumu için bazı çözüm önerileri vardı ama bunların hepsi sınıfsal ve toplumsaldı. Doğrudan kadına ya da günlük politikaya tekabül eden hiçbir şey yoktu. Bizim bunu keşfedip yeniden yaratmamız gerekiyordu ama bunu yaparken sanmayın ki biz de bilgiliydik. Hayır, değildik! Yaşayarak, bilinç yükseltme toplantıları ile ve okuyarak bunu keşfedip ortaya çıkardık. Bence o dönemki hareketin özgünlüğü burada; "biz bunu biliyoruz" diye çıkmadık ortaya.

Handan: İlkliğin önemi ile ilgili ben tam olarak böyle düşünmüyorum. Bir kadının ilk defa feminizme sempatisi olduğunu hissettiği anın heyecanlı bir an olduğunu düşünüyorum. Yani heyecansız feminist olunamaz bence. Ama tabii ki, hiç kimse feminist değilken, "biz feministiz" demenin yarattığı heyecanla, feminizmin konuşulduğu bir zaman diliminde o heyecanı yaşamak arasında elbette bir fark var. Buna rağmen, "biz ilktik o yüzden çok heyecanlıydık" fikrine katılmıyorum. Bence her feminist olma deneyimi çok heyecanlıdır, çünkü feminist olmak esas olarak kendinle ilgili bir şeyi anlamaktır ve bu heyecansız olmaz. Bence ilk olmak o zamana kadar söylenmeyeni açığa çıkardığı için önemli olsa da 80'li yıllardaki coşkunun ve heyecanın temel sebebi ilk olmak değildir bence.

Melek: Bu arada Cânân Arın burada. O da katkıda bulunmak ister belki...

Cânân: Bence farklardan bir tanesi şu: Mesela, ben -her toplantı veya her konuşmada belirttiğim gibi- erkeklerle eşit olduğunu zannederek büyüyen bir kuşaktanım. 1980'lerde birdenbire içine girdiğim kadın hareketinde eşit olmadığımı fark ettim. Gerçi bizim evimizde -iki tane erkek kardeşim var- iş yapmak açısından erkek kardeşlerimle aramızda çok fazla fark güdülmezdi, ama o zamanlar erkeklerle arkadaş olmak daha önemliydi. Kadınlar modaydı, yemekti gibi saçma sapan, gereksiz konular konuşurlardı; oysa erkekler Türkiye'yi kurtarıyordu ve biz de onlarla birlikte bu yolda çok büyük işler yapıyorduk. 80'li yıllarda birdenbire kadınları keşfettim, muhteşem bir dünyayı keşfettim; kadın olduğumu ve erkeklerle eşit olmadığımı keşfettim. Şimdi yeni kuşaklarla

belki aramızdaki en önemli farklardan bir tanesi, onların erkeklerle eşit olmadıklarını keşfetmek gibi bir sorunları yok, çünkü eşit olmadıklarını biliyorlar. Bu bilgiyi okuyarak ediniyor ya da önlerinde "hayır erkeklerle eşit değiliz" diyen birtakım ablalarından, teyzelerinden, ninelerinden alıyorlar. Oysa biz, birdenbire, günlük hayatımızda eşit olmadığımızı gösteren ne kadar çok olay olduğunu görmeye başladık. Bu yüzden benim için feminist olmanın en heyecan verici kısmı, muhteşem kadınlar dünyasını keşfetmek ve eşit olmadığımı fark edip bugüne kadar da şiddetin altında yatan eşitsizlikle mücadele etmeye devam etmek. Ama bunun gerçekleşeceğini, şiddetin sonlanacağını ben kendi hayatımda göreceğimi zannetmiyorum. Şirin'in söylediği bir şey vardır: Öfke çok büyük bir enerji doğurur. Benim büyük enerjim de bu eşitsizliğe duyduğum dinmeyecek öfkemden geliyor galiba.

Şule: Filmde gördüğünüz ilk buluşan altı kadının hepsinin geçmişinde bir sol mücadele var. Yani, Handan'ın bahsettiği 'sinerji nasıl oluştu'ya bakarsak, herkesin geçmişinde bir sol mücadele var. Hepimiz bir kere bir şeylere isyan etmiş kadınlarız. Mesela benim kendi deneyimim nasıl başladı? 70'li yıllarda Ankara'da biz Tüm İktisatçılar Birliği diye bir örgütlenme kurmuştuk. Bunun amacı şuydu: Alternatif bilgi üretmek. Biz Devlet İstatistik Kurumu'nun ya da genel olarak resmi kurumların Türkiye toplumu hakkındaki analizlerine katılmıyoruz, güvenmiyoruz. Peki, ne napacağız? Hepimiz iktisatçıyız, sosyoloğuz vs. O zaman "biz alternatif bilgi üreteceğiz," dedik. Tabii bu birlik kadınlarla erkeklerin bir arada olduğu bir kuruluştu. Ben kadınların ayrı örgütlenmesi gerektiğini bu süreçte keşfettim. Size çok tipik bir örnek vereyim. Mesela belli akşamlar ya da cumartesi öğleden sonraları toplantı düzenlemek istediğimizde birdenbire bütün erkeklerden itiraz gelirdi. Sonra anlardık ki mesela o gün bir maç varmış. Yani, sol hareketin içinde bile erkeklerin bu tür istekleri ön plana geçebiliyordu. Biz daha o zamanlar bunların çok farkında değildik tabii.

Sosyolog olduğum için, biraz da mesleki bir merakla, Juliet Mitchell'in *Kadınlık Durumu* kitabını okumaya başladım. Okudukça dedim ki biz ne yapıyoruz ya? Yani, biz erkeklerle birlikte bir sol hareketin içinde Türkiye'yi kurtarmaya çalışıyoruz ama kadınlara ilişkin, kendi öznel durumumuza ilişkin hiçbir laf etmiyoruz! Kadın sorunu ile ilgilenen bir çalışma grubu kurdum. İki tane erkek de vardı aramızda ve bunlar kendi alanlarında iki önemli isimdi ama grubu ben yönetiyordum. Bu çalışma grubu küçücük bir kitapçık çıkardı. Şimdi bu kitapçığı *(Türkiye'de Kadının Sosyo-ekonomik Durumu; TİB Yayınları)* Kadın Eserleri Kütüphanesi'nden bulup baksanız o kadar dikkatli bir dil görürsünüz ki, inanamazsınız. Aman sol görüşleri ürkütmeyelim, çok isyancı bir şey söylemeyelim, çok bireysel bir şey söylemeyelim diye, "kadın kurtuluşunun sadece bir devrimle olmayacağını iddia eden" kısacık bir kitapçık hazırladık. Kolektif bir şey olarak hiçbirimizin adı olmadan basıldı.

YAZKO (Yazarlar Kooperatifi)'nun Şirin'e olan çağrısıyla, kadına dair yazılmış eserlerin Türkiye'ye kazandırılması projesi için de davet alınca ilk aklıma gelen o kitap olmuştu. Yani YAZKO'daki sürecin bir geçmişi vardı. Aramızdaki diğer kadınlara da tek tek bakarsak benzer bir geçmişi görürüz: Ferai Tınç, Gülseli İnal, Yaprak Zihnioğlu benzer politik oluşumların içindeydiler ve sol örgüt deneyimlerimiz üzerine aramızda konuşmaya başlayınca aslında öznel olarak bütün bu hareketlerin

içinde ne kadar ezildiğimizi, Cânân'ın da söylediği gibi aslında hiç eşit olmadığımızı, o örgütlerde bile öncelikle çay yapan, sekreterlik hizmetleri yapan konumuna düşürüldüğümüzü birlikte keşfettik. Belki çoğunuz o zamanları pek bilmezsiniz, gecekonduları örgütlemek için gecekondu mahallelerinde ev tutulurdu. Bu amaçla oraya giden kadınlar da şalvar giyer, oradaki kadınlar gibi yaşarlardı. Örneğin Ferai anlatmıştı; onlardan biri olduğunu kanıtlamak için dışarıya leğen koyup çamaşır yıkarmış. Yaprak'ın yaşadıkları başka, Gülseli İnal'ın yaşadıkları başka... Gülnur Savran böyle bir örgütlenmenin içinde değildi ama o da mesela o zaman devrimci bir sendikada, asistanları örgütleyen Tüm Asistanlar Sendikası (TÜMAS)'nda örgütlüydü. Şirin Tekeli de, Nakiye Boran da bu örgütlenmedeydiler. Ben şu anda daha ziyade Kadın Çevresi'nde olan ilk altı kadından bahsediyorum, sonra tabii birçok kadın katıldı. Bu altı kadının bir diğer ortak özelliği de iyi eğitimli olmalarıydı; bilgi düzeyleri en az etraflarındaki erkekler kadardı, ama söz alma sırası onlara geldiğinde dizlerinin birbirine değer derecesinde titrediklerini, seslerinin titrediğini ve bunun korkusuyla bir türlü konuşamadıklarını fark ettiklerini anlatıyorlardı. Dolayısıyla bizim ilk bilinç yükseltme toplantılarımız, insanın kendi öznel deneyiminde farklılığını, ezilmişliğini, ikincil olduğunu ve bence daha da önemlisi, bütün bu değerlerin kendisi tarafından içselleştirilmiş olduğunu keşfi sürecidir. Çünkü sen tek başına yaşarken bunun sadece senin başına geldiğini düşünüyorsun, ama birlikte konuşmaya başlayınca böyle olmadığını görüyorsun. Şiddet olayında da bilinçlenme süreci böyle yaşanıyor. Bir kadın konuşmaya başladığı zaman birdenbire şu bilinç yayılıyor, "aa demek ki bir tek benim başıma gelmiyormuş." O halde, "bu kocamın kötülüğünden, benim pısırıklığımdan ya da benim başka bir özelliğimden dolayı değil, demek ki yaşadığım bu şiddet sistematik bir şey." Bu tür bir süreç, kadını hem bilinçlendiriyor hem güçlendiriyor. Dolayısıyla kitap çevirmek için bir araya gelen altı kadın olarak bu birlikteliği bilinç yükseltme toplantılarına çevirme kararımızın sebebi şunu fark etmemizdi: Tamam, biz Juliet Mitchell'in Kadınlık Durumu kitabını çevireceğiz, burada olan her şeyi anladık, Türkçeye iyi bir kitap kazandırabiliriz; ama birincisi, erkek egemen olmayan bir kadın dili geliştirmek gerekliydi. Mesela, "erkek egemen" lafını, o çeviri sırasında ilk biz çıkardık. İkincisi, peki biz bunları anlıyoruz, ama erkekler gibi kendimizi hiç katmadan bir kitap mı çevirip koyacağız ortaya? "Hayır, biz ilk önce kendimizi keşfedelim," dedik. Yani biz kadınlar olarak neredeyiz, bilincimiz ne düzeyde, gücümüz nedir, ne yapmak istiyoruz? Buradan başlayınca gerisi çorap söküğü gibi geldi. Onun için kitabın basımı biraz gecikti, ama bu sırada muazzam bir hareket doğdu.

Bu arada vurgulamak gerekir ki, biz o dönemde kendimize karşı da topluma karşı da çok dürüsttük. Şöyle ki, bütün sol hareketler ya da isyan eden, topluma isyan eden ve Türkiye'yi kurtarmaya çalışan bütün hareketler sanki atanmışlar gibi politika yapıyorlardı. Sanki bu toplum o grupları "gel bizi kurtar" diye atamış gibi... Ama öyle bir şey yoktu; öyle olsaydı, bu hareketlerin ardında kitle desteği olurdu. Maalesef ortada böyle kitlesel bir destek yoktu. Onun için biz, "kadın hareketinde bu hatayı yapmayalım," dedik. Yani biz orta sınıfın okumuş, nispeten tuzu kuru kadınlarıyız, imkânları olan kadınlarız ve bir anlamda iktidarda payımız var aslında. Onun için haddimizi bilelim, köylü kadını, işçi kadını kurtarmaya kalkmayalım, biz önce kendimizi kurtaralım. Bence

bu bizim gücümüzdü. O yüzden de hiçbir fraksiyonun hegemonyası altına girmedik ve inanın, bazı fraksiyonların kadınları bunu denediler. Bunlar karşısında çok güçlü durduk, durabildik, çünkü kendimize karşı da dünyaya karşı da dürüsttük.

80'den Önce 80'den Sonra..

Bu hareket nasıl ve neden o dönem oldu? Her birimizin öznel deneyimi ve 80 sonrasının koşulları buna bir ortam yarattı. Başka hiçbir toplumsal muhalefetin olmadığı bir yerde biz vardık. O ortamda bizim geçmişten taşıdığımız deneyimlerle o kadınların kişilikleri, kimlikleri bir araya geldiği zaman orada yeni bir şey yeşerttik. Onun için, 2000'li yılların ortamı ile 2010'lu yılların ortamı ve bunların sizde yarattığı fırsatlar farklı farklı belki de... Yani, ben de biraz Cânân gibi düşünüyorum; sizler bazı şeyleri çantada keklik olarak görüyorsunuz, yani bazı haklarınızı... Dayak yememenin de bir hak olduğu o kadar çok söylendi ki, sizlerin arasında 'acaba mı'yı düşünecek kadın yoktur artık. Veyahut da "sokaklar bizimdir", değil mi? Dolayısıyla sokağa çıkmak konusunda tereddüdü olan bir kadın da yoktur. Bizler böyle değildik. Şöyle tipik bir örnek anlatayım size: Şirin'le ben eviçi kadın emeği ve bunun değerlendirilmesi üzerine bir konuşma yapmak üzere İktisatçılar Derneği'ne davet edilmiştik. Şirin de ben de evliydik ama hiç yüzük takmazdık. Çünkü bu da bizim için isyanımızın bir göstergesiydi. Bu toplantıya giderken Şirin yüzüğünü taktı. Bana 'sen de tak,' dedi. 'Niye Şirin?' diye sordum. 'Ya bu dünya böyle bir dünya, oraya gidiyoruz, çoğu erkek olacak, yüzüğü takalım,' dedi. O taktı ama ben yine takmadım. Bunu herhangi bir şey için anlatmıyorum. O zamanlar nelere bile dikkat etmek zorunda olduğumuzu anlayın diye bu örneği verdim. Bugün bunlar tabii ki sizin için geçerli değil, daha doğrusu böyle olduğunu umut ediyorum. En azından yararlanabileceğiniz böyle bir geçmiş kaynak var, diye düşünüyorum. Tabii ki bugünün sizin üzerinize yüklediği başka yükler var, eminim. İsyanınızla ve öfkenizle bu olanın normal olmadığını söyleyebilmek gerçekten çok önemli. Bizim Somut'taki yazılarla en sık yaptığımız, toplumun bize yüklediği kadınlık durumuna isyan etmemizdi. Ama kadın ne demek ve nasıl olmalı konusundaki değerleri içselleştirdiğimizi de fark ettik. Dolayısıyla asıl kırılması gereken zincirler buradaki zincirler. Ben kadınım, güçlüyüm, farklıyım... Ee ne yapalım? Evet, farklıyım, bunun için aşağı değilim, kimseden daha kötü değilim, zayıf değilim, ezik değilim, olmak zorunda da değilim. Kadınlar şu anda geçmişe göre daha farklı meslek alanlarında daha çok sayıda yer alabiliyorlar ama hâlâ çok fazla ayrımcılığa uğruyorlar. Ayrıca son dönem politikaları ile kadınlar maalesef ekonomik alandan yine geri püskürtülmeye başlandı. Şirin'in filmde söylediği "artık geri dönüş yok" bugünkü duruma bakınca beni üzdü çünkü evet, bir anlamda tabii ki yok, ama bir taraftan da kazanımlarımızı tekrar geri almaya çalışıyorlar. Böyle örgü örer gibi ilmek ilmek, fethettiğimiz bütün kaleler kaybediliyor. Başörtüsü meselesinden dolayı bizim fethettiğimiz bütün kaleler yeniden fethediliyor. Ve ben bu yüzden başörtüsüne karşıyım. Diğer feministler bana bu konuda kızarlar ama başörütüsü sadece bireysel bir seçim veya insanın dini vecibelerini yerine getirmesi için taktığı bir şey değildir. Başörtüsü sadece ve sadece dinin kadın üzerindeki baskısını görünür kılan bir şeydir. Bu yüzden başörtüsüne

sonuna kadar karşıyım. Kemalistler gibi de düşünmüyorum tabii ki! Üniversiteye girmesi engellensin anlamında söylemiyorum, ama bir diyalog açısından ve neden karşı olduğumu anlatma açısından bu tespiti yapmak da önemli.

Cânân: Mahalle baskısı artıyor ve bir erkeğin dört kadınla evlenmesi lazım geldiğini bir kadına söyletiyorlar...

Şule: Hayır ama Cânâncım, kadına söyletiyorlar meselesi değil. O konuda da hakikaten çok dikkatli olmalıyız. Bazı kadınlar buna inanıyorlar, içselleştirilmiş değerlerden söz ettim. Çünkü bu toplumsal bir kontrat. Evet, dört kadını kabul ediyor ama ondan sonra şu kadar bilezik istiyor, adına ev istiyor vs. Bu bir alışveriş. Siz eğer doğduğunuz ailede çocukluktan itibaren böyle bir ideolojiyle büyütülürseniz bu size normal gelir. Andrea Dworkin'in *Sağcı Kadınlar* diye bir kitabı vardır, harika bir kitaptır. Okumadıysanız okuyun lütfen. Dworkin sağcı kadını, kadınlık konumunu inkâr eden kadın anlamında kullanır. Biz de o sağcı kadınlar durumuna düşmeyelim, kendi aramızda bu şekilde bölünerek... Onları bu hale getiren olayları anlayıp bir şekilde ulaşmaya çalışmak zorundayız gibi geliyor bana. Onun için bugün sizin feminist konularınız farklı farklı. Onların her biri birer fırsat yaratıyor ve bunlara da heyecan duyulabilir.

Melek: Belki de, Kandiyoti'nin söylediği "ataerkil pazarlık"ta biz biraz daha üzüm yemek isteyen, küçük pazarlıklar eden zamanlardayız. Bir şey hatırladım, onu anlatmak istiyorum. İlk deneyimlere ilişkin çok çarpıcı bir örnek bence: İlk 8 Mart içme eylemi gibi bir şey... Şirin'le Gülnur 8 Mart'ta kadın kadına içmeye gitmeye karar veriyorlar. Ve bu yaptıklarını eylem diye anlatıyorlar uzun uzun, hâlbuki üç kadın 8 Mart'ta bira içmeye gidecekler. Ne var bunda? Oysa çok mühim, çünkü "ilk"... Hazırlanıp Gazeteciler Cemiyeti'nin Lokali'ne üç kadın içmeye gidiyorlar. İçeri girdiklerinde, çok bilinmiş erkek gazetecilerin olduğu masadan "orospular geldi" diye laf atıyorlar. Sadece kadın kadına içmeye gittikleri için, düşünebiliyor musunuz? Böylece 8 Martlarda kadın kadına bir şeyler içme geleneği sürer oldu sanırım.

Şule: Buna ilave olarak bir şey söyleyeyim: Şimdi YAZKO, Somut deneyimini de biliyorsunuz değil mi? Somut, tabloid boyutlarda, haftalık bir kültür dergisi. YAZKO o dönemin Türkiye'sinin en ünlü, en iyi kalemlerinin -çoğu erkek tabii ki ama kadınlar da var aralarında- ve çevirmenlerinin kurduğu bir dernek ve o dergide onların hepsi yazıyor. Güçlü bir dergi aslında. Bize de bir sayfa vermişler ve tabii ki o sayfada çıkan feminist yazılara bilin bakalım en çok kimden tepki geldi? Bütün o yazarçizer takımından! O kadar ki, sonunda bizi oradan atmayı başardılar, daha doğrusu bizi orada tutan Mustafa Kemal'e çok baskı yaptılar. Biz de bunun sonucunda ayrıldık oradan. 5 bin tirajı vardı bu derginin, biz yazmaya başladığımızda 35 bine çıktı. 35 bin! Bugün Türkiye'de 35 bin satan tek bir dergi biliyor musunuz? Yok! 2-3 bin satar en fazla. 35 bine çıktı; biz bıraktık yine beş bine düştü. Bizim gücümüz o kadar vardı aslında. Bu böyle bir şey hakikaten, bir yere taş atarsınız onun etkisi dalga dalga yayılır. Ama herkes feminist mi oldu? Hayır, ama en azından farklı alanlarda söz sahibi oldu ya da farklı düşünmeye başladı, kendi hayatını dönüştürdü bir ölçüde. Nitekim biz Şirin'in girişimiyle KA-DER'i kurmaya kalkıştığımızda da ilk günlerde telefonun başında çoğu kez ben vardım, inanın kilitleniyordu telefon. Bu hakikaten yalan değil; köylerden kadınlar telefon edip "biz yıllardır bunu bekliyorduk,"

diyorlardı. KA-DER'e olan bu ilginin sebebi belki politik alanın daha ilgi çekici olması ya da iktidara müdahale etme şansımızın daha fazla görülmesi olabilir, bilemiyorum. Fakat maalesef biz o potansiyeli değerlendiremedik, kendi gücümüz yetmedi. KA-DER hâlâ bir şeyler yapmaya çalışıyor.
Melek: Belki Handan da kendi bakışını anlatır...
Handan: Eylülizm lafını duyduğunuz zaman sizdeki çağrışımı nedir? Sende mesela?
Katılımcı (a): 12 Eylül'ü desteklemek anlamında mı?
Handan: Başka? Sende?
Katılımcı (b): Fırsatçılık.
Handan: Evet, bence de Eylülizm bir fırsatçılık demek. Fırsat yaratan bir şey olarak da kullanılır, 12 Eylül sonrası ideolojisi olarak da kullanılır. Yalçın Küçük "şaibeli" bir isim olan Eylülizm sözünü ilk üretendir. Başka yazarlara karşı bu tanımlamayı çok kullanmıştır. Küçük, 80 sonrasının patlama yapan yazarlarından birisidir ve o dönemin en çok okunan yazarıdır. Bazı dönemlerde bazı şeyleri söylemenin önemi vardır. Mesela benim terminolojimde Eylülizm hâlâ canlı bir tanımlamadır. Çünkü Eylülizm, 12 Eylül sonrası ortaya çıkan sol-politik boşlukla da bağlantılı bir şeydir. Ve biz feministler 12 Eylül'ün bu boşluk ortamından faydalanan fırsatçılar, Eylülistlikler olarak suçlandık. Şule'nin çok güzel anlattığı gibi, sosyalistlerle dayanışmayan, sosyalizme ihanet eden, devrimci ahlakı terk eden, üstü kapalı veya açık orospular denmeyi hak eden münasebetsizlikteki insanlardık. Yani, Eylülizm genelde hakaret olarak kullanılır. 80 sonrası sol yenildiği ve solcu liderler içeride olduğu için, bir politika alanının açıldığını ve feminizmin de buradan çıktığını kabul etmek zorundayız, ama feminizm meclise giremedi. Eğer feminizm, 12 Eylül'ün yarattığı ortamı, Eylülizmi kullanan bir hareket olsaydı, şimdiye meclisteydi. Çünkü Şule'nin dediği gibi, hem Somut Dergisi'ndeki tek bir sayfa ile 35 bin tiraja ulaşabiliniyordu hem de ruhsal bir uyanış vardı. Yani zihinlerdeki ve kalpteki bu uyanışı hiçbir yerleşik politika dili ile tercüme edemezsiniz. Ama bahsettiğim bu uyanış dinin yarattığı gibi bir şey değil elbette, çünkü feminizm uyuşturucu değil, isyan edici ve çok fazla soru sordurtan bir uyanıştır. Ama manevi bir yanı vardır, feminist olunca kendi benliğin ile ilgili de bir şey bulursun ve özgürleşirsin. Kısaca biz Eylülizmden yararlanmadık ama Eylülizm yüzünden şöyle bir imkânımız oldu, önümüze çok fazla alternatif görüş çıkmadı, çünkü herkes içerideydi. 1990'a kadar da hiçbir lider ortaya çıkmadı. Aktif olan kadınların hepsi sol örgütlerdendi. Örneğin Ferai, Yaprak, bu yürüyüşte önde gördüğünüz Fatma Yazıcı Aydınlıkçılardandı. Fatma Yazıcı, Dergi Yazı İşleri Sorumlusu olmayı göze alan ve bu yüzden 12 yıl ceza alan bir kadın oldu. O dönem feministti, mitingde de en öndeydi. Sonra bu ekip Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği'ni kurdu. Ne zaman ki yönetici ekip 90'larda içeriden çıktı o zaman feminizme kaymış olan Aydınlıkçı kadınların bir kısmına "hadi tekrar örgüte, sizin burada ne işiniz var," dediler.

Çünkü hegemonya ve liderlik etkin bir şey ve etki gücü de hem dönemlerle hem de kişilerle bağlantılı. Şimdi AKP'den çıkarın Tayyip Erdoğan'ı geriye ne kalır? Belki erkeklerin bir kısmı çıkarları yüzünden yine AKP'de kalırlar fakat bence Tayyip'e hayran olan kadınları tutamazsınız. Kadınlık hayranlığa, tapmaya, liderliğe, bağlanmaya çok yatkın bir şey. Aşktaki bağlantılarımız gibi ya da lezbiyen olduğumuz

zaman lezbiyenlik kurumunu yüceltmemiz gibi... Biz bu tür şeylere, idollere, toplu inançlara, bir tür aileye dayanmaya çıkarlarımızın peşinde koşmaktan daha yatkınız.

Bu belgeselin üretiminde Meleklerin gösterdiği enerjide de aynı şeyin olduğunu düşünüyorum. Son derece çıkarsız, samimi, paylaşımı ve coşkuyu yaymaya yönelik bir çalışma. Eksiklikleri ve de bizim aklımızla eleştireceğimiz yanları olabilir ama duygusu ve ortaya çıkan filmin olay örgüsü feminizanca. Bu filmi seyrediyoruz, birlikte alkışlıyoruz, birbiriyle kavga eden insanlar da olsak, ölenimize üzülüyoruz... Tabii bir de sol "backgroundlar"ımızın bizi takip etmesi olayı var. Melek, sen Yenidenci olmuş muydun?

Melek: Hayır hiç olmadım...

Handan: Ben seni hep Yenidenci diye bir ÖDP kuruluşuna üyesin diye hatırlıyorum.

Melek: Niye? Benim hiçbir sol örgütlenme ile ilişkim olmadı Handan, hafızanı siler misin? (Kahkahalar) Katiyen sizden değilim. (Kahkahalar) Çünkü ben Artvinliyim. Bütün o Dev-Yolcuların arasında büyüdüm. Ve bütün sol hareketlere uzak durdum.

Handan: Görüyorsunuz Melek'in en önem verdiği konu "ben solcu olmadım." (Gülüşmeler) Ya ben oldum, ben soldan geliyorum, hâlâ da solculuğu çok severim. Parti-cephe geleneğinden geliyorum diyebilirim, Şulelerden bir sonraki kuşağız biz ve daha aksiyoner bir kuşaktık. Feminizmle tanıştığımız ilk zamanlar Ayşe (Düzkan) şunu derdi: "Bir pankart çıtası olmadan mı olacak bu iş, yani bir pankartı sopaya bağlamayacak mıyız?" (Gülüşmeler) Çünkü genelde akademisyen kadınlar var, bizim gibi aksiyoner değiller. Ama genç, parlak bilim kadınlarının arasındaydık; bunun hâlâ kendim için de harekete giren herkes için de artı olduğunu düşünürüm.

Melek: Ama sizin ekibe dahil oluşunuzla da o pankart sopaya bağlanıvermiş. Hemen, pankarta sopa, dayağa karşı yürüyüş...

Handan: Şunu da eklemek isterim, feminizm, sosyalizmle çok fazla hesaplaşan bir harekettir ama seksen sonrası feminizm hiçbir zaman anti-komünist olmamıştır. Türkiye ve Kürt feminizminin de hiçbir zaman anti-komünist olmadığını düşünüyorum; çünkü anti-komünizm bir ekoldür ve sızdığı yeri ele geçirir.

Şule: Ve sağcıdır tabii ki. Evet, arkadaşlar, siz bir şeyler söyleyin.

Güneş: Benim merak ettiğim bir şey var. Geçen hafta Stella buradaydı ve şöyle dedi: "Feminist hareket zorlu bir mücadele, çok zorlu bir yol; biz çok uğraştık, çok enerji sarf ettik ve gerçekten herkesin yapabileceği bir iş değil feminizm, ama bizim kuşağımız şu anda evlerinde oturuyor." Belki tam olarak bunu demedi ben kendi cümlelerimle aktarıyorum.

Şule: Evet, biraz öyle...

Güneş: Benim merak ettiğim nokta şu: Siz de sonuçta bu, ilk İkinci Dalga Türkiye feminist hareketi olarak adlandırılan hareketten kadınlarsınız. Bugün buraya gelmeniz dahi bir süreklilik zannedersem, ama kendi gündelik hayatınızda toplumsal siyaset halkalarını nasıl örüyorsunuz?

Şule: Evet, haklısınız tabii merak etmekte. Buna herkes öznel cevap verebilir, Cânân da var orada.

Güneş: Bir de genel olarak o dönemki kadın yoldaşlarınıza ilişkin gözlemleriniz ne? Yoldaş lafı da çok solcu oldu ama...

Şule: Yoo, biz yoldaşız da...

Melek: Yol arkadaşı...

Şule: Biz o zamanlar kız kardeşlerdik...
Güneş: Aa, evet, kız kardeşlik!
Şule: 'Sisterhood' da batıdan, oradaki kız kardeşlerimizden alınmıştır, kabul etmek lazım. Kendi yorgunluğumu anlatmak için izin verirseniz birazcık bizim bilinç yükseltme toplantılarının niteliğinden bahsedeyim. Bilinç yükseltme toplantılarında her birimiz birey olarak diğerlerinin önünde çırılçıplaktık. Yani, eşimizle ilişkilerimizi, yatak hikayelerini, ailemizle olan ilişkileri... Her şeyi açıklıkla konuştuğumuz toplantılardı ve bunlar sayesinde kendi ezilmişliğimizin bilincine vardık. Yaşadığımız şiddeti açıklıkla konuştuk. Takdir edersiniz ki bunu paylaşmak o kadar kolay bir şey değil. Bu ancak psikolojik veya psikiyatrik seanslarda yapılan bir şey ama biz orada adım adım yapmaya çalıştık. Kendimizle ve diğer kadınların yaşadıklarıyla yüzleşme süreci çok duygusal, çok yorucu ve inanın aynı zamanda çok tüketici bir süreçtir. Sonunda güçlenmiş çıkarsınız ama süreci yaşarken çok zordur. İkinci bir zorluk da şudur, hepimiz insanız ve böyle bir toplumda büyütülmüş olmaktan dolayı kıskançlık, hırs, diğerleri üzerine hegemonya kurmak gibi bir dolu problemli tarafımız var. Ama hegemonya bazen de kendiliğinden oluşabilir. Mesela, bilgi kendiliğinden bir hegemonya doğurur, yaş bazen bir hegemonya doğurur, liderlik vasfı hegemonya doğurur... Mesela en çok ben, ayrıca Şirin, lider gibi davrandığımız için çok 'dayak' yedik kadınlardan. Dayak yemeyi mecazi olarak kullanıyorum, yanlış anlamayın. Çok ağlatıldık, çok üzüldük; çünkü biz aynı zamanda hegemonyasız bir kuruluş nasıl olur onu tartışıyorduk, lidersiz bir oluşum nasıl oluşur?

Stella yazılar yazıyordu, bir yandan yapının despotluğu öte yandan yapısızlığın despotluğu... Bir yandan sürekli bunları tartışıyorduk, ama sonra biri hemen sana parmağını uzatıp "Şule ama sen lider gibi davranıyorsun, sen hegemonik davranıyorsun," diyordu. Dolayısıyla biz sürekli olarak kendimizi değiştirmek ve dönüştürmek için muazzam bir baskı altındaydık. Ama tabii bunun çok büyük bir faydası oldu. Sorunlar yaşıyorduk elbette, ama her şeye rağmen, bunlarla birlikte biz yine de birbirimizi seviyorduk, birbirimize kenetlenmiştik ve birlikte iş yapıyorduk, birlikte üretim yapıyorduk, birlikte yaratıyorduk. Örneğin, ben kendi adıma, KA-DER deneyimimden sonra, feminizmin bu öğretici süreçlerini yaşamamış kadınlarla iş yapılmayacağına ikna oldum. KA-DER'e politik hevesi olan bir sürü kadın geldi ve aslında biz neye uğradığımızı şaşırdık. Birdenbire başka bir dünyayla tanıştık, hiç bizim gibi olmayan kadınlarla tanıştık ve çok ürkütücüydü, inanın bana. Onun için bilinç yükseltme toplantıları, bahsettiğim o çıplaklık hali, kendini yeniden güçlenerek bulmak çok önemli bir süreç bence. Bunu yapabildiğimiz için de buradan çok fazla bebek doğdu farkındaysanız; Kadın Çevresi'nden Mor Çatı'ya, Pazartesi Dergisi'nden Kadın Eserleri Kütüphanesi'ne kadar...
Melek: Hepimiz...

"Eve Dönmek... "

Şule: Evet, feminizm adına ortada olan herkes bir anlamda bizim çocuklarımız ve torunlarımız. Hani belki herkesin öznel hikayesi farklıdır ama ben 1984 yılında her şeyi bıraktım, İngiltere'ye gittim ve 1991'in ortalarında geri döndüm. Ve döndüğümde tekrardan harekete

bütünüyle dahil olamadım bir türlü. Çeşitli nedenleri var bunun. Kendi adıma nasıl devam ettim? Bir yerden çağrıldıysam gittim, benden bir yazı istendiyse yazdım, ama onun dışında kendim aktif olarak hiçbir şey yapmadım. Ne yapıyorum? Şimdi kuruluşlara eğitim veriyorum, bir de NLP diye bir teknikle bireysel terapi seansları yapıyorum. Bütün o geçmişim, birikimim, mesela kanserli olanlar dahil kadınlara yardım etmemi sağlıyor. Yani ben artık başka biri olamam, anlatabiliyor muyum? Ben her bulunduğum yerde feministim ve o bakış açısı ile yaklaşıyorum olaylara. Ben bütün erkek yöneticilerin oturduğu eğitim toplantılarında, yine o bilgimle, feminist bilincimle davranıyorum ve hayatlarında böyle bir insan gördükleri için şaşkınlıkla bakıyorlar bana. Ama örgütlü hiçbir şey yapmıyorum. Bildiğim kadarı ile diğer kadınların çoğu da örgütlü değiller artık. Bir kısmı kitap yazdı, bir kısmı sadece makaleler yazdı, bir kısmı tarih yazdı- Yaprak mesela... Melekler, sağ olsunlar, bu belgeseli yaptılar da en azından tarihimiz kaybolmadı.

Handan: Onunla ilgili bir şey de ben söylemek istiyorum. Aktivizm ve aktivizm dışı feminizm diye bir ayrım yapılabilir. İnsan sürekli aktivist olamaz bence ve feminizmimizin kesintiye uğrayıp uğramadığının da kriteri bu değil. Ama feminist düşüncenizde kesinti olup olmaması önemli bir şeydir. Bu ilk ekipten düşünsel olarak feminizmden kopan kadınların çıkmadığını düşünüyorum. Örneğin, Ferai Tınç Hürriyet gazetesinin dış haberler bölümünde yazıyor, ama kadınlarla ilgili bir şey olduğunda hemen sürece müdahil olur. Çünkü Ferai, Şule'nin anlattığı şekilde bir feminist bilinçlenme sürecinden geçmiş bir kadın ve buradan kolay kolay geriye dönüş mümkün değildir. Ama tabii ki olabilir de, çok âşık olunup dönülebilir bir kere. Çünkü aşkı hayatını çok belirleyecek bir şekilde yaşıyorsun ve geri dönüşünü çok kolaylaştırabilir. Hepimiz âşık olabilmiş yaşlardayız ve ne kadar önemli bir şey olduğunu biliyor insan. Tamam, hiçbir zaman adamın hani donunu yıkamaktan mutluyum gibi bir aşk sersemliği olmaz belki ama beraber aynı diziyi seyrettiğimiz olur (Kahkahalar), değil mi yani, ne var bunda derken, toplantılar kayar ya hani... Feminizmde kesinti, yani fikirsel cayma aşk dışında da olabilir. Bu, bir şekilde feminizmden vazgeçmediğini söyleyerek de yapılabilecek bir şeydir bence ve bu "dedikoduculukla" karşımıza çıkıyor. Bence feminizmin en büyük düşmanı dedikodudur. Politik dedikodu sosyalizmi de bitirmiş bir şeydir. Politik hareketlerde, topluma sirayet etme, toplumu etkileme gücü azaldığında iç basınçlar çok önem kazanıyor.

Kendi öznel deneyimime gelecek olursam, çok çeşitli zamanlarda daha örgütlü ve aktivist olduğum dönemler oldu, hemen hemen kesintisiz süreçlerin içinde olmuşumdur. Aktivizmimi sürdürmeme engel olacak bir şey olmadı hayatımda, örneğin, ara vereceğim bir mesleğim yok. Ama şunun en önemli şey olduğunu düşünüyorum: Bir kırtasiyeciyim ben ve ortağım da feminist bir kadın. Tahtakale gibi çok erkek bir yerde iki feminist kadın olarak toptancılarla iş yapmaya çalışıyoruz. Ve buralarda iş yaparken feminist herhangi bir çıkışın yarattığı etkinin önemli olduğunu da düşünürüm her zaman. Belki bazen bir bildiri dağıtmaktan günlük gerçek hayata bu bilgiyi, bu iddiayı sızdırmak çok daha önemli olabilir. Bu, "ben feministim, farkında mısınız?" demek değil ama yeri geldiğinde feminist sözünü esirgememek demek, "Mehmet bey o yaptığınız doğru değildi" diyebilmek; çünkü onu diyebildiğiniz zaman, adam da belki gerekçelendirilmiş olan bu tezi anlayacak ve "aa, doğru ya ben de böyle

yapmamalıyım," diyecek. Yani, hayatın içindeki birebir temas bazen cebe bildiri koymaktan daha etkili olabilir. Feminist olarak yaptığınız her şey etkili olabilir; bir kitap önermek, bir söz söylemek... Dolayısıyla feminist mücadeleyi kesintisiz sürdürmek mümkün ve yararlıdır diye düşünüyorum.

Şule: 80'li yıllarda toplum henüz böyle bir şey duymamıştı, feminizmden haberdar bile değildi. Şimdi bugüne geldiğimizde, Handan'ın tarif ettiği biçimde, asla feministlikten ya da bulunduğumuz her yerde feminist olarak etkilenmekten vazgeçmeden hayata devam etmemiz önemli. Ama ben bugün başka şeylerin de artık feminizmin konuları içine alınması gerektiğini düşünüyorum. Kendi adıma keşfettiğim şeylerden bir tanesi spritüel (tinsel) alandır. Yani dünyada bu konuda bilge kadınların söylediği, mesela Kızılderili, Uzakdoğulu kadınların söylediği muazzam şeyler var. Bu alanla ilgilenmeye başladığınız zaman o kadar farklı şeyler buluyorsunuz ki, çağlar boyu kadınlık ne demekmiş, kadınlık sırları neler, kadının gücü nereden kaynaklanıyor, kadınla toprağın ilişkisi nasıldır, kadınla doğurganlık ilişkisi... İnanın hiç başka kitaplarda olmayan, başka bilgi kaynaklarında olmayan yepyeni bilgilerle karşılaşıyorsunuz ve bence bunlar da çok önemli. Feministlerin bu konuya el atmasını çok önemli buluyorum. Yoksa yine bu bilgi de başka bir bakış açısından, başka bir ideoloji ile birlikte toplumu etkilemeye başlayacak. Keşfettiğim bir diğer konu da hamilelik ve çocuk gelişimi ile ilgili. Biz genelde hamilelik, çocuk doğurmak, çocuk büyütmek meseleleri ile çok da fazla ilgilenmedik doğrusu. Ancak çocuğun ruhsal ve zihinsel sağlığı, hamilelikten itibaren kadının durumu ile yakından ilgili ve bu konuda yapılabilecek çok şey var.

Melek: Ben de "evlerimize dönmek" meselesiyle ilgili bir şeyler söylemek istiyorum. Ben o dönem kadınlarının feminist hareketle ya da feminizmle kesintili bir ilişkileri olduğunu düşünmüyorum. Bu filmi daha geçen sene Paris'te gösterdik. Gösterimde Stella, Yaprak ve Şirin vardı. Ben kimsede bir kesinti görmüyorum. Benim, örgütlenme ile ilgili illa bir yapı olmalı gibi bir fikrim yok. Amargi'nin içindeyim, Film Mor'un içindeyim demek değil bence örgütlülük. Yani, kendi hayatlarımızda herhangi bir yapıya bağlı olmadan feminizm adına yaptığımız birçok şeyin feminist örgütlenmeye dahil olduğunu ve örgütlülük olduğunu düşünüyorum. Ama feminist politika yapmak gerçekten çok zor ve yorucu bir şey ve insanın zaman zaman bir araya gelmeye ihtiyacı olabilir, bunun bir geri çekilme olduğunu düşünmüyorum.

Şule: Ben burada, izninle topu Cânân'a atmak istiyorum.

Cânân: Bana göre Stella Türkiye'deki feminist hareketin en önemli kilometre taşlarından birisidir. Hiç kimse onun kadar kesin, hiç kimse onun kadar keskin söz söylememiştir. Ve o dönemdeki kadınlar, sussalar da, geri dursalar da aslında hep hareketin içindeler. Örneğin, Ayşe Paşalı mahkemesini etkilemek için Türkiye'nin dört bir tarafında kadınlar 7/24 Nöbetteyiz diye muhteşem bir eylem yaptı. Gece geç bir saatte katılabildim. Bir baktım hoplaya zıplaya Gülnur geldi, boynuma atladı, en öne oturdu, bağırmaya başladı. Yani onun içindeki o enerji, o öfke, öyle kolay kolay ölen bir şey değil, hâlâ devam ediyor. Mesela o eve girdi denilenlerden bir tanesi de belki benim, ama hiç girmedim. Sürekli olarak sokaktayım, sürekli olarak davaların içindeyim, sürekli olarak bir şeyler yapıyorum. Ve gerçekten çok yorucu, özellikle eğer kadına yönelik erkek şiddeti ile uğraşıyorsanız, nefes almaya gücünüz kalmıyor. Mesela

10 yaşındaki bir kız çocuğuna, 10 yaşından 16 yaşına kadar tecavüz eden bir adamın hikayesini dinliyorsunuz...

Bu hikaye, üç kadının hikayesi: bir anne ve iki kızının hikayesi... Bu hikayeyi ancak dört günde dinleyebildim, bir defada dinleyemedim, çünkü dinlerken not alıyorum ve dayanamıyorum dinlemeye. Ondan sonra bu şiddeti, mevcut toplumda kadın bedeninin erkeğin koşulsuz malı olduğu fikrini iyice besleyen, gittikçe muhafazakârlaşan bir toplumun yargıç ve savcılarına anlatmaya çalışıyorsunuz. Yapamadığınız zaman, yeteri kadar anlatamadığınız zaman onun üzüntüsünü yaşıyorsunuz, isyanını yaşıyorsunuz, bu acıyı içselleştiriyorsunuz. Dolayısıyla, gelmek istediğim nokta şu: Biraz önce bir arkadaşın da söylediği gibi Şule'nin bugün buraya gelmesi evde oturmadığını, kopmadığını gösteriyor. Biz kopamayız, feminizm öyle bir şey ki, hakikaten ta içinizden sizi yakalayıp dönüştürmüş ve dönüştürmeye devam ediyor ve bunun için ondan kurtulmak, ondan kopmak, ondan bağımsız olmak, olayları ondan farklı yorumlamak mümkün değil.

Şule: Bugün hemen hemen Türkiye'nin bütün barolarında, özellikle Cânân gibi hukukçu kadınların mücadelesi ile kurulmuş bir kadın komisyonu vardır. Bu vazgeçilemez, görmezden gelinemez bir birimdir. Ve oradaki kadın avukatlar veya bu işlere bakan erkek avukatlar da feministler tarafından eğitilmişlerdir genellikle, Cânân'ın yıllarca yaptığı gibi. Her açık oturumda feminist bir avukat olarak Cânân çağrılır ve bize bütün hukuki şeyleri anlatır. Bunun için özel olarak bilgilenmiş kadınlar vardır, ondan sonraki kuşaklar vardır. Bir süreklilik oluştuğundan bahsedilebilir, ama elbette şu son sekiz yıldır kazanılmış kaleler bir bir geri alınıyor ki bu bizim için çok önemli ve bunun için bir şeyler yapmak zorundayız.

Cânân: Ben her konuşmamda şunu söylerim: Bizim hareketimiz, mitolojideki Sisifos Efsanesi'ne benzer. Biz bir taşı dağın tepesine çıkartıyoruz, ertesi gün o taş tekrar dağın eteğinde, tekrar nefes nefese onu çıkartmak zorunda kalıyoruz. Kazanılmış bütün kaleleri yeniden fethetmek durumunda kalıyoruz. Birisi kürtaj hakkını attı ortaya, iyi de kürtaj zaten Türkiye'de hak, ama düş peşine bir şeyler söyle. Emine Erdoğan zina suç olsun dedi, bu sefer haydi onun peşinde koşuyoruz. Zaten şurada belirli konularda durmadan enerjisini tüketen çok az kadın var. Biz kendimiz gündem belirleyemiyoruz.

Gülden: Başta konuşmuştuk, ilk olması dolayısıyla geniş şekilde yayılan ve motive edici etkisi olan bir hareketti. Bence, bir şeyin ilki olmak gerçekten bir hareketlilik yaratıyor. Ben tiyatrocuyum, oyunculuktan örnek verecek olursam, bir sahneyi ilk yarattığınızda bir şeyler yaparsınız, oluşur, ama onu tekrar tekrar uygulamaya çalışabilmek için bütün olanaklarınızı ve tekniğinizi konuşturmanız gerekir. O anlamda, feminizme dair bu arayışların belirli bir yönteme oturması önemli bence. Aslında biz feminist yöntem arayışlarını hep tartışıyoruz. Bunu tartışırken, kendi tarihimizi bilmek de çok önemli, o anlamda Filmmor'un yaptığı şey çok kıymetli. Tüm bunlar, bizim aslında bugün hâlâ arayışını sürdürdüğümüz yönteme dair yol gösterici oluyor. Feminist örgütlenmelerin sürekliliğinin olabilmesi için bu yöntemlerin, tekniklerin aktarılması gerekiyor. Çatışarak, deneyimleyerek bu bilginin akması gerektiğini düşünüyorum. Peki, siz bu akışta feminist hareket açısından bir kopukluk hissediyor musunuz? Feminist örgütlenme yönteminin devamlılığı ve sürekliliği için ne gibi bir tekniğe ihtiyacımız

var? Yani, örgütlenme yönteminizi merak ediyorum.

Filmde "birbirimizi seviyorduk, iyi arkadaştık," dediniz. İyi arkadaşlık ve kadın dayanışması feminist politika yaparken benim için de çok kıymetli. Eli kalem tutan, çeviri yapabilen ve birbirleriyle iyi arkadaş olabilen, birbirleriyle birçok şeyi paylaşan ve buradan bir açılım yaratan bir grupsunuz. Oysa şu anda bizler için -biz dedim ama hani daha genç kuşaklar açısından söylüyorum- bir yerde toplaşmak bile mesele iken yeteri kadar yoğunlaşamadığımız için bu toplaşmalardan derinlemesine bir şeylerin çıkması da çok zor oluyor.

Şule: Biraradalık tamam, ama bizim evlerde toplanmamız esasen bir zorunluluktu, onu söyleyeyim. Çünkü iki kişiden fazla bir araya geldiğimiz zaman toplantı yasağına aykırı hareket etmekten içeri alınabilirdik. Dolayısıyla biz bu yasağı nasıl saf dışı bırakırız dedik ve toplantılarımızı "zararsız" bir kabul günü görünümünde yapmaya başladık. Bunun için de hepimiz pastalar, çörekler yapıp getiriyorduk.

Cânân: Bu arada, aslında savcılar bizim toplandığımızın artık farkındalar, polislere haberler geliyor, kadınlar toplanıyormuş diye. Sonra, "aman boş verin, kadınlar toplanıp ne yapabilirler ki," diyorlar. Yani, haberleri olmasına rağmen ciddiye alınacak bir olay olmadığını düşündükleri için peşimize çok düşmediler.

Melek: Hâlâ öyle...

Feminist Örgütlenme Yöntemi

Şule: Evet, sonra, iki şeyden faydalandık: Bir tanesi, batılı kız kardeşlerimizin bu işlere daha önce başlamış olmalarından dolayı deneyimlerinden. Yapının despotluğu-yapısızlığın despotluğu, lidersiz hareket-liderli hareket vs. üzerine batıda ciddi literatür vardı. Bizim o zamanki en iyi batı ayağımız Stellaydı çünkü o dönem Fransa'da yaşıyordu ve bize habire bu tartışmaları taşıyordu. Yani, daha önce o yolu yürümüş kadınların bilgi ve deneyimlerinden yararlanıyorduk. Bir de, organik olarak gelişiyor ve büyüyorduk. Mesela kendi aramızda öyle hegemonik bir oluşumun olmaya başladığını sezdiğimiz anda, birileri buna da isyan ediyordu ve o zaman birkaç toplantıyı sırf buna ayırıyorduk. Dolayısıyla, feminist hareketten galiba benim kendi adıma çıkardığım teorik bir şey şu: Her zaman, her yerde, her kadın için geçerli olan bir tek biçim yok. Hareket, biçimini kendisi yaratır ama bunun için de bilinç yükseltme yapmak şart, diye düşünüyorum.

Melek: Ayrıca, ben feminist örgütlenmede küçük grup meselesini önemsiyorum.

Handan: Bence, genel itibariyle, bir çatısızlık ve yönelimsizlik sorunu var. Eskiden bunun sebebi olarak "sola benzememek için" denilirdi, oysa solcular da artık çatısız ve merkezsiz örgütlenmeye çalıştıkları bir dönemin hezimetini yaşıyorlar. Yani solcuları da artık referans gösteremeyiz, "sol gibi örgütlenmek" denemez, çünkü sol da kendini bu açıdan eleştirdi, sonra darmaduman oldu ve şimdi ortada kaotik bir dönem var. Yani, merkezi olarak örgütlenmeyi ve merkezi bir hiyerarşi içinde çoğalmayı programatik olarak hedeflemeyen bir hareket olduğumuz kesin, böyle olmamızın da imkânı yok. Fakat geniş bir koordinasyon içinde hareket eden, aynı anda harekete geçen feminist gruplar olabilir. Buna hiçbir engel yok ve bence sıra bu tür örgütlenmelere geldi.

Cânân da bahsetti, feministler devlet tarafından bir PKK'lı ya da

komünist kadar tehlikeli görülmezler. Devletle cepheleşme çatıyı ihtiyaç haline getirir; "Beraberiz biz, birlikte olmalıyız, biz birlikte olmazsak bizi teslim alacaklar," dersin. Feminist örgütlenmeler içinde olan ya da feminist eylemlere katılan kadınlarsa daha ziyade, yapabilecek miyiz, kapris olacak mı, kavga olacak mı, gücümüzü toplayabilecek miyiz gibi sorular düşünür. Bence son on yılın feminist örgütlenme konusu budur. Çatı meselesinde, KA-DER dışında, kadın kurultayları da farklı kadın kesimlerini bir araya getiren organizasyonlar. Bu kurultaylarda da Türkiye'nin gündemi ile bağlantılı olarak ciddi tartışmalar yaşandı. Bir çatıda buluşamamanın hepimizin bir beceriksizliği olduğunu düşünmek zorundayız. Ortada kolektif bir becerisizlik, yanlışlık ve birbirimizle dayanışmayı başaramama var. Ve büyük bir örgüt olma, daha doğrusu büyük siyaset yapma fobimizin olduğunu düşünüyorum ben. Bunun yanı sıra, seçimler öncesi siyaset yapma fobimiz olduğunu da düşünüyorum; oysa bu ideolojik bir yanlışlıktır. "Seçim siyaseti feministlerin işi değildir, biz ancak kadın adaylar için çalışırız," deniyor. Bunun sebebi sivil toplumculuk olabilir, kimlikçilik olabilir. Ama mesela, feministlerin ayağa kalkabilecekleri çok önemli bir konu olan, kadın bakanlığının kaldırılması konusunda Atatürkçülerle ya da Kürtlerle bir araya gelemeyebilecek olan feministler var. Bu bir araya gelebilmeyi kim ayarlayacak? Bu yüzden bir araya gelmenin, ortaklaşmanın yollarını hep birlikte aramalıyız.

Dilşah: Makalelerden okuduğum kadarıyla 80'ler döneminde radikal, liberal ve sosyalist feminist ayrımları olduğunu görüyorum. Bunu siz nasıl yaşadınız? Herkes kendini bu etiketlerle tanımlıyor muydu? Yoksa bu, yapay bir ayrım mıydı? İkinci sorumsa, şu an hareket içindeki ayrımlar yine bu teorik ayrımlar üzerine mi kuruluyor, değilse ne tür ayrımlar var?

Şule: Birinciye cevap vereyim. Eğer diğer örgütlerle olan göbek bağımızı kesmezsek, oradaki bütün hastalıkları da buraya taşıyacağımızın farkına vardık. Çünkü daha önce bunun farkına varılmış ve Juliet Mitchell de kitabında bunu yazmıştı. Biz bu konuda bilinçliydik. Aksini yapsaydık aynı hataları tekrarlardık, aynı yapıyı tekrarlardık ve aramızda inanın solun bütün renkleri vardı...

Handan: Her şey vardı.

Şule: Her şey vardı. Dolayısıyla, biz dedik ki, burada feminist şemsiye altında toplanıyoruz. Başka çalışmalarınızda gidip Troçkistlerle ya da Maocularla çalışabilirsiniz, ama siz buraya geldiğiniz andan itibaren kadınsınız; kadın olma durumuna isyanınızdan dolayı buradasınız ve buna feministçe bir çözüm bulmak üzere buradasınız, hepimiz onun için buradayız, dedik. Bu o kadar güçlü bir şemsiyeydi ki, hakikaten hiç kimse söz geçiremedi. Ben 1991'de döndüğümde bunun maalesef bayağı ayrışmış olduğunu, insanların eski ideoloji bölgelerine geri dönmüş olduğunu gördüm ve bu gerçekten çok üzdü beni.

Örgütlenme yöntemine dair olarak da şunu söyleyebilirim, biz neyi istediğimizden çok emindik, bizi oraya götürecek yol konusunda habire fikir yürütüyorduk, tartışıyorduk. Mesela 1988 yılında açılan, küçümsenen ev işlerini, görmezden gelinen kadın emeğini, regl gibi kadınlık hallerini görünür kılan Geçici Modern Kadın Müzesi[1] ne kadar

[1] 8 Mart 1988'de Cağaloğlu'nda açılan Geçici Modern Kadın Müzesi. Tarihsel arka planı ve detaylı bilgi için: www.morcati.org.tr.

yaratıcı bir fikirdir. Bu yüzden, bence hazır formüller yok, ama onun yerine ne istediğinize bir sadakat var, bir bağlılık var. Bu dönemin feminist hareketlerinin faydalanabilecekleri kaynak çok fazla bence, ama ben derim ki, siz bugünün koşullarında neyi istiyorsunuz ona bakın ve ilkeler çerçevesinde kendi yeni örgütlenme biçimlerinizi yaratın.

Handan: Şule'nin söyledikleri çok anlamlı, iki soruyu birleştiren bir yanı var aslında. Feminizm dışı ideolojik kamplaşmaların feminizme yansıması diye bir konu var. Bir dönemde hangi politika-ideoloji hegemonik ise o feminizmi böler. Biz o dönem sosyalizmin hegemonyasına girmeden, onunla fikren ve ilişkiler olarak da hesaplaşmayı göze alarak feministleştiğimiz için, tek ortak ideolojimiz feminizmdi. Daha sonraki dönemde ortaya çıkan feminizm içi ayrışmalara gelecek olursam, ben o zaman kendini radikal feminist diye tanımlayan, Feminist Dergisi'ni çıkaran ekibin içindeydim -ki şimdi de kendime devrimci veya radikal feminist demeyi tercih ederim, çünkü kadınla erkek arasında eviçi üretimden kaynaklanan çelişkiler olduğunu temel alan maddeci bir feminizm anlayışını savunuyorum. Sosyalist feminizm ile radikal feminizm arasındaki bölünme Kadın Çevresi'nde net bir şekilde yaşanmış bir bölünmedir; Kaktüs ve Feminist diye iki ayrı derginin çıkışı ile somutlaşmıştır. Fakat bu farklılaşmaya rağmen, bu iki derginin çıktığı dönemle bu kampanyaların olduğu dönem aynı dönemdir. Yani, bu fikir ayrılığı feminist hareketin içinde bir bölünmeye neden olmadı. Feminist Dergi 1987 yılında çıktı, 1989'da Geçici Modern Kadın Müzesi açıldı ve 1990'da Mor Çatı'nın kurulduğu zamana kadar her eylem, her kampanya hep beraber ortak coşku ile örgütlendi. Yani, adı konmuş teorik ve ideolojik tartışmaların hareketi bölmeyeceğini, tam tersine örgütlenmeyi güçlendireceğini düşünüyorum; ki biz bu ayrılıklarımızı açık bir şekilde tartışıyorduk. Kibarlık olsun diye dayanışıyorum demenin bir anlamı yok. Fikrin ayrıdır, ama beraber yürüyorsundur, çünkü feministsinizdir.

Dolayısıyla, diyelim ki başörtülü ama feminizan arkadaşlarla birlikte bir şeyler yapmak problem değildir. Çünkü o büyük cepheye gelip sana dayatmıyorsa eğer, yani "fıtraten erkekler böyledir" demiyorsa, bir problem yoktur, yürürsün beraber. Ama hegemonya her zaman öyle adı konmuş bir şekilde gelmiyor, o sinsi bir şeydir. Mesela, feminizm post-modernizmin etkinliği altında, sivil toplumculuk gibi tartışmalar içinde eritilemeye çalışılıyor. Çingeneler hareketi, Kürt hareketi, engelliler hareketi, başörtülüler hareketi vs. olmadan feminizm düşünülemez oldu. Oysa ben öyle düşünmüyorum. Feminizm tek başına bir şeydir; bir liste içinde bir şey değildir, azınlık hareketi değildir, ırk hareketi, dindarlarla dayanışma hareketi değildir... Keşke bunu açık açık tartışan dergiler olsa. Bunlar hiç olmadı demiyorum, ama şu an böyle bir dergi yok bence. Bizden önce gelenlerin önemli bir yanı, bu tür politika teorisi tartışmaları yapıyor olmaları ve bunlardan besleniyor olmalarıdır. Bu yüzden, Şule'nin bahsettiği ilk altı kadın, bu beslenme ile hem ipek narinliğinde hem de çok kuvvetli bir koza örebildiler, ki hâlâ vardır. Ve bizim örgütlenirken bence yararlanacağımız şeyler, onların da devraldığı şeylerdir. Önemli olan, ana fikirden caymama, ana çelişkiden kopmamadır.

Aslında belki liberal feminizm çok büyük bir ekol, ama hiç teorize etmedi kendini. Duygu Asena kendisine hiçbir zaman liberal demedi, biz niye arkasından liberal diyelim ki? Ama Kemalizmin eşitlikçi fikriyatı ile

çatışan, bu belgeselde de anlatılıyor, "kadın-erkek Cumhuriyet'ten sonra artık eşittir, bu mesele halloldu" diyenlere karşı "hayır, hallolmadı" diyen bir feminizm de, yani eşitlikçi feminizm de vardır. Dolayısıyla eşitlikçi feminizm, radikal feminizm, sosyalist feminizm ayrımı doğrudur.

Esen: Türkiye'deki feminist hareketin belli başlı köşe taşları olan kadınlar var ve bugün de ne güzel ki bir kısmıyla buradayız. Daha önce, feminist olanlar ile genç feministler diye tanımlanan, yeni feministleşen kadınlar arasındaki deneyim aktarımında bir kopukluk olduğunu söyledik. Benim gözlemim şu ki, daha deneyimli olanlarla yeni yeni deneyim kazanan genç feministlerin karşılaşmaları, genç feministlerin sözel anlamda 'dayak' yemesiyle sonuçlanabiliyor, her zaman hoş karşılaşmalar yaşanmıyor ne yazık ki. Ben de bu tür karşılaşmalar yaşayan birisi olarak sizin bu konuda ne düşündüğünüzü merak ediyorum. Bunu sorarken niyetim, aradaki deneyim farkını görmezden gelmek ya da deneyimin kendisini değersizleştirmek için değil elbette...

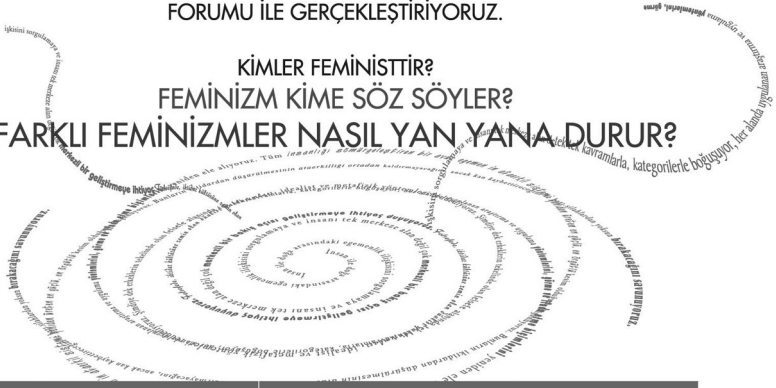
Şule: Şimdi hemen oradan yakalayayım. Mesela, burası bizim o genişletilmiş bilinç yükseltme toplantılarımız olsaydı, sen de böyle bir şey söyleseydin, hemen o gün "neden hoş olmuyor?" üzerinde dururduk. Yani, "Ne hissediyorsun? Eksiklik mi hissediyorsun, suçluluk mu hissediyorsun, yapman gereken bir şeyi yapmadığını mı yoksa büyük koca karılardan 'dayak' yediğini ve haksızlığa uğradığını mı? İsyanını söyle, ne düşündüğünü söyle, ne yaşadığını söyle?" denilirdi. Güzel olan buydu işte. Onun için hani bugün de mesela, bize kızıyorsan bütün bunları söylediğimiz için, kızgınlığına sahip çık. O öfke neyle ilgili? Öfkenin peşini bırakmazsan ancak o zaman bir yere ulaşırsın. Kendinde bir yere ulaşırsın. Israrla söylemek istediğim şu arkadaşlar: Kendin dönüşmeden hiçbir şey dönüşmüyor. Sen sapasağlam durabilen bir feminist olursan o zaman korkuların çok azalıyor. Annem (Müzeyyen Aytaç) dedi ya filmde "kendimizi dağları devirecek gibi hissediyorduk!" Gerçekten de öyle hissediyorduk. Ne devlet umurumuzdaydı, ne ordu, ne polis, ne yoldaş erkeklerimiz, çünkü güçlüydük. O gücü de kendi dönüşümümüzden, feminizmimizden alıyorduk. Acımasızlığımız en fazla kendimizeydi belki de.

Handan: Biz sayıya da bakmazdık. Örneğin, dayağa karşı dayanışma yürüyüşünün sayısı hep abartılır. Oysa önemli olan, düşüncenizin topluma ne kadar sızabildiği ve etkisinin ne olduğudur. 100 bin kişi yürütebilirsen tabii ki o şahane bir şeydir, ama bu bir devamlılık sağlamayabilir ve bu yüzden esas önemli olan, savunduğun fikri kadınlara hangi kanallarla, nasıl akıttığındır. Dönemin feminist hareketinin en büyük sorununun, bunun eksikliği olduğunu düşünüyorum. İçimizde en doğru ve tutarlı fikre ulaşsak bile bunu aktaramıyorsak kendi kendimize kapalı devre tartışmaya devam ederiz.

İSTANBUL AMARGİ

FORUM:
FEMİNİZMİN ÖZNESİ KİMDİR?

14 HAFTADIR SÜRDÜRDÜĞÜMÜZ "İSTANBUL AMARGİ FEMİNİST TARTIŞMALARI"NIN BU DÖNEMKİ SON TARTIŞMASINI "FEMİNİZMİN ÖZNESİ KİMDİR?" FORUMU İLE GERÇEKLEŞTİRİYORUZ.

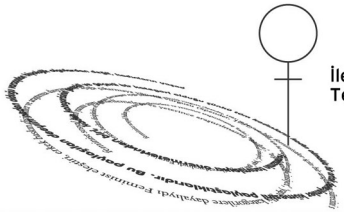

19 Haziran Pazar 14.00
Cezayir Toplantı Salonu
Hayriye caddesi No:12
Beyoğlu-İstanbul
(Galatasaray Lisesi'nin arkasında)

FEMİNİZMİN ÖZNESİ KİMDİR? - Forum

Moderatör: Gülnur Elçik
Gülnur Savran, Nükhet Sirman, Meltem Ahıska

Krokiye aşağıdaki linkten ulaşabilirsiniz.
http://www.cezayir-istanbul.com/newsite/main_tr.html

İletişim: Amargi Kadın Kooperatifi
Tel: 0212 251 01 54 / istanbulamargi@yahoo.com

Destekleyen kurum HEINRICH BÖLL STIFTUNG DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

Meltem Ahıska

Garbiyatçılık, toplumsal hafıza, toplumsal cinsiyet, ve teknolojikonularındaki makaleleri çeşitli dergilerde ve derleme kitaplar içinde yayımlandı. Akıntı'ya Karşı, Zemin, Defter ve Pazartesi dergilerinin kuruluşunda ve yayın kolektiflerinde yer aldı. Halen Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Nükhet Sirman

80'li yıllardan itibaren feminist hareketin içinde yer alıyor, ilk yer aldığı feminist grup Ankarada'ki Perşembe grubu. KA-DER (Kadın Adayları Destekleme Derneği)'in yönetim kurulu üyesiydi. Amargi Feminist Teori ve Politika Dergisi yazarlarından. Kırsal kesimde hane yapıları ve küçük üreticilik, akrabalık ilişkileri, feminist hareket, milliyetçilik, ve duygu sosyolojisi çalışma konuları arasında yer alıyor. Birçok dergi ve kitapta yazıları bulunan Nükhet Sirman halen Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi.

Gülnur Savran

1980'li yıllarda feminist hareketin ortaya çıkmasına katkı sunan kadınlardan biri, ilk feminist yayınevi Kadın Çevresi'nin kurucularından. Marksist felsefe, siyaset felsefesi ve feminist teori, kadın emeği başlıca çalışma alanlarından. Birçok kitap ve dergide yazıları bulunan Gülnur Savran üyesi olduğu Sosyalist Feminist Kolektif'in yayını olan Feminist Politika Dergisi'nin yazarları arasındadır.

Bütün bu on beş hafta boyunca, yalnız dalgaları değil dalgalarla da tartışırken, aslen bugüne dair bir soru gelip başımıza çöreklenmiş, bizleri bugünü düşünmeye zorluyor. Dahası pratik de bir soru soruyor ve diyor ki, eğer örgütlülük modeli olarak çok merkezli, yapay yapılanmalardan bahsediyorsak bu yapıları var edecek, yürütecek, dönüştürecek olanlar nasıl ilişkilenmeliler? Peki, hiç olmazsa Feminist Tartışmalar boyunca yollarımızın kısacık da olsa kesiştiği kadınlarla biz bir daha nerede, nasıl ve hangi şartlarda yan yana duracağız, bu yan yanalığı nasıl ve ne yönde inşa edeceğiz? Bunun için bu son oturumda çetrefilli bir soru attık ortaya: Feminizmin öznesi kim? Ve gördük ki, konuşmaya ne çok ihtiyacımız varmış...

Gülnur (Elçik): Tarihsel olarak kurulmuş olduğunu iddia ettiğiniz bir kategoriden yola çıkarak kategorileri yıkabilir miyiz ya da tam tersine, yeniden üretmiş mi oluruz? Postmodernizmin etkisiyle artık özne merkezli olmayan epistemolojilerde, politik haklara yönelimde, öznenin desantralizasyonundan, yani yayılarak çoğalmasından da bahsediliyor. Feminizm açısındansa şöyle bir problem var: Özne dediğiniz zaman o özneye siyasi bir temsil de kazandırmış olunuyor ve bu önemli bir görünürlük sağlıyor. Fakat bu noktada hayali ve tarihsel bir kurgu olarak kadın ile bir sınıf olarak kadınlar arasındaki farkı nasıl çizeceğiz? Gündelik hayatta bu ikisi arasındaki hattı birbirinden ayırmak bu kadar kolay mı? Ya da bu hatlar üzerinden devam ettiğimiz zaman eşitlikçi bir feminizme mahkûm olur muyuz? Şimdi isterseniz sunumlara buradan başlayalım. Bu tartışmaları zaten sorularınızla açarız. İlk konuğumuz Meltem Ahıska. Şimdi sözü ona bırakayım.

Meltem: Herkese merhaba. Hem teorik hem de pratik olarak son derece çetrefilli bir soru ile karşı karşıyayız; feminizmin öznesi kimdir? Bence "feminizmin öznesi kimdir" sorusuna salt teorik bir yanıt verilemez. Çünkü ne önceden oluşmuş bir özne ne de hazır bekleyen, önceden oluşmuş bir feminizm olmadığına göre; özne ancak feminizm içinde, feminizm de ancak o özne ile şekillenecektir. Dolayısıyla benim tartışmaya açmak

istediğim önerme şu: feminizmin öznesi feministleşmiş kadınlardır. Ancak bunu söyleyerek hiçbir şey söylemediğimin de farkındayım. Bu haliyle totolojik ve anlamsız bir cümle. Yine de bu tartışmanın önemli olduğunu düşünüyorum.

Önermenin iki ucuna da bakmak gerekiyor: Feminizmden ne anlıyoruz? Kadınlıktan ne anlıyoruz? İşte tam bu noktada aslında eleştirel, teorik bir tartışmaya ihtiyacımız var. Ayrıca önermeyi böyle koyduğumuzda meseleye tarihsel bir şekilde, bir oluş hali içinde bakabileceğimizi düşünüyorum. Burada 'feminizmin öznesi feministleşmiş kadınlardır' önermesine ilişkin olarak iki önerme daha söyleyebilirim. Bu önermeler aslında Gülnur'un (Elçik) biraz önce söylediği şeylerle de çok ilişkili. İkinci önerme; feminizmin hedefi, kadınların özgürlük ve eşitlik mücadelesini sürdürerek var olan haliyle kadınlığı ortadan kaldırmaktır. Üçüncü bir önerme ise; bütüncül bir iktidar eleştirisine giremeyen, girişmeyen bir feminizm düşünülemez. Bu da feminizmin kendi içinde her şeyi içermesi ile değil, ancak ittifaklar politikası içinde olabilir. Bu üç önerme etrafında kısaca bir şeyler söylemeye çalışacağım.

Homojen Bir Kategori Olarak Kadınlık

Birinci önermenin en zor yanından, kadınlıktan başlayalım. Elbette tarih boyunca kadınlar vardı. Birbirlerinden çok farklı yerlerde ve farklı konumlarda... Ayrıca kadınları ikincilleştiren, ezen pratikler ve kadınların bunlara karşı mücadeleleri de vardı. Ancak hiçbir dönemde, 17. ve 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'da şekillenen ve kendini dünyanın birçok yerinde hakim kılan modern rejimlerde olduğu gibi kadınlık bu denli homojen bir kategori olarak oluşmadı. Bu süreç içinde, bütünsel bir iktidar düzeneği çerçevesinde, bir grup olarak kadınların özsel olarak ne yapabilecekleri ve ne yapamayacakları, psikolojileri, cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde konumları ve işleri tanımlandı ve bu nitelemeler esas olarak üreme yetilerine ve bu yetilerden kaynaklandığı düşünülen zaaflarına bağlanarak gerekçelendi. Kadınların aralarındaki farklılıkları önemsizleştiren, kadınları erkeklere sadece pratik olarak değil, ideolojik olarak da bağımlı kılan söylemler oluştu. Söylemler derken sadece kısmi ideolojileri değil, koskoca bir bilimler haritasını, pratikleri de dahil etmek gerekir. Normlarla, dille, dildeki benzetmelerle bütünsel bir kadınlık ideolojisi oluşturuldu ve bu ideoloji birçok kadın tarafından içselleştirildi.

Küçük bir örnek vermek istiyorum. Feminist tarihçi Mary E. Fissell 17. yüzyılda İngiltere'de kadınlığı tanımlayan söylemlerin nasıl büyük bir değişime uğradığını tartışırken çarpıcı bir örnek verir: Bugün tıbbi bir terim olarak görülen, hatta kimilerimizin kibarlık olsun diye cinsel organımızı ifade etmek üzere tercih ettiğimiz vajina kelimesi, İngiltere'de ilk kez 1682'de kullanılmıştır. Daha önce "rahmin boynu" diye nitelenilen bu bölgeye vajina denmesi son derece saldırgan ve kadın cinselliğini erkeğe bağımlı kılan bir ideolojinin semptomudur. Çünkü vajina 'kılıcın kını' demektir. Latinceden alınan kelimeyi o dönemde bir çevirmen şöyle özetler: "Vajina erkeğin kılıcını içine alır ve ona bir kılıf olur. Bu yüzden ona vajina denir, yani kılıcın kını." Amacım

tarihsel örneklerle tartışmayı güncelliğinden uzaklaştırmak değil. Ancak feminizmin modern rejim içinde, yani kadınları bir grup olarak tanımlayan, niteleyen, konumlandıran bir rejim içinde ortaya çıktığının altını çizmektir. Tam da bu şekilde bir grup olarak tanımlanan kadınlar, kendilerine bir yandan bir grup olarak vaatler sunan ama bir yandan da onları kısıtlayan, aşağılayan bu rejim içinde feminist oldular. Yani feminizm bence bu tür bir modernliğin çelişkilerinin ve çatışmasının ürünüdür. Ve feministler bir grup olarak kadınların davası uğruna mücadele ettiler.

O zaman, feminizmin öznesi "tarihsel olarak şekillenmiş ve bu zeminde feministleşmiş kadınlardır" diyorum. Fakat kadınlık, ideolojinin vaaz ettiği gibi bütüncül bir öznellik değildir. Yani "kadınlık" deyince de net ve tek bir kategoriye gönderme yapamıyoruz. Kadınlar bir yandan bütün kadınları bir sayan ve onları bir grup olarak yöneten ve ezen bir rejimin ideolojisi içinde tanımlanmıştır, bir yandan da buna karşı mücadele ettikçe, buna uymayan kendi deneyimlerini -ki farklı toplumsal konumlara göre kadınların birçok farklı deneyimleri vardır- gündeme getirip politik talepler oluşturmaya başladıklarında hâlihazırda kabul gören, bildiğimiz kadınlığın sınırlarını zorlamışlardır. 'Özel olan politiktir' önermesinde, sloganında da zaten buna ait bir politika vardır. Ve kadınlar feminizm içinde yeniden başka türlü bir politik bütünlük kurarlar ki bu da asla aynılık demek değildir bence.

Burada uzun uzun tartışmaya gerek yok aslında ama yeni özne kuramları bize çok şey söyler. Nedense Türkiye'deki feminist pratikler içinde özellikle post-yapısalcı özne kuramlarına bir alerji olduğunu biliyorum ve bu kuramı genellikle bir entelektüellik, boş laf gibi algılama eğilimi de var. Ama ben postyapısalcı özne kuramlarının, tam da demin anlatmaya çalıştığım kadınların bölünmüşlüğü ile ilgili olarak politikada önemli imkânlar açabileceğini de düşünüyorum. Yani farklı bir özne tanımı yapmak ve öznelerin orada duran kadınlar olmadığını, belirli bir tarihsellik içinde yapıldıklarını, bölünmüş olduklarını, belirli sınıfsal çıkarları ve farklılıkları olduğunu, bunlardan üreyen arzuların ve korkuların içinde hareket ettiklerini görmek çok önemli. O yüzden parmağınızı uzatıp 'işte burada, feminizmin öznesi kadınlardır' diyemeyeceğiniz bir kavramdır kadınlık. Politik olarak da böyle olmadığını biliyoruz. Kadınlar doğal olarak feminist olmuyorlar, kadınların da kadın düşmanlığı üretebildikleri ve erkeklerle iş birliği yapabildikleri durumlarla çok sık karşılaşıyoruz. Erkek egemenliğinin toplumun tüm dokularına nüfuz ettiği ve içselleştirildiği bir dünyada feminist olmak hiç de kolay değil. Dolayısıyla kadınlar, kadınlık ideolojisinin hem içindeler hem de dışındalar. Bu çelişkiyle uğraşan ve pratik kadınlık ideolojisinin sınırlarını zorlayan kadınlara feminist diyebiliriz ancak. Tabii ki bunu yapan kadınların dayanışması, birbirine cesaret vermesi, örnek olması kaçınılmaz bir ön koşuldur; başka türlü de feminist olunamaz gibi geliyor bana. Joan Scott da *Eşitlik Muamması* adlı metninde benzer bir çelişkiden yola çıkar. Kadınların eşitlik talebinin bir paradoks taşıdığını ama kaçınılmaz olduğunu vurgular. Paradokstur; çünkü bir birey olarak kadının özgürleşmesi için, ayrı bir grup olarak tanımlanan kadınlardan yola çıkmak önemlidir. Aynen bir siyahın ya da bir eşcinselin bireysel olarak özgürleşmesi için grup kimliğinden yola çıkma paradoksu gibi. O zaman da, eşitlik ve farklılık talebi birbirine

zıt talepler değil, birbirini varsayan taleplerdir. Ama kadınlar biyolojik olarak değil de tam tersine tarihsel olarak tanımlandıklarına göre, yani örneğin doğurganlıkları da tarihsel olarak kadınlık tanımının merkezine alındığına göre, sadece doğuştan vajinası ve rahimleri olanlar mı feministleşebilir? Kadın doğulmuyor kadın olunuyorsa, transgender örneklerde gördüğümüz gibi biyolojik olarak değil toplumsal olarak kadın olduğunu iddia edenler, kadınlığı başka türlü icra edenler de feminizmin öznesi olabilir bence. Çünkü 'kadınım' diyerek kadınlığın çelişkili alanına adım attıklarında cinsiyete dayalı iş bölümünün, kadın düşmanlığının, yargıların alanına adım atmış olurlar ve bütün bunlara maruz kalan bir öznellik pozisyonu edinirler, benzer ikilemlerin içine sıkışırlar. Bunun en iyi örneği herhalde Esmeray'ın "Cadının Bohçası" adlı oyunundaki anlatısıdır. Kadın olduktan sonra kendisine dair etrafındaki algıların nasıl değiştiğini çok çarpıcı bir dille anlatır Esmeray. Ama öte yandan da transgender bireyler kadınlık ideolojisi içinde, belirli bir norm içinde tekleştirilen kadın grubunun içindeki farklılıkları da ortaya koyarlar, sınırları da açık ederler ve kadınlığın doğal bir konum olmadığını gösterirler.

Şimdi, baştaki soruya dönersek; feminizmin öznesi kimdir? Cevabına dair teorik olarak bir alan belirleyebiliriz ama pratik, politik mücadele içinde birçok başka soru da gündeme geliyor. Örneğin "Kadınlarla empati kurduğunu, kadınlıkla erkeklik sınırlarını kendi yaşantılarında kaldırdığını iddia eden eşcinsel, hatta heteroseksüel erkekler de feminist mücadeleye katılabilir mi, feminizmin öznesi olabilir mi?" diye sorulabilir. Ben buna "hayır" denmesi gerektiğini düşünüyorum. Belki bu noktada Judith Butler'dan da bahsedilebilir, çünkü Queer hareketi tam da kadınlık ve erkeklik tanımlamalarını, var olan kimlikleri imha etmeye yönelik bir hareket. Ama Butler'ın kendi konuşmalarında yine de feminizme özel bir vurgu yaptığını, var olan kimlikleri reddetmek kadar, onlardan yola çıkıp dönüşmenin de önemini ortaya koyduğunu biliyoruz. Dolayısıyla kadınlık bir grup olarak tümüyle ortadan kalkana kadar erkek-kadın zıtlığı ve bunları tanımlayan iktidar rejimi yok olana kadar feminizmin bir grup olarak kadınlardan yola çıkması kaçınılmazdır, diye düşünüyorum. Yoksa feminizm kolaylıkla birtakım bireysel davranışlara indirgenip toplumsal anlamını yitirebilir ve bu, feminizmin potansiyel kitlesini, yani bireysel davranışların ve deneyimlerin dünyasına yabancı olan kadınları terk etmek, yalnızlaştırmak anlamına da gelebilir. Ama öte yandan feminizmi de mutlaklaştırmaktan yana değilim. Feminizmin tarihsel olarak ortaya çıkmış bir mücadele zemini olduğunu söyledim. Dolayısıyla, bir miadı ve sınırı vardır. Bir bütün olarak iktidar eleştirisi yapmayan ve kadınlıkla birlikte kendi kendini de yok etmeye hazır olmayan bir feminizm, kendini kemikleştirerek yine anlamsızlaşacaktır. Kadıncılığa takılıp iktidar ideolojisinin içine düşecektir. Bir bütün olarak iktidar mücadelesi yapmak deyince de feminizmin kadınlıkla ilgili iktidar rejiminin eleştirisini yapması kadar, kendi ezilme konumlarından yola çıkarak politika yapan diğer hareketlerle ittifak yapmasını çok önemli buluyorum. Türkiye'de buna Kürtler, eşcinseller, anti-militaristler, Queer hareket ve başka birçok hareket eklenebilir. Bunları kendi içinde, örgütü içinde eritmek, deyim yerindeyse tek bir parti çizgisi oluşturmak yerine, konjonktürel ittifakların çok çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Çünkü ittifaklar dönüştürücü adımlardır. Kuramla pratiğin birbirini etkilediği, sınadığı, dönüştürdüğü zeminlerdir. Şimdi bu çerçeve içinde birçok güncel soruna bakılabilir. Benim aklıma gelen sorunlardan bir tanesi, kadına yönelik şiddet meselesini, mesela, bu çerçevede nasıl konuşabiliriz? Ama isterseniz şimdilik burada bırakayım. Teşekkür ederim.

Gülnur (Elçik): Şimdi sözü hemen kaldığı yerden Gülnur Savran'a veriyoruz....

Gülnur (Savran): Teşekkürler. Aslında, Meltem benim yapacağım konuşmanın kendi dilindeki versiyonunu yaptı. Onun söylediklerinden farklı hiçbir politik yargım olmayacak galiba. Benim de hareket noktamı feminizmin öznesinin "feministleşmiş kadınlar" olduğu savı oluşturuyor. Ben de feminizmin öznesine dinamik bir süreç olarak bakıyorum. O zaman, feminizmin öznesinin kolektif politik bir özne olarak nasıl mümkün olduğunu, bundan ne anladığımı açarak kendimi ayrıştırmaya çalışayım.

Feminizm bağlamında kolektif, politik bir özneden ne anlıyorum? Bence feminist politik özne kavramı çok çeşitli düzlemlere göndermede bulunuyor. Bu düzlemlerden ilkinde çok basitçe şöyle bir şey kast ediliyor: Feminizm "kadın sorununu" çeşitli biçimlerde çözme çabalarından farklı bir şeydir. Feminizm, karşısında bir sorun alanı görmez; feminizmin karşısında bir iktidar ilişkisi, bir egemenlik ilişkisi ve bu egemenlik ilişkisinin etrafında oluşmuş olan bir sistem vardır. Dolayısıyla da feminizm bu açıdan bir yüzleşmeyi, bir çatışmayı barındırır ve bu anlamda da feminizmin bir özneye ihtiyacı vardır ya da feminizm bir özneyi ima eder. Dolayısıyla da, feminizm başlı başına bir politik harekettir ve feminist özne politik bir öznedir; diğer başka politik öznelerle eş düzlemde yer alan politik bir öznedir. Bununla şunu kast ediyorum; örneğin, feminizm, kadın çalışmaları adı altında, başka hiçbir politik faaliyetin bir alt başlığı olarak görülemez. Feminizmin öznesi başka politik öznelere yedeklenemez, çünkü bu özne sözünü ettiğim yüzleşmede, çatışmada bir taraftır. Dolayısıyla da feminizm kadınların kendi adlarına verdikleri bir kurtuluş mücadelesidir ve politik özne de bu mücadelenin öznesidir. Kadınların kendi adlarına kurtuluş mücadelesi veriyor olmalarının bir başka uzantısı daha var: Kendi dışında konumladıkları, kendilerinden farklı çeşitli kimliklerle damgaladıkları, çeşitli sorunlar atfettikleri kadınları kurtarmaya, eğitmeye soyunan her türlü çabadan farklıdır feminizm. Feminizm, kadınlar için politika yaparken, kadınlar adına politika yapmaz. Feminist kadınlar kendi adlarına, özneler olarak politika yaparlar. Dolayısıyla da bir başka politik hareketin bir alt başlığı olarak konumlandırılamayacağı gibi, feminizm her türlü kadınlara yardım çabasından, her tür STK faaliyetinden bu bağlamda ayrıdır. Bu yüzden de feminizmin öznesi kavramı feminizm hakkında önemli bir şey anlatır bize. Feminist özne sorununa dinamik bir süreç olarak yaklaşmak zorundayız, diye düşünüyorum. Çünkü karşımızda verili bir feminist özne yok. Ancak kadınların feminist politika dolayımıyla kolektif olarak özneleşmesi sürecinden söz edebiliriz. Feminist özne perspektifi, giderek daha çok kadının feminist özneler haline gelmesini, kolektif özneleşme sürecini mümkün kılacak bir perspektif olmalıdır. Peki, bu perspektif nasıl mümkün olabilir? Feminist özneleşmenin kolektif politik bir özne olarak kurulabilmesi

için feminizmin kadınlar arası farklılıklar ve bölünmeler konusunda bir perspektifi olması gerekiyor. Bu yüzden, ben de kadın dayanışmasının bu özneleşme sürecinin kaçınılmaz bir halkası olduğunu düşünüyorum. Fakat kadın dayanışması derken, özel olarak kadınlık durumları arasında bağlantılar kurmaktan, farklı kadınlık durumlarının patriarkal iktidar karşısında nasıl konumlandırıldığını, nasıl kimlikler biçiminde sabitlendiğini, birbirlerine karşı oynandığını ve hiyerarşiler içinde konumlandığını açığa çıkarmaktan ve bunun üzerinden bir dayanışma kurulmasından bahsediyorum. Zaten feminizmin öznesinin kurulma süreci de böyle bir fetiş kırma, mistifikasyonu ortadan kaldırma, perdeyi aralama sürecidir ve farklı kadınlık durumları arasındaki bu karşılıklı, besleyici, birbirini yeniden üreten ilişkiyi politik olarak ortaya koymak söz konusudur. Bütün bu bölünmüşlükler içinde nasıl bir özneleşme mümkün olur? Bu, ancak feminist politikanın patriarkayı odağa alması ile mümkün olur. Örneğin seks işçisinin vesikası ile evli kadının evlilik cüzdanı arasındaki birbirini besleyen, birbirini yeniden üreten dinamikler ortaya çıkarılabilirse feminist özne hem evli kadınları hem seks işçilerini kapsayabilir ve aynı kolektif içinde aktif, etkin olarak yer almalarını mümkün kılabilir. Ya da lezbiyen annenin yadsınan vesayet hakkı ile nafakasını alamayan ev kadını arasındaki bağlantılar kurularak bu kolektif özne kurulabilir. Zaten feminizmin de çabası budur.

Özne Olmak

Feminist öznenin ikinci bir anlamda da dinamik bir karakteri olduğunu düşünüyorum: Bu noktada, feminist politik öznenin, özne olarak davrandığı uğraklardan söz etmek gerek. Yani, feminist özne, sabit duran belirli bir şey olmadığı gibi, her an, her daim, her koşulda özne olarak davranmaz. Özne olarak davranmanın örneklerini kendi kampanyalarımızdan verebiliriz diye düşünüyorum. Geçmişte yaptığımız cinsel taciz kampanyamız, mor iğne kampanyamız bunun örneğiydi. Taciz bağlamında, tacize maruz kalma biçimleri arasında bağlantı kurulduğu ölçüde politik bir özne oluştan söz edebiliriz. Yerel seçimlere katılımımızda böyle bir politik özne oluş iddiamız vardı. Daha somut bir örneği Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası'na (SSGSS) karşı yürütülen kampanya sürecimizde bulabiliriz. Bu kampanyada, farklı kadınların farklı gereksinimleri feminist politika dolayımıyla ortak bir söz olarak kurulabildi. 'Karşılıksız emek' kavramından hareket ederek hem ev kadınları için hem ücretli çalışan kadınlar için somut talepler ortaya konabildi. Bir feminist tahlil aracılığıyla çok farklı gibi görünen kadın kesimleri arasında bu tür köprüler kurup ortak ve somut talepler geliştirebilmek bence çok önemli. İkinci bir örnek de kadın cinayetlerine karşı verilen kampanya tabii ki. Kadın cinayetlerinde, Kürt kadınlarının "töre cinayeti" kavramı altında bir kimlikle sabitleştirilip damgalanması söz konusuydu. Bu konudaki feminist mücadelemiz bir adım evrildi ve bu cinayetleri namus cinayetleri diye adlandırmaya başladık. Ama nihayetinde kadın cinayetleri kavramı geliştirildiğinde artık belli topluluk hedeflenmiyordu, patriarka hedefleniyordu ve bu ucu açık bir kavramdı. Bütün kadınları potansiyel olarak içerebilecek bir kavramdı. Zaten, işte bu özne oluşun dinamizmi şu ki, bu öznellik potansiyel olarak

bütün kadınlık durumlarına açık ve feminist ideolojiyle, politikayla bu özne oluş sağlanabilir.

Erkekler meselesine geldiğimizde, feminist özneyi nasıl tasarladığımız aslında toplumsal cinsiyete nasıl baktığımızla birebir bağlantılı. Eğer toplumsal cinsiyeti nesnel çıkarları çatışan iki toplumsal grup arasındaki ilişki etrafında yapılanmış bir sisteme dayalı, patriarkanın oluşturduğu bir düzen olarak görürsek, o zaman kaçınılmaz olarak feminizmin öznesini bu çatışan gruplardan ezilen grubun, yani kadınların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Özellikle de, dediğim gibi patriarkayı nesnel süreçlere dayandırırsak, yani kadınların bedenine ve emeğine erkekler tarafından nesnel olarak el konma süreçlerini eksenimize alırsak, bu nesnellikte yer alan ezilmiş grubun özne olmasını düşüneceğimiz açıktır. Buna karşılık, toplumsal cinsiyeti bir düzenleyici ilke, bir norm olarak kabul edersek, bu norma karşı çıkan herkes feminist özne içinde yer alabilir ki o zaman da zaten özne dağılır, sınırları belirginleşmiş bir özneden söz etmek mümkün değildir. O zaman her isteyen, etik olarak, siyasal olarak bu duruma karşı çıkan herkes, yani erkekler de bu öznenin içinde yer alabilirler. Oysa demin de söylediğim gibi milliyetleri ne olursa olsun, çabaları ne olursa olsun nesnel bir konumlanışları söz konusudur erkeklerin.

Son bir söz de, trans, gey, Queer ve heteroseksizm bağlamında feminizmin kolektif öznesinin doğurduğu tartışmalara dair söylemek isterim. "Feminist politikayı kadın-erkek karşıtlığı üzerinden kurmak ve feminist politikanın öznesini kadınlar olarak belirlemek heteroseksizmi yeniden üretir," deniyor. Çünkü geylerin, biseksüellerin, erkek transların, Queerlerin pratikleriyle ve var oluşlarıyla patriarkayla çatıştıkları, patriarkanın altını oydukları ve feminizmin öznesini kadınlarla sınırlandırmanın biyolojik özcülük olduğu söyleniyor. Şimdi, nesnel olarak gey, biseksüel, trans, Queer pratiklerin ve var oluşun patriarka ile çatıştığı, çeliştiği doğrudur. Ancak toplumsal cinsiyet karşıtlığının o kadar maddi temelleri var ki bu ikiliğin aşılması ancak bu ikiliğin içinden geçerek mümkün. Yani kadınların bu ikiliği aşmaları ancak özne olarak, erkeklere karşı erkeklerin iktidarını zayıflatacak somut talepler geliştirebilmeleri ile mümkün. Dolayısıyla da feminizmin hedefi kuşkusuz bu ikili karşıtlığı aşmak olsa bile bu ikili karşıtlık üzerinden politika yapmak feminizm açısından kaçınılmazdır. Teşekkür ederim.

Gülnur (Elçik): Evet, şimdi de söz Nükhet Sirman'da.

Nükhet: Son konuşmacı olunca tabii daha önceki konuşmalara da kendi bakış açınızla değinebiliyorsunuz. Meltem, Butler'dan da yola çıkarak dedi ki; "Her ne kadar niyetimiz bunu aşmaksa veya bunu parçalamaksa da, kadınları bir grup olarak ele almadan feminizm yapılamaz." Son sözleri ile Gülnur (Savran) da aynı şeyleri söyledi. Şimdi bunlar teorik olarak güzel duran laflar ama biz bunları nasıl yaşadık? Ben 'feminizmin öznesi kim?' sorusunu, sorunun cevabını en sona bırakarak, feminizmimizi sorgulamak adına konuşmak istiyorum. Son zamanlarda, aslında Gülnur da Meltem de buna bir şekilde değindiler, birkaç tane olay yaşadık feministler olarak. Bunların başında KESK meselesi geliyor. KESK meselesi derken Kürt kadınlarla Kürt olmayan veya kendilerini öncelikle feminist olarak tanımlayan kadınların birbirleriyle olan ilişkisinin sorunlaştırılmasının bir üst adı olarak KESK meselesi diyorum. 8 Mart yürüyüşünün organize edildiği

toplantılarda patlak veren KESK meselesinin aslında daha öncesi de var. Kürt kadınlarının 'tecavüz kültürü' lafını ortaya atmalarıyla başlayan bir süreç var. Birincisi bu sürece, ikincisi de, 8 Mart gece yürüyüşü çerçevesinde gündeme gelen trans veya LGBT bireyleriyle feministler arasında yaşanan tartışmalara ve bu olaydan yola çıkarak, genel olarak LGBT bireyleriyle feministler arasında ilişkiye değinmek istiyorum. Yani ben buradaki herkesin bu olayları çok iyi bildiğini ve feministlerin bu iki konuyu konuştuğunu düşünerek, "Bu olayları nasıl düşünmeliyiz?" diye sormak istiyorum. En sonda söyleyeceğimi başta söyleyeyim: Benim korkum şu ki, feminizmimiz sabitleşiyor ve içten içe kendi kendimizi bir şekilde kemirmeye başladık! Ve bir şekilde de farklılıklara kendimizi kapatarak teorik olarak çürümeye başlıyoruz, diye düşünüyorum. Yani, birazcık belki sert oldu; korkuyorum da... (Gülüşmeler)

Hangi Kadın?

Şimdi, bu sorulara cevap vermeden önce iki farklı bakış açısını gündeme getirmek istiyorum: Birincisi; bell hooks diyor ki, "Feminizm beyaz ve orta sınıf deneyimlerden yola çıkarak ortaya çıktı ve beyaz, orta sınıf bir harekettir. Bu hareket tüm kadınların sorunlarını dile getirdiği iddiasındadır, ama alt sınıfların ve siyah kadınların deneyimlerine gözlerini kapattığı için beyaz kalıyor. Bu beyaz olma hali, feminist teorinin de sadece beyazlar tarafından yapılabileceği gibi bir inancı da beraberinde getiriyor." Önce, bu tecavüz kültürü lafı üzerine birazcık düşünelim istiyorum. Demokratik Özgür Kadın Hareketi'nin (DÖKH) "Tecavüz kültürünü aşalım, özgür toplumu yaratalım" kampanyasındaki "tecavüz kültürü" lafına biz feministler nasıl karşı çıktık, bunu beraber düşünelim istiyorum. Bence biz feministler bu meseleye yeteri kadar düşünmeden cevap verdik. Buna iki şekilde karşı çıktık: Birincisi, tecavüz kültürü kavramsallaştırması kadınlığı hane gibi, doğa gibi sürekli tecavüz edilen bir nesne, bir beden haline getiriyor. Yani bu bakış açısı kadını bedenleştiriyor ki patriarkal kültür de zaten bunu yapıyor, "Biz de tecavüz kültürü diyerek bunu yeniden mi üretelim?" diye karşı çıktık. İkincisi de, dedik ki, bu kavram kadınların mücadelesinin özgünlüğünü göz ardı ediyor ve bir anlamda da başka bir mücadelenin, Kürtlük mücadelesinin parçası haline getiriyor. Oysa bence bu bizim siyaset yapma biçimimizle alakalı. Namus meselesinde de benzer bir şey yaşadık diye hatırlıyorum.

Biz feministler olarak siyaset yaparken, patriarkal kültürün bize dayattığı bir şeyi anlattığımız zaman, bunu yeniden mi üretiyoruz, yoksa buna işaret mi etmiş oluyoruz? Siyaset yaparken teorik bir yerden doğruları söyleyerek değil de bu şekilde sorunu göstererek siyaset yapmak nasıl bir şey, diye sormak istiyorum. İkincisi de, kadınların mücadelesi tekil mi? Başka deneyimler yaşamış kadınların bu deneyimlerinden yola çıkarak teori yapmaları mümkün değil mi? Bu iki soru etrafında konuşmamı sürdürmek istiyorum. Ve bu noktada ikinci feminist bir kadının yazısını gündeme getirmek istiyorum. Bu yazı şimdi çıkacak olan Amargi'de Feride (Eralp) tarafından çevrilerek basıldı. Makalenin adı "Beyaz Kadınlar ve Dayanışmanın Ayrıcalığı" ve yazarıysa Houria Bouteldja. Cezayir kökenli olan Bouteldja, Fransa'da

büyümüş bir feminist. Ona göre feminizm, anti-emperyalist olmadıkça feminizm olamaz. Kendi tabiriyle, "feminizm dekolonyal bir feminizm olmalı." Houria'nın kendisi de, Fransız Cumhuriyeti'nde yaşarken, hâlâ sömürge bireyler durumunda olan kadınların kurdukları bir parti olan Cumhuriyetin Yerlileri (Les Indignes de la Republique)'nin üyesi. Buradaki "yerli" tanımlaması sömürge insanı için kullanılan bir adlandırma. Yani her coğrafyanın ve her iktidar ilişkisinin sözcükleri de farklılaşıyor. Houria, bu yazısında iki örnek veriyor; birincisini direkt okuyorum:*"2007'de Cumhuriyetin Yerlileri Hareketi'nden kadınlar, kadınların mücadelelerine destek olarak senelik 8 Mart eylemine katıldılar. O dönemde Amerika İran'a karşı kampanyasına başlamıştı. Biz de üzerinde 'Anti-emperyalizm olmadan feminizm olmaz' yazan bir pankartın arkasında yürümek kararı verdik. Hepimiz Filistin poşuları takıyorduk ve Amerikalılar tarafından hapse atılmış üç direnişçi Iraklı kadını destekleyen ilanlar dağıtıyorduk. Vardığımızda resmi kortejin organizatörleri İranlı kadınları destekleyen sloganlar atmaya başladılar. O dönemde İran'a karşı güdülen ideolojik saldırı göz önüne alındığında, o atılan sloganları inanılmaz derecede şaşırtıcı bulduk. Neden İranlılar ve Cezayirliler ama Filistinliler ve Iraklılar değil? Böylesi seçici bir tutumun sebebi nedir? Bu sloganlara karşı gelmek için biz de Üçüncü Dünya'dan kadınlarla dayanışmamızı göstermek yerine, Batılı kadınlarla dayanışmaya karar verdik. Ve sloganlarımıza başladık. 'İsveçli kadınlarla dayanışıyoruz.' 'İtalyan kadınlarla dayanışıyoruz.' 'Alman kadınlarla dayanışıyoruz.' 'İngiliz kadınlarla dayanışıyoruz.' 'Fransız kadınlarla dayanışıyoruz.' 'Amerikalı kadınlarla dayanışıyoruz.' Bunun anlamı şuydu: Neden dayanışma ayrıcalığı yalnızca siz beyaz kadınlara ait? Siz de dayak yiyorsunuz, tecavüze uğruyorsunuz, erkek şiddetine maruz kalıyorsunuz, düşük ücret alıyorsunuz, aşağılanıyorsunuz ve sizin bedenleriniz de alet ediliyor. Bize sanki uzaktan gelmişiz gibi baktıklarını söylemem lazım. Söylediklerimiz onlara hayal edilemez derecede gerçek dışı göründü. Dördüncü boyut gibiydi herhalde. Onları şaşırtan onlara batılı kadınlar olarak durumlarını hatırlatmış olmamızdan çok, Afrikalı, Arap-Müslüman kadınların bir tahakküm ilişkisini sembolik olarak altüst etmeye ve kendilerini hami konumuna koymaya cüret etmiş olmalarıydı."*

Houria Bouteldja'nın verdiği ikinci örneğe geçmeden şunu söylemek istiyorum: İngiliz, Fransız, Amerikalı vs. kadınlarla dayanışıyoruz demek de bir anlamda bir gösterme, işaret etme siyaseti bence; Batı feminizminin kendisini üstün bir yerde konumlayarak konuştuğuna işaret ediyor. İkinci örneği de, Filistin'den veriyor. Bu biraz daha farklı: Kadınlar, Filistinli kadınlara "Kadınlar, neden doğum kontrolü kullanmıyorsunuz?" diye soruyorlar. Filistinli kadınlar ise soruyu anlamıyor. Yani Filistinli kadınlarla onlara bu soruyu soran kadınların ne kadar farklı yerlerde olduklarını görüyorsunuz. Evet, farklılık çok önemli ve farklılıktaki ortaklığı bulmak da gerekli belki ama insanların farklı yerlerden başladığını, kadınlığın salt kadınlık olarak yaşanamayacağını, kadınlığın çok daha farklı kimliklerle iç içe yaşayabileceğini, 'en önce feministim, ondan sonra Kürdüm' demekten ziyade, 'önce Kürdüm sonra feministim' demenin de mümkün olabileceğini hayal etmemiz lazım. Benim böyle bir derdim var. Ve Filistinli kadınlar için çok çocuk yapmak etnik arındırma politikalarına karşı bir direniş biçimi. Çok çocuk yapınca kadınlar çok daha fazla eziliyorlar ve sömürülüyorlar evet,

ama bu Filistinli kadınlar için ikincil durumda. Sonuç olarak, bu durum Filistinli kadınların da feminist olmalarını dışlar mı?

Bouteldja'nın verdiği bu iki örnekten yola çıkarak, KESK meselesi olarak tartıştığımız, temelde Kürt feministlerle Kürt olmayan ya da kendilerini öncelikle feminist olarak tanımlayanlar arasında cereyan eden tartışmaya bakmak istiyorum. 8 Mart toplantılarındaki tartışmanın kilit noktası "kadının beyanı esastır" sözünde bir uzlaşı sağlanamamasıydı, öyle değil mi? Evet, ben de "kadının beyanı esastır," diyorum, ama bir yandan da "Bir dakika, belki orada başka şeyler oluyor!" diyorum. Bunun sebebi kadın arkadaşın KESK'te tacize uğradığını açıklamasına karşılık bunun bir komplo olduğunun söylenmesine önem vermem değil. Sadece o bir dakikalık yeri açmak istediğim için konuşuyorum. Bouteldja ne diyor? Kadınlar ırklandırılmışlardır! Irklandırılmış kadınlıklarımızı gözler önüne seren iki örnek veriyor. Kürt kadınları da "tecavüz kültürü" diyerek bir yandan toplumda yaşanan kadının bedenleştirilmesini gösteriyor, diğer yandan da özgür konumunun ırklandırma, sınıflandırılma dışında yaşanmadığını ve bunların dışında düşünülemeyeceğini gösteriyor. Acaba aynı şeyi farklı cinsellikleri sergilemek isteyenler için de söyleyebilir miyiz?

Feminizm sadece kadınlara özgü olanın altını çizmiyor bence. "Hangi kadın?" sorusunu sormadan feminizm olabilir mi? Eğer feminizm kadının evdeki ezilmesini gündeme getiriyorsa, bu ezilme sınıflara göre de farklılık gösteriyor. Gülnur (Savran) bu farklılıklara da dikkat çekerek diyor ki; kadınlar olarak patriarkayla karşılaşmamız aynı olmayabilir, biz ortaklıkları bulmak istiyoruz. "Peki, bu ortaklıkları bulamadığımız zaman ne olacak?" Aynı şey LGBT bireyleri için de söz konusu. Eğer biz bu ortaklıkların bulunamadığı yerde kendi feminizmimizi dönüp düşünmezsek burada bir sorun yok mudur sizce de? Ortaklıklar kuramadığımız noktada da, bizim burada görmediğimiz, anlamadığımız ve feminizmle nasıl bağdaşacağını düşünmemizi sağlayacak olan ne vardı, diye soramaz mıyız? Bouteldja, "Evrensel feminizm var mı?" sorusuna cevap olarak "Evet, evrensel olarak kadınlar eziliyor ama burada önemli olan hiyerarşi yapmamak, benim ezilmem ortak ezilmenin göstergesidir, dolayısıyla benim sözüm bu ortak ezilmenin sözüdür," dememektir diyor. Yani patriarkanın bizi kadınlar olarak ezmesinde buluşmak kadar, belki ırkçılığın bizi nasıl ezdiğinde de buluşabiliriz. Eğer bir sınıf ve ırk farklılıklarını gören bir feminizmi mümkün kılamazsak, bu nasıl bir feminizm olur, bilemiyorum. Gerçekten ırk, sınıf ve kadınlığın gündelik hayatta iç içe nasıl geçtiğini ve bunların nasıl ayrılmaz bir bütünlük olduğunu görmediğimiz takdirde, feminizm adına ne diyebiliriz? Bouteldja'nın konuşma başlığının "Beyaz Kadınlar ve Dayanışmanın Ayrıcalığı" olduğuna bir kez daha dikkat çekmek isterim.

Gülnur (Savran) da Meltem de ittifaklardan söz etti. Bence stratejik ittifaklardan söz etmememiz lazım. Mesela, KESK konusunda ben şahsen bunun Kürt kadınları ilgilendirdiğini, bizi zerre kadar ilgilendirmediğini düşünüyorum. 8 Mart'a feministler, feminist pankartla katılmadılar, malum. Ben bir feminist olarak 8 Mart'a katıldım ve ilk başta Kürt kadınları ile yürümeye başladım. Fakat benim kendimi hiç ait hissetmeyeceğim bir slogan atılması üzerine "ben bu ittifakta yokum" dedim ve kortejden çıktım. Ama dönüp onlara "o sloganı değiştirin" demedim! Ben de Kürt meselesi ile feminist olduğum için

ilgilenmeye başlamıştım. Türk kadınlarına Kürt kadınları gösterilerek, "Bakın onlar gibi olabilirdiniz, Cumhuriyet sizi bu cehaletten kurtardı" dendiği için Kürt meselesi ile ilgilenmeye başladığımı anladım. Irk, sınıf, kadınlık ve feminizm iç içe geçmiş durumda. Dolayısıyla "feminizmin öznesi nedir?" sorusunun cevabını bilmiyorum ama sanki feminizmin öznesinin ne olmaması gerektiğini daha çok biliyorum.

***

Gülnur (Elçik): Şimdi isterseniz sorulara geçelim, bu şekilde tartışmayı daha çok açabiliriz. Konuşmalardan karşımıza iki temel eğilim, daha doğrusu iki temel soru çıktı: Bir tanesi, kadınları ortaklaştıran deneyimler sadece doğrudan doğruya kadınlığa dayanan deneyimler midir? Dolayısıyla, gündelik hayatın pratiklerine kadınların deneyimlerinden yaklaşan bir feminizm hangi sözü öne çıkarır? İkincisi ise, ittifaklar meselesi ile bağlantılı olarak, bir temsile kavuşmak için özne olarak tanımladığımız kadınların nasıl bir kategori olduğunu nasıl netleştirebiliriz?

Katılımcı (a): Ben feminizmin ne şekilde kitleselleştirileceği hakkında genel olarak ne düşündüğünüzü merak ediyorum.

Katılımcı (b): Ben de Nükhet Sirman'a bir soru sormak istiyorum. KESK'teki tacizin bizi ilgilendirmediğini söylediniz, yanlışanlamadıysam. Buradaki bizden kasıt nedir? Bir de neden bu bizi ilgilendirmiyor? Bunu açıklamanızı rica edeceğim.

Nilgün: Ben Nükhet'in söylediklerine ilişkin bir şeyler söylemek istiyorum. Kürt kadınları elbette kendi toprakları için "tecavüz kültürünü aşalım" diyebilirler. Bu başka türlü bir feminizmdir ve bu, benim bu sözü eleştirmemin önünü tıkamaz ama o kampanya bağlamında benim Kürt kadınları ile birlikte davranmamın önünü tıkar. Yani bu kampanyaya ilişkin eleştiri 'o nasıl feminizmdir' değildi. Kürt arkadaşların, tüm feministlerin kampanyanın içinde yer alınması için getirdikleri teklife olumsuz cevap vermesiydi. KESK konusundaki taciz meselesine gelince... Buradaki mesele sadece KESK'te yaşanan taciz olayı değildir, geçmişteki ve gelecekteki bütün tacizlerdir, tecavüzlerdir... Dolayısıyla sadece Kürt kadınlarını ilgilendirmez, feministler olarak hepimizi ilgilendirir. Bu arada bu konuları tartışmaya açarak şahane bir şey yaptınız, sağ olun.

Gülnur (Elçik): Peki, isterseniz bir tur cevap alalım. Sonra yine aklımıza soru gelirse devam ederiz. İlk sorumuz, " Feminizm nasıl kitleselleştirilebilir?" idi.

Meltem: Kadınlık tabii ki diğer kimliklerden, eğer bunlara kimlik diyeceksek, bağımsız bir şey değil. Bu yeni bir durum değil, feminizmin ta ilk başından itibaren bu böyleydi... Aslında ben bunu söylemeye çalıştım. Kadınlık dediğimiz şey sınıftan, ırktan bağımsız değildir. İlk feminizmlerin Avrupa'da şekillendiğini varsayarsak, Avrupa'da ırk meselesi, sınıf meselesi her zaman çok önemliydi ve bunlardan bağımsız bir kadınlık olamazdı elbette. Ama feminizm diye bir hareket çıktığı zaman bütün bunlar kadınlık içinde birleştirilmişti. Mesela, kadınlar birleştirilmiş bir grup olarak vatandaşlıktan dışlandılar; kadınlar oy kullanamaz, kadınlar anne olmalıdır, kadınlar şunu yapmalıdır vs denildi. Homojenleştirici söylem bu şekilde oluştuğu zaman kadınlar buna, "Hayır biz kadınlar olarak söz sahibi olmak istiyoruz," diye aynı şekilde,

kadınlar olarak isyan ettiler. Feminizm de bu isyanın ürünüdür. Eğer biz feminizmi şu anda toptan çöpe atmayacaksak, bu tarihsel mirasının üzerine de düşünmemiz gerekir. O yüzden de Kürt kadınlar önce Kürt sonra feminist değil, hem Kürt hem feminist olabilirler. Aynı şeyi İslamcı kadınlar için de söylemek mümkün. Bir kadın başörtüsü takabilir, İslami pratikler içinde olabilir ama aynı zamanda feminist olabilir. Ve zaten o zaman belki kendi erkekleriyle, kendi cemaatinin birtakım normlarıyla da çok ciddi çatışmalara düşecektir ve feministleştiği ölçüde de ortak mücadeleler yapılabilir. Ben hiçbir zaman buna kültürel bir engel olmaması gerektiğini düşünüyorum. Yani buradaki ortaklaştırıcı politik stratejileri çok daha iyi düşünmek gerek... İttifaklar derken de başka hareketlerle bağlantılı feministlerden bahsediyordum. Yani bu anlamda Nükhet'in söylediği "önce Kürt, sonra feminist" sıralamasına katılmıyorum. Bence bir kadın hem Kürt hem feminist olabilir. Gülnur'un (Savran) söylediği bir noktaya da tam katılmıyorum; "Kadınlık-erkeklik karşıtlığını ancak feminist hareket çözebilir," dedi. Hayır, ancak feminist hareket çözemez. Bence LGBT hareketi de bu konuda önemli bir mücadele yapıyor. O yüzden ittifaklar meselesi çok önemlidir. O yüzden bu ittifaklar olmadığı zaman, feminizmin tekçi, her şey benden sorulur, her şeyi ben kendi bünyemde eritirim gibi bir politikayla kemikleşebileceğini düşünüyorum.

Son olarak, aslında konuşma sırasında söyleyemediğim kadına yönelik şiddet meselesi ile ilgili bir iki şey söylemek istiyorum. "Gösterme politikası" dedi Nükhet, gerçekten önemlidir işaret etmek. Aslında kadına yönelik şiddet konusunda yapılan çok önemli kampanyalarda da bu gösterme vardı. Örneğin Kadın Cinayetlerine Karşı İsyandayız Kampanyası'nda "Her gün 3 kadın öldürülüyor" deniyor. Bunun yanı sıra cinayet, tecavüz davalarına gidip bunları sahiplenmenin de gerçekten çok önemli olduğunu ama yetmediğini düşünüyorum. Kadına yönelik şiddet tabii ki kadınları mağdurlaştıran bir şey ama sadece mağdura işaret etmek, bakın kadınlar öldürülüyor demek yeterli değil bence. Bunun bir adım ötesine geçebilmek gerekiyor ki bu gösterme politikası birtakım insanlarda bir kayıtsızlık da yaratabiliyor. Gayet sinir bozucu bir şekilde, "Evet kadınlar öldürülüyor, yani ne var bunda, biliyoruz," diyen kesimler de var. O yüzden de kadına yönelik şiddetle mücadelede, şiddet gören kadının yaşadığı bu şiddeti içselleştirme biçimleriyle, çocuklarına yönelttikleri şiddetle de uğraşmak gerekiyor. Bu anlamda Mor Çatı deneyiminin önemli veriler sunduğunu düşünüyorum. Mor Çatı'nın bütün pratiği içinde, feminist bir politikanın aslında sadece kadınlara destek olmayı değil onların kendilerini dönüştürebilecekleri alanlar yaratmayı da mümkün kıldığını görebiliyoruz. Her kadın erkek şiddetinin potansiyel mağdurudur, diyorsak, kadınların kendilerini –bu terimi de çok sevmiyorum ama- güçlendirebilecekleri zeminleri yaratabilmemizin ve kendi öznelliklerini dönüştürebilecekleri, feministleşebilecekleri politik platformları hayal edebilmemizin ayrıca önemli olduğunu düşünüyorum. Belki bunu başarabildiğimizde kitleselleşmek bir ölçüde mümkün olabilir.

Gülnur (Savran): Önce Meltem'in son söyledikleri ile ilgili bir şeyler söylemek istiyorum. Ben kadın-erkek karşıtlığı meselesini sadece ve ancak feminizm çözer demedim. Feminizm ancak bu ikili karşıtlık üzerinden politika yapabilir, dedim. Yoksa feminizm kadın-erkek ikili

karşıtlığının aşılması hedefini, Queer hareketle, LGBT hareketle, kendini nasıl adlandırırsa adlandırsın, heteroseksizme karşı, heteronormativitiye karşı çaba gösteren bütün hareketlerle paylaşır ve bu hedef için birlikte mücadele eder tabii ki. Şimdi, Nükhet'in bahsettiği beyaz olma meselesine değinmek istiyorum. Hatırlayacaksınız, konuşmamda feminist özneyi sınırlandırırken ben şundan söz ettim: Başka politik programlar altında bir alt başlık olmamak, "kadın sorunu" ya da kadın çalışmaları başlığı altında ikincilleştirilmemek, yedeklenmemek... Bu bağlamda feminist pratiğimiz içinde en az Kürt kadınlarla karşı karşıya geldiğimiz kadar, sol örgütlerde yer alan ve kendilerine feminist diyen kadınlarla da karşı karşıya geliyoruz. Burada bir beyazlık politikası değil, bir politik seçim söz konusu, diye düşünüyorum. Karşı karşıya geldiğimiz, sol örgütler içinde yer alan kadınların birçoğu da beyaz kadınlar. Buradan KESK'te yaşanan taciz meselesine gelecek olursam, bu meselede Kürt kadınlarına politik seçimleri ile ilgili olarak herhangi bir öncelik dayatması söz konusu değildi. Tam tersine, 8 Mart'taki tartışmada, Kürt kadınlarının kendi politik seçimlerini feminist hareketin geneline dayatmaları ve feministlerin de buna karşı durmalarıydı söz konusu olan. Dolayısıyla özneleşme sürecini farklı kadınlık durumları arasında köprüler kurarak geliştirebilmek farklı bir şey, politik tercihler başka bir şey. Bence kadınlık durumları ile politik tercihleri çok fazla birbiri yerine kullanmak gibi bir yanılgıya düşebiliyoruz. Örneğin, kadın cinayetlerine karşı yürüttüğümüz kampanya bağlamında, namus cinayetleri kavramsallaştırmasından kadın cinayetleri kavramsallaştırmasına geçiş benim açımdan olumlu bir şeydi. Kadın cinayetleri tanımlaması ile birlikte farklı kadınlık durumları açısından bir genişleme söz konusuydu. Ama Kürt kadınlarla ya da sol örgütlerdeki kadınlarla her karşı karşıya gelişimizin anlamı, farklı kadınlık durumları arasında öncelik saptamak, beyaz kadınlık yapmak, beyazlığın üstünlüğünü yapmak değil; bazen de feminist hareketin önceliklerini politik başka dayatmalara karşı savunmak. Tabii ki hepsi böyle değil, işaret ettiğin zorlukların tümünü bununla bertaraf ettiğimi söylemiyorum ama böyle bir yan olduğunu da söylemek istiyorum. Bir de ortak deneyimler lafını ben üstlenmek istemiyorum. Ben ortak deneyimler peşinde değilim. Tam tersine patriarkanın bu deneyimleri nasıl kimlikler halinde sabitleştirdiğini ortaya çıkaran bir feminist politika peşindeyim. Dolayısıyla, deneyimlerin ortaklaşması değil söz konusu olan, farklı deneyimleri ortak bir tahlil dolayımıyla ortak bir söze dönüştürebilmek. Verdiğim örnekteki gibi, ev kadınları ile ücretli çalışan kadınların farklı deneyimlerini, karşılıksız emek gibi bir kavramsal araç dolayımıyla ortak bir düzleme çıkartıp ev kadınları için emeklilik hakkı istemek, ücretli çalışan kadınlar için de erken emeklilik ve de yıpranma payı istemek... Ama bu örnekteki ev kadını ve ücretli çalışan kadının deneyimleri farklıdır, deneyimlerin ortaklaşması söz konusu değildir.

Kitleselleşme meselesine gelince, daha önce söylediklerime ilave edecek bir şeyim yok aslında. Belirli kadın kimliklerini sabit almamak, bu kimlikler arasındaki hiyerarşileri sürekli kırmaya çalışmak, kadınlık durumları arasında bağlantılar kurarak politika yapmak bunun tek yolu diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Nükhet: Peki, ben de önce KESK'ten başlayayım. KESK'teki taciz bizi ilgilendirmiyor derken, "oradaki biz kim?" diye güzel bir soru geldi. "Biz"

derken bir anlamda kendini feminist olarak tanımlayan kadınlardan söz ediyorum, "feminizmin öznesi kim?" sorusunu soran kadınlardan söz ediyorum. Meltem beni yanlış anladı. Ben illaki kadınlar önce Kürt olsunlar, sonra feminist olsunlar veya önce feminist olsunlar sonra Kürt olsunlar, gibi bir şey söylemiyorum. Kadınların kendileri bilir ne istiyorlar; öncelik koymak istiyorlar mı istemiyorlar mı, hem Kürt olmak hem feminist olmak mı istiyorlar, hiçbirini mi istemiyorlar... Bunlar, onların verecekleri kararlardır, demek istiyorum. Gülnur'un (Savran) 8 Mart toplantısına dair söylediğine ise tam katılmıyorum. Dayatmanın bizim tarafımızdan da geldiğini düşünüyorum. Burada "biz" derken, Barış İçin Kadınlar olarak toplanan kadınlardan, "feminizmin öznesi kim?" sorusunu soran kadınlardan, 8 Mart Kadıköy yürüyüşüne gelmeyeceğini söyleyen kadınlardan oluşan "biz"lerden söz ediyorum... Bu "biz" grupları her zaman aynı alanı kapsamayabilir, ama çok ciddi kesişmelerimiz var ve bu kesişimlerden de feminist bir ana akım ortaya çıkıyor, diye düşünüyorum ve kastettiğim "biz" aslında bu ana akım. Peki, KESK meselesi niye "bizi ilgilendirmiyor" diyorum? Tabii ki kadına yönelik taciz sadece KESK'te olmuyor ve sadece KESK'te üstü örtülmüyor, bir sürü başka sendikada, politik partide de oldu ve bunları hep birlikte yaşadık. Ama beni ilgilendirmeyen kısmı şu: Kürt kadınları, DÖKH, taciz iddiası mı var diyor, taciz mi var diyor, buna ne karar verecekleri beni ilgilendirmiyor; buna DÖKH karar verir. Der ki, "Burada ben taciz iddiası var diyorum" ve biz de çıkarız "Hayır efendim kadın beyanı esastır, o kadın taciz var diyorsa taciz vardır," diyebiliriz. Ondan sonra da biz nerede, nasıl, ne kadar ortaklaşacağımıza bakabiliriz. Deneyimin ortaklaşması önemli değil diyor Gülnur, mesele kavramların ortaklaşması. İşte ben tam da bunu kastediyordum Gülnur, biz yeteri kadar kavramların ortaklaşması için birlikte çalışmıyoruz, anlatabiliyor muyum? Hepimiz birilerinin bize dayattığını hissediyoruz. Kürt kadınları bize dayatıyor diye düşünüyoruz, solcu kadınlar bize dayatıyor diye düşünüyoruz ama bence biz de onlara dayatıyoruz. Onlar da bizim verdiğimiz tepkiye dayatma diyorlar ve dolayısıyla öncelikle bu çıkmaz sokaktan nasıl kurtulacağımıza bakmamız lazım. Konuşmayı çok daha ciddi bir biçimde denememiz lazım ki kavramlaştırma süreci ve bu süreç sonucunda ortaya çıkacak olan kavramlar sadece bizim bildiklerimizden çıkmasın. Başkalarıyla, başka deneyimlerle yeteri kadar konuşmuyoruz, benim en çok altını çizmek istediğim konu bu. Kadınların politik seçimleri de duruma göre değişiyor, bunu biliyoruz. DÖKH'lü kadınlar feministlerle toplantılarda başka türlü konuşurken başka bir konuyla ilgili basın açıklaması yaptıklarında başka bir söz kurabiliyorlar. Bunu görmemiz lazım çünkü biz de aynı şeyi yapıyoruz, bunların hepsi siyasette var. DÖKH'ün içinde bulunduğu bu zor politik durum çerçevesinde bu kadınları sürekli olarak doğruya doğru çağırmamız bence her zaman doğru olmuyor.

Feminist hareket nasıl kitleselleşecek sorusunu da açıkçası çok anladığımı düşünmüyorum. Çünkü dünyaya baktığımız zaman gördüğümüz şey, feminizmin kitleselleşmediği ama feminizmin fikirlerinin kitleselleştiği. Yani hiç kimse kendine feminist demek istemiyor. Ne diyor? "Feminist değilim ama..." Yani, budur hikaye. Dolayısıyla, belki de, biz bu sözleri nasıl kitleselleştirebiliriz diye düşünmeliyiz. Mesela, "namus cinayeti-töre cinayeti ayrımı

kadınları böler" fikrini nasıl kitleselleştireceğiz, bence budur önemli olan. Kitleselleşmesini düşündüğümüz şeyler nelerdir? Feminizm kitleselleşemez, çok komplike bir şeydir. Belki de kitleselleşmesinden yana bile değilim...

Filiz (Karakuş): Nükhet'in son söylediği, feminizmin fikirlerinin kitleselleşmesi ve feminizmin öznesi meselesine dair benim kafam biraz karışık açıkçası. Feminizmin öznesini kadınlar olarak tanımlayıp feminizmi politik olarak kurmayı, farklı kadınlık durumları arasında köprüler kurmak olarak tanımlıyorum. Eğer ki biz, feminizmin öznesini feministleşmiş kadınlar olarak tanımlarsak, çok dar bir grup olarak kalmaya mahkumuz. Ama siyasetimizi farklı kadınlık durumları arasında ya da farklı ezilmişlikleri olan kadınlar arasında köprüler kurmak üzerinden belirlersek, o zaman feminizmin öznesi kadınlar olur ve feminizm de daha geniş bir gruba seslenebilen politik bir hareket olur. Mesela, feministler olarak kadın cinayetleri konusunda bir politika üretiyorsan, namus-töre arasındaki köprüyü kurarsın, savaşın kadınlar üzerindeki etkisini kurarsın, yoksulluk ve kadın cinayetleri arasında bağlantıyı kurarsın... Bu bir politika yapma biçimidir ama bunun mücadelesini yürütecek olan bütün kadınlardır, diye düşünüyorum.

KESK meselesi ile bağlantılı olarak konuştuğumuz Kürt hareketi ve feminist hareket bağlantısı da şöyle bir şey: Biz Kürtlerle aynı topraklarda yaşıyoruz. O yüzden bizim, verilen Filistin örneğinde olduğu gibi, onların alanıdır, diyebilecek bir ilişki biçimimiz yok. Mesela KESK hepimizin ortak sendikası, KESK'te tacize uğrayan kadın Türk kadın, KESK'te tacize uğrayan kadının derdini anlattığı kadınlar Türk ve Kürt kadınlar, Türk ve Kürt sosyalistleri vs... Ve onun üzerinden bizim bu KESK taciz olayında, "onların kendi alanıdır, karışamayız" deme hakkımız yok. Eğer karışamayız dersek, tacize uğradığını söyleyen kadının beyanını yok sayıp zaten tacize uğradığı için özel hayatını ortaya dökmek zorunda kalan, yok edilmeye çalışılan kadına biz de sırt çevirmiş oluruz. Böyle yaparsak da feminist politika yaptığımızı söyleyemeyiz, öyle değil mi? Aslında Kürt hareketi ile ilgili ittifaktaki en büyük problemimizin şu olduğunu düşünüyorum: Kürt kadın hareketini mücadelenin öznesi olarak koyup bir tarafa da Türk feminist hareketini -ki bu "Türk" lafı da çok sevimsiz- koyduğumuzda bir çatışma başlıyor ve o zaman beraber mücadele ettiğimiz arkadaşlara soruyoruz: Tecavüz kültürü dediğin şey vatana tecavüzle birebir aynı şey midir? Bunlar bu kadar bağlantılı mıdır? Hani patriarka? Oysaki Kürt feministleri kendi mücadelelerini verse, kendi tanımlamalarını yapsa o zaman biz bu kavramlarla bu kadar çok uğraşmayız ve bu kavramlar bu kadar sorun haline gelmez. Ama bizim beraber yürümek gibi bir derdimiz olunca o zaman mesela 8 Mart'ta yan yana olmak haliyle sorun oluyor. Çünkü 8 Mart bizim Kürt kadınlarla ya da Kürt hareketi ile dayanışma yerimiz değil, orası bizim ortak alanımız. Ortak alanımız olunca, o ortak alanda patriarkaya karşı ortak söz söyleme, en azından tacize karşı, tecavüze karşı ortak tavır alma ihtiyacı duyuyorsun. Dolayısıyla, ortak alanımızda birbirine karşıt tavırlar olduğu zaman sorun oluyor. Bir de ortak politika üretmede Kürt kadınları ile yaşanan en önemli sorun, Kürt kadınlarının kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarının ötesinde, kendileri siyasi bir hareketin parçası oldukları için, tacizin olup olmadığı kararları hareketin içindeki hiyerarşiye bağlı ve bu da etnik kökenden dolayı ayrımcılığı yok

saymanın ötesinde, tam da kadınları bölen bir şey.

Nükhet'in aktardığı Filistin örneğindekinin aynısını biz de 80'li yıllarda Türkiye'de Kürt kadınlarına yaptık. O dönem Kürtlere yönelik soykırıma giden bir öldürme, inkâr ve imha politikası vardı ve buna bağlı olarak Kürt hareketi Kürt kadınlarına daha çok çocuk doğurmalarını söylüyordu. Biz de kadının kendi bedenine sahip çıkma meselesini, Kürt kadınlar üzerine bir dayatma ile "sen işte daha çok çocuk doğuruyorsun, buna karşı çıkıyor musun?" deyip bir eşitleme yapmıştık. Orada hakikaten tepeden, beyaz diyebileceğimiz bir bakış açısı vardı. Ama bugün KESK meselesinin başka bir mesele olduğunu düşünüyorum. Eğer biz bu noktada bu alanları "sizin iç hiyerarşiniz" deyip bırakırsak, birbirimizden etkilenme şansımız da ortadan kalkar. Oysa aslında feministlerin bir politik özne olarak kendilerini var etmesinin tam da bu alanlarda olduğunu düşünüyorum.

Sema/Semih: Ben birazcık kadınlara açık kamusal alanlardan bahsetmek istiyorum. Özellikle son 8 Mart yürüyüşünde ve öncesinde yaşadığım olaylardan dolayı kadınlara açık bu alanlarda feminist öznenin zaten şekillendiğini düşünüyorum. Ben kendimi trans olarak tanımlıyorum. Kadın ya da erkeğim demiyorum şu anda, çünkü dört-beş senedir kadınlık ve erkeklik deneyimini bir arada yaşıyorum. Ve sürekli her şekilde bir feminist olma mücadelesi veriyorum, çünkü yıllardır feminist hareketin içinde mücadele vermiş, feministleşmiş kadınlar bana feminist olmadığımı ya da nasıl feminist olmam gerektiğini öğretmeye kalkıyorlar sürekli. Bunları söylemekten de korkuyorum. (Gülüşmeler)

8 Mart gece yürüyüşünde ben ve benim gibi birçok trans arkadaşım, konuştuğumuzda ortaya çıkan en az sekiz on tane farklı şiddet olayına ya da tacize maruz kaldık. Ve biz bu yaşadıklarımızı tartışmaya çalıştık ve bir toplantı yaptık ama bunun hiçbir geri dönüşü olmadı. Biz patriarkayı karşımıza alıyoruz, feminist bir mücadele örgütlüyoruz, bir şekilde bir arada durmaya çalışıyoruz ama kendi içimizdeki hiyerarşileri, tacizleri, şiddeti hiçbir şekilde konuşmuyoruz. Bu dediğim, kamusal alanlarda özneleşen kadınlar ise benim kafamda çok net şu anda: Bana "Sen burada yürüyemezsin, bizim arkamızdan yürü," diyen; "Sen buraya giremezsin çünkü erkek bedeninden vazgeçmiyorsun," diyen; "Yeterince feminist değilsin, feminist olamazsın," diyen kadınlar bu özneler. Hepinize sormak istiyorum; kadınlara açık bir kamusal alana bir trans geldiğinde tepki olmalı mı? Ya da, trans feminizm, Queer feminizm pankartı açıldığında ya da istemediğimiz bir pankart açıldığında, döviz taşındığında buna tepki ve dili ne olacak?

Başak: Bağımsız feminist mücadeleden bahsederken, birden fazla kimliği olan kadınlara, yani Kürt olan, aynı zamanda sosyalist ve feminist olan kadınlara ben de feminist taraftan bir dayatma olduğunu düşünüyorum. Taciz, tecavüz bu kadar yaygınken, bizim o grupların kendi dinamiklerini, oradaki mücadelelerini görmeden ya da o bağı yeterince kuramadan bir müdahalede bulunmamızın doğru olduğunu düşünmüyorum. Çünkü feminist hareket içinde evli olan kadınlar var, çocuk doğuran kadınlar var, heteroseksizmle bir şekilde daha iç içe yaşayanlar var... Bunları o kadar sorgulamıyoruz. O zaman lezbiyen bir kadının heteroseksüel bir kadına, "Ben erkekleri hayatımdan çıkardım, onlarla hiçbir şekilde pazarlığa girmiyorum," deme hakkı olur. Yani bu özel hayatlar arasındaki farklılıklara bu tür müdahalelerde

bulunmuyorken bunu hangi alanda yapıyoruz? Bir politik harekette bir sorun olduğu zaman o hareketin kadınlarına "yanlış yapıyorsunuz" diyoruz. Oysa feminist hareketin kadınlar arasında böyle bir hiyerarşi kuramayacağını, ancak köprü kurması gerektiğini düşünüyorum. Bizsiz ayrımı nerde oluşuyor, diye düşünmeliyiz. Bu ayrımları oluşturan süreçleri ve dinamikleri de hesaba katmalıyız.

Gülnur (Elçik): Teşekkürler. Galiba bu birbirimizi anlama meselesi bitmiyor, anlayınca daha çok anlasaydık falan diye devam ediyor. Ama KESK meselesinde, bir tarafta KESK bir tarafta feministler gibi taraflar yoktu. Uzun süredir dirsek temasında olan ve birbirini bilen kadınlardı bunlar. Başka?

Katılımcı (c): Ben üç senedir Mısır'da, Kahire'de yaşıyorum ve son Mayıs ayını Kahire'de geçirdim. Devrim sonrası Kahire hakikaten çok farklıydı. Şu anda "devrimde kadınların rolü neydi?" konusu çok tartışılıyor. "Mısırlı kadınlar devrimin ne kadar öznesidir, değildir" tartışmaları içerisinde, 8 Mart'ta kadınlar Tahrir Meydanı'nda bu sefer kadın olarak kendi devrimlerini yapmak için tekrar buluştular. Ve çok ciddi, hem sözel hem fiziksel olarak şiddete uğradılar. Evinize dönün, mutfağınıza dönün, denilerek üstlerine yüründü. 8 Mart'ta Kahire'de değildim ama birçok arkadaşım oradaydı ve gerçekten travma geçirdiklerini söylediler. Yalnız şöyle bir şey çıktı ortaya ki bu bugün burada konuştuklarımızla çok paralel görünüyor bana: Orada olan yabancı kadınların, beyaz kadınların varlığının bu saldırıyı çok tetiklediği söylendi. Ve saldırı sonrası yapılan bütün tartışmalar, beyaz kadının Mısırlı kadınla birlikte Tahrir'de olma hakkı ya da özgürlüğü üzerinden gerçekleştirildi. Yani bütün bu tartışmaları hak ve özgürlükler üzerinden yaptılar ve bu bana çok ilginç geldi. Yabancı arkadaşlarım, "biz de aynı tacize maruz kalıyoruz, o zaman neden biz orada duramıyoruz, neden Tahrir'e Mısırlı kadınlarla çıkamıyoruz?" dediler, ama Mısırlı kadınlar –biraz da milliyetçi bir bakışla- "ama sizin orada olmanız bizim devrimimizde şiddet görmemize neden oldu," dedi. Peki, bu tür farklı coğrafyalardaki farklı deneyimlerin hepsini bir yerde nasıl toplayabiliriz?

Hilal: Ben soru sormayacağım ama Nükhet'in söylediği bir şeyle ilgili küçük bir düzeltme yapmak istiyorum. 8 Mart'tan bahsederken LGBT bireylerle feministler arası bir çatışmadan bahsetti. Orayı, feministlerle feministler arasında olan bir çatışmadan diye düzeltmek istiyorum. Çünkü o çatışmanın bir tarafında yer alanlar LGBT bireyleri olmalarının yanı sıra feministtiler de.

Nurhayat: Ben üç hocamıza da gayet teorik bir şey sormak istiyorum. Postmodernteoridenteoriktemellerinialanbirdüşüncenin kitleselleşmek isteyecek kadar modern bir şekilde kendini örgütleyebilmesi mümkün müdür? Bilginin tek olduğunu iddia eden bir sistem var. Biz ne diyoruz hepimizin tecrübeleri ayrı ayrı. Benim bilgim ayrı, benim hakikatim ayrı, benim gerçekliğim ayrı... Hepimiz ayrı gerçeğe sahibiz. Kürt olarak ayrıyım, lezbiyen olarak ayrıyım vs... Hakikatlerimiz farklı diyoruz, sonra da kalkıp modern bir düşünüş biçimi ile "farklılık yok, hepimiz biriz, tek bir şey yapalım, kitle olalım" diyoruz. Bu büyük bir paradoks bence. Feminizm teorik anlamda postmodern düşünceden gücünü alıp da modernin içinde var olmaya çalışan bir hareket ki hepimiz buradayız, modern olmaya çalışmıyor musunuz arkadaşlar? Ama bizim teorimiz nereden geliyor? Postmodernizmden geliyor arkadaşlar ya! Her birimizin

yaşadığı, bu kadar paradoksal bir şey.

Nilgün: Çok uzun yıllardır kullanılır ya; sınıfsal, ulusal, cinsel dayanışma denir. Ulusla ilgili bir dayanışmaya yakın durmam ama çok dert de etmem. Fakat sınıfsal dayanışma meselesi benim için hep problemlidir. Yıllardır da kıyıda köşede kimi görsem tartıştığımız bir şeydir. Buradaki herkesin ya da -ana akım demekten çekinmiyorum ben de içinde olduğum için- ana akım feminizmin politika yapma biçimi sınıfsal dayanışmayla ve sınıfsal özgürlükle sınırlı mıdır?

Gülnur (Elçik): Çok sağ olun. Ben hemen buradan küçük bir şey söyleyebilir miyim? Gündelik hayattaki deneyimler çoğunlukla kimlikler üzerinden siyasete taşınıyor. Fakat Monique Wittig'in önerisi, kadın meselesini bu kimlikler üzerinden ele alırken kadınları bir sınıf olarak düşünmek. Eğer biz kadınları sınıf olarak düşünürsek kadınların ittifakının sınırlarını da aslında orada belirlemiş oluruz; çerçeveyi oradan çizeriz.

Bir de kafam netleşmediği için Nükhet'e çok küçük bir şey sormak istiyorum, belki ben kaçırdım. Liberalizmin feminist harekete getirdiği en önemli eleştirilerden biri şudur: Kadınlar birtakım seçimler yapar -örneğin dokuz çocuk doğuracağım derse- siz kadınların seçimleri üzerine söz söyleme hakkına sahip değilsiniz. Buna karşılık olarak biz feministler ise, "Toplumu sınıfsız, cinsiyetsiz bir yapı olarak düşünemezsiniz, kadının içinde bulunduğu cemaatteki güç dengelerini görmezden geldiğinizde, onun söz hakkını aslında onun yerine konuşan bir erkeğe tanımış olma riskini beslemiş oluyorsunuz," diyoruz. KESK için de yine böyle bir çerçevede düşünmemiz gerekmez mi? Yani orada o meselenin feministleri ilgilendirmediğini iddia ettiğimizde, oradaki hiyerarşiyi de görmezden gelmiş olmuyor muyuz?

Bu arada iki tane sorumuz geldi: Bir tanesi, feministlerle bir arada bulunma üzerine yöneltilen soruydu. Belki bunu öznenin belirleniminde beden ne kadar belirleyicidir, üzerinden şekillendirebiliriz. Diğeri de, eğer dayanışmayacaksa beyaz kadın nasıl bir ortak mücadeleye dahil olabilir?

Nükhet: Filiz diyor ki, 8 Mart alanı ya da KESK için, "Orası onların alanıdır diyemeyiz," diyor. Ben "KESK onların alanıdır," diyelim demiyorum, ama Kürt kadın hareketi, DÖKH, onların alanıdır, onlar ne söylemek isterlerse söylerler. Biz de ona göre konumlanırız, diyorum.

Filiz: Zaten öyle yaptık.

Nükhet: Ama şöyle yaptık, 8 Mart'a gitmedik.

Filiz: Onların söylediklerine karşılık öyle konumlandık...

Nükhet: Oysa ben, karşı çıkarım ama 8 Mart'a da giderim. Feministler gelmeyince 8 Mart nasıl oldu biliyor musunuz? Emekçi kadınların günü oldu. Feminist kadınlar için emekçi kadınların gününün dışında da başka bir anlamı var 8 Mart'ın ve o anlam gitmiş oldu. Herkes kendi sendikasının, sol partisinin arkasında yürüdü. Peki, böyle olması çok mu iyi oldu? Sonuç itibari ile orasını ortak alan olarak belirlediğiniz zaman, o alanı Kürtler ile ortaklaşmamak adına başka bir şeye çevirmiş oldunuz. Bir tarafta Kürt kadınlar Kürt hareketinin sloganlarını attılar, diğer taraftan da 8 Mart emekçi kadınların günü oldu.

Ayrıca neyin ortak alan olup olmadığı da böyle kendinden menkul bir şekilde belli değil ki, alan dediğin şey zaten son derece siyasi bir şeydir ve onun sınırlarının belirlenmesi de çok ciddi bir meseledir. Bu

tabii Mısır örneğine getirdi beni. Beyaz kadınlar ne yapmalılar? Bence cevabı çok basit. Mısır'da, Mısırlı kadınlar ne istiyorlarsa onu yapmalılar! Çünkü orada alan kimin belli ve eğer beyaz kadınlar orada "alana biz de gireceğiz" diye tutturuyorlarsa, bunu tamamen kuzeyin güneye olan iktidarı, beyaz feminist sözün iktidarı bağlamında yapabildiklerini görebiliyoruz. Yani, kuzeyle güney arasında da bir iktidar ilişkisi var, Kürtlerle Türkler arasında da iktidar ilişkisi var. Bunu göz ardı ederek ko-nu-şa-ma-yız. Yani Gülnur (Savran) çok haklı, dedi ki; kadınla erkek arasında iktidar ilişkisi olduğunu düşünenlerdir feministler. Kesinlikle aynı fikirdeyim, benim için de feministler bunlardır. Ama tek iktidar ilişkisi kadınlarla erkekler arasındaki değildir. Dolayısıyla, sınıfsal olduğu gibi, kuzey ve güney arasında da var bu ilişki, ırklar arasında da var...

Meltem: Buradan şu anlaşılıyor ki "Feminizmin öznesi kimdir?" gibi genel sorular yerine, daha somut meseleler üzerine ve olan olaylar üzerine konuşmaya ihtiyaç var; ittifaklar meselesi üzerine konuşmaya ihtiyaç var. Belki de, herkesin aynı fikirde olmadığı ama birlikte iş yapabildiği ortamları yaratabilmenin koşulları nedir, diye de bol bol düşünmekte fayda var. Ama şunu söylemeden edemeyeceğim, ben şuna katılmıyorum: Gerçek Mısırlılar ve onun karşısında beyaz kadınlar... Beyaz kadınlar iktidar ilişkisi içerisinde eleştiriliyor, ama Mısırlı kadınlar kim ya da Kürt kadınlar kim? Yani bunlar da o kadar kolay, kendinden menkul şeyler değil ki. Galiba bu eleştirel bakışları bizzat somut konular etrafında daha fazla tartışmaya ihtiyaç var.

Gülnur (Savran): Bir tek Sema/Semih'in sorusuna cevap vereceğim, çünkü Mısır ve beyazlık konusunda Meltem'in söylediklerine katılıyorum. Mısır niye onların alanı, neresi bizim alanımız, gibi bir soru da var aklımda bununla ilgili.

Ben trans kadınlarla toplantılar yapana kadar onların feminist öznenin organik bir parçası olduğunu düşünüyordum, ama sadece trans kadınların. Böyle bir belirleme vardı. Biz trans arkadaşlarla SFK'da bir iki toplantı yaptık ve o toplantı sürecinin sonunda, Nükhet'in istediği biçimde, pratiğin evriltmesiyle kadın-erkek nitelemesi yapmadan transların kadınlara açık kamusal alanlara katılabilecekleri görüşüne geldik. Kendi adıma böyle bir evrim geçirdim. 8 Mart gecesi olanların doğrudan tanığı değilim. Benim şahsen transların 8 Mart gece yürüyüş alanında olmaları ile ilgili herhangi bir sorunum yoktu, bence taşınan slogan yanlıştı, ama ona müdahale biçimi de yanlıştı... Senin sorduğun sorularda benim açımdan önemli bir şey var; ben kim feminist olabilir, kim olamaz, diye bir soru sormak istemiyorum. Feminist özne meselesini sadece ve sadece kolektif politik özne olarak konuşmak istiyorum. Dolayısıyla da her isteyen kendine istediğini söyleyebilir ama feminist politik öznenin anlamı farklı benim açımdan. Nurhayat'ın söylediği "feminizmin güç kaynağının postmodernizm olduğu" savına ise hiç ama hiç katılmıyorum. Farklı düşünüyoruz demek ki.

İlke: Feminist özne olmak, ortaklaşmak, ittifak alanı aramak, ortak alanla ilgili tartışmalara girmek Sığınaklar Kurultayları'nı aklıma getirdi. Kurultaylara bildiğiniz gibi Türkiye'nin farklı şehirlerinden, bambaşka hayatlardan kadınlar geliyorlar. Feminist özne olma meselesini düşündüğümüzde, nasıl feminist özne olunduğuyla ilgili çok ciddi deneyim farkları var ve bu farklar tabii ki politika yapma biçimine birebir yansıyor. Kurultay, kadınların politik özneler olarak, yani

feministler olarak geldikleri bir mecra olduğu için oradaki çatışmalar aslında çok daha sert oluyor. Ve aslında feminist öznelerin de politik çatışması burada yürüyor. Ortaklaşılıyor mu? Adana'da ortaklaşılamadı mesela. Daha önce de ortaklaşılamadığı yerler var, ama bu yıl on dördüncüsü düzenleniyor ve on dört yıldır da kadınlar o platformda buluşuyorlar, ortaklaşabildikleri oranda devam ediyorlar. Bu anlamıyla bütün çatışmalara rağmen ortaklaşılabilen yerlerden gitmek iyi bir şey bence. Son dönemlerde bu eşitlik ve farklılık meselesi üzerine çok düşünüyorum. Öyle büyük deneyim farklılıklarından geliyoruz ki eşitlik kurabilmemiz mümkün değil... Bugün Kürt kadınlarının da hem Kürdüm hem feministim demediğini iyi görmek gerekiyor. Böyle diyen Kürt kadınları olabilir ama...

Meltem: Ben diyorlar demedim, diyebilirler dedim...

İlke: Evet, ama şu andaki politik ortamda bu böyle değil. Türkiye'de bir kadın hareketi var, bunun parçası olan Kürt hareketinden kadınlar da politik özne olarak oradalar, ama "önce Kürdüz" diyorlar. Buralarda konuşmamız gereken çok şey var. Transgenderlar da biz feminist özneyiz diyorlar... Türkiye'deki feministlerin bazı noktalarda, Nükhet kadar sert söyleyemem keza öyle düşünmüyorum, ciddi muhafazakârlıklar gösterdiğini düşünüyorum. Bunları da kendimizle konuşmalıyız...

Gülnur (Elçik): Arkadaşlar forumu artık bitirmeliyiz. Geldiğiniz için hepinize teşekkürler.

İstanbul, Amargi Feminizm Tartışmaları • 3